

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN
İKDAM GAZETESİNDE 1919-1922 YILLARI ARASINDA
YAZMIŞ OLDUĞU MAKALELERİN
ÇEVİRİMİ-İNCELENMESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Didem ARDALI BÜYÜKARMAN**

**Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Danışman: Yrd.Doç.Dr. Bahriye ÇERİ**

MAYIS 2002

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN
İKDAM GAZETESİNDE 1919-1922 YILLARI ARASINDA
YAZMIŞ OLDUĞU MAKALELERİN
ÇEVİRİMİ-İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Didem ARDALI BÜYÜKARMAN

Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Danışman: Yrd.Doç.Dr. Bahriye ÇERİ

MAYIS 2002

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ	VII
KAYNAKLAR.....	IX
KISALTMALAR	X
1.GİRİŞ	XI
2.EDEBİ KİMLİĞİNİN OLUŞTUĞU ORTAM VE YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU.....	XII
3. İKDAM GAZETESİ	XXI
4. YAKUP KADRİ'NİN İKDAM GAZETESİNDE YAZMIŞ OLDUĞU MAKALELER ÜZERİNE YAPILAN DİĞER TEZLER	XXII
5.YAKUP KADRİ'NİN İKDAM'DAKİ MAKALELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	XXVII
5.1. Makalelerin İncelenmesi	XXVII
5.1.1. Edebî Makaleler	XXVIII
5.1.2. Doğu ve Batı Medeniyetlerini Karşılaştırdığı Makaleler	XXXII
5.1.3. Yunan ve Ermeni Meselesi İle İlgili Makaleler	XXXVIII
5.1.4. Milli Mücadele ve Anadolu İle İlgili Makaleler	XLII
5.1.5. Kadımlarla İlgili Makaleler	XLV
5.1.6. İstanbul'u, Gündelik Hayatı, Toplumsal Değişimleri ve Gelenekleri Konu Edindiği Makaleler	XLVIII
5.1.7. Siyasî Makaleler	LI

5.1.8. Güzel Sanatlarla: Müzik ve Resim ile İlgili Makaleler	LV
5.1.9. Genel Konulara Değindiği Makaleler	LVI
6.MAKALELERİN KRONOLOJİK SIRALAMASI	LVII
7.MAKALELER	1
SONUÇ	583
ÖZGEÇMİŞ	584

**Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun İkdam Gazetesinde 1919-1922 Yılları
Arasında Yazmış Olduğu Makalelerin Çevirimi-İncelenmesi**

Didem Ardalı Büyökarman

Anahtar Kelimeler: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1919-1922 arası İkdam gazetesinde yazmış olduğu makalelerin bugönkü yazıya çevirimi, incelenmesi.

Özet: Bu çalışmada Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun İkdam gazetesinde 1919-1922 yılları arasında yazmış olduğu makalelerinden, daha önce Osmanlıca'dan bugönkü yazıya aktarılmamış olanlarının çevirisini yaptık. Yakup Kadri'nin dünyasının daha iyi anlaşılabilmesi için onun düşünce yapısının, edebî yaklaşımlarının ve dünya görüşünün öne çıktığı makalelerin değerlendirmesini yaptık.

**The Transliteration and Research of The Articles Written by Yakup Kadri
Karaosmanoğlu in İkdam Between 1919-1922**

Didem Ardalı B y karman

Key Words: İkdam articles written by Yakup Kadri Karaosmanoğlu between 1919-1922.

Abstract: In this work, studied as a master (M.A) our aims are the transliteration of the articles written by Yakup Kadri Karaosmanoğlu in İkdam between 1919-1922 from Ottoman Turkish to modern Turkish and to evaluate ideas in his articles.

ÖNSÖZ

Bir edebiyatçıyı tanıyabilmek için onun yalnızca hayat hikayesini bilmek çoğu zaman yeterli olmaz. Bir edebiyatçıyı tanımının yolu onun eserlerini okumaktan geçer. Ancak bu da okuyucuda ya da araştırmacılarda her zaman yeterli donanımı sağlamayabilir. Özellikle roman, hikaye ve tiyatro eseri yazarlar için; “Yaratmış oldukları karakterler ve olay örgüsü ne kadar kendilerini yansıtır veya sergiledikleri düşüncelerin ne kadarı kendilerine aittir?” sorusu, okuyucunun kafasında hep bir soru işareti yaratır. Ne de olsa roman, hikaye veya tiyatro, İngilizlerin de deyimiyle “fiction” yani uydurmadır ve yazar, kahramanlarını konuştururken kendi inandığı düşüncelerin yanı sıra, zaman zaman onlara uygun düşen sözcükleri de kullanır. Oysa bu edebiyatçının günlük bir gazetede düzenli yazıları varsa o zaman yazarın gerçek düşünce ve duygularına yaklaşmış oluruz. Çünkü bu yazılarda yazarın, edebiyat dilinin yanı sıra gündelik dille yazmış olduğu fikirlerini okuruz ve onun günlük olaylar karşısında almış olduğu tavra ve ruh değişimlerine tanıklık ederiz.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu da hem edebiyat alanında hem de gazetecilik alanında eser vermiş yazılardan. Ancak onu bir gazeteci saymak bizce mümkün değil. Çünkü onun gazete yazılarına bakıldığında, bu makalelerin her zaman bir edebiyatçı üslubu ve edebiyatçı özeniyle kaleme alınmış yazılar olduğu görülür.

Tezimizin konusu olan Yakup Kadri'nin 1919-1922 Yılları Arasında İnkılap Gazetesinde Yazmış Olduğu Makalelerinin Bugünkü Yazıya Çevrimi ve Değerlendirmesi, işte bu düşüncenin sonucu olarak ortaya çıktı. Bu nedenle bu tezde daha önce hiçbir çalışmaya veya teze konu olmamış 191 makalesinin bugünkü yazıya çevirimini ve değerlendirmesini yapmaya çalıştık. Çünkü ancak bu sayede **Yaban** romanındaki Anadolu insanı ile ilgili düşüncelerinin nereden ve nasıl kaynaklandığını, **Hüküm Gecesi**'nde eleştirdiği İttihat ve Terakki Cemiyetiyle ilgili tavrını, **Kiralık Konak**'ta yansıtmaya çalıştığı yanlış batılılaşma hareketiyle ilgili görüşlerini veya **Millî Savaş Hikayeleri** adıyla basılan hikayelerindeki Millî Mücadeleyle ilgili duygularını bu sefer ilk ağızdan, edebiyatın uydurma dünyasına

sığınmadan ve yaratılmış karakterlerin sözlerinin arkasına saklanmadan doğrudan doğruya yazarın ağzından öğrenebildik.

Sadece makalelerin bugünkü yazımıza aktarımını yapmak, Yakup Kadri'nin edebî ve düşünsel gelişiminin yansıtılması açısından yeterli olamayacağını düşündüğümüz için çalışmanın 5. Bölümünde, makalelerde bizce öne çıkan düşüncelerinin değerlendirmesini ve 6. Bölümde araştırmacıların işini kolaylaştırmak için makalelerin kronolojik sıralamasını verdik. 7. Bölümde ise makalelerin bugünkü yazıya çevirimini yaptık.

Yakup Kadri'nin 1919 ve 1922 yılları arasında İkdam gazetesinde yazmış olduğu 191 makalenin okumasını, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Süreli Yayınlar Bölümü'nde 110 numarada kayıtlı 36, 37, 38A/B, 39A/B, 40A/B, 41A/B ve 42.ciltlerden yaptık

Osmanlıca'dan bugünkü yazıya akdarımda, bugün dilimize yerleşmiş Osmanlıca kelimelerin yazımında Nijat Özön'ün **Büyük Dil Kılavuzu**'nu ve Ömer Asım Aksoy'un **Ana Yazım Kılavuzunu**, bugün kullanmadığımız kelimelilerin yazımında da Ferit Develioğlunun **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**'ini esas aldık.

Okuyamadığımız Osmanlıca sözcükleri, diğer araştırmacıların okuyabileceği düşüncesiyle, orijinalindeki haliyle tezimizde yer verdik. Tahrip olmuş nüshalarda görünemeyen yerleri de makalelerin içerisinde "gazetede okunamıyor" diyerek not düştük.

Bu çalışma sırasında, tezimin her aşamasında bana yardımcı olan tez danışmanım Yrd.Doç.Dr. Bahriye ÇERİ'ye ve metin okumaları sırasında karşılaştığım zorlukları aşmamda bana yardımcı olan, Sn. hocalarım Prof.Dr. A. Naci TOKMAK ve Yrd.Doç.Dr. Hasan KOLCU'ya teşekkür ederim.

İZMİT 2002

KAYNAKLAR

AKSOY, Ömer Asım. **Ana Yazım Kılavuzu**. 7.Basım. İstanbul: Adam Yayınları, 1993.

AKTAŞ, Şerif. **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

AKYÜZ, Kenan. **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

BANARLI, Nihat Sami. **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**. İstanbul: 1987

DEVELİOĞLU, Ferit. **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1996.

KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri. **Ergenekon**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

MİLLAS, Herkül. **Türk Romanı ve Öteki Ulusal Kimlikte Yunan İmajı**. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000.

ÖZKIRIMLI, Atilla. **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**. İstanbul: 1982.

ÖZÖN, Nijat. **Büyük Dil Kılavuzu**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.

Tanzimat'tan Günümüze Yazarlar Ansiklopedisi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. İstanbul: Dergah Yayınları, 1977.

YÜCEL, Hasan Alî. **Edebiyat Tarihimizden**. İstanbul: İletişim Yayınları.

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
Bkz.	: Bakınız
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
yy.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

Edebiyat tarihimizde Yakup Kadri ismi sıradan okuyucuların bile hemen tanıyabileceği haklı bir şöhrete sahiptir. Hakkında yazılmış kitaplara şöyle bir bakıldığında, onun, roman ve hikaye yazarı olduğunu, tiyatro oyunları bulunduğunu öğreniriz. Ancak Yakup Kadri'nin gazete yazılarından bahseden bir kitap bulmak oldukça zordur. Edebiyat tarihçilerimiz bile onun bu yönüne şöyle bir değinirler. Oysa Yakup Kadri'nin özellikle edebî, düşünsel, siyasal ve hatta duygusal gelişimini takip edebilmek için onun öncelikle gazete yazılarını okuyup değerlendirmek gerekir. Peki, sadece İkdam gazetesinde 350'den fazla makalesine rastladığımız, çeşitli gazete ve dergiler olmak üzere 15 değişik yayın organında (İkdam, Rûbab, Dergah, Yeni Mecmua, Peyam-ı Edebî vb.) yazılar vermiş olan Yakup Kadri'nin gazete yazıları neden es geçilmiştir? Yazılarının büyük bir kısmının Osmanlıca yayınlarda kaldığını söylemek bu soruya verilecek kolay, kaçamak cevaplardan biri olur. Tıpkı Türkiye coğrafyasındaki kütüphanelerde, eski gazete ve dergi taramanın, araştırmacıları çalışmaktan alıkoyduğunu söylemek gibi...

Ancak bizce asıl neden bir devrin, özellikle düşman işgali altındaki İstanbul ve Anadolu döneminin ruhunun ve Türk düşüncesinin nasıl şekillendiğinin Yakup Kadri'nin kaleminden takip edilebileceğinin şimdiye kadar görülememesidir.

O Yakup Kadri ki 20.yy. başlangıcında, batının doğuya açıldığı bir liman kentinde yaşayan, bir ayağı sürekli Avrupa'da olan bir doğulu aydındır ve en önemlisi iyi bir edebiyatçıdır.

Bakınız Yakup Kadri'de o günlerin heyecanına karşın gelecekteki bizlere nasıl sesleniyor:

“...Kim bilir, bizim bu on bir, on iki yıldan beri gördüğümüz, bildiğimiz şeyleri çocuklarımız ve onların çocukları tarihte okurken ne hallere girecekler, nasıl yürekleri çarpacak, nasıl benizleri solacak! Hatta sanırım ki, bazı vakaların doğruluğuna bile ihtimal vermeyecek kadar beht ve hayret içinde kalacaklar ve biri, muhakkak ya dağdan dağa aşan bir takım devler, ya bir cehennemin alevinde el ele raks eden zebaniler şeklinde tasvir edecekler. Zavallı yavrucaklar... Halbuki hepimiz, ne adi bir devirde yaşadık, ne kadar küçük adamlarız!...” (Hafta Musâhabesi, nr.8299, 23 Mart 1920)

2. EDEBİ KİMLİĞİNİN OLUŞTUĞU ORTAM VE

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU* (d.27.08.1889-ö.13.12.1974)

Çocukluğu; Manisa, İzmir ve Kahire arasında geçmiş olan Yakup Kadri'nin yaşamında, bu doğu ile en doğu arasındaki gidip gelmeler önemli bir yer tutar. 14 yaşındayken Kahire'ye kaçmış ve orada Abdülhamit'in istibdadına bayrak açmış direnen İttihat ve Terakkiçilerle tanışma fırsatını bulan Yakup Kadri, dünyayı farklı gözle görmeyi belki de kendi küçük dünyasından -annesinin âğuş u sevdasından- çıkıp, dünya meseleleri hakkında etraflıca düşünmeyi ilk olarak bu yolculukları sayesinde öğrenmiştir.

Kahire'de **Türk** dergisini çıkarmakta olan İttihatçılarla neler konuşup neler tartışmış olduğunu bilemesek de İttihatçıları iyi, hatta çok iyi tanıdığını daha sonra yayımlayacağı **Hüküm Gecesi** ve **Bir Sürgün** romanlarından öğreniriz. Ama şimdi tekrar II. Meşrutiyetin (1908) ilanının hemen öncesine daha genç Yakup Kadri'ye dönelim.

Hürriyetin ne demek olduğunu Yakup Kadri İzmir İdadisinde öğrenir. Namık Kemal'in **Cezmi** adlı romanını okuduğu için okuldan atılması onda özgürlük düşüncesinin kök salmasına neden olur ve bu düşünce onu tüm hayatı boyunca takip edecektir.

1908 Meşrutiyetinden hemen önce İstanbul'a gelen Yakup Kadri, İzmir İdadisinden arkadaşı Şahabettin Süleyman'ın da yardımıyla edebiyat ortamına girmekte zorluk çekmez. Fransızca'dan ilk hikaye çevirilerini Kahire'de **Türk** dergisinde yayımlatma fırsatını bulan Yakup Kadri, bu dönemde her genç gibi Edebiyat-ı Cedide'nin yakından takipçisi, aldığı Fransızca eğitimi sayesinde de Fransız edebiyatından ve gelişen edebi akımlardan haberdar bir gençtir.

*Yaşamıyla ilgili (çocukluğu, gençliği, öğrenimi vb.) daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Resimli Türk edebiyatı Tarihi, Tanzimat'tan Günümüze Yazarlar Ansiklopedisi.

1908 yılının 24 Temmuzunda, otuz yıllık baskı rejimini daha fazla sürdürmeyeceğini anlayan II Abdülhamit, İttihat ve Terakkinin de büyük baskılarıyla Hürriyeti ilan eder yani Kanun-i Esasiyi yeniden yürürlüğe koyar. Bu, edebiyat açısından sansürün ortadan kalkması, gazete ve dergilerde düşüncelerin yeniden özgürce ifade edilebilmesi anlamına gelmektedir. Ancak durumun hiç de sanıldığı gibi olmadığı İmparatorluğun sonu gelmez bir çöküşe doğru gittiği çok geç anlaşılacaktır.

1908 Meşrutiyetinin hürriyet havası içinde ve Edebiyat-ı Cedidecilerin karşısında, onların boş bıraktığı ortamda yeni bir edebi oluşum doğar: FECR-İ ATİ. 20 Mart 1909 tarihinde, İstanbul'da çıkmakta olan Hilal gazetesinin matbaasında ilk toplantılarını yaparlar. Yakup Kadri daha sonra **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları** adlı kitabında bu günü şöyle anlatacaktır.

“...edebiyatımızda yepyeni bir devrin başladığına kanaat getiren Şahabettin Süleyman, kalburüstü görünen ne kadar şair ve yazar varsa, kapı kapı dolaşıp aradı, buldu ve sahibini tanıdığı Hilal matbaasının bir odasında bugünkü deyimle bir açık oturuma çağırdı. Çağırılanlar arasında tabiatıyla ben de vardım. Tabiatıyla dedim: halbuki Şahabettin Süleyman'ın en yakın arkadaşı olduğum için demem lazım gelirdi. Zira, ben ne kalburüstü idim, ne de basında bir satır yazım çıkmıştı. Fakat katıldığım toplantıda herkesin beni tanıması için Şahabettin Süleyman'ın hakkımdaki mübalağalı övgüleri kâfi gelmişti. Bununla beraber adları sanları aylardan beri dillerde dolaşan şöhretliler arasında ben kendimi bir müddet hiç de rahat hissetmemiş ve adeta siner gibi bir köşeye çekilip oturmuştum.”¹

Kimler vardı bu şöhretler arasında: Ahmet Haşim, Celal Sahir, Tahsin Nahit, Refik Halit, Şahabettin Süleyman, Hamdullah Suphi, Ali Canip ve Faik Ali

Devir, sanatın şahsî ve muhterem olduğu devirdir. Parola, sanat sanat içindir. Fecr-i Aticiler 24 Şubat 1910 tarihli Servet-i Fünûn da yayımladıkları bir beyanname ile kendilerini kamuoyuna tanıtır. Bu, Türkiye'de bir edebi topluluğun yayımladığı ilk manifestodur. Fecr-i Aticilerin beyannamede ortaya koydukları amaçlar gözden geçirildiğinde, o günkü Türk Edebiyatına önemli sayılabilecek bir yenilik getirmekten çok, Batı edebiyatı ile daha sıkı bir temas kurmak istedikleri anlaşılır.

¹ Şerif Aktaş, **Yakup Kadri Karaosmanoğlu** (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987).

Ancak Fecr-i Aticilerin ortaya çıkışıyla dönemin edebiyat ortamında yaşanan hareketlilik, karşıt grupların birbirlerine gazete ve dergilerden verdikleri cevaplar ve hatta mahkemelik olmaları belki de bu topluluğun en önemli özelliğidir. Fecr-i Ati cephesinden savunuculuğunu üslenen isim ise Yakup Kadri'dir. Yakup Kadri'nin bu dönem yazdığı yazılar ve eleştirilere verdiği cevaplar kendi edebiyat görüşünü de ortaya koyar. Raif Necdet'in **Resimli Kitap**'ta Fecri Ati'yi "sanat sanat içindir" anlayışları çerçevesinde eleştirmesi sonucu, Yakup Kadri'nin verdiği cevap topluluğun sanat anlayışını açıkça ortaya koyar:

"Sanatın gayesi (eğer mutlaka bir gaye bulmak lazımsa) bence bir kavmi, bir milleti hissetmeye, iyi hissetmeye, büyük hissetmeye alıştırmasıdır. Çünkü hissetmesini bilmeyen kavimler yaşamasını bilmezler, aynı bizim gibi...Ve yaşamasını bilmeyen bir kavme ulûm-ı içtimaiyyeden bahsetmek bana biraz abes görünür. Bu tamamıyla bir topala veya henüz yürümeye başlamamış bir çocuğa raks usulleri talim etmeye benzer."¹

Yine Hüseyin Cahit'in **Hayat-ı Hakikiye Sahneleri** adlı kitabı için yaptığı eleştiride, Yakup Kadri'nin Fecr-i Ati öncesi edebiyat hakkındaki görüşlerini öğreniriz. Yakup Kadri, bu dönemi sanat açısından hayalsiz, hissiz ve fikirsiz olmakla eleştirir.

Yakup Kadri'nin Fecr-i Ati dönemi içinde kaleme aldığı eleştiri yazıları içinde tek beğendiği yazar, daha sonra Halide Edip adını alacak olan Halide Salih'dir. **Harap Mabetler** eseri için, Halide Edip'in o güne kadar hiçbir kadının beceremediği erkek meslektaşlarından daha vâzih yani açık yazmaya muktedir olduğunu söyler.

Fecr-i Ati, Meşrutiyetin ilanı ile başlayıp Balkan Savaşının patlak verdiği 1911 yılına kadar devam edebilmiş, yaşları 20 ile 25 arasında değişen genç edebiyatçılar topluluğudur. Celal Sahir'in zannettiği gibi birbirinin aynı insanlar topluluğundan çok, Ahmet Haşim'in dediği gibi serbest hürriyetlerden karşılıklı sevgiyle kurulmuş bir topluluk olmuştur. Ancak II. Meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamı da çok uzun sürmez ve bu sefer de İttihat ve Terakki'nin diktatörlüğü başlar. Düşünce özgürlüğüne tahammül kalmadığından bu dönemde Fecr-i Aticilerin bir

¹ A.g.e. 17.

kısmı öğretmenlik gibi resmi görevlere veya İttihat ve Terakki'nin himayesindeki gazetelerde muharrirliklere alınır, ancak Yakup Kadri bunlara yanaşmaz.

1911 senesinin Türk Edebiyatı açısından en önemli olayı Selanik'te Genç Kalemler çevresinde toplanan Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve Ali Canip'in başlattığı Yeni Lisan Hareketi'dir. Yeni Lisancuların ortaya koyduğu ana kuralları şöyle sıralayabiliriz:

- Arapça ve Farsça kurallarla yapılan tamlamalar, klişe olanlar dışında (fevkalade darbimesel gibi) terk edilecek,
- Yine klişeler dışında (ahlak, Müslüman, faaliyet gibi) kelimeler Türkçe dilbilgisi kurallarına göre çoğul yapılacak. Memurin yerine memurlar gibi.
- Türkçeleşmiş olan, "ama, şayet, lakin" gibileri dışında Arapça ve Farsça edatlar kullanılmayacak.

Fecr-i Atı'nın en önde gelen eleştirmeni Yakup Kadri, bu görüşlere taraftar olmaz ve **Rubab**'da çıkan Yeni Lisan makalesinde bu hareketi alaycı bir dille şöyle eleştirir:

"Yeni... -Satıyorlar. Kaça? Nasıl? Bilmiyorum, fakat satıyorlar. İki senedir gazetelerde ilanlarını görmediniz mi? Yeni lisan, Yeni fikir." Ve şöyle devam eder: "Mesela millet kelimesi bilmem nasıl bir istihale ile budun'a inkılâp edecek, yaşasın millet diyemeyeceksiniz, yaşasın budun diyeceksiniz. Boğazınız uzun bir müddet, uygur, turgur, gurgur ilah misillu kelimelerin dikenleriyle yırtılacak. İş bu kadarla kalsa iyi, fakat icabında dilinizi tersine de çevireceksiniz nazar-ı dikkat yerine dikkat gözü, sadr-ı azam yerine azam sadır demeye mecbur olacaksınız... Lisanımızın hususiyetleri gidiyor, yani ruhumuzun hususiyetlerini kaybediyoruz. Efendiler, gülmeyiniz. Göreceksiniz ki, bir gün halk bu yeniliği kabul ediverecektir.... Biz Osmanlıyız ve bu Osmanlı lisanıdır. İstiyorlar ki, biz Çağatay olalım ve Çağatayca söyleyelim. Hayır, bu kabil olmayacaktır. Hayır... Zavallı yenilik, zavallı bayramlık elbiselere benzeyen garip yenilik."¹

Görülüyor ki Yakup Kadri, bu makalesini peşin hükümle ve tam bir muhafazakar ruhla kaleme almıştır. Yeni Lisancılara doğrulttuğu suçlamalarda haksızdır çünkü makalesinde eleştirdiği noktaları; budun/millet, sadr-ı

¹Hasan Ali Yücel, Edebiyat Tarihimizden. (İstanbul: İletişim Yayınları, 199

azam/azamsadr gibi zaten Yeni Lisancılarda çıkış yazılarında eleştirip redetmişlerdir. Hasan Ali Yücel'e göre, Yakup Kadri'nin yaptığı haksızlığın sebebi Meşrutiyet İnkılabının kültür cephesinde, yine İttihat ve Terakki'den ve Selanik'ten gelen inkılapçı sesi sevimli bulmaması ve bu yeni anlayışa objektif bakamamasıdır. Nitekim yıllar sonra Yeni Lisancılara yaptığı haksız ve insafsızca hücumun nedenlerini şöyle itiraf eder:

“O zaman –doğrusu bir itiraf- dil hakkında muayyen bir fikrim yoktu. Fakat dilin sadeleşmesi aleyhtarı da değildim. Karşı olduğum nokta Yeni Lisan adıydı. O zaman, şimdiki deyişle Öz Türkçe meselesi bahis mevzuu oldukça benim düşündüğüm şey, bir yenilik icat etmektense, tam tersine eski Türkçe'ye, yani eski Türk metinlerinin Türkçe'siyle halk edebiyatı Türkçesine doğru bir gidiş olmasıydı. Türkçe'yi bozan bence yalnız Divan edebiyatıdır. Genç Kalemlerin açtıkları cereyanın da hiç bir ilmi mesnedi yoktu. Ancak Ziya Gökalp'i tanıdıktan sonradır ki, dil meselesine ilmi bir çeşnin katılmış olduğunu gördüm.”¹

1912 senesine gelindiğinde Fecr-i Ati'de aradığını bulamayan Yakup Kadri, “Türk Edebiyatının kaynağı nedir ve nerelerdedir?” sorularını sormaya başlar ve Türk Edebiyatını ateşin, bitkinlik verici bir güneş altında yanan, üryan, yeknesak, vahasız bir çöle benzetir. Anatole France'ın eserlerindeki mitoloji ile ilgili unsurları anlamak için Eski Yunan mitolojisini öğrenmeye başlar. Aynı yıl, “Yunan mitolojisini anlamadan doğru bir fikre varmak mümkün değildir” düşünceleriyle Paris'ten yurda dönen Yahya Kemal'le bir araya gelmeleri gecikmez. Böylelikle biri 23 diğeri 28 yaşındaki bu iki genç edebiyatçı Nev-Yunanilik akımını **Peyam** gazetesinin edebi ilavesinde duyurmaya başlarlar. Yakup Kadri'nin bu konudaki ilk makalesi **Bir Muhavere** başlığını taşır. Yazının konusu Homeros'a duyulan hayranlıktır. Onu Yunan, Roma ve Batı medeniyetinin temeli olarak görür. Bu akımın etkisi Yakup Kadri'nin romanlarında da kendini gösterir. Yakup Kadri'nin **Nur Baba'yı** yazdığı dönem, Niyazi Akı'nın deyimiyle paganist çağlardaki Baccüs ayinlerinin, işret ve raks alemlerinin cazibesine kapıldığı bir dönemdir. Yine **Sodom ve Gomore**'de Tevrat etkisinin yanında, Eski Yunan dünyasından gelen unsurlar da bulunmaktadır. Nev-Yunanilik fikrinin öncüleri olan Yahya Kemal ve Yakup Kadri, çağdaşlarının gözünde Yunanlılığa hizmet eden gençler olarak görülür ve birtakım tepkilere hedef olurlar. Devrin edebi çevrelerinden, özellikle din ve milliyet

¹Şerif Aktaş, **Yakup Kadri Karaosmanoğlu** (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987). 34

açısından ağır eleştiri alırlar. Bu akıma ilk tepki Cenap Şahabettin ve Rıza Tevfik'ten gelir. Ömer Seyfeddin **Boykotoj Düşmanı** adlı hikayesinde, Yahya Kemal'i ve eski Yunan hayranlığına giden sanat akımını hicveder. Tüm eleştirilere rağmen Ziya Gökalp bu iki gencin yanında yer alır ve Eski Yunan ve Latin klasiklerini örnek alma konusunda birleşirler. Entelektüel kaygılarla Yunan mitolojisini öğrenmeye heveslenen bu iki gencin o dönemde yanlış anlaşılmasının belki de en büyük nedeni İtalya'nın Osmanlı Devletine savaş ilan ederek Trablusgarb'ı işgal etmesidir.

1912 ve daha sonraki bir kaç yıl Yakup Kadri'nin durumu, birbirini kovalayan iç ihtilaller ve savaşlar içinde bir nevi nefis muhafazası şeklinde görülür. Bu yılların sosyal ve psikolojik çalkantıları doğal olarak Yakup Kadri'yi de etkiler. Ancak yazılarında 1912'den 1915'e kadar dönemin olaylarına doğrudan temas eden olgulara rastlayamayız. Daha çok olaylar sırasında izleyici kalıp daha sonra yazmayı seçmiş olan Yakup Kadri; Meşrutiyeti, İttihat ve Terakki yönetimini ve Balkan Harbini daha sonra yayımlayacağı **Kiralık Konak** (1920) ve **Hüküm Gecesi** (1927) romanlarında işleyecektir.

Yine de 1912 ve sonrasının yıkım döneminin Yakup Kadri'de yaptığı etkileri **Peyam** gazetesinin edebi ekinde, **Bir Huysuzun Defterinden** başlığı altında yazdığı yazılarda buluruz. Karamsar bir hayat felsefesi ve içgüdülerle hareket etme gibi Schopenhauer'ın simgesi olan özellikler Huysuz tiplemesinde ortaya çıkar. Hayata alışmamak, ona karanlık bir gözle bakmak ve ölümü aramak. Niyazi Akı'ya göre Yakup Kadri'yi Schopenhauer'a bağlayan aracı Maupassant'dır. Yakup Kadri, bu yazılarında paganist dönemlere olan özlemini dile getirir. Halden her zaman şikayetçi bir karaktere sahip olan huysuz tiplemesiyle, yaşadığı zamana acımasız ve sert, geçmişe karşı ise hayranlık dolu bir kişilik çizer. Yakup Kadri, Huysuz'a yol gösterici olarak Maurice Barrés'i gösterir. Yakup Kadri'nin **Bir Huysuzun Defterinden** başlıklı yazıları 1914 sonlarına kadar devam eder.

1914 yılının 28 Haziran günü Avusturya Veliahdı Ferdinand'ın öldürülmesiyle Birinci Dünya savaşı patlar. Osmanlı, 29 Ekim'de bu cehenneme dahil olur. Yakup Kadri, bu yılları hastalığı nedeniyle İsviçre'de bir sanatoryumda geçirir. 1919 yılında İstanbul'a döndüğünde **İkdam** gazetesinde yazarlığa başlar ve

Miss Calfrin'in Albümü başlıklı yazılarını yayımlar. Miss Calfrin, dört sene İstanbul'da kaldıktan sonra dostu James'e mektuplar yazan, acayip fikirli, acı sözlü, aksi tabiatlı ancak iyi niyetli bir İngiliz'dir. Yakup Kadri, bu İngiliz kızının ağzından, öncelikle İstanbul'un sonradan görme toplumunu eleştirir. Bu toplum, Abdülhamit'in 33 yıl sürmüş istibdadıyla hayatının her sahasında sinmiş ve uyuşmuş, 1908 Meşrutiyet inkılabıyla kavuştuğu hürriyet içinde yolunu şaşırılmış, hemen iki asırdır orduları ve parasıyla kendini ezen Avrupalıyı her bakımdan üstün gören, öz benliğini her şeyi ile aşağı bululan bir toplumdur.

Yaşadığı günlerden şikayet eden ve geleceğin rüyasını gören Yakup Kadri, bu ağır eleştirilere kendi eli ve dili varmadığından olacak hissettiklerini bir yabancıya söyler. **Miss Chalfrin'in Albümü** serisi Montesquieu'nun **İran Mektupları**'na benzer.

Aslında Yakup Kadri, 1918'de yurda döndüğünde millî mücadeleye doğrudan katılmak ve bunun için de Anadolu'ya geçmek ister. Sivas'a hareket etmek üzere olan Ruşen Eşref'e, Mustafa Kemal'den Anadolu'ya geçmesinin kabulü yolunda ricada bulunmasını söyler. Mustafa Kemal'in bu konudaki fikri ise "Senin Millî Mücadeleye ancak İstanbul'dan yazacağın yazılarla bir faydan dokunabilir" şeklindedir. **İkdam** gazetesi başyazarlığını Tahir Lütfü ile birlikte yürüten Yakup Kadri, gazeteyi Millî Mücadele davasının emrine sokmaya çalışır. Gazeteye İlhami Sefa, Abidin Daver gibi gençleri de getirir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda İttihatçılar'ın iktidardan düşmeleri sonucu, Damat Ferit Paşa kabinesi 1919-20 yılları boyunca kesintilerle de olsa Osmanlı hükümetinin başına geçer. İstanbul, İtilaf devletlerinin işgali altındadır. Bu ortam içinde **İkdam** gazetesi karışık haberler içinde bocalayan İstanbul halkına, Anadolu'dan Millî Mücadeleye ilişkin haberler duyurmaya çalışır ancak İtilaf devletleri ve İstanbul hükümetinin baskıları sonucu gazete tarafsız bir hale getirilir ve Anadolu hareketini öven haberler sansüre maruz kalır. Yakup Kadri, kalemine nasıl bir çıkış bulduğunu şöyle anlatır.

“Mevzularımı gene hep işgal ve istila rejiminin faciaları teşkil ediyordu, ne gariptir ki, Küçük Hikaye klişesi altında intişar ettikleri için ne müttefikler arası sansürü, ne de bizim sansürü kuşkulandırıyor.”¹

Türk Edebiyat tarihinde Millî Edebiyat Dönemi diye adlandırılan devir 1911 ile 1923 yılları arasında yer alır ve Millî Edebiyatın ateşleyici unsuru, Yeni Lisan Hareketi olur. Daha önce de belirttiğimiz gibi Yakup Kadri, Yeni Lisan hareketi karşısında menfi tavır olsa da Millî Edebiyat Dönemi içinde aktif olarak eser vermiş edebiyatçılarımızdandır. Bunun bir nedeni Yakup Kadri'nin Ziya Gökalp'le olan arkadaşlığıdır. Çünkü Gökalp, Yakup Kadri'nin dil konusundaki tüm eleştirilerine rağmen, onu Yeni Lisancı kabul etmiş ve bunu da kendisine söylemiştir. Bu tavır, Yakup Kadri'nin görüşlerinde kısmen de olsa yumuşama yaratmıştır. Bir diğer ve en önemli neden de döneme hakim olan Millîyetçilik akımıdır. Osmanlının yıkılmasını önlemek amacı ile çeşitli dönemlerde ideoloji arayışına giren Türk aydınları, Osmanlıcılık ve İslamcılık görüşlerinin çökmesiyle son olarak millîyetçilik akımına bağlanırlar. Balkan Harbi ve I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetindeki ulusların bir bakıma bu akım sayesinde egemenliklerini sağlamış olmaları, Türk aydınlarının da kendi egemenliklerini İtilaf Devletleri karşısında kazanmaları için millîyetçilik akımına yani Türkçülüğe sığınmalarına neden olur. I. Dünya Savaşı boyunca Türkçülük akımının lideri durumunda olan Ziya Gökalp, İstanbul Üniversitesi'nde verdiği sosyoloji dersleri ve gazetelere yazdığı yazılarla geniş bir aydın kitlesinin millîyetçilik prensiplerini benimsemesinde ve dolayısıyla millî bir edebiyatın yaratılmasında başlıca rol oynar.

1921'de Yakup Kadri Ankara'ya çağrılır ve burada Millî Mücadelenin ileri gelenleriyle tanışma olanağı bulur, İsmet Paşa ile memleket meseleleri üzerine de bir mülakat yapar. Simav'da Türk halkının çektiği zulüm, yakılıp yıkılan köyler ve öldürülmüş insanların kemikleriyle karşılaşır. Burada gördükleri daha sonra Yakup Kadri'ye **Yaban** romanında esin kaynağı olacaktır.

Kurtuluş Savaşından sonra milletvekilliği ve diplomatlık görevlerinde bulunan Yakup Kadri'nin edebi bir topluluk içindeki son aktif rolü, 1932 yılında yayım hayatına başlayan **Kodro** dergisinde olmuştur. Şevket Süreyya, Vedat Nedim,

¹A.g.e. 40.

İsmail Hüsrev ve Burhan Asaf ile çıkarttıkları **Kadro**'da, Yakup Kadri yazı işleri müdürüdür. Mustafa Kemal ve mevcut yönetimin izni alınarak faaliyete geçen Kadro Dergisi, yayımlandığı 3 yıl boyunca Türk devriminin ideolojisini sistemleştirmek, sınıfsız ve çelişkisiz bir toplum yaratmak, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek yöntemler önermek ve Türk devrimini evrenselleştirmek gibi ulusal amaçlara yönelmiştir. Ancak **Kadro** dergisinin kapatılma serüveni yayın hayatına girme serüveninden daha ilginçtir. Hem sağ, hem de sol görüş taraftarları tarafından her zaman kuşkuyla takip edilen Kadro hareketinin tasviyesinde, Celal Bayar'ın etkisi büyüktür. Özellikle 1932 yılında İktisat vekilliğine gelmesinden sonra devlet üzerindeki etkisini arttıran Celal Bayar, İş Bankası ve sermaye çevrelerinin temsilcisi sıfatıyla Kadro dergisinin kapatılmasında etkin bir rol oynamıştır. Çünkü Kadrocuların önerdikleri devletçilik bu çevrelerce kolektivizm olarak algılanmıştır. Kadro'nun kapatılmasına bulunan çözümse çok şıktır. Bir nevi Kadro'nun Çankaya bağlantısı olan Yakup Kadri'nin Tiran'a elçi olarak gönderilmesi sonucu Kadro dergisi de yayın hayatından çekilmiş olur. Yakup Kadri, bu görevini Zoraki Diplomatlık olarak adlandıracaktır.

Sonuç olarak Fecr-i Ati ile başlayan edebiyat yaşamının başında, bütünüyle ferdiyetçi bir sanat anlayışına sahip bulunan Yakup Kadri, Balkan Harbi'nin hemen hemen bütün Türk aydınlarında meydana getirdiği uyanışla, "sanat için sanat" formülünün artık pek geçerli olmadığına inanmaya başlar. Ancak hem alışkanlıkları, hem de kendi iç dünyasına yönelmekten hoşlanan yaradılışı yüzünden, Kenan Akyüz'ün deyimiyle hayata kolay kolay yönelemez. Balkan Savaşı'ndan sonra, I. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım karşısında, 1916'dan başlayarak, yurdun gerçeklerini ve millî duyguları ele alan hikayeler yazmaya başlar. Böylece Millî Edebiyat hareketine katılmış olan Yakup Kadri, yenilgi ile biten I. Dünya Savaşının acılarını unutabilmek için, bir ara, romantizmle karışık bir mistisizme bile gömülür. **Erenlerin Bağından** adlı nesirler dizisi bu duygulanımların ürünüdür. İşgal altındaki İstanbul'un acıklı manzaralarında ve Anadolu'da başlamış sonu belirsiz Millî Mücadele hareketi yıllarında, bir dönem umutsuzluk içinde kendi içine kapanan Yakup Kadri, bu durumdan yine Millî Mücadeleye olan inancıyla kurtulur. Edebiyat konusunda arayıcı ve zor beğenir tarafı ağır basan Yakup Kadri, Cumhuriyet devriminin fikir mimarları arasında yerini alır.

3. İKDAM GAZETESİ

5 Temmuz 1894 tarihinde, Ahmet Cevdet (Oran) (1862-1935) tarafından yayınlanmaya başlayan İkdam gazetesi, dönemin diğer gazeteleri Sabah, Vakit ve Tercüman-ı Hakikat'in aksine ilk başlarda siyasî ağırlıklı olmaktan çok fikir ve olay merkezli bir gazeteydi. İlk nüshasının başına "İlmî, siyasî Türk gazetesidir." kaydını koyan gazete, bu özelliğine bağlı kalarak hem dilde sadeleşmenin hem de Türkçülük akımının savunucusu olmuştur. Buna rağmen yayım hayatına atıldığı ilk hafta dönemin sansür heyeti tarafından 30 gün süreyle kapatılmaktan kurtulamamıştır. İkdamın sözlük anlamının "gayret ve sebatla çalışma, devamlı çalışma" olmasından olacak, zaman zaman kısmen veya tamamen sansüre uğramasına rağmen yayım hayatına 31 Aralık 1928 yılına kadar devam etmiş ve Meşrutiyet sonrası yayımlanmış bir çok gazete ve derginin aksine Cumhuriyet'i görmüştür. Böylelikle ilk sayısı 5 Temmuz 1894'te yayımlanan İkdam gazetesi, 8 Mart 1910'a kadar 5557 sayı çıktıktan sonra 14 Mart 1910-25 Şubat 1912 tarihleri arasında 607 sayı Yeni İkdam, 26 Şubat 1912-10 Ağustos 1912 arasında 166 sayı İktihâm, 10 Ağustos 1912'de tekrar İkdam adıyla ve 5558 numara ile kaldığı yerden yayımına devam etmiştir. 31 Aralık 1928'de 11384 numaralı nüshası ile yayım hayatına son veren İkdam, farklı isimler altında toplam 12157 sayı çıkmış ve 1-31 Aralık 1928 tarihli sayıları (11354-11384) yeni harflerle basılmıştır.

Meşrutiyet, Birinci Dünya savaşı, Mütareke ve Millî Mücadele yıllarında yayımlanmış olan İkdam gazetesi, bu dönemlerin özellikle edebî, sosyal ve politik değişimlerinin toplum üzerindeki etkilerini yansıtması bakımından önemlidir. Ancak bizce İkdam gazetesinin en önemli işlevi, Millî Mücadele yıllarında olmuştur. Çünkü bu dönemde yayım müdürü Yakup Kadri'dir ve İkdam gazetesi Anadolu'da devam eden Kurtuluş Savaşı'ndan İstanbul'a en doğru bilgi akışı sağlamayı ilke edinmiştir.

4. YAKUP KADRI'NİN İKDAM GAZETESİNDE YAZMIŞ OLDUĞU MAKALELER ÜZERİNE YAPILAN DİĞER TEZLER

Yakup Kadri'nin hayatı ve eserleri üzerine yapılmış en kapsamlı tez Niyazi Akı'nın doktora tezidir.¹ Akı çalışmasında Yakup Kadri'nin basılmış tüm makalelerinin kronolojik sıralamasını da vermiştir. Bizim de bu çalışmada çıkış noktamız, Niyazi Akı'nın doktora tezinde fişlemiş olduğu makalelerin taranması olmuştur. Ancak çalışma ilerledikçe yani gazeteler taranmaya başlayınca, Akı'nın bazı makaleleri göremediğini, bazılarının başlığını yanlış okuduğunu, bazılarının da tarihini veya gazete numarasını hatalı verdiğini gördük. Son olarak da vermiş olduğu bir makalenin Yakup Kadri'ye ait olmadığını fark ettik. Bunlar aşağıdaki gibidir:

I. Hiç görülememiş makaleler:

No	Tarih	Makale Adı
8203	13 Aralık 1919	Hafta Musâhabesi
8205	15 Aralık 1919	Toraman Münasebetiyle
8244	24. Ocak 1920	Hafta sonu Musâhabesi
8366	29 Mayıs 1920	Camilerimizin Sefaleti
8512	18 Kasım 1920	Milletlerin Mukadderatı
8543	20 Aralık 1920	İflas
8563	13 Ocak 1921	Süs ve Zarafet
8592	11 Şubat 1921	Kadıköy'de Bir Müsamere
8595	14 Şubat 1921	Fikri Hayat Teşkilatı
8782	28 Ağustos 1921	Anadolu'da Maarif İşleri
8885	10 Aralık 1921	Sait Halim Paşa
8955	18 Şubat 1922	Başkalarının Gözüyle
9048	24 Mayıs 1922	Gösteriş ve Süs

¹ Niyazi Akı, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu: insan-eser-fikir-üslup*. (İstanbul: 1960)

II. Başlığı yanlış verilenler:

No	Tarih	Okunan Şekil	Doğrusu
8360	23 Mayıs 1920	Bir Mazeret-i Şeriyye (fikra)	Bir Mazeret-i Şeriyye (hatıra)
8368	31 Mayıs 1920	Müfit Ratip'in Ölümü Dolayısıyla	Müfit Ratip
8520	26 Kasım 1920	Mevsimsiz Mütalaa	Mevsimsiz Mütalaalar
8553	3 Ocak 1921	Meçhul Ruhun Tecellisi	Millî Ruhun Tecellisi
8614	5 Mart 1921	Unutmayalım	Hafta Musâhabesi
8616	9 Mart 1921	Hafta Musâhabesi	Unutmayalım
8674	7 Mayıs 1921	Malta Musâhabesi	Hafta Musâhabesi
8979	16 Mart 1922	Kızıl Abideler	Kırık Abideler
9024	30 Nisan 1922	"Mah-ı gufran"ın İlk Şiirleri	"Mah-ı gufran"ın İlk Şulesi
9031	7 Mayıs 1922	Bizde Sosyalistler	Bizde Sosyalistlik
9044	20 Mayıs 1922	Nargile ve Çay	Nargile Çay ve Söz
9055	2 Haziran 1922	Bizde Mizan	Bizde Mizah

9117 3 Ağustos 1922

Dr. Reşaltof'un Piyesi

Dr. Pesaltof'un

Piyesi

III. Tarihi veya gazete numarası hatalı verilenler:

Hatalı Verilen Numaralar	Numaranın Doğrusu
8448 3 Eylül 1920 İflas	8543 20Aralık 1920 İflas
8511 16 Kasım 1920 "Sermet"	8511 17 Kasım 1920 "Sermet"
8528 4 Aralık 1920 Hafta Musâhabesi	8528 5 Aralık 1920 Hafta Musâhabesi
8529 5 Aralık 1920 Müessif bir İltibas	8529 6 Aralık 1920 Müessif Bir İltibas
8616 7 Mart 1921 Unutmayalım	8616 9 Mart 1921 Unutmayalım
8619 10 Mart 1921 Hafta Musâhabesi	8619 12 Mart 1921 Hafta Musâhabesi
8623 14 Mart 1921 İstanbul ve Anadolu	8623 16 Mart 1921 İstanbul ve Anadolu
8626 17 Mart 1921 Hafta Musâhabesi	8626 19 Mart 1921 Hafta Musâhabesi
8627 18 Mart 1921 İki Ölüm ve İki Ruh	8627 20 Mart 1921 İki Ölüm ve İki Ruh
8628 19 Mart 1921 Şairlerin Kitabı	8628 21 Mart 1921 Şairlerin Kitabı

8629	20 Mart 1921 Nefse İtimat	8629	22 Mart 1921 Nefse İtimat
8630	21 Mart 1921 Halk Kitleleri	8630	23 Mart 1921 Halk Kitleleri
8632	23 Mart 1921 Türkün Bedii	8632	25 Mart 1921 Türkün Bedii
8633	24 Mart 1921 Hafta Musâhabesi	8633	26 Mart 1921 Hafta Musâhabesi
8634	25 Mart 1921 Bir İçtima Mûnasebetiyle	8634	27 Mart 1921 Bir İçtima Mûnasebetiyle
8637	28 Mart 1921 Rehbersiz İstanbul	8637	30 Mart 1921 Rehbersiz İstanbul
8911	5 Ocak 1922 Bir Nutuk Mûnasebetiyle	8910	4 Ocak 1922 Bir Nutuk Mûnasebetiyle
9119	5 Temmuz 1922 Bizde Keşşaflık	9119	8 Ağustos 1922 Bizde Keşşaflık
9122	8 Temmuz 1922 Gençler arasında	9122	11 Ağustos 1922 Gençler arasında
9124	10 Ağustos 1922 Bizim ruhumuz olduğunu bilmiyorlar	9124	13 Ağustos 1922 Bizim ruhumuz olduğunu bilmiyorlar

9125 14 Ağustos 1922 Ömer Hayyam'ın
tercümesi münasebetiyle

9125 11 Ağustos 1922 Ömer
Hayyam'ın tercümesi
münasebetiyle

IV.Yakup Kadri'ye ait olmayan makale

8974 11 Mart 1922 Bizde Şehzadelerin Tahsili adlı makale Ahmet Refik'e aittir.

Bu çalışmamızı yaparken, Yakup Kadri'nin İkdam gazetesindeki makaleleri üzerine yapılmış iki tez tespit ettik. Bunlardan ilki, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 6287 numarada kayıtlı, Yüksek Lisans tezi olarak Hakkı Gürel tarafından yapılmış, **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Edebi Makaleleri**'dir. Bu tezde Hakkı Gürel, yazarın 87 makalesini bugünkü yazıya aktarmıştır. Biz bu çalışmada onun çevirdiği makaleleri tezimize almadık. Ancak o tezin gözden kaçırdığı edebi makaleleri çalışmamıza dahil ettik.

Bir diğeri yine İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2203 numarada kayıtlı, Yaşar Korkmaz tarafından bitirme tezi olarak yapılmış **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1920 Yılında İkdam'da Yazdığı Makaleler** adlı çalışmadır. Ancak bu çalışma Karaosmanoğlunun 1920 yılında yazmış olduğu tüm makaleleri kapsamadığından biz de çalışmamıza bu tezin almadığı makaleleri dahil ettik.

Son olarak Hülya Yazıcı tarafından Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış **İkdam Üzerine Bir Çalışma İnceleme ve Seçilmiş Metinler 1915-1920** adlı çalışmanın teze dahil ettiği Yakup Kadri makalelerini de biz tezimize almadık.

Yakup Kadri'nin **Ergenekon**¹ kitabında kendi derlediği ve bugünkü yazıya çevirdiği İkdam makalelerini de teze dahil etmedik

¹ Yakup Kadri, **Ergenekon**, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1981)

5. YAKUP KADRI'İN İKDAM'DAKİ MAKALELERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Yakup Kadri'nin İkdam gazetesindeki ilk makalesi “Yeni bir Kırk Ambar” başlığıyla 5902 numaralı nüshada 27 Temmuz 1913 yılında yayımlanmıştır. Takip edebildiğimiz son makalesi ise “İstanbul'da Şenlikler” adıyla 9153 nolu nüshada 11 Eylül 1922 yılında yayımlanmıştır.

Ancak “Yeni bir Kırk Ambar” makalesi Hakkı Gürel'in tezinde yer aldığı için ve “İstanbul'da Şenlikler” makalesinin yer aldığı gazete, Atatürk Kitaplığı ve Millet Kütüphanesinin arşivlerindeki nüshalarda tahribatlığı olduğu için bu çalışmaya dahil edilemedi.

5.1. Makalelerin İncelenmesi

Yakup Kadri'nin İkdam gazetesinde yazmış olduğu makalelerde öne çıkan düşünceleri şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

1. Edebî makaleler
2. Doğu ve Batı medeniyetini karşılaştırdığı makaleler
3. Yunan ve Ermeni meselesi ile ilgili makaleler
4. Millî Mücadele ve Anadolu ile makaleler
5. Kadınlarla ilgili makaleler
6. İstanbul'u, gündelik hayatı, toplumsal değişimleri ve gelenekleri konu edindiği makaleler
7. Siyasî makaleler
8. Güzel sanatlarla; müzik ve resim ile ilgili makaleler
9. Genel konulara değindiği makaleler

Yakup Kadri'nin makalelerine tarihi bir seyir içinde bakarsak ilk dönem yazılarında daha çok genel konulara değindiğini, özellikle 1920'den sonra ise Millî Mücadele ve Yunan sorununa ilişkin makaleler kaleme aldığını görürüz.

Okumuş olduğumuz 191 makalenin 55 tanesi dönemin sansür heyeti tarafından sansürlenmiştir. Sansür gören makalelerin çoğu Millî Mücadele ve Yunan sorununa değindiği makaleleridir.

5.1.1. Edebî Makaleler

Daha önce de belirttiğimiz gibi Yakup Kadri'nin edebiyat makalelerinin seksen yedi tanesi okunmuş Ancak biz okunmamış on yedi edebiyat makalesi tespit edebildik.

Bunlardan bizce en önemli üç tanesi Hüseyin Rahmi'nin Toraman adlı kitabını tanıttığı "Toraman Münasebetiyle Hüseyin Rahmi Bey" (nr.8205, 15 Aralık 1919), Cenap Şahabettinle fikrî tartışmaya girdiği "Bir Mugâlata" (nr.8613, 4 Mart 1921) ve Edebiyat-ı Cedide hakkındaki görüşlerini öğrendiğimiz "Hakikatperestlikte İfrat" (nr.8515, 21 Kasım 1920) adlı makaleleridir.

Hüseyin Rahmi'nin Toraman kitabını tanıttığı makalesinden çıkartılabilecek en önemli sonuç Yakup Kadri'nin iyi bir edebiyattan beklentisinin millî unsurları yansıtması olduğudur. Bu nedenle ona göre Türk edebiyatının yetiştirmiş olduğu en önemli dört edebiyatçı: Na'imâ, Evliya Çelebi, Cevdet Paşa ve Hüseyin Rahmidir.

"...Hüseyin Rahmi Bey en büyük Türk muharrirlerinden biridir. Edebiyatımızda millî deha denilen cevher en ziyade dört kişide tecelli etti: Tanzimat'tan evvel Na'imâ ve Evliya Çelebi; Tanzimat'tan sonra Cevdet Paşa ve Hüseyin Rahmi Beyler bu ilahî meşaleyi elden ele bu güne kadar taşıdılar. Şimdi bu meşale, yalnız Hüseyin Rahmi Bey'in elinde duruyor ve yalnız onun yüzünü aydınlatıyor. Türk ruhunu ve Türk zekasını bu ruhun tecellilerini ve bu zekanın tarz ve şeklini tetkik etmek isteyen herhangi bir münekkit edebiyat tarihimizi karıştırırken bu dört vesika üstünde duracak ve ancak bunlardan bütün bir milletin, hatta bütün bir ırkın husûsiyetlerine doğru nüfûz edilebilecektir..." ("Toraman" Münasebetiyle Hüseyin Rahmi Bey, nr. 8205, 15 Aralık 1919)

Son zamanlarda edebiyat dünyasındaki yazarları Batılı yazarlarla karşılaştırıp değerlendirme tarzını da eleştiren Yakup Kadri, her yazarın özellikle kendi

şahsiyetlerini eserlerinde oturabilmiş yazarların, kendi sanatları çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini savunuyor.

“...Nev’ileri şahsiyetlerine münhasır eserler üstünde mukayeseli tenkit usulü gayet yanlış ve haksız bir muameledir. Son zamanlarda bize pek fena bir adet oldu, bir münekkit daima Türkçe bir eseri Frenkçe bir eserle mukayese ederek hatta bu eserin sahibi ile o eserin sahibi arasında müşâbeheler ve mukârenetler arayarak tetkik ediyor ve buna göre hükmünü veriyor. Yani bu mukayese neticesinde keşfettiği bazı müşâbehelerin derecesine göre bir Türk muharririni iyi ve fena buluyor. Kaç defalar mesela Halit Ziya Beyi Goncourt’lara ve Refik Halit Beyi Guy de Maupassant’a benzettiler ve bununla güya o muharrirlere bir kıymet biçmek istediler. Halbuki bir Halit Ziya’nın kıymeti mümkün olduğu kadar Halit Ziya kâhşında ve bir Refik Halit’in meziyeti tamamıyla Refik Halit’e benzediğindedir...” (“Toraman” Münasebetiyle Hüseyin Rahmi Bey, nr. 8205, 15 Aralık 1919)

Cenap Şahabettin’le fikrî arenada kavga etmelerine neden olan makale Yakup Kadri’nin “Kalem ve Kılıç”¹ isimli makalesidir. Bu makale Yakup Kadri’nin **Ergenekon**¹ kitabında yer aldığı için bu çalışmaya dahil edilmedi Ancak “Bir Mugâlata” makalesi, Yakup Kadri’nin Cenap’a cevabı niteliğindedir. Bu makaleden Cenap Şahabettin hakkındaki fikirlerini öğreniyoruz.

“...Samimiyet ve mertlik bir kalem sahibinin yegane şerefidir. Bunun için değil midir ki bedî, edebî ve hatta ilmî kıymetleri itibariyle belki Cenap Şahabettin Beyden daha az şaşaa-dâr olan Kemal ve Fikret gibi simalar halkın vicdanında “Yakazât-ı Leyliyye” şairinden çok daha canlı ve çok daha munis bir halde yaşıyor; Türk milleti onların sükûtunu “Peyam-ı Sabah” muharririnin gündelik fesahatinden daha belîğ buluyor (...) Bu ölümler acaba bizim için, neden henüz berhayat olan Cenap Şahabettin Betden daha canlıdır? Tarih-i edebiyatta bunun mevkiî onların mevkiinden daha dîn mudur? Onlardan daha fena mı, daha az mı yazmıştır? Hayır...Muâsırları iddia ederler ki gerek nesirde, gerek nazımda son teceddüdü yapan, hatta bir çok fikrî, bedî mesâ’ilde Fikret’i kendi tesiri altında tutan Cenap Şahabettin Beydir. Hatta bu hakikati bizzat kendisi bile her fırsatta Fikret’in hatırasını ihata eden şan ve şeref halesinin şaşaaasını merhumun manevîyatındaki marazilikten bahsetmek suretiyle söndürmeye çabaladı. Lakin her şeye rağmen bu nev’-i şahsına münhasır şairin her fırsatta istihfâf etmekten zevk aldığı efkâr-ı umûmîye bir çok ölümler ve bir çok diriler gibi bu mübarek ölü hakkında da en adilâne, en doğru hükmü verdi...” (Bir Mugâlata, nr.8613, 4 Mart 1921)

Edebiyat dünyasına Fecr-i Ati topluluğuyla merhaba diyen ve daha sonra Millî Edebiyat cereyanına dahil olan Yakup Kadri’nin Edebiyat-ı Cedide hakkındaki görüşlerini belirttiği “Hakikatperestlikte İfrat” adlı makalesi ayrıca önemlidir.

¹ Yakup Kadri, **Ergenekon**, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1981), s. 41-43.

“...Şu “Edebiyat-ı Cedide” cereyanının veyahut o zamanki tabire göre “mekteb-i edeb”in memlekete ettiği fenalıklar saymakla tükenmez. Hayatı olduğu gibi görmek, hayatı olduğu gibi anlatmak o zamanki genç üdebanın takip ettiği yegane gaye idi; “realizm”, “natüralizm” dillerinden hiç düşmeyen hikmet-amiz kelimelerden, Zola, Doudet, Goncourt biraderler, tanıdıkları taptıkları yegane üstatlardandı. Bu üstatlar içinde hassaten Zola’yı bir türlü anlamayan biçare Ahmet Mithat Efendi, saçıyla sakalıyla bu coşkun delikanlıların elinden az mı çekti? Onu, ikide birde “sen hayalsin!” diye itham ederlerdi; onlarca roman, beşeriyeti bütün pislikleri, bütün kusurları, bütün çirkinlikleriyle olduğu gibi çırpıplak gösteren bir ayna idi ve hayat hakkında –bu terkip onlarındır- mevcut renklerle şekilleri değiştirerek aksettiren her romana merdut, mezmum yani eski usul (!) bir romancı sayılırdı...” (Hakikatperestlikte İfrat, nr.8515, 21 Kasım 1920)

Yakup Kadri’nin edebiyata bakışı realist değil idealisttir. Ona göre realizm, yani hakikatperestlik edebiyata zararlıdır. Çünkü gözün gördüğü gerçeği kitaplardan yeniden okumanın ne gibi bir yararı olabilir. Oysa edebiyat, hayatı olduğu gibi değil olması gerektiği gibi yansıtmalıdır.

“...Hakikati görmek ve hakikati olduğu gibi göstermek... Niçin? Herkes gözü bunu kafi derecede görmüyor mu? Bunu ayrıca kitaplardan öğrenmeye ne lüzum var? Bizim kitaplardan beklediğimiz şey hayatı, olduğu gibi değil, olması lüzum geldiği gibi öğrenmektir...” (Hakikatperestlikte İfrat, nr.8515, 21 Kasım 1920)

Yakup Kadri’ye göre sanatın tek rehberi doğadır. Bu nedenle yeni gelişmekte olan fütürizm ve kübizm gibi sanat akımlarına şüpheyle yaklaşır. Döneminin genç edebiyatçı ve sanatçıları, yenilik yapmak uğruna eskiyi yok saymaları açısından eleştirir.

“...Fakat yeni bir şey...Bu eski kubbe altında yeni bir şey! Binlerce yıldan beri arının bal yapmasında bir tebeddül mü oldu i şairin şiir söylemesinde bir şey değişecek! Şiir söylemek ki, dua etmek, sevmek, ağlamak veya gülmek nevinden ruhumuzun ta kökünde gizli hususi ve tabii bir cevherin tecellisidir, bunu zevk ve hevese göre istenilen tarza sokmak acaba nasıl mümkündür? Aşk değişti mi ki şiir değişsin? Sen Türk şairleri arasında Fuzuli’den beri aşk neşidesine yeni bir ses, yeni bir harf ilave edebilmiş bahtiyar kimdir?...” (Zamanın Gençlerine, nr.8555, 5 Ocak 1921)

Dilden Arapça ve Farsça tamlamaların atılması ve dilde sadeleşme yapılması gerektiğini savunan Yakup Kadri, bu görüşlerini Ali Zeki Bey’in Alev isimli romanını eleştirdiği makalesinde şöyle dile getirir:

“...Ali Zeki Bey, Arabî ve Farsî terkipleri lisanından tamamıyla atmış olmakla güzel Türkçe'nin istikbâlini hazırlayan genç neslin arasında kendisine muhkem bir mevki ayırmış oluyor. “Alev” de bir zamanlar moda olan o uzun gurûb ve tulû‘ tasvirleri, o bitmez tükenmez mâhitâb kasideleri de yoktur...” (Hafta Musâhabesi nr.8593, 12 Şubat 1921)

Sanatta, özellikle edebiyatta milliyetçiliği savunan Yakup Kadri'ye göre zamanın genç nesil edebiyatçıları bunu tam anlamıyla başaramıyorlar. Millî edebiyatın destanî şiir söylemek olamadığını savunan Yakup Kadri, devir artık destanların yazıldığı devir değildir der.

“...Genç şairlerimizin vatan perverane şeyleri mutlaka destanî oluyor; halbuki biz, artık destanî devrimizde değiliz. (...)her taraftan kanlar sızıyor, sesimiz hiçkırıklar halinde ağzımıza dökülüyor ve hesapsız düşmanlar göğsümüze hançerlerini dayıyor; bu halde ve bu hançerler altında lazım gelir ki bir kurban tavrı alalım; badema bizim için kahraman enmuzcu şehit enmuzucundan başka bir şey değildir. Aksi takdirde suni olur, yaşayamaz, nitekim beş altı seneden beri millî edebiyat, millî resim, millî musiki namına yapılan şeylerin suniliğinden kurtulamamasına veya yaşayamamasına yegane sebep gerek şairlerimizin, gerek ressamlarımızın, gerek musikişinaslarımızın destani bir devirde değil, hailevi bir anda yaşadığımızı, hissetmeleri ve milliyetperverliği ekseriya emperyalizmle karıştırmış olmalarıdır...” (Millî Ruhun Tecellisi, nr.8553, 3 Ocak 1921)

Yakup Kadri'ye göre Türk aydınları, milliyetçiliği kendi cevherinden bulup çıkarmamış, “Batı”dan takip ettiği ve okuduğu romanlardaki Türk düşmanlığından ve Osmanlı devletinden ayrılmak isteyen yabancı unsurların politikalarından öğrenmişlerdir.

“...Avrupa iç yüzünden tanıdıktan sonradır ki milliyet duygusu böyle bir aksül amal halinde ve birazdan bir müdafa-yı nefis tarzında tecelli etmeye başladı. Vakıa bir zamanlar Osmanlı devletini teşkil eden anasırın açtığı milliyet davalarının da bize milliyetimizi öğrenmek hususunda büyük hizmeti oldu. Zira, hiç kimse iddia edemez ki Osmanlı ülkesinde ilk defa milliyet davasını açan Türklerdir; o Türkler ki daha bundan on sene evveline gelinceye kadar “Türk” kelimesi kendi aralarında adeta kelimat-ı muhakkariyeden addedilirdi, İstanbul konaklarında Anadolu uşaklarla, hizmetçiler, beyler ve hanımlar tarafından “ahmak Türk!” “kaba Türk” diye azarlanıyordu. Demek ki bu topraklarda Türkçülük pek yeni bir cereyandır ve bu asırlardan beri, iyi kötü birlikte yaşadığımız sair milletlerin kemal-i nefret ve hakaretle bizden ayrılmak hususunda gösterdikleri arzuların, yaptıkları teşebbüslerin bir neticesidir...” (Millî Ruhun Tecellisi, nr.8553, 3 Ocak 1921)

Ne zaman ki Türk gençliği kendi içindeki cevheri keşfedip bunu işlemesini öğrenir, o zaman kendine ait edebiyatın kapıları açılacaktır.

“...Bugünkü nesil nafile yere aradığı şeyi bulmak için öteye beriye başvurmasın; aradığı şey kendindedir. Fakat, bu şey henüz ham ve mütekasif bir haldedir; onu kaynatmak, eritmek, süzmek, işlemek icap ediyor. Bunu kim yapacak? Hiç şüphesiz bunu yapacak olanlar, fikir, şiir ve sanat erbabıdır. Henüz kendilerine bir gaye bulamayan ve tuttukları yolun doğruluğundan, güzelliğinden şüphe eder gibi görünen bugünün edebî nesli senelerden beri avucunun içinde bir altın külçesini evirip çeviriyor, fakat bu külçenin cevheri nasıl sızdırılır, bunu bilemiyor. (...)İşte psikoloji mütehassıslarının Subconscient tabir ettikleri şey –ki buna Métérlique meçhul misafir namını veriyor- tıpkı bizim millî ruhumuz gibidir; henüz şuurun aydınlığa çıkmamış, bilinmez derinliklerinde sıkışıp kalmıştır. Ancak bu, o karanlıktan çıktktan sonradır ki senelerden beri hasretini çektiğimiz millî fecr bu memleketin ufkunda bütün ihtişamıyla doğmuş bulunmaktadır. İş buna giden yolu bilmektedir; ve zannediyoruz ki, son neslin en büyük kabahatlerinden birisi bu yolun tamamıyla aksini intihap etmiş olmasıdır. Genç şairlerimiz hep içeriden dışarıya doğru çıkmaktadırlar, halbuki bizdeki meçhul misafirin kim olduğunu anlamak için mutlaka dışarıdan içeriye doğru girmek ve inmek lazımdır. Zira, yarın ki edebiyatın şaheseri mutlaka derin bir tahlil neticesi olacak ve terkip –ki telif demektir- ancak bu tahlilden sonra gelecektir...” (Meçhul Mihman, nr.8552, 2 Ocak 1921)

5.1.4. Doğu ve Batı Medeniyetini Karşılaştırdığı Makaleler

Yakup Kadri'nin bakış açısına göre dünya iki kısma ayrılmıştır; modernleşmenin, çalışmanın ve gelişmenin kaynağı “Batı”, geri kalmışlığın –belki de bırakılmışlığın- tembelliğin kaynağı “Doğu”. Doğu -Batı meselesine değindiği makale sayısı ondur.

On dokuzuncu yüzyılın sonunda yirminci yüzyılın başında Doğulu bir aydın olarak Yakup Kadri'nin yeni asra bakışı umutsuzdur.

“...Avrupalılar ve biz bir istihale devri geçiriyoruz, bu muhakkak. Fakat biz başka bir şey, onlar başka bir şey olmak için. Korkarım, biz, onların yıktığı müesseselerin enkazından binalar kuracağız, biz onların çıkarıp attıkları elbiseleri

giyeceğiz. Onlar ise henüz örneği mevcut olmayan nev-icat bir aleme girecekler.Acaba bizi onlardan ayıran fasılasını bir atlayışta geçip de, eski dünyanın eşliğinden yeni dünyanın eşğine onlarla bir anda vasil olmak mümkün müdür?...” (Devir Dönümü,nr.8494, 31 Ekim 1920)

Makalelerinden çıkarttığımız sonuca göre Yakup Kadri'nin batılılaşma ile görüşleri Tanzimat aydınlarının görüşlerinin devamı niteliğindedir.

“...Ben, öteden beri, Avrupa'dan iktibas ettiğimiz teşkilat-ı esasiyenin millî bünyemize tamamıyla tetâbuk etmediğini söyleyenler tarafındayım ve bu memlekette yapılacak ıslahatın kendi anelerimiz ve kendi ihtiyaçlarımızla ahenkdar olması lazım geldiğini zannediyorum. Şimdiye kadar tecrübe ettiğimiz terakkî ve temeddün hamlelerin bizi müspet bir neticeye isâl edemeyişinin sebebini bu lüzumu unutmuş olmamıza ve haml edenler belki pek haklıdır...” (Bir “Kıyas-ı Mukassam”Karşısındanr.9021, 27 Nisan 1922)

Doğu ve Batıyı karşılaştırdığı en önemli noktalardan biri yaşam farklılıklarıdır. Bunu doğuran neden ise Batının teknolojik alanda gelişmişliğidir. Bireye verilen önem, kişisel özgürlükler farklıdır. Batılı bir bekarla doğulu bir bekarı karşılaştırdığı aşağıda alıntıladığımız makale Yakup Kadri'nin yaşam farklılıklarını hangi açıdan gördüğü noktasında önemlidir.

“...Avrupa'da bütün şehirler birer bekar yuvasıdır. Bu şehirlerde ki hayat ve maişet teşkilâtı o suretle yapılmıştır ki bir bekar-kadın veya erkek ömrünün sonuna kadar hiç evlenmek (ev bark sahibi olmak manasına söylüyorum) ihtiyacını hissetmeksizin ferih fahûr yaşayabilir; herhangi bir aile nezdinde veya herhangi bir otelde döşeli dayalı bir odası vardır; her saat emrine amade ve en vakitsiz, en güç arzularını ifâya hazır hizmetçilere maliktir; bu hizmetçileri arayıp bulmak veya azarlayıp kovmak zahmetleri de kendine ait olmamak şartıyla...Her hafta başında bir kere ismini bile öğrenmek ihtiyacı hissetmediği beyaz önlüklü bir kadın gelir, kirli çamaşırlarının alır ve iki gün sonra yıkanmış, ütülenmiş, söküklü dikilmiş bir halde kendisine iade eder. Her istediği saatte, yemeğini, hassaten ani olarak camı neyi isterse onları yiyebilir ve geceleri keyfine göre istediği yerde, istediği kimselerle veyahut istediği şeylerle eğlenir. Hastalandığı zaman dünyanın en muntazam hastaneleri, ve bu hastanelerde en hazık hekimler ve en nazik hastabakıcılar kendisinindir...”

“...Halbuki bizde öteden -hele şimdi, hele şimdi- iş büsbütün ber-akistir. Memleketimiz hiç bekarlara göre yapılmamıştır, biz de bir bekar bir tıflı, bir serseri, bir sığıntı gibidir. Bir mahalleye gidip de tek başına bir ev tutamaz, kendi cinsinden, kendi dininden bir aile nezdine pansiyoner olamaz, oteller de ise bir gececik barınabilmesi ihtimâli yoktur. ‘Umûmî çamaşır hânelerimiz olmadığı için ekseriya çamaşırını kendi yıkamaya ve ‘umumî aşhânelerimiz müthiş ve mide bulandırıcı bir intizamsızlık içinde bulunduğu için kendi yemeğini kendi pişirmeye mecburdur. Akşam karanlığı şehrin üzerine çökerken bu yalnız adamın duyduğu gariplik ölüm

kadar zorludur. Bu husus İstanbul tarafında veya civar köylerde ise elemine payân olmaz; bazı evlerin kapıları önünden geçerken bir kadın sesi duyacak, bir yemek kokusu hissedecek olsa gözlerine yaşlar dolar: nereye gitsin, derdini kime anlatsın, ne yapsın hiç bilemez. Bizde bir bekarın üstü başı temiz, harekâtı muntazam bir efendi tarzında yaşayabilmesi şöyle dursun, hatta kendi halinde, namuslu bir fert olarak görünmesine bile ihtimâl yoktur. Bizce bir bekar ahlâkı meşkûk, etvârı câlib-i endişe bir adamdır. Her ağızda “Niçin evlenmiyor?” suali, her gözde “neden yalnız yaşıyor?” taaccübü onun her dakika hissettiği ukûbetlerden biridir? Bunun sebebi gayet basittir; biz henüz cemiyet hayatının ailevî devrinde yaşayan milletlerdeniz. İçtimâî teşkilâtımıza henüz lazım gelen vesaiti, şumûlî ve intizamı veremedik. Her aile kendi evinde, adeta içinde bulunduğu memleketin şerait-i umûmîyesi haricinde ayrı, hususî ve müstakil bir mevcûdiyete maliktir...” (Hafta Musâhabesinr. 8614, 5 Mart 1921)

Yaşam farkının en büyük sebeplerinden biri Batının toplumsal hayatındaki gelişmelerinin Doğudan farklı olmasıdır. Burada –özellikle İstanbul’u kastediyor- yaşam daha aile düzeninden birey düzenine geçmemiştir.

Ancak Batının rahat yaşamının güzelliklerinden bahsederken bile eski hayatın özlemini çekmektedir

“...Son zamanlarda ortaya “konfor angle” diye bir şey çıktı. Bizim lisanımızda konforun tam bir mukâbil yoktur, fakat kürre-yi arz üzerinde yaşayan milletlerin hiçbiri bunun sırrına ve bunun zevkine bizim kadar ermemiştir. Avrupa şehirlerinin hangi “Palas”ı bizim eski konaklarımız derecesinde rahattır? Bu eski konaklardan şimdi eser kalmadı, fakat vücudumuzun ruhumuz ve huzur ve refâhın hatırasını unutmadı, her şeye rağmen, her yerde onu arıyor, bir nargile, bir fincan çay, bizde minder ve sedir denilen mübarek ev eşyalarının hasretini uyandırıyor; başımıza takkemizi geçirip, sırtımıza hırcamızı giyerek âlemin dağdağasından uzak şöyle bir dirsek sefasına daldığımız zamanlar, ne kadar mesut idik...” (Nargile Çay ve Söz, nr.9044, 20 Mayıs 1922)

Batı edebiyatı ve kültüründen bahsettiği makalelerinde Yakup Kadri, ağırlıklı olarak Fransız edebiyatı ve sanatı üzerinde durur. Ona göre Fransız kültürü her zaman Türk gençliğinin örnek aldığı bir kültür olmuştur. Savaş zamanında Fransa’nın düşman tarafında yer almasına karşın, Fransızlara olan sevgi, bu topraklarda eksilmemiştir.

“...Fakat nasıl anlatabiliriz ki fikrî ve ilmî Fransa’ya karşı o demlerde bile öteden beri beslediğimiz hürmet ve muhabbete bir an hâlel getirmek ve Çanakkale’de Fransızlarla Türk askerleri boğaz boğaza geldikleri günlerde yine cephenin arkasında kalan Türk gençliği “Racine”in mısralarını ezberlemekte, Hugo’nun namını hürmetle

yad etmekte ve yeni çıkan Fransız asar-ı edebiyesini kaçak mal gibi memlekete sokmakta devam etti. Burada bulunan Fransızlar da bizzat müşâhede edecekleri veçhile Türkiye’de Fransızca hemen hemen Türkçe kadar münteşir bir lisanıdır. Türk gençleri gerek düşünüş, gerek duyuş ve anlayış itibariyle her milletin gençlerinden ziyade Fransız gençliğine yakındır; zira mekteplerimizde çocuklarımıza telkin ettiğimiz millî mefhumların yanı başında ve hemen aynı derecede Fransız irfanı da vardı. Güzide sınıfımızı teşkil eden muharrirlerimize, muallimlerimize, memurlarımıza dikkat etsek hepsinin içinde kuvvetli ve adeta ananevî bir Fransız dostluğu buluruz. Sanki bu bize nesilden nesile, asırdan asıra geçmiş bir itikattır...” (Sorbonne’da Bir İhtifâl Münasebetiyle, nr. 8908, 2 Ocak 1922)

“...Bizi bu vadiye sevk eden şey bütün garp lisanları arasında Fransızca’ya bahşettiğimiz tevakkuftur. Bu dil bizde ikinci bir ana lisanı oldu ve garp harsıyla ancak bu vasıta ile münasebete giriyoruz. Bizim için bütün Avrupa, Avrupa medeniyeti ve Avrupa edebiyatı hep Fransa’dır, Fransız medeniyeti ve Fransız edebiyatıdır...” (Yeni Ufuklar, nr. 9128, 17 Ağustos 1922)

Ancak Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransız etkisinin yerini Alman kültürü almıştır. Ama bu etki Yakup Kadri’ye göre çok fazla sürmemiştir. Çünkü Akdeniz kültürünün sıcaklığı karşısında Cermen ırkının soğukluğu fazla etkili olamaz.

“...Harb-i Umûmî esnasında Alman fennine ve Alman harsına doğru memleketimizde zoraki vaz’î bir temayül olmuştu; fakat asırlardan beri Akdeniz havasını koklamaya alışmış, asırlardan beri “Mediterraneén” milletler sırasına geçmiş, İstanbul ve küçük Asya Türkleri için bu ağır Cermen harsının ezici ve bunaltıcı tesiri şok zaman devam edemedi; bugün İstanbul darülfünunda Berlin’den veya Münih’ten getirilmiş o alay alay profesörlerden darülfünun gençlerimizin dimağında hiçbir hatıra kalmamıştır. Tanzimatçı ecdadımızın bundan yüz sene evvel adeta hadsi bir görüşle bize en muvafik bulduğu Fransız irfanı -gittikçe daha iyi anlıyoruz ki bütün Avrupâî harslar arasında bizim mizacımıza en uygun olanıdır...” (Sorbonne’da Bir İhtifâl Münasebetiyle, nr. 8908, 2 Ocak 1922)

Yakup Kadri’nin anlayamadığı ise bu kadar yakın olduğumuzu düşündüğümüz Fransızların bile Türk milletine düşman olması ve onu politik arenalarda korumamasıdır.

“...Maatteessüf, Fransız dostlarımız bu hakikati lazım geldiği kadar taktir etmiyorlar ve hala dünkü siyasî düşmanlığımızın fena hatırasından kurtulamıyorlar. Vakıta son zamanlarda bize karşı Avrupa’nın her tarafında olduğu gibi Fransa’da da hissedilen bu emniyetsizlik ve şüphe yavaş yavaş zail olmaya ve bir buçuk asırdan beri Garbi medeniyet aleminde kendine layık bir mevkiinin hasretini çeken Türke bazı ufak tefek kabul kapıları açılmaya başlamıştır. Lakin bugün kanaat ettiğimiz bu dostluğa pek muhtemeldir ki yarın kanaat etmeyelim...” (Sorbonne’da Bir İhtifâl Münasebetiyle, nr. 8908, 2 Ocak 1922)

Batı medeniyetine yakınlık sadece Fransa ile sınırlı değildir. Tanzimat'tan beri Türk aydınları, Osmanlının tüm şanlı geçmişine rağmen Batıdan bilim ve medeniyet konusunda yardımdan başka bir şey beklememişlerdir.

“...Fakat her halde biz, kendimizi mazimizin bütün heybet ve ihtişamına rağmen, bugünkü günde şarkın, bu muâvenete muhtaç milletlerinden biri telakkî etmek ıstırârında buluyoruz. Esasen hiçbir zaman eski ve hususî harsımıza güvenerek garbın ameli ve fikrî muâvenetine karşı istiğnâ göstermek tafra fûruşluğunda bulunmadık; yüz seneden beri yüzümüz onlara müteveccih ve ellerimiz onlara uzanmış bir haldedir; yüz seneden beri birbirini takip eden nesillerin en güzideleri memleketin selameti, terakki ve tekâmülü namına kemal-i tevâzula daima Garptan ilm ve irfân dinlemekten başka bir şey yapmadı. Elyevm memleketimizde mevcût maarif müesseseleri, kafalarımız, edebîyatımız, yaşayışımız, düşünüşümüz bu hususta gösterdiğimiz hüsn-i niyete kafi derecede şahâdet eder...” (Fikrî Hayat Teşkilâtı, nr.8595, 14 Şubat 1921)

Ancak Yakup Kadri, dışarıdan gelen her şeye kapıları ardına kadar açma zihniyetini, aşağıda alıntıladığımız makalesinde birazda ironik bir tarzda eleştiriyor.

“...bu İspanya'dan gelme bir hastalık değilmiş, ilk defa olarak Amerika'dan çıkmış. Nereden çıkarsa çıksın, herhalde, bu, bizim için yerli malı, yerli mahsulü bir şey değildir. Bütün bulaşıcı illetler gibi, bu da, bize dışarıdan geliyor; nasıl ki “kolera” Rusya'dan, veba Hindistan'dan, frengi Frengistan'dan, züppelik cenubî Avrupa'dan, hodbinlik İngiltere'den, martavalcılık Almanya'dan geldi; öylece bu feci, bu korkunç nezle de bize muhakkak ya Amerika'dan ya İspanya'dan geldi. Felaketi şu ki Türkler ecnebi metâna çok düşkündürler; dışarıdan iyi kötü ne gelirse hemen dört elle yapışırlar ve bir daha artık bırakmak istemezler. Nasıl ki tifo yerleşti, nasıl ki kolera Anadolu sıtması haline girdi, nasıl ki hodbinlik asabımıza kadar işledi; öylece bu illet de korkarım ki irsi ve millî bir bilye halinde girmesin...” (Hafta Sonu Musâhabesi, nr.8223, 3 Ocak 1920)

“Bazı Acı Hakikatler” adlı makalesinde, bir Fransız sosyoloğunun “Türkler günün birinde Asya steplerine geri döneceklerdir” fikrini tüm Batı medeniyetine ve bilginlerine olan sonsuz güvenine rağmen kabul etmediğini, ancak yine de ülkeyi tutuşmuş bir eve benzeterek, bunun tek sorumlusunun da yine Batı kaynaklı olduğunu belirtir.

“...Garp âlemlerine ve garp âlemine karşı beslediğim bütün itimâda rağmen içimden demiştim ki: “Bed-hâh adam, hayır, bu dediklerinin hiçbiri olmayacak hiç biri (...) Şimdi onun ne kadar eksik söylemiş olduğunu düşünüyorum ve bir

zamanlar beni o derece kızdıran kitabını bize ait sayfalarında hakikatin pek çok dünde kalan o zâlimâne tasvirleri bir daha okumak istiyorum. Ta ki “Türkler geldikleri yere, yani Asya'nın steplerine döneceklerdir.” cümlesinin nihâyetine, “Hatta steplere bile dönemeyeceklerdir, hatta Asya'da bile barınamayacaklardır, her tarafından ateşle ihata edileceklerdir, nereye başvursalar bir tehlike ile karşılaşacaklardır.” Sözlerini ilave edeyim (...) Evet, bu aziz vatan her tarafından tutuşmuş bir eve benziyor. Bir ev ki kapılarını kilitlemişlerdir. Pencerelerini örtülmüşlerdir ve içinde kıvrana kıvrana, çırpına çırpına yanarak feryat ve figânı işitilmesin diye etrafını tahliye etmişlerdir. Lakin şu mehib nekbet ve felâket anında hepimiz bilmeliyiz ki, bu yangın bir kaza neticesinde, bir hata yüzünden zuhûr etmemiş ve ancak mâhiyet ve hüviyetleri malûm bazı kundakçılar tarafından ikâ olunmuştur...” (nr.9052, 28 Mayıs 1922)

Türk aydınının kusurlarından birinin de her şeyi Batı kaynaklı kitaplardan öğrenmek olduğunu savunan Yakup Kadri'ye göre bu durum, Türk aydınında bir güvensizlik yaratmaktadır.

“...Biz her şeyi Frenk kitaplarından okumayı ve onlardan öğrenmeye o kadar alışmış ki içimizden birinin kendi fikri kuvvetleriyle ve kendi hususi vasıtalarıyla yaptığı tetkik ve tettebuların hepsi bize, ilk nazarda derin bir adem-i emniyet ilkâ etmekten başka bir şeye yaramıyor. Münevverlerimiz Avrupa ulumundan yalnız şüpheyi, gururu ve itimatsızlığı öğrendiler. “Adam sen de bizden de kıymetli bir mutetebbi‘ çıkar mıymış!” sözü az çok hepimizin düsturu oldu...” (Kusurlarımızdan Biri, nr. 8659, 21 Nisan 1921)

Son olarak Yakup Kadri, Batı medeniyetini tam olarak anlayamadığımızdan şikayet ediyor ve bu konuda eski aydınlardan hiçbir farkımız olmadığını belirtiyor.

“...biz medeniyet mefhumunu pek iyi anlayamadığımız gibi Avrupa mefhumunu da lazım geldiği kadar vuzuh ile idrak edemiyoruz. Diyebilirim ki bu hususta Yirmi sekiz Mehmet Çelebiler, Azmi, Vasıf Efendiler ve Muhip Beyler ne idiyeler biz de hala öyleyiz. Avrupa ile bu son on beş yirmi senelik sıkı temasımızdan, isimlerini saydığım bu eski Osmanlılardan daha ziyade istifade ettiğimizi katıyetle iddia eyleyemem; biz de onlar gibi Avrupa'yı daima haricinden gördük; fabrikalarına, caddelerine, tiyatrolarına, otellerine ilh, hayran kaldık; fakat bu muhteşem dekorun arkasındaki aleme nüfuz edebildik mi? O fabrikaların, o caddelerin, o tiyatroların asıl manası nedir? Ne içindir? Anlayabildik mi? Ne gezer!... (...) Bizim de, Avrupa'daki sair müesseseler hakkındaki mütalaatımız, şark ve Garbın o kadar birbirine yaklaştığı bu devirde bile, hala bu muhayyel şarklının mütalaatı derecesindedir...” (Bazı Mefhumlar, nr.8530, 7. 12. 1920)

5.1.3. Yunan ve Ermeni Meselesiyle İlgili Makaleler

Okuduğumuz makalelerin yirmi tanesi Yakup Kadri'nin Yunan meselesiyle ilgili görüşlerini kaleme kaldığı makaleleriydi.

Herkül Millas'ın **Türk Romanı ve "Öteki" Ulusal Kimlikte Yunan İmajı**¹ adlı inceleme kitabında da belirttiği gibi, Yakup Kadri'nin bu konuya bakışı ulusçu bir bakıştır. Yunan ve Rum, Türk'ü sömüren kanını emen baş düşmandır. Aşağıda "Müslüman Parası" başlıklı makalesinden verdiğimiz örnek Yakup Kadri'nin bu millet hakkındaki görüşlerini tam anlamıyla dile getirmektedir. Ancak yazının yazılma tarihi bizce çok önemlidir. İşgal altındaki toprakların, vatansever bir aydının kaleminden çıkmadır bu sözler.

"...Bazılarının zan ettiği gibi Yunanistan'ın kuvvetini teşkil eden şeyler ne siyasîlerinin dirâyet ve kiyâseti, ne askerlerinin hamâset ve şecâati, ne de halkının fazilet ve metânetidir. Bu millet yalnız para işlerindeki mahâretiyedir ki, bugün bütün beşeriyete şeyn olan varlığını idâme ettirebilir ve onu kendi dar hudutları haricinde taşınarak, ta Anadolu'nun köyüne kadar genişletiyor. Yunanistan yalnız bu itibar iledir ki 'âleme, medeni ve asrî bir millet şeklinde gözükmekte ve Avrupa'nın bazı devletleri nezdinde kıymet ve ehemmiyet kazanmaktadır. Aksi taktirde Yunanlılar sair şarklı milletler arasında başlı başına bir millet olarak yaşamak hakkını hâiz olmayacaktı. Çünkü bunlar kendilerine mücâvir olan Türk ve Slav kavimlerine mensup milletlere nazaran iptidai ve adi bir küçük cemaattir. Ne tarihi, ne ananesi ne de muayyen ırk, seciyeleri vardır. Vakıa her tarihsiz ve mazişiz millet gibi Rum milleti de kah kadim Yunanistan'a, kah o acayip Bizans Saltanatına intisabını iddia eder, fakat bilen bilir ki bu kanı bozuk, piç ve melez bir târifedir ve yegane meziyeti kah onun, kah bunun ihtirâsâtına hizmet etmek suretiyle cebini doldurmaktan ibarettir. Bizce Yunanlıların Anadolu'yu istilası ne millî, ne siyasî bir maksada matuftur ve yalnız gasp ve yağma hırsına müsteniddir. Bu hırsa da öteden beri hep Türk'ün malı Türk'ün parası kurban olmaktadır..." (nr.9039, 15 Mayıs 1922)

Herkül Millas'ın da değimiyle ulusçu yaklaşım Türkleri kusursuz gösterip yüceltirken "öteki"ni aşağı göstermek, ulusları aynı tipte insanlardan varsaymak, uluslara değişmez ırksal yada "tarihsel" özellikler yakıştırmak, "öteki"ni genel olarak düşman algılamak gibi temel eğilimler sergiler.

¹ Herkül Milas. **Türk Romanı ve "Öteki" Ulusal Kimlikte Yunan İmajı**. (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yay.,2000). s.55-61.

“Alimlerimize Düşen Vazife” isimli makalesindeki görüşleriyle Yakup Kadri, Herkül Millas’ın dediklerini kanıtlar gibidir:

“...onun en çirkin ve en adi tarafı kendine mahsus bir ruhtan, kendine mahsus bir hayattan mahrum oluşudur, bir millet ki başkaları tarafından icat edilmiştir...
...hiçbir ırka mensup olmadığı, hiçbir maziden hiçbir anane tevarüs etmediği için kendine mahsus muayyen bir seciyeden mahrumdur...” (nr.9034, 10 Mayıs 1922)

Ancak Herkül Millas kitabında, Yunan ve Rum arasında fark gözetilmez ve her ikisi de küçümsenir diyor. Oysa Yakup Kadri’nin makalelerinden çıkan sonuca göre yazarın özellikle Türkiyeli Rum ve Yunanistanlılar arasında ayırım yaptığını Anadolu topraklarında yaşayan her gayr-i müslimin bu vatanın birer ferdi olduğu fikrini savunduğunu görürüz.

“...Bütün bu vakalar, Yunanlılıkla Rumluğun yekdiğeriyle gayr-i kabil-i itilaf iki “Uzviyet-i içtimaiye” olduğunu bir kere daha kemâl-i sarahatle ispat etmiş olmuyor mu? Filvaki, öteden beri müşterek bir lisan konuşan ve müşterek bir siyasî gaye takip eden bu iki millet camiası arasında ne iktisadi, ne de ahlaki ve mizacı bir itilâf mevcuttur. Türkiyeli Rum’un, Türkiyeli Rum kalması her şeyden evvel iktisadi ve ticari menâfi’i nokta-yı nazarından kendisi için elzemdi. Asırlardan beri bu mübarek topraklarda bir sürü imtiyazata malik bir cemaat olarak yaşayan ve bu sayede tekâmül ve terakki eden Rumluk pek yakın bir atide bize karşı gösterdiği küfrân-ı nimetin cezasını çekecektir; hatta diyebiliriz ki çekmeye bile başlamıştır. Büyük Yunanistan ideali Rumca konuşanlar arasında eminiz ki en ziyade Türkiyeli Rumlar hesabına pahalya oturmuştur. Zira, o idealin en ateşin ve en kendinden geçmiş münevverleri, bila-şüphê, Mora yarımadası halkından ziyade, Akdeniz adalarında, Asya sahillerinde ve İstanbul’da yaşayan tâifelerdi. Bu cihan-girâne siyasetin en sadık mümessili Venizelos değil midir? O Venizelos ki eski Yunanistan’da ne kadar ehemmiyet ve itibardan mahrum olduğunu bir çok kereler aleme ispat etti ve son hadiselerden sonra bütün Türkiyeli Rumlar bu devrilmiş millî timsalin arkasına sığınarak Patrikhaneleri, meclisleri, müdafaa-yı millîyeleriyle anavatanlarına karşı adeta ilan-ı harp ettiler. Bu itibar ile bizce çıbanın başı Atina’da değil İstanbul’dadır; şarktaki muharebeyi, kan ve kattali besleyen ve alevleyen merkez Fener’dir. Biz belki günün birinde Atina hükümetiyle anlaşacağız; fakat buradaki fesat ocağıyla münâferet ve muhâsememiz ebedi kalacaktır...”(nr.8984, 21 Mart 1922)

Makalelerine ana eksen olarak Yunan ulusunu aldığı yazılarında, Yakup Kadri’nin üzerinde en çok durduğu nokta, sahibi Yunanlı veya Rum olan mağazalardan, Türk halkının bilerek veya bilmeyerek alışveriş yapmaları ve bundan kaçınmaları gerektiğidir. Çünkü askeri cephede savaş kazanılsa bile asıl savaş iktisadi cephede olmaktadır ve bu savaşı Türk milleti yüzyıllardır kaybetmektedir.

“Hepimiz biliyoruz ki Rumlar bizi siyasî ve askeri sahada kahretmeye kalkışmazdan evvel iktisâdi cepheden yenmeye çalışmışlardı ve bunda ne kadar muvaffak olduklarını bugün karşısında bulunduğumuz müşkülât pek vazih bir surette gösteriyor. Mora şebah cezaresinde Yunan hükümeti diye bir şeyin mevcudiyeti Türkiye Rumları sayesinde ve Türkiye Rumlarının Türklerden çektiği paralar sayesinde. Bu paralardır ki o küçücük hükümet büyüye, büyüye bugünkü haline geldi; bütün Rumeli sahillerimiz boyunca genişledi ve nihayet ciğerimiz mesâbesinde olan İzmir’le, kalbimiz mesâbesinde olan Edirne’yi kapladı. Bu mahluk vücudumuzun bir tarafında bitip de bizim kanımız, bizim canımızla beslenerek şişen ve günün birinde hayatımıza nihayet veren seratân ırları gibidir. Lakin seratân illeti diğer hastalıklar gibi bizim gafletimiz, bizim ihtiyatsızlığımız yüzünden hâsıl olmaz, mukadderdir. Halbuki Yunan hükümeti mukadder değildi, ona vücut veren bizim suiistimallerimiz oldu.” (İktisadi Cephede, nr.8670, 3 Mayıs 1921)

Yunanlılara, “şu adi ve serseri millet” diyecek kadar kaleminin ölçüsünü kaçıran Yakup Kadri’ye göre, Yunanlıların Anadolu’yu işgal edişlerinin tek suçlusu da Batı medeniyetidir.

“...Kendisini şark akvamının en güzidesi, en yükseği ve en medenisi farz eden bu millet kendi kusurlarına ve bizim mezizetlerimizi pek güç anlayacak ve anlasa bile itiraf edemeyecektir. Zira, Yunanlılar bir asırdan beri lüzumundan fazla şımartılmışlardır. Bir asırdan beri gelip geçen bütün garp üdeba ve şuarası kadim Yunanın büyük hatıralarını bu küçük ve süfli milletin dar benliği içine üfüre üfüre onu insânîyetin harcında bir galat-ı hilkat haline sokmuştur...” (Sahte Zeytin Dalları, nr.8899, 24 Aralık 1921)

Vatanperver Yakup Kadri’nin Yunan ulusuyla ilgili görüşleri her zaman olumsuzdur. Çünkü ona göre Yunanlılar Batının kışkırtmalarıyla hiç hesapta yokken Anadolu’yu işgal etmişlerdir. Ancak edebiyatçı Yakup Kadri’nin görüşlerine bakıldığında tam tersi bir manzarayla karşılaşırız. Ona göre tüm medeniyetin kaynağı “Kâdim Yunanistan”dır. Burada üzerinde durulması gereken nokta kâdim (eski) sözcüğüdür. Çünkü Yakup Kadri’ye göre yeni Yunanistan’ın eskisiyle hiçbir ilgisi yoktur ve sadece eskinin ününü kendininmiş gibi sürdürüp mirasçı gibi davranmaktadır.

“...Şimdiki Yunanistan bu insâf sahiplerine göre ne veçhen, ne lisanen, ne ırken, ne de harsen artık kadim Yunanistan’ın varisi değildir. Tarihi bir hata yüzünden meydana çıkan ve bazı muhayyilesi kuvvetli Garp şairleri sayesinde gıltatı his edilmeyen bu millet, Türk’ün İzmir’i gibi “Homeros”un şöhretini de gasp etti ve âlim medeniyette kendine ancak bu sahte şerefledir ki bir mevki hazırladı...” (Mahût Millet, nr.8639, 1 Nisan 1921)

Yakup Kadri'nin eski Yunan ile ilişkisi Türk edebiyatı açısından önemlidir. Çünkü Yahya Kemal ile başlattıkları Nev-Yunanîlik akımıyla antik Yunan eserlerine yönelmişlerdir. Makalelerinde de özellikle antik Yunan eserlerinden örnekler vermiş, benzetmeler yapmıştır. "Aşağıdan Yukarıya" isimli makalesi de eski Yunan şehir anlayışını övmesi bakımından önemlidir.

"...İçtimâî teşkilatı tekemmül etmiş medeni memleketlerde hayat bir takım tabakalara ve bir takım mıntikalara ayrılmıştır. Antik zamanlara ait Yunanî bir şehir planında böyle müesseselerin mücessem bir timsalini buluruz. Şehir kademe kademe bir "Amfiteatr" halindedir ve bu kademelerden bütün yollar bir tepeye doğru çıkar. En aşağı kademede esirlerden, yabancılardan müteşekkil karışık ve adi bir halk oturur. Bunun üstünde esnaf ve tacir sınıfına mahsus mahalleler ve "forum" denilen çarşı kâ'indir, biraz yukarıda orta halli "burjuvazi" takımı sâkindir ve daha yukarıda mabetler, darülfünunlar, tiyatrolar ve nihayet ta tepede serdarın, prensin veya hükümdarın sarayı vardır. Zannedilir ki bütün şehir ma'betlerden, darülfünunlardan, tiyatrolardan ve saraydan müteşekkil bu yüksek tepeyi tutmak için kurulmuş bir kaidedir ve o tabaka tabaka halkın bütün hayatı aşağıdan yukarıya doğru süzüle süzüle çıkan bir sudur. Bu su tâ aşağıdan müteaffin ve kesif çamur halinde iken ta yukarıya vasıl olduğu zaman berrak bir mayi safiyetini iktisap eder. Bu mayide aşağıdaki çamuru dolduran bin türlü haviyattan artık eser yoktur. İlim, hikmet, fazilet, muhabbet, kahramanlık, fedakarlık, vatanperverlik, şür ve bedayi ilahları birer birer gelip bu sudan içebilirler ve onda sıhhat ve kuvvet bulurlar..." (nr.8440, 31 Ağustos 1920)

Yakup Kadri'nin Ermeni meselesine yaklaşımı biraz daha yumuşaktır. Zaten sadece iki makalesinde bu konuya değinmiştir. Asırlardan beri kardeş gibi yan yana yaşayan Türkler ve Ermenilerin aralarının bozulmasının yegane sebebi Batıdır.

"...Eğer asırlardan beri yan yana kardeş gibi geçinmiş bu iki millet arasında bu derece mazlum bir haile çıktı ise bunun yegane müsebbibi Ermeni milletinin başına geçenler ve onun üzerinde bir nev'i irşat vazifesi icrâ eden fuzuli hâmillerdir. Bunlar kah şarktan, kah Garptan aldıkları telkinât ile Ermenilerin huzur ve rahatını ihlâl eden bir çok teşebbüslere girmişler ve bu çalışkan sabûr milleti siyasî bir serap peşinde maceradan maceraya sürüklenmişlerdir..." (Türkler ve Ermenilerinr.9007, 13 Nisan 1922)

Yakup Kadri'nin makalelerinde Ermeni meselesinde kızdığı bir diğer nokta, Batının tüm yardımlarının bu millete akmasıdır. Bunun da sebebi Hıristiyan birliğidir.

“...Vakıa Ermeniler bu hususta hariçten bol bol muâvenete mazhar olmaktadırlar. Nasranî şefkat, teselli ve himmetini bir ilkbahar yağmuru halinde hep bu milletin üzerine döküyor; bütün Protestan aleminin milyonları muhtelif oluklardan hep Ermeni milletinın teavün kasalarına akmaktadır...”(Teavün ve Tesanüd,nr.9046, 22 Mayıs 1922)

Yakup Kadri'nin Ermenilere, Yunanlılara olduğu kadar sert yaklaşmamasının nedeni, bizce Ermenilerle sıcak cephede savaşılmasıdır.

5.1.4. Millî Mücadele ve Anadolu ile İlgili Makaleler

Yakup Kadri, Harf Devriminden sonra özellikle Millî Mücadele, Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal Paşa ile ilgili İkdâm gazetesinde kaleme aldığı makaleleri **Ergenekon**¹ kitabında kendi, bugünkü yazıya çevirmiştir. Biz bu çalışmamızda onun kitabına dahil etmediği on sekiz makalesine rastladık. Ancak bu yazıların tamamı sansür heyeti tarafından kısmen de olsa sansürlenmiştir.

Millî Mücadele ilgili yazılarında öne çıkan düşünce, mektep ile medresenin ortak fikir ve eylem birliğinde hareket etmeleri gerektiğidir. Çünkü bu savaş hem vatan savunusudur hem de bir din savaşdır.

“...Elyevm Anadolu'da hakim olan zihniyet ve hükm süren irade de hiç şüphesiz ki tek başına askeri zihniyet ve askeri iradedir. Doğrudan doğruya dini taassuptan gelen cuşışın müspet ve muta'addi bir rol oynadığını henüz göremiyoruz, hissedemiyoruz. Bu kanlı istiklal mübarezesinde “mektep” bir çok şehit vermiştir, fakat “medrese”nin tek bir kurban verdiğini hatırlayamıyoruz. Mamafih bütün bu Müşâhedelere rağmen yine iddia edeceğim ki mektep kadar medrese, cephe kadar cami de millî varlığımızı haricin tasallutundan vikaye eden muhafaza ve müdafa kuvvetlerindedir. Lakin bunlardan biri dafi' diğeri mukavim olmak dolayısıyla dır ki birinin kudreti zâhir ve 'iyân, diğerininki hafi ve nihân kalmaktadır. Cephe üzerimize doğru uzanan elleri itmek, kırmak kuvvetine, cami bu ellerin tazyik ve tecavüzü karşısında sonuna kadar mukavemetini muhafaza etmek hassasına mâliktir; biri dağıtıyor, diğeri dayanıyor. İşte dafi' ve mukavvam bu iki kuvvetin bir araya gelmesidir ki millî müdafaaya cihanın bütün tüfeklerine rağmen yıkılmaz, yenilmez bir rasânet verecektir. Esasen askerlikle, dindarlık Türk'e göre birbirinden ayrı şeyler değildir. Türk ordusunun yegane gayesi öteden beri islamiyetin müdafaâsıdır ve islamiyetin yegane gayesi ise hak yolunda ebedi cihattır müezzin minarede ism-i zül-celâli tekrar ederken askeri cephede aynı mübarek kelimeyi haykırarak dövüşüyor

¹ Yakup Kadri, **Ergenekon**, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1981).

ve bu itibar ile bir nevi cihat ve cihat bir nevi ibadet halini alıyor...” (Cami ve Cephe, nr.9025, 1 Mayıs 1922)

Anadolu’da verilen savaşın bir emperyalizm mücadelesi olduğunu söyleyen Yakup Kadri, tam bağımsızlığın iktisadi alanda da kazanılan bağımsızlıkla sağlanabileceğini söyler.

“...İstiklal...Fakat Türk milleti için istiklalin manası nedir? İstiklalimiz deyince ne anlıyoruz? Bu, Türk hükümeti denilen siyasî ve tarihi müessesin Türklerin ekseriyeti teşkil ettikleri bir saha dahilinde haricin müdahale ve tasallutlarından masun bir halde kendi kanunları, kendi ananeleri dahilinde icra-yı hükümet etmesinden ibarettir? Yoksa daha geniş bir nokta-yı nazariden Türk milletinin gerek irfanen, gerek iktisaden bilâkayt ve her türlü harici nüfuzlardan ve kayıtlardan azade olarak kendi vesaitiyle azami inkişafına mazhar olması mıdır? Hiç şüphesiz ki istiklalin bu ikinci tarifi bizim için bu birinciden daha ziyade haiz-i ehemmiyettir. Zira tehlikede olan şey bizim idari istiklalimiz değil, asıl millî istiklalimiz olan iktisadi hürriyetimizdir...” (Bir Açık Söz, nr. 8883, 8 Aralık 1921)

Anadolu’daki Millî Mücadeleyi konu edindiği makalelerinde, halka her zaman moral ve kuvvet aşlamaya çalışan Yakup Kadri, aynı zamanda İstanbul Hükümetinin emrindeki gazeteler ve yabancı basının gazeteleriyle kafaları karışan topluma, doğru bilgi akışını sağlamayı da amaçlamıştır.

“...Dikkat edelim, dikkat edelim, maneviyatımız şeni’ bir suikasta maruzdur, kalbimizin içindeki o ateş söndüğü gün bizi bu geriveden ne siyaset ne harp kurtarabilir. Zira millî heyecandan mahrum olanların ne siyaset yapması, ne harp etmesi ihtimali vardır...” (İstanbul’un Dereceyi Harareti, nr. 8918, 12 Ocak 1922)

Anadolu ve İstanbul arasında Millî Mücadele sırasında oluşan ikiliğe de değinen Yakup Kadri, İstanbul’un da diğer işgal altındaki büyük şehirler gibi elem içinde olduğunu vurgular. İstanbul şehrinin en önemli işlevinin ise matbuatıyla Anadolu’nun sesi olması gerektiğidir.

“...Hakikatte bir İstanbulluluk ve Anadolu luluk davası var mıdır? Buna hiç ihtimal veremiyoruz. Anadolu nazarında, İstanbul mahiyetinin davası olsa olsa bir İzmir davası ve bir Edirne davası mahiyetindedir. Bugün Osmanlı Devletinin dört büyük vilayeti –ki bunların ikisinden biri Bursa diğeri İstanbul’dur. Ecnebi işgali altında bulunuyor ve halkıyla, hükümetiyle beraber elim bir esaret devresi geçiriyor. İstiklal namına her şeyden mahrumdur; ne fikrinde, ne sözünde, ne mülkiyetinde hatta ne de şahsiyetinde zerre kadar hürriyetine malik değildir. Matbuatı bin türlü kayut ile bağlıdır ve ticareti elinden alınmıştır. (...) İstanbul halkı, kalbiyle, aklıyla,

ilim ve irfanıyla, malı ve bedeni ile bugünkü Anadolu mücadelesine iştirak etmek imkanını bulmuş, kudretini göstermiştir. Hatta biz daha ileriye giderek söyleyeceğiz ki millî hareketi hazırlayan ve ona kol ve kanat veren İstanbul'dur. Büyük Millet Meclisi'nin evvela burada toplandığını ve Misak-ı Milli'nin evvela burada tespit edildiğini unutmayalım. Eğer matbuat bir milletin sesi demekse, Anadolu'nun bu sesten eylem mahrum bulunduğunu ve bütün emellerini, niyetlerini cihana işittirebilecek hançerenin ancak İstanbul matbuatı olduğunu da itiraf etmek lazımdır...." (Anadolu ve İstanbul, nr. 8888, 13 Aralık 1921)

Batının teknolojik silahları karşısında Anadolu'nun hiçbir şey yapamayacağını söyleyenlere şiddetle karşı çıkan Yakup Kadri, manevî kuvvetle her düşmanı yenebileceklerini, ama bunu kör cesaretle karıştırmamak gerektiğini söyler. Birinci Dünya Savaşına katılmak bu tarz hesapsız bir cesarettir, sonuçta ülke maceradan maceraya sürüklenmiştir. Ancak şimdi Anadolu'da verilen savaş, bir kurtuluş savaşıdır ve herkes ne için ve kim için savaştığını bilmektedir. Kimilerine göre bu savaşı kazanacağımızı düşünmek bir mucizedir, ama Millî Mücadele sırasında Anadolu'yu dolaşan Yakup Kadri, bu mucizeye tanıklık ettiğini söyler.

"...Fakat ben (şu satırları yazan adam) desem ki o mucizelerden bir çoğunu kendi gözlerimle gördüm, o icâz kârların yanı başında yaşadıklarını hissettim, acaba fen, ispat ve hesap düşkünü sualcilerim bana biraz inanmak lutfunda bulunurlar mı? Desem ki harbin şiddetli devrelerinde dört gün dört gece gözüne bir dakika uyku girmek sizin tepeden tepeye dolaşan kumandanlar gördüm; desem ki taze yarasından sızan kanlar yarı beline kadar battığı ve günlerden beri kıvıldamadığı çamurları kızılaştırıp ve tek başına kaldıktan sonra bile kendinde ileriye doğru sürünmek kudretini bulan genç ve yaşlı bir çok zabıtlar gördüm; desem ki düşmanın bila-kasla işleyen mitralyözleri üzerine, müthiş bir kurşun sağanağı içinde çıplak süngülerle "Allah Allah" diye koşuşan neferler gördüm ve nihayet desem ki Anadolu'nun atlı ve arabalı bir yolcu için bile met'ab ve tahammül-şiken yollarında günlerce sırtlarında mermiler taşıyan veyahut civânların çekemediği top arabalarını fevk'el-beşer diyebileceğim bir şevk ile en sarp yokuşlardan sürükleyen yalın ayak, bağı çıplak köylüler gördüm; acaba şüpheli sualcilerim bir dakika için mucize denilen şeye inanmak hidayetini erer mi? Zira, bütün bunlar mucizeden başka nedir? O mucizeler ki bütün esrarını milliyetini ve hak-ı hayâtını hummâli bir tarzda idrâk eden halkın kalbinde ve asâbında aramak lazım gelir. Fertler gibi milletlerin de vecd u cûş anlarında harikulâdeleştikleri ve hesap ile kitabı alt ve üst eden ef'âl ve harekâta buldukları vakidir. İşte Anadolu işte Türk Milleti hayatının böyle bir fevk'el-tabii anını yaşıyor ve işte bunun içindir ki muharrirlerimizden birinin dediği gibi "Kağı arabası kamyonu yeniyor." (...) "Şimdi yalnız kuvve-yi maneviyenin ve yalnız ruhtan gelen cüretin her şeye kadir olduğuna imân ediyorum. Fakat şu şart ile ki kuvve-yi maneviyeden her türlü mantıkî kuyûtan azade kör bir cesaret manası çıkarılmamalıdır. Harb-i Umûmîde hakim olan bu yanlış tarz-ı telakkî bizi maceradan maceraya sürükledi ve Arabistan'da Mısır seferi felâketini, Kafkas Cephesinde Sarıkamış hâilesini doğurdu. Bu sefer her nefer ne için ve kim için harp

ettiğini biliyor ve her kumandan kuvvetinin derecesini ölçebilecek bir idrake mâlik bulunuyor. Bugünkü millî Anadolu ordusu ne ruh, ne şekil itibâriyle dünkü imparatorluk ordusuna benzemiyor. Bir çok mahrûmiyetler içinde ve bir çok müşkülât ile meydana gelen, âdeta kendi kendini yaratan bu ordu Türk milletinin hem bilgi, hem sesi, hem ruhu, hem de aklıdır. Duygu, irfân ve izân namına neyiz varsa hep onda tecelli ediyor. O yalnız bugünkü vatan müdafaasının suru değildir, yarınki medeniyet, refâh ve saâdet binasını kuracak olan yapıcı kudret de diyebilirim ki şimdiden yalnız onda tecelli ediyor...” (Nasıl?, nr. 8881, 6 Aralık 1921)

5.1.5. Kadınlarla İlgili Makaleler

Yakup Kadri'nin bizce görüşlerini belirttiği en önemli makalelerinden biri de kadınlarla ilgili olanlardır. Çünkü buradaki fikirlerinden onun batılılaşma ve modernleşmeyi nasıl algıladığını da takip edebiliyoruz. Okuduğumuz makalelerin yedi tanesinde kadınlarla ilgili görüşlerini belirtmiştir. Kadınlarla ilgili kaleme aldığı makalelerinde genelde karşısında bir Batılı kadın varmış ve onunla konuşuyormuş gibi yaparak fikirlerini ortaya koyar. Böylece gazete okuyucularından gelebilecek tepkileri de bir parça savuşturacağını düşünür. Bu tarz anlatımın en güzel örneğini yine İkdâm'da yayımladığı **Miss Chalfrin'in Albümünden**¹ adlı yazı dizisinde vermiştir.

Kadın makalelerinde öne çıkan görüşleri dört izlekte takip edilebilir.

1. Dünkü ve bugünkü kadının giyiniş ve yaşayıştaki farkları karşılaştırır. Bu karşılaştırmayı doğulu ve batılı kadınlar açısından da yapar.

“...hele onların kadınlarıyla bizim kadınlarımız arasındaki fark son derece dikkate şayan idi. Ah, bizim kadınlar, bugün anladım ki, bunlar asla giyinmesini bilmiyorlar! Yüzlerinde o ne allık, gözlerinde o ne sürme, üstlerinde o ne rengarenk kumaşlar, o ne cicili bicili, o ne kıvrım kıvrım, dalga dalga şeyler idi...” (...) Frenk kadınları ve hassaten İngilizler güya bu üç dört şarklı prensin hizmetlerini görmeye gelmiş mütevazı cariyelerdi. Hiçbirinin gözlerinde sürmeden, yanaklarında allıktan ve gerdanlarında pudradan eser yoktu, belli ki hepsi de güzelce banyolarını yapmışlar, saçlarını taramışlar ve zinde, tuvâna, ter ü taze buraya eğlenmeye, görmeye, hava almaya... Halbuki bizimkiler, eminim, yalnız kendilerini göstermeye gelmişlerdi; zira her birinin oyuncakçı camekanlarına dizilen alçıdan bebekleri

¹ Yakup Kadri, *Miss Chalfrin'in Albümünden*, (İletişim Yayınlarında baskıda)

andıran hallerini görüp de bunların o seyr yerindeki sebab-i mevcudiyetleri hakkında böyle bir fikre düşmemek kâbil değildir...”(Gösteriş ve Süs,nr.9048, 25 Haziran 1922)

Yukarıda alıntıladığımız makalede Yakup Kadri, Türk kadınlarının gereğinden fazla süslendiğinden yakınıyor ve işgal altındaki bir ülkenin hiçbir ferdinin böyle bir zamanda, bu şekilde davranmaması gerektiğini savunuyor. Özellikle yabancıların da bulunduğu ortamlarda, bu şekilde davranmanın kime ve neye karşı yapılmış bir gösteriş olduğunu sorguluyor.

“...Lakin halk içine, bâhusus ekserisi ecnebilerden müteşekkil olduğunu bildiğimiz mecmualara hiç değilse kim olduğumuzu, ne halde bulunduğumuzu hatırlayarak girmeliyiz. Züğürtlüğümüze muvâfik bir tarzda giyinmeliyiz, felaket ve nekbetimizi müdrik olduğumuzu ispat eder bir surette süslenmeliyiz; sadeliğin, iffetin, tevazuunun ve hassaten vakâr ve haysiyetin hududunu asla aşmamalıyız. Zira, bunun haricinde, son derece gülünç olduğumuza şüphe yoktur. Kadınlarımız bilmelidirler ki o allıklarla, o sürmelerle daha güzel değildirler... Eğer bütün bu gösterişler onlara ise beyhudedir; bize, yani Müslümanlara yani bu memleketin asıl halkına karşı ise hainâne ve zâlimânedir. Zira, bu halk paçavralar içindedir ve her birimizin kalbinde bir şehidin cenâzesi yatıyor.” (Gösteriş ve Süs,nr.9048, 25 Haziran 1922)

Yakup Kadri'ye göre günün kadını, sokak kıyafetiyle ev kıyafetini birbirinden ayıramamaktadır. Kibar kadın her zaman ev için giyinmeli, sokağa çıkarken her türlü süsten arınmalıdır.

Günün kadını, zamanın değişimiyle hem kötü bir anne hem de eş olmuştur. Bu durumun tek sorumlusu modern zaman anlayışıdır.

“...burada olsun orada olsun kadınlıktaki bu üç his [zevcelik, annelik, kadınlık]eskiye nispeten tedenni ve tereddidedir. Evet, tedenni ve tereddidedir. Kadınlar bir takım muğlak sinir hastalıklarına, bir takım şairane fakr-üd-demlere uğradıkları günden beri az doğurmakta ve doğurduklarını hiç emzirmemektedirler. Diğer taraftan tıbbın terakkisi, tecemmu'ü hayatın istidadı onlarda kalan son analık sevaik-i tabiyesini de esasından sarsmaya başlamıştır. “sterilize” sütler, “biberon”lar “kuvöz”ler, fennin icat ettiği daha bir çok kolaylıklar yavaş yavaş çocuğu validenin ihtimamlarından ayırmaktadır. Çocuk valide için hiç şüphesiz ki eskisine nispeten daha az zahmetle büyüyor, bu daha az zahmetle büyümüş ve fenni vesaitin elinde hayat buluş, -gayet basit bir hadise-yi ruhiye, olmak üzere- mutlaka ana muhabbetini hayliden hayliye zayıf düşüren vakıalardandır...” (Kadınlığın Terakkisi,nr.8562, 12 Ocak 1921)

Son olarak diyebiliriz ki Yakup Kadri, kadınları eğlenirken bile yanında görmeye dayanamıyor. Çünkü ona göre kadın, ruhu bozucu ve karıştırıcı bir varlıktır.

“..Hep erkeklerden mürekkebe bu izdihamın içinde bu kadın başları bana manzaranın vahdetini ve ahengini bozan bir şey gibi geliyor. Türk keyfini çatacağı yani rahatına bakacağı anlarda kadını muhitinden uzaklaştırır; zira kadın suriş ve iltihac unsurudur; sükun ve huzuru ihlâl eden bir maddedir. Bazı kimseler zan ediyorlar ki kadınsız eğlence olmaz; bu, eğlenceye verilen manaya göre değişir. Eğer alafranga eğlencelerden bahsediliyorsa, evet; lakin alaturka eğlencede cins-i latifin hiç lüzumu yoktur; madem ki Türk’e göre eğlenmek dinlenmenin muradıdır ve madem ki kadın karıştırıcı ve bozucu bir mahluktur, gerek kalbimizin ve gerek başımızın selameti için onu ara sıra civarımızdan uzaklaştırmak lazımdır...” (Nargile Çay ve Söz, nr.9044, 20 Mayıs 1922)

2. Kadınların çalışma hayatına girmesi

Yakup Kadri’ye göre kadınların kıyafetlerinin Avrupalılaşması ve çalışma hayatına girmeleri onların modernleştiği anlamına gelmez. Değişen sadece zamandır ve kadınlar isteseler de eskisi gibi olamazlar. Ancak bu ilerleme demek değildir. Çünkü ilerleme ancak içten gelen bir dinamik olursa gerçekleşebilir.

“...Bugün benim gördüğüm, İstanbul’da ekseri kadınlar içlerine ve dışlarına hep hazır esvap giyorlar ve bittabi bu esvaplar Avrupa’dan geldiği için Türk kadınları da farkına varmaksızın Avrupalılaşıyor, yani sizin tabiriniz veçhile asrileşiyor...Türk kadınının memure, katibe, tüccar, gazeteci, konferansçı ilh. oluşunu tevlit eden sebepler de iktisadi zaruretlerdir. Artık bütün bir aileyi bir erkeğin geçindirebileceği zamanlar çoktan geçmiştir, ta evinin içinde kendisini açlık tehdit eden bir kadının sokağa fırlayıp ekmek parası aramaya başlamasından daha tabii ne vardır? Bu hal en iptidai insanlarda, hatta hayvanlarda bile mevcut olan muhafaza-yı nefis” veya “müdafaa-yı hayat” sevk-i tabiinin içtimâî bir tarzda tecellisinden ibaret bir hadisedir. Mademki maişet güçleşti, mademki bir ailenin yönünü yalnız bir erkek yöneltmeden acizdir, Türk hanımları da ister istemez çalışacak ve kazanacaktır... Terakki içten gelen bir şeydir, ruhun ve şahsiyetin güzelliğe ve iyiliğe doğru bir nevi inkişafıdır....” (Kadınların Terakkisi, nr.8562, 12 Ocak 1921)

3. Kadın Hakları

Yakup Kadri’ye göre feminizm hareketi de Tanzimat’tan sonra batıdan ithal edilen diğer fikirler gibidir. Türk kadınının bu coğrafyada Batılı hemcinsleri gibi

hukuk ve siyaset alanında eşitlik istemeleri saçmadır. Çünkü daha erkeklerin böyle bir hakkı yoktur ki kadınlara versinler!

“...Türk kadınları bizden ancak kendi inkişaflarına mani olan bazı sakim adetlerin ilgasını talep edebilirler. Çünkü siyaseten değilse hukuk nazarında bizimle müsâvidirler. Kavânin-i İslamiye ve şeriatın onlara nikah ve talakta bahşettiği hukuk hiçbir zaman erkeğin muallik olduğu hukuktan aşağı değildir. Dünya yüzünden Müslüman kadını kadar aile ocağında hür olan kadın yoktur. Siyasî ve içtimâî hürriyete gelince, bu nimete henüz biz mazhar olmadık ki onlara da buyurun diyelim...” (Bizde Feminizm,nr.8664, 24 Nisan 1921)

4. Anadolu Kadını

Yakup Kadri'nin Anadolu kadınına bakışı tamamen farklıdır. İstanbul kadını gösteriş ve süse önem veren dıştan modernleşmiş içten yozlaşmış kadın tipiye Anadolu kadını saflığın, doğallığın, azmin çalışmanın örneğidir. Bir taraf kötüyken diğer taraf bir anne, bir kardeş, belki de bir sevgilidir.

“...Anadolu kadını yüzlerce seneden beri erkek gibi, erkek kadar ve belki de erkekten ziyade çalışmaktadır; hatta o mübarek yurdun bazı yerlerinde yalnız kadın çalışır; tarlada o, çarşıda o, evde o çalışır; toprağı kazan odur, tohumu serpen odur; hasat zamanı orağı sallayan onun koludur. Her hafta kasabalarda kurulan pazarlara ineğinden veya mandasından sağdığı sütün kaymağını, yağını, tavuklarından biriktirdiği yumurtaları, koyunlarının yününden ördüğü çorapları ilh; satmaya gelen odur; evinde çamaşırlarını yıkayan, çocuğuna bakan, yemek pişiren yine kadındır. Bu neyi ifade eder? Bu, bittabi her şeyden evvel Anadolu kadınının sabrını, gayretini, metânetini ifade eder...” (Hanımlarımızla Hasbihal,nr.8576, 26 Ocak 1921)

5.1.6. İstanbul'u, Gündelik Hayatı, Toplumsal Değişimleri ve Gelenekleri Konu Edindiği Makaleler

İstanbul şehrini eksen aldığı makalelerinde Yakup Kadri, daha çok şehrin eski halini ve bugününü karşılaştırır. Bu tarz makale sayısı yirmi birdir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra iyice kozmopolitleşen İstanbul'da, eski zamanların huzurlu ve sakin havası kalmamıştır. İstanbul halkının belki de en büyük özelliği olan kibarlık ve zarafet yok olmuştur. Payitahtla taşra arasındaki fark ortadan kalkmıştır.

“...Bundan on on beş yıl evveline gelinceye kadar İstanbul halkının mümeyyiz evsâfindan biri ve belki en birincisi nezaket ve zarafet idi. Vakıa her memlekette payitaht ahali, o memleketin diğer yerlerindeki ahaliye nispeten daha terbiyeli, daha zarif ve daha kibardır. Hatta en demokratik memleketlerde bile payitahtlar tarif edilemeyen bir çok farikalarla taşralılardan ayrılırlar ve millet için de bir nevi mümtaz sınıf teşkil ederler; bunların konuşması daha tatlı, daha ince, tavır ve hareketleri daha güzel ve daha nazik, yaşayışları, eğlenişleri ve giyinişleri daha ziyade bedai perestânedir. Bir taşralı efendiye nispeten bir payitahtlı uşak bir hamala nispeten bir Babiâli memuru gibidir...” (Nezaket ve Zarafet, nr.9032, 8 Mayıs 1922)

Yakup Kadri, nezaket ve zarafet devri ile gündelik hayattaki kibarlıktan çok eski yayım hayatına özlem duyar. Tanzimat devrinin o kibar ve güzel Türkçe konuşan beylerinin yerini bugün kaba saba konuşan adamlar almıştır.

“...Mamafih, ben İstanbul nezaket ve zarafetinin muâşerete müteallik kısmından ziyâde edebîyat ve matbuata ait olanını daha büyük bir hasretle yâd ediyorum. Tanzimat devrinin o ipek yelekli İstanbullu münşileri kendi başlarına Osmanlı edep ve terbiyesinin birer şaheseri idiler. Onlardan kalmış âsarı okurken Türkçe'nin bizim elimizde ne kaba saba bir alet haline geldiğine şaşıyorum. Meğer bu lisan bir zamanlar ne ince hisleri, ne güzide nükteleri ifâdeye kadir bir asil lisan imiş! (...)Heyhat, bütün bunlardan şimdi eser kalmadı! Kim derdi ki günün birinde edebî ve siyasî münakaşalar birer Sulukule sevgi şeması haline girecek ve kendi aramızda yavaş sesle tekrar etmekten bile utandığımız bir sürü müstehcen kelimeler mektup ve matbu olarak gazetelerimizde intişâr edecek, kitaplarımıza geçecektir! Kim derdi ki günün birinde, Osmanlı nezaket ve zarafetinin kaynağı olan bu şehirde her gün çıkan bu gazetenin en mutenâ sütunlarından “Zırtapoz, dalkavuk, çanak yalayıcısı, vay canına, habire ha?, muhannes, hain oğlu hain ilh. gibi bir sürü külhanbeyi tabirâtı bütün payitaht âmmesinin üstüne başına birer çamur halinde sıçrayacak ve matbuat havasını gayr-ı kâbil teneffüs bir surette kirletip kokutacaktı?...” (Nezaket ve Zarafet, nr.9032, 8 Mayıs 1922)

İstanbul şehrini konu edindiği makalelerinde bir diğer önemli başlık şehrin sokaklarının pisliğinden ve toplu taşımacılığın eksikliğinden şikayetleridir. Batı başkentleriyle İstanbul'u karşılaştırdığı bu tarz makalelerinde; şehre gelen yabancıların İstanbul'un pisliğinden, otellerinin kötülüğünden, yemeklerinin sağlıksızlığından duydukları olumsuzlukları anlatır. Biraz da alaycı bir tarzda “İstanbul, cezalandırılmak istenilenler için mükemmel bir işkence diyarıdır” der.

“...Şehrimize gelen her ecnebinin ilk şikayeti sokaklarımızın pisliğine, darlığına, vesait-i nakliyemizin fıkdanına otel ve evlerimizin rahatsızlığına dairdir. Geçenlerde, şehrimizde misafir bir Amerikalı “İstanbul'da yaşamak bir azaptır.” diyordu; bu Amerikalı günde yalnız oda kirası olarak sekiz lira verdiği “Pera Palas” otelinde soğuktan titriyor ve sokağa çıktığı zaman boğazına kadar çamurlara

bulanıyormuş; titiz ve rahatına düşkün misafirimiz yemeklerimizi de beğenmiyor, lokantalarımızı bakımsız ve yağlarımızı mağşuş, meşuk buluyor; onun için, dünyanın en fena yaşayan, en fena giyinen, en fena yiyen milleti biziz. Bu sözlerden gücenmeyelim; biraz nezaketsizcedir fakat, doğrudur hakikatten daha doğrudur. İçin için daha ne kadar kusurlarımız olduğunu henüz bilmiyorlar. Bu Frenklerden birini orta halli bir Türk evine sokacak ve orada yaşamaya mahkum edecek olursak muhakkak çok geçmez ya ölür, ya intihar eder. Avrupa hükümetleri cezalandırmak istedikleri mücrimleri bize göndersinler; işkencenin ne olduğunu onlara biz öğretiriz...” (Hafta Musâhabesi, nr.8203, 13 Aralık 1919)

Yakup Kadri İstanbul makalelerinde bir diğer konu olarak, şehrin yeterince bilinmediğini ve tanıtılmadığını işliyor. İstanbul şehrinin arkeolojik değerlerinin, bakımsızlıktan ve ilgisizlikten yok olma tehlikesiyle karşı karşıya geldiğini söyleyen Yakup Kadri, ayrıca şehre gelen yabancıların Bizans kalıntılarını gezdiklerini ama Osmanlı eski eserleri ile ilgilenmediklerini söylüyor. Çünkü camiler, medreseler ve saraylar ilgisizlikten ve rehbersizlikten harap durumdadır ve Türk rehberlerin yokluğunda şehre gelen yabancıları Rum ve ermeni rehberler gezdirmektedir.

“...Lazım geldiği gibi sevmesini ve lazım geldiği kadar öğrenmesini, tatmasını bilmediğimiz İstanbul hiç şüphesiz ki beceriksiz ellere düşmüş bir maşuka gibi yavaş yavaş maddi ve manevi temellüksüzden sıyrılıp gitmektedir. Bununla beraber bu maşukaya hakiki kıymetini veren, onu giydiren, süsleyen; onu yedi tepesine yedi tane şaheserden taşlar takan, onu beyaz minarelerimiz ve siyah surlarımızla mermerden ve defneden sihir-gâr bir orman haline sokan, ona beşeriyetin mukadderâtını ikiye ayıran bir devrin eşiği olmak şerefini veren biz değil miyiz? (...) Bize gelen ecnebi seyyahlar, ne yazık ki, bedi ve atik eserler namına surlardan başlayarak yalnız bu iptidai Hıristiyan bakâyasını temaşâ ederler ve bizim camilerimizin, türbelerimizin, çeşmelerimizin yanından başlarını çevirmeksizin geçerler. Zira, bunlar Beyoğlu'na ayak bastıkları dakikadan itibaren bir takım Rum rehberlerin eline düşerler ve bunlar onları nereye sevk ederlerse oraya giderler, neyi gösterirlerse onu görürler...” (Rehbersiz İstanbul nr. 8637, 28 Mart 1921)

İstanbul'un imarı hakkında söyledikleri ise bugün bile geçerliliğini korumaktadır.

“...Binaenaleyh, İstanbul şehrini üslupsuz, karakersiz, alelaide asri bir belde haline sokmak isteyenler evvela kendi nokta-yı nazarlarından yanılıyorlar. Zira, üslupsuz bir bina aynı zamanda hem fenne, hem de sıhhate mugayir demektir; karakersiz bir belde ise yapıldığı günden itibaren fenaya mahkum; yıkılmaya müheyya derme çatma bir şey demektir. Elyevm, asri şehirlerin yanı başında hala ayakta durabilen kadim şehirler, daima üslup ve karakter sahibi olanlardır. İtalya'nın Floransa'sı, Venedik'i, Milano'su gibi...” (İstanbul'un İmarı, nr.8522, 28 Kasım 1920)

Yakup Kadri, değişen gelenekler karşısında olumsuz bir tavır sergiler. Ona göre bu durumun bir tek açıklaması vardır: “tereddî.” Yani yozlaşma,soysuzlaşma ve kendi geleneklerini terk etme.

“...Cetlerimiz köklü ve muvaffak idiler, biz zayıf ve muvaffakiyetsiziz. Niçin? Zira tereddîye uğradık, kanımız eskidi, bozuldu, öyle değil mi? (...) Biz o kanaattayız ki, her millet kendi müesseselerini terk ettiğinde ve kendi ananeleri haricine çıktıktan sonradır ki fena bulur ve tereddî denilen illete müptela olur. Tereddî bir nevi yoldan çıkıştır; tereddî bir nevi melezleniştir. Esasen bu kelimenin fenni manası da budur; kimyagerler bazı mikroplar için “tereddî imiş” derler; bu aslını kayıp etmiş, şekil ve mahiyetini değiştirmiş demektir...” (Tereddî nr. 8675, 8 Mayıs 1921)

5.1.7. Siyasî Makaleleri

Siyasî konulara dahil edebileceğimiz makale sayısı on beştir. Yakup Kadri'nin özellikle politik konulara değindiği makalelerinde ağırlıklı ekseni İttihat ve Terakki Cemiyeti ve kurucularını eleştirmesi oluşturur.

İlk gençlik yıllarında Mısırda İttihat ve Terakki ile yakınlaşmasına rağmen, Yakup Kadri makalelerinde bu cemiyete karşı olumsuz bir tavır çiziyor. Türk milletinin son yıllarda içinden çıkılmaz bir durum içersinde olmalarını hep bu cemiyetin üyelerinin yanlış politikalarına bağlıyor.

“...Bildiğimiz bir şey varsa o da bu devletin mukadderatı bu adamların eline geçer geçmez başımıza bir çok felâketler geldiğidir. Bir bundan on beş sene evvelki halimizi düşünüyörüz bir de şimdiki halimize bakıyoruz ve diyoruz ki “Allah sebep olanların belasını versin!” (...) İşte, İttihat ve Terakki erkanının hakiki şahsiyetlerine dair yapılacak hakiki bir tetebbu bize bu hadisenin illetlerini izah etmiş olacaktır ve böyle bir tetebbuunun her şeyden evvel sırf vesika-yı müstenit olarak gayet ilmi bir bitaraflıkla yapılması şarttır. Millet kendisini bu elim akıbeta dûçâr eden avâmili öğrenmek ve bilmek istiyor. Ona bu hakikati öğretecek olanlar ne dünkü ittihatçılar ne de ittihatçilerin ters yüzü olan bugünkü muhalifleridir. Siyasî ihtiraslardan münezzehe heyecansız bir el Osmanlı tarihinin bu elim safhasını örten ridayı buruşturmadan kaldırmalıdır. Bu işi görececek olan el aynı zamanda hem tarihe, hem de bu bedbaht millete hizmet etmiş olacaktır. Zira, İttihat ve Terakki meselesinin kökleri bu milletin ruhundadır. Bu inkılâp heyeti bütün o muazzam teşkilatıyla bize başka bir küreden nazil olmadı, bu memleketin ve bu halkın içinden çıktı; onu teşkil

eden insanlar ittihatçı olmazdan evvel Türk idiler; (İttihat ve Terakki Erkanı,nr.9017, 23 Nisan 1922)

İttihat ve Terakki cemiyetinin politikasını eleştirdiği gibi aynı zamanda bu cemiyetin üyelerini de eleştirdiği makaleler kaleme almıştır.

“...İttihat ve Terakki ru’esâsı meyanında vazife ve mesuliyet hissinden bu adam kadar mahrum olanını bulmak mümkün değildi. Aklının darlığı, vicdanının karanlığı, cehâleti, ihtirâsı, her şeyi onda bu hissi ibdâl etmişti; lakin en ziyade bu histen mahrum oluşudur ki onu daima ön saffa itiyor ve o en ziyade bu tarafıyadır ki İttihat ve Terakki erkânının işine yarıyordu. Zira, bu çılgın, insâfsız, meczup ve coşkun şân ve hayâl sayyâdları için Enver’den daha gözü bağlı bir tazı bulmak mümkün değildi. “İttihat ve Terakki” koca bir saltanatı batıran o korkunç hükümet tecrübesinden sonra tekrar dirilmeye çalışırken ilk yaptığı hareket, pek tabiidir ki yeniden bir Enver Paşa propagandası olacaktır. Fakat, kime karşı, ne için, hangi milleti kandırmak için bilemiyoruz, anlayamıyoruz...” (Hâlâ O, nr. 9065, 12 Haziran 1922)

Siyasî makalelerinde değindiği bir diğer konu “10 Temmuz İnkılabı” yani II. Meşrutiyettir (1908). Yakup Kadri, Meşrutiyetin ilanının yıldönümünde, yayım dünyasında, bugünün bir yas mı yoksa bir bayram günü mü olduğu üzere çıkan anlaşmazlıklar doğrultusunda kaleme aldığı “İnkılâp ve İnkılâpçılar” adlı makalesinde, döneminin Türk aydınlarının II. Meşrutiyetin çocukları olduğunu söyler. II. Meşrutiyetin doğuşu Osmanlı Devletini öldürmüştür ve buradan yeni Türkiye doğmuştur. O nedenle bugün bizlere hem bayramı hem de yası hatırlatır der.

“...10 Temmuzun hiçbir manâ ifade etmediğini veyahut bir şeamet nuhuset günü olduğunu iddia eden kimseler, gerek mebus, gerek muharrir benim üzerimde daima kendi mevcudiyetlerini inkar eden adamlar tesirini ika etmiştir. Muhalif ve muvâfik biz hepimiz “10 Temmuz”un mahsulüyüz; “10 Temmuz”un aleyhinde bulunmak hakkını bile bize “10 Temmuz” veriyor. Demek istiyorum ki hepimiz aynı inkılâbın çocuklarıyız ve bütün fikirlerimizi; heyecanlarımızı bu hadisenin mihrakından alıyoruz. (...) Kim ne derse desin, her inkılâptan olduğu gibi, Türk inkılâbından da yeni bir şey doğdu. Vakıa bu yeni şey bir çok evcâ ve ıstırap ile kanlar ve yaralar içinde doğdu ve bu doğuş “devlet” namını verdiğimiz müessesenin hayatı pahasına vukû buldu; yani eski Osmanlı devleti bu yeni Türkiye’yi doğururken, vaz’-ı haml esnasında ölen analar gibi terk-i hayat etti; ana öldü fakat çocuk yaşıyor. İşte bunun içindir ki “10 Temmuz” günü bize hem meserreti hem matemi telkin eden birgün halinde görünüyor ve kimimizin tel’ine maruz kalıyor, kimimizin tes’id ve takdisine mazhar oluyor...” (İnkılâp ve İnkılâpçılar, nr.9112, 29 Temmuz 1922)

Siyasî makalelerine dahil edebileceğimiz bir diğerkonuda Sosyalizmdir. 1917 Ekin Devrimi'nin tüm dünyada yankıları sürerken Yakup Kadri de bu konu hakkındaki görüşlerini belirtmiştir.

“...Zira, had-ı zatında sosyalizm cereyanı yalnız menâfi'ın taksiminde müsâvat talebeden bir mesleği değil, medeniyet-i hâzıranın sinâi hayata verdiği hummalı faaliyetin içinden çıkmış bir sınıf halkın, amale sınıfının bir hak ve kuvvet davasını temsil ediyor. Şimdiki medeniyetin ve şimdiki cemiyetlerin temelleri iki kuvvetin elindedir: Sermaye ve sa'y ister istemez ya o buna, ya bu ona galebe edecek. Çünkü hakimiyet hiçbir zaman ikilik kabul etmeyen bir şeydir. Binaenaleyh, nasıl ki, on dokuzuncu asrın siyasî hürriyet cereyanı o zamanın asil sınıfına karşı bütün içtimâi kuvvetleri kendine toplayan “Burjuvazi” sınıfının galebesinden ibaret idiyse, yarında bugünün en hayati kuvvetlerini kendine toplayan amele sınıfı mutlaka diğerk bütün sınıflara galebe çalacak ve kim bilir ne kadar zaman için yeryüzünde hakim-i mutlak olacaktır. Bu netice insanlar için iyi mi, fena mı olacak? Buna dair bir hüküm vermek ilmi usullerin haricinde bir düşünüşe alâmettir...” (Üç Muamma, nr.8602, 21 Şubat 1921)

Sosyalizm hareketinin, milliyet perverlik gibi bir halk hareketi olarak doğması gerektiğini savunan Yakup Kadri, öncelikle ülkede bir sermayedar sınıfının oluşması gerektiğini söylüyor. Oysa bu coğrafyada böyle bir sınıf yoktur. Sermaye Türklerin değil, gayr-i müslimlerin elindedir. O nedenle sermaye taksiminde verilecek savaş Sosyalizm cephesinde değil, Anadolu'da devam eden Kurtuluş Savaşı cephesinde olmalıdır.

“...Biz da patronlar ve kapitalistler kimlerdir? Türk amelesi harekete gelmezden evvel bunu düşünmeliydi. Bizde icra-yı hükmeden sermayenin cins ve milliyeti nedir, evvela bunu tayin etmeli idi. Türk amelesi o zaman anlayacaktı ki onun için yegane çare-yi saâdeti İstanbul sokaklarındaki nümâyişlerden ziyâde Sakarya Vadilerindeki mücadeleden beklemektedir. (1 Mayıs) nümâyişçileri hep bir ağızdan şöyle tağanni ediyorlardı:

Kalkın işçiler uyanalım
Karanlıktan kurtulalım
Zincirleri biz kıralım
Esirlikten kurtulalım

Genç ve fedakar Anadolu ordusu üç yıldan beri bundan başka bir şey için mi harp ediyor? Türkün kanı hep “Karanlıktan kurtulmak”, “Zincirleri kırmak”, “Esirlikten kurtulmak” yoluna akıyor mu? Türk işçileri, bu hakikati anladıktan sonradır ki bizdeki his ve fikir cereyanlarının en tabiisi, en kuvvetlisi, en haklısı milliyet cereyanını olduğunu hissedecekler ve kapitalizmle ancak bu cepheden mücadele etmeyi düşüneceklerdir...” (Bizde Sosyalistlik, nr. 9031, 7 Mayıs 1922)

Yakup Kadri'nin "Biz Bolşevik olur muyuz olamaz mıyız?" sorusuna verdiği yanıt "Hayır"dır.

Son zamanlarda ortada: "Biz Bolşevik olabilir miyiz, olamaz mıyız?" gibi bir takım sualler dolaşıyor. Bolşevizmin dinimize ne kadar uygun bir şey olup olmadığını bilemiyorum; fakat, şunu görüyorum ki şimdiki tarz-ı hayatımıza göre Bolşeviklikten bizim kadar uzak bir millet daha tasavvur etmek mümkün değildir. Bolşevizm ki, tecemmu ve muaşşerî hayatın en hâd ve en şedit bir şeklidir, nasıl oluda, hep bir arada bulunmaya, hep bir arada düşüp kalkmaya hep bir arada yiyip içmeye, hiç alışmamış olan bizim gibi infirâdî insanlar birden ibre o kadar kesif bir kitle hayatına atılabilir..." (Hafta Musâhabesi, nr. 8614, 5 Mart 1921)

Son olarak siyasî makalelerinde işlediği bir diğer önemli konu da Amerika ve Amerikan siyasetidir. Batı denilince Osmanlının aklına her zaman Avrupa milletleri ve medeniyeti gelir. Oysa ilk defa okyanusun diğer tarafından bu topraklara yardım amaçlı bir el uzanması, Yakup Kadri'yi hem şaşırtır hem de sevindirir. Çünkü yüzyıllardır Avrupa'dan uzanan eller Doğuyu sadece sömürmek istemişlerdir. Türklerin tüm feryatlarına rağmen kulaklarını kapayan Avrupa'nın aksine, Amerika yardım elini uzatmıştır. Bu nedenle Yakup Kadri, bu eli minnetle öpmeliyiz der.

"...Bu bedbaht diyarın üzerine, tâ "New York" şehrinden uzanan bu el, belki hilkat-ı alemden biri oralara uzanan yabancı ellerin ilki, birincisi ve yeganesidir ki nevaзіsten, şefkat ve muavenetten başka bir şey bilmiyor, bu hadise o havalinin perişan sükkânını epeyce hayrete düşürse gerektir. Zira bu halk, zira bu milletler, kendilerini bildikleri günden beri kah denizlerin, kah dağların maverasından kendilerine doğru uzanan ellerin ya göğüslerinden, ya sırtlarından bir parça koparıp kemirdiğini, veyahut tırnakları tâ kalplerine batan bir pençe halinde bağrılarına saplanıp aldığını görmeye alışmışlardır. Şark-ı Karib milletleri, güneşin battığı taraflardan ilk defa olaraktır ki, enva'ı hummalarla yanan alınlarını tatlı ve serin bir havanın okşadığını hissediyorlar..." (Memleketimizde Amerikalılar, nr.8588, 7 Şubat 1921)

Ancak bir yıl sonra kaleme aldığı Nankör Misafir (nr. 9057, 4 Haziran 1922) makalesinde, Anadolu'da Yunan mezalimi yapıyor diyen bir Amerikalıya karşı doğal olarak aynı hisleri paylaşmıyor.

Amerika ile ilgili kaleme aldığı makalelerin bir diğer konusu da ırkçılık, özellikle siyah ırka yapılan ırkçı eylemlerdir.

“...Biliyoruz ki bu zavallılar senelerden, hatta asırlardan beri orada bir takım haile-engiz şerait içinde yaşamaktadırlar. Beyazlar, bunlara vahşi hayvanatın fevkinde bir hayat hakkı vermiyorlar. Mütemadiyen şehirlerden dışarıya sürüyorlar; nerede rast gelirse “linş” ediyorlar...” (Karalar Cumhuriyeti, nr. 9101, 18 Temmuz 1922)

Siyahlara karşı ırkçı yaklaşım sadece Amerika kıtasında değil, Avrupa da var olan bir durumdur. Yakup Kadri bunu kendine has ironik üslubuyla eleştirir.

“...Köpeklerin manevi faziletleri ve hassaten sadakatleri karşısında vecd ve hayrete düşen Avrupalılar, kendi hemcinslerinin bu muhayyile, ruh ve seciye kuvveti karşısında maatteessüf pek kör sağırdırlar. Geçenlerde kara ırka mensup bir genç adam Goncourt Akademiyasından roman mükafatı aldı diye Fransa’da edebî mahafilin altı üstüne geldi ve bütün matbuatta itiraz sesleri afakı sarstı idi. Meğer bu biçare zencinin yegane kabahati o yıllık roman mükafatını almış olmak değil, aynı zamanda bu romanında beyazların aleyhinde bulunmuş olmak imiş...Hiç beyazların aleyhinde bulunulur mu imiş? Aman yarabbi, ne günah, ne küfür, ne şenaat!...” (Karalar Cumhuriyeti, nr. 9101, 18 Temmuz 1922)

5.1.8. Güzel Sanatlarla; Müzik ve Resim İle İlgili Makaleler

Edebiyatta olduğu gibi, sanatın her dalında milliyetçi bir bakış açısı sergileyen Yakup Kadri’nin müzik ve resim konusunda kaleme aldığı beş makalesine rastladık.

Galatasaray Lisesinde açılmış resim sergisinde gördüğü tabloları anlattığı makalesinde, genç ressamı dönemin ruhunu iyi yansıtamamış olmakla ve millî ruhu verememekle eleştirir.

“...Fakat, dün seyrettiğim levhalar bizi muhat bin türlü nekbet ve felaket arasında bana fevkalbeşer bir sa’yın mahsulü gibi göründüler. Bunlar umumiyet itibariyle seyyal kadın “portre”lerinden, mütevazı “peyzaj”lardan ve bir kaç “alegorik” eserlerden ibaretti ve bu “portre”lerde ne şimdiki ruhiyetimizin tekallusatından bir eser, bu “peyzaj”larda ne yaşadığımız günlerin karanlığından bir gölge, bu “alegori”lerde ne bahtımıza dair bir ima vardı. Hepsi de bir takım genç, gülbüz, berrak ve aydınlık şahsiyetlerin makesi idiler...” (Resim Sergisinde, nr.8419, 2 Temmuz 1920)

Müzikle ilgili kaleme aldığı bizce en önemli makalesi, Cemal Reşit (Rey) ile ilgili olandır. İsviçre’de eğitimini tamamlayıp Türkiye’ye dönen Cemal Reşit’in sanatından övgüyle bahseden Yakup Kadri, genç sanatçının kendi ülkesinde yeterince tanınmamasından ve değer verilmemesinden şikayet eder.

“...Ne yazık ki bütün Türk milletine şeref veren bu hadiseden en sonra haberdar olan biziz. Altı yedi seneden beri namı İsviçre ve Fransa’da dolaşan Cemal Reşit Bey, bize kendini, “Onjon Fransız” salonunda tanıttı. Vakıa bu salon ümit edildiği kadar kalabalık değildi; hele bizim musikişinaslarımızdan hemen hiç kimse yoktu. Fakat buna rağmen bu mahdut sami’in cemiyetini teşkil edenlerin ekserisi şehrimizin en yüksek ve en güzide şahsîyetlerinden idi ve eminiz ki Cemal Reşit Bey kendi yüksek ve güzide sanatı için bundan daha müntahab bir âmme bulamazdı...” (Bir Genç Türk Musikişinâsı nr. 9079, 26 Haziran 1922)

5.1.9. Genel Konulara Değindiği Makaleler

Genel konular başlığı içine alabileceğimiz makalelerinde Yakup Kadri’nin gazeteci yönünü takip edebiliyoruz. O günkü gazetenin günlük gündemine düşen haberler hakkında yorumlarını aldığımız bu tarz makalelerini genellikle “Hafta Musâhabesi” adı altında yazmıştır. Beyaz Rusların İstanbul’a gelmesi, Osmanlıda spor, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, şehit ailelerinin o günkü durumu, Avrupa basınından takip ettiği başlıklar, yeni buluşlar, ramazanın gelmesi gibi çeşitlendireceğimiz bu tarz makalelerinin sayısı altmıştır.

6. MAKALELERİN KRONOLOJİK SIRALAMASI

Makalenin Adı	Gazete Numarası ve Tarih	Tezdeki Sayfa No
Hafta Musâhabesi	nr.8203, 13 Aralık 1919	1
“Toraman” Münasebetiyle Hüseyin Rahmi Bey	nr. 8205, 15 Aralık 1919	5
Hafta sonu Musâhabesi	nr.8216, 27 Aralık 1919	8
Hafta Sonu Musâhabesi	nr.8223, 3 Ocak 1920	11
Hafta sonu Musâhabesi	nr. 8244, 24 Ocak 1920	14
Hafta Musâhabesi	nr.8278, 27 Şubat 1920	18
Hafta Musâhabesi	nr.8299, 23 Mart 1920	21
Hafta Musâhabesi	nr.8341, 4 Mayıs 1920	25
Camilerimizin Sefaleti	nr. 8366, 29 Mayıs 1920	28
Hafta Musâhabesi	nr.8376, 8 Haziran 1920	30
Hafta Musâhabesi	nr.8419, 2 Temmuz 1920	33
Aşağıdan Yukarıya	nr.8424, 7 Ağustos 1920	35
Resim Sergisinde	nr.8440, 31 Ağustos 1920	38
Devir Dönümü	nr.8494, 31 Ekim 1920	42
Keşfedilmemiş Belde	nr. 8499, 5 Nisan 1920	44
Hafta Musâhabesi	nr. 8500, 6 Kasım 1920	47
İçki Aleyhine	nr. 8505, 11 Kasım 1920	50
Hafta Musâhabesi	nr. 8507, 13 Kasım 1920	53
Teşkilât, Teşkilât	nr. 8508, 14 Kasım 1920	56
Milletlerin Mukadderâtı	nr. 8512, 18 Kasım 1920	58
Rus Hailesi	nr.8513, 19 Kasım 1920	61
Hafta Musâhabesi	nr. 8514, 20 Kasım 1920	64
Hakikatperestlikte İfrat	nr.8515, 21 Kasım 1920	67
Ahlak Nizâmnamesi	nr. 8518, 24 Kasım 1920	69
Eşyanın Tenasuhu	nr.8519, 25 Kasım 1920	72
Mevsimsiz Mütalaalar	nr.8520, 26 Kasım 1920	74
Hafta Musâhabesi	nr.8521, 27 Kasım 1920	77

İstanbul'un İmarı	nr.8522, 28 Kasım 1920	80
Aksaray Fukaraperver Cemiyeti'nde	nr.8526, 2 Aralık 1920	83
Hafta Musâhabesi	nr.8528, 5 Aralık 1920	87
Müessif Bir İltibas	nr.8529, 6 Aralık 1920	91
Bazı Mefhumlar	nr.8530, 7 Aralık 1920	95
Teberru	nr.8531, 8 Aralık 1920	97
Bazı Mukayeseler	nr.8532, 9 Aralık 1920	100
Malul Gaziler Dilensin mi?	nr.8540, 17 Aralık 1920	103
Açlar ve Çıplaklar İçin	nr.8542, 19 Aralık 1920	106
İflas	nr.8543, 20 Aralık 1920	109
Cennetlik Bir Ruh	nr.8545, 26 Aralık 1920	112
Bir İzah	nr.8549, 30 Aralık 1920	115
Hafta Muhasebesi	nr.8551, 1 Ocak 1921	118
Meçhul Mihman	nr.8552, 2 Ocak 1921	121
Millî Ruhun Tecellisi	nr.8553, 3 Ocak 1921	124
Zamanın Gençlerine	nr.8555, 5 Ocak 1921	127
Sırası mı?	nr.8557, 7 Ocak 1921	131
Hafta Musâhabesi	nr.8558, 8 Ocak 1921	134
Her İş Ehline	nr.8559, 9 Ocak 1921	137
Hürriyet Kurbanları	nr.8560, 10 Ocak 1921	140
Hürriyet Aşkı, Vatan Aşkı	nr.8561, 11 Ocak 1921	143
Kadınlığın Terakkisi	nr.8562, 12 Ocak 1921	146
Süs ve Zerafet	nr.8563, 13 Ocak 1921	149
Hafta Musâhabesi	nr.8565, 15 Ocak 1921	152
Parça Parça Dökülüyor	nr.8571, 21 Ocak 1921	156
Hafta Musâhabesi	nr.8572, 22 Ocak 1921	160
Hanımlarımızla Hasbihal	nr.8576, 26 Ocak 1921	163
Hafta Musâhabesi	nr.8579, 29 Ocak 1921	167
Gayr-i Kanunî Cezalar	nr.8585, 4 Şubat 1921	171
Hafta Musâhabesi	nr.8586, 5 Şubat 1921	174
Memleketimizde Amerikalılar	nr.8588, 7 Şubat 1921	177
Bizde Feminizm	nr.8591, 10 Şubat 1921	180
Hafta Musâhabesi	nr.8593, 12 Şubat 1921	183

Fikrî Hayat Teşkilâtı	nr.8595, 14 Şubat 1921	187
Hafta Musâhabesi	nr. 8600, 19 Şubat 1921	190
Anadolu Dört Yol Ağzı	nr. 8601, 20 Şubat 1921	194
“Üç Muammâ”	nr.8602, 21 Şubat 1921	197
Hafta Musâhabesi	nr.8607, 26 Şubat 1921	200
Yeni İstikamet	nr.8611, 2 Mart 1921	204
Darüleytâmlarımız	nr. 8612, 3 Mart 1921	208
Bir Mugâlata	nr.8613, 4 Mart 1921	211
Hafta Musâhabesi	nr. 8614, 5 Mart 1921	214
Unutmayalım!	nr.8616, 9 Mart 1921	218
Hafta Musâhabesi	nr. 8619, 12 Mart 1921	222
İstanbul ve Anadolu	nr.8623, 16 Mart 1921	225
Hafta Musâhabesi	nr. 8626, 19 Mart 1921	228
İki Ölüm, İki Ruh	nr. 8627, 20 Mart 1921	232
Nefse İtimât	nr. 8629, 22 Mart 1921	236
Hafta Musâhabesi	nr. 8633, 26 Mart 1921	239
Rehbersiz İstanbul	nr. 8637, 28 Mart 1921	243
Mahût Millet	nr. 8639, 1 Nisan 1921	247
Hafta Musâhabesi	nr. 8640, 2 Nisan 1921	249
Bir Tereddî	nr. 8642, 4 Nisan 1921	252
Hilâl-i Ahmere Muâvenet	nr. 8643, 5 Nisan 1921	255
Çobansız Sürü	nr. 8649, 11 Nisan 1921	258
Uyanalım!	nr. 8651, 13 Nisan 1921	261
Hafta Musâhabesi	nr. 8654, 16 Nisan 1921	264
Muallimler Meselesi	nr. 8656, 18 Nisan 1921	268
Madde ve Ruh	nr. 8657, 19 Nisan 1921	271
Kusurlarımızdan Biri	nr. 8659, 21 Nisan 1921	274
Türk Kadını	nr. 8662, 24 Nisan 1921	277
Yine Anadolu ve İstanbul	nr. 8664, 24 Nisan 1921	280
Hafta Musâhabesi	nr. 8667, 30 Nisan 1921	282
İktisadi Cephede	nr. 8670, 3 Mayıs 1921	286
Hafta Musâhabesi	nr. 8674, 7 Mayıs 1921	289
Tereddî	nr. 8675, 8 Mayıs 1921	293

Nasıl?	nr. 8881, 6 Aralık 1921	296
Bir Açık Söz	nr. 8883, 8 Aralık 1921	300
Sait Halim Paşa	nr. 8885, 10 Aralık 1921	303
Anadolu ve İstanbul	nr. 8888, 13 Aralık 1921	306
İstanbul Matbuatı ve Millî Hareket	nr. 8889, 14 Aralık 1921	309
Sükûtun Kıymeti	nr. 8891, 16 Aralık 1921	312
Anadolu'da Maarif	nr. 8893, 18 Aralık 1921	315
İleri, Geri	nr. 8894, 19 Aralık 1921	318
Köylere Doğru	nr. 8897, 22 Aralık 1921	320
Sahte Zeytin Dalları	nr. 8899, 24 Aralık 1921	323
Vatan Yolunda Yeni Enmuzecler	nr. 8900, 25 Aralık 1921	326
Maarif Derdi ve Başka Dertler	nr. 8903, 28 Aralık 1921	329
Peçe, Kafes ve İffet	nr. 8904, 29 Aralık 1921	332
İstiklal Günü mü?	nr. 8905, 30 Aralık 1921	335
En Tatlı Günüm	nr. 8906, 31 Aralık 1921	338
Bedbaht Ona Derler ki...	nr. 8907, 1 Ocak 1922	341
Sorbonne'da Bir İhtifâl	nr. 8908, 2 Ocak 1922	344
Münasebetiyle		
İstanbul'un Derece-yi Harareti	nr. 8918, 12 Ocak 1922	347
Bir İzah	nr. 8921, 15 Ocak 1922	349
Bir Açık Mektup	nr. 8963, 28 Şubat 1922	351
İstanbul'da Fuhuş	nr. 8973, 10 Mart 1922	353
Ankara Matbuat Müdüriyeti	nr. 8976, 13 Mart 1922	356
Kırık Abideler	nr. 8979, 16 Mart 1922	359
Rumluk ve Yunanlılık	nr. 8984, 21 Mart 1922	362
Nevruz	nr. 8986, 23 Mart 1922	365
Hanımlarımızın Bir Teşebbüsü	nr. 8992, 29 Mart 1922	368
Dolayısıyla		
Bir Tacın Serencâmı	nr. 9000, 6 Nisan 1922	371
Şarktan ve Garptan Gelen Sesler	nr. 9001, 7 Nisan 1922	374
Meselenin Halline Doğru	nr. 9005, 11 Nisan 1922	377
"Türkler ve Ermeniler"	nr. 9007, 13 Nisan 1922	380
Einstein	nr. 9010, 16 Nisan 1922	383

Hala Darülfünun Meselesi	nr.9013, 19 Nisan 1922	386
Zayıf Taraflarımız	nr.9014, 20 Nisan 1922	389
İttihat ve Terakki Erkanı	nr.9017, 23 Nisan 1922	392
Bir "Kıyas-ı Mukassam" Karşısında	nr.9021, 27 Nisan 1922	395
"Mah-ı Gufrânı"ın İlk Şulesi	nr.9024, 30 Nisan 1922	398
Cami ve Cephe	nr.9025, 1 Mayıs 1922	402
Vâizlerimiz	nr.9026, 2 Mayıs 1922	405
Bir Tuzak	nr.9029, 5 Mayıs 1922	408
Medrese ve Mektep	nr.9030, 6 Mayıs 1922	411
Bizde Sosyalistlik	nr. 9031, 7 Mayıs 1922	414
Nezaket ve Zarafet	nr.9032, 8 Mayıs 1922	418
Alimlerimize Düşen Bir Vazife	nr.9034, 10 Mayıs 1922	421
Diri Diri Yakılanlar	nr. 9035, 11 Mayıs 1922	424
Kuvvete Karşı	nr.9036, 12 Mayıs 1922	427
İftira ve Riya	nr.9038, 14 Mayıs 1922	431
Müslüman Parası ve Yunan Kasası	nr.9039, 15 Mayıs 1922	434
Zavallı Bursa Ahalisi	nr.9042, 18 Mayıs 1922	437
Darüleytâm Sergisi	nr.9043, 19 Mayıs 1922	439
Nargile Çay ve Söz	nr.9044, 20 Mayıs 1922	442
Teavün ve Tesanüt	nr.9046, 22 Mayıs 1922	446
Gösteriş ve Süs	nr.9048, 25 Mayıs 1922	449
Muharrrik Kuvvetler	nr.9049, 25 Mayıs 1922	452
Bazı Acı Hakikatler	nr.9052, 28 Mayıs 1922	455
Bayramda Duyulan Şeyler	nr.9053, 29 Mayıs 1922	458
Milliyet Meselesi mi? Din Davası mı?	nr. 9056, 3 Haziran 1922	461
Nankör Misafir	nr. 9057, 4 Haziran 1922	463
Unutulan Esirler	nr. 9058, 5 Haziran 1922	465
Hâlâ O	nr. 9065, 12 Haziran 1922	468
Son Münâkaşalar Dolayısıyla	nr. 9066, 13 Haziran 1922	471
Yakacık Köyünde	nr. 9072, 19 Haziran 1922	474
Yine Yakacıktan	nr.9073, 20 Haziran 1922	477

Medeniyetin Sonu	nr. 9075, 22 Haziran 1922	479
Bizde Sayfiye Hayatı	nr. 9076, 23 Haziran 1922	481
Bir Genç Türk Musikişinâsı	nr. 9079, 26 Haziran 1922	484
Dokunmayın! Dökülür...	nr. 9086, 3 Temmuz 1922	487
Muallimler Derneğinin	nr. 9087, 4 Temmuz 1922	490
Beyannâmesi		
Yegane Ümit Noktası	nr. 9088, 5 Temmuz 1922	493
Spora Dair	nr. 9089, 6 Temmuz 1922	496
“Malûl İstanbul”	nr. 9091, 8 Temmuz 1922	499
İnsanlığın Mîhveri	nr. 9094, 11 Temmuz 1922	502
İyilik, Doğruluk Ve Güzellik	nr. 9095, 12 Temmuz 1922	504
Muhalefetin Psikolojisi	nr. 9096, 13 Temmuz 1922	507
Bin Bir Dertten Biri	nr. 9097, 14 Temmuz 1922	510
Çocuk Alemi	nr. 9099, 16 Temmuz 1922	513
Karalar Cumhuriyeti	nr. 9101, 18 Temmuz 1922	516
Yunan İşlerindeki Zulmet	nr. 9102, 19 Temmuz 1922	519
Su Kenarında Bazı Tahassüsler	nr. 9104, 21 Temmuz 1922	521
Büyükada	nr. 9106, 23 Temmuz 1922	524
Çam Gölgeleleri Altında	nr. 9111, 28 Temmuz 1922	527
İnkılâp ve İnkılâpçılar	nr. 9112, 29 Temmuz 1922	530
Altıncı Şehit	nr. 9113, 30 Temmuz 1922	533
Ateşsiz “Prometheus”	nr. 9115, 1 Ağustos 1922	536
Taştan Bebekler	nr. 9116, 2 Ağustos 1922	539
Dr. Pesaltofun Piyesi	nr. 9117, 3 Ağustos 1922	543
Bizde Keşşaflık	nr. 9119, 8 Ağustos 1922	546
Bizim Bir Ruhumuz Olduğunu	nr. 9124, 13 Ağustos 1922	549
Bilmiyorlar		
Para Tasarrufu ve İnsan İsrâfi	nr. 9127, 16 Ağustos 1922	552
Yeni Ufuklar	nr. 9128, 17 Ağustos 1922	555
İstanbul Hükümetinin Vazifesi	nr. 9132, 21 Ağustos 1922	558
Önde ve Arkada	nr. 9143, 1 Eylül 1922	561
Askerî Zaferin Kıymeti	nr. 9145, 3 Eylül 1922	564
Seyirci Er Ne Diyor?	nr. 9146, 4 Eylül 1922	567

“Akdeniz’e İleri!”	nr.9148, 6 Eylül 1922	569
Zafer Neşvesi ve Gençlik	nr.9150, 8 Eylül 1922	572
Manisa’nın İstirdadı Münasebetiyle	nr.9151, 9 Eylül 1922	575
Hesap ve His	nr.9152, 10 Eylül 1922	577
Kahramanların Huzurunda:	nr.9165, 23 Eylül 1922	580
Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar		

MAKALELER

Hafta Musâhabesi

Şehrimiz ve ecnebler-Bir Amerikalının İstanbul'a dair mütalaası-Avrupalılar Cermenleri mucize için bize göndersinler-İstanbullular filozof Nietzsche'nin bir düsturunu tatbik ediyorlar-Bir günün tehlikeleri-Vesait-i nakliyenin zararları-İtalya'da bir tren seyahati-Otomobil ve tramvaylarla muhtekir ve yeni zenginler arasında mukayese

Şehrimize gelen her ecnebinin ilk şikayeti sokaklarımızın pislğine, darlığına, vesait-i nakliyemizin fıkdanına otel ve evlerimizin rahatsızlığına dairdir. Geçenlerde, şehrimizde misafir bir Amerikalı "İstanbul'da yaşamak bir azaptır." diyordu; bu Amerikalı günde yalnız oda kirası olarak sekiz lira verdiği "Pera Palas" otelinde soğuktan titriyor ve sokağa çıktığı zaman boğazına kadar çamurlara bulanıyormuş; titiz ve rahatına düşkün misafirimiz yemeklerimizi de beğenmiyor, lokantalarımızı bakımsız ve yağlarımızı mağşuş, meşuk buluyor; onun için, dünyanın en fena yaşayan, en fena giyinen, en fena yiyen milleti biziz. Bu sözlerden gücenmeyelim; biraz nezaketsizcedir fakat, doğrudur hakikatten daha doğrudur. İçin için daha ne kadar kusurlarımız olduğunu henüz bilmiyorlar. Bu Frenklerden birini orta halli bir Türk evine sokacak ve orada yaşamaya mahkum edecek olursak muhakkak çok geçmez ya ölür, ya intihar eder. Avrupa hükümetleri cezalandırmak istedikleri mücrimleri bize göndersinler; işkencenin ne olduğunu onlara biz öğretiriz.

İstanbul şehri, hele mütarekeden sonra, hidemât-ı şakkâ mahkumlarıyla dolu bir büyük hapishane avlusuna döndü; burada, bir ferdin bir günlük hayatı bin türlü zahmet, bin türlü sefalet ve bin türlü tehlike ile doludur. Tramvaya binmek bir kale fethetmekten daha güç, yaya yürümek nehirlere yüzerek geçmekten daha mü'ellem ve araba ile gitmek ise tarihin bile şimdiye kadar zaptetmediği bir büyük kahramanlıktır. Zannedilir ki İstanbullular Alman filozofu Nietzsche'nin meşhur "Tehlike ile yaşamak" düsturunu tatbik ediyorlar. Fatih'teki evinden kalkıp Şişli'deki bir dostunu ziyarete giden bir adam, nice medeni ve asri kahramanların en büyüğüdür; o, vasıl olacağı her merhalede tevakkuf edip bir bayrak dikmek hakkını haizdir; zira, her merhaleyi kanı, malı, canı pahasına fethetmiş sayılabilir.

Akşamları evine avdetinde sağ kaldığına şaşan kimseler var; bunlar, akli başında kimseler olsalar, ertesi gün tekrar sokağa çıkmağa cesaret edemezler. Kadıköy’de hoş-gu ve nükte-pervaz bir ahabım var, her sabah İstanbul’a inmek için evinden çıkarken çoluk çocuğu ile helalleşir ve vasiyetnamesini karısına teslim edermiş. Bu şaka, her aile reisine kemal-i ciddiyetle ifası farz bir vaziyettir. Gurûptan sonra köprüden kalkıp Haydarpaşa’ya doğru yol alan bir vapurda sarhoşluk veya cinnet gibi avarızdan masûn yolcuların gözü huvvef ve heyecanlı daima Anadolu sahillerine ve dalga kıranın renkli fenerlerine merkuzdur. Hele iskelenin feneri ve köyün ışıkları görünmeye başlar başlamaz insanın içinden adeta “Kara! Kara!” diye sevinçle bağırarak arzusu gelir. Emin olunuz, yeni dünyayı keşfe gidenler daha müthiş bir tehlikeye maruz değildirlir.

Ekseriye, basamaklarına ve (Vatman)nın omuzlarına kadar dolu bir tramvay ile Galata’dan geçerken veya Tünele girebilmek için bir başıma bin kişi ile muharebe ederken düşünürüm ki, acaba sokak hayatımızı bu kadar feci bir hale sokan şeyler vesait-i nakliye namını verdiğimiz bu tramvaylar, bu trenler, bu vapurlar değil midir? İstanbul’u bunlarsız, hele kamyon otomobillerden mu’arrâ görmek teşevvürî gönlüme adeta bir ferah verir.

Bu fikir, bana, bundan birkaç ay evvel İtalya’da yaptığım şimendifer seyahatlerinde gelmişti. Bir akşam “Milano”dan Roma’ya gitmek için karanlık bir katara bindirildim, yani iki hamal, iki kollarımdan beni çifte kulplu bir sepet gibi tutup, üst üste dolu bir vagonun içinde tıktılar, ben karanlıkta henüz ne olduğumu ve nerede bulunduğumu tayine vakit kalmadı içinde düştüğüm meçhul alemden acı bir vaveyladır koştum. Bir çok kollar beni dışarıya atmaya çalışıyor, heyecan ve korkudan mütemadiyen ayağına bastığım kimseler böğürlerimi yumrukluyor, çocuklar ağlıyor, kadınlar imdat diye bağırıyordu. Kendimi Amerika steplerinde trenlere hücum eden eşkiyalardan biri sandım. Geriye dönmeye çalıştım, muvaffak olamadım, çünkü benden sonra biri daha vagonun kapısından içeriye girmeye çabılıyor, pencerelerin camını kırarak tırmananlar oluyordu. Bir Sâniyede kendimi irademin haricinde olarak, girdiğim kapıya mu’âkes bir pencerenin önün yuvarlandım, burası içeriden daha izdihamlı bir koridordu; orada, çivilenmiş gibi kaldım, ne sağa, ne sola yarım

santimetre hareket imkanı yoktu; ayakta durmak rahatından da mahrum kalabilirim korkusuyla sesimi çıkarmadım.

İki tarafımda yüzlerce vücut böyle birbirine sıkışmış, koridorun imtidadınca kesif ve soluk soluğa duruyordu. Tren hareket etti mi, nefesi tıkanmış biçareler pencereyi açmaya çabalıyordu ve pencereler açılmıyordu. Birinci istasyona varıncaya kadar bir kadın bayıldı ve kalabalığın içinde bir çocuk kayboldu. Gecenin dokuzu idi ve henüz ışıklar yanmamıştı. İlk tevakkufta yeniden bir sürü yolcuların hücumuna maruz kaldık ve yeniden mücadeleler, vaveylalar, sövüşmeler, yuvarlanmalar, itişmeler, kakışmalar...

Ben bir kabus içinde gibiydim ve bütün gece bu şeraitle kat edemeyeceğimiz mesafeyi zihnene hesapladıkça o dakikada ölümümü arzu edecek bir yeis ve fütura düşüyordum. Böylece saatte bir halimiz daha feci; daha tahammül-fersâ bir şekler girerek on dört saat, mübalağa değil tam on dört saat, havasız, ışiksiz ve bastığımız yeri bilmeyerek yol aldık. Yana başımı serin cama dayıyor ve şedit humma ateşlerindeki sayıklamalara benzer bir hal içinde bundan yüz sene evvelki İtalya seyahatlerini tahayyül ediyordum. Dört atlı ve kadife döşemeli arabalar, sabaha karşı bir büyük hanım kaz sürüleriyle dolu avlusundan kalkardı; kırlar havadardı, sıra sıra ağaçlar üzerinde kuşlar uçuşurdu; yolcular sabah kahvaltısının neşvesiyle tatlı bir musahabeye dalarlar veya hep bir ağızdan şarkılar bağırırlardı. Böylece adım adım bütün tabiatın mütenevvi manzaraları seyredilerek beş on saat yol alınır ve geceyi bir rahat yatakta geçirmek için ilk merhalede bir köyde kalınır ve yatılırdı. Vakıa seyahat on saat yerine belki on gün sürerdi, fakat, ne rahat, ne tehlikesiz ve ne ferah idi.

Şüphesiz ki rahatsızlığımızın mühim bir kısmı sınaatın ser'at aşkına icat ettiği bir sürü nakl-i vesaitinden ve bunların lüzumsuz yere bir çok kişiyi seyahate sevk edişinden ileri geliyor. Bu gibi icatların insanlara temin ettiği fayda verdiği zararlar mukayese edilecek olsa acaba hangisi birbirinden fazladır? Vakti çok, parası bol ve meraklı bir adam çıkıp da buna dair bir istatistik yapsa beşeriyete pek büyük bir hizmet etmiş olurdu.

Tabii bu memlekette memlekete tahâlluf eder, bir keyfiyettir. Almanya'da ve alelumun sınaat ve rahatın vatani olan şimal memleketlerinde buharın, elektriğin insanlara temin ettiği fayda şüphesiz ki sayısızdır. Fakat cenubî Avrupalıyla, Şarkta ve hassaten İstanbul'da bir otomobilden gördüğümüz ziyan yüz yeni zengin yaydığı ziyandan ve tramvaydan çektiğimiz cefa M. Bey'in İsmail Hakkı'nın ettiği cefadan daha çoktur.

nr.8203, 13 Aralık 1919

“Toraman” Münasebetiyle

Hüseyin Rahmi Bey

Hüseyin Rahmi Bey en büyük Türk muharrirlerinden biridir. Edebîyatımızda milli deha denilen cevher en ziyade dört kişide tecelli etti: Tanzimat'tan evvel Na'imâ ve Evliya Çelebi; Tanzimat'tan sonra Cevdet Paşa ve Hüseyin Rahmi Beyler bu ilahî meşaleyi elden ele bu güne kadar taşıdılar. Şimdi bu meşale, yalnız Hüseyin Rahmi Bey'in elinde duruyor ve yalnız onun yüzünü aydınlatıyor. Türk ruhunu ve Türk zekasını bu ruhun tecellilerini ve bu zekanın tarz ve şeklini tetkik etmek isteyen herhangi bir münekkit edebîyat tarihimizi karıştırırken bu dört vesika üstünde duracak ve ancak bunlardan bütün bir milletin, hatta bütün bir ırkın husûsiyetlerine doğru nüfûz edilebilecektir.

Vakıa Türk tarihi edebîyatını dolduran kuvvetli şahsiyetlerin daha birçoklarında bu milli deha ateşinin lem'aları vardır; fakat bu lem'alar asıl bünyenin rengi ve şekli üstünde ne kadar seyyal, ne kadar mütemevvîctir. İsimlerini saydığımız o dört büyük adam ise bu şule ile tâ içlerinden münevverdirler ve zannedilir ki, bu şulenin bizzat kendisidirler.

Bunlardan birisi menkıbe birisi vakıa yazdı; Cevdet Paşa tarih ve ilm, Hüseyin Rahmi Bey roman ve mizah yaptı; fakat dördü de aralarındaki zaman ve meslek farkına rağmen ne kadar yan yana, ne kadar bir çamurdan ve bir mayadandırlar; Bazı aileler eşhası arasında, bir çok renk ve şekil farklarına rağmen tarif edilemez bir benzeyiş vardır, kimi kızıl, kimi esmer, kimi sarışın, biri uzun ve ince, diğeri kısa ve tıknazdır, fakat hepsine birden dikkatle baktığımız zaman aralarındaki karâbet ve müşâbeheti derhal sezeriz ve bilmeksizin hısımlar olduklarını anlarız; zira hepsinin müşterek bir edası, bir sesi, bir oturup kalkışı, bir söz söyleyişi vardır.

Evliya Çelebi, Na'imâ, Cevdet Paşa ve Hüseyin Rahmi Bey'de bu suretle hısımdırlar. Düşünüşleri, görüşleri, vakaları tahlil ve terkip edişleri, fikirlerini söyleyişleri, onları birbirine bağlayan müşterek husûsiyetlerdir. Bize, başka başka yollardan ve başka başka şekillerde ve kıyafetlerde geliyorlar. Bu membaa bizim

fikri ve ruhi hassalarımızın birikmiş durduğu yerdir. Yani millî dehamızın ocağı, millî dehamızın maden ocağıdır.

Denilebilir ki onların ferdi ve şahsî meziyetleri yalnız bu membaı keşfetmek ve bize ondan, muhtaç olduğumuz içkiyi taşımaktır. Yoksa bunlar da güzellik ve ahenk yaratmış bazı sanatlarımızdaki gibi hususî ve şahsî bir takım hasletler aramamalıdır. Zaten büyümek ve yükselmek için marifet kabilinden bazı tali faziletlere muhtaç değildirlir; ırkları ve iklimleri yapan meçhul kuvvetlerin bir cuz'î oldukları için zaten kafi derecede büyük ve yüksektirler.

Evliya Çelebi menkıbelerinde sohbet ve hakikat, Na'imâ'da insicâm ve mantık, Cevdet Paşa'da derinlik ve vahdet, Hüseyin Rahmi Beyin romanlarında üslup, edebiyat ve hatta çerçeve bile yoktur; fakat, bunlardan daha büyük ve daha mühim bir şey vardır ki o da millî ruhtur. Biri Türk'e göre menkıbe, biri Türk'e göre vaka yazdı, Cevdet Paşa Türk'e göre ilim, Hüseyin Rahmi Bey Türk'e göre roman yaptı. Evliya Çelebi seyahatnâmesindeki o safderunluk; Na'imâ tarihindeki o sadeği Cevdet Paşa'da hissedilen çelebilik ve Hüseyin Rahmi Beyin romanlarında tadılan o tuzlu biberli lezzet millî ruhun hususi ve muhtelif tezahüratıdır.

Nevileri şahsiyetlerine münhasır eserler üstünde mukayeseli tenkit usulü gayet yanlış ve haksız bir muameledir. Son zamanlarda bize pek fena bir adet oldu, bir münekkît daima Türkçe bir eseri Frenkçe bir eserle mukayese ederek hatta bu eserin sahibi ile o eserin sahibi arasında müşâbehetler ve mukârenetler arayarak tetkik ediyor ve buna göre hükmünü veriyor. Yani bu mukayese neticesinde keşfettiği bazı müşâbehetlerin derecesine göre bir Türk muharririni iyi ve fena buluyor. Kaç defalar mesela Halit Ziya Beyi Goncourt'lara ve Refik Halit Beyi Guy de Maupassant'a benzettiler ve bununla güya o muharrirlere bir kıymet biçmek istediler. Halbuki bir Halit Ziya'nın kıymeti mümkün olduğu kadar Halit Ziya kalışında ve bir Refik Halit'in meziyeti tamamıyla Refik Halit'e benzediğindedir.

İşte, zamanın muharrirleri içinde Hüseyin Rahmi Beyi bir kenarda bırakan en büyük sebeplerden biri de onun kendi alemini kendi yaratmış, kimseye benzemez, yegane bir şahsiyet oluşudur. Onda bazılarının zehabına göre ne Pol dö Kok'tan ne

de Balzac'tan hiçbir şey yoktur. O bizim için Pol dö Kok'tan daha hoş ve Balzac'tan daha kuvvetlidir. Romanlardaki o şetairetli ve babayane "realizm", o renklerdeki o canlı ve müd-hik hayat hiçbir Frenk romancısına müyesser olmamış hususiyetlerdendir.

Genç yaşında yazdığı "Mürebbiye" adlı şaheserle son şerh edilen "Toraman" unvanlı romanın arasında yüksek bir yığın üstünde duran bu büyük muharrir, dünya yüzünde henüz bir Türk dehasının ve bir Türk harsının yaşadığına delalet eden bir timsal telakki olursa yeri vardır. Zamanımızda henüz ber-hayat muharrirler, büyük ecdat yolundan çıkmış bir takım avare ruhlardan başka nedirler? Bu geniş yolun üstünde mübarek anelerin zincirini, Hüseyin Rahmi Bey tek başına sürükleyip gidiyor. Son eserini okurken bana öyle geldi ki uzun bir iftiraktan sonra ve uzak bir diyardan birden bire memleketime döndüm. Küçükten beri hatırımdan çıkmış yüzler, simalar, kulağımdan silinmiş sözler ve sesler birdenbire gözlerimde kulağımda canlandı. Hasena Hanımla Şüayip Efendi ailesi, Binnazlar, Servinazlar, Sadberkler bir tahta perdenin budak deliğinden konuşurlar, bir avlunun duvarları arkasından kavga edişler bütün o eski benliğimin ne kadar bildiği ve ne kadar unuttuğu şeylerdi!

nr. 8205, 15 Aralık 1919

Hafta sonu Musâhabesi

-3-

Konfor nedir?-Lügavî ve mecazi manası-Hayattaki manası-Perileşmek-Yaşamak ve yaşatılmak-Medeniyet tarihinin yeni bir tasnifi-İnsanların son gayesi-Milliyet meselelerinin içyüzü.

Frenklerin “konfor-confort” dedikleri bir şey vardır. Bu kelimenin bizim lügatlerde tam bir mukâbili yok. Merhum Şemseddin Sami Bey, meşhur kâmûsunda bunu “rahat ve refah” diye tercüme ediyor. Konfor kelimesinin ifa ettiği mana rahat ve refah kelimelerinin manasına az çok mutabık ve muvafık olmakla beraber tamamıyla o değildir; rahattan daha vasi, refattan daha şümulüdür. Mazmun ve müsemması görülmeyince, bilinmeyince hakkıyla anlaşamaz. Kelimeler, esasen bizce malum, ve meşhut veya mahsus şeylerin tahatturuna vasıta olan bir takım işaretlerdir; bu işaretler de mürekkep ve mücerret diye iki sınıfa, iki cinse ayrılırlar. Konfor işareti bize bir şey hatırlatmaz, çünkü o şeyi hiç görmedik, hissetmedik, Sâniyen bu işaret hem mürekkep hem mücerrettir, mazmununu muayyen bir şekilde veya uzun bir tarifile anlatmak kabil değildir. Avrupa’nın bazı yerlerinde “karpuz”u hiç görmemiş ve bilmemişler vardır; bunlara kaç kere bizzat bu mübarek meyvenin - o vakit henüz İttihatçılara mahlas olmamıştı,- resmini yaptım, rengini boyadım tarif ettim, mümkün değil anlayamıyorlar; mamafih, kavun ve kabak fasilesinden nebati bir şey olduğunu aşağı yukarı teferrüs edebiliyorlar. Konforun rahat ve refah ile tercümesinden hasıl edeceğimiz fikir de ancak böyle müphem bir fikirdir, bir tahmin, bir zan ve bir tevehhümdür.

Bu kelimenin hakiki mazmununu anlamak için, behemehal ya merkezi veya şimdi Avrupa’da bir cevelân yapmış olmak lazımdır. O havalide Kain şehirlerden birine ilk çıktığınız gün göreceğiniz her şey bu sırrın tecelliyatıdır; geçeceğiniz mevki, bineceğiniz araba, sokaklar, ineceğiniz otel, yatacağınız yatak ve gün geçince birer birer gözünüze çarpacak kulağınızı okşayacak ve bütün vücudunuzu ılık, müşfik ve yumuşak bir der-aguşla saracak eşya; koku, aydınlık ve renk hep “konfor” denilen hayat sırrının musikili dilidirler. Ayağınız yere basmadan sizi en yüksek binaların en üst katına çıkaran asansörler, oturduğunuz yerlerde kolunuzun ufak bir hareketiyle duvardan duvara taganni eden ziller, yatağınızın baş ucunda kuş

tüyünden yastıklara uzandığımız halde, size yüzlerce kilometre uzaktaki dostlarınızla hasbıhal etmek imkanı veren telefonlar, sabah akşam vücudunuzun zehrini emen beyaz çiniden banyolar, günün ve gecenin her saatinde bir kurnasından sıcak bir kurnasından soğuk sular akan çeşmeler, ziyayı ipliklerden süzerek gözlerinize döken lambalar ve içinizden mi dışınızdan mı geldiği bilinmeyen esrarlı kalorifer harareti, işte bütün bunlara konfor denilir ve bütün bunlar sanki bir perinin sizi perileştirmek için yoktan icat ettiği sihirlerdir. Vakıa, çok geçmez, perileşirsiniz. Sizi yavaş yavaş sebebini bilmediğiniz bir neşad kaplar, cisminiz sanki kesafetini kaybeder, berrak, hafif ve neşeli bir ruh olursunuz. Yürümeden gidirsiniz, seslenmeden çağırırsınız, temas etmeden tutarsınız. Yatağınız bulutlardır ve sofranız gökten inen maidedir. Her soluk alışınızda, için için, derin derin, kendi kendinize; “Oh, yaşamak - ne iyi yaşamak ne güzel!” dersiniz. Vakıa yaşamak hattı zatına ben-i adem için ne iyi, ne güzel bir şeydir, adeta bir baş belasıdır, ölüm korkusuyla çekilen bir ağır yüküdür, Sophenhouer’in hakkı var:

Her hareket bir ıstıraptır. Diyor ve madem ki hayat harekettir şüphesiz ki hayat sayısız hareketlerin –yani ıstırapların- her uzvun ayrı ayrı çektiği binlerce zahmetin bir mahsulasıdır. Fakat, konfor denilen peri bizi bir kere aguşuna aldı mı hayatın derhal manası değişir; bir hareket değil bir havai raks haline girer ve bittabi, o dakikadan itibaren “Yaşamak ne iyi! Yaşamak ne güzel!” sözü doğru olamaz, ancak “Yaşatılmak ne iyi!” diyebiliriz, zira, konfor sırrına mazhar bir adama yaşıyor denilemez, yaşatılıyor denilebilir ve böyle bir adamın bütün insanlar namına söz söylemesi, umumi manaya bir yaşamaktan bahsetmesi doğru değildir; hele bize, İstanbullulara karşı bu adeta bir küfürdür, bir hakarettir. Aksaray’da her taraftan soğuk havalar işleyen ve yağmurlu günlerde, odalarında şemsiye ile oturlan evlerin sakinleri veya Beyoğlu’ndaki idrar kokulu otelin misafirleri “Yaşamak ne iyi!” sözünü söyleyen bir adama karşı pek haklı olarak “Halt ediyorsun!” diyebilir.

Çünkü bu bedbahtlar henüz konfor adlı perinin visaline ermediler. Yirminci asır medeniyetinin bu bir tanecik kızı yirminci asır insanların yegane maşukasıdır. Ayağını bastığı yer cennet oluyor ve dünya hazinelerinin anahtarı onun elinde duruyor. Avrupa’yı saran humma ateşi onun aşkınadır, maden ocaklarında yılanlar gibi sürünen, kıvranan yüz binlerce amele, basık tavanlı, yazı odalarında iki kat

olmuş, benzi solmuş memurlar, denizlerde boralarla gürleşen gemiciler; nankör, kaba ve muhakkar halktan rağbet ve merhamet dileyen yakası bağı politikacılar gözü dönmüş uzun sakallı dolandırıcılar; katı, tahta masalar üstünde yorgunluktan uyuya kalan iş adamları; tavan aralarında, kamburu çıkmış ve saçları vaktinden evvel ağarmış genç talebeler; hülasa Avrupa medeniyetinin ortaya çıkardığı böyle milyonlarca sa'y, hars ve humma mahkumları düşe kalka hep bu maşukaya ve bu hedefe doğru koşan perişan kabilelerdir. Artık ne memleket aşkı, ne aile muhabbeti, ne kadın sevdasını; ne doğruluk ve güzellik mefkureleri insanlardaki bu konfor ihtiyacına rekabet edecek bir kuvvette değildir. Hiçbir şeye inanmayan bu asrın yalnız tek bir akidesi kaldı; rahat yaşamak, mümkün olduğu kadar çok rahat yaşamak. Medeniyet tarihinde, birinci devre güzellik ve iyilik; ikinci devre heyecan ve korku; üçüncü devre şüphe ve ihtilaç devri namını verebiliriz. Dördüncü devre muhakkak konfor devridir.

Yorgun ve bezgin insanıyet, hummalı sa'yları, bu azgın kavgalarıyla soluk soluğa rahat dōşegini arıyor. İrili ufaklı bütün milletlerin istiklal, hürriyet, adalet, yaftaları altında gizlenen bütün mütalebanı konforla yaşamak arzusundan başka bir şey değildir. Hepimiz küreyi yadırgıyoruz.

nr.8216, 27 Aralık 1919

Hafta Sonu Musâhabesi

İspanyol nezlesi-İstanbul'daki dertlerin yekunu-Bu nezlenin menşei ve maişeti?-Hekimler bilmiyorlar-Kolera, veba, frengi, züppelik, bedbinlik, martavalcılık-İspanyol nezlesinin İsviçre'deki tahribatı-İsviçre'de ecnebi kını-Hamd olsun bir İspanyol öldü!-Hem kel hem fodul-Vur abalya-Odesa mültecileri-İstanbul halkına bir nasihat.

İspanyol nezlesi aldı, yürüdü; zavallı İstanbul! Beş senelik harbin ika ettiği bin türlü nekbetler, afetler, açlık, çıplaklık, tifo, kolera, veba; sonra mütareke devrinin doğurduğu binlerce kaza ve belalar, tramvay kamyon otomobil, Şirket vapurları Rumların millî günleri, yılbaşı eğlenceleri müselmân sokaklarında "laterna" sesleri, bütün bunlar kifayet etmiyormuş gibi zavallı İstanbul'un başına bir de, İspanyol nezlesi musallat oldu. Giden gidene!.. Hem de ne gariptir ki, hep insanın tanıdıkları ölüyor; bir gün evvel yan yana oturup gülüştüğünüz, konuştuğunuz adam, bir de işitiyorsunuz ki, ferdası gün ölüvermiş; hem de yirmi dört saat zarfında nezleden ölmüş! Bu, bizim kırk yıllık bildiğimiz nezle mi? Kim bilir; her halde o olmasa gerek. Etibbâ bu hastalığın ne olduğunu henüz bilmiyorlar. Vakıa etibbâ bunu bilmiyor diye hastalığın hakikaten esrarlı bir şey olduğuna inanmak lazım gelmez; zira, etibbânın menşei ve mahiyetini henüz keşfedemedikleri hastalıklar İspanyol nezlesi denilen salgından ibaret değildir.

Geçenlerde Avrupa gazetelerinden biri bu hastalığın menşei hakkında bile iştibahı davet eder şeyler yazıyordu, bu İspanya'dan gelme bir hastalık değilmiş, ilk defa olarak Amerika'dan çıkmış. Nereden çıkarsa çıksın; herhalde, bu, bizim için yerli malı, yerli mahsulü bir şey değildir. Bütün bulaşıcı illetler gibi, bu da, bize dışarıdan geliyor; nasıl ki "kolera" Rusya'dan, veba Hindistan'dan, frengi Frengistan'dan, züppelik cenubî Avrupa'dan, hodbinlik İngiltere'den, martavalcılık Almanya'dan geldi; öylece bu feci, bu korkunç nezle de bize muhakkak ya Amerika'dan ya İspanya'dan geldi. Felaketi şu ki Türkler ecnebi metâna çok düşkündürler; dışarıdan iyi kötü ne gelirse hemen dört elle yapışır ve bir daha artık bırakmak istemezler. Nasıl ki tifo yerleşti, nasıl ki kolera Anadolu sıtması haline

girdi, nasıl ki hodbinlik asabımıza kadar işledi; öylece bu illet de korkarım ki irsi ve millî bir bilye halinde girmesin.

Dünyada ecnebi kinini en ziyade temsil eden millet-bittabi, İngilizlerden sonra- muhakkak ki İsviçrelilerdir. Evvelki İspanyol nezlesi cihanın her tarafına uğradığı gibi Rousseau ile Giyomtel'in vatanına da uğramıştı; hem nasıl uğrayış, neuzibillah!.. Hakikaten bir düşman ordusunun hücum ve istilasî gibi bir şiddet ve savletle... Hastaneler hastaları istiâp edemiyordu; Cenevre gibi avuç içi kadar küçük bir şehirde gazetelerin bütün bir sayfası vefat ve yas ilanlarıyla doluyordu. Ordunun en genç efrâdı oldukları yerde birbirinin üstüne yığılıp kalıyordu. Tuhafî şu ki, bu hastalık orada çocuklarla ihtiyarlara hiç de dokunmuyordu, (burada zannedirim çocuk ihtiyar dinlemiyor; müselmân olduğumuz için, kapitülasyonlardan o da istediği istifadeyi ediyor.) bununla beraber, İsviçre az daha İspanya'ya ilan-ı harp edecekti, bu İspanyol nezlesi onda bir İspanya kini uyandırdı; derken bu kin bütün ecnebilere teşmil edilmeye başlandı; bir yerli bir ecnebi gördü mü, hemen yumruklarını sıkıyor, gözleri yuvalarından dışarıya fırlıyor ve ağzı köpükler saçarak alabildiğine diyordu ki: "Ne tuhaf şey! İspanyol nezlesinden şimdiye kadar hiçbir İspanyol ölmedi; ne de ecnebilere, yerliler derecesinde musâp ve vefat var! Bu ne mantıksızlık, bu ne haksızlıktır!" Bu gazetenin bu neşriyatından bir iki gün sonra idi, hastanelerin birinde, nezleden, İspanyol nezlesinden bir İspanyol öldü; derhal gazetelerin bir diğeri bu haberi aldı ve "Gözünüz aydın; akıbet bir tanesi yollandı!" serlevhası altında alaylar ve istihzâlarla neşretti.

Hamd olsun, biz İsviçreliler gibi ne hancı ne hamamcı olmadığımız halde bile yine müstevli illetler korkusunu ecnebi nefretine karıştırmıyoruz. Bununla beraber, hiç kimsenin bize, "Sizden Allah razı olsun! Pek nazik adamlarsınız!" dediği bile yok. Hatta üstelik tekdir ve takbihe yine biz uğrarız; sokaklarımızın pisliği yüzümüze vurulur, tramvaylarımızın izdihamından şikayet edilir; tramvaylardaki izdiham...Evet, evet!...Hiçbir şeyimizde intizam, nezâfet, sıhhat ve rahata riayet yok; bütün hastalıkları gelir, gelir bizde toplanır ve bizde karar kılar.

Sakın, Bolşevikî salgınından bizim üstümüze akın eden Odesa mültecileri de burada karar kılacaklar mı dersiniz?...Öyle ise, işimiz dumandır! Dün dokuz bin

tanesi gelmiş, yarın doksan bin tanesi gelecek; öbür gün...Adalarda otel, klüp, ev ne varsa tahliye ettiriliyormuş; bu aziz misafirler otursunlar, rahat etsinler ve zora düştükçe bizi takdir ve ta'zir etsinler diye...Biçare İstanbul, İstanbul'un biçare müselmân halkı; "kapitalizm" in sefasını hiç tatmadık; fakat, bol bol cefasını çekiyorsun! "sosyalizmin ne olduğunu bilmezsin. Fakat, bilenler hesabına sen ceza görüyorsun! Hiç olmazsa bu acı derslerden ibret al; bil ki salgın illetler, daha bir çok salgın şeyler gibi sana hep dışarıdan gelir. Bil ki, piyanolarını yolda kaybettikleri için ağlayan, vapurlarda yer bulamadıklarından şikayet eden ve senin yediğin lokmaya oturduğun eve ortak çıkan bu yüzlerce, binlerce avarenin derdi, sefaleti, senin derdin, senin sefaletin yanında bir gülünç hikayedir, onlara, ne kapını aç, ne lokmandan ver! Varsınlar, nerede isterlerse başlarının çaresine baksınlar; Türkiye cihanın bütün cebi delik, sarhoş, kumarbaz ve serseri güruhuna ve İspanyol nezlesine ve tifoya me'va olmaktan artık bıkmıştır.

nr.8223, 3 Ocak 1920

Hafta sonu Musâhabesi

Pier Loti Günü mü? Süleyman Nazif günü mü?

“Pier Loti” günü–Bu bir fikir veya bir gönül hareketi mi idi?–Dünkü nümâyişin manası–Cemaatler ve milletler nankördür...-Yalnız biz...-Bizdeki yevm-i mahsuslar–Süleyman Nazif Bey’in bir teşebbüsü nasıl suya düştü idi?–Galib Dede merhumun türbesindeki ihtifâl–Süleyman Nazif Bey’in şüpheleri, tereddütleri–Tercüme meselesi–Süleyman Nazif Bey Pier Loti’yi yendi.

Dün, İstanbul’da “Pier Loti günü” idi, darülfünunda, matbuatta, şehrin ve belki bütün memleketin münevver muhâfilinde bu isim ağızdan ağıza, gönülden gönüle dolaştı. Diyebiliriz ki, dünkü nümâyişler, on bir seneden beri yaptığımız bir çok nümâyişlerin en samimilerinden ve en ziyada enfes olanlarından biri idi; başlangıçta beş on “Loti” muhibbine münhasır ve matbuat cemiyeti binasının duvarlarıyla mahsur ve mahdut gibi görünen bu kalp hareketi birden bire etrafa yayılıverdi.

İçtimâiyat mütevaggilleri iddia ederler ki millet, halk ve cemaat haline giren insanlar ekseriya vefâkarlık minnettarlık ve şükran gibi hislerden mütecerrit, nankör, müteaddi ve mütecaviz bir manevîyette duçar olurlar; bazı, bir ismin, bir şahsın veya putun etrafında heyecanlar duyarlar, sarhoş olup coşarlar, fakat, içten gelen muhabbet, şükran ve minnet nümâyişi Türklerin bu kaide ve düstura bir istisna teşkil ettiklerini ve onların millet, halk ve cemaat halinde de deruni olduklarını ispat etti. Vakıa, asıl halk bu tezâhürâta iştirâk etmedi ve “Loti” aşkı mütefekkinin sınıfın muhiti dairesinde kaynadı; fakat, pek a’lâ dışarıya, sokağa da taşabilir ve darülfünun salonundaki o dört bin kişilik içtima pek kolaylıkla meydanlarımızın birinde yüz bin kişilik büyük bir halk toplanışına (gazetede okunmuyor) edebilirdi ve “Pier Loti” belki bundan daha ziyade memnun olurdu; çünkü o, bizi en ziyade darülfünun tarafımıza münevver ve mütefekkir tabakamıza zıt olan cihetimizden seviyor; okumuş, yazmış Türkler onun için saffet hâlisiyetini kaybetmiş –yani Avrupalılaştı– bir unsurdur. “Pier Loti” bu telakkide ne dereceye kadar haklıdır, bilmiyoruz; fakat, her halde bu sefer ki nümâyiş yalnız münevverân sınıfın değil, bütün Türklüğün minnettarlığını ve şükranını gösterir bir harekettir; bir zamanlar, beş

on edebiyat münnettibi genç tarafından sevilen bu şair bizim için, Balkan muharebesinden beri, hassaten, bu son hubdan sonra büsbütün başka bir kıymet ve mahiyet aldı. Onu bir zeka olarak değil bir kalp ve bir vicdan olarak seviyoruz.

Avrupa'da bazı büyük şairler namına tesis etmiş edebî cemiyetler vardır; "Sheakespeare Cemiyeti", "Victor Hugo" cemiyeti, "Verlaine veya Baudelaire" Cemiyeti gibi. Bu cemiyeti teşkil ederek o şairlere herkesten ziyade muhib ve perestîşkâr olan kimselerdir. Bunlar, bir araya toplandıkları vakit hep perestidelerine dair mubaheselerde bulunurlar, onların şiirlerini okurlar ve bütün onlara ait hatıralarla muhat yaşamakta bir zevk duyarlar. Bazı günlerini, onların doğdukları ya öldükleri veyahut ilk eserlerini neşrettikleri tarihlere musâdîf günleri temcid ve tebci ederler; o gün ziyafetler verirler, nutuklar söylenir, adeta bir şenlik olur.

Bizde de bu "Pier Loti" cemiyeti iptidada böyle bir şey olmak üzere tesis etmişti; fakat birden bire Türk milletinin mühim bir ekseriyeti bu teşebbüsü kendine mâl ediyordu. Ve cemiyet edebî ve hususi mahiyetini tamamıyla kaybetti. "Pier Loti"nin edebî şahsiyeti hiç bilmeyenler, üslubu, sanatı ve hassasiyeti hakkında hiç bir malumatı olmayanlar bile şimdi, bu cemiyete dahil ve bunun işleriyle meşgul bulunuyorlar. Bittabi bu müşâhedeyi makâm-ı itirâzdan söylemiyorum, ancak yabancı bir ismin etrafındaki bu hararetili topları ve bu ismin İstanbul'da bir "yevm-i mahsus" ilm oluşuna hayret etmekten de kendimi alamıyorum. Vakıa bu hayrette pek çok takdir ve tasvip var. on bir seneden beri, hükümetin teşviki ve bazen de tazyikiyle icat edilmek istenen birçok (yevm-i mahsus) teşebbüslerinin nasıl suya düştüğünü kaç kereler gördük.

Nitekim, bundan yedi sekiz sene evvel büyük üdebamızdan Süleyman Nazif Bey bir Galip Dede teşebbüsüne ön ayak olmuştu; etrafına, kendi gibi eski şairlerimiz içinde hassaten Galip Dedeye karşı müstesna bir hayraniyetle mütehasıs bir çok gençleri topladı ve bir "Galip Dede günü" icat etmek istedi; hatta zan ederim merhumun türbesinde bir içtima ve ihtifâl bile oldu; nutuklar söylendi.

Bir gazete sütunlarını Galip Dedeye dair makalelere hasretti. Fakat, iş bu kadarla kaldı, arkası çıkmadı. Zan ederim, Süleyman Nazif Bey bu teşebbüsünün akâmete uğrayışından mütevellit bir fütur iledir ki, geçenlerde “Pier Loti” cemiyetinin ilk teşekkül günü, neticeden gayet ümitsiz göründü ve: “Nafile yere uğraşmayalım, bu teşebbüste muvaffakiyet meşkuktur. Sonra hem “Loti”ye hem de aleme karşı mahcup oluruz” dedi idi. Halbuki ilk neticeler memulun fevkinde bu büyük edibi tekzip etti ve endişesinin pek dür endişâne bir tereddütten ibaret olduğunu gösterdi. Bununla beraber, Süleyman Nazif Bey, bir kaç gün sonra ikinci içtimâda, yine ümitsiz görünmemek çaresini buldu ve bu sefer başka bir nokta-yı nazardan yine müteşebbisleri şekk ve tereddüde düşürecek mütâlaalar yürüttü; “Pier Lori’nin eserleri kabil değil Türkçe’ye tercüme edilemez.” dedi; misal olarak da kendinin Loti’den bir kaç cümleyi bile tercüme edemediğini söyledi ve yanında nesir üstadı Cenap Şahabettin Bey de bu fikri daha doğrusu bu şüpheyi tasdik ve te’kid etti. Bittabi bu iki edebiyat şahının yanı başında henüz kanatlanmamış yavru kuşlar gibi kalan genç muharrirler söyleyecek söz bulamadı. Fakat, sonra bereket versin ki, Süleyman Nazif Bey o müthiş hükmünü biraz tahfif etti, dişlerinin arasından gayet ümit-bahş bir (Belki!) dökülüverdi ve bu, teşebbüsün yeniden canlanmasına sebep oldu. Mamafih, bu mühim hadiseden sonra ortada, bir “tercüme edilir mi? Edilmez mi?” davası aldı yürüdü. Ben, sarp edebiyatının ne kadar büyük eserleri varsa mutlaka lisanımıza nakline taraftar olduğum için, bittabi, “Edilir!” denebilir tarafındayım ve Süleyman Nazif Bey’le, Cenap Şahabettin Bey gibi iki üstat nasrın tercüme hususundaki muvaffakiyetsizliklerini bu iddiayı cerh edecek vakalardan addediyorum. Zira, tercümede kuvvetli olmak başka, telifte kuvvetli olmak başkadır. Her iyi muharrir, muhakkak iyi bir mütercim değildir.

Daha doğrusu, iyi muharrirler ekseriya, fena mütercim olurlar. Türkçe’de bir darbimesel vardır, (dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur.) derler, vakıa bu sözün ima ettiği hakikat burada mevzubahis değildir; fakat bu darbimesel pek i’lân Süleyman Nazif Bey’e (Pier Loti’ye) misâl olabilir, “Pier Loti” sarp edebiyatının bir tepesi, Süleyman Nazif Bey şark edebiyatının ucudur; nasıl olur ki bunlar biraraya gelebilsinler. Nasıl olur ki Süleyman Nazif Bey (Pier Lori)nin mütercimi, yani müridi veyahut mütekarî olabilir? Bu ulvi adam, dün, darülfünun salonunda irâd ettiği o ulvi hitabe ile bize hem (Pier Loti)yi, hem bütün Fransız edebiyatını ve hem

de kendimizi unutturdu. Ve garibi şudur ki dünkü gün (Pier Loti) günü olacağı yer de (Süleyman Nazif Bey günü) oldu. Süleyman Nazif Bey, dün, “Pier Loti”yi yendi

nr. 8244, 24 Ocak 1920

Hafta Musâhabesi

Dost ve düşman-Yıldızlar-Merih haberleri-Teleskopta görülen alametler-Merihiler insanlar kadar zeki ve marifetlidirler-Romancı "Wells" ne ifşa etti-"Wells" daha neler ifşa etmişti?-Milletler Vilson'a mı Wells'e mi müracaat etmeli?-Merih'tan niçin sık sık bahsediyoruz-Bizi gelip kurtarsınlar diye-Merihiler bizden ziyade bedbahttırlar-Merih oturulamaz yaşanılmaz bir yerdir

Son zamanlarda kürre-i arz sakinleri sair kürelerle sık sık meşgul olmaya başladılar. Dün, bize hücumla hazırlanan mutarrız bir yıldızdan bahsediliyordu; bugün, bize dostane işaretler yollayan bir büyük küreye dair konuşuluyor. Hem-halimiz Merih'e ait havadislerle tabii hepiniz vakıfsınız. Son hafta zarfında bizim gazeteler en ziyade iki şeyden üst üste bahsettiler: biri sulh diğeri Merih. Avrupa gazeteleri ise yalnız üç şeyden bahsettiler; Bolşevizm'e karşı harp, Clamanson'un Mısır'a seyahati ve Merih.

O kadar uzun zamandan beri üstünde doğup, büyüdüğümüz, ölüp gittiğimiz bu seyyareye nispeten daha büyük olan Merih yıldızı, fennen sabit imiş ki tamamıyla bizim seyyarenin tabii olduğu şeraite tabidir. Yani aşağı yukarı aynı hava ile muhatt ve aynı hararetle be-kamdır. İklimi az çok kürenin mahlukatına benzer bir takım ziruha mevtin olabilecek bir kabiliyette imiş. Bundan bilmem kaç sene evvel rasathanelerin birinden ve bir teleskopun içinden gördüler ki Merih yıldızında ara sıra bir şeyler değişiyor. Mesela bir yeri evvelce inişli yokuşlu iken dümdüz olmaya veya bir yarımada birdenbire bir bütün ada haline girmeye başlıyormuş. Bu Müşâhedenin neticesi olarak düşünöldü ki orada bizim gibi zeka ve dirayet, fen ve marifet sahibi -zavallı Merih- bazı mahlukat var, ve çalışıyor, değiştiriyor, türabı tasfiye etmesini; kanallar açmasını biliyor. Fakat, ne şekil ve kıyafettedirler, hamd olsun bunu bilen yok. Eserlerini gördük, hatta son günlerde telgraflarını bile aldık; yarın belki fezaların amâkından bir gece yarısı seslerini işiteceğiz, fakat eminim ki yüzlerini görmekten ilâ-nihaye mahrum kalacağız.

Vakia romancı "Wells" Merih sükkânının aşağı yukarı ne surette, ne endamda olduklarını biliyor; bunlar, iki ayı büyüklüğünde, ağızsız ve tüylü imişler.

Tagaddileri bizim gibi vuku bulmazmış, gıdalarını mesanelerinden alırlarmış ve ağaçlar gibi çiftleşip meyve -yani çocuk- verirlermiş. Fakat, zeka itibariyle bize kat kat faik imişler ve medeniyeti bizden pek çok ileri götürmüşler; -ona şüphe yok değil mi?-

Müteveffa “Jules Verne”in romanlarında bize olmayacak gibi görünen şeyleri nihayet fen hayata tatbik eyledi. Esasen felsefi bir düstur değil midir ki hayal-i hakikatin müjdecisidir. “Wells” ki hiç şüphesiz “Jules Verne”den daha yüksek bir romancı; hayali daha vası bir şair; ilmi daha derin bir alimdir; neden günün birinde onun bu tahmin ve tasviri de doğru çıkmasın? Aynı romancı değil midir ki Harb-i Umûmî çıkacağını ve başımıza bütün bu belaların geleceğini harpten iki üç sene evvel cihana haber vermişti. Ne yapacağını şaşırılmış kalmış millet ikide bir biçare “Wilson” a müracaat edeceklerine yüzlerini romancı “Wells” e çevirsinler, ona yalvarsınlar. Desinler ki “Aman Mister Wells! Bizden daha akıllı, daha dirayetli dediğin Merih sükkânını buraya indir? İndir ki bir an evvel bir çaremize baksınlar!”

Zaten insanların son günlerde sık sık Merih’ten ve Merihîlerden bahsedişindeki manada böyle bir temenniden başka, neye ima eder. Felaketlerimizin ortasında nihayet çaresizliğimizi, kimsesizliğimizi ve acimizi anladık. Hak diye, adalet diye buyurduğumuz ahlakî efsanelerin, birer hiçten ibaret olduğunu anladık; zekamızın, nihayet karnımızı doyurmayacak, vücudumuzu örtecek vesaiti ihzardan fazla bir şeye yaramadığını gördük? Kuvvetimizin de, haksızlığı hayırsızlığı, yalamı, iftirayı bile yenemeyecek kadar faydasız ve nafîle olduğunu hissettik. Dünyanın mefluç bir mürşâdı vardı. Sesi duyulmaz oldu. Milletlerin kaplan cesaretli bir halâs-kârı vardı, sıcak memleketlerde romatizmasını tedaviye gitti; adalet ve siyasetin bir mümessili var ki bütün fikirleri saçları gibi darmadağın oldu. Dünyanın hamileri birer birer kendi başlarının derdine düştü. Bittabi bizimde Merihlilerden başka kimseden ümidimiz kalmadı.

İşin asıl tatlı tarafı bu zevatın midesiz oluşlarıdır. Şüphesiz bu en büyük faziletleridir; yani hem bu mülevves kürenin bütün pisliklerine tahammül edebilirler hem de aç gözlülük saikasıyla işlerimizi düzeltirken elimizden lokmamızı kapmaya kalkışmazlar. Hele “Wells” derse ki bu adamlar ne Cermenler gibi harpçi, ne de

Anglo Saksonlar gibi fütuhatçıdır, o zaman, telsiz telgraflarımızın bütün kuvvetini ve bütün hedefini Merih ile muhabereye has eder. Davet davet üstüne onları mutlaka buraya getirtmeye çalışırdık. Kabil olsa gelirler miydi? Muhakkak! Madem ki bize telgraf çekip duruyorlar demek ki gelmek istiyorlar. Fakat, onların bizimle bu kadar meşgul oluşlarına bakılırsa hallerinin bizim halimizden daha fena olduğu anlaşılmaz mı? Mesut adamlar kendilerinden başka kimseyi düşünmeyenlerdir. Madem ki Merihiler bizi düşünüyorlar, müthiş bir surette bedbahttırlar ve madem ki Merih bize o kadar mesafeden işaretler göndermek lüzumunu hissediyor, bu seyyare de muhakkak bu zavallı küreden ziyade tehlikelidir ve bu zavallı küreden ziyade oturulamaz, durulamaz bir yerdir.

nr.8278, 27 Şubat 1920

Hafta Musâhabesi

Tarihteki “büyük vakalar” ve “büyük adamlar” ne kadar olduklarından fazla büyüktürler! Zaman ve mesafe arkasından bize, her şey esrarlı ve harikulade görünür. Vakalar kardan yuvarlaklar gibidir, yuvarlandıkça hacmi artar ve iptidada bir yumruk kadarken geçtiği yerlerin bütün karlarını toplayarak duracağı noktaya ya bir büyük gülle, ya bir küçük küre halinde vasil olur. Hadiselerde ağızdan ağza yuvarlanarak bizim kulağımıza böyle yüz bin kere daha ziyade büyütülmüş olarak varırlar ve bittabi bize varıncaya kadar dolaşacağı ağızlar ne kadar çok olursa o nispette vus‘at ve cesâmeti artar.

Kürre-yi arz üzerinde vaki büyük hadiselerden hangisi bu içinden henüz çıktığımız cihan cengi kadar büyüktür? Bununla beraber bize hala Romalılarla Kartacalılar’ın harbi, İstanbul’un Sulatan Mehmet-i Sâni tarafından fethi ve Napolyon’un Moskova seferi bu cenkten daha mehip ve daha muazzam bir takım vakalar gibi görünüyor. Çünkü cihan cengi gözle görülmüş, diğerleri ise ağızda ağza, kulaktan kulağa dolaşarak işitilmiş şeylerdir, tarihte bir Hıristiyan katliamı, bir “Saint Bartelomo” gecesi, Fransız İhtilali’nden bir safha, bir Moskova yangını hala tüylerimiz ürpererek okuduğumuz hadiselerdendir. Halbuki beş seneden beri şahidi olduğumuz facialar ve ekseriya bizzat yaşadığımız haileler hem adet, hem mehâbet itibariyle bunlara yüz kere daha faiktir. “İpilutten” Fransa ihtilal-i kebirine dair kitaplarından birinde der ki: “Paris’te Kral on altıncı Lui’nin idam edileceği gün Paris halkını acaba ne halde tasvir edersiniz? Hiç şüphesiz, gerek heyecan, gerek tecessüs, gerek kin ve gazapla bir deniz gibi çalkalanırken değil mi? Halbuki hakikat hiç öyle değildi; Lui’nin ensesine satır indiği dakikada Rejon kahvesinde satranç meraklıları bermutat piyadelerini sürmekle, atlarını atlatmakla meşgul oluyor; salonlarda aşk dedikoduları yine kadınlarla delikanlıları alakadar eden yegane meselelerden biri olmakta devam ediyor; bakkal, terazisinde şekeri tartıyor ve amele evinin kapısı önünde karısını dövüyordu. Sokaklardaki serseri halk içinden birkaç kişi ise ara sıra, durup bir süre havai lakırdı arasında bir kıza “Acaba iş oldu bitti mi?” tarzında bir sual savuruyor ve bu sual ekseriya cevapsız kalıyordu.”

İşte, tarihin zaptettiği her büyük vakianın hudusu esnasındaki tesir ve ehemmiyeti aşağı yukarı her yerde ve her zamanda böyledir. 31 Mart günü İstanbul ne halde idi? Şüphesiz ki bu şehir, hiçbir devirde, hiçbir hükümdar zamanında bu kadar mühim bir gün geçirmede idi; bununla beraber eski Atmeydanı isyanlarını biz, mutlaka otuz bir Mart ihtilalinden ve Hareket Ordusu'nun dühulundan daha kanlı, daha korkunç tasvir ederiz. Zira, 31 Mart günü ve 11 Nisan'da olan şeyleri gözümüzle gördük, içinde yaşadık ve pek iyi biliyoruz ki, sokaklarda sinek gibi adam öldürüldüğü bir sırada Kadıköy'de Kuşdili çayırı macun yiyen çocuklarla, mütebbessim dolaşan kadınlarla, bıyık burarak, göz süzerek gezinen delikanlılarla dolu idi ve o gece Boğaziçi'nin bazı yahılarında saz vardı.

Bulgar topları Çatalca'da gürlerken de İstanbul yine böyle değil mi idi? Gece yarısı hatsız hesapsız arabalar, hatsız hesapsız yaralıları Beyoğlu'ndan Şişli'ye doğru taşırken ekserisi fesli, lakayt bir halk sinemalardan çıkıyordu ve ağırdan ağıra düşman yarın öbür gün girecek sözü dolaşıyordu.

Kim bilir, bizim bu on bir, on iki yıldan beri gördüğümüz, bildiğimiz şeyleri çocuklarımız ve onların çocukları tarihte okurken ne hallere girecekler, nasıl yürekleri çarpacak, nasıl benizleri solacak! Hatta sanırım ki, bazı vakaların doğruluğuna bile ihtimal vermeyecek kadar beht ve hayret içinde kalacaklar ve biri, muhakkak ya dağdan dağa aşan bir takım devler, ya bir cehennem alevinde el ele raks eden zebaniler şeklinde tasvir edecekler. Zavallı yavrucaklar... Halbuki hepimiz, ne adi bir devirde yaşadık, ne kadar küçük adamlarız!

Görülen hakikatle işitilen hakikatin birbirinden ne kadar farklı şeyler olduğunu anlamak için bu son günlerde İstanbul şehrinin umumi manzarasına kuş bakışı bir göz atmak kafidir. Her şey ne kadar yerli yerinde, herkes ne sakın ve lakayt ve havada ne kadar endişesiz, raşesiz bir sükunet! Bununla beraber, zaman mühlik ve müstesna bir mahiyette haizdir. Kimse iddia edemez ki İstanbul'da hiçbir şey olmadı ve yine kimse inkar edemez ki bu şehir, tarih-i umûmîyi ikiye ayıran o şanlı genç Türk hakanı, arkasındaki dev ordularıyla kendisini aldığı günden beri bu kadar mehip bir an daha yaşamamıştır! Mamafih, o hâlâ o yine bizim bildiğimiz kaygısız beldedir; kadınları süsü, gençleri aşkı düşünüyor; geceleri sinemalar her tarafta

doludur; yine Boğaziçi'ndekiyalılarda derinden derine saz sesleri duyuluyor; genç şairler "Servet-i Fünûn" matbaasında hece vezniyle aruz vezni münakaşaları yapıyor ve bazı köşkerin kapısı önünde görücü hanımların arabaları duruyor.

Dün, kız Sanayi-i Nefise mektebini ziyarete gitmiştim; son günlerde bu müesseseden gazeteler sık sık bahsediyorlar; Maarif Nezareti tarafından uğradığı ihmale, talebesinin bedayi'e karşı inhimakına, bütçesinin darlığına, yerinin münasebetsizliğine dair bir çok neşriyatta bulunuluyor ve bu müessese ile bu talebeye lazım gelen ehemmiyeti verdirmeye çalışıyorlar. Mektebin müdürü Rasim Adil Bey'le bütün bu işlere dair uzun ve hararetli bir hasbıhalden sonra atölyelerinde çalışan talebeleri ziyarete gittik. Her türlü vesaitten her türlü ihtimamdan mahrum, bizim Alem-i Sultaniye'nin bir koridoruna sıkışmış bu çıplak müessesede yegane görülecek şey bu genç kızların hararetli ve cuşşlı sa'yaları idi. Adil Bey büyük bir odanın kapısını itti, burada yağlı boya ile çalışanlar var, biz girmezden biraz evvel sanat fedaisi bu küçük hanımlar ücretini kendi ceplerinden verdikleri bir model karşısında dünyadan bihaber, sessiz ve dindar bir meşguliyet içinde idiler. Atölye loştu ve soğuktu; fakat duvarlar serapa levhalar, resimlerle örtülü idi. Ve şimdi işlerinin başından kalkmış bu genç kızların yüzlerinde ibadetleri inkıtâa uğramış vecdli zahitlerin asabiyeti vardı, Müdür Bey yalnız sanatkarlarda gördüğüm bir hararet ve samimiyetle bana duvarlardaki manidar teferruatı anlatırken, fırçaları ellerinde kalan talebeler bizim bir an çıkıp gitmemizi bekliyor gibiydi; hepsinde bir an evvel tekrar işe başlamak sabırsızlığı vardı. Bu soğuk loş atölyedeki bu parlak ve âteşin sa'y aleminde hayret ve takdirden lâl kalmıştım. Düşünüyordum ki, işgal-i askeri altında bir şehirdeyiz, burası kimsenin alaka ve ihtimamına mazhar olmamış yarı metruk bir müessesedir; şehrin en uzak köşelerinden bir çok genç kızlar sabahleyin erkenden kalkıyor, bin türlü yol zahmetine katlanıyor ailelerinin küçücük bütçelerinden bir çok fedakarlıklar edip buraya geliyor ve akşama kadar yarı tok yarı aç, her türlü zevk ve neşeden mahrum hududun, renklerin, şekillerin esrarına terk-i nefis ediyor.

Size sorarım, "bundan elli sene sonra 1336 senesi 20 Mart tarihinde İstanbul'da ne yapıyordunuz?" diye soran bir adama desem ki: "Yarım yamalak bir sanayi-i nefise mektebinde hepsi birbirinden hevesli bir çok genç kızların levhalar

üzerinde fırça gezdirişini, kağıtlar üzerinde kalem yürütüşünü ve alçı külçelerinden inSâni şekiller çıkarışını seyrediyorduk!” Acaba sözümün doğruluğuna ne kadar inanılır.

nr.8299, 23 Mart 1920

Hafta Musâhabesi

Fennin mazeretleri- yeni din, yeni metotlar-Eski zamanın ve yeni zamanın putları-İstanbul sokaklarında bazı müşâhedeler-Bir köpeğin ölümü-Tren, otomobil aleyhinde- Hangisi sağladı? -Harp esnasında faca'ının hakiki failleri-Yegane fuhuş amilleri, -(Sansür)-Devir adamlarına ağır bir nasihat.

Fennin, tren, otomobil, elektrikli tramvay, tayyare gibi ihtiralarına insanlar ve insanlarla beraber bu arzda yaşamak felaketine düşmüş sair zi-ruhlara acaba ne kadar fayda bulmuşlar ve ne nispette zarar görmüşlerdir? Son asırda, son iki asırda "Fennin fevaid ve hasenatı" tabiri adeta münakaşa kabul etmez bir düsturun klişesi haline girmiştir; fen ve fayda, insanların yarısından fazlası bu iki kelimeyi, ekseriya birbirinin zıddı olan bu iki kelimeyi, müteradif telakki edecek kadar fûnûn-peresttir. Fennin muzırriyetlerinden bahsetmek kimin haddine? Böyle bir iddiada bulunmaya cüret edecek bir küstaha, beşeriyet, bahusus mutemettin beşeriyet ya bir safsatacı, ya bir deli veya bir kara cahil nazarıyla bakar; kimse sözünü dinlemez, dinleyenler kahkahalarla güler veyahut dudak bükerek, omuz silkerek yanından çekilir gider.

Fennin aleyhinde bulunmak, şimdiki zamanda, bu ne büyük, ne kifaretsiz bir küfürdür! İnsanlar fen sayesinde tabiata hakim oldular, fen sayesinde bu viran küreyi bir cennete çevirdiler; insanın iradesi fen sayesinde ki mukadderatın hududunu aşılıyor; ekseriya, huzurumuza, sıhhatimize, rahatımıza, zevkimize mugayir olan fevanin-i tabiyeyi kendine ram ediyor. Fen sayesinde insafsız yıldırım bizim muti kölemiz, layetenahi feza munis seyran-gahımızdır. Bir zamanlar eteklerinde bile dolaşmaktan ürktüğümüz yüksek ve yabani dağlar şimdi, fen sayesinde küçük çocuklarımıza ve genç muaşakalarımıza korkusuz ve tehlikesiz cevelan yerleridir. Fen sayesinde kollarımızla küre-yi arzı bir kemer gibi sarmaladık; kah semalarda uçan, kah denizler altından koşan insan ilahlara mukayyes bir hale geldi. Fennin aleyhinde bulunmak mı? Ne hamakat! Ne cehalet! Ne cinnet? Fen bir yeni dindir ve her yeni din gibi mutaassıpları vardır.

Tren, otomobil, tayyare, zirhlılar, tahte'l-bahirler, bütün bunlar bu yeni dinin putları, mabutlarıdır. Eski Mısırlar öküz, kediye, eski yunanlılar keçiye, boğaya

tapınırlardı; bazıları kendi elleriyle yaptıkları tahtadan veya taştan garip şekilli mahlukattan korkarlardı, gazaplarından kurtulmak için adamlar adarlar, kurban verirlerdi. Şimdi, bunların yerine demir ve çelikten, buhar ve elektrikle müteharrik sanemler kaim oldu. Tren tek gözlü bir ejderha, otomobil azgın ve yaygaracı bir canavar, tayyare havada ateş ve ölüm yumurtlayan bir vahametli kuştur ve tahte'l-bahirler o muhip deniz kızlarıdır ki ortalarına düşen Odyssea gibi kendini zincirlere bağlasa dahi bir daha reha bulamaz, bütün bunlara fena söz söylemeye kimin dili varır?

Geçen gün Sirkeci'nin bin türlü muhataralarla dolu tramvay caddesinden yürürken gözümle gördüm, bir küçük çocuk bir tramvayın altında kaldı, bir an için etrafımızdaki insanlara bir bora gecesi bir koyun sürüsüne arız olan heyecana benzer manevî bir cuşış istila etti, herkes, haykırmaya, koşuşmaya başladı. Küçücük çocuğu altına alan tramvay hepimize canlı ve yabani bir mahluk gibi göründü. Hiç şüphesiz Kartaca'daki "Muloch" ilahı bu boynuzlu muhip şeyden daha müthiş değildi, biraz sonra Beşiktaş civarında ikinci bir vakaya şahit oldum, bir otomobil bir yavru köpek çığnedi; geçti. Bu küçücük bir mahluktu, fakat, sekeratı uzun sürdü, bir kuş gibi sesler çıkarıyordu, ön ayaklarını bir yerden, bir kimseden medet diler gibi uzatıyordu, geriniyor, çırpınıyordu. Bu feci ölümü seyrederken bana arız olan heyecan, zannedersen, bir müddet için bendeki fikir ve mantık kuvvetlerini alt üst etti de düşündüm ki fenni ihtirâ'âtın zararları belki faydalarından daha çoktur, bu ihtirâ'âlar ortasında hayatımız iki kat, üç kat daha tehlikelileşti; güçleşti. Avrupa gazetelerinin yarı mündericatını şimendifer, otomobil, tayyare kazalarına dair tafsilat ve havadis teşkil eder. Filvaki, hangi meşhur tayyareci ömrünü sağ salim yerde geçirmek veya evinde ölümün taline nail oldu? Hangi büyük otomobil meraklısı canını bu müthiş sevdaya feda etmekten kurtulabildi? Bir defa düşününüz bundan birkaç yıl evvel, ilk tayyare tecrübelerini yapanlardan, Paris- İstanbul, İstanbul-Mısır, Londra- Petersburg havai seferlerine çıkan on çılgın tayyarecilerden kim kaldı?

Ah, o eski mabutlar, o eski sessiz, hareketsiz putlar ne kadar müşfik, ne kadar iyidiler; bu sınaat aleminin gürültücü, şirret, mütecaviz ve katil mabutları ezmeden, devirmeden kırıp dökmeden başka bir şey bilmiyorlar. Şimdiye kadar kime ne

iyilikleri dokundu? Harp esnasında şehirler yakmadan, sahilleri tutuşturmadan, havalara kızgın demirler saçmadan başka neye yaradılar? Vahşetin envainı onlardan öğrenmedik mi? En kanlı en tüyler ürpertici cinayetlerin yegane failleri onlar değil mi?

Bu ihtiraatın bize ettiği ziyan yalnız bundan ibaret değildir; bunlar ahlakımızı da bozdular. Bizde bir çok yeni yeni hevesler, arzular uyandırdılar; yeni yeni ihtiraslar tevlit ettiler. Trenler yokken ikide bir seyahat etmek kimin hatırına gelirdi? Şimdi yerimizde duramıyoruz, evimizde oturamıyoruz. Limanlarda her biri bir diyara harekete müheyya, o saraylar gibi rahat, müzeyyen ve muntazam vapurlara baktıkça kalbimiz bin türlü israf ve macera emelleriyle doluyor.

Hele otomobillerin ahlak üzerindeki tesiri büsbütün barizdir. Kadınları baştan çıkararak, gençleri kumara, yalana, dolandırıcılığa sevk eden makine, yegane makine otomobildir; her şehirde bunun yüzünden fuhuşa düşen genç kızların hadd ü hesabı yoktur. Hele bizde, otomobilin yapmadığı kalmamıştır; (sansür) yegane mesul bu meşum arabadır. Enver'in aklını başından alan otomobildir; Talat debdebe ve tantanaya otomobillerde alıştı; Cavit Bey bu oyuncaklarla oynaya oynaya büyüdü, serpildi, tumbul tumbul bir şımarık çocuk haline girdi.

Temenni edelim ki, bundan sonra iktidar mevkiine gelenler bu menhus şeyin şeametinden masun kalmak çaresine baksınlar.

(4 satır tay edilmiştir.)

nr.8341, 4 Mayıs 1920

Ramazan Sütunu Camilerimizin Sefaleti

Memleketimizin en büyük şehirlerinden en küçük kasabalarına kadar, ser-a-pa viranedir, bunu hepimiz biliyoruz, hepimiz nutka mukadder olduğumuz günden beri birbirimize bunu tekrar ediyoruz, sokaklarımız ne pis, yollarımız ne bakımsız, evlerimiz ne intizamsız, diye sızlanıyoruz ve bütün şehirlerimizi yeniden yapmak, bütün yollarımızı yeniden açmak ve evlerimize o kadar muhtaç olduğumuz nizam ve intizamı sokabilmek için kendimizi bildiğimiz günden beri derin bir iştihak ile yanıyoruz. Fakat her şeyimiz sözde kalıyor, elimizden hiçbir şey gelmiyor, nihayet yavaş yavaş halimize alışıyoruz, yaşımız ilerledikçe yavaş yavaş bütün tanzim ve tamir fikirleri bizi terke diyor, yahut bekliyoruz ki başkaları gelsin, bizim yerimize memleketimizi düzeltsin, temizlesin, yoluna koysun. Başkaları yani ecnebi sermayeleri, ecnebi sa'y u ameli... Fakat evvelsi gün camilerimizden bazılarını dolaşırken gördüğüm sefalet ve harabı önünde kendi kendime sordum ki, bunların tamiri, bunların tanzimi içinde mi ecnebi parasını ve ecnebi işini bekliyoruz.

Dahilen ve haricen Türk mimarisinin yüksek bir şaheseri olan Sultan Ahmet Camii her gün geçtiğimiz bir meydanın ortasında, güya meskun yerlere dört tarafından yüzlerce kilo metre uzak metruk ve mensi bir savma'a gibi kendine sessizce melül ve hazin yıkılıp gidiyor; dış duvarları şimdiden bir çok yerlerden çökmüştür; kapılarının saçakları o kadar muhlık bir tarzda sarkıyor ki zahitler eşiğinden geçemez oldu; şadırvanları, çeşmeleri temizlik ve bakım itibariyle ücra köylerdeki hayvan yalaklarından farklı değildir; hele mübarek caminin iç tarafına bir göz gezdirecek olursanız muhakkak tüyleriniz ürperir ve geri geri çekilirsiniz; Koca Sultan Ahmet Cami-i şerifinin zemininde halıdan ve kilimden eser yoktur, kısmen eski püskü hasırlarla, kısmen en adi cins keçe parçalarıyla yarım yamalak döşeli duran bir cami nerede ise tamamıyla çırpıplak kalacaktır. Şimdiden o vasi yangın yerinin ortasında, henüz yerden çıkarılmış asar-ı atikadan bir bina gibi görünen ve onun gibi günden güne mutlaka bir "iskelet" haline girecek olan bu bir kaç yüz senelik şaheserin manzarası, güneşte kendi başına çürüyen, dağılan bir cesedin manzarası kadar mülemdir. Daha bunun gibi ne kadar mebani-yi islamiyyeye; camilerimize, türbelerimize, çeşmelerimize, medreselerimize bir Avrupalı asar-ı

atika mütehasısı gözüyle bakmaya çok alıştık; fakat, Avrupalı asar-ı atika mütehasısları zamanın gömdüğü asarı bin zahmet ve meşakkatle yerin altından çıkarmaya çalışırken, biz kendi elimizle beşeriyetin en mübarek; en güzel ve en müstesna bedialarının kendi kendilerine gömülüp gidişlerine karşı lakayt bir seyirci vaziyetinde kalıyoruz. Bu hareketimiz muzaaf bir surette hainane ve kafranedir; zira hem din, hem medeniyet önünde günahkarız.

Şehremâneti sokakları yaptırıyor, temizliği lazım geldiği kadar temin edemiyor, çünkü mazayeke içindedir, diyorlar; Nafia Nezareti yollar açamıyor, limanlar bina edemiyor, memleketin gayr-i mekşuf hazinelerini ortaya çıkaramıyor, zira bütçesi pek fakirdir, diyorlar sair devlet şubelerinin de aynı maddi vasıtasızlar yüzünden nakabil şifa bir atalet ve betaet içinde bulunduğunu farz edebiliriz; fakat evkaf nezareti için bu gibi mazeretleri varolamaz. Memleketimizde memba-yı varidatı evkaf nezareti kadar zengin bir daire daha tanımıyoruz. Eğer bugün camilerimiz nisyan ve harabî içinde taştan yaşlarıyla ağlıyorsa, eğer bugün türbelerimizin yeşil parmaklıkları daima geçtiğimiz yollarda bize doğru bir sıra yalvarıcı dilenci kolları gibi bize uzanıyorsa, eğer bazı çeşmelerimiz, şekkaları içine çekilen nevhagerler gibi hıçkırarak susuz kalıyorsa, bu tamamıyla bizim kaygısızlığımız, bizim meskenetimiz, bizim küfrümüz, bizim ihanetimiz yüzündendir.

Geçen gün Ayasofya Camiinden çıkarken müdhalde terliklerini giyen bir ecnebinin müstah karane gözlerle kapının oymaları üstündeki toz yığınlarına, köşelerdeki örümcek ağlarına ve zeminin kirden mahonlaşmış eğri büğrü mermerlerine baktığını gördüm; iki seneden beri millî ve dini haysiyetimizi cerihadar eden bin türlü vakanın, hadisenin, tavır ve hareketin hiçbiri, bana, Ayasofya Camiinin eşiğindeki bu ecnebinin nazarları kadar mülem ve feci görünmedi.

nr. 8366, 29 Mayıs 1920

Hafta Musâhabesi

İlk müntehir kimdi?–Vicdani dinlere göre intihar–Sokrat ve Mark Antoine – Peterona ile Werther–Eski zaman intiharları yeni devir intiharları–Shakespear’dan bir sahne “Öldür beni, rica ederim öldür beni!”–Zamane çocuklarının cesareti–İntihar ferdin cemiyetten öç almasıdır–Fanné’nin bir fikri –İzmir’deki kızın son sözleri

Yeryüzünde ilk katilin kim olduğunu biliyoruz da niçin ilk müntehire dair hiçbir malumatımız yok? Ne Turan’da, ne Hint ve Yunan esatirinde, ne de tarihi tahkikatta buna dair bir kayıt bulabiliyoruz. İnsânîyetin ilk devirlerinde kendi hayatına kendi eliyle ve kendi arzusuyla nihayet veren ilk adamın izini bulmak cidden pek müşküldür. Bununla beraber vicdani dinlerin intiharı men ve nehiy edişine bakılırsa mutlaka bu hadisenin pek eski zamanlardan beri vuku bulmakta olduğuna inanmak lazım gelir. Vakıa, Karun-ı evveli tarihinde, bir çok büyük şahsiyetlerin kendi iradeleriyle öldüklerini hikaye eden sayfalar vardır; fakat, bu ölümlerin hiç biri son devir cemiyetlerinde gördüğümüz, bildiğimiz intiharlara benzemez; bizim şimdiki telakkiye göre intihara verdiğimiz mana, gerek şekil, gerek ruh itibariyle ne “Sokrat”ın zehir içişine, ne Romalı “Antoine”ın kendini hançerletişini hatırlatır. Kadim Yunanistan’da ve kadim Roma’da intihar iradevi değil cebri idi, adeta bir nevi idam gibiydi. Öyle bir idam ki mahkum kendi eliyle icraya mecburdu. Romanındaki tasvire göre o kadar zarafet, o kadar cesaret ve şairiyetle ölen “Petrona”nın ölümü hiçbir zaman “Werther”in ölümüne mukayyes değildir. “Werther” hayattan kaçan bir mağdurdur, “Petrona” hayatın nef’i ettiği bir kahramandır; birinin fiili menfi diğerinin ki müspettir.

Eskilerin intihar dedikleri hadise ile bizim intihar dediğimiz faal arasında yalnız sebep ve saik itibariyle değil şekil ve tarz icra nokta-yı nazarından da büyük bir fark vardır. Eski adamlar kendi arzularıyla veyahut daha doğrusu kendi rızalarıyla ölürlerd, fakat, ne tarihi ne edebî ananeye göre kendi elleriyle kendini öldürmüşlere tesadüf mümkün değildir. Sokrat’a baldıran otunu kaynatıp veren bir cellat idi, “Mark Antoine”ı hançerleyen yanındaki emir kullarından biri idi. Eski zaman intiharlarının ne tarzda icra edildiğine dair Shakespeare’in bir hailesinde bir sahne vardır: “Bürütüs”e karşı müdafaa ettiği harpte mağlup olur, birkaç arkadaşıyla

yapyalnız kalır, esir düşmek üzeredir; yavaşça bu arkadaşlarından birini bir kenara çeker ve bir şey söylemeksizin garip gözlerle derin derin yüzüne bakar sonra elindeki hançeri uzatır. Arkadaşı işi anlar, ürkerek geri geri çekilir der ki: “Bürütüs, Bürütüs, her emrine amadeyim, fakat bunu icraya mukadder değilim. Asla? Asla!” Bürütüs bir küçük çocuk gibi yalvarıyor: “Öldür beni, rica ederim. Öldür beni!” der.

Zamanımızda bu tarzda bir intihar arzusuna kimde tesadüf edilir? Yirmi yaşında delikanlılar, on altısında genç kızlar ve daha küçük çocuklar, şimdi, başkalarına hiç muhtaç olmaksızın istedikleri saatte, bazen bize veda etmek lüzumunu bile hissetmeyerek aramızdan çıkıp çıkıp gidiyorlar. Hiç şüphesiz intihar, yeni cemiyetlere mahsus gayet asri bir içtimâî hadisedir. On dokuzuncu asır edebiyatı bir çeşit müntehir örnekleriyle doludur ve “Goethe”nin “Werther”i bu örneklerin en şümüllüsü ve en la-yemutidir. Sevdığı kadına temellük edemeyeceği için şifa bulmaz bir ümitsizlik içinde kendini öldüren bu cuşşılı genç kendinden evvelki ve kendinden sonraki bütün müntehirleri temsil ediyorlar. Binaenaleyh intiharın ne olduğunu müntehirin nasıl bir ruh taşıdığını ne gibi sevaike tabi olarak son faali icra ettiğini anlamak için “Werther” tipini tetkik edelim. “Werther” bir aşık ve bir mağrur genç tipidir. Yazdığı mektuplarda daima muhitinden şikayet eden, etrafına sığmayan asi, taşkın bir ruhun feveranlarını buluruz; kah haysiyetine vurulan bir darbeden, kah maişetinin darlığından, kah kendi zekası ve kendi şahsiyetinin etrafındakiler tarafından anlaşlamayışından müştekidir. Kendine taalluk eden her şeyi bir dev aynasında görür, onun içindir ki intihar ederken kendi vücudunu ortadan kaldırmakla cihanda en büyük bir vakayı yaptığına kanidir ve son dakikasında bir düşmandan intikam alan bir adamın vahşi zevkiyle mütehasstır. Bu nokta-yı nazardan denilebilir ki “Werther” muhitinden intikamını alan bir asidir. Her müntehir de az çok böyledir ve intihar ferdin cemiyetten öç alması demektir. Binlerce kuyut ve kavanin ile etrafımızı ihata eden ve gittikçe darlaşan, sıkışan bütün fertlerin kuvvetlerini, gayretlerini kendi mevcudiyetinin idamesine hasreden ve ferdin hayatını gittikçe yok menzilesine indiren son iki asrın içtimâî teşkilatı intiharı tevlit eden esbabın başlıcalarındandır. Vakıa yegane sebep bu değildir ve münehirler yalnız taşkınlarla asiler güruhuna mensup addolunamaz, bunların içinde mecnunlar, hastalar, zayıflar, veraset kanunları mucibince doğarken intihara mahkum olanlar var. Nitekim Emil Fanné bir eserinde der ki: “şimdiki teşkilat içtimâîyye sayesinde

bir çok cılız, malul ve natûvan kimseler aramızda meh-ma-emkem yaşayabilirler; eskiden böyle değildi. İptidai ve hatta vustaî cemiyetlerde böyle kimseler hiçbir hummaya mazhar olamadığı için derhal fena bulurdu ve bir tarlanın muzır otlarından tathiri gibi cemiyet bunları içinden atardı. Şimdi bu vazifeyi fertler kendileri görüyorlar; bu cılız ve malul kimseler bir an gelir ki hayatın bütün ağırlığını, maişet kavgasının bütün güçlüğüne ve bunun karşısında kendi mukavemetsizliklerini hissediyorlar. İntiharların ekserisi bu suretle vuku bulmaktadır.”

Bundan başka telkin ve taklitle intihar edenler de var; bunlar fena ve marazi bir edebiyatla meşbu hayali insanlardır! Bunlar da cemiyetten intikam alanlar gibi hakikatle uyuşamayanlar ve arzuları la-yetenahi olanlardır. Kitaplardan öğrenip de hayattan aradıkları şeyleri bulamayınca o kadar derin bir fütura düşüyorlar ki buna ölümden başka çare bulamıyorlar. Ekserisi yeni yetişen gençlerden müteşekkil bu sınıf müntehirlerin adedi, İstanbul’da son zamanlarda, şayan-ı hayret bir surette çoğaldı. Bunlardan bizzat tanıdığım kadın erkek hiç değilse on kişi vardır; bir tanesi sekiz sene evvel İzmir’de kendini öldüren bir genç kızdır ki gerek ora gazetelerinde, gerek burada bir çok bahsi bu kız olurken bize bir mektup bırakmıştı; bu mektupta diyordu ki: “Muhitime sığamadım; etrafımda her şeyi adi ve kaba buluyordum; ne ailem ne muhibbelerim beni anlamıyorlardı; yegane teselliyi kitaplarda –roman ve şiir olacak- buluyordum; fakat, son zamanlarda bu da artık kafi gelmemeye başlamıştı.” İşte bu kız bu birkaç satırlık mektubunda bütün diğer yoldaşları namına söz söylüyordu. [1]

[1] Bu vasi mevzua, buradaki yerin müsaadesizliği yüzünden gelecek hafta tekrar avdet edeceğim.

nr.8376, 8 Haziran 1920

Hafta Musâhabesi Resim Sergisinde

Dün, 1920 senesi Ağustos ayının birinci günü, Galatasaray Sultanisinde bir resim sergisi açıldı.

Gazetelerin şu'un sütunlarında yüzlerce misaline tesadüf edilen bu sade cümlede ne kadar tarihi bir kıymet var! Bu devre, hassen bu günlerde Osmanlı Saltanatının son günlerine dair içtima'î ve ruhi bir tetebbuda bulunmak isteyen yarınki müverrih için "İkdam" gazetesinin edebî sütunundaki bu adi cümle en mühim vesikalardan biri yerine geçecektir. Bu müverrih bu cümlede "Serv" sarayı müsahabasının arifesinde Türk güzidelerinin ne ile meşgul bulunduğunu, daha doğrusu parçalanan ve çöken bir toprak üstünde muvazenesini kaybedip bir daha kalmamak üzere yuvarlanması lazım gelen bir neslin ne kadar metin, ne kadar kahramanâne bir vaziyette durduğunu kafi bir vuzuh ile görüp anlayacaktır.

"Türk Ressamları Cemiyeti"nin dün küşadına muvaffak olduğu resim sergisi küçük mikyasta millî bir mucizedir. Evlerimizde ancak sığınabildiğimiz ve ancak yatağımız içinde bir kaç saatlik bir huzur ve rahata mazhar olabildiğimiz bu korkunç mihnet ve zaruret yıllarında, aramızda öyle kimseler varmış ki muhitin bütün o cehennemi gürültülerine rağmen bir köşeye çekilip kendilerini tamamıyla sanata vermek, tahayyül etmek, çalışmak ve yaratmak imkanı bulabilmişler! Bunlar, dün tâ siyasî mevcudiyetimize hatime çekileceği mehib günün arifesinde koltuklarının altında bir senelik mahsul-i sailleriyle önümüze çıkmak ve bize, hiç olmazsa biran için yaşadığımız müthiş günleri unutturmak harikası gösterdiler. Doğrusu dün Galatasaray Sultanisinin koridorlarından geçip Dekonfralis salonunda bu serginin müteşebbislerinden bazılarına mülaki olduğu zaman kalbim kendilerine karşı derin bir hürmetle dolu idi. Hepsinde Floransalı Michelangelo'nun simasını görüyordum. Tarihin nakil ettiği menakibe göre bu büyük dahinin sanat hayatı da bu genç Türk ressamlarının hayatı gibi harikulade idi. O zamanki İtalya'nın bütün şehirleri dahili ve harici harplerle ateş ve suriş içinde iken Michelangelo ruhu tamamıyla sanatla mevkuf, kulakları haricin gürültülerine kapalı gece gündüz tezgahının başında en büyük şaheserlerini yaratmakla meşgülmüş, bazen muhitinin havası barut

dumanından veya isyan kıvılcımlarından teneffüs edilemez bir hale gelince, levazım-ı sa'yını omzuna alıp bu şehirden o şehre gider ve eserine bıraktığı yerden tekrar başlarmış.

İtalya'da "Rönesans" devrinin bütün büyük sanatkarları, aşağı yukarı aynı şerait dahilinde yaşadılar ve çalıştılar. Derler ki Fransız orduları Roma'yı istila ettikleri gün Vatikan'ın "Sistin" mabedinde yirmiyi mütecaviz sanat-ı ilahi dindar birer kuvvet içinde, İtalyan dehasının nurunu bu mabedin duvarlarına ve tavanlarına aks ettirmekle meşgul imişler.

Bu devrin Türk ressamlarının, ruh u seciye aşk u cüşüş itibariyle bu ilahlardan farkı ne? Denilemez ki yaptıkları eserler yüksek birer bediadir. Fakat, dün seyrettiğim levhalar bizi muhat bin türlü neket ve felaket arasında bana fevkalbeşer bir sa'yın mahsulü gibi göründüler. Bunlar umumiyet itibariyle seyyal kadın "portre"lerinden, mütevazı "peyzaj"lardan ve bir kaç "alegorik" eserlerden ibaretti ve bu "portre"lerde ne şimdiki ruhiyetimizin tekallusatından bir eser, bu "peyzaj"larda ne yaşadığımız günlerin karanlığından bir gölge, bu "alegori"lerde ne bahtımıza dair bir ima vardı. Hepsi de bir takım genç, gülbüz, berrak ve aydınlık şahsiyetlerin makesi idiler. Ne yazık ki bu levhalardan birer birer bahsedemeyeceğiz. Çünkü sergiyi kısa bir zaman içinde ancak heyet-i mecmûasıyla görebildik. Esasen bu sergide teşhir edilen tabloların ekserisi memleketimizde pek çok tanınmış ve tarz-ı sanatları herkes nazarında kafi derecede temin ve takyir edilmiş ressamlarımızın eserler idi. Şevket Beyin cami işleri, Namık İsmail Beyin beliğ ve nafiz bir ifade ile canlanmış "portre"leri, Çalı İbrahim Beyin şarklı kadın "siluet"leri, yaz ve deniz "peyzaj"ları, Sami Beyin daimi bir melal sisine bürünmüş insan grupları, Hikmet Beyin gittikçe empresyonist manzaraları, daima en çok göze çarpan levhalardandı. Bu üstat eserleri arasında bir çok müptedi asarı da vardı. Ez cümle sanayi-i nefise mektebi talebelerinin yaptığı portrelerden ekserisi cidden nazar-ı dikkati celb etti. Bu küçük hanımların eserleri hakkında burada biraz tafsilat vermek isterdim. Fakat bunu yine resim sergisine dair yazacağım diğer bir makaleye tekabül ediyorum. Zira ne dünkü müşahadatım ne de bu sütunlardaki yerim daha yazmaya müsait değildir.

nr.8419, 2 Temmuz 1920

Fikriyât ve İctimâîyât :

Aşağıdan Yukarıya

Perşembe günü “İkdam”da “Ahaksızlığa Karşı” unvanıyla münteşir makalemın sonuna doğru demiştim ki hayatın suffî tabakalarından çekip çıkarmak istediğimiz ruhlar için, her şeyden evvel saf ve ceyyid havalı, yüksek bir mıntika ihzar etmek lazımdır. Nasıl ki veremliler ve kan kıtlığına uğramışlar sakın olduğu kadar mürtefi yerlerde, tozdan, çamurdan, duman ve sisten mahfuz olarak tedavi edilirler, öylece rezilet, sefilet ve sefahat illetlerine müptela olanlar da şifa bulmak için tabehmehal uzun bir irtifâ “Kür CURE” yapmaya mecburdurlar.

İctimâî teşkilatı tekemmül etmiş medeni memleketlerde hayat bir takım tabakalara ve bir takım mıntikalara ayrılmıştır. Antik zamanlara ait Yunanî bir şehir planında böyle müesseselerin mücessem bir timsalini buluruz. Şehir kademe kademe bir “Amfiteatr” halindedir ve bu kademelerden bütün yollar bir tepeye doğru çıkar. En aşağı kademede esirlerden, yabancılardan müteşekkil karışık ve adi bir halk oturur. Bunun üstünde esnaf ve tacir sınıfına mahsus mahalleler ve “forum” denilen çarşı kâ’indir, biraz yukarıda orta halli “burjuvazi” takımı sâkindir ve daha yukarıda mabetler, darülfünunlar, tiyatrolar ve nihayet ta tepede serdarın, prensin veya hükümdarın sarayı vardır. Zannedilir ki bütün şehir ma’betlerden, darülfünunlardan, tiyatrolardan ve saraydan müteşekkil bu yüksek tepeyi tutmak için kurulmuş bir kaidedir ve o tabaka tabaka halkın bütün hayatı aşağıdan yukarıya doğru süzüle süzüle çıkan bir sudur. Bu su tâ aşağıdan müteaffin ve kesif çamur halinde iken ta yukarıya vasıl olduğu zaman berrak bir mayi safiyetini iktisap eder. Bu mayide aşağıdaki çamuru dolduran bin türlü haviyattan artık eser yoktur. İlim, hikmet, fazilet, muhabbet, kahramanlık, fedakarlık, vatanperverlik, şiir ve bedayi ilahları birer birer gelip bu sudan içebilirler ve onda sıhhat ve kuvvet bulurlar.

Sınıf teşkilatı üzerine müesses şehirler yıkıldı; fakat, yeni teşekkül eden cemiyetlerde sınıflar elan mevcuttur. En “demokratik” memleketler bile kesbin servetin, (gazetede okunmuyor)ve zekanın kurduğu kademelerden müteşekkil birer “Amfiteatr” olmaktan kurtulamıyorlar. Avrupa’nın misal İsviçre gibi sınıf nedir? Hiç bilmeyen, bir diyarında bir küçük şehrin içinde dolaşınız; adım adım halkın, teneffüs

edilen havanın görülen menazırın hâlas muhitin mütemadiyen değiştiğini hissedersiniz. ‘Amelelerle’ meskun olan yerlerdeki halk, orta halli kimselerin bulunduğu yerlerdeki halka hiç benzemez; tahsil ve terbiye merkezlerindeki hava kazinoların, kafe şantanların mecma’ı olan mahallerdeki hava ile kabil-i kıyas değildir. Birinde zevk ve sefa düşkünlüğünün çılgın velvelerinden kulaklar dopdoludur, diğesinde tefekkür ve tettebbunun rükud ve sükunıyla ruhlar derin bir huzura ermiş gibidir.

Dünyada sınıf teşkilatından tamamıyla mahrum bir memleket varsa o da yalnız Türkiye’dir. Türk şehirlerinde bütün halk bir arada karma karışık yaşar; şu kısım halka veya bu kısım halka mahsus muhtelif muhitler yoktur. Hamallar, memurlar, esnaf ve ulema, fakir, zengin, namuslu, namussuz hep bir arada yaşarız; bir arada oturur kalkar, bir arada ve bir tarzda eğleniliriz. Hayat-ı içtimâîyemizdeki bu yeknesak bittabi hayatı tarz-ı telakkilerinde kara kitleden pek çok farklı olduğunu zanneden okur yazar takımımız; daima gayr-ı tabi’i vesaitle ve daima ani olarak –zira biz de veraset yoluyla zengin olanlar pek azdır- kazanılmış servetlerin gururuyla kendilerini kibar bir alemin azasından farz ecen mütehavvillerimiz; bilmelidirler ki duyuş ve anlayış itibariyle en sade esnaf ve amele sınıfının fevkinde değildirler. Vakıa tarihimizin ta eski devirlerinden beri bu hal böyle idi. Biz de Avrupalıların anladığı manada, bir ulema, hikemâ, şuarâ veya kibar sınıfı asla teşekkül edemedi. Debdebe ve daratının aks-ı sedası hala kulaklarımızda çınlayan bir çok vezirlerimizin ne suflî ne adi tabakalardan yetişmiş kimseler olduğunu tekrara hacet bile yoktur. Yalnız Tanzimat-ı Hayriye’den sonra Sultan Abdülmecit Han-ı Sâni devrinde tamamıyla tereddide uğradı ve nihayet inkılabı müteakip büsbütün yıkıldı, gitti. Ne konaktan ne konak terbiyesinden eser kaldı. “Ernest Renan”ın bir tabiri veçhile “Muhakkar ve müstahkar bir demokrasi” aldı, yürüdü. Bu devirde paşalar gördük ki kendilerinden evvelilerin göğsünden koparıp yere attıkları nişanları toz ve çamura bulanmış kendi göğüslerine takıyorlar, yıkmak hırsıyla hücum ettikleriyalılara köşklere pereştîşkâr bir hürmetle yerleşiyorlar teftiş için geldikleri hazinenin yarısını hayvani bir iştaha ile avuç avuç yiyorlardı.

Abdülhamit Han-ı Sâni devrinde gılgizet ve reziletten o kadar münetteffir gibi görünen bir çok münevver ve güzide gençlerimizin ellerine fırsat geçince ne kadar

galiz ne kadar rezil bir tarzda yaşamaya başladıklarını gördük. Oralarda o mey ve saz alemleri, Beyoğlu'nda o fuhuş ve kumar geceleri, hangi ince hisli, güzide kafalı ve yüksek zevkli neslin eseri idi? Bu kaba yaşayış harp esnasında adeta canavarca bir şekil aldı; dövüşenlerin kahraman cephesi ardında sanki insani hayat tamamıyla durdu; her güzide ormanlarda dolaşan kurtların gözlerindeki parıltılar gibi korkunç ve behimi ihtirasların ateşi yanıyordu; hayatın merkez-i mihverini yalnız para, yalnız zina teşkil ediyordu.

Hala hayatta zevk denilince bu behimi ve galiz zevkleri anlıyoruz ve ömrümüze ona göre kıymet veriyoruz. Mahrumiyet demlerimizde tahayyül ettiğimiz saadet çok paraya, çok yemeye, çok kadına malik olmak hududunu aşamıyor. Fikri, bedi ve ruhani zevklere külliye yabancıyız, bunlara henüz bir kıymet vermekten çok uzağız. Binaenaleyh bütün cüşiş ihtiyaçlarımızı ancak harp zenginlerinin yaptığı tarzda tatmine muvaffak olabiliyoruz. Yani aşağıdan yukarıya doğru değil, mütemadiyen yukarıdan aşağıya doğru gidiyoruz.

nr.8424, 7 Ağustos 1920

Resim Sergisinde [1]

Bir kaç gün evvel, tekrar Galatasaray resim sergisini ziyarete gittim. Bedîî güzelliklerde ne mukavemetsiz bir cazibe var! İnsan, tabiattaki şüirden, kadındaki letafetten bir an geliyor ki bıkabılıyor; fakat bir eser-i sanat önündeki istiğrakımız hudutsuz bir imtidadе mazhardır; çünkü huzuzumuz tamamıyla ruhani ve fikri, ve cismin bin türlü kaydından azâdedir. Floransa'da, Roma'da öyle kimseler gördüm ki hemen bütün günlerini nefise-i asârın mecmu ve müşehheri olan yerlerde resim ve heykel dehlizlerinde, kiliselerin mozaik nakışlı duvarları dibinde adeta dindarâne bir huşû' ile geçiriyorlar. Roma'da dört gün üst üste "Sistin" Şapelini ziyarete gitti idim; her gidişimde aynı simalara aynı yerlerde tesadüf ediyordum. Bunlar için gezmek, eğlenmek, hava almak hatta yemek, içmek ihtiyaçları Michelangelo'nun resmettiği muhteşem duvar önünde sanki durmuş, zail olmuştu. Bunlar, bir çok dehanın şaheserleriyle münakkaş tavanlar altında semayı unutmüş, ilahi ve beşeri münazarın mahşeri içinde insanlara ve hayata ait kaygıları gönüllerinden tamamıyla silmiş görünüyordı.

Vakıa benim Galatasaray resim sergisindeki dünkü halim bu sanat hayranlarının haline benzemekten çok uzaktı, zira ne bulunduğum yer bir "Sistin" Şapeli idi ne de ben sanatın esrarına o rütbe ermiş bahtiyarlandım. İyi kötü bir münekkit sıfatıyla seyrettiğim levhaların bende bıraktıkları intibâ'âtı yevmi bir gazetenin karilerine anlatmaya gelmiş sade biraz da şüpheli bir adamdım. Şüpheli idim zira memleketimizde resim sergisine dair yazılmış bir makalenin ne kadar kari' bulabileceğini, beni o kadar alakadar eden bu mevzûnun başkaları tarafından ne derece ciddiyetle telakki edileceğini tayinden acizdim. Zira, hiç olmazsa kendi kendime söylemekten men'-i nefis edemediğim bir hakikat var ki o da halkımızın mühim bir kısmının sanayi'-i nefise hassaten resim mesâiline karşı adata insanı öfkeliendirecek kadar lakayt oluşudur. Nitekim orada bulunduğum gün, serginin iki büyük salonunda seyirci ve ziyaretçi namına hemen hemen hiç kimseler yok gibiydi.

Tablolar önünde dolaşanların ekseriyeti ya ressam ya bu ressamların talebeleri ve ahbabları teşkil ediyordu. Doğrusu bu ressamların hali biraz da boş bir "Sal" önündeki tiyatro müelliflerinin halini andırıyordu. Mamafih, hiçbirinde zerre

kadar futur hissedilmiyordu, onlara günlerinin birçok saatlerini bir tablolar arasında geçirmek zevki kâfi gelmiyor gibiydi. Memleketimizde ressamlarımız kadar meslek ve sanatlarına her türlü hasîs-i endişeden mu'arrâ olarak merbut kalmış bir münevver sınıf daha tanımıyorum. Nitekim öteden beri şeref-i muârefe mazhar olduğum Muallim Şevket ve Çallı İbrahim Beylerin riâyetinde tablolar önünde dolaşırken, içim gördüğüm eserlerden ziyade dilediğim sanatkarlara ait bir hayranlıkla doluyordu.

Esasen bir eser-i sanâtı sanatkarının yanı başında seyretmek insana muzâ'af bir haz temin ediyor, fikrin eserden müessire müessirden esere gidip gelişinde şimdiye kadar tatmadığım manevî bir lezzet duydum ve ilk defa olarak bir tablonun bir kitap gibi bir mizâcın veya bir ruhun ne kadar berrâk bir ma'kesi olduğunu gördüm.

Başta Velîhad-ı Saltanat Devletli Necâbetlü Mecîd Efendi Hazretleri'nin çire-desti asilâneleri olan levha -ki mahdûm-ı mükerrerlerini musavverdir- azamet ve asaletin en canlı bir timsali gibi duruyordu. Memleketimizde sanâyi-i nefisenin yegane hâmisi olan bu prensin diğer bütün eserinde aynı asâlet ve azameti görürüz. Merhum Fikret'in salonunda çok defalar temâşâ ettiğimiz "Sis" tablolarında da mevzû'un o kadar mahzûn ve gamlı oluşuna rağmen aynı haşmeti fırça darbelerinin izlerine tesadûf olunur.

Bu sene Çallı İbrahim Bey'in eserlerinde fazla bir aydınlık var. İlk tablolarında kuvvetli renklerden o kadar çekinir gibi görünen bu ressam, gerek kadın portelerinde, gerek "Banyoya Giderken" unvanlı "peyzaj"ında fırçasına yeni bir neşât vermiş gibi görünüyor. Denilebilir ki ressamın ruhu bu tablolarda adeta şarkı söyleyip raks ediyor.

Namık İsmail Bey refikinin bu neşâtını kiskanmalıdır. Zira bu genç ressamın fırçasında kemâl devresini aşmış bazı ihtiyar şimal ressamlarının bezginliği var. Eline düşen kadınlar birer hayalete dönüyor ve en kanlı canlı erkek çehreleri onun fırçası dokunur dokunmaz adeta temennâlı bir ifade alıyor. Bu nokta-i nazardan

ditebilirim ki Namık İsmail Bey'in tarzını en güzel gösteren resim Reşâd Nuri Bey'in portresidir.

O gün, önünde en çok tevakkuf edilen tablolardan biri de İbrahim Feyheman Bey'in "Niyâz" unvanlı eseri idi. "kompozisyon" ve "ekzekisyon" itibariyle hiç şüphesiz pek kusursuz olan bu eser bana öyle geldi ki "konseyisyon" itibariyle hayli düşkündür. Bu portrede en Levanten bir kimsenin bile hoşuna gitmeyecek kadar Levantenlik var. Bence o kadar nazar-ı dikkati celp etmeyen diğer portresi –bir kanepede üzerinde bir genç adam- daha muvaffakiyetli ve hassaten daha munis bir eserdir.

Ne kadar isterdim ki bahsettiğim bu üç güzide ressamda da Sami Beyin şahsiyetini yapan hassasiyetten bir şey bulunsun. Bu ressamın "Hicret", "Galata Sarayında Bir Kış Akşamı" ve "Çakırcalı'ya Karşı Müdafaa" levhaları birer küçük şaheserdir. Mizacı bunun kadar kuvvetli resamlara salonun ancak pek gençleri niyanında tesadüf edebiliyoruz. Vakıa bu gençlerden bahsetmezden evvel Sami Bey sırasında Hikmet Bey'in peyzajlarını da zikretmek lazımdır. "Kabataş Sahilinde Bir Sabah", "Salı Pazarı Sahilinde Akşam" tabloları, hakikaten pek geniş ve pek cesur fırça darbelerinden hasıl olmuş kuvvetli eserlerdendi. Maatteessüf serginin heyet-i mecmûasında o eski klasik ananeleri yıkıp çıkmak isteyen şahsiyetlere pek az tesadüf oldum. Bunlar meyanında henüz sanayi-i nefise mektebinde tahsilde bulunan kaç genç var ki isimlerini bütün arzuma rağmen bir çok üstatlar sırasında zikir etmekten korkmuyorum. Halbuki Zeki Efendi'nin "Murad Paşa Camii" ile, İhsan Rıza Hanım'ın "Bir çocuk Portresi", Güzin Hanım'ın "Bir Genç Kız Resmi" Nevzat Hanım'ın "Portresi Naci Bey'in "Günah"ı bir takım kuvvetli ehliyetlerin doğmakta olduğunu epeyce yüksek bir eda ile haber vermektedir. Bu gençlerin sırasında resim aleminde ismi bizce şimdiye kadar meçhul olan yeni ve gayet şayan-ı dikkat bir ressama müsadif olduk: eski mabeyincilerden Reşit bey efendi hayatının ilerlemiş bir çağında en genç, en gürbüz şahsiyetlere bile gıpta verecek kadar kuvvetli ve usareli eserlerle birdenbire muhitimize doğuveren bu ehliyet, hem hayret hem de hayranlığımızı celp etti. Ekserisi İsviçre'de bazı şehir manzaralarını gösteren mütevazı ve küçük peyzajlarında ne kadar kudretli bir realizm var.

Bilmem ki Şevket, Ziya, Adil beyler, Halil Paşa ve Arslanyan Efendi gibi muallimlerin eserlerinden bahsetmeye lüzum var mıdır? Şöhretleri senelerin ve yetiştirdikleri talebenin adedince günden güne artan bu zevatın isimleri yaptıkları asarın kıymeti hakkında kafi bir berat değil midir? Bununla beraber Şevket Beyin “Ayasofya’da Son Cemaat Mahalli” ile “Ayasofya Dahilindeki Küp” Levhalarında, öteden beri takip ve tekmil ettiği tarzın pek yüksek bir derecesine vardığını söylemekten men-i nefis edemeyeceğim. Rûfekamızdan bazıları bu seneki resim sergisinde millî ruhtan bir şule bulamadığını söylüyorlar. Fakat, başta Şevket Bey olmak üzere hatime-i makal olarak isimlerini kemal-i hürmetle zikrettiğimiz bu muallimlerin asarı, sergide yokluğu hissedilen millî ruhun kafi derecede makesi olmaktadırlar zannındayız.

[1] Bu makalemiz iki hafta evvel yazılmış ve dizilmiş iken gerek kesret-i münderecatımız ve gerek gazetemizin tadili yüzünden bugüne kadar tehir etmemiştir.

nr.8440, 31 Ağustos 1920

Müşâhede ve Mülâhaza

Devir Dönümü

İçtimâî hayatımızın her sahnesinde bir istihale devri geçiriyoruz. Bugün, siyasetimizde, idareimizde, iktisadiyatımızda, fikriyat ve edebiyatımızda his olunan akamet yarın ki doğacak şeyler içindir. Bazı kimseler maval maval etraflarına bakıp müthiş bir inhitat uçurumuna doğru gittiğimize hükmediyorlar. Vakıa muhitimizde – yalnız bizim muhitimizde değil, bütün cihanda gördüğümüz ve işittiğimiz şeyler beşeriyet için ayrı ayrı birer inhitat alametidir. Her yerde siyasîyat aleml mazlum, idare adamları basiretsiz, iktisadi teşkilat altüst, ilim ve edebiyat durgun ve yaşayış tatsızdır. Bu devir bir asır başlangıcına değil bir asır sonuna benziyor. 1820 senesinin ارمته ettiği umûmî manzaraya dönüp de bakacak olanlar bir asır başlangıcının nasıl olduğunu derhal anlarlar. Vakıa 1820 senesinde de cihan tarihinin en müthiş fırtınalarından henüz ya kurtulmuş, ya kurtulmamış bir halde idi; Napolyon borasının herc ü merc ettiği Avrupa, siyasetten düzelmiş olmaktan henüz pek uzaktı; suni hudutları içine yeni birleşen milletler garip bir sıkıntı hissediyor, yerlerini yadırgıyorlardı. Fransa ihtilal sayfasını henüz kapamamıştı.

Bize gelince, biz daha yaman bir halde idik. Dışarıdan yeni ittifaklarla yüz kat daha resanet ve heyet-i kesb eden meskuf heyulası bizi her gün biraz daha fazla sarsıyordu; içeride vaka-yi hayriyenin ilk kanlı tecrübeleri alabildiğine devam edip duruyordu. Bütün bunlara rağmen 1820 senesi yine büyük bir fecre işaretli. Avrupa'da siyaset çemberini döndüren eller Petit gibi her beş asırda bir güç gelir. Dahilerin elleriydi, ruhların idaresi Fransa'da Chateaubriand, Almanya'da Goethe, İngiltere'de Byron gibi avuçlarındaydı. Bizim başımızın üstünde ise Selim-i Salisler, Mahmut-ı adliler gibi yıldızlar parıldıyor ve bu yıldızların etrafında, siyasette olsun, edebiyatta olsun yeni bir mefkurenin müjdecisi bir takım peykler dönüyordu. Halbuki bugün etrafımızı muhat, bayağı ve küçük adamlar arasında, isimlerini saydığımız bu büyük şahsiyetler bize milletlerin muhayyilesinden çıkmış bir takım fevk-el tabii mevcudiyetler gibi görünüyor. Evet, 1920 senesinin zulmünü içinden on dokuzuncu asrın manzarası göz kamaştırıcı bir şefkattir. Zira, on dokuzuncu asır bir devrin başlangıcıydı. Halbuki yirminci asır bir devrin sonudur.

Bütün müessis şeyler birer birer yıkılıyor, yaşayışımızın tarzı, düşüncelerimiz, duygularımız hepsi değişiyor, daha doğrusu hepsi çürüyor, eskiyor; fakat, henüz yerlerine yenilerini ikame edebilmek derecesine gelmedik, henüz yeni dünyayı kurmaktan çok uzağız. Bahusus bizim için, -yani biz Türkler için- bu alaca karanlık içine bir zaman daha devamı çok mütehammildir; zira her milletten hiç olmazsa iki asır daha gerideyiz. Nitekim şimdiki insan kitlelerini sevk ve tahrik eden ateşin mefkure bizim ancak bir asır sonra erebileceğimiz bir gayedir.

Avrupalılar ve biz bir istihale devri geçiriyoruz, bu muhakkak. Fakat biz başka bir şey, onlar başka bir şey olmak için. Korkarım, biz, onların yıktığı müesseselerin enkazından binalar kuracağız, biz onların çıkarıp attıkları elbiseleri giyeceğiz. Onlar ise henüz örneği mevcut olmayan nevicat bir aleme girecekler. Acaba bizi onlardan ayıran fasılasını bir atlayışta geçip de, eski dünyanın eşliğinden yeni dünyanın eşğine onlarla bir anda vasil olmak mümkün müdür?

Vakıa, tarihi hadiseler, pek çoğu alim olan müverrihlerin iddia ettikleri gibi mutlaka bütün birbirine merbut müteselsil bir vakayı zinciri değildir. Milletlerin hayatında birden bire geriye doğru çekilişler, birden bire öne doğru atılışlar ekseriya vaki olan hadiselerdendir. Biz bu mucizeye mazhar olabilecek miyiz? Bu suale "Evet!" diye cevap verebilirdim, eğer şu birkaç senelik şekk ve tereddüt devri esnasında, milletin bağrında tamamıyla ölmüş zannedilen irtica duygularının yeniden uyandığını görmemiş ve hissetmemiş olsaydım...Fakat, maatteessüf, bunu görmemek, hissetmemek mümkün değildir; bu meşum harbi müteakip, başımıza çöken belaları yeni fikirlere, yeni usullere hatta meşrutiyet denilen idare sistemine atfederek adedi gittikçe içimizde çoğalmaktadır. Yarın için, bugünkü durgunluktan, bugünkü akamet ve ataletten değil, asıl bu irtica hareketlerinden, alttan alta, yavaş yavaş sesini işitmeye başladığımız bu aksi cereyanlardan korkalım.

Devir dönümleri mevsim dönümleri gibidir. Taze ve ceyt havalara karşı gözümüzü açalım, fakat muhlif havalardan korunmasını bilelim.

nr.8494, 31 Ekim 1920

Müşâhede ve Mülâhaza

Keşfedilmemiş Belde

Kürre-i arz üzerinde keşfedilmemiş yer kaldı mı diyeceksiniz, değil mi? Evet, kalmadı. Denizlerdeki bütün adalar, kutuplardaki cümudiyeler, nihâetsiz çöller, derin ve karanlık ormanlar, hatta suların dibi, havaların üstü hepsi keşfedildi. Oturduğumuz yerden bize hudutsuz görünen bu dünyanın bir karış toprağı yoktur ki üstüne hiç değilse bir kere, insan ayağı basmamış olsun. Akdeniz denilen şu küçük gülün kenarında ki kadim milletler dünyayı bahr-i muhit atlasında bitti zannederlerdi; okyanus onlar için biraz da ahret demekti; cennet orada, cehennem orada, ceza ve mükafat ilahları orada idi; halbuki, biz, şimdi bu geniş denizi on beş yirmi gün zarfında ve katranlı bir tekne içinde, hiç bir heyecana düşmeksizin bir baştan öbür başa kolayca dolaşıveriyoruz.

Evet, dünya yüzünde, keşfedilmeyen hiç bir yer kalmadı, onu bütün girintileriyle, çıkıntılarıyla, bütün çizgileri, bütün kokuları ve bütün renkleriyle avucumuzun içi gibi tanıyoruz. Ne Afrika'nın ateş ve buhardan sahraları, ne Hint'in gölge ve sisten ormanları, ne Asya'nın bitmez, tükenmez stepleri, ne göklere ulaşmış tepeler, artık bizim için hiçbirisi haiz değildirler. Esrarengiz şöyle dursun, acayip, garip kelimelerinin manasını bile çoktan kaybettik. Bir Parisli için bir Buharalı'nın hiç bir acayip tarafı kalmamıştır; bir Çinli Berlin sokaklarında kendi bahçesinde gibi dolaşabiliyor. İngilizler, Nil'i -bir zamanlar herkesi o kadar korkutan Nil'i-şimdi, bir küçük motor içinde tâ Viktorya-Nyanza gölüne kadar isteyerek geçiyorlar, etraflarına bakmaya lüzum bile görmüyorlar. Brüksel'de Kongo'yu Kongolulardan bin kat daha iyi bilen Belçikalılar var. Ben, gözlerimi kapar kapamaz Japonya'nın bütün şehirlerini, sokakları, bahçeleri evleri, ma'betleri, ma'betlerinin içindeki putlarıyla mutlaka olduğu gibi görüyorum; hiç ayak basmadığım Londra için de böyledir; Washington'u da aşağı yukarı bu kadar iyi tanıyorum. Benim gibi, bir kaç coğrafya kitabı okumuş, bir kaç seyahatnâmenin sayfalarını çevirmiş, şu veya bu memlekete dair edebî, iktisâdi veya içtimâî bir kaç eser mütâlaa etmiş; bazı kataloglar, bazı resimler, bazı sinema filmleri görmüş hangi Türk vardır ki Japonya'yı, Londra'yı, Washington'u benim kadar tanıyamamış ve bilmemiş olsun? Bahusus, Fransızca tefrika romanları okuma merakına müptela öyle hemşehriler gördüm ki, mesela

Paris'e hiç ayak atmadıkları halde gözlerini kapayıp kağıt üzerine bu koca şehrin mükemmel bir planını çizebilirler. Son nesil Türkler, malumdur ki, ancak on iki seneden beri seyahat edebiliyorlar. Ondan evvel Türkiye'nin hudutları nâmer'i bir sed-i çin ile örülüydü. Bununla beraber her Türk Avrupa'yı yirmi sekiz Mehmet Çelebiden daha iyi biliyordu. Zira, Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi Avrupa'ya gitmiş fakat bu ülkeyi kendine göre görmüştü. Yanlış öğrenmişti. Biz ise kitaplardan her kıtayı, her ülkeyi, her şehri o şehrin, o ülkenin, o kıtanın yerlilerinden duyup öğrendiğimiz için oturduğumuz yerden dünya, bize daha parlak bir vuzuh ile mekşuftur.

Yeryüzünde bizim için, belki biraz da Avrupalılar için (gazetede okunmuyor) henüz tamamıyla mekşûf olmayan bir nokta varsa o da İstanbul'dur; şaşmayın, evet İstanbul'dur. İstanbul ve bizim tarafımızdan, ne kadar mütecessis olan Avrupalılar tarafından henüz keşfedilmemiş bir beldedir. Adı dillerde destan bu mübarek şehre dair diyebilirim ki, Evliya Çelebi'nin seyahatnâmesinden sonra ne Türkçe, ne Frenkçe tek bir eser yazılmadı. Bittabi, "İstanbul şehrinden" kastım, ne hâyide bir efsane olan Bizans, ne siyasetin mal ettiği payitaht, ne Pier Loti'nin açtığı perde arkasından görünen beyaz minareli ve siyah servili pür sükun İstanbul, ne de yedi tepenin ayrı ayrı güzelliklerinden müteşekkil, bütün manası Tarabya'dan görünen manzaralarda mükâssif, yarı tabii, yarı kozmopolit şehirdir. Ben, elimizin altında, başı örtülü bir kadın gibi yaşayan, titreyen, ağlayan, düşünen, söyleyen, bekleyen, hikaye eden, müteessif, mahzun, asri, tarihi, menkıbevî ve bedî İstanbul'dan bahsetmek istiyorum. Bu İstanbul'u kim tanıyor? Bu İstanbul'dan bize şimdiye kadar, kim bahsetti? Geçen gün Anadolu Hisarından gelen bir dostum bana diyordu ki:

"İstanbul'un yalnız bu mahallesi bir cilt kitap yazmaya değer. Yıldırım Beyazıt'ın atının bastığı yerler burada hala beş yüz yıl evvel ne ise öyle duruyor; asri hayatın hiç bir tarafından girmeye imkan bulamadığı kadim surlarla mahsur bu yer her hangi bir kadim beldeden ziyade tarihi murakabaya müsaittir. Bir zamanlar "Apolitten"nin, sonra "Bourget"nin daha sonra "Bores"nin o kadar heyecanla tasvir ettikleri küçük İtalya köyleri tarihi murakabe ve bedî tettebbu nokta-yı nazarından acaba İstanbul'un her hangi bir eski mahallesinden ziyade şayan-ı dikkat midir?

İsviçre’de bulunduğum zamanlar, sonra İtalya’dan geçerken bir şehre veya bir binaya kıymet veren şeylerin veyahut daha adilane bir söz söylemiş olmak için – bir şehrin veya bir binanın kıymetini bildiren şeylerin nelerden ibaret olduğunu gördüm. O yerlerde hiç bir kasaba hiç bir köy yoktur ki kendine mahsus türlü türlü katalogları, rehnümâları, iklimi, tarihi ve bediî hususiyetlerine dair tabip müverrih, sanatkar, muhtelif meslekte bir çok kimseler tarafından yazılmış kitapları olmasın. Bunlar, filvaki, ekseriya bahsettikleri yerleri veya şeyleri had-ı zatında olduklarından daha fazla ehemmiyetli, güzel ve nadir gösterirler. Zira, bunlar ya reklam fikriyle bir takım bezirgan ruhlu kimseler tarafından kastî mübâlağa ile veyahut eşya üzerinde kendi ruhlarının alakasını zapteden şairler tarafından gayr-i ihtiyari bir cuşişle yazılmıştır. Nitekim, İsviçre’ye gittiğim zaman bunun içindir ki evvelce kataloglarda resimlerini gördüğüm ve rehnümâlarda senasını okuduğum bir çok yerleri gerek havaca, gerek yaşayış itibariyle son derece feci buldum ve İtalya’nın şimalinden geçerken Maurice Baraisse’in “Kan, şöhret ve ölüm” unvanlı eserinin İtalya’ya ait olan faslında muharrire, Fransızca’nın en ahenk-dâr cümlelerini yazdıran “Buruma Adaları” bana bütün kokuları, bütün bahçeleri ve köşkleriyle beraber gerek Boğaziçi’nin, gerek adaların pek çok dúnunda göründü idi.

Fransa’da edebî telakki vardır ki, buna göre, “George Sand” Venedik’in bediî ve hissi kaşifidir. Venedik, o zamana kadar bütün Fransız şuara ve üdebasının burnu dibinde durduğu halde hiç birinin (gazetede de okunmuyor) gibi gitmek gelmezmiş. halbuki altmış seneden beri Avrupa’nın bütün aşıkları orada sevişmeye ve bütün şairleri orada düşünmeye gidiyorlar.

Acaba ne zaman, her köşesi bir Venedik olan İstanbul’un da bir kaşifi çıkacak ve onun yüzünü örten örtüyü kaldırıp bütün cihana arşı: “İşte, asıl İstanbul!” diyecek?

nr. 8499, 5 Nisan 1920

Hafta Musâhabesi

Edison'un son ihtira'ı–Bir mutasavvıf ne diyor?–Okulnistlerle mutasavvıflar birleşiyor–Edison'un ihtirana hacet yoktur–Ruhlarla konuşmak için muhabere vesaiti mevcuttur–Medyum nedir?–İskambil kağıdı, kahve telvesi ve yıldızlar–İlim adamları ve hadiseler–Mösyö Etienne Larsalle'in akıbeti–Ormandaki naaş–Şarlattanlarla yeni aletlerden hazer edelim.

Ervah ile konuşma meseleleri son günlerde İstanbul efkâr-ı umûmîyesinin bir kısmını epeyce işgal eder gibi göründü; bu meseleye dair hemen her gazetede bir kaç makale intişâr etti, bu makalelerin bazısı ilmi, bazısı dini, bazısı da tasavvufi birer mahiyeti haiz olmakla beraber, Edison'un ihtira ettiği aletin vereceği neticeye dair şüpheden ziyade zan ve ümit ile mücehhezdiler. Yalnız mutasavvıftan bir zat ki –makalesi “İkdam” da intişar etti– böyle bir ihtira'a karşı açıktan açığa bir şarlattanlık nazarıyla baktı, “ulum-ı hafîye” “Sciences occultes”in vuzu' ettiği bütün vâk'alara inanmakla beraber madde ile alakası olmayan ruhun maddi bir aletle münasebete girebileceğine ihtimal veremedi ve ruhu ancak ruh anlayabilir dedi. Bu hüküm bence nakıs ve kafi derecede vazih olmamakla beraber her halde hükümlerin en mantıkisidir. Nitekim bir çok “okulînest”ler yani –ulum-ı hafîyeciler– bu hususta bizim mutasavvıflarla hem fikirdirler; bunlar için, ruhlar arasındaki muhâbere veya münasebeti temin eden alet esasen mevcuttur. Bu aletin adı “Yntuition” yani tahaddus dur. “Medyum” tesmiye ettiğimiz harikulade kimseler ki bize kah maziden, kah istikbalden haber verirler, avucumuzun çizgilerinden içimizin bütün esrarına hulul ederler ilh. –tahaddus kabiliyetleri kuvvetli olmaktan başka bir sırta mâlik değildirler. Bunlar bize gaipten haber vermek, talihimizin esrarını bir açık kitap gibi önümüze sürmek ve daha buna benzer bir çok mucizeler göstermek için ekseriya, iskambil kağıdı, kahve telvesi, toplu iğne, ellin çizgileri, billur parçaları veyahut yıldızlar gibi bir takım maddi vesâite müracaat ederler, yani adeta kendilerine mahsus birer alet kullanırlar; fakat, bu aletler had-ı zatında hiç bir kıymeti, hiç bir ehemmiyeti, hiç bir kuvveti haiz değildir, yalnız, onları isti'mâl eden “medyum”un eline geçtikten sonradır ki sihr-gar birer hassa kesb ederler. Bazı “Okulebnest” “Psychométrie” namını verdikleri bu alet-i mahsusa ile “medyum”culuk usulünün sırrını, Doktor Maksvel bir kaç sade cümle içinde ne iyi izah eder: “Bu, uzak veya

meçhul kimseler veya şeylerle kah kendiliğinden, kah bir eşya vasıtasıyla münasebete girebilmek hassasından başka bir şey değildir.”

Bazı insanlarda, bu hassasın mevcut olduğunu ciddiyetle inkar eden kimselerin adedi hamd olsun gittikçe azalmaktadır. Zira, her yerde tecrübeler tecrübeleri, hadiseler hadiseleri takip ediyor. “Schar Rische”, “Gustave Le Bau” hatta bir zamanlar “Lomborzo” gibi büyük alimler bile böyle bir hassasın mevcudiyetini adeta riyâzi bir katiyetle isbât eden vak’alar karşısında bulundular. Yirmi otuz seneden beri Fransa’da, İngiltere’de, Belçika’da, İsviçre’de, Amerika’da “ulum-ı hafiye” müesseseleri tarafından neşr edilen bir çok eserler, bir sürü anketler, yapılan müteaddit tecrübeler önünde en reybi riyâzilerin bile kana’ati kökünden sarsılmaktadır. “Anal de Siyonis Pisişik”in ihbaren toplayıp neşr ettiği bir sürü vak’alar arasından lalettayin şunu alalım:

“Bu yıl, Martın ikisinde, “Korlebur” da 82 yaşında, Mösyö “Etienne Larsalle” isminde bir ihtiyar her gün mutâdı olan tenezzühünü yapmak üzere ali’el sabah oğlunun evinden çıkar ve bir daha görünmez. Bu ev Baron “Jabairre”in malikanesine muttasıl bir ormanın ortasında kaimdir. Kayıp ihtiyarın izi tam on sekiz gün nafile yere arandı, ormanın bakılmadık yeri kalmadı; seksen kişi günlerce toprakları eştı, dalları kesti, kuyuların içine girdi çıktı, göllerin dibini taradı, Mösyö “Etienne Larsalle”ı bulmak kabil olmadı. İşte bunun üzerine ki, Baron “Jabairre”in kahyası doktor “Usti”ye müracaatı düşündü ve ona ihtiyarın boynunda taşıdığı bir atkıyı götürdü. Doktor atkıyı aldı, hemen mütemadi olan medyumlardan birine, madam N... gitti, kendisi gaibi, yalnız bir kaç defa görmüş olmak münasebetiyle, 82 yaşında bir az kamburlaşmış bir ihtiyar olarak şöyle uzaktan tanıyordu.

“Lakin Madam N... boyun atkısını elleri arasında biraz evirip çevirdikten sonra râtıp bir toprak üstünde, bir orman içinde, kesilmiş odun yığınları ortasında ve bir kayaya doğru münhani bir hat şeklinde uzayan bir su kenarında sırt üstü yatmış bir ihtiyar naaşı gördü. Sonra bu ihtiyarın şeklini, kıyafetini, hayatta iken takip ettiği tarz-ı ma’îşeti son zamanlarda yaş münasebetiyle uğradığı ölümün onda bir fikr-i sâbit haline girdiğini ve daha buna benzer bir sürü maddi ve manevî hususiyetlerini anlatmaya başladı.

“Bittabi ihtiyara ait bütün bu tafsilât akraba ve ta’likâtı tarafından noktası noktasına hakikate mutâbık bulundu ve herkes hayrete düştü. Yalnız Madam N...’in anlattığı yerde bir kayanın mevcudiyetinin yerlilerden ve ormanı karış karış tanıyanlardan hiç birinin haberi yoktu ve bu nokta biraz şüpheyi davet ediyordu. Bununla beraber, tekrar aramaya başladılar. Fakat bir ormanda her yol ve her merhale birbirine benzediği için “medyum” tarafından tayin edilen yer yine bir türlü bulunamadı. Yine Madam N...’e gidildi, kendisiyle üst üste üç celse daha yapıldı, kadıncağız gittikçe yolu daha iyi tarif etmeye başlıyordu, o kadar ki dinleyenler için çizilen haritanın hiç bir meçhul noktası kalmadı ve gidildi; hakikaten Madam N’ın tarif ettiği gibi bir yerde, kesilmiş odunlar ortasında, o kayaya doğru uzanan su birikintisinin kenarında sırt üstü uzanmış ihtiyarın naaşı bulundu, yalnız tefri’âtte şu fark ile ki, kadının bir kaya parçası olarak gördüğü şey hakikatte üstü yosunlaşmış bir ağaç kütüğü idi.”

İlm-i ruha dair intişâr eden bu risâlelerin her ay toplanıp neşrettikleri vak‘alar buna benzemez ne harikulade tecrübeler göstermektedir.

Had-ı zatında “medyum”lukla alakası olmayan veyahut bunu para kazanmak için bir sanat ittihâz eden bazı nâbekârlar bu vakalarla, bu tecrübelerin ilmi kıymetine dair hala herkesin kalbinde şüphenin yer tutmasına sebebiyet veriyordu. Mamafih, bu gibi şarlatanların mevcudiyeti bizi hiç bir zaman hakiki “medyum”ların haiz buldukları esrarengiz kuvvetini inkara sevk etmemelidir; ne de “Edison”un icat ettiği aletin “medyum”lardan daha mükemmel bir şey olacağına veya onlardan başkasının elinde bir işe yarayabileceğine inanmalıdır.

nr. 8500, 6 Kasım 1920

Müşâhede ve Mülâhaza

İçki Aleyhine

Son zamanlarda, hemen her memlekette içki aleyhine şiddetli ve kat'î bir hareket var. bu hareket evvela Amerika'dan baş göstermiş gibi görünüyor; fakat hakikatte ibtida Fransa'dır ki, içkilerin en müthişi olan "Aysenet"i men eylemekle insaniyeti kemiren bu korkunç itiyada karşı en mühim tedbiri aldı. Harp esnasında, Fransa'da içki sînâ'atının, içki ihracatının ve dolayısıyla içki ticaretinin en ehemmiyetlisini teşkil eden "Aysenet" Avrupa'nın bir çok şehirlerinde memnu etti. Mamafih, buna rağmen "Aysenet" düşkünleri hemen her tarafta keyiflerini yerine getirecek meyhaneciler ve kahveciler buluyor, kadeh başına yüz Frank cezâ-yı nakdi vermek tehlikelerini, güçlüklerini göze aldırarak istedikleri yerde istedikleri kadar, buzlu ve şekerli mayii yuvarlayabiliyorlardı.

Bu memnuniyet "Aysenet" içmenin önüne geçemediği gibi bilakis fena ve magşuş "Aysenet" imalına ve bu suretle saht-ı umûmîyenin daha ziyade ızrarına sebebiyet vermekten başka bir şeye yaramadı.

Bu dersten mütenebbih olması lazım gelen Amerika, harbi müteakip her nevi küül ticaretini ve isti'mâlini men'e kalkıştı ve bu tedbir en hararetli fikir mücadelelerine menâha olan bu memlekette halkı derhal iki fırkaya ayırmaktan başka bir şeye yaramadı. İçki taraftarlarıyla içki aleyhtarları arasındaki itilaf cemâhîri mütefakkıh günden güne tezayud etmektedir. Zahiren bir muzafferiyet gibi görünen bu tedbir arka tarafında pek çok nagah-zuhur ve endişe-aver hadiseler saklıyor. Bütün ispirotolu içkilerin hatta buna yakın en zararsız meşrubatın isti'mâlini men etmek isteyen Amerika hükümeti, bu fena itiyâdı ortadan kaldıracığı yere bilakis mevcut fenalığa, bir takım gizli ve esrarengiz kuvvetler ilave etmiş olmakla kaldı. Beşeriyetin sıhhat ve selameti namına gösterilen şiddetli tazyikler, günden güne, yenedünyanın her tarafında aynı derecede şiddetli aks-ül-sellere meydan açmaktadır. O kadar ki, şimâli Amerika'da üst üste vuku'a gelmekte olan vakâyı, en mutaassıp içki aleyhtarlarını bile düşündürmeye başladı; bunlar, yavaş yavaş hissediyorlar ki, her yeni teşebbüsün muvaffakiyetini temin eden esbap, i'tidâle, akl-ı selime, muhitin tesirâtına ve bu tesirâtın tekamülüne bağlıdır. Zira, unutmamalıdır ki, pek uzak, pek

eski zamanlardan beri insanlar, küül meşrubatın tesiri altında yaşayıp çalışma gelmişlerdir.

Vakıta bu son zamanlarda cins-i beşerin hafif şaraplar haricinde ve bugünkü kuvvetli meşrubat derecesinde içkilerden bihaber olduğunu iddia edilmektedir; filvaki, eski adamlar takdir-i sınaatte şimdikiler kadar vakıf değildi ve binaenaleyh onların içki dedikleri şeyler bir takım tahammür etmiş meşrubattan ibaretti. Fakat, tarih bunun aksini iddia ediyor; zira, gayr-i kabil inkâr bir hakikattir ki, on birinci asırdan pek çok evvel Çinlilerden, Yunanlılara ve Romalılara kadar dünyanın bütün milletleri bizim içtiğimiz neviden mukattar meşrubata pek ala alışkın idiler. Bu nokta-yı nazardan, her içki mücadelesine çıkmış kimse, en evvel cins-i beşerin asabına yer etmiş ve adeta bir tabi'at-ı saniye hükmüne girmiş bir takım irsî, itiyatların öyle kolayca imha edilemeyeceği hakikatini düşünmek mecburiyetindedir.

Elyevm her memlekette şiddetle mevzu bahs olan bu hastalık diğer bütün hastalıklar gibi mürekkep ve mu'zildir. Binaenaleyh, evvela bu mürekkep ve mu'zil şeyi tahlil ve teşrih etmek ve heyet-i mecmûasını imhaya kalkışmazdan evvel, en rahim cihetlerini bulup tedavi etmek lazım gelir, fennin son nazariyatına göre insanın uzviyeti kendisini her gün biraz daha didikleyen ve mahv ve harabisini her gün biraz daha hazırlayan bir takım muzır mikroplarla doludur; bir insana musallat bu gibi mikropların daire-yi nüfuzunu veya derece-yi faaliyetini tehdit edecek yerde doğrudan doğruya o insanı boğmaya kalkışan bir tabibe ne demek lazım gelirse ayyaşlığın esbabını imha etmeden evvel ayyaşlığın önüne geçmek isteyenlere de onu demek icap eder.

Binaenaleyh her yerde olduğu gibi Amerika'da içki aleyhtarlarının da faaliyeti müspet bir netice vermedi diye şaşmamalıdır. Hiç bir ilmi esasa müstenit olmayan bu mücadelenin neticesi, nihayet, bugün Amerika'da görüldüğü gibi bir çok muzır mevâddan istihsâl edilmiş sînâ'î içkilerinin alttan alta revâç ve tezâyüdünden başka bir şeye yaramıyor. Eskilerinden daha muzır olan bu içkiler, cemâhir-i mütefakkıh toprağında yer bulamayınca başka memleketlere doğru ezeli "Baküs"ün şerefine cuşişli seyahatlere çıkarılıyor ve bu suretle insaniyet perver Amerikalılar farkına varmaksızın bütün insaniyete zehirler saçmış oluyor.

Mamafih, bu teşebbüsün Amerika'da uğradığı adem-i muvaffakiyet sair milletleri aynı tarzda hareketten men edemedi; elyevm İngiltere'de de, cemâhir-i mütefakkih da olduğu gibi "Kupkuru" nizâmatına takdim eden heyecanlı cereyanlara müşabih bir faaliyettir aldı yürüdü. Vakıa İngiltere'de içki aleyhine bu faaliyeti tevlid edenlerin başında yine Amerikalılar bulunuyor. Hatta bunlardan birisi -Jonson isminde mutaassıp bir içki aleyhtarı- Büyük Britanya toprağına ayak basar basmaz halk tarafından bir çok "Yuha!"lar ve tehditlerle karşılanmış ve içki taraftarlarıyla, içki aleyhtarları arasında vuku bulan bir arbede esnasında sol gözünü zayi etmişti. Bu ilk teşebbüsler İngilizleri bir çok firkalara ayırmaktan başka bir şeye yaramadı, bugünkü günde yalnız Londra'da, içkinin leh ve aleyhinde sayısız cemiyetler ve sendikalar var. işin garip ciheti şudur ki, bazı istatistiklere nazaran gerek ulemâ ve etıbbâ ve gerek ruhbân sınıfına mensup kimseler ekseriyet itibariyle içkiye karşı bu suretle mücadelenin aleyhinde imişler, zira, bu adamlar biliyorlar ki ellerinden kadehleri alınan müskirât müptelaları derhal "morfin" ve "kokain" şırıngalarına atılıyorlar ve alelade ayyaşların adım adım yaklaştıkları vahim akıbetlere bir atlayışta düşüyorlar.

Bizde de son zamanlarda "Hilal-i Ahzar" namı altında bir içki ile mücâdele heyeti teşkil etti. Anadolu'da "Kupkuru" kanunu şiddetle tatbik edilmeye başlandı, fakat bu teşebbüsün ne derece müspet bir netice vereceği cay sualdir. Mamafih, Avrupalılara nispeten hemen hiç derecesinde "sulu" olan Türkler üzerinde bu gibi tedâbirin daha ziyade kolaylıkla tatbiki muhtemeldir. Bizde küulî perestlik epeyce mühim bir derecede mevcuttur, fakat, küul ticareti ve küul sınıâti mevcut olmadığı için içki aleyhtarlarının ikâ edecekleri cereyan hiç değilse aksi bir cereyana müsadif olmayacaktır. Bununla beraber, bu hayırlı teşebbüsün önüne geçen "Hilal-i Ahzar" cemiyeti ayyaşlığa karşı bir takım zecri ve dini tedâbir ittihazından tevakki eylemelidir ve işin manevî ve sıhhi cihetinden ziyade maddi ve iktisâdi noktalarını nazar-ı itibara olmalıdır.

nr. 8505, 11 Kasım 1920

Hafta Musâhabesi

Maişet darlığı–Ticaretteki durgunluk–Harp zamanları daha iyi idi–Muhacir akınları–Nereye gidecekler? Ne yapacaklar?–Kış ve müzâhemi–Üsküdar yangını ve diğer yangınlar–Tulumbacılığın inhitâtı–Bir yangın tiryakisi–Ateşle su ortasında.

Harbi müteakip maişetin kolaylaşacağını zannedenler ne derin bir intisâr-ı hayale uğradılar! Hiç bir şey kolaylaşmadıktan başka bazı şeyler harp esnasında olduğundan fazla güçleşti; bhusus memur sınıfı son günlerde harp zamanını adeta hasretle anmaya başladı. Çünkü bu sınıf erzak mahsusâtından mahrum kaldığı gibi maaşını da muntazaman alamıyor. Ticaret ise tamamıyla durmuştur; geçen gün, yüz bin liralık bir adamın beş yüz lira tedarik edebilmek için epeyce zahmet çektiğini gördüm. Tüccarların kısm-ı azami böyle sıkıntı içindedir; hepsi mal almış; sermayesini hapsetmiş, fakat aldığı malı satmak, parasını işletmek imkanı bulamıyor. Diyorlar ki hiç bir şeyin müstakar ve devamlı bir piyasası yok. Rusyasız, Anadolusuz İstanbul neye yarar? Bu iki yol kapandığı günden beri hiç kimse için teneffüs etme imkanı kalmadı. Bir zamanlar Karadeniz'den bize zahire taşıyan gemiler, şimdi yığın yığın aç ve bil âç insan getiriyor; Anadolu şimendiferleri keza İstanbul, dünyanın hicret ve gurbet yolu oldu; kanlı ihtilallerden kaçanlar, düşman istilasına uğrayanlar sağdan soldan akın akın buraya geliyor. Buraya... Fakat, ne yapmak için?.. Onu bu biçarelere sormayınız; başlarından geçen müthiş macera onlarda akıl ve mantık namına ne varsa hepsini alıp götürmüştür. Hepsinin gözlerinde haile-engiz bir hayret var; o kadar şaşkınlar ki, hâlâ bizden medet umuyorlar, hâlâ insanın insana bir hayrı olacağını zannediyorlar. Şer ve felaket içinde hayır ve selamete hâlâ kör körüne bu inamış nedendir? İnsan, bu hicrân, hüsrân, yâs ve gam kabilelerine adeta kızıyor; “Neden ölmediniz? Neden hepiniz birden gebermediniz?” diye haykıracağı geliyor.

Zira nekbete bu derece mukavemet, hayata bu derece merbutiyet ve hem cinsine bu kadar emniyet nihayet çirkin, zelil, kaba ve budalaca bir şey gibi görünüyor; lakin zavallıların bağrıları o kadar çıplak, yüzleri o kadar solgun ki gözlerimiz gözlerine in'itâf eder etmez bütün hiddetimiz sıcak giryeler haline inkılâp ederek içimize akıyor. Hele bizim muhacirlerimiz, hele bizimkiler ki ekseriyet itibariyle kadından ve çoluk çocuktan ibarettir; insan, yanlarına sokulup da

“Kocalarınız, erleriniz nerede kaldı? Yalnız mı geldiniz?” diye sormaya bile cesaret edemiyor; zira, bu kadar erkeksiz kalmış kadın önünde kendi hayatından utanıyor; damarlarında işleyen kanın o şühedanın kanından çalınmış bir şey olduğunu zannediyor. Fakat bu yavrucaklar, yaşayanlara, yiyenlere, içenlere sıcak evlerde oturanlara karşı hiç de kindar değildirler; her birinin alnında ulvi bir tevekkülün vuku var.

Bu kış mutlaka hepsi ölecek...Zira bu kış, muhacir olmayanlar da kendi evlerinde kendi yurtlarında bir nevi muhacir gibidir. İstanbul’da yüzde seksen evin ocağı tütmüyor. Mekteplerimiz hâlâ kısmen sobasızdır; devair-i resmîyemizde devlet memurları tir tir titreşiyorlar. Bu yıl kış çabuk geldi, uzun sürecek gibi görünüyor, ve şiddetlidir. Bu kaht ve şalâ yılının eşîğinde hepimizin dizlerinin bağı çözülüyor. Vakıa ara sıra, şehremaneti halka tatlı vaatlerde bulunuyor, kömürsüz odunsuz kalınmayacağını söylüyor, bazı sade dillere ümit ve teselli serpiyor. Fakat, henüz akli başında olanlar artık böyle kuru lakırdılara kulak asmıyorlar ve kendilerini bekleyen âkıbetin ne feci olduğunu biliyorlar. Bunun içindir ki zenginlerimiz Avrupa’ya gidiyor, hayırsızlar çalıyor ve ne zengin ne hayırsız olmayanlar da, vatandan, edebiyattan mazinin hatalarından, istikbalin ihmalatından bahsediyorlar, düşman memleketini bastığı gün evinde bir muâdele-yi riyaziye haliyle uğraşan Arşimed gibi vurdum duymazlıkta rahâ ve şifa arıyorlar. Biliyorlar ki her gün bir kişi atı alıp Üsküdar’ı geçiyor.

Üsküdar’da dedim de hatırıma geldi. İki gün evvel Üsküdar yine yandı. Hem bu sefer bağrından yandı. O Koca Paşa Kapısı, Sultaniye, Mekteb-i Adliye ve tevkifhane daireleri ilh. iki günden beri artık mevcut değildi, bu üç binanın yanmasından yüz bin liraya yakın ziyan tahmin ediliyor. Yüz bin lira ne ise, fakat başımız sıkıya geldiği vakit oraya hiç olmazsa bir kaç bin muhacir yerleştirebilirdik.

İstanbul’un yangınları meşhurdur. Fakat bu son zamanlardaki kadar şöhretli olduğu hiç vaki değildir. İstanbul hiç bir zaman bu son zamanlardaki gibi mahalle mahalle, semt semt yanmamıştı. Biz de inkılâbı müteâkip yalnız bir şey bir intizâm, bir ittirâd daha doğrusu bir “sistem” dahiline girdi: Yangın! Filvaki yanan yerler daima Müslüman mahalleleridir ve yangın günleri veya geceleri mutlaka eyyâm-ı

mahsusadandır. Bundan sekiz dokuz yıl evvel bir gece, bir on Temmuz gecesi, millî bayram şenliği için donanmış İstanbul'un nasıl yandığını gördüm ve zannettim ki, bu, bir çok "Neron"ların icat ettikleri canavarca bir eğlentinin aydınlığıdır; seneler geçti, daha bir çok yangınlar oldu; daha bir çok manidar yangınlar oldu ve şüphe içimde gittikçe yer tuttu. Tevekkeli dünyanın en iyi tulumbacıları İstanbul'dan yetişmemiş!

Fakat zannederim, bunlarda da artık eski şevk kalmadı. Bir zamanlar tulumbacılık en şaşalı ocaklardan biri idi; yeni usul itfaiyecilik bu ocağa incir dikti. Dün bize o kadar kahramane görünen ateş dilaverleri şimdi bize gülünç görünüyorlar. Bunlar, bir zamanlar coşkun saflarında bir çok Paşazâdeler, sefir namzetleri, hatta kazaskerler sayarlardı; gece yarısı "Yangın var!" sesini duyar duymaz sıcak yatağından fırlayıp ve beline kırmızı kuşağını sarıp, göğüs açık, bacaklar çıplak sokağa çıkmaktan men'-i nefis edemeyen irâd ve ikâr, mansub ve rütbe sahibi tulumbacılar tanırım. Tulumbacılık eski gençliğin pek sevdiği bir nevi "spor" idi; bunun adeta meczupları vardı. Bir tanesini hatırlıyorum ki, her gece dört gözle yangın beklerdi ve yangın çıkmadığı zamanlar, sabah keyfini çatamamış tiryakiler gibi suratını asar, homurdanır dururdu.

Bu gayur tulumbacı son on iki sene zarfında İstanbul'da vuku bulan yangınların hepsinde bulundu mu, bulunmadı mı? Bilmiyorum. Eğer bulundu ise mutlaka cuşışine epeyce hâl gelmiş ve kalbindeki bu ateş müshifviyeti dinmiştir. Zira, bütün Türk milleti "Solamandır" denilen ateş perilerinden müteşekkil bir cemaat bile olsaydı bu kadar aleve tahammül edemez, nihayet erir giderdi. Fakat; her nasılsa erimiyor; en müthiş yangınlarla, en müthiş sellerin ortasında yalın ayak; başı kabak hâlâ ayakta duruyor.

nr. 8507, 13 Kasım 1920

Müşâhede ve Mülâhaza

Teşkilât, Teşkilât

Matbuatımıza gönderilen bir layihada şu sözleri okuyoruz:

“Teşkilât-ı iktisâdiyemiz böyle âtil ve muğlak, teşkilât-ı ilmiyemiz böyle müzebzepe ve perişan kaldıkça, bahusus şerait-i صلجيه نك (kapitülasyon)lara taalluk eden en tahammülsüz mevâdiyle kol ve ayaklarımız bağılı buldukça heyet-i içtimâiyece terakki ve temin-i saadet ve selametimize imkan mütasavvir değildir. Şu sebeple teşebbüs ve tatbik etmek istediğimiz her nevi teşkilât-ı idareye ve iktisadiyemizin esası ilmen, iktisâden sade bir kısım efradın değil, heyet-i içtimâiyenin terakkisini, terakkiye ve ikdarını istihdaf etmelidir.”

Bu sözleri muhtevi olan layiha, bize, aynı zamanda “Osmanlı terakki ve ta‘âli cemiyeti” namı altında bir cemiyetin teşekkülünü haber veriyor. Millî varlığımızı tehdid eden mahalike karşı ne gibi tedbirler ittihâzı lazım geldiğini şu bir kaç cümle bu kadar veciz bir tarzda ifade eden bir heyetin teşebbüsten şüpheyeye düşmek fazla bir bedbinlik sayılmaz mı? “Osmanlı terakki ve ta‘âli cemiyeti”nin beyannâmesinde okuduğumuz şu kısacık mütâlaa bazıları için belki kafi derecede vazih değildir, fakat bizce gayet amali bir kıymeti haizdir ve bize atiyen takip etmemiz lazım gelen yolu kemal-i sarahatle gösteriyor.

Bir çok vesilelerle söylediğim gibi bizim için, badema, infrâdi usullere istinaden kurtuluş imkanı yoktur. Bütün dünyanın “Sendikalizm”e doğru gittiği bu şiddetle necmî devirde ferdin kuvvetine inanmak, sermayeti bir kişinin eseri ve bir kişinin malı zannetmek ve bu bir kişinin her türlü teşkilât ve necmi‘ât haricinin tek başına her hangi bir zaferi temin edeceğine zahib olmak düne ait hayalperestliklerdendir; insanların şimdiki gidişine göre bir “Robinson”, nesli tükenmiş, kabl‘el tarihi bir mahluktur. Biz heyet-i içtimâiye haricinde, ne zekanın, ne kuvvetin, ne servetin, ne fikr-i teşebbüsün hakiki bir kıymeti yoktur. Elyevm bir partiye istinâd etmeyen bir recül-i devlet bir dahi bile olsa siyâsiyât aleminde bir dakika tutunamaz; bir “gruba” dayanmayan bir sermayedar er geç mutlaka iflâsa mahkumdur; şirketler küçük tacirleri, “tröst”ler şirketleri yutuyor. Yarın öbür gün

buraya bir çok büyük şirketler, bir kaç Amerikalı “tröst”ler gelecek ve bütün küçük dükkanlar, o mahalle aralarındaki bakkallar, o çarşı köşelerindeki manavlar; o mini mini manifotracılar nâmer’i bir sesle tutulmuş gibi bir kaç sene zarfında süprülüp gidecek ve o vakit bakkal Yonni ile; manav Ahmet, ipekçi Abdah ile kaşmirci Pedros baş başa verip ağlayacaklar.

(8 satır sansür)

“(1) vazifesiz ve kadro harici kalan mensubun mülkiye ve askeriyeye iş bulmak ve onları haysiyet ve menâfi’-i millîye ve vataniye mugâyir bir surette fakat sa’ikâ-yı zaruretle tevessülüne mecbur kalacakları infirâdı ve nâlayık teşebbüsâtın men’ê çalışmak ve bilumum mütekâidin, malulün ile eytam ve erâmilin refah ve saadetini temine sa’y ederek mümkün olduğu kadar süratle hükümeti büyük bir müşkülden kurtarmak; (2) orman, maden, çiftlikât gibi haza’in-i tabiyeyi ve fabrika ve imalathanelere seyr-i sefâ’in gibi müessisât-ı devleti işletmek; (3) gaz, elektrik, tenvirâtı, şimendifer, tramvay vesaire gibi müessisât vücuda getirmek; (4) sun’i ormanlar ihdâs etmek, bataklık kurutmak, ebniye inşa etmek, enharı seyr ü sefere müsait bir hale ifrağ eylemek ve bu irvâ ve iskâ teşebbüsâtını başarabilmek için mütehasıs şirketlerin muavenet ve muzâheretini taharri ve temin veya onlarla bola iştirak teşebbüsât-ı lâzimeye tevessül ederek müdafî-i millîye ve emiryenin temin ve idaresine çalışmak; (5) müessisât-ı mezkureyi az zaman içinde millî bir hale ifrâ edebilmek üzere iktizâ eden vesâit-i şahsîyeyi amali ve nazari bir surette yetiştirmek; (6) içtimâî varlığımızı korumak ve bahusus köylüyü muhtekirlerinden kurtarmak üzere selâmet-i umûmiyeye hâdim bir tasarruf bankasıyla icâbi kadar tasarruf sandıkları vücuda getirmektir.

“Osmanlı Terakki ve ta’allî Cemiyeti”nin kağıt üzerinde gayet sade ve kâbil-i icrâ görünen ve fakat tatbikâtında kasvirimizden bin kat daha müşkül ve hemen hemen imkansız olan bu büyük işleri velev kısmen başarabilecek maddi ve manevî vesâite mâlik olup olmadığını bilmiyoruz; fakat, hükümet kanunun haricinde ve “millî teşkilat”lar sayesinde korunmak lüzumunu hissetmek ve bunu söylemek bile şimdilik yine bir şeydir.

nr. 8508, 14 Kasım 1920

Müşâhede ve Mülâhaza Milletlerin Mukadderâtı

Ne tarihi tetebbuâ, ne içtimâiyât alemi biz, şimdiye kadar, milletleri sevk ve idare eden; kah şunu tekamül ve terakki zirvesine çıkararak, kah bunu tedenni ve inkırâz hafiresine sürükleyen, esbap ve avâmilin nelerden ibâret olduğunu izâh ve ispat edemedi. Zira ne dünün mantıki, ne bugünün fenni hadisât-ı tabiyeden bin kat daha muğlak, bin kar mu'zil olan hadisât-ı içtimâiyeyi hall ve teşrika kadar değildir. İçinde yaşadığımız bir milletin tâbi olduğu sevâ'iki anlamak, bizim için, fezâyı dolduran hesapsız kürelerin tâbi buldukları kavanini anlamaktan daha güçtür. Rasathaneler, bize filan seyyârenin, filan gün, filan saat, filan istikamete doğru cevelân edeceğini riyâzi bir katiyetle haber verebiliyorlar; fakat, bir diplomat veya bir hükümdar idare ettiği bir milletin bir gün sonra ne hale gireceğini idrak ve tayinden acizdir.

Tarihe fen sokmak isteyenler yine geliyorlar. Zira bu gibi kimseler, beşeri vakayı mantıki bir takım esbap ve netâyicten müteşekkil ve halkaları birbirine merbut uzun bir zincir halinde görmek istiyorlar.

Halbuki bir ilmin tekamülünü ispat eden alâmetlerden biri de o ilmin bir takım sade ve basit izahlardan tecerrüt eylesidir; istidâda pek vazih görünen bir çok şeyler git gide gayr-i kabil izah görünüyorlar.

Geçen asrın iptidâsından biri, her şeyi iki kere iki dört eder gibi ispata ve izaha kalkışan ilm, ilk defa olarak içtimâiyât ve tarih denilen muazzam ve dolaşık sahada sendelediği hissetti. Maziye ait bütün hadisâtı tefsir sevdasına düşen ilmi müverrihler yavaş yavaş kendi kanaatlerinden, kendi vâhimelerinden başka bir şey söylememiş olduklarını anlıyorlar. Onun içindir ki, bugün içtimâî hadisât herkesten ziyade ilm adamlarına, fevkalade, muammâ-engiz görünmeye başlamıştır.

Bunlar ilmin akıldan, tarihin ise hissiyâtan çıktığını öğrendiler. Bu nokta-yı nazardan denilebilir ki, "Heredit" "Öpolitnen"den daha mükemmel bir muvarrihtir; zira, öbürü hiç değilse hikaye ettiğini vakâyı tefsire ve tefsirâtından bir takım

kavainler çıkarmaya kalkışmadı ve bu suretle tarihi dahi ilmi, yani daha afaki bir tarzda yazmış oldu. Daha ilmi, çünkü vakayı hikaye etmekle kaldı ve kendi kanaatlerini, daha doğrusu kendi zan ve zehâbelerini bize telkin etmek istemedi.

İnsan, mazide olsun, halde olsun, dünyanın işlerine baktıkça kaza ve kadere inanmaktan men'-i nefis edemiyor. Filvaki, bu işler, ya bizim naçiz aklımızın alamayacağı ezeli bir hikmete veya sadece bir takım mantıksız tesadüflere bağlıdır. Kadim Mısır melikesi "Kleopatra"nın burnu biraz daha büyük olsaydı, cihanın şimdiki şekle giremeyeceğini; on dördüncü Lui kendisini muzdarip eden küçük bir "fistol"dan kurtulmuş bulunsaydı Fransa ihtilalinin bir asır daha gecikeceğini ve "Napoléon Bonaparte" bilmem ne harbinde on dakika fazla uyumasa idi, Avrupa haritasının başka bir tarzda çizileceğini iddia edenler, bazı vakâyı'a göre hak kazanıyorlar. Zira, içtimâî sahada vuku bulan hadiseler, tabii sahada görülen hadiselerin aksine olarak ekseriya nagah-zuhurdurlar. Biraz evvel dediğimiz gibi hiç bir diplomat ne kadar deha sahibi olursa olsun yaptığı için vereceği netice hakkında bize -hakikate velev ki azıcık yakın olsun- bir şey söylenemez.

Tarihi mabutlarla metbu'ların sevk ve idare ettiği zamanlar çoktan geçti; insanlar bir çobanın idaresi altında veya bir kösemenin arkasından yürüyen bir sürü olmaktan çoktan çıkmıştır. Milletler gittikçe tek başına kaldıklarını ve bir takım meçhul, muzlim kuvvetlerden mürekkep bir herc ü merc halâ içinde kendi yollarını kendileri bulmaya mecbur olduklarını hissediyorlar. Bunun içindir ki, bir kişinin veya bir kaç kişiden mürekkep bir heyetin bütün beşeriyet namına ittihâz ettiği kararlar çok geçmiyor çürüyor, kurduğu binalar yıkılıyor, saçtığı tohumlar ber-hava oluyor.

Yunanistan'dan gelen son haberler, milletleri idare eden bu muzlim ve meçhul kuvvetlerin -ki ne idare, ne siyaset ilminin şimdiye kadar keşfedemediği şeylerdir- her hangi bir münevver kafadan ve herhangi sarih ve mantıkî prensipten daha zorlu olduğunu ispat etmektedir. Hiç kimse iddia edemez ki Venizelos'un son intihâbatta mağlup düşeceği evvelden anlaşılmış bir şeydi; bugün, bütün cihan bu nagah-zuhur hadise önünde mütehayyir şaşkındır. Vakıa Yunan işlerine pek yakından vakıf olanlar ve bu memleketi için için yiyip bitiren firka ihtirâsâtının

sırrına erenler bu haris ve haşin diplomatın etrafında çalkalanan kin ve gayzın günü birinde onu boğacağını keşf ve tahmin ediyorlar; fakat, sahte zaferlerle hakiki hezimetlerin böyle birden bire, birbirine karışacağına mutlaka kimseler, hatta Venizelos'un kendisi bile ihtimâl veremezdi. Bununla beraber, bu hadisenin harikulade tarafı zannedildiği kadar da kuvvetli değildir. Zira, bütün milletler, tarihin her devrinde, mutlaka kendi elleriyle yaptıkları mabutları yine kendi elleriyle kırmışlardır. Lakin hiç bir zaman nafîle yere kırmamışlardır.

nr. 8512, 18 Kasım 1920

Müşâhede ve Mülâhaza

Rus Hailesi

Son günlerde Kırım'dan gelen muhacir yüklü vapurların manzarası, hayatta görülebilen en müthiş, en feci, en sefil, en tüyler ürpertici şeylerden biridir. Bu vapurlardan birini Boğaziçi'nden geçerken, pek yakından görmüş bir dostum anlatıyor:

-Bu vapurdaki korkunç izdihamı hiç unutamayacağım, diyor. İçerisi ne halde idi bilmiyorum, fakat dışarıdan insanlar, birbirine girift salkımlar halinde, geminin direklerinden, demirin zincirine kadar üst üste asılmış görünüyordular; iki tarafındaki küçük sandalların içinde lâ-akall ellişer altmış kişi vardı. Kimisi ancak bir koliye bir urgana tutunmuş ve gövdesi denize sarkmış bir vaziyette durabiliyordu. Bütün bunlar insanlıktan çıkmış bir nevi pis eşya yığınları, paçavra kümeleri haline girmiş idiler.

Dünkü muazzam Rusya çarlığının son enkazı hatıramızda, işte, bu vapurların taşıdığı sessiz, şekilsiz, elim ve hazin yığınlar suretinde kalacaktır. Dört beş günden beri böyle kaç vapur İstanbul şehri önünde, Kızkulesi açıklarında demirledi, durdu. İnsan bunların civarından geçerken bila ihtiyar başını öte tarafa doğru çeviriyor, zira, en kuvvetli kimselerin sınırlarında bile bu hicret, sefalet levhalarına tahammül edebilecek cüret ve metaneti tasavvur edemiyorum. Şimdiye kadar gelenler yetmiş bin 70000 kişiymiş; bunlardan pek azı henüz karaya çıkarılmıştır; dört günden beri, vapurların içine üst üste tıklmış; vapurların üstüne, direklere, zincirlere, iplere salkım salkım asılmış bir halde ve aç, susuz bekliyorlar. Niye? Bunu kendileri de bilmiyorlar. Zira, bunların hiç birinde hatıra, emel, düşünce, korku veya ümit namına artık bir şey kalmamıştır; bu insanlıktan çıkmış öyle bir sürüdür ki, artık ne ses duyuyor, ne aydınlık görüyor ve dünyaya şimdiden, kara bir maveradan bakıyor. Bir insan için uğranabilecek neketlerin, çekilebilecek mihnetlerin hepsine bunlar uğradılar; hepsini bunlar çektiler; badema onlar için yangının, selin, zelzelenin, denizlerde fırtınaların, açlığın, çıplaklığın hiçbir ehemmiyeti ve teselli bulmanın, kurtulmanın, tekrar herkes gibi yaşamaya başlamanın hiçbir imkanı yoktur.

Düşününüz ki bunlar bizim muhacirlerimizden daha faci bir vaziyettedirler; felaketleri bizimkinden daha derin, daha çaresizdir.

Buradaki Fransızlar, evvelce gelmiş olan Ruslar, Amerikalılar, bilmem kimlerin Salib-i Ahmerleri dört beş günden beri bu felaketzedelere muavenet için hummalı bir faaliyet sarf etmektedirler; yiyecek, içecek, giyecek tedarik olunuyor; paralar toplanıyor, hastalar ve yaralılar için ilaçlar satın alınıyor. Bütün bu faaliyeti görüp işittikçe, kendi kendime gülüyorum, neye yarar, artık neye yarar? diyorum. Filvaki bu Rus muhacirlerini yakından gören, buraya nasıl şerait içinde geldiklerini bilen ve kim bilir kaç gündür aç ve susuz olduklarına vakıf bulunan bir kimse için bunlara muavenet sözünün manası nihayet gülünç olabilir. Kime muavenet? Nasıl? Bu aç karınlara dünyanın bütün ambarları, bu çıplak vücutlara şehrin bütün elbise depoları, bu hastalara şehrin bütün eczanelerin ilaçları kafi gelebilir mi sanırsınız?

Felaket önünde yes ne demek olduğunu ilk defa olarak bu insan enkazı önünde o derece derin bir surette hissettik ki, bundan sonra adeta hiçbir sefaletin yardım denilen şey ile kabil-i teselli olabileceğine ihtimal veremiyorum.

Yetmiş bin Rus muhaciri dört günden beri aç ve susuz İstanbul şehrinin önünde, deniz üstünde bekliyor. Zavallı İstanbul şehri, bunlara ne yapabilir? Onun bu hicret, sefalet ve nekbet sefinelerinden farkı ne? Sokaklarında açlardan, çıplaklardan başka kimler dolaşiyor? Evlerinde, öksüzlerden, dullardan, hastalardan, sakatlardan başak kimler oturuyor? İstanbul'da kim muhacir değildir ki, Kırım'dan gelmiş bu muhacirlere ellerini uzatabilsin? Herhalde kazazede gemilere dünyada en az emin mersa Galat rıhtımı ve felaket-didelere, gariplere en az müsait melce'i İstanbul şehri olsa gerektir. Bu muhacirler buraya çıkarılırsa, eminim ki hem bunların sefaleti bir kat daha artacak, hem bizim maişetimiz iki kat daha güçleşecektir.

İki üç seneden beri haile engiz bir muhaceret halini alan İstanbul'da artık bundan fazla eleme, bundan fazla muzayakaya yer kalmamıştır. Bizim kendi muhacirlerimizin, cami avlularında, viranelerde, saçak altlarında can çekiştiği ve yeni gelen esirlerimizin sokak sokak dilenciler gibi dolaştığı bir sırada Bolşevik

istilasından kaçan Ruslara kapılarımızı açmamız merhametten ziyade sersemliğimize haml olunabilir.

Vakıa dünyada, Rusların halini bizden daha iyi anlayacak hiç kimse yoktur. İstilalara maruz kalmanın, katliamlar önünde kaçışmanın, yangınlardan çıkmanın, yersiz, yurtsuz dolaşmanın, kimsesizliğin, çaresizliğin açlıkla yoksulluğun enva'ını biz de onlar kadar gördük, öğrendik. Saadet ve haşmet devrinde bize düşman olan bu millete, neket ve hezimet saatinde dost ve kardeş olduk; fakat ne çare ki, etrafımızda gittikçe köpüren, gittikçe coşan bir felaket denizinde ancak bir arada boğulmak için...

nr.8513, 19 Kasım 1920

Hafta Musâhabesi

Deli Petro ve Lenin–Garp medeniyetinin Rusya’ya suret-i tatbiki–Petro’nun kullandığı vesâit–Fransa ve Rusya ihtilâli–Bir mukâyese–“Saint Klotlar” ve kızillar–Sınıf kavgaları–Burjuvazi ve Aristokrasi–Burjuvazi ve amele takımı.

Harp esnasında diyorlardı ki, umûmî mütârekeyi müteakip hemen her memlekette ihtilâller başlayacak. Büyük Rus ihtilâli, patlamak için mütarekeyi bile beklemedi; zira, bu koca memleket senelerden beri için için ihtilâldeydi. Bir asırdan beri Avrupa’nın sirâyet etmedik yerini bırakmayan bu içtimâî hummâ Rusya’ya girmekte geç bile kaldı; zira Rus ruhu esasen hammâli ve Rus diyarı, tekevvinundan evvel kaynayan bir dünya gibi, alttan alta ateşli bir herc ü merc içindeydi. “Lenin”i, yeni bir Rus enmuzcu zannedenler yanırlorlar, “Deli Petro” dediğimiz hükümdarın “Lenin”den hiç farkı yoktu. “Deli Petro” mutaassıp ve haşin bir ihtilâlcıydı; memleketinde mevcut bütün serbest müesseseleri yıkan ve dünyanın en kuvvetli “otokrasi” sini kuran bu adam değil midir? Onu, barbar Rusya’ya garp medeniyetinin şulesini getirmiş ilk büyük hükümdarlardan biri olarak telakki etmek doğru değildir. “Deli Petro” vakıa milletini garplılar gibi giydirdi; ordusuna ve sarayına bazı garp adetleri, bazı garp usulleri soktu, fakat bir elinde satır, bir elinde sopa ile...Eski modaya sadık kalmak isteyen her ferdi, her sınıf halkı bu satırdan geçirdi; etrafındaki adamlarını sopa ile idare etti. Kendisine muhalefet eden zümrenin başına geçen oğlu, kendi eliyle idama mahkum oldu. Bu inkılâpçı hükümdar, etrafında, artık Asyaî modayı hatırlatan şeylerin hiç birini istemiyordu. Herkes sakal uzatmaktan, uzun etekli esvâp giymekten şiddetle men etti; onu, elinde bir makasla rast geldiği bütün uzun sakallıları ve bütün uzun beşleri bizzat keserken gördüler. Yüksek, kalın çizme yerine ince iskarpin giymekten imtina eden saray erkanından bazılarını nefy, bazılarını hapis, hatta bazılarını idam ettirdiği oldu. “Deli Petro” esasta ve teferruâtta ne olursa olsun, milletini garplılaştırmak, devletini Avrupalı devletler meyanına ithâl etmek için, ne kan dökmekten, ne yangın çıkarmaktan, ne beldeler yıkmaktan korkmayan gözü pek ve fikri sabit dahiyelerden biriydi; “Lenin” başka türlü bir şey midir? Bu dünya yüzünde hiç bir şeyin yeni olmadığını iddia edenler ve tarihin bir tekerrüründen ibaret olduğunu söyleyenler bir nokta-yı nazara göre haklıdırlar. Yine

bu nokta-yı nazardandır ki bugünkü Rus ihtilâlinin dünkü Fransız ihtilâlinden esas ve ruh itibarıyla farkı pek azdır.

Son asır zarfında sınıâtin terakkisi bu türedi Burjuva sınıfının önüne ikinci bir sınıf, amale sınıfının türemesini intâç etti. Yani Avrupalı cemiyetlerin merkez kuvveti yavaş yavaş bankalardan fabrikalar ve darülsinaalar tarafına doğru eğilmeye, meyiletmeğe başlandı. Ortaya bir “sermaye ile sa’y” mücadelesi çıktı; amale diyor ki: “parayı kazanan patron, fakat alın teri döken benim! Bensiz para ne yarar? Şimdi işlemekten vazgeçsem bütün bankalar kapanıverir!” Grev denilen usul ile ikide bir kuvvetinin derecesini tartıyor. Ateşin karşısında, yerin altında senelerden beri sermayedar denilen adama karşı iki yüzlü bir bıçak gibi kinini biliyor. Günün birinde, o kadar rahata alışan zavallı takkeli ve terlikli Burjuva, bu bıçağı ya arkadan, ya önünden mutlaka yiyecektir.

Zira, benim kanaatim şudur ki, badema hiç bir şey bu iki sınıf arasında açılan çukuru dolduramaz. Son günlerde “Gorki”nin “Tolstoy”a dair neşrettiğı bir kitabın bazı sayfalarını çevirirken sınıf kininin ne demek olduğunu daha ziyade serâhetle anladım; birbiriyle fikren ve ruhen baba oğul olan bu iki adam, başka başka sınıflara mensup olmak dolayısıyla bazen adeta birbirinin düşmanı kesiliyor. Bu hali “Gorki”nin büyük dostuna dair anlattığı hatıralarda açıktan açığa sezmemek mümkün değildir. Sokak çamurları arasında yetişmiş eski serseri, bütün gayretlerine rağmen hâlâ “Kont”luğundan bir şey saklayan ihtiyar “Tolstoy”dan şöyle bahsediyor:

“Konuşup dururken, birden bire, karma karışık köylü sakalının ve kalın, mavi demokrat gömleğinin altından eski Rus “Parin”i, eski büyük sinyor, bütün manasıyla ve kuru kibar tavırlı ihtiyar Rus asiller sırtıverirdi; bu hal karşısında kendisine sade-dilâne bir surette merbut olanlar, bütün o ziyaretçileri, bütün o müritleri donar kalırdı; bütün burunlar adeta tahammülfersa bir buz havasıyla mosmor kesilirdi. Bir gün dostlarından biriyle yanından avdetimizde, bir vagonda diğer sade dil merbutlarla hep beraberdik. Zavallıların nefesi tıkanmış gibiydi; ihtiyar dostu bana dedi ki: “Ne duş, ne soğuk duş!” Ben ki onu anarşist zannediyordum.”

Gorki'nin, adeta bir ilah gibi perestif ettiği Tolstoy'dan acı bir istihzâ ile bahsedifif, bu kadar büyük ve harikulade ruhlar arasında bile sınıf kininin ne derin bir uçurum açmifif olduğunu ispattan başka neye yarar?

nr. 8514, 20 Kasım 1920

Müşâhede ve Mülâhaza

Hakikatperestlikte İfrat

Şu “Edebiyat-ı Cedide” cereyanının veyahut o zamanki tabire göre “mekteb-i edeb”in memlekete ettiği fenalıklar saymakla tükenmez. Hayatı olduğu gibi görmek, hayatı olduğu gibi anlatmak o zamanki genç üdebanın takip ettiği yegane gaye idi; “realizm”, “natüralizm” dillerinden hiç düşmeyen hikmet-amiz kelimelerden, Zola, Doudet, Goncourt biraderler, tanıdıkları taptıkları yegane üstatlardandı. Bu üstatlar içinde hassaten Zola’yı bir türlü anlamayan biçare Ahmet Mithat Efendi, saçıyla sakalıyla bu coşkun delikanlıların elinden az mı çekti? Onu, ikide birde “sen hayalsin!” diye itham ederlerdi; onlarca roman, beşeriyeti bütün pislikleri, bütün kusurları, bütün çirkinlikleriyle olduğu gibi çırpıplak gösteren bir ayna idi ve hayat hakkında –bu terkip onlarındır- mevcut renklerle şekilleri değiştirerek aksettiren her romana merdut, mezmum yani eski usul (!) bir romancı sayılırdı.

Şimdiki, Fransa’da “realizm” denilen edebî meslek tamamıyla yıkıldı ve Zola denilen adam unutulup gitti; bizde hakikatperestlik, babadan oğula irsen müntakil illetler gibi edebiyat-ı cedide neslinden bu günkü nesle geçti ve bu seferde genç kalpleri Maupassant aşkı sardı. “Hayatı olduğu gibi görmek, hayatı olduğu gibi göstermek” düsturu gittikçe daha ziyade revaçtadır. “Filan adam bir hikaye yazmış, pek fena bir hikaye... Zira, tasvir ettiği hayat ve tipler hakikate hiç uymuyor.” Şu biçare romana hakikate uymayan bu hayatı nasıl anlatmış, iyi, doğru bir lisan ile veya sade, tatlı bir üslup ile mi? Değil mi? Burasını arayan soran yoktu; halbuki Maupassant ben hakikati, yalnız hakikati söylüyorum, demedi, “hikaye ediyorum” dediği idi.

Edebiyatta “realizm” yani hakikatperestlik belki hala bir noktayı nazardan kabil-i müdafaa bir fikirdir. Evet, her ne kadar taraf taraf “edebiyat”lar, gittikçe bu kurutucu meslekten uzaklaşıyor, gittikçe mefkurevî, sırrı içtimâî veyahut sadece sevdavî olmaya başlıyor; yani otuz kırk senelik bir buhran ve inhitattan sonra yavaş yavaş tabii hudutları dahiline giriyorsa da zannederim, hala “realizm”den bahsetmek kabildir; esasen maksadım bunu inkar etmek değildir. Ben, bu “realizm” cereyanının

bizde, bizim aramızda, bizim ruhumuzda ika ettiği zararlardan bazılarını saymak istiyorum.

Bu zararların birinci belki başlıcası, fikriyat ve edebiyat alemine atılan gençlerin kuru ve kavruk bir hale girmiş olmasıdır. Hayalden fazla öğrendikleri fenni tabirattan “mütereddi” gibi kelimeler, bütün fevkalade yaşamak isteyen kimselere taktıkları isimlerdi. Bunlar bilmezler ki beşeriyetin sanat, edebiyat ve fikriyat sahasındaki bütün faaliyatı insanları alelâdenin fevkinde bir hayata mazhar kılmak içindir. Bizim havass-ı hamsemizle haberdar olduğumuz alemin üstünde gizli ve ideal bir mıntika var; oraya ancak fazla tahassüs ve fazla tahayyülle varılabilir. Gündelik hayatımızın süfli vakalarından ve uzviyetimizin tekazasından kurtulup da bu mıntıkaya ermek için sarf ettiğimiz gayret de bize yardım eden kimselerdir ki şair, sanatkar ve filozof diyebiliriz. İçinde çırpındığımız çamurun cins ve mahiyeti hakkında bize mütemadiyen merhametsizce tafsilat verenlere değil...

Bu noktayı nazardan, bizce her şairin, her sanatkarın ilk vazifesi ruhlara yeni ve daim daha yüksek bir cevelan sahası hazırlamak ve onları oraya doğru çekmektir; yoksa, esasen levs ve riyadan ibaret olduğunu pek iyi bildiğimiz alemin en basit, en çirkin ve en adi taraflarını göstermek değildir. Vakıa “realist” edebiyatta bir fazileti olduğunu iddia edenler vardır. Bunlara göre güya fenalığı göstermek fenalıktan iğrendirmektir. Halbuki son otuz kırk senelik tecrübe bunun büsbütün aksini ispat etti, bu “realist” edebiyattan öyle bir nesil çıktı ki güzellikle çirkinliği, levsle ulviyeti birbirinden ayıramıyor. Şerr ve gızzeti tabii ve beşeri zannediyorlar ve hayata Zola'nın bir romanını okur gibi bakıyor. En feci manzaralar önünde bile gözleri kuru, kalbi hareketsiz duran bu nesil, bu maddiyet-perest ve hakikat-cu nesil, sufliyatın üzerinden atlayarak ve gözleri tatlı bir cuşişle dumanlanarak iyiliğe, güzelliğe doğru koşmak isteyenlerin yolunda zulüm bir set gibi dikiliyor.

Hakikati görmek ve hakikati olduğu gibi göstermek... Niçin? Herkes gözü bunu kafi derecede görmüyor mu? Bunu ayrıca kitaplardan öğrenmeye ne lüzum var? Bizim kitaplardan beklediğimiz şey hayatı, olduğu gibi değil, olması lüzum geldiği gibi öğrenmektir.

nr.8515, 21 Kasım 1920

Müşâhede ve Mülâhaza

Ahlak Nizâmnâmesi

Gazetelerde ara sıra görüyoruz; darü'l hikmet ül selâmiye'de bir ahlak encümeninden ve bu encümenin tetkik ettiği veya tatbike hazırlandığı bir ahlak nizâmnâmesinden bahs olunuyor. Ahlak nizâmnâmesi? Bu ne demek olacak? Bun nâm altında kanun-ı medeniye yeni bir zeyl mi ilave ediliyor? Kavanin-i şer'iyeden bir takım yeni nusûs mu çıkarılıyor? Bu nizâmnâmenin kuvve-yi icrasiyesi var mıdır? Bu hususta henüz hiç bir malumatımız yoktur; yalnız bunun Şeyhülislam sabık Sabri Efendi Hazretleri tarafından kaleme alınmış bir nizâmnâme olduğunu ve memleketimizde daha doğrusu İstanbul'da gittikçe artan manevî tereddînin önüne geçmek için lazım gelen tedbirlerin alınması gayesine matuf bulunduğunu biliyoruz. İşin bu kadarı hayırlı bir teşebbüsten başka bir şeyi ifade etmiyor; lakin böyle bir teşebbüsün müspet bir netice verebileceğinden biz katiyen emin değiliz; zira, bu nizâmnâme, olsa olsa memleketimizde bir takım hey'ât-ı nâsıhalar teşkilini ve bunların gerek matbu'at vasıtasıyla, gerek cevâmi ve mesâcid de vaâz ve telkin suretiyle halk üzerinde bir nevi irşat ve ikâz vazifesi görmelerini tes-hil edecek usulleri tayin ve tespitte medâr olabilir ve bunun haricinde başka hiç bir mâiyeti, bir kuvveti haiz değildir. Olmamalıdır da...Zira, esasen kendine mahsus millî törelere, dini ve medeni kanunlara, resmi nizamlara malik olan ve meşrutiyetle idare olunmak istenen bir millet, velev kısmen olsun, hususi bir müessesese veya hususi bir şahıs – buradaki şahıs tabirinden maksadım “Personne particulier”dir– tarafından tertip edilmiş bir nizâmnâmeyi kabul ve tasvip etmek şöyle dursun, hatta bir nevi şüphe ve bir nevi adem-i emniyetle karşılamalıdır. Zira, dinen “bid'at” denilen şey ne kadar makdûh ise, içtimâ'an de milletin vicdanında lüzum ve ihtiyaç hâsıl olmadan icâd ve tatbikine teşebbüs edilen yeni müesseselerde o derece makdûh, merdûd ve hatta muzırdır. Bu gibi teşebbüslerin, ekseriya bir cemiyetin bünyesini tashih ve ta'mir edeceği yerde fena halde sarsar ve vaktinden evvel dökülüp, yıkılmasına sebebiyet verir. Nitekim yine bu nizâmnâmeye dair aldığımız malumata göre Sabri Efendi hazretleri Müslüman mahallelerinde bazı gayr-i resmi murakabe ve müşâhede heyetleri teşkilini düşünmek ve bunu nizâmnâmesinin en esaslı maddelerinden biri olarak telakki etmiştir. Bu maddeye göre, bir nevi imam ve muhtar teşkilâtını andıran bu murakıp ve müşahit heyetlerin yegane vazifesi mahalleleri dahilinde sakin

ailelerin ahvalini tetkik etmek ve şüpheyi davet edecek harekatta bulunanları yavaşça makam-ı âidine ihbar eylemek imiş. Buna ne dereceye kadar inanmak lazım geldiğini bilemiyorum. Lakin eğer istihbâratımız doğru ise bu gibi esaslar üzerine müstenit bir nizâm-nâmeyi –bereket versin ki kâbil-i tatbik değildir– terbiyetkâr bir fazileti haiz sanmak şöyle dursun hem ahlâkiyât hem içtimâiyât nokta-yı nazarından açıktan açığa muzır telakki ederiz. Ahlak nokta-yı nazarından muzır telakki ederiz: Çünkü böyle bir teşkilât bir nevi hafîye teşkilâtı demektir; zira, bu gibi murakıp, müşahit ve muhbir heyetlerin bulunduğu yerlerde fesat, tezvîr ve fitneden başka bir şey cay gir olmayacaktır; böyle mahallelerin havası az zaman içinde şeref ve haysiyet sahibi hiç bir kimsenin teneffüs edemeyeceği kadar mesmûm ve münfesihi bir hale girecektir. Heyet-i ihtiyâriye teşkilâtının bile şiddetle kurûn-ı vustâ’î görüldüğü böyle bir devirde böyle bir teşebbüs, geriye atılmak istenilen adımların en tehlikelidir.

İçtimâiyât nokta-yı nazarından muzır telakki ederiz: Zira, bu, hürriyet-i şahsiye denilen mukaddes hakka karşı kurulabilmesi mümkün olan bu suların en müthişidir. Maazallah böyle bir nizâmın tatbiki halinde hiç kimse evinde rahat yüzü görmeyecek, herkes daimi bir şüphe ve endişe içinde kalacak; her aile kapısını adeta korka korka açıp kapayacak; penceresinin kafeslerini titreye titreye kaldırıp indirecek ve sokakta yürürken gizli yerlerden bir çok mütecessis nazarların her dakika vücuduna birer iğne gibi battığını hissedecektir.

Bu milletin başında, vaktiyle, polis müdürü Bedri’nin işlettiği gayet iptidâi ve muz’ic bir “zabita-yı ahlakîye” makinesi vardı. Bu makinede bir çok aile reislerinin namus ve haysiyeti, bir sürü külhan beylerinin arzu ve hevesine göre öğütülür, toz ve toprak haline ifrağ edilir ve havalara savrulurdu. Mesela günün birinde, lalettayin herhangi bir zevc polis müdüriyetinden kapalı bir mektup alır, telaş ile açar bir de bakar ki mektubun içinde zevcesine dair şöyle bir ihtâr var: “Hareminizin ahval ve harekâtına dikkat ediniz. Geçen gün filan yerden geçerken yüzü açıktı, yolda birine selam verdi. Vapura girerken dönüp iki defa arkasına baktı. ilh.”

Bu ihtarlar bazen daha esrar-amiz ve daha dolaşık bir tarzda vuku bulurdu, gelen mektupta sadece “Filan saatte polis müdüriyetinin filan şubesine uğrayınız: ailenizin namusuna muta’allik bir mesele için” denilirdi. Bu muhtırayı alan kimse ne

hale gelirdi siz tasavvur ediniz. Helecandan nefesi tıkanmış, soluğu polis müdirriyetinde alırdı; bıçkın tavırlı, bir sivil memur onu güç bela huzuruna kabul eder ve bir çok evrâk tetkikiyle geçen uzun bir sükûtta sonra başını kaldırıp: “Hareminiz, halkın hissiyât-ı şehvâniyesini–uydurmuyoruz– tahrik eder bir tarzda dolaşıyormuş. Bu rezalete bir nihâyet veriniz! Yoksa...” derdi! Buna benzemez bin türlü rezâlet ve tecavüz hep ahlak-ı umûmîyenin muhafazası namına vuku bulurdu.

Henüz kabile halinde kanunsuz, nizâmsız ve bir iki kişinin keyfine göre yaşayan vahşi cemiyetlerde bile nazar-ı istiğrabla görülecek bu gibi ahvali nasıl tavsif etmek lazım geldiğini bilemeyiz. Ve bu sefer ahlak-ı umûmîyeyi muhafaza maksadıyla – gayr-i resmi olarak teşkil eden ahlak encümeninin kavanin-i esasiyede yeri olmayan bir takım nizâmât ile hürriyet-i şahsîyeye tecavüz etmemesini ve ferdin haysiyetine dokunacak tedbirler kullanmamasını temin ederiz.

nr. 8518, 24 Kasım 1920

Müşâhede ve Mülâhaza

Eşyanın Tenasuhu

Geçen gün yüksek kaldırımdan Beyoğlu'na çıkarken -zira, tramvaya binmek imkansız ve tünele girmek muhliktir- iki adımda bir tevkif edip hem soluk alıyor, hem etrafıma bakınıyordum. Çoktan beri geçmediğim bu çarşıda bana her şey biraz değişmiş gibi geliyordu; vakıa pislik, aynı pislik, intizamsızlık aynı intizamsızlık, kargaşalık aynı kargaşalıktı. Karmakarışık kamlot eşya sergileri, çürümüş meyve yığınları, tozlu ve perişan kitap camekanlarında bu sedefli nalınların, bu adi eşya sergileri arasında bu sırmalı çevrelerin, bu meyve rafları üzerindeki teraşide billur taklidi nargilelerin işi ne?

Beyoğlu'na doğru yaklaştıkça sağlı sollu dükkanların camekanlarında bu gibi eski Türk eşyasından başak bir şey görmemeye başlıyordum; öyle ki doğru yola çıktığım zaman, kendimi, adeta uzun bir antika galerisinde sandım; manifaturacılar, kuyumcular, lavantacılar, bakkallar, hazır esvap mağazaları, kırtasiyeciler, ilh; denilebilir ki, hep antika şark karî eşya ticaretiyle meşguldürler. Bunların kimisi şal, kimisi kehruba çubuk, kimisi amber kutuları, kimisi tespih, kimisi hilali gömlek, dört başlı entari, uçları işlemeli uçkur, kimisi sadece la'lin ve leğen satıyor.

Bir zamanlar Türk evlerinin, sonra Türk esnafının servetini teşkil eden bütün bu güzel şeyler acaba nasıl oldu da böyle birden bire Beyoğlu'na göç ediverdi? Birkaç seneden beri kim bilir kaç bin şark karî eşya meraklısı ecnebi ile dolu memleketimizde, hiç olmazsa bu nevi ticaretin bizim elimizde kalması lazım değil miydi? Heyhat, bundan beş on sene evveline gelinceye kadar, şarkı, bin bir gece efsanelerinden öğrenmiş her ecnebi seyyaha Harun'el Reşit'in sarayından daha muhteşem ve daha efsunkar görünen büyük çarşıya artık dönüp bakan bile olmuyor. Zira, şimdi orada nazara çarpan şeyler, bir zamanlar yüksek kaldırım kamlotçularının sermayesini teşkil eden soluk basmalardan, kauçuk tütün keselerinden, eski latiskalardan, eski liyon tentelerinden ve birkaç kırık dökük maroken koltuktan ibarettir.

Daha düne kadar hamamlarımızın eşğinde duran sedefli nalınlarımızın, daha düne kadar, ayaklarımızı sildiğimiz işlemeli havlularımızın, ne yapacağımızı bilemeyip de evlerimizin şöyle bir köşesine attığımız veyahut çocuklarımıza oyuncak diye verdiğimiz amber tespihlerimizin, kehribar çubuk başlarımızın hatıra gelmez derecede yüksek fiyatlara satıldığı bir sırada Türk esnafı ne yapacağını bilemiyor ve bu eşyanın dünkü sahipleri açlıktan kıvranıyor. Eski Türklüğün terekesinin böyle yad ellere geçişinde ve onlar tarafından haraç mezat edilişinde ne hazin bir mana var! Fakat bunun bir de gülünç tarafı var ki herkes farkında olmakla beraber farkında gibi görünmek istemiyor, o da, Elyevm Beyoğlu esnafını Türk malı, Türk sınaatı diye sattıkları eşyanın ekseriyetle bir takım uydurma, sahte şeyler oluşudur. Filvaki, karşı taraftaki düşmanların camekanlarını dolduran bütün o şark emtiası meyânında garp fabrikalarının garp destgahlarının imalatından olan eşya şark karîlikte asıllarından daha aşağı kalmıyorlar. Biçare Avrupalılar bu suretle bize bir elleriyle verirken diğer elleriyle -hiç şüphesiz iki üç kat pahasına geri alıyorlar. Mamafih buna da şaşmamalıdır; zira, biz de Avrupa çarşılarında aynı büyüye tutuluyoruz; şark karîlik modasını diğer bütün modalar gibi garptan öğrenen bazı Türkler son zamanlarda Berlin'den, Viyana'dan koltuklarının altında birer uzun çubuk ellerinde birer billur nargile ve boyunlarında birer tespihle avdet eder olmuşlardı. Elyevm, İstanbul'da, Avrupa şehirlerinden satın alınmış böyle sahte Türk eşyasıyla alaturka döşenmiş bir çok Türk evleri vardır. Binaenaleyh, eski Türk sınaatini devam ettirmek, hiç olmazsa bu sınaatin enkazından istifade etmek, şöyle dursun, bilakis bunu ellerine alanların belki en ahmak müşterileri biz oluyoruz. Bu öyle bir hadise-yi iktisadiyedir ki bir misline daha başka bir yerde tesadüf etmek mümkün değildir.

Şarkkarî eşya ticareti adeta bir sihirbazlık haline girdi. Bu eşya, hokkabazla, göz bağcı arasında bir takım adamların elinde istihaleden istihaleye uğruyor, kah büyülü aynalar şeklinde gözleri kamaştırıyor, kah sarhoş edici kokular halinde başları döndürüyor, kah bir cennetin manevîyatına girip insanın kulağına harikulade şeyler söylüyor. Fakat, bütün bu büyü'nün esasını teşkil eden şey yine bizim cetlerimizimizin ruhudur.

Yani oyun bizim namımıza oynanıyor, lakin "parsa"yı başkaları topluyor.

nr.8519, 25 Kasım 1920

Müşâhede ve Mülâhaza

Mevsimsiz Mütalaalar

Bu milletin elim tecellilerinden biri de bağından çıkardığı bazı zekaların ikide bir kendi aleyhine dönüşüdür, biz de, her açılan gözün ilk gördüğü şey mutlaka nakıslarımızdır; hele şu son yirmi beş otuz senelik devrin büyük adamlarından hiç birinin bir kerecik olsun lehimize bir tek kelime söylediği işitilmemiştir. Hepsinin ağzında "Ne berbat muhit! Ne kabiliyetsiz millet!" sözleri daimi bir teranedir. Koca Namık Kemal bile:

Ne edepsiz köpekleriz

Kimi görsek etekleriz

dememiş miydi? Ben hiçbir milletin ne hassaten iyi, ne hassaten fena olacağına ihtimal veremediğim ve her milletin kendine göre iyi ve kötü tarafları bulunduğu kani olduğum için ara sıra Türk milletin de yanılabilirliğini düşünüyorum. Vaki bir millete nakıslarını ve kabahatlerini söylemek ekseriya o milleti lüzumundan fazla meth ve sena ile coşturmaktan ziyade faydalıdır, her memlekette münevver ve mütefekkir zümreye bu tarzda hareket -hususiyile bazı ahvalde- adeta vazifedir. Bu nokta-yı nazardan mesela, "Dreyfus" meselesinde, bazı Fransız üdeba ve siyasiyununun ve bir sınıf Fransız gençliğinin gösterdiği civanmertlik Fransa tarihinin en şanlı bir sayfasını teşkil edecek büyük hadiselerden biriydi. Lakin, yine -Fransa için ne mesut bir tecellidir ki- bu hadise esnasında (1 satır sansür) yaşasın Dreyfus!" diye haykıracak kadar adalet fikrini vatan fikrinin üstünde tutan bu civanmertlerden bir çoğu, "Action Francaise"nin o meşhur pehlivanından daha az vatanperver, hatta daha az "şoven" değildi.

Zavallı Zola'yı parçalamak isteyen ve mütemadiyen "Kahrolsun alçaklar! Yaşasın Fransa!" diye bağırarak halka karşı "Sersem güruh!" küfrünü savuran "Kılamenso" ve her türlü millî heyecanlar önünde istihkar ve istihzadan başka bir tavır göstermeyen o beynelmilelci Anatole France, son senelerde her fırsatta düşmana söven ve "güruh!" tesmiye ettikleri halkın içinde kendilerinden geçip yumruklarını cepheye doğru sıkanlardandı. Hiç unutmuyorum, "Penguenler Adası"nın muharriri 3 Nisan 1915 tarihinde, Almanlar için bir tan ve düşnâm salkımı

bir mecmûa-yı eşarın başına: "Şiirleriniz, diyordu; Fransa'nın şanı ve Almanya'nın ebedi rezaleti namına birer ebedi abidedir!"

Her memlekette bazı zamanlar olur ki adalet veya hürriyet fikri, vatan ve millet hissine bir an için galep gelebilir ve gelmelidir de. Fakat, bazı anlar da olur ki, adalet veya hürriyet fikrini vatan ve milliyet hissine, üstün tutmak bir hıyanettir veya bir cinnettir, böyle anlarda hiçbir mantık, hiçbir hikmet o milletin hakkı onun heyecanı kadar kuvvetli olamaz, böyle anlarda mütefekkirinin o soğuk muhakematı kızışan kanlara birer zehir damlası halinde girer ve destan-ı sayhalar hailevi figanlarla dolu havada her hangi bir hekimin sözü -nass-ı katı bile olsa- yine bir küfüdür.

Yarım asırdır kemal-ı sükun ve tevekkülle kendini söndürmekte devam eden biçare Türk milleti, işte şimdi, hayatının böyle bir dönümünde bulunuyor. Kulakları hal dünkü vaveylanın uğultularıyla tıkalı, gözleri hala dünkü yangının dumanıyla örtülü ve kalbi bugünkü istilanın helecanıyla çarparken ona bir takım mücerret hakikatlerden, bir takım kitab-ı nazariyelerden bahsetmenin manası nedir?

Kızgın bir saç üstünde işkenceye mahkum bir adam kıvrım kıvrım kıvrandırılıyor; tam bu sırada bir çok ukala etrafını alıp ona diyorlar ki: "Gördün mü? İşte kabahatinin cezasını çekiyorsun! Filan zamanda filan tarzda hareket etmiş olsaydın, şimdi bu belaya giriftar olmayacaktın! Ah, ne akılsız adamsın! Neden kendini böyle kaptırdın, neden seni sürükleyenlere mukavemet etmedin? ilh" işte, bizdeki mütefekkir ve münevver zümrenin tavır ve hareketi hususıyla son zamanlarda tıpkı buna benziyor. Ne olur, biraz da cezayı ağır bulsalar.. e hayır kabahati çekecek.

Nitekim geçenlerde bu zümreden birisi hakikat ve hürriyet perestisine o derece mağlup oldu ki (sansür) saç üzerindeki adamı şişeleyenlerden birine elini uzattı ve: "Aferin dedi. Demire ve ateşe karşı iyi duruyorsun!" bu sözü söylemek Frenklerin dediği gibi, bir "gaf" mıydı, yoksa zalimane sitemden mi ibaretti? Bilmiyoruz, yalnız bütün sıcak kanlı insanlar üzerinde soğuk bir duş tesiri yaptığını

müşâhede ettik; hele darülfünun gençliği bu yüzden müteallim olmuştur ve düşmanına karşı bu kadar sitayişkar olan zata itibarını göstermekten çekinmemiştir.

Bilmem ki, Türk milletinin, mevcudiyetlerini kendisi için bir şeref addettiği bazı şahsiyetler onun samimi heyecanları aleyhine yürümekten ve ikide birde onun hatırını kırmaktan ne zevk alırlar?

nr.8520, 26 Kasım 1920

Hafta Musâhabesi

"Darülbedayi" ve "Yeni Sahne"-Aktörlerin işveleri- sanat için sanat mı, para için sanat mı?-Kuru iddialar-Meşhur bir aktörün azamet ve hezimet-i Kuşdili'nde bir facia- bazı temaşa hatıraları-Abdülhamit-i Sâni ve Burhanettin Bey-"Yeni Sahne" Darülbedaiye rekabet edebilir mi?-Hayır...-Çünkü...

Bizde temaşa hayatı, henüz tesis etmeden bir çok buhranlar geçirmeye başladı. Diyorlar ki "Darülbedayi" yıkılmak üzeredir ve "Yeni Sahne" henüz ne yapacağını bilemiyor. Bu iki müessese ortasında kalan aktörlerimiz adeta bir siyaset dalaveresi çeviriyorlar, kah bu taraf, kah o tarafa meyletmek suretiyle mütemadiyen hem bu tarafın, hem o tarafın iştihakını, rağbetini tahrike uğraşıyorlar. "Yeni Sahne" ikide bir Raşit Rıza, Muvahhit, Behzat, Onfık Beyler gibi en güzide mümessillerin kendisine geldiğini ilanlarla ve makalelerle İstanbul'un dört köşesine bağıyor; zira, bu, bütün manasıyla bir tiyatro kumpanyası; davulu, zilleri, boruları ilh. ile bir "Thespis" arabasıdır. Maksadı "Sanat için sanat" yapmaktan ziyade "Para için ve hayat için sanat" yapmaktır. Vakıa memleketimizin en mümtaz edebî simalarından Mehmet Rauf Bey bu şirketin müessesleri meyanında bulunuyor ve tiyatronun edebî umuruna tamamıyla kendisi riayet ediyor; vakıa "Yeni Sahne"nin memleketimizde tam manasıyla millî bir temaşa tesis etmek üzere teşekkül ettiği söyleniyor ve Türk tiyatrosu için pek muzır bir cereyan olan "adapte" piyes oynatmak adetinin önüne geçileceği iddia olunuyor; fakat, bizi "Yeni Sahne"nin üç dört aydan beri hazırladığı asarı sahne üzerinde görünceye kadar bu şüphemizi muhafaza edeceğiz; bunun, halkın edebî ve bediî tehzibine yardım eden bir müessese olmaktan ziyade umumun zevkine hadim bir oyun şirketi halini alacağından eminiz. Bizim muhitimizde aşağıya doğru inen cereyanlar, daima yukarıya doğru çıkanlardan daha kuvvetlidir. Zavallı aktör Burhanettin Bey'in akıbeti göz önündedir; bize ilk defa o kadar yükseklerden görünen bu sanatkar birden bire ne baş döndürücü bir sükût ile düşüverdi! Geçen yıl kendisini Kadıköy'ün Kuşdili Tiyatrosunda halkı güldürmek için tuhaflık ederken gördüğüm zaman adeta tüylerim ürperdi; on iki sene evvel Beyoğlu'nun en mutena sahnelerinde, en güzide bir halk önünde Frenk ve Türk edebiyatının şaheserlerine gür sesiyle can veren "Silva'nın Şakirt Marifeti" bu muydu? Bu muydu o artist ki müsamerelerine smokinle gidilirdi ve oyun aralarında devrin vükelası onu, localarına

davet etmeyi kendileri için büyük bir şeref sayardı. Şimdi, tekrar birer birer hatırlıyordum; içim acayip bir hüzünle doluyordu; o hüzün ki gençliğini bildiğimiz ve ihtiyarladığına şahit olduğumuz güzel kadınlar önünde, kadim beldelerin viraneleri karşısında, düşman eline geçmiş vatan toprağında hissedilir; adeta adem ve bir fena kokusu gibidir.

Burhanettin Bey pek istidatsız bir aktör olduğu için mi birden bire bu derekeye düştü? Bunu söylemek fazla nankörlüktür. Vaki, ilk zamanlardaki şöhretine karşı duyduğum hayret ve hükümete rağmen pek çok defalar kendi aleyhine yazı yazdığımı ve söz söylediğimi hatırlıyorum; bu sanatkarı hiçbir zaman yüksek bir istidat olarak tanıyamadım; fakat on iki senelik temaşa tecrübesi bana ispat etti ki Silva'nın Şahirt marifeti pek de o kadar yabana atılacak aktörlerden değildir ve henüz onu pek fazla geçmiş mümessiller de yetişmemiştir. Binaenaleyh, bu aktör için; kendini, diğer bir çok sanatkarlarımız gibi aşağıya doğru inen cereyanlara kaptırdı, demekten başka bir şey bulamıyorum. Temenni edelim ki "Yeni Sahne"de aktör Burhanettin Bey gibi bir akıbete duçar olmaktan tevakki eder ve halka doğru inmekten ziyade halkı kendine doğru çekmenin yolunu veya kolayını bulur.

Mamafih, ne olsa, müesseselerinin iddiası üzere "Yeni Sahne"nin "darülbedayi"ye rekabet edebileceğine ve hatta infisahına sebep olacağına inananlardan değiliz. Zira "darülbedayi" bir konservatuar yani bir inşat ve temsil mektebidir; fikrime göre bu müessese yalnız bu tarzda bir mektep olarak da kalmamalı, adeta darülfunun mahiyetinde yüksek bir irfan müessesesi şekline girmemeli, halka vereceği oyunlar her mektebin sene başı imtihanlarını andırmalıdır. Yoksa bu müessese, kabil değil, varlığını tehdit eden buhrandan kurtulamaz ve bugün, "Yeni Sahne", yarın "Eski Sahne" gibi rakipler karşısında sarsılır durur.

Tashih: Dünkü makalemin sonuna doğru "Düşmanına karşı bu kadar sitayişkar olan bu zata karşı iğbirarını göstermekten çekinmemiştir. "Cümlesinde sehv-i mürekkep olarak "iğbirar", "itibar" yazılmakla ma'el 'itizar tashih olunur.

nr.8521, 27 Kasım 1920

Müşâhede ve Mülâhaza

İstanbul'un İmarı

Ben size diyordum ki, yeni bir "Pizza" inşa ediniz, ne de on üçüncü asır tezyinatını ihyaya çalışınız. Mimarlarınızı ve işçilerinizi yetiştireceğiniz muhit olmalıdır; bugünkü günde işçilerinizden isteyebileceğiniz modalar ancak sizin asri hayatınıza bir güzellik verecek tersimâttır. Bizim istediğimiz sanat, şimdiki medeniyetin bütün ihtirâ'âtı üzerine müesses ve on dokuzuncu asrın bütün ihtiyacatına uygun bir sanattır."

Bundan otuz sekiz kırk sene evvel bir İngiliz şairi tarafından Amerikalılara söylenen bu sözleri, yarınki İstanbul'un planlarını çizmekle meşgul bulunanların düstur-ı hareketi olmalıdır. Bizdeki acayip bir anlayışa göre "faydalı" daima "güzel"den tefrik edilmekte, hatta bazen "güzel" "faydalı"ya zıt bir şey telakki olunmaktadır. Bunun içindir ki öteden beri İstanbul'un imarı veyahut yeniden inşası mevzu bahis oldukça bedîî, tarihi ve millî endişelerle mütehassis bir ekalliyyetin karşısına, derhal faydalı, ucuz ve rahat taraftarlarının da müteşekkil kesif, muarız ve resmi bir ekseriyet deniliyor:

"Her şeyden evvel oturacak ev, yürüyecek sokak, fenne muvafik lağım, hıfz el sıhhate muvafik mezbaha!" diyor. Diğer taraftan buna prensip itibariyle mu'teriz olabileceğine ihtimal veremiyoruz; fakat ara sıra ağızlarından bir enin halinde dökülüveren şikayetlerden anlıyoruz ki, bunlar "oturacak ev yapınız, fakat bu evlere güzel bir şekil vermeye çalışınız; caddeler açınız fakat bu caddeleri tarihi ve bedîî asar-ı mimariyemizin aleyhine ve zararına çıkacak bir tarzda açmayınız! Ve lağımlarla, mezbahaları da istediğiniz kadar fenne muvafik olarak yapmaya çalışınız!"

Yapılan evlere bir şekil vermek, bu evlerin daha pahalıya çıkmasına mı sebebiyet verir? Başlıca caddelerin bir cami meydanından öbür cami meydanına uzanması ve diğer küçük ve muvazi caddelerin bazı türbe, sebil, medrese, hamam ilh. gibi tarihi asarı meydana çıkarır bir tarzda açılması ve mesela, şehrin Topkapı'dan Sarayburnu'na kadar olan kısmının Marmara'ya doğru kademe kademe inen bir amfi

tiyatro halinde inşası daha çok masrafı mı istilzam eder? Bittabi, hayır! Binaenaleyh, hangi fikre istinadendir ki, -bir şehri şöyle dursun- bir evi yaptırdığımız veya düşündüğümüz zaman hiçbir üslup vermeyi düşünemeyiz! Mutlaka gelişi güzel olmasını tercih ederiz? zira, bir şeyi güzelleştirmek, süslemek bize mutlaka bir israf mahiyetinde görünüyor; halbuki süs sadeliktendir ve güzellik faydalıdır.

İngiliz modasına göre en iyi giyinenler en rahat giyinenlerdir. Yani bir kıyafetin güzelliğini, şıklığını yapan şeyler, ne gömleğin rengi, ne boyun bağının ipeği, ne kostümün düğmeleridir, yalnız vücudun içinde azami rahatla kımlıdayabileceği elbiselerdir ki güzel ve şık telakki edilir. Tıpkı bunun gibi bir şehrin güzelliğini yapan şeyler de mutlaka ne bahçeleri, ne tunçtan heykelleri, ne binalarının yaldızlı tezyinatıdır; ancak içinde rahat ve ferah yaşayabileceğimiz şehirlerdir ki güzel sayılabilir; rahat bir şehir ise, aydınlık, muntazam, temiz ve güzel olan şehirdir; lazım gelir ki vücudumuz kadar gözlerimiz de rahat etsin, ruhumuz da ferah duysun; yoksa vücudumuza nispi bir rahat temin edip de gözlerimizi rahatsız eden ve ruhumuza kasvet veren binalarla, sokaklardan müteşekkil bir beldeyi ne hıfz-ı siha ne de hikmet-i bedayi nokta-yı nazarından muvaffak ve iyi bulabiliriz.

Binaenaleyh, İstanbul şehri üslupsuz, karakersiz, alelade asri bir belde haline sokmak isteyenler evvela kendi nokta-yı nazarlarından yanılıyorlar. Zira, üslupsuz bir bina aynı zamanda hem fenne, hem de sihhate mugayir demektir; karakersiz bir belde ise yapıldığı günden itibaren fenaya mahkum; yıkılmaya müheyya derme çatma bir şey demektir. Elyevm, asri şehirlerin yanı başında hala ayakta durabilen kadim şehirler, daima üslup ve karakter sahibi olanlardır. İtalya'nın Floransa'sı, Venedik'i, Milano'su gibi...

Geçen gün Ziya Beyefendi'nin "İkdam"da münteşir makalelerini okurken düşündüm ki, İstanbul'un imarı hususunda efkarı ikiye ayıran mesele hadd-ı zatında mevcut değildir; bu ya güzeli faydalıya ya faydalıyı güzele tercih edenlerin yok yere icat ettikleri bir suitefehhümdür; ne vakit ki faydalının güzelden ayrı bir şey olmadığını tahakkuk edecek o vakit, yarın ki İstanbul'un imarı hakkındaki proje her iki tarafın arzusuna göre yapılacaktır.

Fakat korkarız ki bu niyet veya bu fikir daima tasavvur halinde kalacak ve yarın ki İstanbul bütün emellerimiz hilafına bir takım Avrupalı inşaat şirketlerinin inşa-gerdesi o sakil, piç ve kamolot binalarla dolmaya başlayacaktır. Elyevm yangın yerlerinde, Fatih ve Saraçhane civarında tek tük görülmeye başlayan o ne olduğu bellisiz evler gittikçe çoğalacak ve Haliç'in öbür tarafında bir gızat abidesi halinde yükselen Beyoğlu'nun bir eşi de Süleymaniyelerin, Sultanahmetlerin, Yeni Camilerin, dini, millî ve bedîî ihtişamının sindiği yerlerde peyda olacaktır.

Heman Cenab-ı Hak bize o günleri göstermesin!

nr.8522, 28 Kasım 1920

Aksaray Fukaraperver Cemiyeti'nde

Küçük, çıplak bir odadayız; dışarıda, sofada muhacir kadınlarında, muhacir çocuklarından mürekkep sefil ve uğultulu bir kalabalık var. Evin sokak kapısından itibaren medhal, merdivenler, köşe ve bucaklar hep bu kalabalıkla doludur, tıkalıdır. Heyet-i idare azasından bir genç -ki beni buraya kadar getirmek lutfunda bulundu;- "Affedersiniz diyor; bugün giyecek ve yiyecek tevziatına tesadüf ettiniz. Sair günler bu kadar izdiham yoktur; yalnız haftada üç defa..." lakırdısını ikmal edemiyor; ikide bir de kapı gıcırıyor, sofadaki o muzdarip yığından perişan bir baş içeriye uzanıyor, kah Rumeli, kah Anadolu şivesiyle bir şeyler söylüyor.

Bir sandalyenin üstünde yeni ayakkabılar, diğerinin üstünde Amerikan bezinden renkli çocuk önlükleri var. Heyet-i idare azasından olan zat soruyor:

"-Müsaade eder misiniz, gelsinler, alsınlar?" derken kapı açılıyor, bir ihtiyar kadın kolu içeriye yedi sekiz yaşlarında yalın ayak, başı kabak bir çocuk ihtiyar. Cemiyetin katibi elinden defteri bırakıyor, sandalyenin üstündeki ayakkabı kümesinden bir tane ayırıyor, yere çömeliyor çocuğa "Ayağımı uzat!" diyor; yavrucağın sevinçten gözleri parlıyor, ilk tecrübe ettiği "sandal" için üst üste "iyi geldi, tam ayağıma göre!" diyor! Belki "uymadı" derse yine geldiği gibi dönmeye mecbur olmaktan korkuyor. Yere çömelen katip, müşfik ve şakacı bir tavırla çocuğu masanın başına çağırıyor, yazı yazmak bilip bilmediğini soruyor; -çünkü tevziat defterinde her muhacirin bir ismi var ve her biri aldığı şeye dair imzasını atmaya mecburdur- bittabi, çocuk "hayır!" diyor. Bunun üzerine Anadolu'da ekseriya görüldüğü veçhile defterin bir kenarına ıstampada maviye boyadığı parmağını basıyor. Bu yavrucağın adı "Süleyman" ve memleketi Bursa idi. Bu çıktıktan sonra bir diğeri daha girdi, ayaklarında nalınlar vardı, fakat başı kabaktı; yine katip yere çömeldi, "sandal"lardan birini çocuğun ayağına geçirdi, olmadı, bir diğerini geçirdi, yine olmadı, nihayet bir üçüncüsü zor uydu. Dikkat ettim, bu küçük ayaklar soğuktan şişmiş ve mosmor kesilmişti; katip sabur ve mütebbessim, çocuk şaşkın ve sevinçli, yine aynı merasimi icra ettiler; bu seferki okuyup yazma biliyordu, adı "Numan"dı ve zannederim, Kırkkilise'den idi. Bunu müteakip bir kız çocuğu girdi. Dal gibi bir boyun üstünde karışık saçlı solgun bir başı vardı; gözleri insana, bir büyük adam

gözleri gibi bakıyordu ve ağzı bir koca karının ağzı gibi mütekasstır. Hiç gülmedi, ağır ağır, mahzun mahzun, ayakkabılarını aldı, deftere parmağını bastı, bir büyük ana vakarıyla çıktı; adı adaletti ve baladan geliyordu. Kız, erkek yarı çıplak, yarı paçavralarla örtülü, soğuktan el ve ayakları mosmor kesilmiş muhtelif yaşta bir çok çocuklar daha girip çıktılar. Hepsinde ilkinde olduğu gibi daima kadın kolu içeriye doğru itiyor, yine aynı kol kapıdan dışarı çekiyordu ve her kapı açılıştta, şikayet, teşekkür ve talep seslerinden mürekkep uğultu kulaklarımıza bir kış rüzgarı gibi çarpıyordu. Yarım saat zarfında ne ayakkabılardan, ne de önlüklerden eser kaldı. Bir şey söylemiş olmak için sordum: "Büyüklere bir şey yok mu?"

- "Onlara yemek dağıtıyoruz, dediler; haftada üç gün sıcak ve yağlı yemek dağıtıyoruz (bu yemeklerin nefasetini bizzat tecrübe ettim) ve hasta olanlara muntazaman süt veriyoruz."

Fakat bunları anlatırken hiç birinin tavrında tefahüre benzer bir şey yoktu; bilakis, ikide bir de "Ne yapalım; elimizden ancak bu kadarı geliyor, paramız yok, vesaitimiz az. Sefalet ise büyük ve nihayetsizdir!" sözleri bir özür gibi dudaklarının ucunda eksik olmuyordu.

-Böyle kaç kişi bekliyorsunuz? diye sordum. Dediler ki:

-Yalnız muhacir olarak üç yüz elli kişi; fakat yerli fakirlerimiz de var. Onlara da eskisi gibi muavenette devam ediyoruz; yiyeceklerini, gönderiyoruz, bazılarının ev kirasını veriyoruz. Hasta oldukları vakit de hekim gönderiyoruz, ilaçlarını alıyoruz. On günde, on beş günde bir hamam vesaire masraflarını veriyoruz. Bazılarına iş arıyoruz, fakat maatteessüf bulamıyoruz. Ah! Bilmezsiniz, bütün gayretlerimizi ve bütün ateşimizi ne soğuk bir lakaydi ihata ediyor; hiçbir teşebbüsümüzde hükümetten zerre kadar muavenete mazhar olamıyoruz; halkımızın rağbet ve muavenetini de şöyle böyle elde edebiliyoruz. Bir buçuk seneden beri uğramadığımız müşkülât, çekmediğimiz sıkıntı kalmadı; bu sarp yolda yapıyoruz isimsiz, parasız pulsuz beş on gençtik. İlk adımımızda bizi karşılayan şey umûmî bir adem-i emniyet oldu; hissediyorduk ki, bize dolaşık işlere girmiş tecrübesiz, bir takım çoluk çocuk nazarıyla bakılıyordu.

"Bu zehaptan kurtulmak ve daha doğrusu takibine başladığımız ulvi maksada varabilmek için, hemen, başımıza boş ve mazi sahibi şayan-ı emniyet zevattan mürekkep bir heyet-i murakabe geçirdik; hükümetten tarz-ı mesaiyemizi tetkik etsinler diye müfettişler istedik. Bu müfettişler her ne yaptıkça fena bulmaya çabaladılar. Yirmi beş liraya kiraladığımız evi yapacağımız iş için fazla masraflı buldular. Halbuki, tuttuğumuz zaman her tarafından yıkılmaya müheyya bu evi az zaman içinde tamir ettirmiş ve oturabilecek bir hale soktuktan sonra bazı aksamını kiraya vermiştik ve yirmi beş lirayı bu suretle yoktan temin etmiştik. Bir zamanlar Amerikalılardan pek ucuza kilitli zahire alırdık ve bunun fakirlerimizden artan kısmını piyasaya göre bakkallara satar, cemiyetimiz hesabına ufak bir kar kaydederdik; hükümetin gönderdiği müfettişler "Nizamnameniz mucibince ticaret etmeye hakkınız yoktur." Diye bizi bu ufak alış veriştan men ettiler. Yakınımızda hali bir arsa vardır, şehir emanetinden kaç defa oraya bir pavyon inşası için ricada bulunduk. Talebimiz dürüş bir tarzda redd olundu. Halbuki şehir emanetinin bazı vazifelerini biz görmekten çekinmiyoruz. Nitekim geçenlerde Cerrah Paşa Cami'nde bir muhacir çocuğu öldüydü; hiç kimse bu küçük cenazeyi gelip kaldırmadı, bekçi istinkaf etti, imam istinkaf etti ve şehir emaneti, bu işin içinden yalnız altmış kuruş vererek kurtulmak istedi; altmış kuruş neye yeter? bu para yalnız imam için kafi değildir. Çocuğun ölüsü bu suretle üç gün üç gece açıkta, camide bekledi, nihayet, biz kaldırmaya mecbur olduk. Bereket versin ki son zamanlarda mahallenin bekçisini, imam ve muhtarları mesaiyemize iştirak ettirmeye başladık; bu suretle bazı vazifelerimizi masrafsızca yaptırmaya muvaffak oluyoruz."

Yerimin darlığı bana bu mübarek müesseseden ve bu mübarek gençlerden daha uzun bahsetmeme imkan bırakmıyor, halbuki, dün orada ve bunların arasında gördüğüm, işittiğim şeyleri bihakkın yazmak icap etse bir küçük cilt kitap doldurmalıdır. Yalnız bu cemiyeti tesis eden ve hayatlarını buna vakıf eyleyen gençlerin tevazuu ve azmi hakkında bir uzun makale yazılabilir. Türk gençliğinin en faziletkâr -diyebilirim ki yegane faziletkâr- kısmı Aksaray'ın ücra bir köşesinde, her tarafından yamanmış bir ev içinde, fukaraya çorba dağıtan ve yere diz çöküp öksüzlerin ayağına kundura giydiren bu sessiz, gurursuz, ihtirassız fakat imanlı kimselerdir. Doğrusu, bütün içtimâî bağların çözüldüğü, tesanüt ve teavun hissini bir hamakat telakki edildiği bu anacan, babacan gününde "Aksaray Fukaraperver

Cemiyeti"nin bu azimkar gençleri bana İstanbul'daki varlığımızın son müdafileri gibi göründü.

nr.8526, 2 Aralık 1920

Hafta Musâhabesi

Bu asrın yaşı ve manası –Bazı nazariyeler –1920 senesinde İstanbul –Gülüyor muyuz, ağlıyor muyuz? –Efsane Devri –Bir sandalcının macerası ve arabacının hikayesi –Haftanın vakayı’ı –Ruslarla muavenetteki sır –Galata rıhtımında tarihi bir vaka ve tarihi bir “jest”

Beşeriyetin hayatını, ferdin hayatına göre çocukluk, gençlik, erlik ve ihtiyarlık gibi bir takım yaşlara ayırmak bence hiç doğru değildir. Beşeriyetin, tarihin hiçbir safhasında ne tamamıyla çocuk, ne tamamıyla genç idi ve elyevm bir tekamül devresine varmış olduğuna asla inanmıyorum; bazı bedbinlerin dediği gibi fevkalade ihtiyarlayıp matuh ve mefluç bir hale geldiğine de kaniim. Zira insanların bir kısmına bakıyorum ki, gürbüz çocuklar gibi hoplayıp, zıplamaktan, kırıp dökmeekten, masallarla uyumaktan, resimlerle oyalanmaktan; diğer bir kısmı kanı hal-i feveranda delikanlı gibi her tarafa meydan okumaktan, sağa sola saldırmaktan, destanî şarkılar söylemekten ve şöhretle servet denilen maşukaların beline sarılmaktan haz alıyor; başkaları hakim, ağırbaşlı, tedbirli ortada dolaşiyor, kırılan şeyleri tamire, edilen hataları tashihe, yangınları söndürmeye, yolları açamaya uğraşiyor ve bazı insanlar da var ki hakikaten atehe düşmüş, felce uğramış ihtiyarlar gibi ne yaptığını bilmiyor, abuk sabuk şeyler mırıldanıyor, kalkmak istiyor düşüyor, oturmak istiyor uyuyor.

Müstefilin hangi müverrihidir ki, bin dokuz yüz yirmi senesinde, beşeriyetin arz ettiği umûmî manzaradan umûmî bir hüküm çıkarabilecek? Bu tarihte kürre-yi arz üzerinde yaşayan zevi-l-ukul şu halde idi, veya bu halde idi diyebilecek? Bu asır ki görünüşünde hiçbir vahdet yoktur; bütün müesseseleri üslupsuz evleri andırıyor; ne kime ne de hangi devre ait olduklarını anlamak kabildir. Çok ileride değil, otuz sene sonra bugünün İstanbul’unu anlatacak müverrihe sorarım; klasik tasnife göre yirminci asrın yirminci senesinde, Harb-i Umûmî denilen badireden sonra İstanbul inkırazı bir manzara mı arz ediyordu! Yoksa iptidai bir hayatın hülyaları içinde mi sallanıyordu? Umûmî halet-i ruhiye ne merkezde idi? Herkes derin bir ümitsizliğe düşmüş ah u zar mı ediyordu? Yoksa dinç bir neşat ile eğlenip gülüyor muydu? Müverrih bunların hiç birini temyiz edemeyecektir; ve mesela ilk nazar-ı dikkatine çarpan şey fakr u zaruret olacaktır; yangınları, muhaceretleri görececek mağlubiyetin

bıraktığı zehirli havanın kokusunu alacak; hiçbir şeye inanmayan, her şeyden ümidini kesmiş bir takım halk kitleleri görecektir ve bu şehrin bin dokuz yüz yirmi senesinde bir takım yeni yeni ustûrelere, yeni yeni efsanelere cevalan-gah olduğuna bir türlü ihtimal veremeyecektir; bununla beraber, elyevm, İstanbul halkı, tıpkı Evliya Çelebi zamanında olduğu gibi her nefes alışında bir efsane yutmakta ve her nefes verişinde bir ustûre doğurmaktadır. Geçen gün, Üsküdar'da bir arabacıyla aramızda cereyan eden şu muhavereyi dinleyiniz:

“-Keşke olsa beyim, keşke olsa... Bunlar kadar mürüvvetli, insafli insanlar görülmüş şey değil... Ne güzel de fikirleri var: Ver malının yarısını al malının yarısını...”

-Böyle diyenler buraya gelen Ruslar değil ki... Bunlar, bilakis, mallarını vermemek için kaçıp gelenlerdir; o senin dediğin Bolşevikler...

-Yok, yok bunlar da Bolşevik, bunlar da... Geçen gün ne olmuş biliyor musun; akşam kahvede anlatıyorlardı; Rus'un biri Üsküdar'a geçmek için Sirkeci'den bir sandala binmiş; akşam üstüymüş; hava henüz kararıyormuş; sandal tamam Kızkulesi açıklarına gelir gelmez Rus arka cebinden koca bir tabanca çıkarmış, sandalcıya doğru tutmuş, demiş ki: “Çıkar bakalım, paraları...” Bittabi sandalcı titreyerek nesi var, nesi yok, Rus'un önüne dökmüş. Biçarenin topu topu dört lirası varmış, Rus bu dört liradan ikisini almış, ikisini sandalcıya iade etmiş. Birkaç dakika ya geçmiş ya geçmemiş; Rus tekrar tabancasını çıkarmış, kendi eliyle sandalcıya uzatmış: “Al şunu şimdi de sen beni tehdit et!” demiş. Sandalcı neye uğradığını bilememiş, Rus'un dediği gibi yapmış. Hemen herif çıkarmış, cebinden bir tomar kağıt... Sandalcı birer birer saymış, bakmış tam dört yüz lira... Rus demiş ki: Yarısını sen al, yarısını bana bırak!

-Canım, bu inanılır şey mi?

-Sandalcığı tanıyan var beyim, vallahi tanıyan var.

Bu hikayenin, iki yüz sene evvel Evliya Çelebi'nin o kadar imanla naklettiği Hızır ve Evliya menkıbelerinden ne farkı var? diyeceksiniz ki, bütün bunlar bir takım

aç karınların gurultularıdır; sefalet herkesi şaşırtmış, hiç kimse artık ne dediğini, ne düşündüğünü biliyor; sanki herkes bir humma nöbeti esnasında gibi abuk sabuk bir şeyler sayıklıyor. Kim bilir, belki de böyledir. Belki de... Bahsi uzatmaya ne hacet; zaten bu sütunlardaki vazifem haftanın bazı gayr-i mazbut ve gayr-i münteşir hadisatını hikaye etmekten ibaret değil miydi?

Bu hafta yine bütün şehir Ruslarla meşgul oldu, memleketimizin güzide sınıfına mensup bir çok hanımlar, beyler sabahtan akşama kadar Rus sefarethanesinde Madam Veronikle yardım etmekle meşguldüler; müsamereler tertip ediyorlar; sokak başlarında bizzat ianeler topluyorlar ve gazetelere halkı teheyhüç için mütemadi müracaatlarda bulunuyorlar. Sorulabilir ki bu hanımlar ve bu efendiler Rus muhacirleriyle bu kadar meşgul olacakları yere, hala arkası alınmayan Müslüman muhacirlerine şöyle bir kere olsun dönüp de niye bakmıyorlar? Bunun cevabı gayet sarih ve basittir: Çünkü Müslümanlar tarafında yalnız sefalet var; halbuki diğer tarafta sefaletle beraber asalet de var, zarafet de var. henüz kürklerini ve elmaslarını satmamış kontesler, mesâ'it-i hayriyenin müzakeresi esnasında çay içmeler, musiki dinlemeler hatta bazı akşamlar danslı ziyafetler var.

Zannediyorum ki İstanbul Türkleri içinde yalnız bir kişi Ruslara karşı ne tarzda ve nasıl bir kalple hayır hahlık edebilir; anlamış ve yapmış, bu da Galata rıhtımında sal dide hamaldır; bir gün karaya yeni ayak basmış mülteciler eşyalarını taşımak için öteye beriye baş vuruyor, hamal arıyor, pazarlık ediyor ve bir türlü pazarlığı uyduramıyorlarmış. Zira hamallarımızın şimdiki hali malum; on on beş okkalık bir yükü beş on adım taşımak için la akall üç dört lira isterler. Biçare Ruslar bu kadar parayı bittabi veremezler, kendileri de taşıyamazlar, ne yapsınlar şaşırıp kalmışlar... Tam bu esnada yetmişlik bir ihtiyar arkasındaki semeriyle yaklaşmış demiş ki:

“-Verin; ben istediğiniz yere, bedava taşıyacağım.”

Ve bu civanmertliğinden bir şey anlamayarak şaşkın şakin yüzüne bakan diğer hamallara dönmüş:

-Hey Allahım kaç yıldır, ben bu günleri bekliyordum.
diye söylenmiş. Bu pir 93 seferinde bulunmuş eski kahramanlardan biriymiş. Kim
bilir belki bu da bir efsanedir.

nr.8528, 5 Aralık 1920

Müessif Bir İltibas

Asil ve nam dar hemşehrim, Manisa mebus-ı esbakı Tokadîzade Şekip Beyefendi, bana şu mektubu gönderiyorlar:

Muhterem Efendim,

Kıymetli imzanızla neşredilmiş bir makale gördüğüm zaman letâfet-i üslubunuzun, nezahat-i tabiinizin yeni bir numunesiyle zevk-yâb olacağıma hükmeder, o makaleyi bedai-i perestane bir tahallukla mekerreren okurum. Mübeccel, nurani manevîyetinize karşı hissettiğim incizâb pek pek kuvvetli idi ve zannederim ki bu incizâb hiçbir sekteye uğramaksızın daima tezayüd edecektir. Fakat muhterem beyim! Maatteessüf itiraf ederim ki “Anadolu’nun İç Yüzü” serlevhalı makalenizi okuduğum dakikada size ait olan hislerim ilk defa olarak kendimce elim bir tahavvula uğramak ihtimaliyle karşılaşmış ve derin bir ihtiyaç muahezeye münkad olan kalemim affınıza mağruren şu satırları yazmak cüretini göstermiştir.

Teessüflerle okuduğum o makalede İspanya’yı azgın bir boğaya benzettikten sonra mübarek yurdumuz olan Anadolu’yu da durgun bir eşeğe teşbih etmişsiniz. İşte şu teşbihinizdeki gılgatı size hiç yakıştıramadım ve her nasılsa şayan-ı teessüf bir muvazenesizlik göstermiş olan kaleminizden nezahat-i halkınıza arz-ı şikayete lüzum gördüm.

Anadolu’ya isnat ettiğiniz eşeklik mecaz-ı mürselin malum olan alakasıyla şüphesiz sekenesine aittir. O bir feyz yerleden ne kadar ulema, ne kadar rical-i hükümet yetişmiş, bu zevatın gerek medeniyete ve gerek milletimize, devletimize ne büyük hizmetler ika etmiş olduğunu tabii kimseden öğrenmeye muhtaç değilsiniz. O halde sorarım? Kaleminize ne için öyle bir müsaade-yi tecavüz verdiniz ve ne için hem bütün vatandaşlarınızı, hem de evrah-ı mübareke-yi eslafi incitmekten çekinmediniz. Anadolu’da doğan, Anadolu’da ölen ve muhterem namınıza şerefli bir unvan necabet izafe eden tarihi ecdadımızın ruhları da eminim ki şu iltifatınızla şad olmamıştır. Makalenin sonlarına ilave edilen birkaç satır yazı teessürlerimizi izale değil tadil bile edemez sanırım.

Anadolu ahalişi mağdurlar, mazlumlar sırasında gösterilebilirse de eşeklik istidadiyla asla, evet asla tahkir edilemez. Zavallıları hiç olmazsa koyuna teşbih etseydiniz acaba günaha mı girerdiniz?

Bütün Aydın ve dolayı ahalişi gibi ben de vücudunuzla iftihar ederdim ve hala ederim. Fakat Yakup Kadri Beyefendi: Kastî olmadığına inanmak istediğim şu zi-şemul tahkirinizden doğan iğbirarım emin olunuz ki hiss-i iftiharımdan daha büyüktür. Kıymetli kaleminiz bir rücu-ı aleni ile hatasını tashih ederse şeref (gazetede okunmuyor) necâbet-i mümtazanız gibi balater olur. Baki nefs-i amîz hürmetlerim.

Beyim, efendim.

İkinci bir iktibasa meydan vermemek için yukarıya aynen derç ettiğim bu teessüf nameyi okuduktan sonra ilk his ettiğim şey derin bir hayret oldu. “Anadolu’nun İç Yüzü” isimli makalem, bana, bu mukaddis ülkeyi adeta dindarane bir aşkla seven bir çok dostlarımla takdir ve tebrikini celp ettiğim ve hatta bazı mutedil ruhlu zevata “medhte çok mübalağa etmişiniz” dedirttiği halde, Tokadizade Şekip Beyefendi gibi derin ruhlu bir şaire büsbütün başka bir surette görünmüş olması beni yalnız hayrete değil, kendimden, yaptığım işten, söylediğim sözden şüpheye düşürdü. Öyle ki, bana bu itirazda bulunan Şekip Beyefendi olmasaydı, cevap vermeye lüzum bile görmeyecek ve “mutlaka bu mektubu yazan adam beni tahkir etmek fırsatını gözetleyen biridir” deyip geçecektim. Fakat muhterem muhabirimim irfanı kadar vicdanından da emin ve bu emniyet saikasıyla ki kendilerine lazım gelen izahatı vermek lüzum ve ihtiyacını hissediyorum. Fakat bu hareketimi kendi tabirleri veçhile bir “rücu-ı aleni” mahiyetinde telakki buyurmasınlar, bütün tevbihlerine rağmen hala bir hata işlemiş olduğumu müdrük değilim.

Şekip Beyefendi, bana “İspanya’yı azgın bir boğaya benzettikten sonra mübarek yurdumuz olan Anadolu’yu durgun bir eşeğe teşbih etmişiniz” diyorlar; halbuki ben, kelimenin bütün manasıyla ne İspanya’yı azgın bir boğaya, ne de Anadolu’yu durgun bir eşeğe benzettim; yalnız demiştim ki eğer bu iki memleketi timsali birer resimle tarif etmek icap etse İspanya azgın bir boğa ve Anadolu durgun

bir eşek halinde tasvir edilebilir. Binaenaleyh, bundan Anadolu'yu bir eşek yani bütün Anadoluluları bir eşek sürüsüne benzettim manası nasıl çıkarılabilir doğrusu anlayamadım. Her memleketin kendine has bir timsali yani "alamet-i emblème"i vardır ve bu ekseriya bir hayvan şeklidir. Kadim Roma'nın ve kurun-ı vustai "Siena"nın alamet-i farikaları kurttu, elyevm İsviçre'nin alamet-i farikası ayıdır. Eski milletler içinde kendi kendilerini ya bir timsah, ya bir yılan veya bir balıkla temsil edenlerin adedi o kadar çoktur ki burada tadad-i suda-yı mucip olmaktan başka bir şeye yaramaz. Dünya yüzünde bazı hanedanlar da vardır ki bunların kimi bir ölü başını, kimi bir kaz ayağını, kimi zayıf bir kediyi kullandıkları armaların süsü telakki etmişlerdir. Tokadizade Şekip Beyefendi'ye sorarım; acaba "Siena"lılar kurdu, İsviçreliler ayıyı ve daha bir çok kadim milletler timsahı, yılanı, balığı kendilerine timsal olarak kabul etmekle acaba biz kurda benziyoruz; biz ayı gibiyiz; biz timsah neslinden veya balık cinsindeniz mi demek istemişlerdir? Buna ihtimal veremeyiz; zira "Siena" kurun-ı vusta İtalyasının en milliyetperver ve en demokratik bir şehri idi; İsviçrelilerin milliyetperverliği ise, bhusus son zamanlarda, adeta "şovenizm" derecesini bulmuştur; başında bir ölü kafası gezdiren "کبیر دوهو هنزولرن" ise ایهنخون nahvet ve hodpesentlikte emsali yoktu. Binaenaleyh, bir adamın, bir hanedanın veya bir diyarın timsali bir resimle tarifi teşbih ve mecaz ile alakadar bir şey değildir; eğer olsaydı bile, kendimi filan veya falan hayvanata benzetmekte yine bir be's görmezdim; zira, hayvanları cinslerine veya şekillerine veyahut yeryüzünde oynadıkları rollere göre bir takım sınıflara ve derecelere ayırmanın fenni, ilmi, tarihi, edebî hiçbir hakikate istinat etmediğine kani olanlardım. Böyle bir tasnifi insanlar arasında yapmanın ve filan ırkı, filan ırka, bu milleti şu millete tercih etmenin bir takım 'indî ve farazi hükümlerden ibaret bulunduğunu anladığımız bir devirde acaba hangi esasa dayanarak eşeğe muhakkar, pest bir mahluk ve boğaya şerefli, asil bir hayvan nazarıyla bakıyoruz? Tokadizade Şekip Beyefendi'yi bütün samimiyetle temin ederim ki benim yeryüzünde eşekten ziyade sevdiğim bir mahluk yoktur; nitekim, muaheze namelerinde zikrettikleri cümlenin biraz daha aşağısını okumuş olsalardı, eşek temessülünden anladığım mefhumu hemen idrak buyururlar ve bu kelimeyi amiyane manasına istimal etmekten ne kadar uzak bulunduğumu görürlerdi. Ben bu cümlede, bu hayvan için "hakim, sabûr ve mukavim" sıfatlarını kullanmakla bu derin, siyah gözlü munis ve gayur mahluka kendimce ne mana verdiğimi kafi

derecede ihsas eylemişim, zannederim. Bu üç vasıf mevzu bahsimize olan hayvandan nez eylemeyeceği gibi Anadolu'nun o saf-ı esasiyesi "hikmet, sabır ve mukavemet"dir; arzın hiçbir tarafında bu kadar dayanıklı bir millet örneğine tesadüf etmek mümkün değildir; Anadolu sükkanı o makalemde de söylediğim gibi başından geçen ulvi maceralar dolayısıyla adeta turani bir millettir, nitekim eşek de turanî bir hayvandır. "Kitab-ı Mukaddes"ın hemen her sayfasında bir "eşek" kelimesine rast gelinir; benîleri sırtında taşıyan, mukaddes çeşmelerden su içen, kendisine iman edildiği gün Mesihî Urşelim sokaklarda dolaştıran bu mübarek hayvandır. Onu ekser sevgili Anadolu'nun تنها gurbet yollarında, bir katar devenin önünde, başını sallayarak gider gördüğüm onlardır ki ecdadımın kemiklerinden hasıl olmuş bu ülkenin hakiki şiiirini tadardım. Orada çobanların şarkıları ve kaval sesleri bize, ekseriya bir eşeğin sırtında gelir; son devrin büyük şairlerinden birinin dediği gibi bu "şekl-i mukadder", benim için Anadolu'nun bütün yanık güzelliğine can veren şeylerin başındadır. O güzellik ki hep sadelikten, hep tevazudan, hep huşu ve tevekkülden hasıl olmuştur.

Tokadizade Şekip Beyefendi'ye rica ederim, bu mahluku bu kadar müstesna bir muhabbetle sevdiğim için beni garabetle itham etsinler, fakat taşını toprağını ve sükkanını ta'abbüt derecesinde sevdiğim Anadolu'ya karşı bir kafir mevkiinde görmesinler, bu kadar haksız yere düşünama uğrayan o biçare makalemde "eşkıya"larını ve meczuplarını bile mübarek ve harikulade telakki ettiğim bir ülkeyi ve bir halkı nasıl olur da aynı makalede tahkir etmiş olabilirim? Muhterem muhabirim, bana Anadolu ahalisi mağdurlar, mazlumlar sırasında gösterilebilir" diyor; ben Anadoluluları, hatta mağdur ve mazlum sıfatlarını bile yakıştıramayacak kadar yüksek ve reşit zannediyorum. Tokadizade Şekip Beyefendi, mektuplarında söyledikleri gibi eğer benim yazılarımı muntazaman okumak lutfunda bulunuyorlarsa bilmeleri lazım gelirdi ki ben daima mutaassıp bir Anadolulu kalmakta devam ettim ve bila kayıt ve şart milliyetperver olduğuma ispat eyleyecek neşriyatta bulundum.

nr.8529, 6 Aralık 1920

Müşâhede ve Mülâhaza

Bazı Mefhumlar

Bizde her şeyin mefhumu gibi henüz medeniyetin de hakiki mefhumu anlayamamıştır. Buna, herkes kendine göre bir mana vermektedir. Nitekim içimizde bazı kimseler var ki medeniyeti demiryolundan, fabrikadan ve büyük caddeli şehirlerden ibaret bir şey zannediyorlar; bazıları da temiz ve muntazam döşeli bir salonda temiz ve muntazam giyinmiş hoş sohbet ve nükte pervaz eşhastan mürekkep bir cemiyetin medeniyeti temsil ettiğine kanidirlir; diğer bir sınıfın telakkisine göre ise, medeniyet denilince hatıra darülfünunlardan, darülbedayilerden, darülkütüplerden müteşekkil bir alem gelir. Halbuki medeniyet haddizatında, ne münhasıran o, ne münhasıran şu, ne de tamamıyla budur. Hatta diyebiliriz ki ne de bunların heyet-i mecmûasından mütehasıl bir şeydir. Yeryüzünde hala öyle millet vardır ki, ne demiryolları, ne fabrikaları, ne geniş caddeli şehirleri, ne salon hayatları, ne darülfünunları olmadığı halde, ruhlarında mevcut fitrî, irsî veya kesbî bir necâbet ve fazilet itibariyle yukarıda saydığımız evsafı haiz bulunan herhangi bir millettten daha medenidirler. Zira, her şeyden evvel medeniyet ruhunun bir nevi necabet ve asaletidir. Kim ki benliğinde bu hasleti taşır, yani kim ki adeta insiyaki bir tarzda diğer bin, rahim, mert, cömert, fedakar, cesur ve afitir, işte o adam medeni bir tip sayılabilir, yoksa ne bir banka direktörü, ne bir fabrika patronu hakiki medeniyet mefhumuna göre medeni insana örnek gösterilemez; bu gibi enmuzcular olsa olsa asrı telakki edilebilirler ve işte bir çoklarımızı medeniyete türlü türlü manalar vermeye sevk eden suitefehhunun ve suitelakkinin membaı da budur, yani asrilikle medeniliği birbirine karıştırmamızdır.

(2 satır sansür)

biz medeniyet mefhumunu pek iyi anlayamadığımız gibi Avrupa mefhumunu da lazım geldiği kadar vuzuh ile idrak edemiyoruz. Diyebilirim ki bu hususta Yirmi sekiz Mehmet Çelebiler, Azmi, Vasıf Efendiler ve Muhip Beyler ne idiyseler biz de hala öyleyiz. Avrupa ile bu son on beş yirmi senelik sıkı temasımızdan, isimlerini saydığım bu eski Osmanlılardan daha ziyade istifade ettiğimizi katiyetle iddia eyleyemem; biz de onlar gibi Avrupa'yı daima haricinden gördük; fabrikalarına, caddelerine, tiyatrolarına, otellerine ilh, hayran kaldık; fakat bu muhteşem dekorun arkasındaki aleme nüfuz edebildik mi? O fabrikaların, o caddelerin, o tiyatroların asıl manası nedir? Ne içindir? Anlayabildik mi? Ne gezer!...

Montesquieu'nun "Acem Mektupları" hepimizin hatırasında, bu mektupların hangisinde idi bilmiyorum, İranî Prens tımarhane denilen müesseseden bahsederken

şöyle bir mütalaada bulunuyor: “Burada herkesin akıllı olduğuna ispat için delileri hususi bir bina içinde hapsederler.”

Bizim de, Avrupa’daki sair müesseseler hakkındaki mütalaatımız, şark ve Garbın o kadar birbirine yaklaştığı bu devirde bile, hala bu muhayyil şarklının mutalaatı derecesindedir.

nr.8530, 7 Aralık 1920

Müşâhede ve Mülâhaza

Teberru

Geçen gün gazetelerin şüun kısmında ufacık bir haber vardı; bu habere göre bir hanımefendi, muhacirinin yemesine ve giymesine medar olmak üzere epeyce mühim bir teberruda bulunmuş. Başka memleketlerde bu gibi hadiselerin bahsi bile geçmez, fakat, bizde büyük huruf ile gazetelerin baş sayfasında neşir ve ilan olunmaya değer nadir ve harikulade vaka'iden biri de budur.

Zira, son zamanlarda iane, teberru ve hatta sadaka gibi sözler, artık hiçbir şeyi ifade etmez, kadim, mensi kelimler sırasına girmiştir; halkın büyük bir kısmı fukaraya muavenetten adeta müteneffirdi; birden bire bütün kalpleri sanki bir kirpi derisi kapladı, sefalet çoğaldıkça merhamet azaldı; esasen zenginlerimizin ekseri, hezimetleri, yangınları, istilaları, muhaceretleri müteakip pılısını pırtısını topladı, dünyanın sakin, rahat, yaşanan masun yerlerine çekildi, her şeyden evvel kendi keyfine bakmaya başladı. Bunlardan hiç biri gerîye dönmeyecektir. Geride kalan orta halliler ise bu gidenlerden daha az hod-bin değildirlir; her biri kendi köşesinde uzun bir Avrupa seyahati kurmakla meşguldür ve her biri servetinin bir çok arzulara, heveslere kifayet edemeyecek kadar az olduğundan müşteki, mahzun ve huysuzdur; bunlar içinde öyleleri vardır ki kendilerini harikzedelerden, muhacirlerden, şehit çocuklarından daha ziyade merhamete şayan bulurlar ve ikide birde: "Bu sırada bu memlekette kalmak! Ah ne bedbahtlık!" derler.

Çıplak yetimlerin, paçavralara bürünmüş dulların ve cami avlusunda bir taş üstünde kıvrılıp yatan ihtiyar ninelerin manzarası bunlar için memleketi terk etmeye, uzaklaşıp gitmeye kafi bir sebeptir; zira, sefalet denilen şey bu nazik hisli kimseleri ancak tiksindirebilir. Daima mideleriyle yaşadıkları için hariç hayatın tezahürlerini mideleriyle hissederler ve tasdik için kendilerine doğru uzanan bir avuca ancak kusabilirler.

Hiçbir memleket felaket içinde İstanbul halkı kadar haşin bir hod-binliğe düşmemiştir. Vapurlarda, sokak başlarında ekseriya görürüm, iane toplayan

çocuklardan biri geçenlerden birine yanaştı mı mutlak ya bir hakarete maruz kalır, ya hakareten daha fena soğuk bir sükût ile karşılaşır.

Vakıa halkı bu hissizliğe düşüren sebepler çoktur, bahusus iane hususunda... Harp ziyanlarını ve harpten evvelki iane suiistimallerini hatırlayanlar, lalettayin herhangi bir iane toplayıcısının kutusuna para atmakta biraz tereddüde uğrarlar; zira, o donanma ianeleri, o müdafaa-yı millîye menfaatine müsamereler halkı canından bıktırdı, usandırdıydı. Lakin bütün bunlar halkımızda teavün hissini tamamıyla mahvına sebep olacak kadar mühim değildir. Bahusus ki şimdi yaşadığımız devirle o zamanki devir arasında bir uçurum vardır; o zaman bitmez tükenmez varidat membana malik, kendi hazinelerine kendi sahip Arabistan'ıyla, Anadolu'suyla müstakil ve muhteşem bir Osmanlı devletinin sayesi başımızın üstünde idi, açları o, doyurabilir, çıplakları o, giydirebilir, yersizleri o, barındırabilirdi. Halbuki şimdi ortada böyle bir devletin gölgesine benzer bir şey bile yoktur; kışın, rüzgarların, yağmurların, açlığın, çıplaklığın, yangının, istilanın karşısında hepimiz de kimsesiz, yetim ve avareyiz; bu mahşer gününde lazım değil midir ki, el ele verelim; lazım değil midir ki bir bora saatinde şimşekler ve yıldırımlar altında çobansız kalmış koyunlar gibi birbirimize sokulalım; harareti, selameti, teselliyi bu el ele verişte ve bu sokuluşta bulalım.

Böyle bir zamanda, bu kadar feryat ve figan arasında, böyle bir cehennemini eşiginde, midevi ve uzvi huzuzun ne tadı olabilir? Esasen bu gibi huzuzata dalmak mümkün müdür? Açların iniltisini, çıplakların ra'şesini hissetmek bir dakika "Oh, ne eğleniyorum?" diyebilmek mümkün müdür? Hayır, hayır buna ihtimal veremiyorum ve zannediyorum ki hepimiz için yegane zevk, yegane haz yediğimiz ekmeğin yarısını yanı başımızda inleyen aç, giydiğimiz esvabın bir kısmını yanımızda titreyen çıplağa vermektir ibarettir. Hangi şule, dünyanın hangi şulesi, donmuş ayaklarına yünden sıcak çorap giydirilen bir şehit yavrusunun gözlerindeki pırlıttan daha ziyade ferah vericidir; gönül şenlendiricidir?

Neşat ve saadetin yalnız midemizden, yalnız uzviyetimizden gelmediğini ve dünya yüzünden bu gibi zevklerin fevkinde daha geniş, daha yüksek zevkler bulunduğunu ne vakit anlayacağız? Ne vakit içimizde ruh ve kalp denilen bir şey

taşıdığımızı hissedeceğiz ve biraz da onlar için, onları doyurmak, onları beslemek için çalışacağız; neşveyi merhamette, rahatı muavenette bulacağız?

Kim bilir; o büyük meblağı muhacirine dağıtan o hanımefendi, evvelki günden beri ne kadar mesuttur! Ve başka memleketlerde kim bilir böyle ne kadar mesut insan vardır. Zira, başka memleketlerde her paralı adam için servetinin bir kısmını, hatta ekseriya yarısını, hatta bazen tamamını hayır işlerine vakıf ve terk etmek umur-ı tabiyedendir. Avrupa'da hayretimizi celbeden müessesenin kısm-ı azamı hep teberrular sayesinde husule gelmiştir ve gelmektedir; bu müessesat yalnız hastanelerden, darülacezelerden ibaret değildir, aynı zamanda bir çok mektepler, kütüphaneler, darülfünunlar ilh, de vardır ki hep mütemevvillerin yaşarken veya ölürken terk ettikleri servetler sayesinde tesis ve tekamül etmiştir. Avrupa'da mirasını kendi evlatlarından kaçırıp da hayır işlerine ve umumun menfana vakf u vasiyet edenlerin adedi de hesapsızdır. İki üç sene evveldi, Fransa'nın pek meşhur muharrirlerinden biri -Mirabeau- vefat etti ve bir milyon Frank servetiyle bir köşkünü fakir şair ve muharrirlerin iskan ve iaşesine vakfeyledi; karısını beş parasız bıraktı; zannederim hala davası sürüyor. Zira, kadıncağz hiç değilse bu vakfin mütevelliyesi olmak istiyor. Bizde değer-binliğin bu derecesi herkese harikulade görünüyor. Ne denir bilinemez, ferda ferda o kadar merhametli olduğumuz halde, umûmî sefalet önünde ve içtimâî ıstıraplar karşısında o kadar lakayt, o kadar hissiziz.

nr.8531, 8 Aralık 1920

Müşâhede ve Mülâhaza

Bazı Mukayeseler

Derler ki her İngiliz eviyle seyahat eder; yani dünyanın ne tarafına girse kendi evinde gibidir; şimalin bu pembe ve yumuşak tenli çocuğu; Hint ormanlarında olsun, Afrika çöllerinde olsun, kutuplarda veya cumudiyeler üstünde bulunsun itiyatlarından hiç birini terk etmez, kendi memleketinde, kendi evinde, hatta kendi yatak odasında rahatı için neleri yapmaya alışksa bunların hiçbirinden vazgeçmez; muayyen saatlerde muayyen yemeklerini yer, muayyen içkilerini içer ve muayyen esvaplarını giyer. Ne yolların mahaliği, ne denizlerin fırtınaları, ne çöllerin tayfunları, ne cumudiyelerin sisleri İngiliz'in "konfor" tesmiye ettiği uluhiyetin bir an için olsun kılına dokunamaz. Harita üzerinde bile yalnız tasavvuruyla başımızı döndüren en yüksek dağların bulutlara karışmış tepelerinde insan izine tesadüf edemezsiniz fakat bir İngiliz'in piposundan düşmüş külü bulabilirsiniz.

Hiç şüphesiz dünyanın en çok seyahat eden milleti İngilizlerdir. Fakat, yine hiç şüphesiz ki, kendi yarattıkları alem haricindeki aleme en az uyan, en az alışan ve başka milletlerle, başka iklimleri en çok yadırgayan millet de yine İngilizlerdir. Beş on İngiliz'in toplandığı her yerde mutlaka ayrı bir İngiliz kahvehanesi, ayrı bir İngiliz pansiyonu görürsünüz, bütün bu hususi mahfillerin eşliğini aşmak yerlilerden ve yabancılardan hiç birine nasip olamaz.

Hariçte kendi ihtiyatlarını bozmayan milletlerden biri de Ruslarmış. Bunu, bu sefer, yeni öğrendik. Filvaki, ilk muhaceret vukuundan sonra İstanbul'da en ziyade kendini hissettiren koloni Rus kolonisi oldu; bin bir milletin vaveylasıyla dolu bu Babil Kalesinde, az zaman içerisinde Rusların sesi diğer bütün seslerin fevkine çıkıverdi ve "haraşo" kelimesi yerli lehçelerin hepsine girdi. İki adım başında ya bir Rus lokantasına, ya bir Rus kulübüne, ya bir Rus pansiyonuna tesadüf ediliyor; fakat şu fark ile ki bütün bu mahafilin eşiği herkese açıktır; Ruslar gittikleri yere itiyatlarını da beraber getirmekle kalmıyorlar, bu itiyatları gittikleri yerin halkına telkin ve taammüm da ediyorlar. Şimdiden kadınlarımız Rus kadınları gibi

giyinmeye, erkeklerimiz Rus erkekleri gibi eğlenmeye başladı. Başlarına o alacalı mendillerden kundak yapmayan İstanbul hanımı, rakı kadehini kırıp ve votka şişesine

yapışmayan İstanbul beyi ve bir Rus kadınına aşık olmayan tek bir Türk genci kalmadı. Bütün ziyafetler Rus lokantalarında veriliyor, bütün eğlenceler Rus kulüplerinde oluyor; her kafayı bir Rusluluk sevdasıdır kavradı, gitti. Bereket versin ki bu milletin bize getirdiği şiar yalnız yiyecekten, içecekten, giyecekten ibaret değildir; bu bize aynı zamanda, derin ve sıcak ruhunun güzelliklerinden de bazı şeyler getirdi. Zira, buraya gelen Ruslar içinde bir çok fikrî kimseler de vardır; ez cümle musikide şöhret sahibi bir çok sanatkar, bu güzide zümrenin en kıymetli anasını teşkil etmektedir. İşittiğimize nazaran bunlar, son günlerde Petersburg Musiki Fakültesi mezunlarından Mösyö De Hartman'ın etrafında toplanmışlar ve Beyoğlu'nda emsali görülmemiş bir orkestra heyeti teşkil etmişlerdir. Mösyö De Hartman musikiyle işigal edenlere hiç meçhul olmayan bir isimdir; zira, bu sanatkar yalnız Rusya'da değil Avrupa'nın bir çok yerlerinde de şöhret kazanmış, bir çok operalar ve balolar idare etmiş bir musiki şinastır. Buraya geldiği günden beri, bir taraftan orkestrasından teşkile uğraşiyor bir taraftan şark musikisi hakkında tatbikatta bulunuyor. Ve bu musikinin hususi inceliklerine gittikçe hayran kaldığını söylüyor. Bilmem Mösyö De Hartman bu mütalaasında ne dereceye kadar samimidir? Zira, her Rus gibi Mösyö De Hartman da Türklerin adeta aşığı gibidir. Esasen Beyoğlu'nda verileceği bildirilen bu Rus konserlerinden Rus sanatkarlarının beklediği netice biraz da iki milleti musiki vasıtasıyla birbirine yaklaştırmak ve Rus'u Türk'e, Türk'ü Rus'a tanıştırap sevdirmek imiş.

Bu uzun parantezi açmaktan maksadımız Rusların harice karşı hiç de kışkanç bir millet olmadığını söylemektir. İngiliz'in aksine olarak Rus gittiği diyarın yerlisini zorla kendine doğru çekmeye, ona kendi zevklerini, kendi tarz-ı maişetini, kendi duygularını, kendi harsını telkih ve telkine uğraşiyor. Bu iki nevi misafirin hangisi ev sahibi için faydalıdır; bunun cevabını içtimâiyat ve ırkiyat mütehassıslarına bırakırım. Yalnız şunu söylemek isterim ki, bizler bu iki milletin tamamıyla aksine olarak yabancı bir diyara gittiğimiz zaman derhal bir köşeye sinip kalırız; adeta kendimizden utanırız; bazı iyi adetlerimizi bile kaba ve fena buluruz, kıyafetimizi ve ruhumuzu gizlemek veya değiştirmek ihtiyacını hissederiz. Mahviyet ve tevazu

denilen Şey fertlerde belki bir meziyet sayılır; fakat milletlerin tevazuu daima kendi aleyhinedir.

nr.8532, 9 Aralık 1920

Müşâhede ve Mülâhaza
Malul Gaziler Dilensin mi?

Gönlümüz buna da razı olacak mı? Bunu da hoş görüp geçecek miyiz? Diyeceksiniz ki, mütarekeden beri ne hatıra gelmez fecaatlere katlandık; ne caniyane lakaytlıklara düştük; ne hunin insafsızlıklar gösterdik; bu da onlardan biri olsun; bırakın malul gaziler de dilensin; kimi tahtadan bacağını sürükleyerek, kimi koltuk değneklerine dayanarak, kimi yüzünün parçalanmış kısımlarını bezlere sararak ve kah çamurlara batarak, kah yağmurlarda ıslanarak "levs ve riya" şehrinde sokak sokak, mahalle mahalle dolaşsın: parasını umumhanelerde yemiş genç muhtekirlerle, abus ve hodpesent eski rical-i devlet(!)in kapılarına vursun, desin ki: "Allah rızası için bir lokma ekmek!"

Hayır, zannederim ki, bu derecesine tahammülümüz yoktur. Zira, biliyoruz ki, bu dilenciler, Sultan Osman'ın açtığı ulvî ve yanık destanın son sayfalarını kendi kanlarıyla yazan bir mübarek zümreden bize kalmış hazin ber-güzahlardır.

Bundan birkaç yıl evvel, biz çoluk çocuğumuzla muhat, rahat, sakin, emin sıcak odalarımızda otururken, siper denilen deşilmiş mezarlarda, karlarından ve yavrularından uzak, dizlerine kadar suya batarak ve göğüslerini mütemadi bir kurşun yağmuruna vererek bizim huzurumuzu sıyanet edenler işte bunlardı. Biz, Viyana'nın, Berlin'in "Grand Otel"lerinden, "Balkan Cuğ"a, "Balkan Cuğ"dan Grand Otellere gidip geldiğimiz sırada, bitmez tükenmez kum sahralarında yaya gidenler, işte, bunlardı. Biz, yazın Büyük Ada Kulübünde, kışın "Şerefli Daryan"da üstleri yüzlük evrak-ı nakdiye ile örtülü masalar etrafında kahkahalar ve temennalarla dolaşırken mecnun bir kumandanın hatası yüzünden, gözlerinin etrafı çökmüş, kulakları ve burunları donmuş, kar tipileri arasında Sarıkamış'tan geriye dönenler, işte bunlardı. Bunlardı ki, evlerinden alıyorduk, nişanlılarından, karlarından, analarından ayırıyorduk; çocuklarının kollarını boyunlarından söküyorduk; giydirdiyorduk, kuşatıyorduk, hepsi de aslanlar gibi genç, dinç, iki kollarını sallayarak, iki bacakları üzerinde dimdik yürüyerek ve iki gözleriyle önlerine bakarak, dudakları mütebbessim trenlere biniyorlar ve gidiyorlardı. Biz, göğsümüz iftihar ile şişmiş,

arkalarından bağırıyorduk: "Uğurlar olsun", diyorduk. "Yaşasın gaziler!" diyorduk. İşte bunlar onlardır.

Vakıa, dün, bir iki tanesi matbuamıza geldiği vakit tanıyamadık. Kiminin bir ayağı yoktu; kimi sağ kolundan mahrumdu, kiminin yüzü bir silinmiş resim gibi karmakarışık; kiminin burnu, kiminin kulağı yoktu; ve hepsi de solgun, bezgin ve bitkindi; üstleri başları bakımsızdı ve bize söz söylerken sesleri titriyordu. Niçin, niçin? Asıl onlar önünde sesleri titreyecekler biz değil miydik? Asıl yüzleri solacaklar biz değil miydik?

Malul gaziler diyorlar ki: "Bizi artık kimseler düşünmez oldu. Zaten hiçbir zaman lazım geldiği kadar düşünülmedik. Fakat bu son zamanlarda halimiz gittikçe yamanlaşıyor. Bizim hesabımıza işleyen bir sinema vardı, bir şey getirmez oldu, hasılatından ancak mesarifi çıkabiliyor. Bir "yazar"ımız vardı, o bizim ismimizden istifade etti. Fakat biz ondan hiçbir fayda göremedik. Geçenlerde naçar kaldık; ufak bir iane toplamaya çıktık. Her taraftan uğramadığımız hakaret kalmadı. Şehrimizin Bahçekapı civarında maruf ticarethanelerinde bize bir dilenci muamelesi ettiler."

Malul gazilerin ticarethanelerin kimlere ait olduğunu söylemeye bilmem ki lüzum var mıdır? Bunlar o Müslüman tüccarlardı ki harp esnasında askerden kurtulmak için bir müddet "Arazi-yi müstevliye ahalisi" kanunundan, bir müddet Cavit Bey'in himaye ve sahabetinden istifade ettiler ve her şeye rağmen kasalarının başında kaldılar. Buna rağmen hamiyeti ve vatanperverliği kimseye vermezlerdi; bütün milliyet-perverane tezahüratın başında onlar bulunuyorlardı; malul gazilere sormak istedik ki, bu zevatı böyle birden bire hamiyetsiz olmaya sevk eden esbap acaba nelerdir? Fakat, onlar bu bahis üzerinde çok durmadılar, zaten maksatları hiç kimseden şikayet değildi. Yalnız son mercileri olan matbuat vasıtasıyla muhâfil a'idesinin nazar-ı dikkatini biraz da kendi üzerlerine çevirmek ve efkar-ı umûmiyete kendilerine karşı bir alaka uyandırmak istiyorlardı.

İki bini mütecaviz olan bu malul ve sakat zabitlerin arkalarında ihtimal bir o kadar da çoluk çocuk var, bunların hepsi aç ve bilaçtır. Aralarında bazıları var ki çalışabileceklerini söylüyorlar: "Bize bir iş bulsunlar! Yapalım!" diyorlar.

Dünyanın her tarafında böyle bir çok malul ve sakat askerler var, fakat hiçbir yerde, hiçbiri sokakta kalmak ve sürünmek tehlikesine maruz değildir. İş görebilecekler iş bulunmuş, göremeyecekler de mada-el-hayat barınmak ve yaşamak imkanı hazırlanmıştır. Avusturya gibi esasında yıkılmış memleketlerde bile malul askerlerin melceleri var. Geçenlerde Avrupa gazetesinde okuduk, İngiltere'de oyuncak sınaati kamilen bu gibi muharebezedelere verilmiş; o kadar ki bu sınıfın menfaatine dokunur diye, Almanya'nın oyuncak ihracatı men edilmiş. Keza Fransa'da da bu gibiler hafif sınaatlara sevk olunuyor ve taraf taraf bunlara iş bulmak, yedirmek, giydirmek için hesapsız müesseseler tesis ediyor.

Bizde derme çatma müessesecik vardı, o da yıkılıp gidiyor ve malul gazilerimiz, yarın dilenmek tehlikesine maruz kalıyor. Bu tüyler ürpertici bir hadisedir.

nr.8540, 17 Aralık 1920

Açık Mektup
Açlar ve Çıplaklar İçin
Kıbrıslı Kerimesi İzzet Hanımefendiye

Yazıyorsunuz ki: "Bizi muhat sefaleti gözlerimizle görmekle tasavvur etmek arasında ne azim bir fark var! Karnı tok, sırtı pek bir adam, aç, çıplak, kıvranan, titreyen bir zavallının evcâ' ve ıstırabına, ne derece yabancı ise, görmeden düşündüğümüz, acıdığımız zavallı muhacirlerimizin hal-i pür melali de bizleri ancak o kadar müteessir ve müteallim edebiliyor..." Ve onları bizzat gidip gördüğünüzü söylüyorsunuz:

"Bu bucaklarına sokulurken; diyorsunuz, kalbimin üstünden soğuk bir ra'şenin akıp geçtiğini duyuyordum. Bunlardan bir çoğuyla ayrı ayrı, uzun uzun konuştum, tanıştım, hasbihal ettim; ser-güzeşt-i mütekessirlerini, umur-ı zehr-i alûdlarını yakından dinledim, anladım."

Ve mektubunuzun biraz daha aşağısında ağladığınızı itiraf ediyorsunuz. Hanımefendi, ne kadar bahtiyarsınız! Derler ki, sevda göz yaşları tatlıdır, fakat bence merhamet membaından akanlar yüz kat daha tatlıdır. Bu göz yaşları bizim bir takım haki anasırla örtülü kalbimizi hakkın rahmeti gibi yıkar, temizler; hislerimize pak bir ciyâdet verir, düşüncelerimizi berraklaştırır; bu göz yaşlarının harareti altında sanki etimiz erir; sanki yalnız ruh olarak kalırız. Sefaletten öğrenenler, sefaletten kaçanlar ve sefilleri sevmeyenler bu ilahi zevki tatmamışlar, bilmemişler; hod-binliklerinin dar, havasız ve karanlık mahbesinde mahzur ve makhûr kalmışlar... Hanımefendi, bunlar o gördüğünüz muhacirlerden, o gördüğünüz açlardan, çıplaklardan daha bedbahttırlar. Zira, merhamet membainin suyuyla yıkanmamışlar, merhamet membainin suyundan içmemişler; derileri ve vücutlarını sıkın dar ve sert bir kabuk halini almış damarlarında ise hiç dinmeyen, hiç sönmeyen cehennemi bir hararet var. Bunlar şeytani bir tebessümle, paralarını fakirlere serpenlerin, çıplaklara kendi gömleklerinden verenlerin, sıska ve sakat çocukları bağrılarına basanların ve titrek ellerle yaralar saranların arkasından gülerler: "Ne budalalık!" derler; halbuki dünyanın en budalaları kendileridir.

Çünkü merhamet denilen hakiki zevki tatmamışlardır: Merhamet ki bize kendi ıstırabımızı unutturur; bize kendi kaygılarımızı, kendi endişelerimizi, (gazetede okunmuyor) birer kurt gibi didikleyen nedametlerimizi unutturur; bir başkasının sefaletinde yok oluruz, kendi kendimizden kurtuluruz; kendi aşkımız yerine diğerinin aşkı, bir kişinin sevdası yerine yüz binlerce kişinin sevdası, büyük ve la-yetenahi sevdası kalbimize dolar, genişleriz, genişleriz, sanki ebedi ve ezeli şeylerle hem hudut oluruz.

Hanımefendi: "Bu biçareleri hiç olmazsa biraz teselli etmek için; diyorsunuz; padişah-ı 'alişân efendimizin bir gencine-yi rahm ve şefkat olan kalp-i şahanenin inam ve 'avâtıfı, ricâl-i devletinin yardımı, vatandaşlarımızın gayreti neticesi olarak az zamanda nispeten daha ziyade huzur ve rahat mazhar olacaklarını kendilerine vaat ediyorum. Akşam karanlıklarının derinliklerine dalmış biçare yorgun ruhlarını dinlendirmeye çalışıyordum. Onlar cansız, fersiz nazarlarla, gözlerimden dökülen teessür yaşlarını titreyen dudaklarımdan çıkan vaatleri, tesellileri, garip bir şekk içinde hissiz heyecansız dinliyorlardı..."

İtiraf diniz ki, o gün teselliyi en ziyade siz buldunuz; en ziyade sizin gönlünüz ısındı. Eğer sizi ipekli kumaşların, kadife mantoların, kürklerin, inci gerdanlıkların fevkinde, hayatın yüksek manatıkına varmış bir hanım olarak tanınmasaydım, belki size daha örtülü, daha süslü, daha az samimi bir lisanla hitap etmeyi tercih ederdim. Fakat, siz o nadir kadınlardansınız ki, bundan birkaç ay evvel isminizi bile belli etmeksizin, Türkler namına birkaç söz söylemek için kalktığımız, zahmetlere katlandığımız, İsviçre'de teşekkül eden "Kadınlar Kongresi"ne kadar koştuğunuz ve birkaç belîğ cümle ile Türk yurdunun arz ettiği haile engiz levhayı bütün vu'atında yabancı kadınların gözü önünde tecessüm ettirdiniz siz bunu yaptınız. Çünkü mefkurevî heyecanların sırrına ermişsiniz, çünkü merhamet denilen ağacın balından yemiştiniz ve hayata kıymet veren şeylerin nelerden ibaret olduğunu anlamıştınız.

Ekseriyeti sizden o kadar uzak bulunan İstanbul hanımlarına acaba nasıl anlatmalı ki merhamet bir ıstırap değil bir zevktir. Bu hanımların hiç biri hayatta ne yapacaklarını bilemiyorlar; hepsinin elleri ve ruhları bomboştur; tuvalet kaygıları, mağazadan mağazaya gezintiler, sinema eğlenceleri, çay ziyafetleri, musiki ve şarkı,

zannederim ki bu boşluğu dolduracak meşguliyetlerden değildir. Ve eminim ki, bugün İstanbul'da hemen her evde, her kafesin arkasında can sıkıntısından gerinen ve esneyen kadınlar vardır. Bunların her biri, hiç değilse günlerinin birkaç saatini fakirlere, muhtaçlara, muhacirlere hasredebilirler; mesela fakir yavruları için yün alıp örebilirler; mesela göğsü çıplak taze muhacir kızları için gömlek dikebilirler ve tir tir titreyen nineler için hırkalar yapabilirler. Bu suretle hem vakitlerini daha faydalı bir tarzda geçirmiş, hem gönüllerini eğlendirmiş, hem de fakirlerin imdadına yetişmiş olurlar. Bu yün çoraplar aynı zamanda onların ayaklarını da bir takım beyhude yorgunluklardan vikaye eder, bu gömlekler onların bir çok ayıplarını da örter ve bu hırkalar için ürperen üşüyen ruhlarını da ısıtır, sanırım.

Nr.8542, 19 Aralık 1920

Edebiyat

İflas

Cihan Harbi, hemen her memlekette edebî cereyanlara namamûl bir durgunluk verdi; ortaya vakıa bir çok yeni eserler çıkıyor, fakat bunlar yeni bir cereyanın mebdei gibi görünmüyorlar, vakıa hepsi de bir takım milliyet, memleket, cemiyet ve beşeriyet endişeleriyle yüklüdürler, hepsinin üstünde yeni bir sıtmanın ürperişleri var. Fakat, ruha, fikre yeni bir tür getirmekten hayli uzaktırlar.

"Sanat için sanat" düsturu üzerine müesses klasisizm; coşkun, fakat, nafile heyecanlar müvellidi romantizm; kuru, dar ve ruhsuz realizm cereyanları ve sonra şiirde bunlara muvazi giden parnasse ve sembolizm hareketleri ve nihayet "neo-klasisizm" artık yeni yetişen nesillere bir şey demiyor; bu nesil ki islahın elli senede görmediğini beş sende gördü; en müthiş haileler de bizzat kendisi kahraman oldu, destanî fırtınalarda saçlarının darma dağınık olduğunu hissetti; ıstırapların sonuna kadar gitti, korkunun enva'ını duydu, neşatin enva'ını tattı; karanlıklardan türlü türlü sesler işitti, türlü türlü ahenkler dinledi; bütün beşeriyetin ucu bucu yok bir klavsen gibi derinliklerden inlediğini sezdi. Böyle bir nesle son iki üç asır zarfında gelip geçmiş edebî tarzların hepsi de ne kadar hayide, ne kadar dar ve mukassa görünür! Ne cetlerimizin, ne babalarımızın duymadığı yeni yeni hisler ve yeni heyecanlarla hududu genişlemiş, ruhumuzun hudutlar kadar geniş, denizler kadar velveleli yeni bir şiire, yeni bir edebiyata ihtiyacı vardır. Şu saatte, her millet kendi "Dante"sini bekliyor. Zira, her büyük asrın kendine mahsus bir büyük şairi vardır; yani her asır bütün simaları, bütün ra'şeleri ve bütün hususiyetleriyle ya bir kitapta, ya bir levhada, ya bir heykelde kendisini ilelebet tespit ve tecessüm edecek mümessil dehalara maliktir; diyebiliriz ki Rönesans devrini kendi şahsîyetinde ve kendi şaheserlerinde en çok temsil eden "Michelangelo" idi, nasıl ki bu ferrin yegane mübeşşiri de Dante'dir. Fransızların tabiri veçhile büyük asır unvanı verilen on yedinci ve on sekizinci asırların edebî cephesini başlı başına "Racine"nin Elen'i teşkil ediyordu. Nitekim bir zamanlar İngiltere'de bir "Shakespeare" devri, bir "Milton" veya bir "Byron" devri gelip geçti. Fransa'da "Chateaubriand" Almanya'da "Goethe" pekala namlarını yaşadıkları asra verebilirler. Zira, bu iki büyük şairin ruh-ı beşere getirdikleri yeni ra'şeler hiç değilse yüz sene bila fasıla devam etti. İşte bu nokta-yı

nazardan diyoruz ki, her cihetten büyük olan bu asır kendi "Dante"sini bekliyor; zira, bu asır siyasîyatta olsun, edebiyatta olsun, ulum ve fünunda olsun kendisine layık büyük bir adamdan mahrumdur. İtalyanlar "Danunçiv"leri, İngilizler "Kipling"leri ve Fransızlarla Belçikalılar "Verhaeren"leri- Verhaerenleri burada zikredişimin sebebi asri hayatın temsili dehalarından biri olduğu içindir- bize yaşadığımız devrin azamet ve vus'atı derecesinde büyük ve yüksek şahsiyetler olarak gösteremezler. Bu şairler ne kadar büyük olsalar yine "Homeros"dan başlayıp "Hugo"da nihayet bulan büyük ve cins şairler cinsinin hatta son halkalarını bile teşkil edemezler, bu zincirde aykırı kalırlar.

Harbin insaniyetine ika ettiği zararların, daha doğrusu harbin doğurduğu dahiyelerin en büyüğü bence bu asrın bir zulmet asrı oluşudur; insan yeni çıkan kitapları okudukça adeta nefesi tıkanıyor; meşhur Alman şairinin ölürken bağırdığı gibi bağıracığı geliyor. Bu kitaplarda beşeri zeka o kadar daralmış, o kadar daralmıştır ki adeta hayvaniyeleşmiştir diyebiliriz.

Harp bitti; fakat harp edebiyatı devam ediyor; her iki eser ya maşeri bir kinin veya maşeri bir kibrin mahsulüdür. Öteden beri sulh ve salahın kızı diye tanılmış olan şiir perisi elinde zeytin dalı ve başında defne yapraklarıyla değil, sırtında al libas, dişlerinde hançer ve elinde nar dalıyla dolaşiyor. Vakıa dudaklarında bir tikslenme işmi'zâzı ve gözlerinde bir merhamet bakışı var. güya kandan tiksiniş ve facialar önünde ağlamış gibi görünüyor; adalet ve inSânîyet diye bir şeyler mırıldanıyor, fakat "adalet" kelimesini o kadar sert ve haşin, "inSânîyet" kelimesini o kadar hod-bin bir tarzda telaffuz ediyor ki, insan ister istemez bu iki kelimenin hakikatte başka manalar ifade ettiğine zahip olur ve "adalet"i, "intikam", "inSânîyet"i hod-binlik şeklinde görüyor. Bu suretle edebiyat alemi politika ve diplomasi aleminin bir taklidi halinde tecelli ediyor ve en yüksek şairler bu suretle adeta resmileşiyor, hiç birinin tadı tuzu kalmıyor. Halk ise, kesif halk tabakaları ise, on sekizinci asırdaki Fransız "aristokrasi" gibi günden güne hiçbir şeye inanmaz, müstehzi ve reybidir. Vatanî heyecanlar da dahil olmak üzere her türlü histen mu'arrâdır, yalnız, yemek, içmek, giyinmek ve eğlenmek istiyor. Çünkü son yılların tecrübeleri ona öğretti ki her şey boştur; on dokuzuncu asırda çiçek açan, dal budak salan bütün felsefi, içtimâî umdeler gözümüzün önünde birer birer kuruyup

döküldüler; bütün fikirler taravetlerini kaybettiler. Her yeni edebiyat ki yeni bir heyecanın mahsulüdür, bu manevî iflas havasından nasıl yetişebilir? Nasıl tenemmüv eder?

nr.8543, 20 Aralık 1920

Müşâhede ve Mülâhaza

Cennetlik Bir Ruh

Prenses Fatma Hanımefendinin Teberri Münasebetiyle.

“Dante”nin cehenneminde bazı ruhlar vardır ki bir türlü kendi dairelerini bulamayıp kara bir feza içinde gümrah ve serseri dolaşırlar; zira, Dante’nin itikadına göre ruhlar yıldızlar gibidir; hepsinin mensup olduğu bir hava dairesi; hepsinin etrafında döndüğü bir cazibe merkezi; hülâsa hepsinin tabii olduğu ezeli nizamlar, kanunlar, yollar vardır ve nasıl ki semada bir yıldızın kendi dairesinden çıkması o yıldızın ebedi mahvı demekse bir ruhun yolunu bulamayıp lâyetenâhiyet içinde gümrah ve serseri kalıpta o ruhun ebedi hîbet ve hüsrânı, mevdi ve nisyânı demektir. vakıa ruh, ebedidir, fakat, yoldan çıkmamak yani delâle sapmamak şartıyla...

Aşağı yukarı yarım asırdan beri bizi terk edip giden vatandaşlarımız, eminim ki memleketin ebediyet semasında Dante’nin cehennemdekileri gibi hep serseri birer ruh haline girmektedirler. Zavallı ruhlar ki bu yeryüzünde de bedbahttırlar; zira, bin türlü hod-binâne endişe ile kıvrılarak yaşadılar ve giderken ahretteki saadetlerini temin etmeyi düşünemediler; orada da burada olduğu gibi tek başlarına, kendi kendilerine hoş bir ömür sürebileceklerini sandılar; bunun için, eminim ki hepsi de yoldan çıktılar, serseri ve perişan oldular. Yeryüzünde hod-biniyi ihtiras ateşiyle cezalandıran hak, onların ahrette gurbet denilen azaba mahkum eder; zira gurbet nisyân demektir ve ebedi olan ruh için yalnız bir nevi ölüm vardır, o da unutulmaktır.

Elli seneden beri bizi terk edip gidenlerin hangisini hatırlıyoruz? Bunların içinde ailesinin namını hiç değilse yüz mezar taşının üstünde mahkûk konak ve tevabi’ sahibi hanedan kişiler; cömert padişahların mürüvvet didesi mütemevvil paşalar, çift ve çubuk sahibi mağrur ağalar vardı; hayatta iken isimleri ağzımızdan düşmezdi, biçimleri gözlerimizin önünden gitmezdi, teneffüs ettiğimiz hava güya onların kokusuyla doluydu; halbuki öldükleri gün, unutuldukları gün oldu. Niçin? Tekrar ediyoruz, zira, hepsi de hod-bincesine öldüler, bize veda etmeye bile lüzum görmediler, bizden son tebessümlerini bile esirgediler, çehrelerinin üstündeki ‘abûs

ve sert maske ile örtülü göçtüler. Bir ölüyü en çok hatırlatan şey ise onun son bakışı, son vaz'î, son sözüdür.

Son zamanlarda bir ecnebi vapuru, bize dışarıdan bir Osmanlı cenazesi getirdiydi. Bunun kim olduğunu söylemeye hacet yoktur. Bu cenaze epeyce mutantan bir merasim ile ve arkısında epeyce kesif resmi bir cemaatle hususi türbesine götürüldü. Alayı gören söylüyor, bu cemaatin bir ucu Beyazıt Meydanı'nda, öbür ucu Süleymaniye'de imiş; fakat ne tuhafır ki İstanbul'da hiç kimse bu cenazenin hatırasını Beyazıt'la Süleymaniye arasında yürünen müddet kadar bile muhafaza etmedi; merasimden avdet edenler de dahil olmak üzere o günün akşamında herkes yeni metfunu unuttu gitti ve badema artık hiçbir defa ağza alınmayacak. Kendisine ne kadar sağlam taşlarla, ne kadar muhteşem ve büyük bir türbe yapılırsa yapılsın, kimse dönüp de bakmayacak ve penceresine örümcekler ağ germiş metruk evliya türbeleri önünde saatlerce dua ve murakabada kalan muttakî, bu muhteşem türbenin yanında kısa bir fatiha bile okumaksızın geçecek. Bu ölü o kadar meçhul bir adam mıydı? Hayır, bilakis pek meşhur bir adamdı, devletin en yüksek makamlarında bulunmuştu, ismi belki tarihe bile geçmiştir. O halde acaba fena bir adam mıydı? Hayır, kendi halinde, terbiyeli, nazik, iyi ve aklı-selim sahibiydi; hiçbir ocak söndürmedi, hiçbir hırsızlık etmedi, namusuyla yaşadı. Öyleyse bu mutlak şahsiyetsiz, sönük, alelade bir kimseydi; hayır, o da değil; adı bir çok mühim vakaya karıştı, memleket işlerinde daima birinci planda görünüyordu; fakat...Biraz evvel dediğimiz yaşamasını bildiği kadar ölmesini bilemedi, ruhu cisminden çıkmazdan evvel yolundan çıktı, mensup olduğu heyet-i içtimâîye ile helalleşmeden gitti ve bunun içindir ki asıl ölüm demek olan umûmî nisyân mezarının üzerine bir ağır zulmet gibi çöktü; bu zulmet o ruhun ahrette düştüğü kara fezanın gölgesidir.

Ecdadımız, eski Osmanlılar bu akıbetten pek çok mütehâşi idiler; ahretlerini ma'mur etmek ve yeryüzünde iyi bir nam bırakmak hayatlarının yegane gayesi idi; yarım asırdan beri bir viraneye çevirdiğimiz koca Osmanlı ülkesi bir ucundan öbür ucuna kadar -camileri, medreseleri, imarethaneleri, mektepleri, çeşmeleri, yolları, köprüleri, hanları, hamamları ile- hep hayrat sahiplerinin eseridir. Teberru bizim yalnız inSânî, içtimâî ve dini değil aynı zamanda siyasî mevcudiyetimize karışmış bir

şeydir; eylem Osmanlı hükümetinde evkaf nezareti namı altında bir idare şubesinin mevcudiyeti bu müşâhedemizin isabetine kafi bir misal değil midir? Bütün alem-i İslam'ın harabesi üstüne bir göz gezdiriniz, ümrân namına görebileceğiniz ne varsa, ne kalmışsa hep vakıflardır ve vakıfların mezar taşlarıdır.

Maatteessüf, Tanzimat devrinden sonra türeyen yeni nesil Osmanlılar arasında ilk terk edilen anane vakıf ve teberru ananesi oldu. Hayatı tâ'ât ve ibadetle dolu muttakiler bile ahrete nasıl hazırlanılır, unuttular; mal ve mülklerin üstünde kimseye haber vermeksizin kıvrana kıvrana can vermeye alıştılar. Hoyrat ve hasenattan korkar oldular ve kimseye zarar vermeksizin yaşamış olmayı cennet yolunun en kısası zannettiler. İşte o zamandan beridir ki bu memlekette çatılar çökmeye, duvarlar yıkılmaya ve gönüller kırılmaya başladı.

Mısırlı Prenses Fatma Hanımefendi, yarım asırdan beri ilk defa olarak, Müslüman'ca ve Osmanlıca olmasını bilen halis Müslüman kadınlarından biridir. Şehrimizdeki gazetelerin, son günlerde minnet ve şükranla bahsettikleri o büyük teberruun sahabesi, bu nokta-yı nazardan diyebiliriz ki ecdadımızın iktifa ettikleri kadim ve mukaddes anane dahilinde ölmekten başka bir şey yapmadı; fakat bu güzel hareketle millî ve dini tarihimizin ilelebet kapanmış gibi görünen ulvi sayfalarından birini hiç beklenilmeyen bir zamanda tekrar açmış oldu; zira, Prenses Fatma Hanımefendinin teberru bize maziden gelen mübarek bir ses ve istikbale doğru uzanan mübarek bir ışıktır. Bu hadise bize gösteriyor ki son devrin bütün o haris, hod-bin, pinti zenginleriyle, havassıyla sert ve gayr-i inSânî bir kabuk bağlamış gibi görünen Osmanlı alemleri henüz alttan alta mukaddes bir ateşle yanıyor, henüz içinden şefaathane sahibi cennetlik ruhların kendi münevver dairelerine doğru uçtuğunu görüyor.

nr.8545, 26 Aralık 1920

Bir İzah

Malul Gaziler Muavenet Heyetine:

Geçenlerde malul gazilere dair yazdığım bir makale, “Malul Gaziler Pazarı” ile “Malul Gaziler Muavenet Heyeti” merkezinden oldukça asabi bir taarruza uğradı; daha doğrusu name’ mül bir suitefehhüme meydan açtı; öyle ki ben bile az kaldı bir hata işlediğimi itiraf edecek ve kemal-i nedametle istifa-yı kusura kalkışacaktım. Bereket versin ki malul gazilerin mühim bir kısmı ikişer üçer bizzat matbuaya gelerek bana hak verdiklerini söylediler ve gerek tahriri, gerek şifahi bir çok vesaik ve malumat ile o makalede vaki olan mutalaatımı tekit ettiler; en genci otuz beşi geçmemiş, bu kimi kolsuz, kimi bacaksız askerler müteessir ve samimi bir lisanla bana söyledikleri şeylere inanmak için pek çok suiniyet sahibi veyahut pek reybi bir adam olmam lazım gelirdi; halbuki, ben bir takım hutût ve erkama istinat eden ve sa’ikin ispatından ziyade titreyen bir sesin veya ıslak bir gözün şahadetine daha ziyade inananlardıyım. Bunun için değil midir ki, beni “Malul Gaziler Dilensin mi” serlevhali makaleyi yazmaya sevk eden şey yalnız bu gazilerin bizzat vaki’ olan müracaatları oldu! Onları dinledikten sonra başak yerlerden malumat ve vesaik toplamaya lüzum bile görmedim; zira, malul gaziler işinden malul gazilerden başka kim bahsedebilir? Bu hususta onlardan daha salâhiyetdâr, daha mevsûk-ül-kelim kimi tanıyabilirim? Muazzam vatan müdafaasında kimi kolunu, kimi bacağı, kimi gözünü feda etmiş bu civanmert, bu yiğit insanlardan şüphe etmek biraz da vatandan ve milletten şüphe etmek değil midir? Cenab-ı hak beni böyle bir küfürden muhafaza buyursun. “Malul Gaziler Muavenet Heyeti”nin dediği gibi müşâhedemde yanlış olmayı böyle bir günaha girmeye bin kere tercih ederim. Muhterem Muavenet Heyeti beni belki biraz sade dillilikle itham edebilirler, fakat asla sui niyetime hüküm veremezler. İşte bu emniyet iledir ki kendilerini gücendirmiş gibi görünen mutalaatıma burada, bıraktığım noktadan tekrar başlıyorum; fakat bu sefer etrafımda gittikçe adedi artan şanlı ve mehîp bir sakat ve alil kafilesıyla muhat olarak...

Bunlardan bazıları diyor ki: [1]

“-Biz müteaddit ma’lûlîn İzmir’de müştereken icra-yı ticaret etmekte iken Yunan işgali ve görülen tazyik üzerine bir çok zararı müteakip Dersaadet’e ve Balıtice ma’lûlîn Gazze muavenet heyetine iltica ettik. İçimizde İstanbul’da sakin

olanlar da, Aydın'ın hain işgalinde evi eşyası yanmış, efrad-ı ailesi Denizli'de cami avlularına sığınmış bulunanlar da mevcuttu. Biz istida'a yazdık, bu istida'aya incir ve üzüm kutularına yapıştırdığımız reklam kağıtlarımızla üç yüz bin kuruş mütecaviz aşar-ı tediye senedatı rabt ettik ve dedik ki biz ticaretle oldukça ünsiyet peyda ettik, binaenaleyh burada yine şirket halinde icra-yı ticaret emelindeyiz. Bize bu hususta muavenet ediniz. Takdim ettiğimiz evrakı tetkik etmek nezaketinde bile bulunmaksızın şimdilik muavenet edemeyiz diye cevap verdiler. Halbuki kendilerinden muavenet namına istediğimiz şey muteber bir kefalete mukabil bize para ikraz etmeleri veyahut malul gaziler pazarından nısfı peşinen, nısf-ı diğeri de altı ay sonra tediye edilmek üzere mal vermeleri idi.”

Bazıları da şöyle de şikayet ediyorlar:

“-Malul gazilere muavenet heyetinin nakarat-ı ittihaz ettiği bir cümle vardır.

O da her müracaatımızda: “efendim, biz tamamıyla malul olanlara yani iki gözü veya iki ayağı olmayanlara muavenet edebiliyoruz.” Buna karşı kim ne diyebilir? Hepimiz de razıyız değil mi? Fakat bir kere de bu iki uzuv-ı kıymettardan mahrum kalanları hesap edelim. Anladığımızı göre bunların mecmu'ı otuz altı kişidir ve bunlara şehri beş liradan nihayet on iki buçuk liraya kadar muavenet edilir. Demek ki vusta olarak şehri yüz elli nihayet iki yüz lira veriyorlar. O halde hak-el-insaf düşünelim, şu iki yüz liralık iane için yazık değil midir ki malul gaziler muavenet müessesesi memur maaşı ve masraf diye bu paranın üç misli sarf etsin? Ve sebep nedir ki koca bir kabile-yi ma'lûlîn dururken eli ayağı tutar ve ekmeğini neredede, nasıl olsa bileğinin kuvvetiyle kazanabilir zevatı memur olarak istihdam eylesin?

Malul gaziler kendilerine imdat için teşekkül eden müesseseye dair daha bir çok şeyler söylüyorlar. Fakat bu sözlerin içinde hiç biri ne bir iftira, ne de bir suizan mahiyetine haizdir; esasen ne benim neşriyatımdan, ne onların şikayatından muavenet heyetinin bir çok suistimalata meydan verdiği manası asla istihraç edilemez. Hele pazara gelince bhusus son zamanlarda muamelatının her türlü şüphenin fevkinde olduğundan kemal-i katiyetle eminim. Bunun başında müdür olarak bulunan zat memleketin en namuslu ve en hamiyetli gençlerinden biridir.

Muavenet heyetini teşkil edenlerin de böyle namus ve hamiyet erbabından olduklarına itimadımız vardır. Fakat bu gibi işlerde yalnız namus kafi değil, biraz da fedakarlık ve gayret lazımdır; bu, esasen bir cemiyet hayrına olduğu için lazım gelir ki şeklen ve ruhen bir müessesese-yi ticariye ‘ubûset ve yubûsetini iktisap etmemeli ve her kapısı (gazetede okunmuyor) ve muhterem sakatlara bir ana baba evi gibi daima küşâde bulunmalıdır. Sözün kısası, bu muhterem sakatlar kendi namlarını taşıyan bu müessesede bizzat çalışmak istiyorlar, şikayetleri hiçbir zaman “Muavenet heyeti bize par vermiyor!” tarzında değildir, bunlar “Muavenet heyeti bize iş bulmak ve çalışmak için muavenet etsin” diyorlar. Zira, bunlar hayata (gazetede okunmuyor) doymamış, genç ve mağrur kimselerdir. Ölünceye kadar sadaka ile geçinmek istemiyorlar.

Bunlardan bir tanesi geçenlerde dertleşmeye geldiği zaman bana Almanca resimli bir risale gösterdi; bu risale Almanya’daki malul askerler müessesesine dairdir ve bu resimlerde bir çok kolsuz bacaksız kimselerin Darülsınaalarda kendilerine göre işlerle meşgul oldukları görülüyordu. Genç alil: “Bakınız, dedi; bir kollu veya bir bacaklı olmak ilelebet atalete mahkumiyet için bir sebep değilmiş.”

Bunun aksini kim iddia edebilir? Elyevm cihanın her tarafında, her memlekette adeta mutahassıran sakat askerlere mahsus bir sınaat başlıyor. Mesela geçen makalemde de söylediğim veçhile İngiltere’de oyuncakçılık tamamıyla malul askerlerin eline verilmiştir; Almanya’da tahta kol ve bacak yapanlar ekseriyetle kendi kolları ve bacakları tahtadan olanlardır: Yalnız, bize gelince mi bir topal bir mağazanın kapısında defter bile tutamayacak hale giriyor ve bir çolak bir ticarethanede bir satış memuru olacak kabiliyetten dahi mahrum telakki ediliyor?

[1] Harfiyen yazdıkları gibi tekrar ediyorum.

nr.8549, 30 Aralık 1920

Hafta Muhasebesi

Müsamereler Haftası–Ne tes'îd ediyorlar? Fakirler için–Hayırlı İstanbul!–Yeni konsere dair–Kadıköy'deki...–Musikiye ileri geri adım (gazetede okunmuyor) ve aleyhinde bulunanlar–Alafranga alaturka var mıdır?–Matbuat müsameresi Operet kampanyası–Bereket versin ki...

Müsamerelerle dolu bir hafta... Fakat, zannetmeyin ki İstanbul halkı bir günü veya bir hadiseyi tes'îd ediyor; hayır, günlerimiz gittikçe daha kara, hadiseler gittikçe daha elimdir, İstanbul halkı ancak fakirler, hastalar ve muhtaçlar hesabına eğleniyorlar; bütün bu müsamereler hep ta'avvün gayesine matuf, hep umur-ı hayriye içindi. Yoksa biçare İstanbul halkı, züğürt, müflis ve biçare İstanbul halkı ortada böyle bir maksat mevcut olmasa hiç müsamerelere, konserlere adımı atar mı? Fakat, işte fakirler için denilir denilmez dayanamıyor; derhal varını yoğunu feda ediyor, çoluğunu, çocuğunu sırtlıyor, o tiyatro senin bu tiyatro benim koşuyor. Aşk olsun sana, İstanbul halkı... Derler ki sen, etrafındaki sefaletler ve fecaatler ortasında hissiz ve kayıtsızmışsın! Hiçbir memlekette görülmediği kadar hod-bin ve merhametsizmişsin? Ben de sana bu iftirayı edenler meyanında idim; bu haftadan itibaren ister misin, sana hayırlı İstanbul diyeyim? Hayırlı İstanbul... Fakat, her hayır sahibi gibi senin de bir damarın var; bunu söz, niyaz, ah vah, gözyaşları bir türlü tahrik edemiyor, seni ancak ya bir saz takımı veyahut kahkahalarla dolu bir sahne heyecana getirebiliyor; heyecana gel de, ne ile gelersen gel... Bir zamanlar Ömer Naci'nin mehîp nutuklarıyla heyecana gelirdik; şimdi, bir ince saz takımı senden azami coşkunluğu koparıyor. Yine bir zamanlar iane verebilmek için sana doğru uzatılan her kutunun arkasında devrin yumruklarından birini görmek lazım gelirdi, şimdi, altı üstü dolu bir konser programı gönlünü yumuşatmak için kafi bir vasıta.

Biraz bu konserlerden bahsedelim: Biri geçen Cuma akşamı Kadıköy'de "Fukaraperver Cemiyeti" menfaatine, diğeri Beyoğlu'nda Kışlık Tiyatroda "Osmanlı Matbuat Cemiyeti" tarafından muhtaç muharrirlere muavenet maksadıyla verildi.

Musikimizle alakadar olanlar diyorlar ki; Kadıköy'ünde verilen konser emsali ne-mesbuk bir ehemmiyete sairmiş, Şark Musiki Mektebi müntesipleri –ki bu konseri

tertip ve icra edenlerdir- bununla alaturka musikiye pek mühim bir adım attırılmış imişler. Vakıa hadd-ı zatında alaturka musikiye geriye veya öne doğru adım attırmanın aleyhinde bulunanlar bu konseri fevkalade manasız ve fena bulmaktadırlar. Bunlardan bazıları diyorlar ki, Kadıköy Şark Musiki Mektebi'nin yaptığı şey lüzumlu bir teceddüt değil, lüzumsuz bir bediattır; Dede Merhum, Yusuf Paşa, Müftü Ahmet Efendi ilh. gibi eski musiki üstatlarının birer küll halinde bıraktığı eserleri olduğu gibi çalmıyor da onlara bir takım methaller, mahreçler ilave etmekte ve hassaten ince saz takımına kırk yıllık ananeye mugayir olarak piyanoyu ilave etmekte ve yine kırk yıllık tempo usullerine taban tabana zıt olarak gayet Garp karî bir "Şef de Orkastr"lıkla idare etmeye kalkışmakta acaba ne gibi bir teceddüt ve tekamül eseri vardır? Bu yapılan şey bir inkılâp değil "Klasik Türk Musikisi"ne karşı bir küfürdür. Bunlardan bazıları ise umûmî bir nokta-yı nazardan musikiyi alaturka ve alafranga diye ikiye aleyhinde bulduklarından güya kendi musikimizin ananeleri dahilinde bir inkılâp yapmak teşebbüslerine adeta gülüyorlar. Musikinin alafrangası, alaturkası olmaz, diyorlar; musiki de olsa yalnız "melodi çalanın"nin milliyeti vardır. Yoksa usul birdir; usul garptadır; ne kadar inat edilirse edilsin biz de Ruslar gibi, Macarlar gibi garp usullerini bizim (gazetede okunmuyor) tatbik etmek mecburiyetindeyiz. Bunda zerre kadar tereddüt caiz değildir. Nitekim bize uzun ve güzel bir makale ile Kadıköy konseri hakkındaki mülâhazasını yazıp gönderen kıymetli arkadaşlarımızdan birisi -ki maatteessüf bir çok sebeplerden dolayı makalesini neşre imkan bulamadık- bu hususta diyor ki: "Sanatın vatani yoktur. Resimde, fırça ve boya, edebiyatta kalem ve mürekkep, nakırda çekiç, musikide kaide ve ölçü, her yerde birdir. Yalnız değişen milletlerin eli ve hançeresidir ve bu değişen el ve hançerdir ki bugün başlı başına bir şahsiyet olan bir İtalyan, bir Alman, bir İngiliz, bir Fransız tarzı vücuda getirmişti."

Bahusus musiki hakkında gayr-i kabil inkar olan bu hakikati bir kere daha matbuat müsamesesinde tecrübe ettik. Bizim eski usuller ve eski aletlerle asri bir musiki yapamayacağımızın en bahir bir ispatı o akşam icra-yı sanat eden "Millî Operet" kumpanyasının sazende ve hanendeleriydi. Ömrümde bu operet kumpanyasının mevk-i icraya koyduğu musikiden daha feci, daha yeknesak bir ses daha dinlemediğimi hatırlayamıyorum. Muhtelif şarkıların bazı millî marş havalarıyla derme çatma imtizacından yapılmış bu operete millî namı vermek

milliyetimiz için gūnahtır; “Osmanlı Matbuat Cemiyeti” azasından olup da mūsamerenin (gazetede okunmuyor) mūtenevvi olsun maksadıyla bu parçaları gūya millī oyunlarımızdan bir şeymiş gibi vuzu‘-ı sahne etmek gafletinde bulunan arkadaşlarımıza bu hususta geçmiş olsun demekten başka yapacağımız bir şey yoktur. Eğer maksad-ı tahkiki şehrimizdeki birinin mūsamereye iştirakı idi ise neden (darūlbedayi) hatıra gelmedi ve mesela neden “darūlbedayi”e Ahmet Vefik Paşa’nın bir piyesi oynanılmadı?

Maatteessūf, ne yaparsak derme çatma oluyor; bütūn gayretimize, bütūn hūsn-i niyetimize rağmen her teşebbūsumüzün neticesi arzu ettiğimiz neticenin kat kat derununda kalıyor. Bunun esbabı vehle-yi evlada insana gayet mufassıl görünüyor, adeta fevk-el-tabiiyye bir takım şerli ellerin yaptığımız işlere karıştığına zahip olacağımız gelir. Fakat, mesele gayet basittir. Sahne denilen yer hadd-ı zatında alafranga bir yerdir, piyes, tiyatro, operet ilh, dediğimiz ve hala Türkçe’de bir mukabilini bulamadığımız şeylerde esas ve ruh itibariyle alafrangadır; mūsamere vermek dahi alafranga adetlerdendir, binaenaleyh, bir mūsamere vermeye, bir piyes oynamaya kalkışan zevatın ilk düşüneceği şey bu gibi işler Avrupa’da nasıl yapılır? Ne gibi usuller dairesinde; bunu bilmektir ve buna göre hareket etmektir.

Matbuat mūsameresinde bereket versin Mösyö Haretman’ın piyanosu ve Madam Haretman’ın sesi vardı; bu ses denizlerden esen en ceyyit rūzgarlar gibi ılık perdelerin kasvetiyle ufunet peyda etmiş ruhlarımızı yıkadı, temizledi ve bize –çok istimal edilmiş bir kelime olmasaydı- elemli diyebileceğim bir an geçirdi.

Bu kadının üçüncü ceddese ses, ahenk ve hançere itibariyle mutlaka bizim şimdiki muganniyelerimizden farklı bir şey değildi, fakat usul, terbiye ve tehzip denilen şey -ki her yerde birdir ve beşeridir- altmış yetmiş sene zarfında en ham anasırdan bu ince kibar ve derin harikayı çıkardı.

nr.8551, 1 Ocak 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Meçhul Mihman

Son nesil kendisine göre yeni bir ruh arıyor; taşıdığı kalbi boş ve bu boşluğu nispetinde ağır hissediyor; istiyor ki, içinden yeni bir kuvvetle, içinden yeni bir şule ile canlansın, nurlansın. Fakat istemek, daima muvaffak olmak değildir. İşte on iki senedir, her genç oraya buraya koşuyor, çarpışıyor, dolaşıyor; bütün prensiplere, bütün mefkurelere, bütün düsturlara başvuruyor; lakin hepsinden eli boş, gözleri boş, gönlü boş dönüyor ve bütün mefkurevi ilmi bir yalan zannederek yavaş yavaş kendini dünyanın adi ve basit heyecanlarına terk etmeye başlıyor. Bahusus inkılâptan sonra böyle kaç gencin manevî sukûtunu gördük... Namık Kemal denilen devin üflediği ateşte pişmiş ve Fikret'in örsü altında doğrulup sertleşmiş gibi görünen bu nesil, inkılabı müteakip bir saz dalı gibi her rüzgara göre eğilip bükülmeye, kırılıp dökülmeye başladı. 1310'da odasının perdelerini kapayıp da Kemal-i merhumun rüyasını kendinden geçmiş bir halde kah okuyan, kah göğsünün üstüne basan, 1320'de Fikret'in "Sis" manzumesini yatağının içinde yavaş sesle, titreye titreye bir dua gibi terennüm eden genç adam örneğinden artık eser kalmamıştır.

Zannedilebilir ki, bu son on iki senelik ihtilal devrinde o kadar humma, o kadar ateş, ihtilaç ve heyecan içinde o kadar şiddetle yaşadık ki, mevcudiyetimizin bütün coşkun hayatını son damlasına kadar israf ve heba eyledik ve derin bir yorgunluğa bir fütura düştük; halbuki, hakikat bu merkezde değildir.

On iki senelik ihtilal devri dediğimiz bu müthiş inkılâp geçidinde vakia bir çok şeyler kaybettik; bir çok fikirlerimizin, maksatlarımızın boşa çıktığını, bir çok irade kuvvetlerimizin ber-hava olduğunu gördük; mesela şimdiki gençliğinde meşrutiyet ve hürriyet umdeleri artık dünkü gençliğin kalbindeki mevkii tutmamaktadır; bu nokta-yı nazardan dünkü nesil bugünkü nesli kendisine nispeten idealist, heyecansız ve donuk buluyor, işin zevahiri bu hususta dünkü nesle hak vermektedir; fakat, esasa doğru gidildiği zaman görülür ki nesli-i hazır vakayın üç yüz yirmi dört neslinin taşıdığı umdeleri bir tarafa atmıştır, harpte lazım geldiği kadar inanıyor, meşrutiyete layık olduğu derecede itimam ediyor ve heyecanlarını sevk edecek başka bir mecra arıyor.

Bundan on iki yıl kadar evvel o kadar masum bir cuşişle atıldığı hürriyet davasından birbirini müteakip önüne dikiliveren tehlikeler –ki ekseriya harici idiyeni bir hayat, yeni bir alem yaratmak için dışarıya taşan ceyyit ve cavidanî zindegisini tekrar içine doğru itti ve işte bu itişindendir ki son nesilde birden bire müthiş bir tıkanıklık peyda oldu. Bu tıkanıklığı hem başkaları hem de kendimiz bir boşluk halinde hissediyoruz ve o kadar dolgun olan bağrımızı tekrar doldurmaya çalışıyoruz.

Bugünkü nesil nafile yere aradığı şeyi bulmak için öteye beriye başvurmasın; aradığı şey kendindedir. Fakat, bu şey henüz ham ve mütekasif bir haldedir; onu kaynatmak, eritmek, süzmek, işlemek icap ediyor. Bunu kim yapacak? Hiç şüphesiz bunu yapacak olanlar, fikir, şiir ve sanat erbabıdır. Henüz kendilerine bir gaye bulamayan ve tuttıkları yolun doğruluğundan, güzelliğinden şüphe eder gibi görünen bugünün edebî nesli senelerden beri avucunun içinde bir altın külçesini evirip çeviriyor, fakat bu külçenin cevheri nasıl sızdırılır, bunu bilemiyor.

Pek meşhur Belçikalı şairlerden birisi, “Maurice Métérlique” bundan birkaç sene evvel ulûm-ı hakikiyeye dair bir kitap neşretmiştir, bu kitabın ismi “Meçhul Misafir” dir; bu şair diyor ki: “Hepimizin içinde bir meçhul misafir var, bizim bunun mevcudiyetini hissetmekle beraber, ne kim olduğunu, ne şekil ve heyetinde ve ne mahiyette olduğunu keşfedemiyoruz. Eski zamanlarda kah sihirbazların, kah büyücülerin, şimdi de ulûm haffyecilerin, septizmacıların medyumların ilh, mevzuunu teşkil eden sır işte bu meçhul misafirdir. Ulum-ı müspete aşağı yukarı bütün tabii hadiselerin kanunlarını keşfetti, bu kanunları tasnif etti; hayatın fizyolojik ve psikolojik bütün tezahüratını zabt ve tespit eyledi; fakat varlığımızın derinliklerinde, karanlıklarında gizli kalan hadisenin veya hadiselerin ne menşelerini, ne kanunlarını bulabildi.”

İşte psikoloji mütehassıslarının Subconscient tabir ettikleri şey –ki buna Métérlique meçhul misafir namını veriyor- tıpkı bizim millî ruhumuz gibidir; henüz şuurun aydınlığa çıkmamış, bilinmez derinliklerinde sıkışıp kalmıştır. Ancak bu, o karanlıktan çıktıktan sonradır ki senelerden beri hasretini çektiğimiz millî fecr bu memleketin ufkunda bütün ihtişamıyla doğmuş bulunmaktadır. İş buna giden yolu

bilmektedir; ve zannediyoruz ki, son neslin en büyük kabahatlerinden birisi bu yolun tamamıyla aksini intihap etmiş olmasıdır. Genç şairlerimiz hep içeriden dışarıya doğru çıkmaktadırlar, halbuki bizdeki meçhul misafirin kim olduğunu anlamak için mutlaka dışarıdan içeriye doğru girmek ve inmek lazımdır. Zira, yarın ki edebiyatın şaheseri mutlaka derin bir tahlil neticesi olacak ve terkip –ki telif demektir- ancak bu tahlilden sonra gelecektir.

nr.8552, 2 Ocak 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Millî Ruhun Tecellisi

(11) Temmuz 1324 inkılabını yapanlar, vaktaki, meşrutiyet ve hürriyet umdelerinin daha ilk seneden sarsılmaya başladığını hissettiler, bir müddet inkılâp meşalesi ellerinde beyhude bir alet gibi kaldı; onu ne için ve ne yolda istimal edeceklerini ve nereye koyacaklarını bilemediler. Teceddüt ve tekâmül mühim kelimelerdi, inkılâp seli yoluna devam edebilmek için kendine daha vazih, daha emin bir mecra arıyordu. Bu selde gemisini yürütmek isteyen kaptanlar bir müddet tereddütte kaldılar, ne yapacaklarını bilemediler; böyle bir nevi hürriyet ve meşrutiyet pusulasıyla çıkmışlardı. Şimdi, o pusula işlemiyordu, kendilerine mutlaka yeni bir rehnüma lazım geliyordu. Nihayet, bir iki senelik bir aramadan sonra rehnümayı bir nevi milliyet duygusunda bulur gibi oldular. Bulur gibi oldular, diyorum. Zira bugün pek zahir tecelliyatı(nı) müşâhede ettiğimiz milliyet duygusunu bundan yedi sekiz sene evvel milletin bağrında henüz reşm halinde bir şeydi. Bunun mevcudiyeti(ni) bile keşfetmek müşküldü. Fakat, inkılâp rüyası her şeyden evvel halkın ruhuna bakmasını bilir kimseler olduğu için gönüllerde yegane hayatiyeti haiz duygunun bu olabileceğini sezdi, bütün hareketlerini bunda temerküz ettirdiler, bütün kuvvetlerini bundan almaya başladılar. Milliyet duygusu inkılâp gemisi için bir mersâ oldu. Fakat, hakikati olduğu gibi itiraf etmek lazım gelirse, diyeceğiniz, pek sisli bir mersâ oldu; zira, ne o zaman, ne de şimdi milliyet cereyanı bizde lazım gelen vuzuhu iktisap edememiştir, yani kendisine lazım olan şekil ve heyeti, mana ve ifadeyi bulamamıştır; vakıa elyevm bu cereyan artık bir fikir halinde değil, şiddetle yaşayan, bir fiil halindedir; fakat çerçevesi yoktur ve rengi tayin etmemiştir.

Bahusus, edebiyatta, resimde ve musikide millî ruhun tecelliyatı henüz pek ruşeymi bir mahiyettedir. Daha doğrusu bu ruh henüz kendine mahsus sedayı ve kendine yakışan adabı bulamamıştır.

Bundan hayli zaman evvel Mehmet Emin Bey:

Ben bir Türküm cinsim, dinim uludur.

Sözünü söylediği vakit hepimiz bağrımızdaki millî imanın “amentü”sünü bu mısrada bulduk zannetmiştik; sonradan günün birinde kendi arkadaşlarımızdan birisi, Emin Bülent:

Garbın cebin-i zalimi affetmedim seni
Türküm ve düşmanım sana kalsam da bir kişi

diyordu, bu söz bizde (gazetede okunmuyor) gelen bir ses tesirini icra etti; içimizden dedik ki; işte aradığımız düstur bu olmalı ve millî ordunun (gazetede okunmuyor) bu yazılmalıdır. Filvaki beyit bizdeki mühim duygunun üzerine ilk defa olarak hafif bir aydınlık sürüyordu; bu beyti tekrar ederken anlıyorduk ki Türk gençliğini milliyet cereyanına sevk eden avamelin birincisi garp aleminin öteden beri bize karşı beslediği husumetkâr hislerdir; garp lisanına aşına olmayan cetlerimizi milliyetperver değildi, çünkü Avrupalı milletlerin bizim hakkımızda düşündüklerini bilemiyorlardı, fakat, ne vakit ki son nesiller Avrupa üdebasını tanımaya, “Byron”ların, “Chateaubriand”ların, Hugoların ilh, Türkün aleyhine kullandıkları ateşin lisanı dinlemeye başladılar ve aynı zamanda topraklarının sağdan soldan istilaya uğradığını gördüler, o zaman için için hissettiler ki (gazetede okunmuyor) teşkil eder. Muhteşem Vasildiyor’un türbesinde hala (gazetede okunmuyor) eğiriyor, işte sen (gazetede okunmuyor) Avrupa iç yüzünden tanıdıktan sonradır ki milliyet duygusu böyle bir aks-ül amal halinde ve birazdan bir müdafa-yı nefis tarzında tecelli etmeye başladı. Vakıa bir zamanlar Osmanlı devletini teşkil eden anasırın açtığı milliyet davalarının da bize milliyetimizi öğrenmek hususunda büyük hizmeti oldu. Zira, hiç kimse iddia edemez ki Osmanlı ülkesinde ilk defa milliyet davasını açan Türklerdir; o Türkler ki daha bundan on sene evveline gelinceye kadar “Türk” kelimesi kendi aralarında adeta kelimat-ı muhakkariyeden addedilirdi, İstanbul konaklarında Anadolu uşaklarla, hizmetçiler, beyler ve hanımlar tarafından “ahmak Türk!” “kaba Türk” diye azarlanıyordu. Demek ki bu topraklarda Türkçülük pek yeni bir cereyandır ve bu asırlardan beri, iyi kötü birlikte yaşadığımız sair milletlerin kemal-i nefret ve hakaretle bizden ayrılmak hususunda gösterdikleri arzuların, yaptıkları teşebbüslerin bir neticesidir.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki bizdeki milliyet duygusu, bir buçuk asırdan beri sağdan soldan yediğimiz darbelerden vücudumuzda hasıl olan elemelerin mahsulüdür. Binaenaleyh, lazım gelirdi ki millî ruha mahsus seda-yı müellem bir feryat, millî ruha yakışan destani bir kurbanın “matyre” destanı olsun. Halbuki edebî neslin millî duygu namına bulduğu seda ve icraya kalkıştığı destan bunun büsbütün aksi oldu; Emin Bülent’in genç mürekkepleri “Türküm ve düşmanım sana kalsam da bir kişi” sözünü yedi millete harp açmış esatiri bir kahraman narası haline soktular; gururdan, tefahurdan mürekkep bir nevi edebiyat aldı yürüdü, vatanperverane şiir yazmayı bir nevi meydan okumak zannedenlerin adedi arttıkça arttı. Fakat millî hareketleri yakından sezen “hades” sahibi kimseler hissediyorlardı ki bize göre millî ruhun mecrası bu değildir; zira, Türkün milliyetperverliği mecrai değil (gazetede okunmuyor). Zaman hades sahiplerinin şüphesini ispat etti; ne yapıldı ise yapıldı, başka sahalarda bütün şaşasıyla tecelli eden bu ruh ne şiirde, ne resimde, ne musikide kendini gösteremedi hele son zamanlarda adeta söndü, silindi diyebiliriz. Bunun sebebi yukarıdan beri itiraf ettiğimiz üzere gayet vazihtir. Genç şairlerimizin vatanperverane şeyleri mutlaka destanî oluyor; halbuki biz, artık destanî devrimizde değiliz; biz çoktan zulüm (gazetede okunmuyor) meyanına dahil olduk; her taraftan kanlar sızıyor, sesimiz hıçkırıklar halinde ağzımıza dökülüyor ve hesapsız düşmanlar göğsümüze hançerlerini dayıyor; bu halde ve bu hançerler altında lazım gelir ki bir kurban tavrı alalım; badema bizim için kahraman enmuzcu şehit enmuzucundan başka bir şey değildir. Aksi takdirde suni olur, yaşayamaz, nitekim beş altı seneden beri millî edebiyat, millî resim, millî musiki namına yapılan şeylerin suniliğinden kurtulamamasına veya yaşayamamasına yegane sebep gerek şairlerimizin, gerek ressamlarımızın, gerek musikişinaslarımızın destani bir devirde değil, hailevi bir anda yaşadığımızı, hissetmeleri ve milliyetperverliği ekseriya emperyalizmle karıştırmış olmalarıdır.

nr.8553, 3 Ocak 1921

Edebiyat
Bir Hasbıhal
-Zamanın Gençlerine-

Büyük ninelerimiz derler ki, ahir zaman gençlerinde yaşa ve başa riayet kalmadı. Onların hususi ve saf bilgilerine göre bu hal kıyamet alametlerinden biridir. Güzellik gibi doğruluğu da safiyet ve sadelikte aramaya başladığım günden beri bu müşâhedede büyük bir isabet ve bu hükümde derin bir hikmet buluyorum. Büyük ninelerimizin sözü niçin doğru olmasın? Beyni son devre mahsus türlü türlü malumat ile yüklü olmamak ve “Descartes”ın koyduğu usul ile mukayyet bulunmamak mutlaka cehalet ve hamakata mı dâldir? İlmi usulün arayıp bulduğu düsturlar haricinde irfan veya hars mahsulü kanunları meçhul başka hakikatler yok mudur? Mesela o durûb-ı emsal ki bize ana baba mirasıdır, acaba “Auguste Comte”un vazettiği içtimâî umdelerin hangisinden daha yanlıştır! Zamanın kaç alimi binlerce defa itiraf etti: tahkik ve tetkiklerimizde ilerledikçe hakikatten biraz daha uzaklaştığımızı seziyoruz; dedi. Bu bedbaht alimlerin yegane doğru sözü budur; evet, bunlar her hamlede hakikatten biraz daha uzağa düşüyorlar, çünkü hakikati kendilerinden dışarıda arıyorlar; gözlerini bize cetten kalan ışığa doğru çeviremiyorlar. Bunun için değil midir ki “Pascal” gibi bir büyük riyazi dönüp dolaşp sade-dil İsa’nın hikmetine sığındı ve dürüşt “Auguste Comte” yıkılan bir aşkın enkazından kendine bir mihrap yaptı?

Büyük ninelerimizin bahsettiği gençler kim bilir bu sözleri ne kadar hayide bulurlar? Onlar ki yenilik mezhebinin muhakkar müjdecileri ve ateşin fedaileridir; bu yenilik mezhebi onlar için yegane hak dini ve hak hikmetidir. Çünkü dinlerin en yenisi, çünkü hikmetlerin en ahiridir. Acayip muharrirlerimizden birisi vaktiyle dinleri tahkik ve tasnif ederken Hıristiyanlık Musevilikten, Müslümanlık Hıristiyanlıktan sonra geldi. Binaenaleyh Hıristiyanlığın Musevilikten ve Müslümanlığın Hıristiyanlıktan daha doğru olması lazım gelir diyememiş idi? Tekamül kanunu daima yukarıya doğru çıkan bir hatt-ı müstakim şeklinde görenler ve beşeriyetin ila intihaya terakki etmekte olduğuna inananlar bittabi dünün bu günden fena olduğunu ve yarının mutlaka bugünden daha iyi olacağını söylerler. Buna şaşmamalıdır. Beşerin (gazetede okunmuyor) gözümüz daima çıkılan her

basamağı diğerinden daha geniş bir merdiven şeklinde tecelli ediyor ve bittabi bu merdiveni mümkün mertebe süratle çıkabilmek için daima arkamızdan eteklerimize yapışmak isteyenleri itmek, itmek lazım geliyor, güya çıktıkça hava daha safileşecek, ufuk daha genişleyecek... “Mefistofeles”le “Faust” dahi “Valpurgis” gecesine yetişmek için dağları böyle tırmandılardı.

Görülüyor ki bu yenilik mezhebinin temelini böyle bir yanlış görüş kuruyor; siz o mufrat mücedditlere bin deyin ki ne “hayır, hayat daima yükseğe çıkan bir merdiven değildir. İnsanın fenaya doğru inişleri, ademe doğru yuvarlanışları vardır. Şimdi bir tepe, yarın bir çukur, sonra bir çöl... derken geçilmez bir deniz, bazen kurak ve cüda bir ada, bazen muhlik ve dar bir geçit... Onlar böyle görmüyorlar, buna inanmıyorlar. Bin deyin ki insanlar bundan iki yüz yıl, hatta iki bin yıl evvel daha mesut idiler; dünya yüzünde daha adaletli sultanlar daha hür cumhuriyetler vardı; milletler daha az haris, insanlar daha medeni idi; fazl u alem kimselerin adedi daha çoktu... Buna ihtimal veremezler şimendiferli ve fabrikalı bir cumhuriyetin, şimendifersiz, fabrikasız bir cumhuriyetten daha fena olacağına bir türlü inanamazlar.

Hele bu son senelerde, hala terakkiye, hala tekamüle, hala medeniyete iman edenlere hayretten kendimi alamıyorum.

Teceddüt mezhebi ne tuhaftır ki gözü bağlı kurbanlarının çoğunu en ziyade şiir ve sanat meydanında buluyor. Geçenlerde “Reu de Monde”de “Kübizm” veya “Fütürizm” namındaki yeni bir tarz-ı bediyata dair uzun bir makale okumuştum; makalenin muharriri bu garip tarz hakkında lazım gelen malumatı verdikten sonra sözüne şöyle nihayet veriyordu:

“Puravans’ta Akdeniz kıyısını takip eden bir yol üstünde, -bugün, saati anlamak için bir çok mükemmel vesait mevcut bulunmasına rağmen- hala gelip geçenler tarafından dikkatle muayene edilen bir eski güneş saati bilirim. İlkbahar geldi mi gölgenin parmağı Mösyö Honar’ın emir ve tembihi haricinde, münevver daire üzerinde yavaş yavaş dönmeye başlar. Gelip geçenler, saatlerini çıkarırlar, şaşarlar: “Güneş saati geri kalıyor!” derler. Acaba, bu hususta güneş saati mi,

haklıdır? İlerleyen makineli saatin zembereği midir? Yoksa geri kalan basitanın murakkamı mıdır. Bunu kimse bilemez. Bu iki aletin her ikisi de bir takım şeraite tabidir. Fakat güneş dağların ve denizin üstünden inerken çıkarken çobanla balıkçıya günün yaşını tamamı tamamına haber vermekte hiç yanılmaz. Lazım olan şeyi anlamak için buna başvurmak lazımdır: hayvanı otlatmak, balığı avlamak için ne kadar zaman daha aydınlık olacak, yol ne kadar uzayacak, yalnız güneş bilir. İşte klasik sanat, (yani eski sanat) da bu güneş saati kadar geri değildir; nitekim “Fütürist Sanat”ın da makineli saat kadar istikbali mumın sayılmaz. Yalnız tabiatır ki sanatkara en emin bir rehber olabilir.”

Mutlaka yeni bir şey yapmak için kıvranan şu gence bakınız:

“-Neden bu kadar ihtilaç içindesin? Derdin ne?

“-Yeni bir şey söylemeye, yeni bir beste yapmaya geldim.

Yalnız ihtilacı söylemeye geldim dese inanacağım. Fakat yeni bir şey...Bu eski kubbe altında yeni bir şey! Binlerce yıldan beri arının bal yapmasında bir tebeddül mü oldu i şairin şiir söylemesinde bir şey değişecek! Şiir söylemek ki, dua etmek, sevmek, ağlamak veya gülmek nevinden ruhumuzun ta kökünde gizli hususi ve tabii bir cevherin tecellisidir, bunu zevk ve hevese göre istenilen tarza sokmak acaba nasıl mümkündür? Aşk değişti mi ki şiir değişsin? Sen Türk şairleri arasında Fuzuli'den beri aşk neşidesine yeni bir ses, yeni bir harf ilave edebilmiş bahtiyar kimdir? Geçen gün, meşhur İtalyan şairi “Petrark”ın garami şiirlerini okurken son Frenk şairlerinin sevdavî teraneleri bana o kadar yave, o kadar adi geldi ki, içimden bir kere daha güzellik ve iyilik gibi şiirin de hiç değişmediğine, şiirin de tabii tecelliyat gibi ezeli, lâ-yetegayyir kanunlara tabi bulunduğuna bir kere daha kanaat ettim. Bu esrarlı bir meşale ki elden ele geçiyor ve her elin tutumuna göre aydınlığı ya pek aşağıdan, ya pek yukarıdan veriyor; alevinin rengi her iklime göre değişiyor, fakat bu daima aynı şule, aynı ateştir, çünkü daima aynı anasırdan yanıyor.

Madem ki söze büyük ninelerimizin hikmetiyle başladım, yine onlara ait bir hikmetle nihayet vereyim. Çocukluğumda ninemle ekseriya evliya türbelerini

ziyarete giderdik. İhtiyar kadın her türbe kapısından içeriye girişimizde bana yavaşça derdi ki:

“-Evladım kalbini pak ve imanını tam tut! Yoksa ne namazın, ne duan makbule geçer!” ben de bu sözü fitraten şairiyete yabancı olup da bir takım ihtilaçlarla o büyük ve kutsi işığa yanaşmak isteyenlere tekrar edeceğim.

nr.8555, 5 Ocak 1921

Sırası mı?

Bu günlerde, memleketimiz için ne söylene, ne düşünülse, ne yapmak istenirse, derhal birçok yüzlerin müstehzi bir işmi'zâz ile buruşturduğu görülüyor ve acı kahkahalara boğulmuş birçok seslerin "Adam sen de" şimdi bunu sırası mı? dediği iştiliyor. Vakıa pek samimi pek sakın ve durgun dakikalarımızda bizim de tâ içimizden kendi kendimize, aynı suali irâd ettiğimiz ve en kuvvetli azmimizin bir muslin parçası gibi buruşturup yıprandığını sezdiğimiz nadir değildir. Müttemadi istilalar altında kıvranan vatanın halâsı için birçok iptidai mektepleri açmayı tavsiye eden Alman alimi ne kadar doğru bir söz söylemiş olursa olsun, yine insanların nazarında gülünç görünmekten kurtulamaz. Fransa'nın kendisi tehlikede iken bir müstemleke meselesi için zamanın nazırını görmeye gelen genç bir generale bu nazırın verdiği cevap ne kadar müthiş bir tarzda doğrudur! "Ateş evi sardıği esnada ahırları düşünemeyiz!" Zannederiz ki şu anda bizde de hemen herhangi bir nazır memleket namına herhangi bir talep veya şikayete karşı aynı cevabı verebilir veyahut Napolyon'a generallerinden birinin dediği gibi sadece "Bir şey yapılamaz, çünkü evvela barut yok!" der ve biz "Sâniyen"den sonra zikredilecek manii dinlemeye lüzum görmeden boynumuz bükük çekilir gideriz.

Fakat, mademki, her şeyi zamana göre düşünmeye, zamana göre yaşamaya mecburuz; lazım gelir ki hiç değilse eski devre ait hatalar artık tekrar etmesin, lazım gelir ki, hiç değilse yanan eve körükle yaklaşılmasın ve bu evden kurtulmak kabilsen onu kurtarmaya gayret edilsin. Bu evden kurtarılması lazım gelen şeyler bizim manevî servetlerimizdir. Bunların beyhude yere sağa sola dağılmasına veya tamamıyla berheva olup gitmesine mani olmak ve yarın için memleketin kalbi ve dimağı sayılan bu şehirde bir "irade-yi millîye" hazinesi tesis ve temin etmek hepimizin boynuna borçtur. Zira gittikçe kozmopolitleşen, gittikçe her cihetten – ahlaken, iktisaden, fikren ilh.- bulanan bu şehirde Türkler, baskına uğramış bir ağılın koyunları gibi kendi başlarına serseri ve perişan kalmışlardır.

Başını sokacak hiçbir yeri olmayan muhacirlerden, harik-zedelerden bahsetmiyoruz; çünkü son zamanlarda birçok hayır cemiyetleri bunlarla meşgul olmaya başladılar. Bizim maksadımız umumiyetle rehbersiz, işsiz ve gayesiz kalmış

kadından ve erkekten mürekkep bir sınıf hakkındadır ki ekseriyetini gençler, şöyle böyle tahsil ve terbiye görmüş gençler teşkil ediyor. Şimdi bir kısmı karşı tarafta Le Bon'a, Rus lokantalarına, Tokatlıyan'a ve Yunanlı sinemalarına müdavimlik eden, diğer bir kısmı beri tarafta Şehzadebaşı çayhaneleriyle Sultanahmet kahveleri arasında benzi sararmış bir halde dolaşan bu gençlerin her biri dünyada bir mektep talebesi ya bir ihtiyat zabiti ya bir irfan (gazetede okunmuyor) veyahut bir millî müessesenin müdavi idi. Her birinin iyi kötü bir vazifesi bir gayesi veya bir meşguliyeti vardı, bazıları memalik-i ecnebiyadan birinde tahsilde idi. Vaktaki mütarekeyi müteakip şehrimizdeki manevî mukavemet ve millî tesanüt hisleri tâ esasından sarsıldı, vaktaki meydanda o ana kadar yapılan şeylerin hepsini yıkmak isteyen bir çok kimseler türedi, hatta zaman zaman gelip giden hükümetlerin bazıları bu tarz tavsiyeyi terviç etti; mesela azasının ekserisini İttihatçılar teşkil ediyordu veyahut hesaplarında suiistimalleri görüldü diye birçok millî müesseseler (gazetede okunmuyor) u imha olundu ve birbirini müteakip maarif nezaretine geçenler ne yapmışlar ise mutlaka değiştirmek sevdasına düştü, işte ondan sonra her şeyden bıkan, soğuyan gençlik elleri gözleri boş avareliğe saptı; hele bunlar içinde Almanya'dan veya Macaristan'dan dönenleri gördükçe adeta yürekler parçalanıyor; zira bu biçarelerin bundan beş altı yıl evvel oralara ne ümitlerle gönderildiklerini, ne emeklerle ne masraflara mal olduklarını hatıra gelir; diğer taraftan kendi nokta-yı nazarlarından kendilerine acımamak elden gelmez; her biri bir ihtisas sahibi olmak veyahut işe yarar bir adam hakline girmek için ne ümitler beslemişler, ne hülyalar kurmamışlardı; avdetlerinde birden bire en çirkin hakikatle karşı karşıya geldiler ve belki bir anda bütün ümitlerinden tecerrüt ettiler. Memleketin havasındaki maddi ve manevî anarşi kokusu ve derinden derine işitilen "Gemisini kurtaran kaptandır!" sesleri bunlardaki millî ve içtimâî faziletlerin hepsini sarstı, dağıttı. Bunlar artık ne memleketlerini kendilerine, ne kendilerini memleketlerine layık buluyorlar.

Cemiyetle efrât arasındaki mukavelenin bir (gazetede okunmuyor) demek olan bu hain fecaatini her türlü tasvir ve tarifin fevkinde buluyoruz ve her şeyden evvel -mademki daha başka şeylerle uğraşmaya imkan yoktur- hiç değilse vatanın münevver gençlerinin içtimâî himayeye zahir kılmak ve bu gençler arasında millî bir tesanüd getirmeye çalışmak icap ettiğini düşünüyoruz. Bu gibi işlerin zamanı yoktur; zira bu gibi işler ne vakte, ne paraya.

Geçenlerde Avrupa gazetelerinden birinde bir makale gördük; hemen her memlekette Frenklerin “chamage” dedikleri işsizlik ve atalet hüküm-fermâ imiş filan şehirde elli bin amale, filan yerde seksen bin işçi eli kolu bağlı atıl ve faydasız duruyormuş. Makalenin muharriri bunun yegane sebebi teşkilatsızlıktır, diyor ve bu teşkilatsızlık yüzünden bir çok insanî kuvvetlerin “énergje”lerin mahv ve tebâh olduğunu söylüyor. Filvaki içtimâî bir kitle her şeyden evvel bir “énergje” deposu demektir; fakat bütün bu ve birikmiş kuvvetler kendi hallerine bırakıldıkları takdirde faaliyetleri gayet menfi bir tarzda tecelli eder, bir takım anasır haline girer ve günün birinde içinde topladığı bünyeyi yıkacak bir mahiyet kesp eder.

Biz ne sınaî, ne ticarî bir millet olmadığımız için içtimâî bünyemizdeki kuvvetler daima manevî ve ahlakî nevindendir. Bir heyet-i içtimâîyede ise, kuvvetler ve kıymetler nevilerine göre tasnif edilemeyeceği, manevî kuvvetler, hiçbir zaman ticarî kuvvetlerden daha dîn veya daha üstün tutulamayacağı cihetle lazım gelir ki irfan sahasında ulunan gençlerimizin ruhundaki kuvvetler memleketteki muvakkat anarşi yüzünden heba olmasın, zira bu anarşi geçer, bu buhran zail olur, fakat bir defa avare olan ruhları toplamak ve körleşen kabiliyetleri (gazetede okunmuyor) artık kimseye ve hiçbir idareye (gazetede okunmuyor) olamaz.

nr.8557, 7 Ocak 1921

Hafta Musâhabesi

Paskala göre insan -Zayıf, kuvveti-Böcekler bizden kuvvetli midir?- İskeletimizin sefaleti-Bel kemiğimiz derme çatmadır-Vücudumuzun ne tarafı tabii silahımızdır?-Yumruk ve boks hakkında-Parmaklarıyla güreşen pehlivan-İlmin halledemediği yeni bir harika-Ben-i adem hakkında son mütalaamız.

Paskal der ki: "İnsan tabiatın en zayıf mevcudatından biri, adeta bir sazdır; fakat, düşünen bir sazdır. Bütün kainat onu ezmek için silahlanmaya muhtaç değildir; zira onu bir avuç buhar, bir damla su öldürmeye kafi gelir. Fakat, insan yine kendisini ezen öldüren şeylerin hepsinden daha büyük, daha neciptir, çünkü öldüğünü biliyor ve kainat onu öldürdüğünü bilmiyor."

Son devrin Frenk şairlerinden biri de der ki: "Kendi kendimizi epeyce tetkik ve muayene ettiğimiz takdirde, anlarız ki, biz hilkatın en rakîk, en narin, en yumuşak en çıplak ve en çok muavenete muhtaç mevcudatı meyanındayız. Hücumlarında o kadar dehşetle mücehhez ve müdafaalarında o kadar harikulade bir tarzda zırlı böceklerle kendimizi mukayese edebilir miyiz? Mesela karıncaya bakınız, sırtına kendi cisminin sıkletinden on veya yirmi bin misli daha fazla ağır şeyler yükletebilirsiniz de zerre kadar rahatsız olduğunu göremezsiniz. Dört kanatlı böceklerin en zayıfı olan mayıs böceğine bakınız, bir de karnı çatlayıncaya ve kanatları kopuncaya kadar taşıdığı ağırlığı ölçünüz. Salyangozdaki mukavemet kuvvetine gelince, diyebiliriz ki bunun haddi yoktur. Binaenaleyh, biz, ale-l-umum memeli mahluklar, bunlara nispeten adeta henüz tasallüp etmemiş, henüz hülamiyet devrinde ve iptidai "protoplazma"lara pek yakın bir haldeyiz. Yalnız iskeletimiz -ki bizim şeklimizin bir kaba taslağı demektir,- az çok metanet ve istikrarı haiz bulunuyor. Lakin, sanki bir çocuk tarafından yapılmış denecek kadar derme çatma olan bu iskelette daha büyük olan memelilerin kadidene nispeten ne kadar sefil ve naçizdir! Mesela, bütün cümle-yi bedeniyemizin esası ve adeta hayatımızın direği mesabesinde olan 'amud-ı fakrımızı bir göz önüne getiriniz. O ne derme çatma bir şeydir, birbirlerine o kara fena eklenmiş fıkralar adeta bir mucizeyle duruyor gibidir. Ya aralarına parmağımızın ucuyla dokunmaktan korktuğunuz, göğüs kemiklerinizin o narin kafesine ne dersiniz?

Frenk şairi bizim zaafımıza, acımıza dair böyle bir çok tafsilat verdikten sonra, lakin, diyor, insan tabiatın bütün zulüm ve takazâsına karşı kendini müdafaa etmenin ve böceklerin hortumlarından, aslanın çenesinden daha kuvvetli hücum ve müdafaa silahlarıyla mücehhez olmanın yolunu bulmuş, adeta kendisi, kendi vücudunda bazı uzuvlar icat etmiştir; bunlardan biri belki yeganesi yumruğumuzdur. İlk insanların azamızın bu en mahir ve en kuvvetli kısmından ne dereceye kadar istifade ettiklerini bilemeyiz, fakat son devir adamları “boks” denilen usul sayesinde bundaki havassı tekamülün son derecesini isal ettiler. Şimdi, diyebiliriz ki, boğada boynuz, aslanda pençe ve diş ne ise, ne kadar kavi ve kadir ise, boks (gazetede okunmuyor) insanda da yumruk odur. Bu silah bizim bütün hummaya, adalet ve intikam ihtiyaçlarımızın tatbikine kafi ve vâfidir. İnsanlar, kendi cinslerinin şan ve şerefi için başka silajlarla intikam almayı, cezalandırmayı ve müdafaa etmeyi mani kanunlar yapmaktaydılar. Bütün efradı yumruklarına Amerikalı bir boksörün kuvvet ve mahareti vermiş bir cemiyet tasavvur ediniz, orada hüküm –ferma olacak yegane his mutlaka mütekebil bir hürmetten başka bir şey değildir. O şaire göre, böyle bir cemiyette cins-i beşer mükemmel bir (gazetede okunmuyor) ve tabiatın bize bahşettiği kuvvetler en tabii inkişafa mazhar olur ve git gide “şark askeri” denilen içtimâî fazilet bütün manasıyla müştezenlikte teka’if eder.

Bu Frenk şairinin belki hakkı var; filvaki, “Bir saz kadar zayıf” olan ve kendisini yalnız zekasıyla müdafaa eden insana en ziyade layık olan silah kendi mu’lem yumruğudur. Zira, bu zekalı bir silahtır ve bahusus medeni bir adam için kendi zekasının ve kendi vücudunun haricinde bir şeyle, demir veya ateşle dövüşmesi bir züll ve redâ’ettir.

Geçenlerde Avrupa gazetelerinden bazıları bahsediyorlardı, Amerika’dan Fransa’ya gayet şayan-ı hayret bir müştezen gelmiş, zayıf, çelimsiz ve sıkleti kırk sekiz kiloyu tecavüz etmeyen bu adamı her hangi bir kolej usulüyle yenmek veya bir boks kaidesiyle yere sermek şöyle dursun, yerden birkaç parmak yukarıya kaldırmak bile kabil olamıyormuş. En kuvvetli pehlivanlar, en mahir boksörler bunun önünde mutlak bir acze mahkum kalıyorlarmış. Avrupa gazetelerinin verdiği tafsilata göre, bu zayıf ve hafif Amerikalı yüz kiloluk pehlivanlara azâlatı taş kesilmiş boksörlere karşı istimal ettiği silah şundan ibaretmiş: Sağ elinin baş parmağını ma’ârzının

boynunda bir noktaya bastırmak ve sol elinin orta parmağıyla bileğine dokunmak... harikulade boksör bu iki hareketi yapar yapmaz karşısındakilerin gazlâtına bir acayip atalet geliyor, bütün mevcudiyetleri sanki manyetizma olmuş gibi uyuşup kalıyormuş. Halbuki genç Amerikalı hiç de manyetizör değilmiş; doktor Şarl Rişe gibi bir çok alimler bu hadiseyi her cihetten tetkik ve tahkik etmişler, fennen de izahı kabil olmuyormuş; zira, parmaklarının dokundurulduğu noktalar ufak bir temasla vücudu atalete duçar edecek hassas sınırların geçtiği yerler değilmiş. O halde?.. O halde bu hadisenin failine harika nazarıyla bakmaktan başka yapacak bir şey kalmıyor demektir.

Zavallı insanlar bir vakitler kendi akıl ve zekaları önünde hayretten hayrete düşen, şimdi de bileklerinin, yumruklarının ve parmaklarının bazı hareketi karşısında şaşkın ve hayran kalan zavallı insanlar, hala (gazetede okunmuyor), anlamıyorlar ki zaferlerin en büyük avamilinden birisi de kendi gururları ve kendi belâhetleridir. Nahvet, kibir, kuvvete ve hileye perestiş yalnız insana mahsus nakaisdendir. Onun tehzip ile, irfan ile değiştiğini zannedenler yanılıyorlar; insan, bütün kusurlarından, bütün zilletlerinden başka kuvvet ve zorbaz ve huzurunda daima secde eden ezeli vahşidir. Öyle bir vahşi ki kendi fevkine çıkmış bir çok sa'idlerle, güzidelerin hayatını ve ölümünü görüp öğrendikten sonra bile, hala kendi cinsinin azamet ve kudretini teşkil eden şeylerin nelerden ibaret olduğunu bilemiyor. O güzideler ki yegane kuvvetleri ruhlarında idi ve ancak ahlakî kıymetleri itibariyle sair mahlukatın fevkine çıkmışlardı; çarmlıha gerilen tipler, ateşte can veren şehitler, dünya huzuzâtına dudak büken velilerdir ki yeryüzünde "kuvvet"i bütün manasıyla ve bütün şaşaasıyla temsil ettiler, insandaki azamet ne olduğunu gösterdiler. Bünyesi bir saz kadar nahif, narin mahluku kainatın hakimi kılan şey ne. Pascal'ın dediği gibi zekasıdır, ne de "Métérlique"nin zannına göre yumruğudur, insan ancak ruhuyla büyüyebilir, ruhunun büyüklüğüne göre büyüktür ve ahlakının metaneti derecesinde metindir. Ancak kalbi korku nedir bilmeyen ve ma-seva önünde dizlerinin bağı çözülmeyen adamdır ki, ne boğanın boynuzundan, ne aslanın pençesinden korkar.

nr.8558, 8 Ocak 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Her İş Ehline

Dünkü makalemde demek istemiştım ki, zamana ve paraya mütevakkıf işlerin ihmalini anlıyorum, fakat icrası yalnız gayret ve hamiyetine bağılı diğeri bir çok memleket vazifelerinin ihmaline bir türlü akıl erdiremiyorum. Mesela biliyorum ki İstanbul sokaklarının pisliğinden, bakımsızlığından şikayet etmek ve şehir emanetinden Avrupa şehirlerinde görülen temizliğe, intizama mümasil şeyler beklemek bir nevi tasallüften başka bir şey değildir, çünkü bu gayr-i mümkünü istemektir, çünkü şehir emaneti şimdiki varidatıyla ancak memurlarının maaşını verebiliyor.

Yine mesela maarif nezaretinden memleketin her köşe ve bucağında İsviçre'de gördüğüm iptidaiye mektepleri tarzında bir çok mektepler tesisini talep etmek ve bunsuz adam olamayacağımızı söylemek kuru bir malumat furuşluktan ibaret olur, zira, herkes biliyor ki, maarif nezareti nerede ise karşısında kain-i türbeye inkılâp edecek, zira, tahsisatları kesilen bir çok mektepler birbiri ardı sıra kapanır durmakta ve diğeri kalanların bütçesinde de bir iflas kokusu hissedilmektedir.

Keza, aynı sebeplerden dolayı memleketindeki ümran-ı fikdamından naşi nafi'a nezareti, ticaret ve ziraat sahasındaki durgunluktan, bitkinlikten dolayı ticaret ve ziraat nezareti ilh; mu'âtib tutamam, fakat, camilerimizde müşâhede ettiğim pislikten, türbelerimizin mahkum olduğu harabiden, kütüphanelerimizdeki perişanlıktan, baştan başa bir müzeden farkı olmayan İstanbul şehrindeki asar-ı nefisenin çalınmak, kırılmak veya gömülmek tehlikesine maruz bırakılmalarından; ahlak-ı umûmîyeyi bozacak ve millî tereddiyi ba'is olacak ahvalin önüne geçilmesinden şikayet etmeye, bağırp çağırmaya ve bütün bunların mesullerini ve mesuliyetlerini aramaya yalnız matbuatı değil, bütün millettaşlarımı mecbur telakki ederim; bu gibi ihmaller karşısında lakayt kalmak, ses çıkarmamak bahusus böyle bir zamanda adeta bir ihanettir, bir "ihanet-i vataniye" dir.

(1 satır sansür)

müteakip kaç defa türbelerimizden çiniler, camilerimizden levhalar, mescitlerimizden seccadeler çalındı; Eyüp'teki sirkatin hatırası hala her

Müslüman'ın kalbinde bir cerihadır. Geçen gün arkadaşlarımızdan biri diyordu ki: "Bizde hazineleri aç adamlar bekliyor. Yalnız çinilerini parça parça satsanız yüz bin lira getirecek bir türbenin muhafazası yüz elli kuruş maaş alan ve kefil olmayan bir bekçinin eline bırakılmıştır; doğrusu günün birinde asar-ı nefisemizin hepsinin birden ortadan kaybolmasına mani olan şey nedir bir türlü anlamıyorum."

Dünkü akşam refikamızda genç muharrirlerimizden birisi kütüphanelerimizdeki perişanlıktan aç bir lisanla bahsediyordu; diyordu ki, bugün İstanbul'da tam kırk yedi tane kütüphane var; fakat, bunlardan kim haberdardır? Kim dönüp bakıyor? Bu kütüphaneler gerek halkımız, gerek hükümetimiz tarafından çoktan tekaüde çıkarılmıştır ve sözüne şu suretle devam ediyor:

"Cuma ve Salı günleri kütüphaneler kapalı bulunur. Sair günlerde ondan evvel açılmaz ve üç buçuktan evvel kapanır. Öğle vakti hafız-ı kütüb namaz ile meşgul olduğu için kitap istemek kabil olmaz, aradığınız kitabı ise ekseriya bulmak imkansızdır. Vaktiyle bir fihrist yapılmış, bugün başındaki sayfa sonda, sonundaki sayfa başta bulunur. Bazı sayfalar ise hiç bulunmaz. Eğer hafız-ı kütübler sayfaları ezber etmemiş olsalar mesela Ragıp Paşa Divanı'nı bile bulmak kabil olamayacak."

Bu gence göre kütüphanelerimizdeki bu perişanlığa, bu intizamsızlığa sebep kısmen halkın mütalaa ve tetebbua karşı gösterdiği lakaydı, kısmen de hükümetin ihmali ve (gazetede okunmuyor), biz ikinci şıkkı daha kuvvetli buluyoruz. Hatta mütalaa zevki kendiliğinden hasıl olmaz, onu adeta yoktan var etmek lazımdır. Bugünkü günde kütüphanelerimizin semtine kimseler uğramıyor, çünkü bu kütüphanelerin hepsi kafi derecede teshin edilmemiştir; havası tozlu topraklıdır ve oturulacak yerleri rahat değildir ve "Akşam" muharririnin söylediği veçhile fihristleri alt üsttür, aranılan kitapları mevcut oldukları halde bulmak kabil değildir; hülasa bin türlü eksikler, bin türlü intizamsızlıklarla dolu bu kütüphanelerde oturup okumak bir işkence haline girmiştir. Bittabi, kütüphaneler arasında Beyazıt Kütüphanesiyle, muhterem Ali Emirî Efendi Hazretleri'nin nezaret-i alimânelerine mazhar olan kütüphaneyi istisna ediyorum.fakat diğerleri hakikaten merhamete şayan bir nisyân içindedir; bunlara lazım gelen hayat ve intizamı vermek, bunları lazım gelen ıslahata mazhar kılmak için ne yapmalıdır? Ne yapmamalıdır? Bu hususta evkaf ve maarif

nezaretlerinin ne düşündüklerini bilemem. Fakat bence asar-ı nefisimizin hüsn-i muhafazası için, türbelerimize, camilerimize ilh; tayin-i kefalete merbut, maaşı bol, karnı tok bekçiler ve kayyumlar bulmak lazım geldiği gibi, kütüphanelerimize de kitap meraklısı hafız-ı kütübler tayin etmek icap eder. Kitaptan anlamayan ve kitabı her şeyin hatta kendi çocuklarının fevkinde sevmeyen kimseler bir kütüphanede bir fareden daha mazurdur. Bunların elinde fihristlerin son sayfaları başa, baş sayfaları sona döner bunların elinde bir çok nadir ciltler esrarengiz seyahatlere çıkar, bunların dokundukları kitaplar az zaman içinde güve yemiş gibi didik didik olur. Her işi ehline teslim edelim; iş başında bulunanlardan yalnız bunu istiyoruz.

nr.8559, 9 Ocak 1921

Hürriyet Kurbanları -Nüzhet Sabit'e Dair Çıkan Kitap Münasebetiyle-

Her aşk gibi, vatan ve hürriyet aşkı da ateşten bir gömlektir. Hem giyeni hem de giydireni yakar. Her ikisinin müptelaları pekala bilirler ki, bunun sonu da öbürünün sonu gibi badireli, vahamalı, müthiş ve fecidir; bunun sonunda da, öbürünün sonunda olduğu gibi ya verem, ya intihar veyahut veremden daha mülevves, intihardan daha elim olan manevî sükût, manevî izmihlal vardır. Bunun içindir ki, hemen her memlekette coşkun vatanperverlerle, coşkun hürriyet sevdalıları hükümet ricalinin hiç sevmediği, kimini siyasetgaha, kimini mahbese, kimini menfaya gönderdiği millet efradıdır. Zira, bunlardaki humma, ekseriya ihtilal denilen içtimâî saranın yegane mevalididir; her şeyden evvel nizam ve sükunu muhafazayla mükellef olan rical ise, pek tabiidir ki, böyle bir hummanın sirayetine, tevessü'na meydan vermemek için ne gibi tedbirler varsa hepsine baş vurmaya, yani bu hastalığa musap olanları, kah ölüm, kah hapis, kah işten el çektirmek suretiyle bir nevi karantina altına almaya mecburdur. Zavallı vatana aşıkları, o kadar sevdikleri memleketin kendilerine reva gördüğü bu tekazayı bir türlü affedemezler ve şuh bir sevgiye tutulmuş kıskanç sevdalılar gibi iptidada o kadar saf, has ve ideal olan muhabbetlerine biraz kin ve biraz nefret karıştırmaya başlarlar ve bu kin ve nefret derecesinde ise ateşleri artar, ateşleri arttıkça muhakemeleri azalır, gözlerini bir duman kaplar, akıbet ya ölürlere ya öldürülürler.

İşte bunun içindir ki her şeyden evvel kanun ve nizam taraftarı olanlar nazarında, en büyük vatan hainleri, en büyük hürriyet düşmanları, bu coşkun vatan ve hürriyet aşıklarıdır. Filvaki tarihte bunu ispat eden vakalar sayılamayacak derecede çoktur. Kurun olanın bütün vatan ve hürriyet kahramanları, küçük Yunan cumhuriyetlerinde olsun, büyük Roma İmparatorluğunda olsun, hep ya zulüm ederek, ya zulüm görerek öldüler, bazıları visale ermiş aşıklar gibi ikbal tepesinde kendilerini ve bütün dünyayı unuttular, şan ve şeref huzuzu içinde kör kütük sarhoş oldular. Uzağa gitmeye ne hacet! Büyük Fransa İhtilali gözümüzün önünde değil mi? Bütün o müptelaların sonu ne oldu? Ve o iptilânın sonunda "vatan" ne hale girdi.

(2 satır sansür)

Hiç kimse inkar edemez ki, maddî ve manevî bir çok fezahat içinde sükût eden ve en mülevves en merhametsiz bir istibdadın mürevvici kesilen bu adamlar iptidalarında bir sürü vatan ve hürriyet meczuplarından başka bir şey değil idiler; fakat, akıldan ve mantıktan ve itidal-i demden mahrum, gözü bağlı sevdalılardan oldukları için vatani vahşi, kıskanç bir kalple, şüpheler, endişeler, acılar ve ihtilaçlar içinde sevdiler ve o meşhur Cermen masalındaki adam gibi sevdiklerini kollarının arasında o kadar sıktılar, o kadar sıktılar ki, nihayet boğdular.

Bir zaman İttihat ve Terakki muhaliflerinden birisi bu cemiyete “Şirket-i İnhisâriye” lakabını koymuştu. Filvaki, İttihat ve Terakki memleketin maddî ve manevî bütün menâbı'nı yalnız kendisine tahsil ettikten başak hamiyet ve fazileti de inhisar altına almış bir cemiyetti. Fakat, hangi sevdalı sevgilisini inhisar altına almaz? Sevda inhisar demek değil midir?

Ateşli vatanperverlik cereyanları esnasında niçin taraf taraf sehpalı kurulduğunu, niçin havada kurşunlar vızıldadığını, niçin karanlıklarda hançerler parladığını vatan ve hürriyet aşkına tutulmayanlar bir türlü anlayamazlar; derler kine acayip şey! Bunlar bir taraftan vatani seviyoruz, hürriyeti seviyoruz diyorlar, diğer taraftan birbirlerini öldürüyorlar; bu dökülen vatandaş kanı değil midir? Bu boğulmak istenen ses hürriyetin sesi değil midir?

Evet, vatandaş kanıdır ve hürriyetin sesidir, fakat vatan iki fırkaya ayrılan rakip aşıkları arasında parçalanıyor ve hürriyetin sesi şiddetli bir kıskançlık yüzünden boğuluyor. Her iki tarafta istiyor ki bu iki sanem, bu iki mabut yalnız kendisinin olsun, onun güzelliğinden yalnız kendisi istifade etsin, onunla yalnız kendisi hem bezm-i visal bulunsun...

Bittabi, kah uzun, kah kısa, fakat daima merhametsiz ve insafsız bir musaraa neticesinde büyük vatanperver Namık Kemal'in “dil-dâde” tesmiye ettiği şey ya bir tarafın ya diğer tarafın malı olur; bu dakikadan itibaren denilebilir ki; “Eyvah, ondan mahrum kalanlara!” Zira, aşkta bedbahtlık başka şeye benzer mi? Hangi daü's-sıla bundan daha hazindir.

İşte dün kendisine arkadaşları tarafından adeta dindarane bir kitap neşredilen merhum Nüzhet Sabit, vatanla hürriyetin bu bedbaht, bu nakâm aşıklarındandı. Geçen sene kendisiyle ve etrafıyla on iki sene süren bir mücadeleden sonra tab ü tüvânî kesilip, yatağında kan kusarak ölen bu genç, bizim için her şeyden evvel bir içtimâî tettebbu mevzudur. Bu kitapta ona dair tahassüslerini yazan arkadaşlarından bir çokları hatta ilk gençlik mektuplarında bizzat kendisi “Müteaffin bir devrin havasıyla boğulduğunu söylüyor. Halbuki bizce Nüzhet Sabit’in şahsiyetinde bulduğumuz şayan-ı dikkat cihet yalnız ruhunun iffeti, tıynetinin temizliği ve seciyesinin metaneti değildir. Zira, bu genç, kökleri ta ilk hürriyet kurbanlarına kadar çıkan heyecanlı bir varlığın nurani, ateş-nisâr dillerinden birisi idi; Nüzhet Sabit’ten başlayarak, bizde olsun, başaklarında olsun, bu devirdeki veya geçen devirlerdeki bütün fikir ve vatan şehitlerinin müheyyiç tarihçesini yazmak onun ruhunda hürriyet aşkının psikolojisini yapmak ve yine onun ruhunda bu aşkın ferdi ve içtimâî kıymetini takdir eylemek kabildir. Demek istiyorum ki, Nüzhet Sabit’in meziyeti yalnız haksızlığa karşı bağırması, zulme boyun eğmemiş namuslu ve dürüst gençlerden biri olmaktan ibaret değildir, o kadar humma, o kadar heyecanla dolu o ruhun hudutları bundan daha genişti; hayatındaki ve ölümündeki mana ise bundan yüz kat daha derindir. Niçin? Ve nasıl? Bundan sırası düştükçe bahsedeceğim.

nr.8560, 10 Ocak 1921

Hürriyet Aşkı, Vatan Aşkı
-Yine Nüzhet Sabit'e Dair Çıkan Kitap Münasebetiyle-

Namık Kemal devrindeki genç neslin kalbinde bu iki his bir yaşardı; hürriyet perverlikle vatanperverlik müteradif kelimelerden mesdûddu. Zira, o zamanlar içinde yeni bir şeyin başladığını hisseden her Türk bu memleketin ancak "hürriyet" sayesinde kurtulabileceğini düşünürdü. Vakıa o devrin gençleri "hürriyet"ten ne anlarılardı; pek iyi bilemiyoruz; belki Namık Kemal'in "rüya"sı bunların yegane "amentü"sü idi; hürriyet denince gözlerinin önüne belki yalnız bu dahinin yarattığı nazenin timsalden başka bir şey gelmezdi. O zamanın halet-i ruhiyesine dair elimizde bulunan vesaik -ki kısmen bir takım asar-ı edebîyedir- bize bu zannımızda yanlış olduğumuzu ispat ediyor.

Bizde hürriyet perverlik bir başka şeyle daha tev'emdi: alafrangalık... Şinasiler, Namık Kemaller, Ekrem ve Hamit Beyler, hatta o kadar babayane olan Ahmet Mithat Efendi ve sarıklı Ali Suavi hep alafranga gençlerindendi. Tavırları, yaşayışları, giyinişleri, saçlarını, sakallarını tıraş edişleri, hep alafranga idi, o vakitler:

Etvâr-ı Freng'e teba'iyet yeni çıktı diye bağırın şairin kendisi de etvâr-ı Freng'e teba'iyet etmişlerdendi. Bunun içindir ki bu nesli temsil eden gençler muhitlerinde bir türlü halkın hürmetine nail olamadılar, hatta hürmet şöyle dursun emniyetini bile kazanamadılar; aksi taktirde pek eminim ki açtıkları ateş cehalet filan dinlemeyip derhal milletin içine yayılacak ve ta o zamandan bir çok gönülleri tutuşturacaktı, diğer taraftan bütün kuvvetini halkın taassubundan alan o zamanki idare-yi hürriyet perverliği dinsizliğe karıştırmak hilesini bulamayacak ve mütemadi nefilerden, zulümlerden baş alamayan bu biçare neslin kabiliyetleri hiç şüphesiz daha rahat şerait içinde inkişaf edebilecekti.

Fakat, iş tamamıyla ber aksi oldu. Fikret devrinde hürriyet perverlik tamamıyla alafrangalığa inkılâp etti. Zira, bu artık vatandan ümidini kesmiş bir nesildi; için için "hürriyet nerede ise vatanım orada!" diyordu ve başına şapka giyip,

karısını koluna alarak sokaklarda dolaşmayı hürriyet denilen na'metin en tatlı kısmı zannediyordu. Bunlardan biri Paris'te bulunan bir hürriyet fedaisi, o vakit:

-Başımda silindir şapkasıyla Sirkeci İstasyonu'na çıkabileceğim gün gelmeden İstanbul'a dönmem (gazetede okunmuyor)?

Vaktaki inkılâp (gazetede okunmuyor) (gazetede okunmuyor) gibi kalplerdeki vatan ve hürriyet aşkı da bulandı, karıştı; dört beş senelik bir istihale devresi geçirdi ve bunun içinden yavaş yavaş yeni bir ruh, yeni bir varlık, yeni bir zürriyet türedi. Bu zürriyette ne hürriyet, ne vatan aşkı var gibiydi; yalnız altta müphem bir taassubun emareleri gözüküyordu ve göğsü kuvvetli bir heyecanla çarpıyordu. Bazen asi ve dik başlı olduğunu gösterir hareketi vardı, bu cihetten eski hürriyet perver eslafına çok benziyordu, fakat diğer taraftan memleketindeki zalim kuvvetler önünde boyun eğmiş ve yapılan haksızlıklara karşı göz yummuş gibi görünüyordu.

Hatta bazıları bu zulme yakından iştirak ediyor, bu haksızlıkları bizzat kendileri yaptığı oluyordu. Abdülhamit-i Sâni devrindeki o mert ve coşkun gençliğinden artık eser yoktu. Ve garibi şudur ki, bu sefer nefi ezilenler, asılanlar, kesilenler az çok yaşlı başlı kimseler veyahut bunlar arasında bulunan gençlerdi, fakat, ekseriya halkın kara tabakasına mensup olanlardı ki en şedit zulme maruz kalıyordu ve gençliğin gözlerinde hala Namık Kemal denilen meşalenin iltimâ'nı parıldayan gençliğin artık boğulan hürriyetin sesine cevap veremiyor, fakat yine hürriyet perver olduğunu iddia ediyordu.

Bu ne türlü hürriyet perverlikti? Bu gençliğin aradığı hürriyet nasıl bir şeydi?

Bu gençliğin aradığı şey idari bir hürriyet değil, millî bir hürriyetti; yeni milletin, Türk milletinin istiklali idi. Haricinin vuzu' ettiği bir takım 'uhûd ve kuyûd ile eli ayağı bağlanmış her türlü siyasi hürriyetten mahrum bir milletin bir nevi idari hürriyet için çırpınması faydasız bir şeydi; fiilen sahibi bulunmadığımız bir toprakta bir takım ıslahat tatbikatına kalkışmak pek nankör bir saydı. Bir devlet ki, ne gümrüklerinde, ne muhakemette, ne maliyesinde serbestti, bu, millete nasıl bir serbesti verebiliyordu? Verse neye yarardı?

İşte kendi kendimize sorduğumuz bu sual üzerinedir ki eski usul alafranga hürriyet perverlikten, o nazenin mabudededen uzaklaşıp, yüzümüzü ister istemez millî istiklal güneşine doğru çevirdik.

Bu nesli diğer nesillerden daha az hürriye tperver zannedenler, hatta onu ekseriya eslafın aksine olarak, zulüm ve gadra boyun eğmiş telakki edenler yanılıyorlar; bugünkü nesil hürriyeti başka türlü anlıyor, kendimize göre anlıyoruz, işte, o kadar... Eskilerin ve elyevm milletteki bütün tecelliyata muhalif olanların hürriyet perverliği, bir nevi memur hürriyet perverliğidri:

Çekildik izzet ü ikbâl ile bab-ı hükümetten
mısraında ruhlarının sedasını bulan bazı kimseler ki bütün dünyayı Babiâli'den ibaret zannederler; orada oturanların lütfuna mazhar olmayı en büyük ikbal, oranın gadrına uğramayı idbâr telakki ederler ve kahramanlığın en büyüğünü oraya karşı yumruk sıkıp, diş gıcırdatmakta zannederler; zavallı biz ki dün de bugün de elleri kolları bağlanmış bir nevi esrâ ocağı gibidir. Onun da bizden ziyade hürriyete ve adalete ihtiyacı vardır.

Nüzhet Sabit'e dair çıkan kitabı okurken gördüm ki bazı gençler hala bu hakikati idrak etmek istemiyorlar, bizim için asıl zulmün ne olduğunu, asıl hürriyetin ne olabileceğini ve hakiki kahramanlığın, hakiki vatanperverliğin nerelerde ve kimlerde ve kimlere karşı tezâhur ettiğini sezemiyorlar.

Hürriyet aşkı alafrangalık iptilasından tamamıyla ayrılmış görmekle mubahiyim; temenni ederim ki günün birinde bu aşk vatan aşkıyla birleşir ve Türk gençlerini ikiye ayıran dava -ki vatanperverlikle hürriyet perverlik davsıdır- ortadan kalkar.

nr. 8561, 11 Ocak 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Kadınlığın Terakkisi

On senelik bir gaybubetten sonra ahiren şehrimize avdet eden aşinalardan bir madama sordum:

-Nasıl buldunuz? Epeyce terakki etmişler değil mi?

Güldü:

-Terakki mi? Ne tarzda, ne de? dedi. Biraz hiddetlenir gibi oldum:

-Ne de olacak; asri hayatta temessülde dedim. Bakınız, arkadan, önden, yandan bir Avrupalı kadından hiç farkları var mı? Yüzlerindeki peçeler sizin “vivalet”lerinizden daha incedir; sokağa manto ile çıkıyorlar; yalnız başlarına istediklere yere gidip geliyorlar; İstanbul’un bazı cihetlerinde erkekleriyle beraber tiyatroya bile gidebiliyorlar. Umûmî memleket işlerine karışıyorlar; cemiyet-i hayriyelerde çalışıyorlar, devâirde memurelik, ticarethanelerde katibelik ve satıcılık ediyorlar, yüz bin kişilik siyasî “miting”lerde bir İngiliz sufretçi gibi nutuklar söylüyorlar. On sene evvel bunlar var mıydı?

Muhatabem yine o müstehzi tebessümle güldü:

Siz bütün bunlara terakki mi diyorsunuz? dedi. Bence bu saydığımız şeyler ancak bir şeyi ispat edebilir; o da her yerde olduğu gibi, sizde de iktisadi ve siyasî şeraitin değiştiğidir. Kadınlarınız isteseler de eskisi gibi giyinemezler; ipek veya kadife kumaşa nispeten daha ucuza mal olan kamlot hazır mantolar, kostüm tayyörler ve “empirme” devrinde İstanbul hanımları için yazın işlemeli yeldirme giymek, kışın ipekli, kadifeli veya her hangi bir kumaştan ısmarlama çarşaf yaptırmak zahmetli ve masraflı bir iştir. Vakıa diyeceksiniz ki bir çok hanımlarımızın yüz elli liralık, üç yüz liralık mantolar giydikleri ve mücevherattan daha kıymetli kürklere büründükleri bir zamanda onları bir takım iktisadi mecburiyetlerin bu hale soktuğuna zahip olmak kabil midir? Suret-i zahirede bu mütalaanız doğrudur; fakat İstanbul’da böyle pahalı giyinen kaç hanım var. herhalde ne kadar çok olsalar ekseriyeti teşkil edemezler ve ekalliyet üzerine umûmî bir hüküm vermek de doğru değildir. Bugün benim gördüğüm, İstanbul’da ekseri kadınlar içlerine ve dışlarına hep hazır esvap giyiyorlar ve bittabi bu esvaplar Avrupa’dan geldiği için Türk kadınları da farkına varmaksızın Avrupalılaşıyor, yani sizin tabiriniz veçhile asrileşiyor.

Türk kadınının memure, katibe, tüccar, gazeteci, konferansçı ilh. oluşunu tevlit eden sebepler de iktisadi zaruretlerdir. Artık bütün bir aileyi bir erkeğin geçindirebileceği zamanlar çoktan geçmiştir, ta evinin içinde kendisini açlık tehdit eden bir kadının sokağa fırlayıp ekmek parası aramaya başlamasından daha tabii ne vardır? Bu hal en iptidai insanlarda, hatta hayvanlarda bile mevcut olan muhafaza-yı nefis” veya “müdafaa-yı hayat” sevk-i tabiinin içtimâi bir tarzda tecellisinden ibaret bir hadisedir. Mademki maişet güçleşti, mademki bir ailenin yönünü yalnız bir erkek yöneltmeden acizdir, Türk hanımları da ister istemez çalışacak ve kazanacaktır.

Dedim ki:

-“İster istemez.”!.. Ne kadar zalimsiniz!

-Zalim olan ben değilim, hayattır; sizin o kadar hürmette asri dediğiniz hayattır. Evet, Türk hanımları zorla asrileştirler; fakat terakki etmediler. Terakki içten gelen bir şeydir, ruhun ve şahsiyetin güzelliğe ve iyiliğe doğru bir nevi inkişafıdır.

Kadınların ruhunda böyle bir inkişaf hasıl oldu mu? eskisinden daha iyi valide midirler? Eskisinden daha iyi zevce midirler? Eskisinden daha iyi kadın mıdır? Bana bunu söyleyiniz!

-...

-Susuyorsunuz. Demek ki bu hususta sizin de kati bir fikriniz yok. Haydi, biraz daha samimi olunuz; “Hayır!” deyiniz. Hatta “Hayır, bilakis!” deyiniz. Hayır, bilakis şimdiki Türk hanımları eskisine nispeten daha fena valide, daha fena zevce, daha fena kadındırlar. Zira, boğaz kavgası onlarda aile ocağının o mukaddes vazifeleriyle meşgul olmaya imkan ve ihtimal bırakmamıştır.

Avrupa’da da sizin gibi kadınlığın terakkisinden bahseden bir çok nîk-bîn ve medihakâr kimseler vardır; halbuki benim nazarımda Avrupalı kadının terakkisi de Türk kadınının terakkisi gibi –bittabi zaman ve derece farkıyla- iki yüzlü bir hadise şeklinde tecelli eder; bu hadise bir tarafından terakki ve tekamül alametleri gösterir, diğer tarafından ise müthiş bir tedenni ve hatta bir tefessüh imâreleri irâe eder. Esasen –sizi teselli etmek için söylüyorum- emin olunuz ki oradaki “feminizm” cereyanının buradaki “terakki-yi nisvân” cereyanından hiç farkı yoktur; orada da, burada da kadınları hayata doğru iten şey iktisadi zaruretlerdir. Her yerde kadınlar

hayata ve maişet sahasında erkeklere rekabet etmek mecburiyetindedirler. Bu iyi bir şey mi? Fena bir şey mi? Bilmiyorum. Herhalde, bu böyle oldu, demek böyle olması lazım gelirdi. Fakat, rica ederim bana terakkiden bahsetmeyiniz. Bütün dünya yüzünde kadınlık ruhen tedennidedir. Kadın, maişet sahasında erkeğe rakip kesildiği, kadın erkekleşmeye başladığı günden beri kadının erkek üzerindeki nüfuzu, kudreti azalmıştır ve cinsinin yegane güzelliğini teşkil eden validelik hisleri de ve cinsinin yegane iyiliğini teşkil eden zevcelik duyguları da...

-Kadının validelik ve zevcelik hislerine belki muvakkat bir buhran arız olmuştur; fakat kadının erkek üzerindeki nüfuzunun ve kudretinin azaldığına, heyhat ki, ihtimal veremiyorum.

Muhatabem, bu sefer işveli bir tebessümle güldü:

-Nasıl, sokakta rast geldiğiniz zaman size dürüst bir baş sallamasıyla selam veren, ve elinizi bir "sportmen" huşunetiyle sıkan, şu çıplak yüzlü, kamelâlı genç kızları, kafesler içinde, tüller ve bürümcükler içinde, lokum ve muhallebiyle besleyip büyüttüğünüz o dünkü örneğin, muti' ve esrarengiz gazellere tercih mi ediyorsunuz?

Dedi.

nr. 8562, 12 Ocak 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Süs ve Zerafet

-Birinci Makale Dünkü Nüshadadır-

O madamla kadınlarımıza dair makalemize devam ettik; dedim ki:

-Düнкüler kaba ve zarafetsizdi; giyinmesini bilmezdi...

Sözümü kesti:

-Düнкüler kim; rica ederim düнкüler kim? Düнкülerden kastınız yaşmak ve ferace devrine mensup olanlar ise, bu sözünüzle bir hata değil bir günah işlemiş oluyorsunuz. Kadın, hiçbir asırda, hiçbir memlekette feraceli, yaşmaklı bir Türk hanımı derecesinde zarafete varamamıştır.

Vakıa ben bu kıyafeti o devirden kalmış resimlerden görüp öğrendim; biraz da Mısır'da gördüm, zira, son senelere kadar Mısır'ın kibar kadınları yaşmak tutunurlar ve hotoz takarlardı; şimdi inşallah yine öyledir. Elyevm eşyalarım arasında iki üç takım, feracem vardır; bazen canım sıkıldığı zaman bunlardan birini giyer birini çıkarırım ve aynamın önünde, yaşmaklı yüzüme, hotozlu başıma adeta hayran hayran, uzun uzun bakar kalırım. Feracelerimin bir tanesi fıstıki, bir tanesi toz pembe, diğeri hareli beyazdır.

Gülerek dedim ki:

-Bir sokak kıyafeti için ne acayip renkler?...

-Sanki şimdikiler sokağa daha vakarlı bir tarzda mı çıkıyorlar? dedi. Asıl şimdikilerdir ki sokak kıyafetiyle ev kıyafetini birbirinden ayıramıyorlar; diyebilirim ki hepsi yalnız sokak için giyiniyorlar. Halbuki kibar bir kadın yalnız ev için giyinir; sokağa çıktığı zamanlar her türlü süsten âridir, mümkün olduğu kadar sade, basit ve hatta örtülüdür. Bütün sırrı kısa eteklerden, ince ipekli çoraplardan, kalça oyunlarından ibaret bu giyinişe bediyat mütehasısları ne derler bilemiyorum; fakat bizde yüksek sınıfa mensup kadınlar bu tarzda giyinenlere uzaktan selam vermeye bile cesaret edemezler; zira, bizce bu bir "petite trotline" kıyafetidir; yani ancak bir takım mağaza kızları, şapkacı çırakları, zengin evlerin fam du şambırları veyahut

sadece şuhluğu sanat-ı ittihaz etmiş hafif meşrep kadınlardır ki sizin zarif bulduğunuz bu şekil ve heyette sokaklarda dolaşabilirler.

-Ne kadar insafsızınız!

-İnsafsız, sizin kadınlarınızdır ki, kocalarının kesesinden avuç dolusu parayı bu beş para etmez kıyafete girmek için havaya savuruyorlar. Acemi terzi kadınlarının Paris'ten gelmiş modalar üzerine biçip kestikleri şeyleri bî 'âba giyip sallanıyorlar. Model!...Lakin iyi giyinen kadın modele göre giyinmez ki...Bahusus size Avrupa'dan gelen örneklerin kısm-ı azemi orada sefahat veya sahte hayata mensup olanlar için yapılmıştır.her yaşa, her sınıfa göre örnekler vardır, bir defa bunları tasnif etmek, yüz tanesi arasından kendisine göre olanı ayırmak, ayırmasını bilmek lazımdır.

Böyle bir intihabı ise sizin Beyoğlu'ndaki o derme çatma terzileriniz yapmaktan acizdir. Lazım gelir ki her hanım modelini kendisi intihap etsin. Ve daha doğrusu modanın muayyen olan hudud-ı esasiyesi dairesinde kendi modelini kendisi yapsın. İstanbul'da böyle kaç hanımınız var? bu biçareler kendi modellerini kendileri yapmak şöyle dursun, hatta kendi kendilerine bile giyinemiyorlar. Giydiriliyorlar. Evet, sizin hanımlarınız her türlü zevk-i selimden mahrum bir takım Rum ve Ermeni terzileridir ki giydirip kuşatıyor, bir alay tavus kuşları gibi ortaya salıveriyor. Son zamanlarda da dikkat ediyorum ki, Rus kadınlarının giyinişini taklide başlamışlar; o kundak baş yapmalar, bileklere ve boyunlara bir takım iri boncuklar takmalar, ilh. gösteriyor ki Türk hanımları giyim hususunda, şimdi de Rus muhacirlerinin tesiri altına girmişlerdir. Demek ki bunlar giyim meselesinde ya şunun, ya bunun zevkine tabidirler, kıyafetlerine henüz kendi şahsiyetlerinin hususiyetini verememişler; halbuki zarafet bundan başak bir şey değildir efendim, sizin kadınlarınız Avrupalılardan zarafeti değil, yalnız süsü öğrenmişler!..

-Süsle zarafet arasında bir fark mı? Fark ne demek? Süs zarafetin tamamıyla aksi, zıddıdır. Süs, iptidai veyahut inkırazı milletlere arız olan sefahat alametlerinden biridir; halbuki zarafet, ancak medeniyeti kemale varmış cemiyetlerde açan nadir bir çiçektir. (gazetede okunmuyor) halkalar geçirdi. Saçlarını altın tellerle ören ve derisini ağır kokulu yağlarla parlatan zenci kadın süslüdür, fakat zarif değildir.

Avuçları kınalı, gözleri sürmeli, burun deliklerine kadar düzgünlü kadim İskenderiyeli kız süslüdür, fakat zarif değildir.

Muhatabemi çok malumatfuruş bulmaya başlıyordum, sözünü kısa kessin diye sordum:

-O halde zarif kimlerdir? Zarafet nedir?

-Zarafet... Bu anlatılır bir şey değil ki... Filan hanım için "Ah, ne kadar zarif!" deriz; fakat, zarafetin sırrını bir türlü keşfedemeyiz; bizden bu hayret ve hayranlık nidasını koparan şey giydiği kumaşın renginde midir? Eteklerinin kıvrımlarında midir? Omuzlarının inhinasında mıdır? Saçlarının kaldırılışında mıdır? Bir türlü tayin edemeyiz. Belki bütün bunların hepsindedir? Fakat asıl o kadının ruhundan nebean eden ve duruş, kımıldanış tarzında haricileşen enfesi bir hassanın tecelliyatıdır. Bu kadın paçavralar içinde de mutlaka yine böyledir; zira, giydiği esvap ona bir şey ilave etmez; fakat o giydiği esvaba kendinden bir şey verir.

-Bu adeta bir sihir, desenize!

-Evet bir sihir... Fakat, sihrine az çok vukuf kabildir. Mesela zarafetin sırlarından birisi sadeliktir; ikincisi zevk-i selimdir. Bu iki hassaya malik olmak için de ruhen, fikren, tabir-i caizse bedenen az çok tehzib sahibi olmuş bulunmak lazımdır.

Zira giyinmek de şiir yazmak, resim yapmak gibi millî bir harsın neticesidir.

nr. 8563, 13 Ocak 1921

Hafta Musâhabesi

Nikel paralar –Bir sikke hasretlisi ve köprü fişleri –Maziden haber –Altın paranın hissi mahiyeti ve sırrı kıymeti –Eski kağıtlar arasında bir gümüş mecdiye – Kağıt paralarla maden paralar arasındaki fark –Hisset ortadan kalkacak mı? –Paranın müjdecileri –Evhâm ve hayalat devri

Gözlerinin içi gülerek:

-Ortada bir çok nikel paralar görmeye başlıyorum.

dedi. Bu şeyda maden ve sikke hasretlisi bunu söylerken adeta cepleri altınla doldurulmuş bir adam gibi seviliyordu. Bir şeyin hasretini çekenler, daima o şeye vasil olmak ümidi içinde yaşayanlardır; acaba, ortaya nikel paraların çıkmaya başladığını müşâhede eden bu adam da nikelleri müteakip gümüşün, gümüşü müteakip altının yavaş yavaş görünmeye başlayacağını mı zannediordu.

-Peki, neden o kadar memnunsun? dedim. Arsız arsız gülerek cevap verdi:

-Nasıl memnun olmayayım? birader, nasıl memnun olmayayım? kaç zamandır para denilen şeyin ne şeklini görüyorum, ne sesini işitebiliyordum, cebim kağıt liralarla dolduğu günler bile metaliğin hasretini çekiyordum. Bazen dayanamıyor, köprünün her gişesine günde birkaç defa uğrayıp beş fişe mukabil bir yüzlük kağıt bozduruyordum, ta ki pantolonumun ceplerinde paraya benzer bir şeylerin şıkırdadığını hissedeyim diye... Filvaki ara sıra elimi sokup da parmaklarımın ucuyla bu küçük cılız yuvarlaklara dokunmaya ve onları karıştırmaya başlar başlamaz tarif edemeyeceğim bir keyif duyuyordum. Geçen gün tütüncüye yirmilik kağıdı uzatıp da mukabilinde bir paket yenice sigarasıyla bir avuç nikel para alınca ne hale geldiğimi tasavvur edemezsiniz. Az kalsın, herifin boynuna atılıp sarılacaktım; sanki, o bana çoktan haber alamadığım bir sevgiliden haber getirmiş gibiydi.

Çoktan haber alamadığımız sevgili mazi değil mi? Bundan beş altı sene evvelki mazi değil mi? Onu hatırlatan ne olursa içimizi titretiyor; bir avuç nikel para önünde gözleri yaşla dolan adama adi bir tamakâr nazarıyla bakmayalım; bu tesir bir

nevi rakik ve derin hassasiyete alamettir; altını ve gümüşü nikel para gibi bize maziye hatırlattıkları içindir ki bu kadar çok sevmeye, adeta perestişle hayretle sevmeye başladık.

Geçen gün çoktan açmadığım bir kağıt çekmecesini karıştırırken birden bire gözüme eski mektupların arasında sıkışıp kalmış bir mecediye ilişti. Parmaklarımı beyaz ve iri madene doğru adeta şehvet-engiz bir şeye uzatır gibi uzattım; bu mecediye sanki kalbime müteallik bir maceradan kalmış bir armağan, bir kadın saçı, bir kokulu mendil veya bir dantel parçası idi, yahut daha hiçbir şey, güya eski bir rabitanın ilk düğümü idi.

Şimdi biz, eski paraları, maden sikkeleri hayalperestâne ve felâtonî bir muhabbetle seviyoruz. Zira, çekmecemin bir köşesinde unutulmuş bir mecediyenin yerine elli liralık bir banknot bulmuş olsaydım eminim ki bu heyecana benzer bir şey duymayacaktım veyahut başka bir türlü sevinecektim, alelade hiç beklenmemiş bir sırada bir yerden para bulmuş bir adam gibi sevinecektim. Fakat, kıymeti mutlaka altmış kuruştan fazla olmayan ve bir öğün yemek masrafını bile korumaktan aciz olan maden mecediyenin temasından ve temasından duyduğum lezzet adeta ruhani idi.

Bundan beş altı ay evvel, Paris gazetelerinin birinde kağıt paraya dair mizahi bir makale okumuştum. Bu makaleyi yazana göre para artık sırr-ı kıymetini kaybetmiştir. Paranın sırr-ı kıymeti nedir mi, diyeceksiniz? Paranın sırr-ı kıymeti sikkenin ve madenin kıymet-i izafiyesi haricinde haiz olduğu büyüdür. Bu büyü bizde asırlardan beri kökleşmiş, bize ecdadımızdan, diğer bazı hisler, bazı saikalar gibi maneî bir miras olarak kalmış para mefhumundan ve para duygusundan başka bir şey değildir.

Kim bilir kaç asırdan beri insanlar parayı daima üzeri bir takım yazılar ve şekillerle mahkuk, müdevvir bir maden parçası olarak tahayyül etmişler, asıl bunu sevmişler, bunu özlemişler, bunun için kendi aralarında cinayetler ve sirkatler ika eylemişler.

Kağıt para bize bu ihtirası, bu tama'ı, bu parayı para için sevme hissini veremiyor. Zira, banknot doğrudan doğruya para değil, yalnız parayı hatırlatan bir şeydir; adeta paranın cenazesi, paranın naaşıdır.

Bir zamanlar banka gişelerinde kürekle toplanan ve terazide çekilen sarışın, şakrak, şuh, kibar ve tannân altınlar yerine şimdi aldığımız kirli, yırtık pırtık kağıt desteleri insanı hayattan bezdiren ve paraya düşman eden şeylerden biridir. Filvaki altın paranın ortadan çekilmesi ile insanı hayata bağlayan bağlardan biri daha çözülmüş, bir put daha ser-nigûn ilahlar meyanına girmiş oluyor.

Acaba bu yüzden hisset denilen hastalık ortadan kalkacak mı zannedersiniz? Zira, hasisler en ziyade paranın sesini seven ve rengine meclup olan kimselerdir. Bu sessiz ve renksiz paraları da diğeri gibi acaba aynı hırz-i can ile sevmekte devam edecekler mi? Acaba bir gün gelecek mi ki Moliér'in "Harpagon"u, Balzac'ın "Pierre Garandet"si artık anlaşılmayan muammalı tipler meyanına mı girecek? Zira, daha bu günden, sekiz dokuz yaşında bulunan çocuklarımıza bile asıl paranın ne olduğunu bir türlü tarif edemez bir hale girdik; günün birinde pek muhtemeldir ki asıl para aşkının da ne biçim adam olduğunu anlatabilmek imkanı ortadan kalksın.

Lakin ne çare ki aramızda hala altın ve gümüş para devrinin avdet edeceğine ümit bağlayanlar var. gözlerinin içi gülerek bize yeniden nikel paraların tedavüle başladığını haber veren adamın için için böyle bir ümit beslediğini hissettim. Ona göre bu beyaz ağır madenler durgun renkli gümüşler ve sarışın altınların avdetini gizliden gizliye haber veren bir alay müjdecilerdir.

Dünya yüzünde sıkıntı arttıkça, insanların daha ziyade hayalperest olmaya başladı. Yarının hazırladığı mehalik önünde mütebbessim bekleyenler var. tarih gösteriyor ki beşeriyet mukadderatın müşkül safhalarında hep böyle hayal ve evham vadisine sapmış, yalnız orada huzur ve teselli bulabilmiştir. Zira, felaket namahdut, fakat beşerin zekası mahduttur; hadisatı ancak bir noktaya kadar istiap edebiliyor; ondan sonra kendini ancak hadisatın cereyanına kaptırıyor. Son hadisat ise mantığı bir silsileden o kadar azade, o kadar nâgehzhûr, o kadar acayip ki insanın, ister istemez bütün nâgehzhûr ve acayip şeylere inanacağı geliyor, nâgehzhûr ve acayip

şeyler mutlaka feci bir mahiyette tecelli etmezler a, bir gün geliyor, iyilerine de şahit olmaya başlarız.

Bir gün gelir? Elli sene sonra mı? Yüz sene sonra mı? Heyhat, olan bizlere oldu.

nr. 8565, 15 Ocak 1921

Müşâhede ve Mülâhaza
Parça Parça Dökülüyor
-Sanayi-i Nefise Mektebi Buhranı Münasebetiyle-

İstanbul'da Türk alemleri parça parça dökülüyor. Her gün birkaç evin kapısı bir daha açılmamak üzere kapanıyor, her gün resmi devâirimizden birinin çatısı çöküyor, her gün millî müesseselerimizden bir tanesi temellerinden sarsılıyor ve kah idaresizlikten, kah imkansızlıktan kapanan mekteplerin adedi mütarekeden beri belki yirmiye geçiyor.

Nereye gidiyoruz? Nasıl bir yamaçtan kayıyoruz? Niçin kayıyoruz? Bunu bilen var mı? Hepimizi marazi bir tevekkül kapladı; bu bir tevekkül değil, bir meskenet, bir yılgınlıktır; zannedilir ki, meşum hezimet havası yalnız İstanbul'un üzerinde esti; İstanbul ki Türkün kalbi, Türkün dimağı idi, hala da öyledir ve daima da öyle olacak. Lazım gelmez mi ki memleketin başka taraflarında tecelli eden millî gayret, millî azim hükümet ve devlet namını verdiğimiz ve bütün mukaadderatımızı taline bağladığımız bu mail-i inhidam müessesat yağınuna da sirayet etsin? Devâir-i resmîyemizin kapılarından intişar edip bütün şehrin -hamd olsun yalnız bu şehrin- havasını zehirleyen bu be's ve fütur kokusu, Türk diyarının
(1 satır sansür)

lazım gelmez mi ki biraz dağılsın, tasaffî etsin; zira, sonu ölüm olan taaffün gittikçe artmadadır.

Bütün "evliya-yı umûr"umuz dizginleri ellerinden bırakmış bir haldedirler, niçin? Artık hiçbir kurtuluş çaresi kalmadı mı? Bunu da iddia eden yoktur; filvaki eski bir tabire göre "gerdune-yi devlet" uçurumun kenarındadır; fakat henüz dibine yuvarlanmadı. Lazım gelir ki son dakikaya kadar bu arabayı sevk edenler dizginleri elden bırakmasınlar; vicdan bunu, insanlık bunu, Müslümanlık bunu, Türklük bunu emrediyor. Son nefese kadar ölümle pençeleşmek insanlık icabından ve cellada muti'âne boyun eğmemek Türkün şiarındandır. Eski Türk müverrihi hakim Na'biyâ Hafız Paşa'nın katlini anlatırken der ki: "Hafız Paşa meydan girdikde cabca sipahiler meydana sıçrayıp hücum ettiler. İptida kılan sipahi Hafız Paşa'ya hamle edeyim deyu yanaştıkda Hafız Paşa mütedeyyin ve sahib-i ilm ve marifet olmakla ruh-ı mâ allah

olup ve hasb-el kaderen sa'y etmek insana vacip olduğunu bildirdi anın için iptida kılan sipahinin ağzına bir müşt-i kahramanı şöyle urdu ki herif yere pay-mal olup başından destarı yuvarlandı.”

Biz muterifiz ki reis-karımız-da bulunan zevat-ı muhat olan müşkülât Murad-ı Rabi'in bu bedbaht vezirini saran cellatlardan daha çok ve daha kavidir ve bunlardan birini (gazetede okunmuyor) diğerinin hücumuna mani olamaz. Fakat şunu da müşâhededen kendimizi alamıyoruz ki bu zevatın arasında, nefs-i müdafaada ve müşkülâtlarla çarpışmada Hafız Paşa-vari yumruk savurmak şöyle dursun, hatta parmak kımlıdandanlarımız, hatta sesini çıkartanlarımız bile yoktur.

Bizi bu satırları yazmaya sevk eden esbap son günlerde bir çok müessisat-ı milliyemizin (gazetede okunmuyor) veya mazayıkâ yüzünden değil, eğer böyle olsa ses çıkarmak bir cenabettir fakat, idaresizlik, bakımsızlık yüzünden mahvolup gidişi veya birbiri ardı sıra inhilale yüz tutuşudur ve garibi şudur ki bu müesseselerin ekseri, nezaretler içinde en az bed-baht olan evkaf ve maarife aittir.

Epeyce zamandan beri kendi hallerine bırakılıp ve her türlü teftiş ve merakıbeden mahrum olan irili ufaklı bir çok mekteplerimiz hele şu son günlerde tasvire sığmaz bir perişanlık içindedirler. Nitekim bunlardan birisi maarif nezaretinin burnunun dibinde duran “Erkeklerle mahsus Sanayi-i Nefise Mektebi”dir. Bundan epeyce zaman evvel İstanbul Müzesi'ni vücuda getiren kuvvetli ve emsalsiz bir ruhun, merhum Hamdî Bey'in eseri olan bu mektep, daha resmin ve heykeltraşinin ne olduğunun bilinmediği zamanlarda sırf kendisini idare edenlerin gayretleri, intizam-perverlikleri sayesinde iyi kötü yaşayabildiği halde, son zamanlarda –ki buna adeta Türkiye’de bir resim devri diyebiliriz- maarif nezaretinin ihmali ve lakaydisi yüzünden şayan-ı esef bir hale düşmüştür. Daha bundan bir ay evvelki sergisinde, bir çok şayan-ı dikkat istidatların inkişafına şahit olduğumuz bu müessese son günlerde o kadar kendi haline bırakılmıştır ki adeta ne olduğu bellisiz bir acayip bina şeklini almış tutulan bazı vücutlar gibi saatten saate erimeye başlamıştır.

Bir seneden beri bu mektepte “bediyyat” dersi memleketimizin en mümtaz bediyat mütehassısı Ahmet Haşim Bey nihayet istifasını vermeye mecbur oldu. Hepsini

de güzide sanat ve irfan erbabından olan diğer muallimler de zannediyoruz ki, yakında aynı esere iktifa etmek ıstırasında kalacaklardır, zira sınıflarda talebe kalmamış ve dersler tamamıyla çığırından çıkmıştır.

“Sanayi-i Nefise Mektebi”ne arız olan tezebzübün içi yüzüne pek iyi vakıf olan müstesna sanatkarlarımızdan birinin dediğı gibi bu mektep adeta bir “bekar hanı”na dönmüştür. Öyle bir bekar hanı ki sofalarında bir çok genç adamlar şarkı söyleyerek dolaşıyor, kapısının önünde şakalar ve mülatafalarla vakit geçiriyor ve her türlü nizametten beri ve azade adeta başı boş bir halde bulunuyor.

İkide birde müfettiş-i umûmîyelerine nizamnameler ihzarıyla meşgul bulunan maarif nezareti acaba ne mali mazayıkadan manevî imkansızlıktan tahassül etmediğı pek vazih olan bu tezebzübün esbabını şimdiye kadar arayıp sormak ıstımasını hissetmiş midir? Bizim haber aldığımızı göre bu müesseseye senelerden beri hiçbir maarif müfettişi uğramamıştır ve senelerden beri merhum Hamdi Bey’in bu mektep için tanzim ettiğı nizamnameyi hiç kimse vakıf bulunmamaktadır.

Geçen gün kendisiyle bu meseleye dair görüştüğümüz Ahmet Haşim Bey bize bu hususta şöyle beyan-ı mütalaa etti:

“Sanayi-i Nefise Mektebi”ne girdiğim gün bu binada ilk gördüğüm şey bir inhilal mukaddimesi olmuştur. Sanayi-i Nefise Mektebi müzenin müessisi merhum Hamdi Bey’in eseridir. Mektebi tesis eden o insan, kuvvetli bir müessis zekasıyla ve büyük bir ressam anlayışıyla bu mektebe Türk talebesinin manevî bünyesine göre bir de nizamname yapmış ve mektep son zamanlara kadar bu nizamnameye göre yaşamıştır. Şükrü Bey’in maarif nezaretine vürudundan sonra bu müessesenin ananevi hayatı bozuldu, o vakur adaya, o muntazam mesaiye bedî bir herc ü merçtir başladı. Bu herc ü mercin adına “serbesti veya hürriyet” diyorlar. Sözde Paris Sanayi-i Nefise Mektebi de böyle imiş.”

Paris Sanayi-i Nefise Mektebinin her elli altmış senede az çok kuvvetli bir deha yetiştirebilmesine o mektebin meri intizamsızlığı, hadisat-ı tabiiyenin zahiri herc ü merci gibi gizli bir “nizam” muhtevi olması lazım gelir. Elyevm müzeden

rabatası fenn edilerek tamamıyla maarife devredilen ve binaenaleyh nezaretsiz, merakıbesiz kalan bu zavallı sınaat mektebi deniliyor ki gittikçe maksatsız ve gayesiz, istikameti meçhul bir hale girmeye başlamıştır. Bu husus, yaptığımız tahkikata nazaran, muhtelif kimseler tarafından, muhtelif defalar maarif nezaretine bildirmiş, fakat bu ihbaratın hiç birisi müspet bir netice vermemiştir. Ne olur nezaretlerimiz hiç olmazsa biraz zevahiri kurtarmaya çalışsalar.

nr. 8571, 21 Ocak 1921

Hafta Musâhabesi

Kitap meraklılarının (gazetede okunmuyor)–Ne diyorlar, ne istiyorlar?– Fihrist meselesi–Evkaf nezaretindeki tahkikatımız–Fihrist var mı, yok mu?–Kitap merakı nedir? Kadın ve kitap–Paul Borgénine göre kitap meraklısı ve Anatole France göre–Hınayet, sirkat, cinnet ve (gazetede okunmuyor) kitabı mı tercih edersiniz?

Geçenlerde kütüphanelerimize dair yine bu sütunlarda yazdığım birkaç satır epeyce kitap meraklısına heyecan verdi. Bunlardan bazıları benden telgrafla mülakat talebinde bulundu. Bazıları evime dönerken yolunu kesti, mektup gönderenlerin veyahut telefonla konuşanların ise ardı arası kesilmedi. Bunların gerek kütüphanelerimize, gerek kitaplara dair bir çok söyleyecekleri sözler, öğrenmek istedikleri şeyler var. fakat, hepsi umûmîyetle evkaf nezaretinin aleyhindedir. Hiç biri kütüphanelerimizin mükemmeliyetinden emin değildir. Kimi kaybolan ciltlerden, kimi yırtılan sayfalardan, kimi de ortadan kalkan fihristlerden bahsediyor. Lakin hepsi de ihmalden, teseyyüpten, lakaydiden ve bu aziz mevcutların –kitap demek istiyorum- maruz kaldıkları vefasızlıklardan yana yakıla bahsetmekte müttefikler.

Bu zevattan birinin beyanına göre bizde vaktiyle, İstanbul'da mevcut umum kütüphanelerin ta (y) hırfetine kadar mükemmel bir fihristi yapılmış, fakat sonradan bu fihristin ne olduğu, nerelerde kaldığı bilinmemiştir. Epeyce uzun senelerin ve epeyce derin tetkikâtın mahsulü olan bu eserin mevcudiyetine dair elimizde bazı vesaik bulunmaktadır. Bunlardan anladığımıza nazaran bütün evkaf kütüphanelerindeki asarın gayet muntazam ve ilmi bir tasnifi yapılmış, eserlerin kıymet-i amiyesi, müellifin şahsiyeti, hangi tarihte doğup hangi tarihte öldüğünü gayet esaslı malumata binaen zabt ve tespit edilmiştir. Vakıa son günlerde evkaf nezaretinde yaptırdığımız bazı tahkikat bize bu fihristin natamam olduğunu bildiriyor. Nitekim bugün gazetemizin dahili havadisi meyanında görüleceği üzere bütün bu kitap ve kütüphaneler meselesinde garip bir takım esrar hükümfermadır. Mesela rüfekamızdan bazıları geçenlerde evkaf nezareti mebani-yi hayriye müdürünün vakıf kütüphanelerinde mevcut kitapların bir fihristini yapmakla meşgul olduğunu bildirdiği halde bu müdüriyet böyle bir işe iştigale başlayıp başlamadığının henüz farkında olmadığını söylemiştir. Esasen böyle bir fihrist yapmak uzun senelere

muhtaç bir şey imiş, sonra pek mütehasşis kimselerden müteşekkil komisyonlar teşkili icap ediyormuş...Hülasa memleketimizde kitaplar da insanlar gibi epeyce hat bir buhran geçirmektedir. Allah kitap meraklılarına, kitap aşıklarına sabır versin. Zira, bu meselenin ne kadar hayati bir ehemmiyeti olduğunu yalnız onlar bilirler. Zira, bu ulvi meczuplar için hiçbir şey kitaptan daha mukaddes ve daha mühim değildir.

Kitap merakı bir nevi iptila, bir nevi ihtirastır. Denilebilir ki, insanların kalbine veyahut asabına hakim olan ihtirasatın hiç biri bunun kadar şiddetli, kuvvetli ve hatta vahametli değildir. Ne kadın, ne içki, ne kumar kitabın yaptığını yapmamıştır. Bir kitap aşığı için bütün dünya ciltlerle örtülü dört duvarın çizdiği ufku içindedir, bunun haricinde yangınlar olabilir, ihtilaller çıkabilir, kanlı cenkler vuku bulabilir, kıyametler kopar, cihan alt üst olur, sevdiği ciltlerle muhat kitap meraklısı başını kaldırıp dinlemek lüzumunu bile hissetmez.

Sevgilisinden ayrı düşüp yaşamış sevdalılar, içkiye tövbe edip (gazetede okunmuyor) teselli bulan ayyaşlar, kumarı bırakıp felah salah yoluna girmiş (gazetede okunmuyor) görülmüştür, fakat, kitap aşkıdan vazgeçip yaşayabilen kitap meraklısına hiç tesadüf edilmemiştir. Ölümden daha zorlu dedikleri şey kadın aşkı değil, mutlaka kitap aşkıdır; esasen bunun için değil midir ki kitap meraklıları umûmîyetle kadınların nefret ve lakaydisine uğramış biçarelerdir. Paul Bergénine “Asri aşkın fizyolojyası” unvanlı meşhur bir eseri vardır, onda okumuştum, kadınlar nezdinde sanatlarına ve mesleklerine göre bahtı yaver olan erkekler içinde birinci dereceyi ihraz edenler “tenor” –muganni-; “dansör” –rakkas- makulesi kimselerdir, en sonuncu derecedekiler ise alimlerle kitap meraklılarıdır. Bunun ne kadar doğru olduğunu bilmiyorum, fakat bildiğim bir şey varsa o da kitabın kadına en müthiş bir rakip olduğudur. Bir sevdalının sevgilisi için yapamayacağı bir fedakarlığı bir kitap meraklısı aradığı veya tercih ettiği bir cilt için pekala yapabilir. Kitap aşkının ne demek olduğunu dünya yüzündeki bütün insanlardan daha ziyade anlayan büyük “Anatole France”a göre kitap meraklıları arasında bir cilt için bir adam öldüren kaybolan bir nüshanın derdiyle aklını kaybeden, aradığı bir yazmaya malik olmak için hırsızlığı göze aldırان kimseler vardır. Demek, kitap meraklısı, cinayet, cinnet ve

sirkat gibi mehip ve müthiş faaller kendisine vız gelen gözü bağlı şeyda bir kahramandır.

Fakat, ne gariptir ki, ekser kitap meraklılarında da bu ateşin aşk mutlaka felâtûnî bir tarzda tecelli eder. Bunlar sevgililerinden kam almayan ve visalin lezzetini tatmayan acayip aşıklardır. Bir kitaba dair bütün tafsilata vakıf ve bütün malumatı haizdirler de o kitabın ne dediğini bilmezler, bir defa başından nihayetine kadar okumamışlardır, fakat bundan kitap meraklılarının hamakatine veya cehaletine hüküm eylemeyiniz, onların bu hali ve bu hareketi ancak huzuzperestlikte bir nevi inceliği, bir nevi derinliği ifade eder. Sevilen şeyde daima meçhul bir cihet bırakmak, temellükte sonuna kadar varmamak kalbimizdeki iştiyak ateşini devam ettiren hünerli ve arifane usullerden biridir. Sevilen şeyden kam almak, biraz da ondan doymak, biraz da ondan bıkmak demek değil midir? Nice büyük sevdalar visalde hitam buldular. Belki kitap meraklıları da her gördükleri ve her okşadıkları kitabı okusalardı (gazetede okunmuyor) biraz hal gelirdi. Zira, okunmuş bir kitap ne olursa olsun gözümüzde okunmadan evvelki taravetini muhafaza edemez; az çok ölmüş ve posa haline gelmiş bir meyve şekline girer. Birbirinden bıkan aşık ve maşuklar demezler mi ki: “Bırak Allah aşkına, o benim için satır satır okunmuş bir kitaptır!” Bu hususta da kitap kadının eşi, kadının rakibidir; bu hususta da kitap aşkı diğer aşklara benziyor, müptelalarını mutlak baştan çıkarıyor. Fakat, size sorsalar ki hangisini tercih edersiniz? Acaba ne cevap verirsiniz? Ben her ikisini de bir takım şartlarla diğerine tercih edebilirim: Mesela evkaf nezareti kütüphanelerimize özlediğimiz intizam ve mükemmeliyeti verecek olursa hiç düşünmeksizin kitabı kadına tercih ederim. Aksi takdirde kadın -vefakar olmak şartıyla- (gazetede okunmuyor) kitaptan üstün tutarım. Vakıa, en iyisi ne ona, ne buna müptela olmaktır. Çünkü her müptela bir hastalık, her hastalık bir ıstıraptır.

nr. 8572, 22 Ocak 1921

Müşâhede ve Mülâhaza:

Hanımlarımızla Hasbıhal

-“Kadınlığın Terakkisi” Unvanlı Makale Münasebetiyle-

Geçenlerde “Kadınlığın Terakkisi” serlevhası altında intişâr eden bir makalem, hanımlar muhâfilinde epeyce لکمبر. يقلى cereyanlar hâsıl etmiş; bana gelen mektuplardan böyle anlıyorum. Bu mektupların ekseri serzenişlerle doludur; bazısı kızdırılmış bir arı kovanı gibi öfkeli bir vızaltı ile kaynıyor, bazısı ise insanın kalbine dokunan bir lisanla ağıyardan, inkisardan bahsediyor. Bir haftadan beri bütün bu mektupların ortasında adeta bir iğneli beşikte gibiyim, ne yapacağımı şaşırđım, kaldım; vakia bu feverânı koparan mahut makalede -ki bir makaleden ziyade ecnebi bir madamla aramızda geçen bir muhâvereden ibaretti- serd u beyân olunan fikirler tamamıyla ve doğrudan doğruya bana ait değildi, fakat tavrımdan, ifademden bu fikirleri için için kabul ettiğim ve hatta benimsediğim ayan beyan belli idi; bunun içindir ki her kabahati muhatabamın üzerine atıp meydandan çekilmeme ihtimal yoktur, binaenaleyh sağdan soldan, cepheden ve arkadan üzerime yağın okların önünde hatt-ı ricatımın tamamıyla kesilmiş olduğunu hissediyorum. Bereket versin ki son günlerde yine kendi hanımlarımızdan olmak üzere bir kaç mektup imdadıma yetiştii: bunlar benim lehimdedirler, hatta yalnız lehime değil, aynı zamanda beni teşci ve teşvik edecek bir mahiyettedirler. Bu mektuplar bana kadınlarımıza dair bu yolda daha bir çok makaleler yazmamı söylüyorlar. Bu yolda?.. Yani kadınlarımızı tenkit ve muaheze yolunda...

Kadınlar erkeklerin, erkekler kadınların halinden bilmez; beni ikinci defa olarak bu tenkit vadisine sevk etmek isteyen hanımlarımız adetçe kendilerinin yirmi misli fazla olan mu‘terizlerim karşısındaki mevkiimin ne kadar müşkül olduğunu takdir edemiyorlar. Kendimizden pek fazla kuvvetli bir düşmanla itişmeye veya vuku‘ı muhakkak olan bazı mahâlliğe karşı yürümeye “cesaret-i cahilâne” dersler, bir erkek -gerek fikir, gerek his vadisinde- kadınlara karşı göstereceği cesârete de “bir cesaret-i galizâne” demek icâp eder; filvaki bir münakaşada erkek ne kadar haklı olursa olsun, mutlaka kadına “Evet!” demeye mecburdur.

Nitekim, şimdi benim olduğum vaziyetteki bir adama bütün adabı muâşeret kavâ'idi ya sükûtu, ya aleni bir rücû'ı emir etmektir. Ben ne onu, bunu yapacağım ve sadece mahût makalelerimde söylenen fikirlerimi izâh ile -tevil değil!- iktifâ edeceğim. Bunun için de evvela hanımlarımızın hiddetini mucip olan başlıca noktaları tasnif ve hülâsa etmek icap ediyor:

(1)Sözde ben hanımlarımızın şimdiye kadar yalnız erkeklere mahsus olan mesaiye iştirâk etmelerini ma'yüb ve makdûh görmüşüm, yahut o ecnebi madamın böyle bir söz söylemesine müsaade etmişim.

Bu katiyen yanlış bir anlayıştır. Ne o ecnebi madam ne ben buna dair ne lehte ne aleyhte bir mütalaâ yürütmedik, bir hüküm vermedik. Yalnız dedik ki Türk kadınlığında sair memleketlerde olduğu gibi gerek fikir, gerek iktisâdiyat sahasında çalışan bir sınıf teşekkül etti; bu sınıf ister istemez teşekkül edecekti; zira, şimdiki cemiyetlerin kuruluşu bunu icap ediyor, şimdiki maiyet şeraiti bunu emr eyliyor; bu yalnız Türk kadınlığına ait bir hadise değildir ve bu hadise ne bir terakkiye ne de bir tedenniye alâmettir; Anadolu kadını yüzlerce seneden beri erkek gibi, erkek kadar ve belki de erkekten ziyade çalışmaktadır; hatta o mübarek yurdun bazı yerlerinde yalnız kadın çalışır; tarlada o, çarşıda o, evde o çalışır; toprağı kazan odur, tohumu serpen odur; hasat zamanı orağı sallayan onun koludur. Her hafta kasabalarda kurulan pazarlara ineğinden veya mandasından sağdığı sütün kaymağını, yağını, tavuklarından biriktirdiği yumurtaları, koyunlarının yününden ördüğü çorapları ilh; satmaya gelen odur; evinde çamaşırlarını yıkayan, çocuğuna bakan, yemek pişiren yine kadındır. Bu neyi ifade eder? Bu, bittabi her şeyden evvel Anadolu kadınının sabrını, gayretini, metânetini ifade eder, fakat aynı zamanda Anadolu'nun tabii olduğu şerait-i içtimâiyenin bazı gayr-i tabii ve bozuk cihetlerini de ifâde eder: Anadolu'da erkek kadın kadar çalışmıyor, çünkü Anadolu erkeğı mütemadiyen seferber halindedir; mütemadiyen silah omuzda yaşamaya, kah uzaklarda hudutları beklemeye, kah kendi evinin kapısında bekçilik etmeye mecburdur; zira, bu biçâre, haricen mütemâdi tasallutlara, dahilen mütemâdi ve müzmin bir asayişsizliğe musap bedbaht bir memleketin evlâdıdır. Binaenaleyh, Anadolu kadını bu şerait saikasıyla bu derece faal ve müstahsil bir hale girdiğı için ne takdire, ne takbihe müstahaktır;

ona fena kurulmuş, fena idare edilmiş, tâli'siz bir cemiyetin kurbanı nazarıyla bakmaktan başka yapacak bir şeyimiz, söyleyecek bir sözümüz olamaz.

(2) Hanımlarımız kendilerine pek fena giyindiklerine söylediğime zâhip olmuşlar. Bu da doğru değildir. Ben sadece onların da Avrupa'daki kadınlar gibi giyindiklerini söyledim ve madem ki kumaşlar Avrupa'dan, modalar Avrupa'dan, iğne ve iplik Avrupa'dan geliyor, kıyafetçe Avrupalılaşmalarının zaruri bir şey olduğunu düşündüm; hakikat hâl böyle değilse, eğer şimdiki hanımlarımız üç batın evvelki nineleri gibi esvaplarını kendi memleketimizde örülen kumaşlardan kendi elleriyle biçip dikmekte ve kendi modalarını kendi ananelerinden, kendi zevk-i selimlerinden çıkarmakta berdevam iseler ne ala! Yoksa Türk kadınının bir Avrupalı madam gibi giyinmesinde içtimâî veya millî terakki eseri göremiyorum. Türk erkekleri de yüz seneden beri Avrupalılar gibi giyinmektedir, fakat fikren acaba Avrupalılar derecesinde müterakki midiler? Mamafih, bunu böyle görmekten kadınlarımızı takbih manası nasıl çıkarılabilir, anlamıyorum. Her söz mutlaka ya takbihi, ya takdiri mütezammin değildir; insan bazen yalnız müşâhedeyi, yalnız bitarafane bir müşâhedeyi ifade eden sözleri söylemek sebhiyetini de haiz olmalıdır. "Hürriyet-i fikriye" denilen şeyin esası budur. Fakat maatteessüf, bizim hanımlarımız henüz hürriyet-i fikriyenin bu esası şartına vakıf değil gibi görünüyorlar. Çünkü kendilerinden arzu ettikleri sinayetle bahsedilmediği vakit kızıyorlar.

(3) Yine mu'terizlerimin iddiasına göre güya ben –yahut şu madam– demişiz ki, Türk hanımları eskiye nispeten pek fena valide, pek fena zevce ve pek fena kadındırlar.

Pek iyi hatırladığıma nazaran hususiyle bahsimizin bu sahasında –yani validenin, zevcenin ve kadınlık sahasında– Türk kadınıyla Avrupalıyı birbiriden hiç ayırmamıştık, zira burada olsun orada olsun kadınlıktaki bu üç his eskiye nispeten tedenni ve tereddidedir. Evet, tedenni ve tereddidedir. Kadınlar bir takım muğlak sinir hastalıklarına, bir takım şairane fakr-üd-demlere uğradıkları günden beri az doğurmakta ve doğurduklarını hiç emzirmemektedirler. Diğer taraftan tıbbın terakkisi, tecemmu'u hayatın istidadı onlarda kalan son analık sevaik-i tabiyesini de esasından sarsmaya başlamıştır. "sterilize" sütler, "biberon"lar "kuvöz"ler, fennin

icat ettiği daha bir çok kolaylıklar yavaş yavaş çocuğu validenin ihtimamlarından ayırmaktadır. ocuk valide için hiç şüphesiz ki eskisine nispeten daha az zahmetle buyuyor, bu daha az zahmetle büyümüş ve fenni vesaitin elinde hayat buluş, -gayet basit bir hadise-yi ruhiye, olmak üzere- mutlaka ana muhabbetini hayliden hayliye zayıf düşüren vakıalardandır.

Görülüyor ki bu hususta da doğrudan doğruya tahti'e ettiğim kadınlar değil yeni hayatın cereyanları ve cemiyetlerin icbatıdır. Ben bütün insanıyetin tedenni ve tereddiye doğru srklendiğine ve bu cereyanlarla bu icbatın ruhumuzda güzellik ve iyilik namına ne varsa hepsini birden alıp götürdüğüne bütün mevcudiyetimle inandığım bir anda yalnız Türk kadınının terakki ettiğine hükmetmek için acaba ortada ne gibi bir sebep var?

nr. 8576, 26 Ocak 1921

Hafta Musâhabesi

Muhtaç bir kadının mektubu–Dertlilerin yegane mercii –Bir gazete muharririyle “Don Quijote” arasındaki münasebet–Hadisât ve gazeteler–Hangisi hangisine hakimdir?–Bir gazeteci bir kabineyi düşürmek kudretine haiz midir?–Gazetecilerin sırrı–Kahinler ve muharrirler–Hangisi doğruyu söylüyor?–Gazetecinin vazifesi–Cereyana karşı kürek çekenler

Epey oluyor, muhtaç kadınlarımızın birinden şöyle bir mektup almıştık:

“Gazeteci efendi; dünkü gazetenizi okuyuncaya kadar “Hilal-i Ahmer” aşhânelerinin kapatılacağını ağızdan ağza işitiyorduk, fakat böyle bir zamanda buna ihtimal veremiyorduk. Şimdiye kadar “ Hilal-i Ahmer” den yemek alan, onun un çorbasını, fasulyesini, bulgur lapasını, mısırını seve seve, tatlı tatlı yiyenler kimlerdir, bilir misiniz? Eğer bilseydiniz mutlaka onlara acır ve bu havadisi yazarken bu işin biçimsiz bir iş olduğunu bütün gazete okuyanlara bildirir idiniz de belki buna karar verenler kararlarından cayarlardı. Bu “Hilal-i Ahmer”in, bu merhamet kapısının sahipleri değişti mi? Ne oldu? Bütün sıkıntılı seneler içinde bizim elimizden tutan, esir kocalarımıza bakan, muharebe meydanlarında yaralanan evlatlarımızın yaralarını saran, son vazifelerini i-fâ eden, sonra da şehit ailelerinin maişetini düşünen “Hilal-i Ahmer” bugün aşhâneleri kapatıp bizi açlıktan ölmeye mahkum etsin? Bunda mutlaka bir gizli iş var. “Hilal-i Ahmer” in parası yokmuş! Bu şehirde tâ Moskof illerinden gelenler için iâne toplanıyor da, “ Hilal-i Ahmer” kendi fukaramız için para bulamıyor mu? Biz dileneceğimize o dilense olmaz mı? Zira biz dilenirsek ayıptır, fakat o dilenirse yüksekliktir. Ah, gazeteci efendi; bunları siz bizden daha iyi bilirsiniz. Bu ocaklar kapanırken, hem böyle bir zamanda siz nasıl susarsınız. Halimizi kime anlatalım. En büyüğü on iki yaşında olan dört evladımdan ikincisi “ Hilal-i Ahmer” çorbasının meftunudur, bu havadisleri işitir işitmez hüngür hüngür ağlamaya başladı. Beni de ağlattı. Söylediği sözleri size yazsam siz de ağlarsınız. Fakat ağlama ne para eder? Gazeteci efendi, gazetelerin işi büyüktür. El birliği olup da bizim halimizi dünyaya duyurmaya çalışır iseniz inan olsun ki “Hilal-i Ahmer” bizim katığımızı kesmez.”

Her gün böyle kaç tane dertlinin mektubunu alırız; böyle katıkları kesilmiş muhtaçların, maaşsızların müstekî küçük memurların, mensup oldukları şefkat müesseseleri tarafından kafi derecede şefkat göremeyen muharebe zedelerin, dulların, yetimlerin, iş bulamayan gençlerin, hayat pahalılığında bizâr aile reislerinin, mahkeme kapılarında haksız muameleye uğramışların, cüzdanını yan kesicilere kaptıranların, darülsınaaları işgal edilen sanat erbabının, iflas eden tüccarın, sokakta kalmış mektep talebelerinin ilh. ya tahriren, ya şifahen müracaat ettikleri ilk ve son merci mutlaka gazete idarehaneleridir. Sefalet, mazayaka, çaresizlik, perişanlık bu zavallıları o kadar şaşırtmıştır ki, nereye başvuracaklarını bilemiyorlar, dönüp dolaşıp matbuata sığınıyorlar, ondan bir medet umuyorlar.

Zannediyorlar ki bir muharririn bir makalesi maruz kaldıkları bütün müşkülâtı ortadan kaldırabilir, haksızlıkların derhal önünü alır, çığıından çıkmış işleri derhal düzeltir; hadisâtı gönüllerin arzu ettiği mecralara sevk edebilir. O kadar ki, bazen biçare muharrirlerin de buna inanacağı geliyor, kendilerini adeta sihirli bir kuvvetin sahibi addettikleri zamanlar oluyor, hepsi bir “Don Quijote” halet-i ruhiyesi iktisap ediyor O “Don Quijote” ki kendini Allah tarafından dünya yüzündeki haksızlıkları ihkâka, acizleri himâyeye, felâket zedelere imdâde memur zan ederdi. Ve bu zan saikasıyla ki; kah Yel değirmenlerine hücum eder, kah koyun sürülerine kılıç savururdu. Fakat onun bu faaliyetinden ne haksızlar hak yoluna girer, ne acizler tehlikeden masun kalır, ne felaket zedeler halâs ve refah yüzü görürdü ve Yel değirmenleri “Şövalye Dolarist Figor”un kılıcı kırıldığından sonra da yine dönmekte devam ederdi.

Emin olmalı ki dünyada böylece bizim kalemimizin çizmek istediği hudut haricinde kendi bildiği gibi dönmektedir. Hiç bir zaman, hiç bir devirde, hiç bir memlekette matbuatin hadisâta hâkim olduğu görülmemiş ve fakat daima hadisât matbuat üzerinde mutlak bir hüküm sürmüştür. Gazeteciliği iç yüzünden tanımayan bazı kimseler mesela derler ki: “Filan memlekette, filan kabineyi düşüren filan gazetecidir.” Buna inanmayınız. Mütemadi hücumlarıyla bir heyet-i hükümetin sükûtunu hazırlamış gibi görünen o gazeteci o hükümet kadar hadisâtın elinde bir oyuncaktır. Hâdisât ki kendi kendine bir takım tesâdüflerden, sebeplerden, ve neticelerden tahassül eder; bütün bunları icat veya ikâ eden ne bunun fikri, ne şunun

sözüdür; yalnız şu var ki, büyük ve iyi bir gazeteci bu hadiseyi teşekkül ve tekevvün etmezden evvel henüz ruşeym halinde iken sezer, ona göre bir lisan kullanmaya başlar; fikirlerini, müşâhede ve mülâhazalarını, bu hadiseyi ihzâr eden münferit vakalar, muğlak sebepler ve müphem neticelerden müspet veya menfi istidlâller üzerine bina etmeye çalışır. Bu hadise içtihadına muvaffak ise bir an evvel vukuunu teshile gayret eder, değilse ,onu almaya uğraşır. Bu bir ilm meselesi değil, bir “hades” ve “hüner” işidir.

Benim fikrime göre eski zamanlarda, henüz kağıt ve kalem devri gelmezden evvel, gazete ve gazetecilik henüz kimsenin hatırından geçmezken, bu işi görenler, “kahin”lerle “münadi”ler idi. Bunlar kah gökteki yıldızların vaziyetinden, kah yerdeki suların taşıp azalmasından, kah bazı mabutların ayinlerinde kurban edilmiş hayvanların bağırsaklarından biraz sonra zuhur edecek vakayı’ a dair istidlâller de bulunurlardı. Çünkü o zamanlar insanların dimağı şimdiki gibi ilmi usullerle mücehhez değildi; bütün istikra ve istidlâller hep “hades” kuvvetiyle yapılırdı. Buna rağmen birçok tarihi hadiseler bize ispat ediyor ki eski zamanların kahinleriyle münadileri doğruyu haber vermekte yeni devrin gazetecilerinden daha aşağı değildiler, hatta bazı hususlarda bunlardan daha mahir, daha ferasetli daha hakikatbin idiler. Zira şimdiki gazetecileri sevk ve idare eden şeyler ya fikri, ya hissi bir takım ihtiraslardır. Bu ihtiraslar, onları hakikati olduğu gibi görmekten men ediyor, kimisini bir öfke kimisini bir inat, kimisini bir zihap hükmü altına almış körü körüne istediği yere sürüklüyor.

Ekseriya kalbimde endişeli bir şüphe ile düşünürüm: Acaba, bir gazetenin başına geçen herhangi bir muharrir, halka aklına gelen her fikri, kaleminin ucuna düşen her sözü söylemek salâhiyetini haiz midir diye...Bence hiç bir muharrir bu salâhiyeti haiz olmamalıdır; madem ki bir gazete efkâr-ı umûmîyenin tercümanıdır, bir gazetede yazılan şeylerin mutlaka bir şahsın değil, bir heyet-i içtimâîyenin arzularına, düşüncelerine, heyecanlarına, ıstıraplarına veya sevinçlerine makes olmalıdır. Biraz evvel de söylediğim gibi iyi ve büyük gazeteci o kimsedir ki, halkta henüz ruşeym halinde bulunan ve henüz şuurun aydınlığına çıkamayan bu arzuları, bu düşünceleri, bu heyecanları herkesten evvel sezer ve ona lazım olan şekli, lisani, ruhu verir. Bunu yapmayan ve kendilerine göre bir “efkâr-ı umûmîye” icat etmek

isteyen gazeteciler cereyana karşı kürek çeken kayıkçılar gibi her hamlede varmak istedikleri sahilin kendilerinden biraz daha uzaklaştığını görürler ve hayatlarının sonuna kadar kan ter içinde soluk soluğa ömür geçirirler. Şehrimizde böyle birkaç gazeteci numunesi var.

nr. 8579, 29 Ocak 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Gayr-i Kanunî Cezalar

Geçen gün “Akşam” refikamız hem bir makale, hem bir haber şeklinde yazıyordu: bundan beş on gün evvel Ankara’ya gitmek için yola çıkan dört genç şairden ikisi Ankara’dan gelen bir emir üzerine İnebolu’dan geriye çevrilmişler; zira, bu iki genç oradaki heyet tarafından “seciyesiz”likle müttehem imişler; belki bu iki genç, bu kadar şiddetli bir ithama müstahak değildirlen. Fakat, biz burada sadece hadiseyi hikaye edeceğiz.

Harb-i Umûmî esasında idi, valilerimizden biri, ortada muayyen ve kanuni bir sebep yokken vilâyetin büyük memurlarından birini azletmişti; sonra o memur buraya geldi, dahiliye nezaretine müracaat etti, validen sebep-i azli soruldu ve gelen cevap ise kısaca şu oldu: “Zira, mefkuremiz bir memurdu.” O zaman, bu hadiseye vakıf olanlardan pek çoğu valinin bu cevabını çok tuhaf, pek züppece buldular ve hayli güldülerdi. İhtimal, şimdi de bu iki gencin uğradığı felaket, esbabı itibariyle herkesi güldürmekten ve Ankara’daki heyet tarafından verilen kararı gülünç göstermekten başka bir şeye yaramayacaktır. Halbuki bizce hem o azl, hem bu tard gayet manidar bir mahiyeti haizdir. Vâkıa alabildiğine kanunsuzdur, alabildiğine şiddetli, ırkı ve keyfidir, fakat ne gayr-i tabî’i, ne de haksızdır.

Bazı fertler bir heyet-i içtimâîyyede, bazen öyle hatalar işlerler, bilerek veya bilmeyerek öyle hıyânetlere, öyle cinâyetlere alet olurlar ki, ne o hataların, ne bu cinayetlerin kanunda yeri olmadığı için failleri hiç bir cezaya çarptırılamazlar, ömürlerinin sonuna kadar kaç defa zararına ve hatta bazen de mahvına yürüdükleri cemiyetin içinde ellerini kollarını sallayarak füreyh fahur dolaşırlar; namuslu kimselerle yan yana otururlar, hatta bazı kereler yüksek makamlara bile geçerler, mensup oldukları memleketin idaresini ellerine alırlar ve onu beladan belaya sürüklerler de nihâyet cezaları işgâl ettikleri makamdan düşmekten ibaret kalırlar.

Bizde bu son senelerde buna dair bir çok misaller görülmedi mi? Birçok siyasî canilerin, bir çok resmi vatan hainlerinin bu memleketi bir miras yedinin

çiftliği gibi kullandıktan ve bu milleti bin türlü kanlı maceralara sevk ettikten sonra kanun huzuruna her hangi bir masum kadar pir-i pak çıktıklarını görmedik mi?

Eğer kanunlar bir heyet-i müctemi'anın devam ve bekâsına mugayir veyahut o heyetin sükun ve huzurunu muhil hareketlerde bulunan eşhasın daire-yi mazeretlerini tehdit için yapılmışsa, bu eşhasın arasında mefkuresiz memurlarla, seciyesiz gençlerin ve akılsız devlet adamlarının da mutlaka bir yeri olmalı değil midir? Mefkuresiz bir memurun devlet hazinesini soyan, bir hırsızdan, seciyesiz bir gencin bir dolandırıcıdan akılsız bir devlet adamının bir caniden farkı nedir? Zira, biri kalbiyle, vicdanıyla, imanıyla merbut olmadığı bir işi sırf boğazını doyurmak maksadıyla baştan savma yaptığı için devlet hazinesinden müstahak olmadığı bir parayı senelerce, ceste ceste alıyor demektir; zira diğeri kah onun, kah bunun arabasına bindiği, kah onun, kah bunun sofrasına oturduğu ve bir takım sahte faziletler arkasına gizlenerek bin türlü hile, bin türlü desise ile bizim itimadımızı elde ettiği ve bu itimattan muhtekir sarraflar veya mâhir kalpazanlar gibi azami istifadeye kalkıştığı için herkesin emniyetini suiistimal ediyor, kendini kalp akçe gibi mevki-i tedâvüle çıkarıyor demektir. Üçüncüsü de binlerce kişiyi nahak yere harbe sürüklediği ve bir şehir halkın kıyâm ve isyânına sebebiyet verdiği ve bu suretle sayısız insanların ölümünden mesul bulunması lâzım geldiği için hayatında bir tek adam öldürmüş her hangi bir caniden daha ziyade cani sayılmalıdır. Fakat ne çare ki bunlar kanun nazarında, yazılı kanun nazarında ne hırsız, ne dolandırıcı, ne de cani sayılırlar ve cümlemiz kadar "hukûk-ı medeniye"lerine maliktirler.

Lazım gelir ki bunların cezalarını efkâr-ı umûmîye versin! Zira kanunun durduğu yerde o başlıyor. Çok incelmiş, çok medenileşmiş cemiyetlerde zabıta-yı ahlakîye vazifesini yapan ve ahlakî cürüme karşı cezasını hazırlayan efkâr-ı umûmîyedir. Böyle yerlerde kocasına açıktan açığa ihanet eden kadınlar namuslu ailelere kabul edilmemek, kumarda borcunu ödemeyenler kibar meclislerden tard edilmek bir hakarete maruz kalıp da ses çıkarmayan veya aile hayatındaki bir levni temizleyebilmek kudretini göstermeyen kimseler kendilerine selâm verilmemek ve elleri sıkılmamak suretiyle derece derece cezalara çarpılırlar. Ne yazıktır ki biz bu gibi hususatta hiç de mutaassıp değiliz; lüzumundan fazla babayane bir lâubalilik içinde yaşarız; bize ziyânı dokunmayan her türlü adamla düşer kalkarız. "Hırsız

bizden çalmadıktan sonra neyimize lazım!” deriz, birlikte tatlı tatlı vakit geçiririz, birlikte düşer kalkarız. Mesela biliriz ki filan-ı mesela Abdülhamit Han-ı Sâni devrinde bir çok haksız davalarla bir çok yetimin bir çok dulun parasını çalmıştır; adam sen de bize ne! Pek hoşgu, pek nazik, pek de misâfirperver bir zattır, ne zarar! Gideriz sofrasına otururuz ve kahkahalarla mülâtafelele rahat rahat yemeğini yeriz. Mesela biliriz ki filan Paşa Harb-i Umûmî esnasında askerın etinden ve kemiğinden çalmış, orduyu soymuştur; bize ne! Öyle diyorlar ama, belki de doğru değildir, doğru ise ne zarar? Akıllılık etmiş, herkes çaldı, o neden ağzını havaya açacaktı! deriz ve yolda selâmına mazhar olduğumuz zaman yerlere kadar eğiliriz.

nr. 8585, 4 Şubat 1921

Hafta Musâhabesi

Parantezli paşalar-“İkdam”ın başına gelen bir kaza-Bir numaralı Divan-ı Harbiyede-Süngülü neferlerin beklediği oda-Gece yarısında bir muhakeme-İşin iç yüzü-Tırnak cezası-Abdülhamit Paşaları-Paşa unvanının Avrupa’daki tesirâtı-“Bey” kelimesi Avrupa’da neye alâmettir?-“Guruyor” da birbirini tanımayan akrabalar

Mustafa Kemal (Paşa), Kazım Karabekir (Paşa), Nuraledin (Paşa), Hamdullah Suphi (Bey), Halite (Hanım)...Dün, yalnız Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, Nuraledin, Bekir Sami, Halite diyorduk; çünkü bunlar mahut Divan-ı Harp tarafından rütbeleri ref‘, hukuk-ı medeniyeleri nez‘ ve idama mahkum edilmiş kimselerdir; günün birinde “ikdam” bunlardan birine Paşa demek gafletinde bulunduğu için değil midir ki, günlerce tatile uğradı, az daha ilgâ ediliyordu, bütün heyet-i tahririyesi azgın caniler veya coşkun ihtilâlciler gibi geceleyin Divan-ı Harbe sevk edildi. Bereket versin ki, mütekait paşalar Divan-ı Harbi eskileri kadar müthiş değildi, bununla içimizden bazıları hikâmın huzuruna çıkmazdan evvel karanlık koridorlarda dolaşan süngülü neferleri görür görmez korkudan can verecekti. Vakıa o gece ben yalnız bir şeye hayret ediyordum: Divan-ı harp reisi Mustafa Paşanın sebatına, ısrar ev inadına, azim ve iradesine... Zira, nihâyet-ün-nihâye herhangi bir ihtiyar kadar rahatına düşkün olması icâp eden bu adam benim nazarımda ikmâlîne azmettiği bir işi tâ yarlarına kadar ta’kip etmek kuvvetini gösteriyordu; ben ise, öteden beri, yorulmayan idareler ve kırılmayan azimler önünde gayr-i ihtiyârî hayretlere düşen kimselerden olduğum için, karanlıkta, süngülü neferlerin beklediği kapının arkasındaki Divan-ı Harp heyetini bir takım kart devlerden müteşekkil mehip bir cemiyet halinde tasvir ediyordum. Vaktaki sıram geldi ve huzurlarına çıktım; karşımda kör bir petrol lambasının etrafına sıralanmış, etleri gevşek, göz kapakları süzük ve bıyıkları düşük kimselerden mürekkep gurubu görünce adeta inkisâr-ı hayale duçar oldum. Muhakememiz gayet laubali -hatta samimi diyebilirim- bir tarzda geçti. Reis, iki de bir bana “Oğlum! Evladım!” diye hitâp ediyordu, katip arada bir gülüyordu. Azalardan ikisi uyukluyordu. Ben içimden: “Aman yarabbi, o kadar kişiyi haksız yere idama mahkum edenler bu biçâre, babayâne adamlar mıdır?” diyordum ve gözlerim nafiye yere bütün bu pörsümüş gövdelerin altındaki çelikten iradeyi arıyordu. Sonradan işittim ki, bunları gece yarlarına kadar içtimâa sevk eden

yegâne âmil, ne inât, ne de sebatmış, sadece para imiş...Zira, bunlar ayrıca gece tahsisâtı da alırlarmış ve yalnız bunun yüzü hürmetine böyle geç vakitlere kadar toplanırlarmış.

O sıralarda kendilerine paşa demek cürümünü irtikap ettiğimiz kimseler ise, Alaşehir ve Bursa cephelerinde düşmanla dövüşüyor. Şimdiki Mustafa Paşa divan-ı harpte gece meclislerini kuramayacak bir halde bulunuyor, İstanbul gazeteleri Anadolu'daki Paşalara yavaş yavaş, alttan alta Paşa demek cesaretini göstermeye başladı; fakat bu paşalar henüz parantezli paşalardır. Bizim elimizde henüz tamamıyla hürriyetlerini iktisap edemediler, onları mütemadiyen iki tırnak ortasında sıkışmış tutuyoruz. Bu tırnaklar vakıa bizim tırnaklarımız değildir, hâlâ Mustafa Paşanın tırnaklarıdır, o tırnaklar ki bir defa batıkları yerde hiç olmazsa bir kaç ay için izlerini bırakıyorlar,

Anadolu'daki Paşalar bizde "parantez hapsine" ilk mahkum olanlardan değildirlere. İnkılâptan beri ne kadar paşaların bu küçücük ve acayip hapisâneye girip çıktıklarını gördük. bu nekbete ilk uğrayanlar Abdülhamit-i Sâni devrinin ricâlidir; onlar evvela birdenbire paşalıktan efendiliğe indilerdi; ne kalemimiz, ne dilimiz yıllarca ser asker Rıza Paşa yerine "Rıza Efendi" demeye ve zülüflü "İsmail Paşa"yı İsmail Efendi yazmaya bir türlü alışamadı idi. Nihayet bunları parantez içine sıkıştırmak suretiyle hem kendimizi, hem de o zavallıların rütbelerini tehlikeden kurtarmış olduk. Mamafih, bunlar kendi aralarında birbirlerine ölünceye kadar "Paşa!" demekte devam ettiler; Avrupa'da oturdukları evlerin kaplarına isimlerini bütün eski unvan, rütbe ve lakaplarıyla müzeyyen olarak hakk ettirmekten çekinmediler. Vakıa bunlar içinde paralı olanlar buldukları memleketlerde -bir cumhuriyet veya bir sultanlık olsun- pek çok hürmet ve teveccüh gördüler, biz bu arada paşalıklarını parantez içine aldığımız veya büsbütün nez ettiğimiz sıralarda, onlar adeta eski debdebe ve tantanalarına yakın bir tarzda ömür sürdüler.

Bu "Paşa" unvanının Avrupa'daki tesiri pek büyüktür. Biçare Avrupalılar bütün paşaları birer efsane eşhası gibi telakki ederler, her birinin kırk tane karısı, beş on tane sarayı ve bir kaç deve yükü elmas ve altın var, zehabındadırlar. Milyoner otel sahipleri bunların önünde yerlere kadar eğilirler, en metin kalpli, en dik kafalı

asilzâde kadınlar bunların karşısında adeta muti odalıklar haline girer ve milyonların nehirler gibi aktığı bankalarda paşa kelimesi işitilir işitilmez bütün memurların ellerinden beht ve hayret içinde kalemler düşer. (iyi sağından olsun eski divan-ı harp reisi, “paşa”nın Avrupa’daki bu ehemmiyetini bilmiş olsaydı, ne yapar yapar alelade (paşa) dediğimiz için mutlaka bizi asardı.)

Avrupa’da son zamanlara kadar (Bey) kelimesinin de büyük bir ehemmiyeti vardı. Bu, bir nevi “prens”lik veyahut “de”lik mukâbili sayılırdı. Onun içindir ki ekser vatandaşlarımız Avrupa’ya giderken “kart de vizit” lerinde isimlerinin nihayetine bir “Bey” ilave ettirmeyi yol hazırlıklarının en ehemmiyetlilerinden biri ‘ad ederler; bu suretle her vardıkları yerde fazla itibar ve ikrama mazhar olurlar. Fakat son zamanlarda Avrupa’ya herkes o kadar “Bey” olarak gitti ki yavaş yavaş bu unvanın sihr ve füsunu zail olmaya ve bunun nihayet bir “efendi” mukâbili olduğunu anlaşılmaya başladı.

Harb-i Umûmî esnasında, İsviçre’de “Fribourg” kantonunda “Guruyor” tesmiye edilen bir kasabaya gitmiştik. İki üç arkadaşık, hepimiz indiğimiz otelin defterine isimlerimizi “Bey” olarak kaydettirdik; zira, bazı cihetten bu elzem bir şeydir: İstanbul’dan gelen mektupların hepsinde adresimiz, ismimizin nihayetinde bir (bey) kelimesiyle yazıldığı için, eğer bulunduğumuz otelde bey olarak tanılmaz isek bu mektupların yerlerine iadeleri muhtemeldir. Çünkü bu kelime bazen de bir aile ismi zan edilir. Nitekim “Guruyor”da ki otelde hep “Bey” diye çağırılırdık ve üçümüz birden bir familyadan sayılırdık. Bizim muvaseletimizin haftasında idi, aynı otele hiç tanımadığımız vatandaşlardan biri geldi. Otelin müdürü bu yeni gelenin kartı üstünde “Bey” kelimesini görür görmez kemal-i telaşla o zatı aldı, gülerek yanımıza getirdi:

-Akrabalarımızdan biri geldi!

dedi, müttekâbil bir hayret içinde kaldık. Birbirimize ne diyeceğimizi bilemedik.

nr. 8586, 5 Şubat 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Memleketimizde Amerikalılar

“Şark-ı Karîb Muavenet Heyeti” Reisinin Beyânatı Münasebetiyle

Denilebilir ki, medeni ve mefkurevî ne kadar hasletler varsa, Harb-i Umûmî badiresinden sonra, hepsi birden eski dünyadan yeni dünyaya intikal etti. Artık Kemal-i katiyetle beşeriyetin manevî iflasına hükmetmek lazım gelirdi; zira, okyanusun beri yakasında yaşayan insan kitlelerinin git gide taş devrine mensup ecdadımızdan farkı kalmamakta ve bu kitleler arasında tesanüt, muhâdenet, muavenet, merhamet, şefkat gibi hisler yerlerini yavaş yavaş rekabet, istirkâb, adâvet, nahvet, tama', hod-bini gibi iptidai mefhumlara terk eylemektedir; bu hisler, yalnız Avrupa'nın bu muhtelif milletleri meyanında cay-gir olmuyor, aynı zamanda, aynı heyet-i içtimâfiyeye mensup bulunan muhtelif sınıflar ve hatta fertler arasında bile müşâhede ediliyor. Diğer-binlik yavaş yavaş bütün kalplerden sıyrılıyor. Gemisini kurtaran kaptandır, düsturu cihan cenginın sayısız felaketlerinden bize kalan yegane hakikat oldu.

Filvaki,okyanusun beri yakasında insanlar bu son senelerde o kadar çok ıstırap çektiler, o kadar hatır ve hayale sığmaz neket ve afetlere uğradılar ki artık acımak hissi nedir, ahara muavenet neye yarar, felaketin önüne nasıl geçilir, belaların hududu var mıdır? Yok mudur bilmiyorlar; bin türlü vaveyla ile dolan kulaklarda artık yetimlerin, dulların, sakatların cılız feryatlarını işitecek hâl kalmamıştır ve bütün kalpler artık nasır bağlamıştır. Aharın derdine ağlamıyoruz, çünkü bizim derdimiz onun derdinden büyüktür; her birimiz umûmî musibetten kendimize ait hesabı aldık. Şimdi şimdi diğer-bin olanlara adeta meczup nazarıyla bakılıyor. Bunun için değil midir ki sabık Amerika reis-i cumhurunun o beyaz ve geniş tebessümü Avrupa'da her yüzü hayret ve istihzâ ortasında bir işmi'zâz ile buruşturdu ve kendisi herkes tarafından adeta ilahlık bir adam muamelesi gördü. Bin türlü mihnet, cefa ve müşkülât içinde pişmiş ve sertleşmiş Avrupalı için dolarlar diyarının bu mütebbessim çocuğunun saffet ve sade-dillikte ağzı süt kokan nevtattan farkı olamazdı. Nitekim eski dünyaya her gelişinde kucaktan kucağa dolaştırıldı, beşiğinin başında tatlı ninniler söylendi, yoluna çiçekler serpildi; fakat istediklerinden hiç birisi yapılmadı; sadece avutuldu.

İşte dünya işlerinde her Amerikalı bir Avrupalının yanında böyle bir küçük çocuktur. Bütün o cehennemi “tröst” hareketlerinin, bütün o mehib sınaat şehirlerinin içinden bize doğru gelen bu insanların gözlerinde her şeye rağmen nâmütenâhi bir safvet var. Bu saffet, onlara ruhlarının güzelliğinden mi geliyor? Yoksa, hayat mücadelesinde bizim kadar ıstırap çekmemiş olmalarından mı neşet ediyor? Bilmiyoruz; bildiğimiz –daha doğrusu– gördüğümüz bir şey varsa oda bizim yoğun ellerimizden düşen insaniyet çirağanı şimdi onlar taşıyor; ahlakî ve fikri bir tereddiye uğradığı hiç şüphesiz olan eski dünyanın sefâletleri, hummaları, yaraları üstüne yalnız onların başı şefkat ve merhametle sırsıklam eğiliyor.

Geçen gün “Amerika Şark-ı Karîb Muavenet Heyeti” reisinin muharrirlerimizden birine verdiği izahatı okurken kalbimiz bu gürbüz ve dürüst millete karşı bitmez tükenmez bir hayranlık ile doluyordu. Hayır işlerinde ilk defa olarak Amerikalıdır ki bu kadar vâsi mikyasta teşkilata malik bir cemiyet tesis ediyorlar; zira, Miralay “Comis” in verdiği malumata nazaran bu cemiyetin daire-yi faaliyeti (Kafkasya),(Anadolu), (Beyrut), (İran) havalisini baştan başa ihâta etmektedir. Dünya yüzünde sefalet ve zaruretin en çok hüküm sürdüğü “Kıt‘ât-ı arzıyye”den birinin de bu mntıkalar dahilinde ki havalı olduğuna hiç şüphe yoktur. Zira, cihanın sair taraflarındaki milletler iyi kötü, acı veya tatlı sulh denilen nimete nail oldukları halde bu havalinin sükkanı hala ateşle, demir ortasında yanıp kavrulmakta ve her gün sakatlara sakatlar, dillere diller, dullara dullar, öksüzlere öksüzler, açlara açlar, çıplaklara çıplaklar inzimâm edip durmadadır.

Bu bedbaht diyarın üzerine, tâ “New York” şehrinden uzanan bu el, belki hilkat-ı alemde biri oralara uzanan yabancı ellerin ilki, birincisi ve yeganesidir ki nevazişten, şefkat ve muavenetten başka bir şey bilmiyor, bu hadise o havalinin perişan sükkanını epeyce hayrete düşürse gerektir. Zira bu halk, zira bu milletler, kendilerini bildikleri günden beri kah denizlerin, kah dağların maverasından kendilerine doğru uzanan ellerin ya göğüslerinden, ya sırtlarından bir parça koparıp kemirdiğini, veyahut tırnakları tâ kalplerine batan bir pençe halinde bağrılarına saplanıp aldığı görmeye alışmışlardır. Şark-ı Karîb milletleri, güneşin battığı taraflardan ilk defa olaraktır ki, enva‘ı hummalarla yanan alınlarını tatlı ve serin bir havanın okşadığını hissediyorlar.

“Muavenet heyetinin” lutf u muavenetinden hisse-mend olan muhtelif din ve ırktan milletler meyanında en ziyade Türklerdir ki kalplerinde Amerikalılara karşı lâ-yezel bir minnet ve şükran besliyorlar. Zira, bunlar hem Harb-i Umûmî badiresinin en acıklı kurbanlarından, hem de hariçten hiç muhabbet ve muavenet eseri görmeyen yegane dostsuz ve müdafaasız felaket-didelerdendir. Şimdiye kadar şark-ı kâribde yaşayan her milletin feryadı cihan-ı medeniyette taraf taraf aks-i sedalar peyda etmekten ve bir çok yabancı gözleri kendi sefaletleri üzerine celp eylemekten hâli kalmadı, yalnız Türklerin feryadına karşıdır ki bütün kulaklar tıkalı, bütün kalpler kapalı ve bütün gözler örtülü kaldı; bunun içindir ki Amerikalıların bize doğru uzanan ellerini ne kadar minnetle öpsek yeridir.

nr.8588, 7 Şubat 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Bizde Feminizm

Son asrın en kuvvetli cereyanlarından birisi de, hiç şüphe yok, “feminizm” yani nisâniliktir. Nasıl ki, kendilerini mağdur ve mazlum gören amale sınıfları, her memlekette, “sosyalizm” denilen ve bir çok şekillerde tezahür eden içtimâî ve maşeri hareketi icat etti, kendilerini aynı derecede mazlum ve mağdur zanneden kadınlar da taraf taraf iddia-yı hukuka başladı ve “feminizm” cereyanı husule geldi. Bundan elli sene evvel sosyalizm bir şair hülyası ve feminizm bir kadın cilvesi halinde tecelli ediyordu; fakat, bugün bunların her ikisi de birer içtimâîdir; zira, küre-yi arz üzerinde bir çok sosyalist hükümetler teşekkül etmeye ve kadın içtimâî, siyasî hayatın her safhasında erkekle yan yana yürümeye başladı. Demek ki ne bu, ne o, bazı vahimeler ve bazı hayat-i hamlar ve her türlü hayatî kıymetten mahrum fikirlerden değilmiş. Bir çok siyasî, içtimâî ve edebî akidelerin, fikirlerin, nazariyelerin velud-ı meşimesi olan on dokuzuncu asırdan bize kalan yegane gürbüz evlatlardan ikisi de bunlardır, zira, bu asır bir humma ve “isteri” asrı olduğu için doğurduklarının çoğu ya bir galat-ı hilkat, ya bir cenin-i sakıttı. Diyebiliriz ki yalnız sosyalizmle, feminizm yirminci asrın aguşunda memulun hilafında bir inkişafa mazhar oldu.

Tanzimat’tan beri, garptan gelen her yeni fikre, her yeni cereyana karşı açık kapı politikası takip eden Türklerde en ziyade “feminizm”dir ki, büyük bir rağbete mazhar oldu. Az zaman içinde memleketimizin bütün kadınlık alemine dal budak saldı ve son seneler zarfında hayat-ı içtimâîyemizde mesut semereler verdi. Hanımlarımız iktilaf edilen bu semerelerden fevkalade memnun ve mağrurdurlar, terakki yolunda attıkları geniş adım ve birkaç sene zarfında vasıl oldukları merhale onları adeta ser-mest etmiştir. Her biri kendini, müthiş ve muazzam bir kavganın kahramanı zannediyor. Erkekler meyanında kendilerinden (tariz-kar olmak şöyle) hatta istihfafî bir lisanla bahsetmek cüretinde bulunanlara karşı adeta muntazam bir ordu halinde hücum hazırlanıyorlar. Nitekim, son zamanlarda kadınlara dair yazdığım yarı mizahi, yarı ciddi birkaç makalenin çıkardığı velvelenin aks-i sedası hala kulaklarımda çınlamaktadır. Buna karşı evvela hususi mektuplarla başlayan bu hücum son günlerde “Kadınlar Dünyası” vasıtasıyla aleni bir münakaşa haline girdi. Birkaç haftadan beri pek nefis bir surette tekrar intişara başlayan bu üsbü’î kadınlık

naşir-i efkarının bundan bir evvelki nüshasında mantığa pek düşkün olduğu hissedilen bir hanımefendi bütün sözlerime adeta cümle cümle cevap veriyor, her bir fikrimi ayrı ayrı ret ve iptale çalışıyordu.

Vakia bu hanımefendinin makalesini muhteva bulunan “Kadınlar Dünyası” mecmûası heyet-i umûmîyesi itibariyle ve gerek tabının nefaseti, gerek münderecatının zenginliği nokta-yı nazarından, bizde kadınlığın terakkisi namına gösterilebilecek delilin belki en mühimlerinden biri telakki olunabilir, fakat bizi kadınların terakkisinden şüpheye düşüren şey bu nevi delilin fıkdanı değildir. Müslüman hanımlarının harp esnasında gerek Hilal-i Ahmer hastanelerinde, gerek müessesat-ı hayriye ve tecâribede nasıl çalıştıklarını, devâir-i hükümette kendilerine verilen vazifeyi ne büyük bir ceht ve ikdam ile ifa ettiklerini ve son zamanlarda millet ve memleket işlerinde ne kadar ulvi bir heyecanla uğraştıklarını görmüyor, bilmiyor değiliz. “Kadınlar Dünyası”nın son haftaki nüshasında, bana verilen cevabı kafi derecede kuvvetli bulmayan diğer bir hanımefendi, benim için “Acaba Harb-i Umûmî esnasında bu beyefendi nerede idi? Bizim sarf ettiğimiz mesaiden bu derece bihaber görünmesine nazaran mutlaka muhitimizden pek uzakta idi.” diyor. Hayır, burada idim, gördüm ve biliyorum. Fakat, ne gördüklerim, ne bildiklerim bu hanımların lüzumundan fazla mübalağalı mahiyetinde değildir. İlk makalemde de söylediğim gibi bizdeki kadınlık aleminde terakki zannedilen şeyler hep suri, zahiridir, nasıl ki Avrupalılık namına erkeklerimizde görülen terakkiyat da böyle taklîdî ve zahirî bir mahiyeti haizdir.

Biz “feminizm” cereyanının üstüne henüz kendi damgamızı bile vuramamışızdır; bu kelimenin lisanımızda henüz doğru dürüst bir mukabili bile yoktur. Bundan birkaç yıl evvel Cenap Şahabettin Bey’in yarı şaka yarı ciddi bir halet-i ruhiye ile icat ettiği “nisailik” kelimesi bile henüz dimağımızda yer tutmamış, hatta silinip gitmiştir. Çünkü bu cereyan bu memleketin bağrından kopmamış, bize Tanzimatçılık, hürriyetçilik, ilh; gibi hariçten gelmiştir. feminizm, bu memlekette Avrupa’daki şekliyle ve Avrupa’daki mahiyetiyle tesis edemez. Zira, bu cereyanı tevlit eden esbap Avrupa’da başka, burada başkadır. Frenk kadınının erkeklerin kurduğu cemiyetlerden istediği şey hukuki, siyasî ve hassaten iktisadidir, halbuki

Türk kadınları bizden ancak kendi inkişaflarına mani olan bazı sakim adetlerin ilgasını talep edebilirler.

Çünkü siyaseten değilse hukuk nazarında bizimle müsâvidirler.

Kavânin-i İslamiye ve şeriatın onlara nikah ve talakta bahşettiği hukuk hiçbir zaman erkeğin muallik olduğu hukuktan aşağı değildir. Dünya yüzünden Müslüman kadını kadar aile ocağında hür olan kadın yoktur. Siyasî ve içtimâî hürriyete gelince, bu nimete henüz biz mazhar olamadık ki onlara da buyurun diyelim.

nr. 8591,10 Şubat 1921

Hafta Musâhabesi

Şehirde fikrî ve edebî hayat-Tahte-l-arz faaliyetler-Bu faaliyetlerin verdiği semereler-Yeni bir kitap münasebetiyle-Tahkiyeye lazım olan esaslar-Canlı tip, millî tip-Umûmî heyecansızlık, umûmî ruhsuzluk-Bugünkü edebiyat yarınki edebiyat-Bir ankete cevap veren vakıalar-Devir sonu.

İstanbul'un fikrî ve edebî hayatında adeta tahte-l-arz bir faaliyet var. Öyle bir faaliyet ki semereleri güneş yüzü görmüyor, daima bir zulmet içinde kalıyor, düşünen ve yazar kimseler adeta birer köstebek haline girdi, bunlar üzerinde gülüp oynadığımız, ağlayıp inlediğimiz toprağın kim bilir kaçınıcı tabakasında kendi kendilerine, sessiz sessiz bir çok tüneller açıyorlar; nereye vasil olmak için?..Bunu ihtimal kendileri de bilmiyorlar; dünyanın bütün mahlûkatı gibi onlarda tâ ilerinin ve sevâ'ik-i tabiyelerinin elinde şuûrsuz birer oyuncaktırlar. İçlerinden bir ses onlara mütemadiyen "yaz!" ve "düşün!" emrini veriyor; yaz ve düşün! Ne için?..Şimdiye kadar hiç bilmediğimiz bir hakikati söylemek veyahut şimdiye kadar hiç tatmadığımız bir güzelliği yaratmak için mi? Hayır...Zira, bütün işittiğimiz sözler ve gördüğümüz eserler evvelce satmış ve bilinmiş şeylerin tekrar ve tekrarından ibarettir.

Geçenlerde "Alev" unvânı altında oldukça şayân-ı vakt bir roman intişâr etti; bu eserin müellifi Ali Zeki Bey, matbuat aleminin çok malûm şahsiyetlerinden biri olmakla beraber edebiyatın pek eski mecluplarından; bunu kendisiyle aşinâlığımız tâ mektep sıralarından başladığı için biliyorum. Bu eski meslektaşımın şimdiye kadar hiçbir eser neşretmeyişi ancak ondaki bu edebiyat meclûbiyetinin harâret ve samimiyetini gösterebilir.

Bazı gençler matbuat ve neşriyât sahasına atılmakta fazla bir isticâl gösteriyorlar ve her yazılan şeyin muhakkak taba lâyük olduğunu zannediyorlar. Bu, yazı ve düşünce alemine karşı lüzum gelen hürmete mâlik olmamaktan efkâr-ı umûmiyeye hiç ehemmiyet vermemekten neşet eden bir hatadır. Onun içindir ki, son zamanlarda ortaya çıkan eserlerin çoğu insanın ağzını buracak ve yüzünü buruşturacak derecede hamdır, kekredir; halbuki Ali Zeki Beyin romanı, bir şaheser

mahiyeti hâiz olmamakla beraber hiç değilse bu nakısdan arı bulunuyor. “Alev” pek olgun bir kitaptır; müellifin tamamıyla kendine mahsûs bir üslubu ve hayatı kendine mahsûs bir görüşü var. Bu üslup eski devir edebiyatının bize miras bıraktığı bir takım ağır ve beraber ziynetlerden tamamıyla mu’arra, saf ceyyit ve sadedir.

Ali Zeki Bey, Arabî ve Farsî terkipleri lisanından tamamıyla atmış olmakla güzel Türkçe’nin istikbâlini hazırlayan genç neslin arasında kendisine muhkem bir mevki ayırmış oluyor. “Alev” de bir zamanlar moda olan o uzun gurûb ve tulû‘ tasvirleri, o bitmez tükenmez mâhitâb kasideleri de yoktur. Fakat, buna mukâbil Ali Zeki Bey, hayatın bir çok lüzumsuz, manasız ve ufak tefek teferruâtı üzerinde tevkif etmeden ve iki de bir parmağını gözümüze sokmadan kendini anlamamıştır. Bir tahkiyeyi alt üst eden sebepler meyânında lüzumsuz teferruâta girişmekten de tehlikelisi mutasavver değildir, hikayeci anlattığı vakanın hiç olmazsa üçte iki, dinleyenin veya okuyanın muhayyilesine (gazetede okunmuyor) bir hikayenin mahiyeti mutlaka “ahzârî ecocatoire” olmalıdır, aksi takdirde dinleyeni veya okuyanı fazla yormuş ve fazla sıkmış oluruz. Zira, bir roman kâri’ bir romancı kadar muhayyile sahiptir, lazım gelir ki onun muhayyilesine de işlemek zevkini verelim ve büsbütün kendi hükmümüz ve kendi nüfuzumuz altına almayalım. Son zamanlarda, Fransız edebiyatında on sekizinci asır tahkiye tarzının yeniden revaç buluşuna yegane sebep bu değil midir?

Ali Zeki Beyin romanında ikinci bir kusur daha var: vakanın eşhâsı hiç yaşamıyor, örneklerin hiç birisi kâfi derecede canlı ve kuvvetli değildir, bunun içindir ki romanını bitirip kapattıktan sonra hepsinden hiçbir hatıra muhafaza etmeksizin ayrılıyor. Halbuki bundan on beş yirmi sene evvel Halit Ziya Beyin romanlarında tanıdığımız bir çok tipler var ki bütün hususiyetleriyle elân zihnimizde yaşıyorlar. Vakia yeni nesil gençlerinden bazıları bu büyük Türk romancısını pek gayr-ı millî ve binaenaleyh gayr-i hakiki örnekler yaratmış olmakla ithâm etmektedirler. Halbuki bence kuvvetli ve canlı bir örnek demek mutlaka millî bir örnek demek değildir; mesela Pier Betolink “Atlantis” nam romanında o kadar efsânevi olan “Atensâ” tipi bizim için her gün tesadüf ettiğimiz, konuştuğumuz, ellerini sıkığımız bir çok kimselerden daha canlıdır.

Binaenaleyh Ali Zeki Beye tiplerinin çok gayr-i millî olduğunu söylemeyeceğim, çünkü bunların kuvvetsizlikleri yalnız gönüllerinin bizim memleketin toprağına merbût olmayışından değil kendilerine kafi derecede ruh ve heyecan verilmemesinden neşet ediyor.

Heyecansızlık ve ruhsuzluk...Geçenlerde Fransız mecmûalarının birinde yeni çıkmış edebî bir esere dair okuduğum bir makalede de aynı noksandan şikayet edildiğini görmüştüm; bu makalenin sahibine göre donukluk, hararetsizlik ve asâresizlik bu asrın bütün fikrî ve edebî mahsûlâtına şâmil bir vasf-ı müşterek” dir. Bunun içindir ki tamamıyla edebî eserler artık ammenin zevkini okşamaktan uzaklaşmaktadır. On dokuzuncu asrın hurde-binâne tasvirler, o derin ve uzun ruh muhalliyeleri dolu realist ve psikolojik romanları yerlerini yavaş yavaş acayip ve merak-aver mevzulu hikayelere terk ediyorlar. Bir zamanlar yalnız İngiliz ve Amerikalı muharrirlere mahsus olan bu tarz eserler yeni yetişen Fransız muharrirleri tarafından adeta meşk-i ittihâz edilmeye başlanmıştır.

Kısaca “maceralı roman” tesmiye edilen bu tarzın bütün muvaffakiyet sırrı kari’lerin azami merak ve tecessüsünü celp edecek acayip ve harikulâde mevzulara istinat etmektedir. Fakat bu mevzuları bulmak ve bunlara lazım gelen hayati hareketi verebilmek ne kadar güçtür; ne kadar vukuf (gazetede okunmuyor) mütevakkıftır! İnsan bu gibi kitapları okurken kendini ulûm ve funûnun her şubesinde büyük bir ihtisâs sahibiyle karşı karşıya zan ediyor ve bunlardan alınan bedî zevk tabiatıyla ikinci ve üçüncü derecede kalıyor.

Bundan iki üç sene evvel Paris’te intişar eden gazetelerden birisi “Harpten sonra ki edebiyat nasıl olacaktır?” Sualî altında bir anket açmıştı. Buna muhtelif surette cevap verenler oldu; kimi gayet vatan perâne bir edebiyatın başlayacağını haber verdi, kimi hissi ve âşıkane bir edebiyatın başlayacağını haber verdi, kimi hissi ve âşıkane tarzın yeniden hayat bulacağını söyledi, kimi içtimâî ve millî endişelerin ra ‘şelerini taşıyan bir nevi halk edebiyatının uyanacağını tebşir etti. Halbuki bugün bütün bu tahminlerin hiçbir vakaya istinât etmeyen indî faraziyâttan ibaret olduğu anlaşılıyor. Zira, her memlekette edebiyat denilen şey yavaş yavaş ortadan kalkıyor.

İnsanlar her şeyden olduğu gibi artık okumaktan da bıkmış görünuyorlar. Dünyanın ne tarafına bakılsa bir devrin sonunu işrâp eden alâmetler müşâhede olunuyor.

Fakat, ne kadar şansız ve haşmetsiz, ne kadar yavan bir devir sonu!...

nr.8593, 12 Şubat 1921

Müşâhede ve Mûlâhaza

Fikrî Hayat Teşkilâtı

Avrupa gazetelerinin birinde, “Milletler Cemiyeti”nin vazâ’ifine dair bazı mütâlaalar der-meyân eden bir muharrir: “Cihanın malî ve iktisâdî buhranı gibi fikrî ve manevî buhranı da –eğer henüz vakit müsaitse– ancak beynelmilel bir tarzda def u ref olunabilir.” diyor ve bu yolda takip edilmesi lazım gelen hat-ı harekete dair birkaç esaslı tavsiyede bulunuyor.

Bu muharririn fikrine göre sanat, edebiyat ve ilm alemine büyük mikyâsta bir teşkilâta ihtiyacı vardır; fakat bunun için, evvela fikrî faaliyetten tamamıyla tecrîdi lazım gelir; emles ve netice itibâriyle birbirinden o kadar ayrı olan bu iki nevi faaliyeti bir addetmek ve fikrî sa’yı amelî sa’ya dair tanzim edilmiş bir şartnamenin içine sokmak hem psikoloji, hem de felsefe nokta-yı nazarından ‘azim bir hatâdır. Fikrî ve bedîî sa’y, tamamıyla amelî ve sanâyî olan sa’yın tabi bulunduğu şerâitin büsbütün hariçte daha yüksek ve daha muğlak bir takım şeraite tabidir ve içtimaî hayatta oynadığı rol insanlara iktisâdiyât kanunlarının zabt ve tespit edemediği ve edemeyeceği menfaatler temin eylemektedir. Binaenaleyh: “Bir fikrî hayat teşkilâtı, ancak her nevi sa’y ve amel teşkilâtının haricinde olarak müstakilen yapılabilir, fakat şu şart ile ki onun lüzûm ve ehemmiyeti bunun lüzum ve ehemmiyetinden aşağı telakki edilmemeli ve her ikisi de aynı planda, aynı dikkat ve ihtimamla tetkik olunmalıdır.”

Fakat bu yolda bir teşkilât ne gibi esaslar üzerine binâ edilebilir?

Burada mütâlaâ tını hûlâsa ettiğimiz muharrir, fikrî hayat teşkilâtının ancak üç esas ve üç prensip üzerine vaz’ olunabileceğini söylüyor; bu üç prensipten birisi: fikrî hayatı ve fikrî istihsâlatı mümkün kılacak vesâitin ahzândır; ikincisi: ona en müsait ve en uygun bir muhitin tekvinidir; üçüncüsü: filan millete ait büyük ihtirâlardan ve filan milletin malı büyük eserlerden bütün beşeriyeti istifâde ettirecek istifâyı temin eylemektir.

Avrupalı muharrir bu üç esası uzun uzadığa şerh ve izâh ettikten sonra makalesine şu sözlerle nihâyet veriyor:

“Bundan başka “Milletler Cemiyeti” ne pek mühim bir vazife daha tertip etmektedir: Yeni hükümetlerce, henüz teşkil ettikleri için, her türlü tecrübeden ve her türlü ‘irfândan mahrûm bulunan yeni hükümetlere ve yakın ve uzak şarkın yarı bedeviyet halinde ki akvâmına bu hususta muâvenette bulunmak, fikrî hayatlarını tanzim ve teşkil etmek, ahâlisinin tedrici bir surette tehzîp ve terbiyeleri vesâitini hazırlamak...Zira, bu biçâre hükümetleri ve bu rehbersiz milletleri hassaten bu sahada bir çok tehlikeleri tehdit etmektedir. Bu tehlikeler iki nevidir, birisi sırf manevî ve fikrîdir: Bu milletler tecrübesizlik ve cehâlet yüzünden teşebbüslerinde lüzumundan fazla ileriye gitmek, ilm diye bir takım hayâl-i hamlara kapılmak ve kendi ananelerini, adetlerini, harslarını bir tarafa bırakıp içtimâî bünyelerine ve hususi mizaçlarına hiç uymayan bir takım “şema”ları tatbiki kalkışmak suretiyle hem kafalarını, hem ruhlarını tahrîf ve tahrip edeceklerdir. Tehlikelerin ikinci nevi maddi ve iktisadidir: Bu milletlerde ne para, ne alet-i fenniye, ne de muallim vardır; bu gibi vesâitten mahrûm bir memlekette ise fikrî hayat kabil değil tesis edemez. Binaenaleyh bunlara bu hususta dahi ayrıca muâvenette bulunmak lazımdır.”

Acaba Avrupalı muharririn o kadar insâniyet-perverâne bir lisan ile bahsettiği bu her türlü vesâitten mahrum, tecrübesiz, irfansız milletler içinde biz de var mıyız? Yakın ve uzak şarkın yarı bedeviyette akvâmı cümlesini yazarken fikrî bir an için bizim üzerimizde tevkif etti mi? Bilmiyoruz. Fakat her halde biz, kendimizi mazimizin bütün heybet ve ihtişamına rağmen, bugünkü günde şarkın, bu muâvenete muhtaç milletlerinden biri telakkî etmek ıstırârında buluyoruz. Esasen hiçbir zaman eski ve hususî harsımıza güvenerek garbın ameli ve fikrî muâvenetine karşı istiğnâ göstermek tafra furuşluğunda bulunmadık; yüz seneden beri yüzümüz onlara müteveccih ve ellerimiz onlara uzanmış bir haldedir; yüz seneden beri birbirini takip eden nesillerin en güzideleri memleketin selameti, terakki ve tekâmülü namına kemal-i tevâzula daima Garptan ilm ve irfân dinlemekten başka bir şey yapmadı. Elyevm memleketimizde mevcûd maarif müesseseleri, kafalarımız, edebiyatımız, yaşayışımız, düşünüşümüz bu hususta gösterdiğimiz hüsn-i niyete kafi derecede şahâdet eder.

Harb-i Umûmî esnasında Almanya'ya mekteplerimiz için bir takım alat ve edevât sipariş edilmişti; bu alat ve edevâtı bize getiren sandıklar içinde Almanya zanaat-gahlarına dair bir çok kataloglarla, ilânlarla beraber bazı muhteraların duvarlara asılmak için çerçevenmiş resimleri vardı; o zaman maarif müsteşarı olan bir Alman profesörü bütün mekteplere bu resimlerin ve bu ilânların duvarlara ta'alliki hakkında emirler verdirdiydi.

nr.8595, 14 Şubat 1921

Hafta Musâhabesi

Kadın parmağı–Amerikalı bir profesörün intiharı–Ulum-ı hakikiyenin ilk kurbanı–Ölenden henüz haber yok–Nasıl gitti?–Bütün sırrın anahtarı genç kızdadır–Profesörün intiharındaki ikinci garâbet–Alim ve aşık ilm ve aşk–Akılla gönül arasındaki mücadele–hayat ezeli bir kavgadır, fakat ne cihetten?–Asri hastalık–Bugünkü umûmî rahatsızlığın menşailer

Her şeyde bir kadın parmağı arayanların hakkı var; kendisini bir “İspirtizma” tecrübesine feda ettiği söylenen şu Amerikalı profesörün intiharından da mutlaka sevgilisinin veyahut nişanlısının parmağı bulunduğu inanmak lazım geliyor. Vakadan haberiniz var mı bilemem; Avrupa gazetelerinin birinde okuduk; “Ulâm-ı hakikiye “Mütevaggillerinden bir Amerikalı dirilerle ölümler arasında muhâbere tesisinin kabil olup olmadığını tecrübe için kendi arzularıyla ölümler meyânına geçmiş ve bu ilmin mebâdisine göre böyle bir muhâberenin tesisi için bu dünyada bulunan ruh ile öbür dünyaya giden ruh beyinde bir aşk rabitası bulunmak lazım teşebbüs etmezden evvel gayet dilber olduğu söylenen bir genci kıza gönül bağlamış.

Bu acayip vakayı bize haber veren gazete diyor ki: Her dinin ve her alemin şehitleri ve fedâileri vardır; şimdiye kadar yalnız “Ulûm-ı hakikiye” bu şereften mahrûmdur. Bademâ o da sâlnâmesinde kurbanlarının kanıyla yazılmış birkaç mefharet sayfasına mâlik olacak ve belki bu yüzden hâlâ kimseye emniyet ilkâ edemeyen bu yeni mezhep nazârımızda birden bire büyük bir kıymet ve ehemmiyet olacak.

Mamafih gidenden henüz haber gelmemiştir. Diyorlar ki, vücudunun mahbesinden kurtulalı iyice zaman oldu. Fakat hâlâ kendisinde ne sevgilisine kavuşmak, ne ahbaplarını ziyâret etmek hürriyetini bulamıyor. Acaba ruhlar ahret diyârından da bir takım kayûd ve merâsime mi tâbidirler? Bu sırrı bize ancak müteveffa profesörün sevdiği kız izâh edebilir. Zira, ebedî seyyâhın yola nasıl ve ne şerâit altında çıktığı yalnız ona malûmdur...Gülerek mi, ağlayarak mı gitti?...Yoksa küserek mi? Eğer küskün gitti ise nafil, haber beklemeyelim. Bilelim ki, bu gamlı

dünyayı ilk defa olarak bu kadar acayip bir tarzda terk edip gidenin unutmaya ve unutulmaya ihtiyacı vardır.

Zira, ben gittikçe şuna karar veriyorum ki Amerikalı ispartizmacı her şeyden evvel bedbaht bir aşık sıfatıyla öldü, onu vuran ne cinler, ne perilerdir; o, insanların kolu belâ dan beri elinde gergin bir okla tasvir ettikleri ihtiyatsız, yaramaz ve zâlim çocuğun kurbanıdır.

Bununla beraber Amerikalı profesörün intiharı yine garâbetten hâli değildir; zira dünya yüzünde ilk defa olaraktır ki bir âlim, bir profesör bir gönül meselesinden, bir genç kız uğruna kendini feda ediyor. Aşk ve ilm...Cihânda bu iki şey kadar birbirine zıt ne vardır ki? Mustafa Kemal Paşa ile Ali Kemal Bey bile birbirlerinin bu kadar zıddı değildirler; zira fikir ve ruh itibâriyle aralarında dağlar kadar fark bulunduğu halde hiç Değilse, adları ve saçlarının rengi itibariyle bunu ona, onu buna benzetmek kabil olabilir. Halbuki 'ilan denilince aşkın, aşk denilince ilmin hatıra gelmesi imkan hâricindedir. Biri akıldan, diğeri gönülden nebe'ân edeb bu iki unsurun musâdeme ve mücâdelesini su ile ateşin musâdeme ve mücâdeleleri kadar ezeli ve ebedidir. İlm su, aşk ise ateştir.

Dikkat edilecek olursa, insanları dünyanın en bedbaht ve en bîhuzur mahlukatından biri haline sokan manevî esbâbın en mühimlerinden biri ve belki yeganesi gönlümüzle aklımız arasındaki bu fasılasız ve müthiş mücadeledir. Bütün varlığımıza hakim olan bu iki kuvvet arasındaki daimi rekabet yüzünden çekmediğimiz ıstırâp, tatmadığımız acı kalmıyor; hislerimiz, âdeta iki muhâsım düşmanın taksim etmek için dövüştükleri bir memlekette yaşayan milletler gibidir, kah bu tarafın, kah o tarafın darbelerine uğraya uğraya derin bir ümitsizlik içinde mahv ve perişan oluyor.

Derler ki hayat ezeli bir kavgadır. Kiminle ve nasıl? Bu faraziyenin fennî ve içtimâî bir çok tarifleri vardır. Vakıa tabiatta cüz'den külle kadar her canlı mevcudun diğeri bir canlı mevcudla didiştğini ve cemiyetlerde her ferdin diğeri bir fert, her cemaatin diğeri bir cemaat ziyanına yaşadığını görüyoruz. Fakat asıl gözlerimizi

kendi içimize doğru çevirdiğimiz zaman değil midir ki hayat ezeli bir kavgadır düsturu bize müthiş bir hakikat tarzında ‘ayân oluyor?

Ruhlarımız bir harp meydanı gibidir, orada her ikisinin kökleri bize merbut iki ecnebi unsur birbiriyle fasılasız amansız bir musârâ‘a içindedir. İnsanların yazdığı hailelerin mevzuu, “Kral Oidipus” dan, tâ “Faust”a kadar hep akıl ile gönlün muhârebesi değil midir?

Bir sürü faraziyenin, bir sürü vahimenin membaı olan akıl, bütün inşirâhını hudutsuzlukta ve kayıtsızlıkta bulan hissiyât aleminin ortasında, kalın bir sopa ile dolaşan, set ve haşin bir mubassır gibidir. Ne fazla bir eleme, ne fazla bir neşâta tahammülü yoktur; şurada bir haykırış işitti mi derhal sopasını kaldırır; orada bir gülüşme duydu mu hemen yumruğunu indirir. Gürültünün, hareketin düşmanıdır. Etrafında, derin bir sükun ve sıkı bir intizâm ister. Halbuki gönül ezelden geveze ve ezelden şûridedir. Bu ağır istibdâda hiç tahammülü yoktur... İşte hiç sebebi yokken, işte, karnımız tok, sırtımız pekken bizi için için didikleyen kederler, ruhumuza karanlık bir mağaraya çeviren kasvetler hep bu yüzdendir bu hürriyete susamış gönül yüzündendir.

Son devir insanları niçin eskilere nispeten daha ziyâde bedbahttırlar? Eskilere nispeten daha müreffeh, daha rahat, daha kolay, daha eğlenceli bir tarzda yaşamıyorlar mı? Bunlara mesut olmak için yalnız “konfor modern” denilen şey kâfi değil midir? Ne gezer; şu santralli; asansörlü, elektrikli kâşânelerde ikâmet eden ‘asri adam, manevîyât itibâriyle hiç şüphesiz, taş ayaklarında yaşayan kalb’l tarihi ecdadından daha sefil ve daha biçâredir. İçi bin türlü ezâ ve cefâ ile doludur. Canı daima sıkıntıdadır. Dehrin hiçbir zevkinden kana kana, doya doya kâm olamaz. Zira, kafatasının içinde cehennemî bir mengene gibi işleyen beyni, “güzel”i, “iyi” yi ve “tatlı”yı mütemadiyen tahlîl, tetkik ve tahkîk ile meşguldür.

İşte, dün fertler üzerinde icra-yı tesir eden bu marazi haletin şimdi içtimâî kitlelere sirâyetedir ki bugün dünyayı kasıp kavuran umûmî fevzâyı tevliid ediyor. Tamamıyla aklın istibdâdına terk-i nefis eden ve gönülleri körleşen insanlar, kah devlet, kah millet, kah cemaat şeklinde hayatî bir takım akidelerin ve felsefi

düsturların suni kalpleri içine tıkmak istiyorlar. Suni olduğu kadar dar ve biçimsiz olan bu kalplere bir türlü sığmak istemeyen ve bütün kuvvetini gönülden alan taşkın, coşkun kör ve harr hayat ise kürre-yi arzın üstünde buradan bir kan şelâlesi, oradan bir volkan ateşi halinde taşıyor, fişkırıyor. Beyhude yere mi? Hiç zannetmiyorum.

nr. 8600, 19 Şubat 1921

Anadolu Dört Yol Ağızı

Dört yol ağızı ne demektir? Çocukluğumda bir ihtiyar kadın tanıdım ki bana “Dört yol ağızları tekin değildir.” Derdi. O zamandan beri benim nazarımda bula ‘birin esrarengiz bir mahiyeti vardır. Düşünürüm ki dünyanın dört köşesinden esen yellerin birbiriyle savaştığı yer dört yol ağızlarıdır; düşünürdüm ki, dünyanın dört köşesinden fişkırın suların birbiriyle birleşerek en büyük togyanları vücuda getirdikleri yer dört yol ağızlarıdır. Düşünürdüm ki her biri şahın ülkesinden çıkıp gelen ve kimi baharat ve itriyât ile, kimi inciler ve elmaslarla, kimi şallar ve ipeklerle yüklü kervanların bir araya gelerek konak kurdukları yerler dört yol ağızlarıdır. Demek ki insanların felaketini mucip her şey burada toplanıyor ve saâdetini mümin olanlar buradan nebe‘ân ediyor.

Bana, çocukluğumda, dört yol ağızlarının tekin olmadığını söyleyen ihtiyar kadın belki bütün bunları hatırına getirmiyordur; zira, ona göre dört yol ağızları sadece cinlerle perilerin mev‘id-i mülakatı olduğu için tekin değildi. Lakin insanların öteden beri, cinlerle perilere atf ettiği şeyler, hep insânî ve tabii unsurların eseri olan harikulâde vakalardan başka neye atf olunabilir?

Bugün Anadolu bir takım harikulâde vakaların merkezidir. Fakat orada ne cinsler, ne periler oturuyor; orada oturan insanlar, daha dün bizim aramızda dolaşan, bizimle beraber yaşayan orta mizaçlı, basit, sade ve alelade adamlardan başka kimseler değildir.

(2 satır sansür)

Niçin? Bunlar kimdir? Bunlar kuvvetlerini nereden alıyorlar? Hangi sır onları bize uzaktan böyle mehip gösteriyor? Eminim ki bunu kendileri de izâh edemezler. Zira, dünyanın hiç tekin olmayan bu dört ağızında, hepside bir sâ‘ir-ifi-l-menâm gibidir, Anadolu en hummalı yılların birbiriyle savaştığı mühlik bir noktada sarp bir kayadır ve bu adamlar o sarp kayanın üstünden, başları hiç dönmeksizin ve gözleri hiç kararmaksızın bir taraftan yıkılan, diğer taraftan kaynaşan cihânı seyrediyorlar. Bunlar birer sa‘ir-i fi-l-menâm olmasalar hiç bu kadar muhlik bir yerden, bu kadar muhlik bir manzara karşısında bu kadar metin ve sakin kalabilirler miydi?

On Temmuz inkılâbını hazırlayan ihtilalcilerimizden birisinin bir içtimada ki nutkundan şu sözler daima hatırımızda kalmıştır: “Bize nasıl çalıştığımızı sormayınız; biz iptidâdan nihayete kadar bir takım esrarengiz kuvvetlerin elinde esir idik; bu kuvvetler bizi eyitiyor ve biz sanki gözü bağlı ateşe ve ölüme doğru yürüyorduk.” Her millet mukadderâtının en muhlik dönemlerinden böyle gözü, ulvî bir rüya ile bağlandığı zamanlarda geçer, her millet ikbâlinin en yüksek tepesine böyle hummalı bir seyr-i fi-l-menâm halinde varıyor.

(2 satır sansür)

içimizden bazı kimseler son zamanları adı bu kadar velveyle cihânı tutan Anadolu için: “Canım bu Anadolu şu bizim bildiğimiz, sefil perişan ve biçâre ülke değil midir?” diyorlar. Evet, odur, o biçâre ülkedir; fakat dünya yüzünde böyle nice ülkeler, nice yerler vardır ki yalnız manevî hudutları ve manevî bereketleri itibariyle her hangi bir muhteşem saltanattan daha büyük ve daha zengindirler. Kudüs'teki o çırçıplak alçacık Kafâ tepesinin; Kabede ki o yâbis Arafat dağının gözlerimize arz ettiği manzara itibariyle ne kıymetleri vardır? Fakat düşünmeli ki bu iki tepe milyonlarca gönüllerin barındığı ve ilahî bir nurun asırlardan beri dolaştığı yerlerdir.

Meşhur İtalyan şairi “Gabriel Danunchiv” bundan birkaç ay evvel irât ettiği bir nutukla diyordu ki:

“Fiyoma” bir küçük şehir değildir; Fiyomo'nun manevî ufku dünyadan daha büyüktür. Zira, Fiyoma davasının kürre-yi arz üzerindeki bütün millî davalarla bir alâkası vardır.” Bir şairin ağzından çıktığı için mübâlağalı addedilen bu sözü biz bilâ-mübâlağa Anadolu için söyleyebiliriz. Şimalden, cenuptan, şarktan, garptan uzanan bir çok duygu, emel ve mefkûre cereyanlarının -selleri-nin de diyebiliriz-uğrağı ve durağı olan bu yerden bütün dünyanın ufuklarını görmek kabildir. Hiçbir ülke, tarihinin hiçbir devrinde bu kadar büyük bir ehemmiyet-i kesp etmemiştir. Düşünmeli ki, beşerî hadiselerin en mehibini ve en müthişini teşkil eden cihan harbinin en kuvvetli ‘aks-i sedâsı yalnız Anadolu dediğimiz bu yalçın kayadan iştiliyor. Zira, bütün mazlum milletlerin feryadı dünyanın dört köşesinden hep bu kayaya çarpıyor. Bunun içindir ki hall u faslı bütün beşeriyete huzur verecek olan davanın zabt nâmesini bu kayanın üstünde oturanlar kendi kanlarıyla yazmak zahmetini ihtiyâr ediyorlar.

Tarih bir tekerrürden ibarettir; ne vakit ki Türkler dehrin bir geniş sahnesinde kılıcı sallamaya başlar, bu mutlaka ya bir din, ya bir fikir uğrunadır. Altı yüz sene hiç yorulmaksızın din-i Muhammet'in pehlivanlığını yapanlar bugün de insâniyetin en canlı ve en mübârek mefkurelerinden biri olan milliyet davasının rayetini taşıyorlar. Niçin, yeryüzünde hasıl olan bütün büyük cereyanların hepsinin önüne daima, Anadolu denilen, harp yurdunun içinden yetişenler katılıyor? Çünkü bu yurt dünyanın en az tekin olan dört yol ağızlarından birisidir.

nr. 8601, 20 Şubat 1921

“Üç Muammâ”

Geçenlerde bu unvân altında küçücük bir kitap intişâr etti, muharriri bundan beş altı sene evvel çıkan “Türkiye İçin Necât Ve İtilâ Yolları” serlevhalı eserin müellifi Haşim Nahit Beydir. İlm ve içtimâiyât sahasından ziyade şiir ve edebiyat aleminde maruf olan bu zâtı ikide birde en çetin ilmî mevzular ve en muğlak içtimâî meseleleri kendilerine doğru çekiyorlar. Harpten evvel Türkiye için necât ve itilâ yollarını araştıran Haşim Nahit Bey, bugün altmış sayfayı tecavüz etmeyen bir risâlenin daracık çerçevesi içerisinde garp meselesini, şark meselesini ve Türk meselesini tetkik ediyor, genç müellifin bu hususta gösterdiği cesarete hayran olmamak mümkün değildir. Zira, Haşim Nahit Beyin uzun bir tettebbu hayatının sonuna varmış herhangi bir alimi bile tedhiş edecek kadar mühim ve mehip meseleler arasında böyle kendini kaybetmeyerek dolaşmak kuvvetini buluşu adeta fikrî bir kahramanlıktır.

Bolşevizm, komünizm ve sosyalizm gayeleri nedir? Doktor Gustave Le Bon’un yanlış bir fikrî. Türkler Bolşevik olabilir mi? Türkler emperyalizm taraflarına yardım edebilirler mi? Dünya buhranında Türklere yardım edebilecek kuvvet nedir?”

Kitabın kabında fihrist makamında zikredilen bütün bu meseleler “Üç Muamma” unvanlı kitabın mevzunu teşkil ediyor. Vakıa bu mevzular Harb-ı Umûmîden sonra hemen herkesin zihnini işgal etmeye başlayan, fikrî işlerle meşgul olmaya alışmamış kimseleri bile şiddetle alâkadar eden ve hepimizin kalbinde mütemadiyen heyecan verici birer endişe halinde yaşayan meraklı, cazip, ateşin ve hayati meselelerdendir. Onun için zannediyoruz ki, Haşim Nahit Beyi bu meselelere doğru atılmaya sevk eden esbap tamamıyla ilmi bir tecessüsten ziyade insani veya millî bir takım heyecanlardır. Vakıa bizi kendi hakkında böyle bir zehâba sapmaktan men için kitabına yazdığı bir mukaddimedede eserinin ilmî mahiyeti hakkında bize bazı teminât vermek lüzumunu hissediyor ve:

“Dünyanın bugünkü meselelerinden bir çoklarının âmiyâne, hatta yanlış muhâkeme edildiğini görüyoruz. Bilginin hatalı olması, esasen zihniyetin hatalı olmasından ileri gelir. Her hadisenin karşısında, -niçin, neden?-Sualini irât edip onun

“illet”ini araştırmak hassasının muhitimizde tekamülünü tercih etmek ta mektep sıralarından başladı.” Diyor ve bu sözleriyle her Şeyden evvel tetkik ve tettebbu sahasında ilmî usullere ne kadar sadık olduğunu ispat etmek istiyor. Buna rağmen Haşım Nahit Bey “Üç Muammâ” nam-ı eserinde Şiddetle Şahsî ve nefsi “subjectif” olmaktan asla kurtulamamıştır; aynı hadiseleri kendi arzularına göre tahkik ve tasnif etmiş ve bazı mücerret fikirlere pek çok his, pek çok heyecan karıştırmıştı. Nitekim bize gayet “Afakî Objektif” olacağını vaat ettiği aynı kısa mukaddimenin sonuna “memleketimizden ve Avrupa’dan bahsederken Avrupa medeniyetini tehdit eden ve çarlık ruhumuzla pek çirkin ve aşağı gördüğümüz maddiyatçılık cereyanlarının yani Sosyalizm, Bolşevizm ilh cereyanlarının Şüphesiz lehinde bulunamayacağız.” Demekten kendini alamamıştır. Haşım Nahit Bey kitabının iptidâsından nihayetine kadar heyecanla “idealist”dir. Ona göre insanlar din ve saltanat gibi bir takım eski umdeleri kaybedip, mu’âkale sistemi altında, gittikçe maddileşmeye başladıkları günden beri rahat yaşamak, zengin olmak –kısaca menfaat-ı maddiyeyi temin etmek- hayatın yegane gayesi haline gelmiştir. Şimdiki Avrupa medeniyeti denilen Şey işte tamamıyla bu “menfaat-ı maddiye” prensibi üzerine kurulmuş müesseselerin heyet-i mecmûasıdır. Son zamanlarda bazı kimselere yüksek bir ideal mahiyetinde görünen Sosyalizm, Bolşevizm, Komünizm gibi içtimâî ve fikrî cereyanların istikameti dahi az çok bu gayeye ve bu prensiplere matuftur. Zira, bugünkü teşkilata göre bir sınıf halka azami rahatı ve azami serveti temin eden sa’y u amel usulleri diğer bir sınıf halkı azami bir rahatsızlık ve azami bir fakr u zarûret içinde bırakmaktadır. Demek ki menfaatlerin taksiminde bariz bir müsâvatsizlik var; binaenaleyh yukarıda isimleri geçen iktisadi meslekleri “müsâvat ve adâlet” idealleri altında bu müsavatsizlikliği kaldırmak ve ‘asri medeniyetin icat ettiği maddi refaktan “konfora”dan mütesaviyen hisse-ment olmak istiyor. Fakat, Haşım Nahit Bey’e nazaran bu gayelerde eski devir insanların idealini teşkil eden ve nafîle yere vahdete çalışan bir takım nazari ve gayr-i tabii cereyanların akıbetine mahkumdur.

“Mideleri aynı gıda ile doyurmak kabil olsa da zekaları bir seviyeye indirmek mümkün olmadığı için kollarıyla, bacaklarıyla çalışmak kendilerine mukadder olanların yanı başında daima bir efendi sınıfı yaşayarak lakin muhakkak ki mümtaz sınıfın ismi ve hüviyeti değişecektir.”

Bu mütâlaa “Üç Muammâ” unvanlı kitabın içinde müşâhede ettiğimiz mütâlaaların en indisi değildir. Sosyalizmi sadece menfaat-ı maddiyenin motivasyon taksimi sayesinde istihdaf eden iktisâdi bir meslek mahiyetinde telakki etmekteki yanlış görüş, bu meslekteki adalet ve müsâvat prensiplerinin din ve saltanat prensipleri gibi mücerret birer nazariye olmak itibâriyle er geç fenaya mahkum olacaklarına inanmak faraziyesine inzimâm edince meydana adeta bir “dava-yı mücerret Paradoxe” çıkıyor. Zira, had-ı zatında sosyalizm cereyanı yalnız menâfi’ın taksiminde müsâvat talebeden bir mesleği değil, medeniyet-i hâzıranın sînâi hayata verdiği hummalı faaliyetin içinden çıkmış bir sınıf halkın, amale sınıfının bir hak ve kuvvet davasını temsil ediyor. Şimdiki medeniyetin ve şimdiki cemiyetlerin temelleri iki kuvvetin elindedir: Sermaye ve sa’y ister istemez ya o buna, ya bu ona galebe edecek. Çünkü hakimiyet hiçbir zaman ikilik kabul etmeyen bir şeydir. Binaenaleyh, nasıl ki, on dokuzuncu asrın siyasî hürriyet cereyanı o zamanın asil sınıfına karşı bütün içtimâî kuvvetleri kendine toplayan “Burjuvazi” sınıfının galebesinden ibaret idiyse, yarında bugünün en hayati kuvvetlerini kendine toplayan amele sınıfı mutlaka diğer bütün sınıflara galebe çalacak ve kim bilir ne kadar zaman için yeryüzünde hakim-i mutlak olacaktır.

Bu netice insanlar için iyi mi, fena mı olacak? Buna dair bir hüküm vermek ilmi usullerin haricinde bir düşünüşe alâmettir. Binaenaleyh, ikinci bir makalemde, “Üç Muammâ” unvanlı eserin mevzuunu teşkil eden diğer meselelere dair, fikirlerimi hulâsaten söylemek kaydıyla bu günlük sözlerime şurada nihayet veriyorum.

nr.8602, 21 Şubat 1921

Hafta Musâhabesi

Mefkure kelimesinin lisanımıza temsili-Bu kelime lisan kava'idine uygun mudur, değil midir?-Kitaba uygun değilse bile hayata uygundur-"Her uzvu bir ihtiyaç yaratır."-Ruhumuzun sergüzeşteleri-Kanat ihtiyacı-İnsanın kanadı olur mu?-Din ile mefkure arasındaki fark-Zahitle mefkureci- zahiri alakaları ve batını zıddiyetleri-Bir mefkureci nedir?-Merâmına erenler mesut mudur?-Hayır...-Kurban olmaktadır zevk.

"Mefkure" tabiri, lisanımızda henüz pek yenidir. Hatta bazıları bunun henüz Türkçe olmadığını söylüyorlar. Fakat bizce "mekkure" çoktan lehçemize temsil etmiş ve şivemize uymuştur, çünkü mazmununu ruhumuzda hissediyoruz ve tecelliyâtını hayatımızın hemen her safhasında Müşâhede ediyoruz. İnkılabı müteakip bir çok yeni kelimeler ta' birler, ıstılâhlar icat olundu, fakat hiçbirisi bunun kadar yerleşmedi. Mesela konferans yerine mü'temer, kozmopolitlik yerine vatan-girizlik, fetizm mukâbili olarak tesâ'ibun denildi, bütün bu kelimeler hiç şüphesiz lisanın kavâ' idi itibarıyla mefkureden daha doğru ve iştikâk nokta- yı nazarından tamamıyla hatası z olmakla beraber bir türlü revaç bulamadı, unutuldu gitti.

Acaba bunun sebebi nedir? "Mefkure" kelimesi lehçe, şive, sarf ü nahvça bu kadar yanlışlığa rağmen "acaba" âmmenin kabulüne neden bu kadar çabuk mazhar oldu?

Hayattan ziyade kitaba ve halkın dehasından bir takım mevzû kavâide riâyet edenler için bunun sebebini bulmak gayet müşküldür; fakat, ta'akkul ve tefekkür sistemini yaşayan şeylerden istihraç olunan kanunlar üzerine vuzu etmeye alışmış kimselere bu sebebin keşfi pek kolaydır. "Her ' uzvu bir ihtiyaç yaratır" prensibine göre denilebilir ki her yeni kelime bir yeni ihtiyaç üzerine doğar ve bu ihtiyacın devâm ve tekâmülünü takiben tesis ve inkişâf eder.

Türk milleti iyice uzun süren bir şekk ve tereddüt devresinden ve son zamanlara kadar hala bir kısmımızda devam eden tahlil ve tenkit zihniyetinin buhranlarından sıyrılır, sıyrılmaz varlığının karanlığında ilk defa olarak bir ışık

keşfetti, bu ışık kendi ruhu idi; fakat, o kadar sönük o kadar titrek bir ışık ki bakan sözlerin kafi derecede aydınlanabilmesi için ona biraz daha yaklaşmak ve donan kalbimizi ısıtmak için onun üstüne her an biraz daha ziyade eğilmek icap ediyordu. Fakat bu ateş hadd-ı zatında mukaddes bir ateşti ve ona yaklaşmak ve onun üzerine eğilmek için bizim bir takım cefli; şeytanî hislerden tecerrüdümüze, bir nevi ilahi cezbe içinde dünyevi kaygıların bağlarından kurtulmamıza lüzum vardı; bu ise o kadar kolay bir şey değildi; henüz maddi hayatımızın kesâfeti etrafımızı kalın ve yüksek bir duvar gibi ihâta ediyordu ve bu mahbeste arzumuza göre hareket pek güç geliyordu. Buradan kurtulmak için mutlaka bir kanada ihtiyacımız vardı. Bir kanat? Hiç insanın kanadı olabilir mi? Neden olmasın? Mademki ‘uzvu yaratan ihtiyaçtır ve mademki bizim ihtiyacımız gözden, kulaktan, el ve ayaktan ziyâde bir kanat mıdır?

Nitekim çok geçmedi, omuz başlarımızda yavaş yavaş bizi bulduğumuz yerden yukarıya doğru çeken na-mer’i bir ‘uzvun teşekkülünü sezmeye başladık; buna bir isim vermek lazım geldi ve bu isim “mefkure” oldu.

Bazıları “mefkure” ye gaye-yi hayal, gaye-yi emel veya sadece emel namını vermek istiyorlar. Halbuki mefkure ne bir emel ne de bir gaye-yi hayaldir. Bu, bizi bin minnet, bin meşakkat ve bin zillet içinde süründüğümüz yerden yükseklere çıkararak ve maddi, hayvani hayatımızın üstünde saf ve ceyyid bir mıntıkaya isâl eden bir kuvvettir.

Herhangi bir insan için zengin olmak veya bir mansıba ermek veyahut bir maşukanın visâline nâ’illiyet bir gaye-yi hayâl, bir emel olabilir, fakat bunu asla bir mefkure telakki edemeyiz. Bir mefkure bir fikirde değildir; çünkü bir çok fikirler hayati kıymetten mahrumdurlar; doğru fikir, yanlış fikir vardır; fakat mefkurede doğruluk ve yanlışlık mevzubahis olamaz; zira, bu bir halet-i ruhiyedir, kuvvetini ‘akıldan değil gönülden alır; kitaplarda münâkaşa edilen nazariyelerle, Paskal’ın dediği gibi pirenenin beri tarafında sevâp, öte tarafında hata olan şeylerle onun hiçbir alâkası yoktur. Bir mefkureci lâ-yuhti ve bir mefkure lâ-yemut ve lâ-yetegayyerdir.

Bundan dolayıdır ki bazıları din ile mefkureyi birbirine karıştırırlar. Zira bir mefkureci ile bir zahit de aynı hâlin tecelliyâtını görürler; her ikisi de mutlak bir

hakikatin nuruna ermiş gibi coşkun ve kavi bir iman ile mücehhezdir, hiç kimsenin sözü, hiç kimsenin itirâzı onları bir kere hak olarak bildikleri yoldan çeviremez. Zahitle mefkureci münakaşaya mutahammil değildirler, akidelerinde son derece mutaassıptırlar. Fakat unutulmamalı ki zâhiren birbirine benzeyen bu iki insan enmücizenin had-ı zatında birbirinden farklı pek çok tarafları vardır.

Mesela zahidin bütün endişesi ve ruhuna verdiği istikâmet tamamıyla uhrevidir, halbuki mefkureci endişe ver ruh itibariyle hassaten dünyevidir. Onun özlediği cennet bu yerin üstündedir ve korktuğu cehennem...korkumu? Hayır, mefkureci korku nedir, hiç bilmez.

Korku nedir bilmez gönlüm delidir der. Zahidin kalbi ise sabahtan akşama kadar mahâfet-ullah ile doludur. Zahitin bütün ömrü dua ibâdet mevkuftur, halbuki mefkurecinin hayatı hiç dinmeyen bir kavga, hiç kırılmayan bir cürettir. Bundan da anlaşılıyor ki zahit enmuzeciyle mefkureci enmuzeci zahiren eş görünmekle beraber esasta zıttırlar. Zira birindeki hayat ve heyecan menfi, yani gayr-i muta'addi, diğerkindeki hayat kuvveti ise kemal-i şiddetle müspet ve muta'addidir.

Zahit örneğini mefkureci örneğine karıştıranlardır ki bu sonuncunun hiçbir işe yaramaz Allahlık ve muattal bir insan olduğuna zâhidirler. Bu gayet yanlış bir mütâlaadır. Bütün manasıyla "fi'l" denilen şey yalnız mefkureden doğar ve faâliyet bütün ateşi, bütün hummasıyla yalnız mefkureciye has olan o sâftan biridir. Hiçbir şeyden yılmamak, hiçbir şeyden yorulmamak, daima çıkmak, daima bir tepeye doğru yükselmek mefkurecinin 'ulvî, tatlı ve sert nasibidir. Tatlı ve sert...Çünkü "mekfure" çifte yüzlü ilahlardandır; bir yüzünde daima bir zehr-hand, öbür yüzünde rakit bir tebessüm görülür. Tıpkı aşk gibidir; tıpkı onun gibi bir taraftan yakar, bir taraftan okşar; şimdi güldürür, şimdi ağlatır. Tıpkı onun gibi neşâti visâlde nihâyet bulur ve ıstırâbı visalden sonra başlar. Zira, bir mefkureci için mefkuresinin tahkikini görmek kadar elim ne olabilir?

Filvaki, merâmına ermiş büyük idealistlerin kalbi kim bilir ne kadar meraklı, ne kadar heyecanlı ve ne kadar hüzn-engiz bir tahlil mevzuudur! Bu kalp, mutlaka, o mefkurecinin kendi sesi içinde korkunç 'aks-i sedalar yapan boş, ratıp ve karanlık bir

mağara gibidir. Dün gözleri ilahi bir şuleyle parlayan bu adam şimdi kendi kurduğu bir tahtın üstünde bir mumyadan başka bir şey değildir. Yüzüne dudaklarını acı bir suya uzatmış kimselerin işmi'zâzı gelmiştir ve mütemâdi bir takallüs içinde sanki kendi kendine "Bu muydu? Bu muydu?" سوالini tekrar eden bir ağzı vardır. Mutlaka Kristof Kolomb Amerika sahillerinden böyle bir mumya halinde avdet etmiştir, mutlaka Karl Marx'ın cennete vasıl olan "Lenin" in çehresindeki işmi'zâz bu işmi'zâzıdır. Bunun için, bence en mesut mefkureciler meramına ermeyenlerdir.

Darağaçlarına şarkılar çağırarak giden coşkun ihtilâlcilerin ve gülerek ateşe atlayan şühedanın ruhunu ne kadar iyi anlıyorum. Bunlara göre dünyanın en büyük hazzı, en derin zevki kurban oluşudur.

nr.8607, 26 Şubat 1921

Yeni İstikamet

Avrupa matbuatı arada bir maarif buhranından bahsediyor. Bu buhranın sebebi, kimisine göre Harb-i Umûminin ihdâs ettiği gayr-i tabii vaziyet, kimisine göre Yunan ve Latin ananesi üzerine müesses klasik tehzibin ihmâli, kimisine göre ise mektep programlarında “Ulûm-ı müspete” tedrisâtın layık olduğu ehemmiyetten dün tutuluşudur.

Biz, Avrupa’da ki tedrisât buhranı hakkında mütâlâa beyan etmek salâhiyetini haiz olmadığımız ve esasen olsak bile bundan bahsetmeği kendi kâri’lerimiz için pek ‘alâka verici bir şey telakki etmediğimiz cihetle, buhranı tevlit eden sebeplerin şu veya bu neviden olup olmadığını tetkike hiç lüzum hissetmiyoruz, ancak şu var ki, bu vadide vuku bulan bütün bu münakaşalardan hissemize isâbeti melhûz bazı faydalı mebâhisi ayırmak lazımdır; mesela bu münakaşalardan muhakkak ve muayyen olarak istihraç ettiğimiz bir hakikat var: o da, dünyanın her tarafında, Harb-i Umûminin ihdâs eylediği yeni vaziyete göre yeni bir istikâmet olmak endişesinin baş göstermiş olmasıdır. Yeni hayat, yeni kafa...

Dünkü mehip badireden henüz çıkmış milletler, bir taraftan yaralarını sarıyor, bir taraftan ölülerinin üstünü örtüyor, bir taraftan virânelerini tamire çalışıyor, diğer taraftan ise soluk soluğa yarın ki hayata hazırlanıyor. Mamafih bu yarınki hayat denilen şey, nasıl olacak veya şimdiden başladı denilişine nazaran nasıl şeydir? Ne şekil ve mahiyettedir? Bunu henüz muhtaç olduğumuz vuzûh ve katiyetle tayin edebilen kimseye rast gelemedik. Herkes, istikbâli kendi nokta-yı nazarına veya kendi arzusuna göre keşf ve tahmin ediyor. Mesela bu tehzîb ve tedris meselelerinde ulûm-ı müspete taraftarları mutlaka yarının bir ilm ve fen devri olacağını, edebiyat münesibleri ise hala on dokuzuncu asrın ortalarında koparılan “iflas-ı ulûm!” feryadına istinâden kuvvetli bir “misticizm” cereyanının yaklaştığını ve insanların gitgide daha mefkûrevî bir hayta doğru ilerlediklerini haber veriyorlar. Birincilere göre nasıl ki Harb-i Umûmîde en büyük rolü ilmî ve fennî zihniyet oynadı, nasıl ki galebe-yi kimyada veya mekanikte yapılan en son keşifler temin etti. Yarınki sulhun esaslarını da bunlar kuracak, yarınki hayatın inkişâfına da bu zihniyetin ve bu keşfiyâtın tekamülü yardım eyleyecektir.

İkincilere göre ise, dünkü badirenin en büyük sebeplerinden biri ilmî zihniyet denilen maddiyatçılığın ve menfaatperestliğin müfrit bir şekil alması ve güzellik, iyilik prensiplerinin lüzumundan fazla unutulması olduğu için müstakbel medeniyetteki cereyanlar mutlaka bunun aksine vuku 'bulacak ve yarınki cemiyetlerin huzur ve sükunu, inkişaf ve tekamülü mutlaka mefkurecilerin, ahlâkiyatçıların, bedîiyatçıların kuracağı esaslar üzerine istinat edecektir.

Filvaki, Harb-i Umûmîde, ilm kafasının, fenni vesâitin, kimya ile mekaniğin oynadığı rol insâniyeti kalpten sevenler için hakikaten pek gayr-i ahlâki, pek tahrip kâr olmuştur. umûmiyetle harbin destanî güzelliğini bile mahveden bu ilm kafasının, fecâatten, vahşetten, zulmeden, merhametsizlikten, hesâbî ve riyâzi cinâyetlerden tiksiniş olan nesil atı üzerinde nasıl bir nüfuzu olacağını, bu nesle ne kadar emniyet ve muhabbet ilka edeceği halli müşkül bir meseledir. Vakıa dünkü harbin zaferini ilm kafası kazanmıştır, fakat dünkü harbi açan da maatteessüf ilm kafasıdır. Vakıa bizim ilmî tehzîp namına söz söylemeye ve ulûm-ı müspeteye verilen fazla ehemmiyetten şikâyet etmeye hakkımız yoktur, Zira, biz henüz ne bu tehzible, ne de bu nevi ulûm ile istinâs peyda etmemiş sinai ve asrî medeniyetlere nazaran pek geride kalmış milletlerdeniz. Binaenaleyh buradaki muahede ve mülâhazalarımızın mevzuunu teşkil eden hayat ve cemiyet garp hayatı, garp cemiyetleridir. Fakat, takip ettiğimiz tekâmül ve terakki yolunda daima garphıların izleri üzerinde yürümek ihtiyat veya mecburiyetinde bulunduğumuz için onların kendilerine verecekleri istikâmetten bizim de haberdar olmamız lazım gelir.

Binaenaleyh, biz o kanaatteyiz ki, her şeyi değiştiren bu harp iktisâdi ve siyasî şerâitle beraber mutlaka kafamıza ve ruhumuza da yeni bir istikâmet verecektir. Bu yeni istikâmetin dünkü hat-ı hareketimizin bir devamından ibaret olacağına inanmak için ortada hiçbir sebep yoktur. Mantık şunu icap eder ki yarının dünden veya bugünden daha az fena olmasını istiyorsak, mutlaka bugüne kadar takip ettiğimiz yolun tamamıyla aksini takip etmeliyiz. Zira, bu yol bizi tarihin en müthiş uçurumlarından birinin içine yuvarladı.

Dini ve hissi terbiyenin ihmal edildiği günden beri bîzâtihi müteharrik birer makine haline gelen insanlar (kendimizden bahsetmiyorum, hamd olsun biz bu

insanlardan değiliz) şu güneş altında hayatı güzel ve tatlı yapan ne varsa hepsini çiğnediler, bitirdiler, dünyayı havası buhar ve dört duvarı demirden çelikten bir mahbes haline getirdiler. Bunlar nazarında fazilet, adalet gibi kelimeler hep “metafizik” sahasına aittir.

“Metafizik” ise ulûm-ı müspete ile mücehhez bir kafa için en şayan-ı nefret ve istihkâr şeylerden biridir.

Makalesinden bahsettiğimiz zât, tedrisât-ı tâliye programlarında ilmî ve fenni mevâda edebî ve ahlâkî mevâdın işgal ettiği mevkiden daha geniş bir yer ve yeni kabiliyetlere taze zekâlara tamamıyla fenni bir istikamet verilmesi taraftarıdır. Makalesinin sonuna doğru her ne kadar edebî harsla, ilmî harsın birbirinden ayılamayacağını söylüyorsa da fenni harsa diğerinden çok ehemmiyet verdiği şüphe edilemez. Halbuki fenni hars diye bir şey yoktur. Yalnız fenni malûmat vardır. Harsı yapan şey yalnız tarih ve edebiyattır; ulûm-ı müspetenin tedrisât ve terbiye sahasındaki mevkii ister istemez dini, tarihi ve edebî tedrisâtın mevkiinden daha aşağı olacaktır. Zira, funûnun hayata oynadığı rol esâsen mâdun, “muâvin Auxiliaire” bir roldür. Ulûm-ı müspete insanların ruhlarına hayz veren bir şey değildir; ancak yeni bir mefkurenin kuvvetine hayzını almış ruhların cevelânına vasıta olan bir alettir. Beşeriyetin gayesi bu dünya yüzünde adalet ve rahatın, huzur ve asayişin, bir de ruhâni zevklerin temin ve tesisidir; Vakıa son keşfiyat-ı fenniye bize rahatı, huzuru temin ediyor, fakat bu sırf maddi bir huzûr ve rahattır. İnsanların en ziyâde muhtaç oldukları şey ise manevî huzur ve rahattır; ilmi kafa bilakis bu nevi rahatları ve imha etmektedir.

Hülâsa bence elyevm azim bir keşmekeş içinde bocalayan bu dünya, bu virâne, bu yangın tamamıyla ilmî kafaların eseridir. Bugün bütün kapitalistlerle beraber bütün âlimlerin ve mütefekkirlerin tüylerini ürperten “Bolşevizm” fenni ve ilmî usullerin hayata tatbikinden başka bir şey değildir. Zira, hiç kimse inkâr edemez ki Bolşevistlerin yegane mürşidi olan “Karl Marx” içtimâiyatta fenni kafanın misal-i mücessemi idi. Demek ki, dünkü harp olsun, bugünkü ihtilal olsun, hep fenni ve ilmî mefhumlardan doğmuş bir bâdiredir. Bu acı seneler bizim için bir tecrübe ise bundan lazım geldiği gibi istifade etmesini bileli; gerek kafamıza, gerek ruhumuza

vereceğimiz istikâmetin iyiliğe, güzelliğe ve doğruluğa müteveccih olmasına
çalışalım.

nr.8611, 2 Mart 1921

Darüleytâmlarımız

Birkaç günden beri darüleytâmlarımızı dolaşmakta olan heyet-i tahrîriyyemizden bir zat, bize bu müesseât hakkındaki meşhûdâtının kendi üzerinde umûmiyetle iyi bir tesir-i icra ettiğini söylemektedir. Bu arkadaşları, bahsettiğimiz tetkik ziyâretlerinde en ziyade memnun bırakan şey hemen her tarafta müşâhede edildiği temizlik ve sağlamlıktır. Bütün darüleytâmlarımızda nezâfet ve taharete fevkalade itina edilmektedir. Muharririmiz diyor ki: “Bunun en bâhir alâimi çocuklarda görülüyor. Bunlar kendilerine verilen gıdanın pek hafif olmasına rağmen kanlı, canlıdırlar. Vakıa bunda, birkaç aydan beri tatbik edilmekte olan Amerika usûlü terbiyeyi bedeniyenin de büyük bir tesiri olsa gerektir.”

Bu beyânata nazaran, anlaşılıyor ki, darüleytâmlarımızda, dışarıdan gelen bir zahirin ilk önce gözüne çarpan eser ihtimâm hıfz-üs-sıhha sahasında tecelli ediyor. Bu ise, kafi derecede takdire şayan bir keyfiyettir. Zira, en son terbiye usullerine göre çocukların bedeni inkişaflarını temin etmek her şeyden üstün tutulmaktadır. Bahusus bu gibi müessesâttan yetişecek olanlar, hayata sıhhat itibâriyle gayet kuvvetli ve mukavim bir tarzda girmek mecbûriyetindedirler. Çünkü takip edecekleri meslekler fikrî olmaktan ziyâde amelidir. Bununla beraber, yine muharririmizin tahkikâtına göre, darüleytâmlarımızda çocukların terbiye-yi fikrîyeleri de büyük bir ihtimamla nazar-ı dikkate alınmaktadır. Maarif müdürünün idare ve nazaratı altında bulunan altı dersihâne, elyevm sâir mekteplerimizde takip edilen programlar mûcibince tedrisât yapılıyor. Bundan mâ-adâ, muallimlerin daimi bir surette talebeleriyle beraber bulunması ve hepsinin darümuallimin mezunlarından olması tahsilin pek muntazam ve pek itinâlı bir şekilde cereyânını temin ediyor. Bu dersihânelerdeki vesâit-i tedrisiye bir çok nikât-ı nazardan, muharririmize sâir mekteplerdeki vesâitten daha mükemmel görünmüştür. Bunda, darüleytâm muallimlerinin maarif muallimlerine nispeten, maddi ihtiyaçlardan bir dereceye kadar azâde bulunuşlarının büyük bir tesiri vardır. Bizce en ziyâde keyfiyetin bu cihetidir ki darüleytâm muallimlerine günlerinin bütün saatlerini talebelerine hasretmek imkânın temin ediyor. Gazeteci arkadaşımız: Yetimlerle muallim ve mürebbileri arasında tamamıyla bir aile hiss ü muhibbî cây-gir olduğunu hissettim” diyor; bu hususta muallimlerin büyük bir

himmət ve gayret gösterdiklerine şüphe yoktur; fakat onlarda da bu gayreti uyandıran esbattan bazılarının idarî ve maddi neviden olduğunu da unutmamak lazım gelir.

Muharririmiz, müşâhedâtından hep sadre şifâ verecek netayic istihracı etmemiştir; ifâdâtında epeyce uzun bir tenkit silsilesi var, mesela diyor ki: “Darüleytâmlarda yekdiğerine karşı bir çekememezlik hissettim. Bu hal, bazı müdür ve mualliminin münkesir-ül-hayâl olmasını intaç ediyor.” Bunun sebebi ise şudur: Aynı gaye ve tesire tâbi’ mekteplerden bazısı muâvenet-i hariciyeden daha çok, diğere bazısı da daha az nasibe-dar olmaktadır. İşte bu yüzden- yani daha az muâvenet gören dolayısıyla- istedikleri gayeye vâsıl olamadığını görenler yavaş yavaş işinden soğumaya ve adeta mesleğine ve vazifesine karşı bir ‘adâvet hissetmeye, hülâsa bütün manasıyla fütur getirmeye başlıyor. Taht-ı idârelerinde bulunan müesseselerde yavaş yavaş içinden çıkılmaz bir karışıklığı uğruyor. Meselâ, -yine muharririmizin söylediğine göre-bir, Çamlıca’da Valide Bağındaki inâs-ı sanâyi şubesini, bir de Yedikule’deki zükur-ı sanâyi şubesini ziyâret edenler, şevk ve gayreti kaybetmiş bir müdür ile gayreti gittikçe artan bir müdürün idaresi altında bulunan bir neviden iki müessesenin birbirine benzemekten ne kadar uzak düştüğünü müşâhede ederler. Bu farkı anlamak için sözü muharririmize bırakıyorum:

“Valide Bağında ki müdür ve heyet-i talimiye şubelerini darüleytâmdan daha başka bir kâşâneye adeta bir nevi saraya kalb etmişlerdir. Burası aynı zamanda hakikî bir sanat evidir. Talebe ve talibânın sa’y ve gayreti sayesinde her şeyde bir yenilik ve bir ciddilik görülüyor. Burası aynı zamanda sıcak bir aile ocağıdır da. Yetim kızların meydana getirebildikleri el işlerinin ekserisi cihâz olarak yine kendilerine ihda edilmekte ve bu suretle o kızların bu müşfik müesseseye ilf’l-nihâye merbut ve minnettâr kalmaları temin olunmaktadır. Bu mektepteki nezâfet ve intizâmın fevkalade olacağına şüphe yoktur. Zira, hademenin hepsi kadındır, bilhassa talebâtında şimdiden ev işlerine alıştırılması için mektebin temizliğine ve düzenine iştirâkları bu neticeyi kolaylıkla istihsâle yardım ediyor.

“Yedikule zükur-ı sanâyi şubesine gelince, burası acınacak bir haldedir; mevcut ve mukayyet bulunan (156) talebenin (131)j talebe-yi asliyedendir; (25)j de misâfîren kabul edilmiştir. Talebe-yi asliyeden ancak (90)ı dershânelere devam

edebilmekte ve yevmiye olarak aldıkları para (50-60) kuruşu geçmemektedir. Bu çocukların aldıkları yevmiyenin yüzde yirmisi harçlık, kırkı mektep ücreti ve mütebâkı yüzde kırkı da kendilerine ileride bir sermâye temini maksadıyla emniyet sandığında hıfz olunmak üzere kesilmektedir. Bu suretle bazı yetimlerin sermaye olarak terâküm etmiş (300-500) lirası olduğu söyleniyor. Mektepte boş kalan ve hiçbir kayd ve rapta tabi tutulmayan talebenin halinde ise sefâlet ve perişanlıktan başka bir şey Müşâhede edilmiyor. Mamafih diğer yevmiye alan çocukların halleri de bunların hâlibenden daha iyi değildir. Bu zavallıların gıdası da diğer şubelerde verilen gıdaya nispeten pek noksan ve pek fenadır.”

İşittiğimiz nazaran, bu şube had-ı zâtında istihsâli pek kolay bir takım vesâitsizlik yüzünden bu perişanlığa uğramıştır. Meselâ her şubeye musâvâta tevzi edilen sebze parası bu şubede vesâit-i nakliyenin fikdâmı yüzünden diğer bazı eşyanın nakli için sarf olunmakta ve binaenaleyh sebzesizlikten mutfağın bazı tencereleri boş kalmaktadır. Halbuki biz de öğün esasını sebze teşkil eder; bahuşûs bu gibi müesseselerde etli veya unlu şeylerle beslenmek haftanın ekser günleri için ihtimâl haricindedir. Bundan başka yine muharririmizin biraz yukarıda verdiği tafsilâttan anlaşılacağına göre yetimlere en fenâ bakan bu şube aynı zamanda bir miktar pansiyon ücreti de olmaktadır; lazım gelmez mi ki burada hiç değilse çocukların karnı doyurulsun? Zira, Yedikule şubesi ne bir mektep, ne bir sanat hânedir, adeta bir pansiyondur. Mektep değildir, çünkü tedrisât yokmuş, sanat hâne değildir, çünkü hiçbir köşesinde “atölye” namına hiçbir şey göze çarpmıyormuş.

Muharririmizin fikrine nazaran bu şube hal-i hazırıyla ancak diğer darüleytâmların tahsil şubelerine bir mahreç olabilir. Fakat bu şube ona göre de hazırlanmamıştır. Zira yetimlerin bademâ takibine mecbur olacakları “teknik” mesleklerde kendilerine lazım olacak bazı malûmât-ı mebâdisinin Fransızca okuyup yazma, hesap ve hendese gibî bu şube tedrisâtında hiçbir yer tutmadığını yine muharririmiz kendi müşâhedâtına binaen söylüyor.

nr. 8612, 3 Mart 1921

Bir Mugâlata

Cenap Şahabettin Bey'in, intişâr edeceği dört gün evvel büyük bir tantana ile haber verilen makaleleri baştan aşağıya kadar mugâlatadan ibarettir. Vakıa davası esasından çürük olanların isti'mâl edebilecekleri yegane müdafaa silahı ancak mugâlatadır. Nitekim, Suriye Mektupları (1) muharriri kendi hatası yüzünden düştüğü bir giriveye beni de beraber sürüklemiş göstermekle biraz teselli bulmak istiyor. Mesela ben, "Kalem ve Kılıç" unvanlı makalemde taarruz lisanını Sultan Selim'den en son Türk neferine kadar uzatmışım; çünkü "Evet bizi mahveden Yavuz Sultan Selim'in kılıcı, Fatih Sultan Mehmet'in topudur; evet bizi ebedi bir zillet ve esarete mahkum eyleyen ve Türk'ün tarihini delik deşik eden Türk askerlerinin mahmuzları ve süngüleridir." demiştim.

Filvaki, bu cümlelerime tagaddim eden "...birisi zamaneye uyduğunu ispat fikriyle, dün, diz üstü çökerek öptüğü kılıcın üzerine tükürdü ve "Kışlalar kapanıyor, sancaklar yırtılıyor, zabıt kılıcına ve mahmuzuna veda ediyor!" diye sevinçle haykırarak zıplamaya başladı; bunun fikrine göre güya bütün felaketlerimizin sebebi kılıç ve silahtır." Cümleleri tayy edildiği takdirde en yüksek mukaddesât-ı milliyemize taaruz ettiğim manası istihrâc olunabilir; fakat, sözlerimin takip ettiği mantıkî silsile biraz insâf ile okunur okunmaz derhal anlaşılır ki, Suriye Mektupları muharririnin bir kalkan mûsâbesinde kullandığı cümlelerin iptidalarındaki "Evet"lerin, felaketlerimize yegane sebep olarak kılıcı ve silahı gösterenlerin kinaye tarikiyle iddialarını müstehziyâne bir tasdikten başka bir şeyi tazammum etmediği anlaşılır. Nitekim, "Kalem ve Kılıç" unvanlı makalemin intişârı üzerine bir çok heyecanlı mektuplarla hakkımda ibzâl-ı teveccüh buyuran kari'lerim hepse, çirkin birer taarruz mahiyetinde gösterilmek istenen bu sözlerime Cenab Beyin verdiği manayı verememişlerdir. Binaenaleyh hiç olmazsa lisanına sahip bulunması lazım gelen "Yakazât-ı Leyliyye" şairinin bu sarîh ifadeyi bu kadar yanlış anlaması ancak kasdî ve iltizâmî olabilir. Biraz evvel de dediğim gibi, sâbık "Tanin" ve "Tasvir-i Efkâr" gazetesi muharriri, "Peyam-ı Sabah"da düştüğü girivenin içinden kurtulmak çaresini yalnız mugâlatada bulmuş ve "Keskin hırsız ev sahibini bastırır." fehvâsınca muânzırlarından daha ziyade bağırarak suretiyle hak kazanmak istemiştir.

Cenap Şahabettin Beye her şeyden evvel şunu söylemek isterim ki, kendilerini o kadar öfkeliendiren “Kalem ve Kılıç” makalesi aşağı yukarı “collectif-müşterek” bir benndir. Bunda, henüz yaralarının kanı dinmemiş muhterem ve fedâkâr bir sınıfın nankörce bir hakarete karşı yükselen feryat ve iştikâsı var. Cenap Şahabettin Beyin “Peyam-ı Sabah” daki mahut makalesinin intişârını müteakip muhtelif rütbe ve derecede elli mütecâviz Türk zabıtinden aldığım mektupların bazı aksamını “Kalem ve Kılıç” unvanlı makalemde iktibas etmiş olsaydım, eminim ki muhterem mu’arızıma, o kadar laubali bir tarzda at oynattığı matbuat meydanı dar gelir ve bu memleketin havasında boğulduğunu hissedirdi. Böyle bir harekette bulunmaya lüzum görmedim ve gayet telmih kârâne bir tarzda yazdığım makalede hem kendilerini ikaz etmek, hem de bu yoksuzluk içinde haysiyetlerini müdafaa için aciz kalemime arz-ı iftikâr eden mübarek bir zümrenin arzusuna uymak istedim. Bu iki emelden sonuncusuna ne dereceye kadar vâsıl olduğumu, yani o mübarek zümrenin arzusunu ne dereceye kadar ifâ eylediğimi, her gün aldığım teşekkür ve teveccüh nâmeler bana lüzumundan fazla ihsâs ediyor. Birincisine gelince bundan maatteessüf biraz şüpheliyim. Zira, ikaz etmek istediğim vicdanı en küçük hüsn-i niyetten mahrum buluyorum.

Samimiyet ve mertlik bir kalem sahibinin yegane şerefidir. Bunun için değil midir ki bedî, edebî ve hatta ilmî kıymetleri itibariyle belki Cenap Şahabettin Beyden daha az şaşaa-dâr olan Kemal ve Fikret gibi simalar halkın vicdanında “Yakazât-ı Leyliyye” şairinden çok daha canlı ve çok daha munis bir halde yaşıyor; Türk milleti onların sükûtunu “Peyam-ı Sabah” muharririnin gündelik fesahatinden daha belîğ buluyor.

Bu ölümler acaba bizim için, neden henüz berhayat olan Cenap Şahabettin Betden daha canlıdırlar? Tarih-i edebiyatta bunun mevkii onların mevkiinden daha dîn mudur? Onlardan daha fena mı, daha az mı yazmıştır? Hayır...Muâsırları iddia ederler ki gerek nesirde, gerek nazımda son teceddüdü yapan, hatta bir çok fikrî, bedî mesâ’ilde Fikret’i kendi tesiri altında tutan Cenap Şahabettin Beydir. Hatta bu hakikati bizzat kendisi bile her fırsatta Fikret’in hatırasını ihata eden şan ve şeref halesinin şaşaaasını merhumun manevîyatındaki marazilikten bahsetmek suretiyle söndürmeye çabaladı. Lakin her şeye rağmen bu nev’-i şahsına münhasır şairin her

fırsatta istihfâf etmekten zevk aldığı efkâr-ı umûmîye bir çok ölümler ve bir çok diriler gibi bu mübarek ölü hakkında da en adilâne, en doğru hükmü verdi.

Cenap Şahabettin Bey, gizli bir kabahati olup da yüzüne dikkatlice bakıldığı zaman ağlayarak itiraf-ı cürm eden sübyan gibi bana mahut ipek ticaretinin esası hakkında malumat vermeye kalkışıyor. Ben böyle şeylerden bahsedecek kadar küçülmedim. Esasen Cenap Şahabettin Beyin şimdiki kapı yoldaşları sayesinde halkın kulakları bu muğlak ticaret işiyle lüzumundan fazla dolmuştur, dolmamış olsaydı bile ben doldurmaktan ihtirâz ederdim; çünkü matbuat hayatında beni tiksindiren şeylerin en birincisi şahsîyâttır; hususiyle memleketin böyle bir deminde bu vadide yazı yazmaya ve bize dört taraftan kulak veren yabancılar ortasında bu kabil kirli çamaşırlarımızı meydana dökmeyi bir cinayet telakkî ederim. Nitekim bu endişeyle değil midir ki “Kalem ve Kılıç” unvanlı makalemde mümkün olduğu kadar isim ve şahıs zikretmekten tevakkî eylemiş ve zabıtamızın şikâyatını bir takım mülâhazalar ve anonim müşâhedeler arkasında gizlemiştim Ne çare ki pek hadîd olan muârizim meseleyi mevki-i aleniyete attı, kendini (şenî’ bir tecavüze) uğramış sandı ve makalemin sonuna doğru mücerret bir nazariye olarak serd ettiğim “El hakikati bulmak ve ağız doğruyu söylemek içindir.” cümlesini bile kendi üstüne atılmış bir taş telakkî etti; biçare adam meğer için için ne kadar telaş ve endişe içinde imiş!

[1]Harbin son senesinde Cemal Paşanın askerî ve idarî meziyetlerini medh ve senâ zımında “Sabah” gazetesinde intişâr etmiştir.

nr.8613, 4 Mart 1921

Hafta Musâhabesi

“Berlin”de evlenen evlene–Almanya’da dansın oynadığı mühim roller–Bir Fransız muharririne göre...–Suknâ buhranı yüzünden–Avrupa’da bekar hayatı–bizdeki bekarların hâli–Bizde aile–Ankara’da hayat–Türkler niçin Bolşevik olamazlar milletlerin mukadderâtına hakim büyük cereyanların önüne geçilebilir mi? “Ya bu deveyi gütmeli ya bu diyardan gitmeli!”

“Paris” gazetelerinden birinin istihbâratına göre “Berlin”de evlenen evlenene imiş; hiçbir devirde, hiçbir şehirde “tekessür-i münâkahât”ın bu kadar hayret verici bir raddeye vardığı görülmemiş...Alman payitahtında son zamanlarda o kadar çok dans edildi ki, nihâyet herkes için evlenmek bir emr-i tabii halini aldı. Zira, bu memlekette dans mutlaka ya aşkın, ya izdivâcın mukaddimesidir. Her genç Alman için “Wollen Sie tanzen?” sözü bahtın mâ-verâdan gelen sesi mahiyetindedir. Her birinin mukadderâtı bu suale vereceği cevaba bağlıdır. Almanya’da hayata ilk adım bir vals havasında atılır. Biçâre “Werther”in başını belaya sokan o mühim hadise bir dansla başlamadı mı? Mamafih bize “Berlin”deki “tekessür-i münâkahât”dan bahs eden Parisli gazetenin muharriri bu hadisenin sebeplerini bu kadar iptidai ve basit avâmilde aramıyor ve kendi kendine diyor ki: “Acaba, Berlinlilerin maksadı bu suretle tekessür-i nüfusa hizmet etmek midir? “Fakat, ufak bir tetkik neticesinde buna da ihtimal veremiyor; zira, “Berlin”de herkes canından bezmiş, emsâli nemesbûk bir tarzda sefâhate atılmış bir haldedir; ahlakî ve iktisâdi şîrâzesinden bu derece dışarıya çıkmış bir şehrin havasında yeni yetişen masumların vücutları için gıda, ruhları için safâ bulmak imkânı yoktur. Nitekim validelerin ekserisi bizde olduğu gibi boyuna çocuklarını düşürmekle meşguldürler.

Parisli muharrir “Berlin”deki düşünleri tamamıyla sukna buhranına atfediyor: “Herkes başını sokacak bir ev veya bir oda bulmak için evleniyor!” diyor. Filvaki, Türkçe’de “evlenmek” mastarının esas ‘itibariyle bundan başka bir mana tazammum etmesine nazaran bu mülâhazanın bizim fikrimize tamamıyla uyması lazım gelir.

Avrupa’da bütün şehirler birer bekar yuvasıdır. Bu şehirlerde ki hayat ve maişet teşkilâtı o suretle yapılmıştır ki bir bekar-kadın veya erkek ömrünün sonuna

kadar hiç evlenmek (ev bark sahibi olmak manasına söylüyorum) ihtiyacını hissetmeksizin ferih fahûr yaşayabilir; herhangi bir aile nezdinde veya herhangi bir otelde döşeli dayalı bir odası vardır; her saat emrine amade ve en vakitsiz, en güç arzularını ifâya hazır hizmetçilere maliktir; bu hizmetçileri arayıp bulmak veya azarlayıp kovmak zahmetleri de kendine ait olmamak şartıyla...

Her hafta başında bir kere ismini bile öğrenmek ihtiyacı hissetmediği beyaz önlüklü bir kadın gelir, kirli çamaşırlarının alır ve iki gün sonra yıkanmış, ütülenmiş, sökükleri dikilmiş bir halde kendisine iade eder. Her istediği saatte, yemeğini, hassaten ani olarak canı neyi isterse onları yiyebilir ve geceleri keyfine göre istediği yerde, istediği kimselerle veyahut istediği şeylerle eğlenir. Hastalandığı zaman dünyanın en muntazam hastaneleri, ve bu hastanelerde en hazık hekimler ve en nazik hastabakıcılar kendisindedir. İhtiyarlığında ise eğer fakirse “Azil”ler, eğer zenginse herhangi bir aile ona sıcak, rahat, sessiz ve gâilesiz aguşunu açar.

Bu anlattığım tarz-ı maişet orta halli bir bekarın tarz-ı maişettir. Ya zengin olursa...Bekarlık bin kat daha tatlıdır. Konfor modernli herhangi bir apartmanın zemin katında mükellef daireler, iğneden ipliğine kadar her şeyinizi düşünen “Valet de chambre”lar her mevsime göre seyahatler ve bütün kadınların tebessümleri, işveleri hep sizin içindir, Avrupa’da bekarlık hakikaten beyliktir.

Halbuki bizde öteden -hele şimdi, hele şimdi- iş büsbütün ber-akistir. Memleketimiz hiç bekarlara göre yapılmamıştır, biz de bir bekar bir tıflı, bir serseri, bir sığıntı gibidir. Bir mahalleye gidip de tek başına bir ev tutamaz, kendi cinsinden, kendi dininden bir aile nezdine pansiyoner olamaz, oteller de ise bir gececik barınabilmesi ihtimâli yoktur. ‘Umûmî çamaşır hânelerimiz olmadığı için ekseriya çamaşırını kendi yıkamaya ve umûmî aşhânelerimiz müthiş ve mide bulandırıcı bir intizamsızlık içinde bulunduğu için kendi yemeğini kendi pişirmeye mecburdur. Akşam karanlığı şehrin üzerine çökerken bu yalnız adamın duyduğu gariplik ölüm kadar zordur. Bu husus İstanbul tarafında veya civar köylerde ise elemine payân olmaz; bazı evlerin kapıları önünden geçerken bir kadın sesi duyacak, bir yemek kokusu hissedecek olsa gözlerine yaşlar dolar: nereye gitsin, derdini kime anlatsın, ne yapsın hiç bilemez. Bizde bir bekarın üstü başı temiz, harekâtı muntazam bir

efendi tarzında yaşayabilmesi şöyle dursun, hatta kendi halinde, namuslu bir fert olarak görünmesine bile ihtimâl yoktur. Bizce bir bekar ahlâkı meşkûk, etvârî câlib-i endişe bir adamdır. Her ağızda “Niçin evlenmiyor?” suali, her gözde “neden yalnız yaşıyor?” taaccübü onun her dakika hissettiği ‘ukûbetlerden biridir? Bunun sebebi gayet basittir; biz henüz cemiyet hayatının ailevi devrinde yaşayan milletlerdeniz. İçtimâî teşkilâtımıza henüz lazım gelen vesaiti, şumûlî ve intizamı veremedik. Her aile kendi evinde, adeta içinde bulunduğu memleketin şerait-i umûmîyesi haricinde ayrı, hususî ve müstakil bir mevcûdiyete maliktir.

Son zamanlarda ortada: “Biz Bolşevik olabilir miyiz, olamaz mıyız?” gibi bir takım sualler dolaşüyor. Bolşevizmin dinimize ne kadar uygun bir şey olup olmadığını bilemiyorum; fakat, şunu görüyorum ki şimdiki tarz-ı hayatımıza göre Bolşeviklikten bizim kadar uzak bir millet daha tasavvur etmek mümkün değildir. Bolşevizm ki, tecemmu ve muaşşerî hayatın en hâd ve en şedit bir şeklidir, nasıl oluda, hep bir arada bulunmaya, hep bir arada düşüp kalkmaya hep bir arada yiyip içmeye, hiç alışmamış olan bizim gibi infirâdî insanlar birden ibre o kadar kesif bir kitle hayatına atılabilir.

Mamafih, ben tedrici tekâmül kanunlarına lüzumundan fazla bel bağlamadığım cihetle Karl Marx’ın kurduğu vahdet alemine vâsıl olmak için mutlaka sair milletlerin geçtiği yollardan geçmemiz lazım geldiğine inanmıyorum ve günün birinde bizim de bu infirâdî hayattan şiddetle tecemmuu bir hayata atılacağımıza ihtimal veremiyorum. Vakıa şahsen ilahi Eflatun’un mefkurevî cumhuriyetini, “Karl Marx”ın ilmî ve riyâzî cumhuriyetine bin kere tercih edenlerdenim. Fakat, aynı zamanda beşerin mukadderâtına hakim büyük cereyânların önüne geçilemeyeceğini unutmamak lazım geldiğini de düşünüyorum.

Hususiyle son zamanlarda birbirini velî eden nâgeh-zuhûr hadiseler karşısında “determinist” olmamak ve ister istemez görenleri kemâl-i tevekkülle cereyâna terk etmemek, mümkün olamıyor. Şimdiye kadar öğrendiğimiz, bildiğimiz, alıştığımız şeylerin hepsi sarsılıyor, değişiyor. Dün hakikat sandığımız bir çok vakıalar birer hayal, ve hayal sandığımız birçok tasavvurlar birer hakikat halini alıyor.

Türklerin “Ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli. Sözü hassaten bu devirde herkesin düstur-ı hareketi olmalıdır. Biz zamaneye uymadığımız içindir ki zaman bize uymuyor. Vakıa bu dünya yüzünde zamanı kendine uyduracak kadar kuvvetli olan fertler ve milletler de vardır, fakat bunların zaman üzerindeki hakimiyetleri pek muvakkat, pek fânidir.

nr. 8614, 5 Mart 1921

Unutmayalım!

Son yıllar, herkes için olduğu gibi bizim için de acı bir imtihan devridir. Bu imtihandan nasıl bir istifâdeyle çıkacağımızı, daha açık ifâde ile bundan ne dereceye kadar mûtenebbih olacağımızı şimdiden kestirebilmek pek güçtür. Zira, tecrübe denilen şeye lüzumundan fazla ehemmiyet vermek caiz değildir. İnsanlar, bütün akl-ı selimlerine, ihtiyâtkarlıklarına, bütün bilgilerine ve bütün teennilerine rağmen daima reziletlerinin, savâ'ik-i tabiyelerinin elinde esirdirler; milletlerde böyledir, onlar da başlarından geçen bin türlü felâkete, tarihlerinin verdiği tatlı ve acı derslere rağmen kendilerini daima aynı hatalara sevk eden bir takım vahimelerin, bir takım kör kuvvetlerin önüne katılmış gözü bağlı bir sürü gibidirler. Tecrübe, ders, 'ibret gibi kelimeler bizim kendi kendimizi aldatmak için icat ettiğimiz lakırdılardır, bunlar her türlü hayati, içtimâî kuvvetten mahrumdurlar. Eğer insanlar tecrübelerinden istifâde etmesinin bilir kimseler olsaydılar, şimdiye kadar şehirlerde zabitanın lüzumu kalmazdı ve milletler tarihlerinden ibret almasını öğrenebilselerdi böyle bir asırda hudutlarda kan gövdeyi götürmezdi, dünya cennete dönerdi. Fakat "La Bruyère"nin dediği gibi: "İnsanlar esvaplarını, dillerini, kıyafetlerini, adabı muaşeretlerini, bazen zevklerini ve fikirlerini değiştirirler; daima fena olan ahlak ve tabiatlarını ise aynı halde muhâfaza ederler; seyyiatta sabit ve musırdırlar."

Bunun için değil midir ki bazı veliler yeryüzünde günahın, fisk ü ficurun ebedi olduğuna kanidir. Filvaki bütün mukaddes kitaplar ve bütün tarihler bize insanın tıynetindeki ma'siyetin ezeliyetini ispat etmektedirler. En vahşi hayvanatlar, en naçiz zahifeye kadar bilcümle mahlukatı ıslâh ve terbiye kâbilidir, gayr-ı kâbil ıslâh olan yegane mahluk insandır.

Son yıllar bizim için acı bir imtihan devridir, dedim; fakat, kâidesiz, fakat cezâsız ve mükâfatsız bir imtihan...

Gönül isterdi ki, hiç değilse mütarekeyi takip eden en son neket senelerinde memleketin faziletleri evlâtlarıyla, faziletsiz evlatlarını yekdiğerinden ayıran vakâyı ve hâdisâtan lazım gelen intibâhı istihsâl edelim. Bizce bunun büyük bir ehemmiyeti

vardır; şimdiye kadar çektiğimiz mihnetlerin yegane sebebi aramızda yetişen bir çok şahsiyetlere kah riya, kah korku sâikâsıyla layık oldukları mevkiî veremeyişimiz, hiç değilse bunların hakiki kıymetlerini kafi derecede isâbet ve sırâhatle tahmin ve tayin edemeyişimizdir. Bu kadar tecrübeden sonra efkâr-ı umûmîyemiz hâlâ şu veya bu adam hakkındaki hükmüne lazım gelen katiyeti vermekte müteredit kalıyor. Mesela memlekete gerek bilerek, gerek bilmeyerek ihânetleri 'ayân beyân zâhir olan bazı kimselerin etrafında hâlâ bir vefâ şemmesi umarak dolaşanlar, hamâkat ve cebânetleri bir çok defalar, bir çok misâllerle derece-yi sûbuta varmış bazı sahte hekimlerin içi boş fasahatına, hâlâ, dün ak dediğine, bugün kara demekle müstehir bir takım vicdan ve 'irfan serserilerinin arkasına düşüp bir selâmet menziline ermek ümidini besleyenler var.

Eski ve yeni medeniyetlerin tarihi bize gösteriyor ki, her devirde ve her yerde fikrî ve ahlâki inkırazın en bariz alâmetlerinden birisi, halkın kendi üzerinde icrâ-yı nüfuz edebilecek salta ve salâhiyet sahibi kimselerden mahrum kalışıdır. Böyle zamanlarda söz ve fikir bir sürü ıstılâh-perdâzın, bir sürü softacı ve muğalatacı mantık-perestin eline düşer. Eski Yunan medeniyetinin, eski Yunan irfânının son nefesini verdiği kadim İskenderiye'de bu nevi âlim ve mürşit enmuzecilerini büyük kapıların önünde ziyâfet sonlarını bekleyen dilencilerle Pazar yerlerinde bir taşın üstüne çıkıp bazı sihirbaz ve hokkabâz tavırlarıyla halkı etrafına celbe çalışan şarlatanlar temsil ederlerdi şimdiki cemiyetlerde ise bu gibilerin icra-yı sanat ettikleri yerleri tasrihe zannederim ki hâcet yoktur.

İnsanların esasta hiç değişmediğine dair serd olunabilecek misallerden birisi de yalnız kadim cemiyetlere mahsus sandığımız bu nevi yarı hokkabaz, yarı sihirbaz 'alim tiplerinin hâlâ vakt-be-vakt müsait bulunduğu zemin ve zamanlarda ve daima aynı tarz ve şimâ'ilde baş gösterişini ve inkişâf ve istifaya imkan buluşudur.

İnsanların vücuduna musallat olan bir çok illetlerin şekil ve mahiyeti seneler veya asırlarla değişiyor mu ki cemiyetlere musallat olan bu gibi enmûzeceğin nevi ve mahiyeti değişsin? Bünyemiz zayıf düştüğü zaman boynumuzda çıkan urlar bundan beş yüz sene evvelki hastalıklı ecdadımızın boyunlarında çıkan urlardan farklı bir şey midir? Sahte alimler, demagoglar ve köşe başı şarlatanları ki inkizara

uğramış cemiyetlerin bünyesinde baş gösteren urlardır, dün de bugün de yekdiğerinin aynındırlar.

Bunlar daima arız oldukları uzviyetin ziyanına ve hep kendi menfaatlerine yaşarlar, büyürler, şişerler, çoğalırlar, serilip serpilirler, gıdaları bizim saf ve temiz, bizim sade dilliğimiz, bizim samimiyetimiz ve bizim hararetimizdir; yani arlığımızın en hâlis ve en saf usâresini teşkil eden anâsıdır. Ve ne tuhaftır ki, bütün kuvvetlerini halkın iman ve itikâdından aldıkları halde kendileri her türlü iman ve itikattan mahrumdurlar. Kalplerinde ne Allah korkusu, ne vatan aşkı, ne adalet kaygısı vardır; bununla beraber zühd ve takvayı, vatan yolunda fedakarlığı ve adâlet meydanında pehlivanlığı hiç kimseye vermezler. İcâbında yalandan göz yaşı dökerler, yalandan öfkelenirler, etrafa heyecan vermek için ara sıra havaya naralar atarlar, fakat için için herhangi bir zahifeden daha soğuk kanlı, daha kurnaz ve daha sinsidirler.

Hamiş–Cenap Şahabettin Bey kendisine verdiğim cevaptan hoşnut olduğunu yazıyor. Ben bu cevabımda Cenap Bey’i evvela mugalatacılıkla, saniyen şirretlikli, salisen Türk ordusuna karşı tecavüzkarlıkla itham etmiş ve bu hoppa, hafif meşrep muharririn bir zamanlar kılıçlı paşaların nûdemâsından olduğunu, şimdi de matbuat aleminde kendisine en büyük hakaretleri reva görenlerle yan yana, baş başa gülerek, oynayarak yaşadığını hatırlatmışım; sonra bununla da iktifa etmeyerek kendisinin belki iyi bir muharrir olduğunu fakat mertlik, samimiyet gibi meziyetlerden mahrum bulunduğu cihetle ne gelmiş, ne gelecek nesillerin kalbinde ufacık bir yer tutamayacağını söylemişim. Daha sonra her fırsat düştükçe “Fikret”in aleyhinde bir takım imalarda bulunmak suretiyle ruhun haset ve kıskançlık gibi şâyialarını saklamayacak kadar zayıf ve seciyesiz olduğunu iddia eylemişim ve sözlerime bu biçare adam vicdanından rahatsız birine benziyor, zira, her söylenen lakırdıyı üzerine alıyor, mütâlaasıyla hitâm vermişim.

Eğer Cenap Şahabettin Bey’in hoşuna giden “izâhat”ım bütün bunlarsa, “afv”larına sığınarak kendilerinin çok pişkin bir insan olduğunu söyleyeceğim. Buna gelen mektupların sahiplerinin imzalarını neşretmek cihetine gelince, bundan kolay ve aynı zamanda bundan güç bir şey yoktur. Mamafih kendilerini şahsen tanımak şerefinden mahrum olduğum bu zevatın isimlerinin neşri hususunda bana

müsaade edip etmeyeceklerini bilemediğim cihetle evvela şurada 'alenen müsaadelerini talep edeceğim. Ve hemen Suriye Mektupları muharririnin arzusunu ifaya şitâbân olacağım.

nr.8616, 9 Mart 1921

Hafta Musâhabesi

Divanyolu dar geliyor–İstanbul hayat ve neşat merkezi–Masum bir eğlence Mukavvadan oyuncaklar–Halkta eğlence ihtiyacı–Dünyada insan için en büyük felaket nedir? İhanete sevk eden esbap–Halkı eğlendirmek idare adamlarının birinci vazifesidir–İhtilaller neden tevlit eder? Tombala ve kumar–Kazanan kimdir? Bir tasvir ve bir temenni.

Birkaç zamandan beri, Divan yolunun sağlı sollu kahvehanelerinde yeni bir eğlence o civar halkını, ta gece yarılarında sonraya kadar fevkalade bir surette işgal edip duruyor. Bu kahvehaneler ben bildim bileli çok sâmit, çok hamûş ve çok mukassi idiler; şimdi kalabalıktan içerilerine girilemiyor, nereden geldiği bilinmeyen bir heyecan, bir sürür, bir neşat bütün yüzlerde parlıyor. Divan yolu, Divanyolu olalı hiç bu kadar şenlikli saatler geçirmemişti. Bütün o civar ahali evlerinde akşam yemeklerini dar yiyorlar, dar sokağa fırlıyorlar ve hemen Divanyolu gençleri artık Beyoğlu'na geçmek zahmetinden ve masrafından vâ-restedirler. İlk defa olarak İstanbul'un bir mahallesi bir hayat ve neşat merkezi oldu. Neden? Hangi sihirle? Gayet masumane bir eğlence sayesinde... Bu kahvehanelerde tombala oynanıyor. Tombala...Hani şu bizim çocukluğumuzda, kendi evlerimizde o uzun sıra sıra yere uzanıp ta, üzerinde bir takım rakamlar yazılı murabba veya müstakil mukavva parçalarını ovucumuzun içindeki küçücük yuvarlak tahtalarla doldurarak oynadığımız bir nevi aile oyunu, bir nevi çocuk oyunu yok mu? İşte, Divanyolu kahvehanelerine birden bire na-me'mûl şenliği veren ve bütün o civar ahalisini bu kadar baştan çıkararak ve gündün güne, saatten saate her yaşta ve her sınıf halk için mukavemetsiz bir iptila halini alan eğlence, nev-zuhur eğlence bu oyundur. Meğer, zahiren o kadar ciddi, o kadar ağır başlı, o kadar canından bezmiş ve dünya sefalarından elini eteğini çekmiş gibi görünen şu biçare İstanbul halkını neşelendirmek ne kolay bir şeymiş? Mukavvadan bir takım çocuk oyuncakları bile ilk bakışta icrasını o kadar meşgul zannettiğimiz bu emr-i hayrın kolaycacık husul buluvermesine kafi ve vâfi geliyormuş.

Bir emr-i hayr mı?...Şüphesiz ki halkın eğlencesini temin etmek bir emr-i hayırdır. Zira, iç sıkıntısı insanlar için dünyanın en müthiş felaketlerinden,

musibetlerinden birisidir. Bir büyük Frenk şairinin dediği gibi “zehir, hançer, yangın hetk-i ırz ve ruhumuzda uluyan envai reziletler” iç sıkıntısı “ümmü-l-habâ’is”dir. İçi sıkılan adam, kolaylıkla birini öldürebilir, kolaylıkla bir eve areş verebilir, daim-ül-küsul müptelâlarının ekserisi içi sıkılanlardır, kumarbazlık iç sıkıntısının neticesidir. Kadınların çoğu fuhşa iç sıkıntısından kurtulmak için atılırlar. Kocasına ihanet eden zevcelerin şeytanı iç sıkıntısıdır. Bundan dolayıdır ki halkı eğlenceden, sefa ve seyrandan mahrum bir heyet-i içtimâîye daima ya iğtişâşlarla sarsılmak tehlikesine maruzdur. Neden kadim beldelerde, “Sirk”ler ve “Aren”ler mabetler ve darülfünunlar kadar elzem telakki edilmiştir? Neden Roma kayserleri ikide bir halkta kendilerine karşı bir adem-i memnuniyet sezdikleri vakit hemen tiyatrolara, boğa güreşlerine ve şairler müsabakasına germi verirlerdi? Bütün bunların halkı avutmaktan başka bir gayesi var mıydı? Bir memleketi idare edenlere terettüp eden vazifelerin bir de halkı avutmaktır. Zira, insanlar ekseriya açlığa ve çıplaklığa tahammül ederler; fakat göz açlığına ve gönül çıplaklığına asla tahammül edemezler.

Zavallı İstanbul ahalisi ki, dünyanın en bedbaht insanlarından müteşekkildir, yıllardan beri çekmediği kalmadı. Yangınlar, seller, harpler, istilalar, parasızlık, açlık, kolera, tifo, veba ilh. (bilmem daha başka musibetler var mı?) Ezerek, yıkarak, yakarak, boğarak, azgın, salgın hep bu kimsesiz halkın başından geçti. Bu halk lazım gelmez mi ki fırsat buldukça biraz nefes alsın; biraz eğlensin?

Eğlensin, fakat nasıl? Mukavvadan çocuk oyuncaklarıyla oyalanan bu delikanlıların, bu saçlı sakallı adamların manzarasında çok gülünç ve çok bayağı bir şey var. İnsan bu manzara önünde kendini her-ferdi ateh getirmiş bir kalabalık karşısında sanıyor. Mamafih bu işin yalnız dış yüzüdür, iç yüzü ise için için hazin ve elemdir. Zira, ilk bakışta o kadar sat-hî ve çocukça görünen bu eğlencenin arkasında kumar denilen içtimâî beliyeye bütün fecaatiyle, bütün o tırmalayan pençesi, o ısırın ağızıyla sırtıyor ve bittabi, bu bahtsız memlekette daima olduğu gibi bu işte de tırmalananlar, ısırılanlar hep Müslümanlar oluyor; Müslüman parası, bir takım ecnebi kumarhanecilerin kazdığı gizli oluklardan hep ecnebi kesesine ve ecnebi cebine akıyor. Bu para bütün kışı halısız ve perdesiz odalarda kömürsüz geçiren ailelerin parası; bu para, midelerine haftalarca et ve sıcak yemek girmeyen fakru’l demli

delikanlıların parası, bu para vazifesine gidebilmek için yağmur altında, çamur içinde her gün hiç olmazsa birkaç saat yol yürüyen maaşsız memurların parasıdır.

Geçen gün bunlardan birisi diyordu ki: Bu tombaladan daha ziyansız bir kumar daha bilmiyorum. Kaybınız azami bir iki lirayı geçmiyor; fakat kazancınız on beş yirmi liradan aşağı düşmüyor.”

Kumar işleri bu basit mantıkla muhâkeme edilecek olursa bittabi‘, kumarın aleyhinde bulunmak kâbil değildir. Fakat birde kaybedenle kazanan arasında ki bir üçüncü şahsın ortada dönen paradan mütemadiyen yüzde beş, yüzde on, veyahut yüzde yirmi beş çektiğini düşünecek olursak derhal hissederiz ki bizim bütün sa‘yımız kumarhanenin sahibi veya sahipleri olan o üçüncü na-mer’i şahsı kazandırmaktan başka bir netice vermiyor. Fakat, bu hakikati anlamak bizi bu iptilâdan kurtarabilir mi? Buna ihtimal veren sade dillerden değiliz; çünkü kumarın aşktan ve içkiden daha zorlu olduğunu görenlerden ve bilenlerdeniz. Fakat burada söylemek istediğimiz şey o Müslüman mahallelerindeki kahvehaneleri na-mer’i bir yangının alevleri gibi saran bu yeni iptilâdan hiç olmazsa yine Müslümanların istifadesini temin etmenin yolunu bulmaktır.

Bu tombala partisini tertip ve idare etmek için mutlaka bir ecnebi ölmaya hacet yoktur. Bunu lalettayin, herhangi bir milletten, herhangi bir adam yapabilir. Ve eğer bu adam namuslu bir adamsa aharın malına kurduğu bu tuzağın içine düşecek paradan bir kısmını hayret ve hastane tahsis eder ve tombala oyunları ancak bu suretle masım bir eğlence mahiyetini alabilir; aksi takdirde zâbitanın bu hale karşı göz yumması hiçbir şeyle kabul-ı tefsir değildir.

Hamiş- Cenap Şahabettin Bey’e, neşirlerini talep ettiğiniz mektupları ve tarizlerinize cevaplarımı bugünden itibaren “Akşam” refikamızda görüp okuyacaksınız.

nr. 8619, 12 Mart 1921

İstanbul ve Anadolu

Mütarekeden sonra bizi dil-hûn eden millî ve siyâsî kederlerimizden biri de, hiç şüphesiz, payitaht ile Anadolu arasındaki ayrılık olmuştur. Denilebilir ki ruhumuz ikiye inkisâm etti ve bu kısım öbür kısım için hasretle yanmaya başladı. Hiç değilse bir yıldan beridir hepimizin gönlünde bir da'-üs-sılanın acısı var. Bunu, payitahtta kalanlar orası için, oraya gidenler burası için hissetmektedirler. Payitaht Anadolu'yu, Anadolu payitahtı hiç bu kadar ateşle, bu kadar derinden sevmemişti. Zira, gayr-ı kabil inkar bir hakikattir ki şimdiye kadar Anadolu'lularla İstanbullular arasında cay-gir olan his bir sevgiden ziyade bir nev-i münâferete benziyordu. İstanbullu Anadolu'yu kabiliyetsiz, haşin ve kaba saba bir insan olarak telakki ediyordu. Anadolu'yu ise İstanbulluyu sahte samimiyetsiz, ahlakı bozuk, mütereddi, hoppa ve züppe buluyordu. İstanbul onun için her cihetten bir sefâhat yeri idi; o diyarın türkûleri içinde şu birkaç mısra bu hissi ne güzel ifâde eder:

İstanbul, İstanbul viran kalası
Taşı toprağı seller alası
Sen de bencileyin yarsız kalası...

Şimdiye kadar, İstanbul edebiyatında Anadolu'ya karşı hükm ferman olan sükût ise bu halk türküsünün ifade ettiği iğbirardan daha barit bir duyguya nişanedir. Payitaht şairleri Anadolu'nun ovalarını, göllerini ve ırmaklarını hiçbir an terennüme şayan bulmamış ve muharrirleri onun harap ve hummalı göğsüne doğru eğilmeyi adeta bir tenezzül 'ad etmiştir. Bunlar arasından Refik Halit Bey gibi bir iki hikayeci onun yalnız çirkin ve galiz taraflarını bulup çıkarmakla iktifa eylemiş ve bu hususta ruhen bazı (gazetede okunmuyor) alametleri göstermiştir.

Memleketimizin her tarafındaki mektepler bizi yalnız İstanbul için ve İstanbul'a mahsus olarak hazırlıyordu. İdadi tahsillerini vilayetlerimizde yapıp ta ali tahsillerini payitahta ikmal eden en öz Anadolu çocukları bile artık kendi yurtlarına dönmek istemiyorlardı. Burada kalmak şartıyla her türlü sefalet ve zarurete razı oluyorlardı. Mektep-i mülkiyeden çıkmış gençler görüyorduk ki en yakın vilayetlerden birine giderken bile gözleri arkada kalıyor, içleri kan ağlıyordu. Kah

kaymakamlıkla, kah mutasarrıflıkla, hatta son zamanlarda ekseriya valilikle taşraya giden genç memurlar gördük ki buldukları yerlere bir türlü ısınamadılar, payitahtta yaşamak zevki için istikballerini feda ettiler. Genç muallimler gördük ki, Kastamonu idadisine müdür olacaksın veyahut Ankara sultanisinde tarih tedris edeceksin emrini adeta bir nefis ve teb'îd mahiyetinde telakki eylediler ve burada kalmak şartıyla bir iptidaiye muallimliğine razı olacaklarını söylediler.

Hiç bir memlekette merkeziyet usulü denilen tarz-ı idare mahalli hayatların hususi iklimler ve hususi şerait içindeki inkişâf ve tekamüllerini temin eden muhtelif ve mütenevvi kabiliyetleri payitaht hesabına bu kadar şiddetle ezmemiş, öğütmemiştir. Bu zavallı ülkede, vergiler gibi kafalar ve ruhlarda vilayetlerimizin en ücra köşelerinden merkezin şan ve şerefi, tantana ve debdebesini teşkil etmek için muhtelif oluklarından hep buraya dökülüyorlardı. İstanbul bir mide olsaydı, mutlaka mide-spazmına uğraması lazım gelirdi; İstanbul bir kafa olsaydı mutlaka bir ihnâk-ı deme müptela olması icap ederdi; nitekim, öyle oldu. Memleketin bütün çocuklarına payitaht terbiyesi veren mekteplerimiz, memleketin bütün çocuklarına ancak payitahtta yaşayabilecek bir ruh ve bir kafa veren o yanlış tedris usullerimiz bugün düşünce kabiliyetlerinin İstanbul'a hücumuna ve İstanbul'da tekâsüfüne sebep oldu ve bu yüzden İstanbul adeta bir "ihnâk-ı dem dimağı" ya uğradı ve bittabi uzviyet-i içtimâîyemizin sâir aksamı -ki Anadolu Rumeli vilayetlerimiz idi- fikir ve irfân nokta-yı nazarından umûmî bir felce değilse bile herhalde umûmî bir fakru'l deme müptela oldu.

Son günlerde işitiyoruz ki, Anadolu'da maarif işlerine büyük bir ehemmiyet verilmekte, İstanbul'dan giden genç muallim ve muallimlerimizin adetleri gittikçe artmakta ve taraf taraf yeni mekteplerde açılmakta imiş. Bu havadise ne kadar sevinsek yeridir. Anadolu'nun kendisine doğru, merkezden böyle bir muallim akınına ve tafsilâtını yerli gazetelerden aldığımız bu gibi esaslî maarif ıslâhatına ve bir çok yeni tahsil ve terbiye müesseselerine büyük bir ihtiyaç vardı. Fakat, yine Anadolu'dan bu hayırlı teşebbüslere dair işittiğimiz malumata göre zan ediyoruz ki, bu yeni maarif teşkilâtında esâsî teşkil eden ruh yine eski ruh ve temelleri kuran usul yüne eski usuldür; yani memleketin bütün çocuklarına payitaht terbiyesi veren, memleketin bütün çocuklarını ancak İstanbul'da yaşayabilecek bir kabiliyette

yetiştiren ruh ve usuldür. Halbuki bizce mesela Kastamonu'da açılacak mekteplerin Kastamonululara göre olması ve Konya'daki tedrisâtın Konya'nın mahalli ihtiyacına tetabuk eylemesi en evvel düşünülecek şeylerden birisidir.

Senelerden beri her türlü ilmi kıymetten mahrum kafalarla, bir takım köksüz ve mutasallif şahsiyetler yetiştirmekten başka bir şeye yaramayan maarif teşkilâtımızla, tedris usullerimizin hiç olmazsa şimdi esasından değiştirilmesi zamanı gelmiştir. Bize artık beyinlerinin içinde bir takım cansız ve kıymetsiz malumat kalıpları taşıyan ne yapacağını bilmez gençlerle bir sürü memur, muharrir ve alim taslağı çıkararak tâli ve âli mekteplerin lüzumu yoktur. Badema bize lazım olan maarif müesseseleri tarlasını asri usuller dairesinde sürüp belleyecek, ekip biçecek okur yazar köylülerle; sanatını yeni hayata göre terakki ve tekamül ettirecek okur yazar sanatkarlar yetiştirebilecekler müesseselerdir.

En sağlam kabiliyetler ve en müteaddi şahsiyetler kendi kadroları ve kendi iklimleri dahilinde bir inkişafa mazhar olanlardır. Bir çiftçi çocuğundan bir avukat, bir sanatkar evladından bir memur çıkararak terbiye tarzı ve talim usulü biraz evvel de dediğimiz gibi bir takım köksüz ve mutasallif insan numunelerinin tekessürüne hizmet etmekten başka bir şeye yaramaz. Bu usulün devamı yalnız İstanbul'la Anadolu arasındaki içtimâî ve manevî ikiliğin devamına değil aynı zamanda fertlerin ruhunda da birbirine zıtlığı türlü hassasiyetin tekevvün ve tahaddüsüne sebep olur, şimdiye kadar Anadolu'daki vazifesiyle, İstanbul'daki zevki arasında şaşkın, mütereddit ve meyvus bir halde avare kalan mütefekkir ve münevver neslin bu derece işe yaramaz, bu derece teşebbüssüz ve bedbaht kalışının yegane illeti maarif teşkilatımızın münasebetsizliği ve fenalığıdır.

Haşiyeye-Haşim Nahit Beyefendiye : "Üç Muamma", unvanlı eseriniz hakkında yazdığım makalenin ikinci ve üçüncü kısımlarını vaadim veçhile yazdığım halde neşrine muvaffak olamadım. Arzu buyurulursa müsveddeleri gelip idarehânemizde okuyabilirsiniz.

nr.8623, 16 Mart 1921

Hafta Musâhabesi

“Yerebatan Sarnıcı”–Rusların yeni bir teşebbüsü–Yeraltından gemi yürütüyorlar–“Millî Ticaret” nasıl olurmuş!–Bizdeki mazi bakâyası–Asar-ı atıkanın maddi ve manevî kıymetleri–Topkapı Sarayı–Sayfaları dağılmış bir tarih kitabı–Acı bir itiraf–Roma ve İstanbul–Neler yapılmıyor, neler yapılabilir?

Maarif Nezareti, geçenlerde, “Yerebatan Sarnıcı”na dair bir mukâvelenâme imzaladı. Bu mukâvelenâme mucibince, bu sarnıç badema Ruslardan müteşekkil bir şirkete ait olacak ve bu şirket, tahte-l-zemin elektrik tenvirâtıyla ve suya bir iki sandal ilkâsıyla burasını ücretle girilip seyredilir bir yer haline ifrağ edecektir ifrağ edecektir diyorum, etti bile... Evvelki gün matbuatımıza gelen bir davetname bize “Yerebatan Sarnıcı”nın geçen Pazartesinden beri ammeninecessüs ve teferrücüne küşâde bulunduğunu bildiriyordu.

Son zamanlarda ikide bir, Rusları kendimize benzetip duruyoruz. Vakıa ahlaken birbirimize benzeyen bir çok cihetlerimiz var, fakat amali hayat sahasında, denilebilir ki Rusların zıdd-ı ekberiyiz. Bu sahada biz ne kadar mütevekkil, azim ve teşebbüsten mahrum isek onlar o derece azimkar ve müteşebbistirler. Tarihte misli görülmemiş bir felâket içinde bile sebât ve metanetini bu kadar muhâfaza eden bir millet için “Atı”nin manası yalnız muvaffakiyet, yalnız halâsda olabilir. Bizim senelerden beri nispi bir huzur refâh içinde ve her türlü suhulet ve vesâite malik olarak yapamadığımız bir çok şeyleri bunlar bir kaç ay zarfında – hem ateşle duman hicretle, gurbet iflasla intihar arasında – yapiverdiler. En cılız sokak satıcılarımızdan itibaren en şişman kazino ve lokantacılarımıza kadar şehrimizin üç cinsinden en müteşebbis unsurları bile bu nagah zuhur Rus rekâbeti karşısında lâl u ebkem kaldılar, ne yapacaklarını şaşırmağa başladılar. Netice itibariyle yine Rum’u ve Ermeni’yi zengin etmekten başka bir şeye yaramayan “Millî Ticaret” sahasındaki bütün o hummalı teşebbüslerimizin eminim ki, onları bu derece ürkütmemişti. Zira, bu yaftasız ve davulsuz zurnasız sinsî, sessiz bir rekabettir; tıpkı birden bire patlayan, gizliden gizliye öldüren ve yavaş yavaş zehirleyen şeyler gibi... Bence, Ruslar bu son sarnıç teşebbüsleriyle tarz-ı mesâilerini bize gayet timsâli bir surette anlatmış oldular. Elektrik ziyalarıyla aydınlanmış o tahte-l-arz alemin sularındaki fişiltılar, hassas olan kulaklara “Rusların nasıl yeraltından çalıştıklarını ve gemilerini nasıl

yeraltından yürüttüklerini” söylüyor. O sular ki bir zamanlar Fatih Sultan Mehmet’in muhâsara ettiği halkın bağrındaki ateşi söndürdükten sonra şimdi de İstanbul’un ezeli aşıklarından bir çoklarının alâmına katre katre teselliler serpiyor.

“Yerebatan Sarnıcı” mukavele veya ihâle nâmesini, Maarif Nezareti kaçça imzaladı, bilmiyoruz; bildiğimiz bir şey varsa o da bu sarnıçların senelerden beri müze-yi hümâyuna ait olup ta mevcudiyetlerinden hiç bir suretle istifade edilemeyişidir. İstanbul’da böyle ne kadar yerler var ki hepsi de şehir-i emânetine veya Maarif Nezaretine veya evkafa bir çok varidât temin edebileceği halde metruk ve mensi bir hale girmiş bundan başka hazineye adeta birer masraf kapısı açmıştır. Topkapı Sarayı, Eski Saray müştemilâtı, türbeler ilh. bu nevidendir. Za’irlere birer ücret mukâbilinde gösterilmesi lazım gelen bu yerler ya çok ayak altında ve açıkta bırakılmış olmak veyahut lüzumundan fazla sıkı bazı resmi kayuda tabi tutulmak dolayısıyla halkın ne alakasını celp, ne tecessüsünü tahrik ediyor ve hatta ekseriya bu gibi asarın meraklısı olan ecnebi za’irlerin bile nazar-ı dikkatlerine çarpmaktan uzak kalıyor. Her memlekette asar-ı atıkaya asri bir ehemmiyet ve nefi bir kıymet verdiren şey o asara sarf olunan ihtimam ve bakımdır. Avrupa’da, rehberlerde adı görülen manastırları ziyarete gidenler, toprak altından yarı çıkmış ve henüz tasnif edilmemiş çömlükleri görmek isteyenler ve fenikelilerle asansörden mahrum tepelerdeki kadim harabelere alaka gösterenlerin adedi yüzde beş nispetindedir. Fakat, ne zaman ki bir şehirde mevcut kadim asarın muntazam katalogları yapılır, devirlerine ve nevilerine göre sıra sıra tasnif edilir, temiz ve muntazam bir hale konulur, uzak yerlerde iseler bir takım vesait-i nakliye ile ziyaretleri kolaylaştırılır; işte o zaman hem şehrin maddî ve manevî menfaati, hem de halkın tarihi ve bedîî terbiyesi temin edilmiş olur.

Nitekim Rusların bu son teşebbüslerinden sonra göreceğiz ki şimdiye kadar hatta yerli İstanbulluların bir çoklarıncaya bile meçhul ve gayr-i mekşûf olan kadim Bizans sarnıçları adeta yeni bir teferrüc yeri haline girecektir. Bunun yanında, on on beş defa ziyaret edip de bütün teferruatına dair hala kafi derecede canlı ve vasıh bir fikir hasıl edemediğim bir çok kadim Osmanlı asarı ise bu kadcılık bir ihtimama mazhar olamadığı için kim bilir daha ne kadar zaman hem ecnebler ve hem bizim için henüz yeraltında çıkmamış mazi bakâyası gibi gayr-ı mekşûf bir halde

kalacaktır. Bunlardan biri Topkapı Sarayıdır. Bu Saray ki bizim canlı bir tarihimizdir; elinde muntazam bir katalog, yanında malumatlı bir rehberle bu sarayı gezecek olan bir kimse Osmanlı Tarihinin en mühim bir kısmını tamamıyla öğrenmiş ve bellemiş olur; en mühim bir kısmını diyorum, zira, bu saray kapıları, pencereleri, havuzları, dolapları ve eşyalarıyla eski Osmanlı hayatının gözle görülen, elle tutulan en zinde hatıralarından biridir ve kıymet-i tarihiye itibariyle dünyanın herhangi eski binasından daha şâyân-ı dikkattir; zira, bir “Versailles” yalnız bir devirdir, Fransa tarihinin yalnız bir sayfasıdır, halbuki Topkapı Sarayı Osmanlı tarihinin bir çok devirlerini, bir çok sayfalarını hep birden ihtiva ediyor. Fakat maatteessüf şimdiki şekliyle onun asıl mahiyetini anlayabilmek herkese nasip olacak şeylerden değildir; çünkü, yaprakları dağılmış, fasıllarının altı üstüne gelmiş bir yığın vesika halindedir; esasen her türlü tarihi terbiyeden mahrum bulunan halkın bu karma karışık vesika yığınının bir mana çıkarabilmesi için, evvela kâr-âşnâ bir elin onlara dokunması her birinin üstüne bir ser levhası koyması, vazih işaretlerle bir takım sayfalara ayırması, tertip ve tasnif eylemesi lazım gelir.

Şurada kemal-i hicap ile itiraf ederim ki, ben put-perest, ve Hıristiyan Roma’yı, Bizanslı ve Osmanlı İstanbul’dan daha iyi tanıyor ve daha ziyade anlıyorum. Zira, Roma’ya dair bir çok alaka verici ve tecessüs celp edici kitaplar okudum, resimler gördüm; sonra orada bulunduğum az bir müddet zarfında yeraltındaki “Katakomb”larından “Saint Petro” kubbesinin tepesine kadar her tarafını gezdim, dolaştım. Zira, yanımda mütemadiyen tecessüsümü tahrik eden bir adam ve cebimde bana bütün gördüğüm şeyleri kemal-i sarahatle ve zahmetsizce izah eyleyen müteaddit rehnümâlar vardı. Kim bilir böyle rehberler ve böyle rehnümâlarla İstanbul’u dolaşmak ne kadar daha ziyade alaka bahş bir şeydir!

Bekleyelim ki günün birinde ya Ruslar veya başka yabancılar gelsinler de bize kendi şehrimizi, kendi saraylarımızı, kendi taşlarımızı bu tarzda birer birer öğretmek lütfunda bulunsunlar ve tarih namına yapılacak bu hizmetin mükâfatına da bol bol onlar nail olsunlar.

(3 satır sansür)

şehir-i emâneti varidatını tezyit için başını taştan taşa vursun ve mesacirlerine haftada hiç değilse on bin liralık varidat temin eden Tepebaşı tiyatrolarını senevi dokuz bin liraya kiralamayacak kadar telaş ve müzayaka içinde bocalansın.

nr. 8626, 19 Mart 1921

İki Ölüm, İki Ruh

-Sait Beyle Talat Paşanın Vefatları Münasebetiyle-

Makalemin der kenarını okuyanlardan bazıları hayretle: “Bu iki ölüm arasında ne münasebet var?” diyecekler, bazıları da bu iki şahsiyeti birbiriyle münâsebetdâr kılmış hafi bir vakıadan bahsedeceğime hükm vereceklerdir. Halbuki ne hayrete düşmeye, ne de böyle bir faraziyede bulunmaya hacet var. Kemal Paşazade Sait Beyle, eski posta ve telgraf memuru Talat Bey arasında ne hasep nesep dolayısıyla bir rabita, ne meslek ve meşrep nokta-yı nazarından bir müşâbehet, ne de seciye ve tali itibariyle bir alaka mevcuttur. Biri meşhur ve maruf bir babanın evladı, diğeri vazî ve meçhul bir ailenin çocuğuydu; birisi ne kadar rint, zarif ve hafifmeşrep ise diğeri o kadar işlenmemiş, yontulmamış, dürüst ve haşin idi; birinin tali'i yukarıdan aşağıya doğru bir hatt-ı münhani, diğेरinin bahtı aşağıdan yukarıya bir fiskiye veya bir havai fişek halinde tecelli eyledi.

Bütün bunlar gösteriyor ki bu iki sima birbirine benzemek şöyle dursun, hatta birbirinin aksi, birbirinin zıddı idi. Ölümünün tarzında bile bu zıddiyeti görmek kabildir; zira biri uzun bir hastalıktan sonra yatağında kemal-i sükunla öldü; diğeri hiç umulmadık bir anda genç ve zinde yolda yürürken bir kurşun darbesiyle yıkıldı, gitti. Binaenaleyh, bu cihetten de tezâhür ediyor ki, Sait Bey denince Talat Paşayı hatırlamak, Talat Paşa denince Sait Beyi düşünmek ve bhusus bunların ikisini birden bir makale içinde sıkıştırmak için ortada hiç bir sebep yoktur. Fakat şunu da unutmamalıdır ki, psikolociyada “Müşâreket-i efkâr” denilen hadiseyi yalnız birbiriyle alakadar olan şeyler tevlit eylemez, ekseriya zıtlar yek değerini hatırlatır; mesela “bülbul” kelimesi telaffuz edilir edilmez “karga”yı düşünmek ve “serçe” denir denmez “kartal”ı tahattur eylemek ekseriya herkese varit olan bir haldir. İşte, ben de bu makalede öyle bir “hadise-yi fikriye” neticesi olacaktır ki, bu iki zıt ismi bir arada yazıyorum ve birbirinin aksi bu iki simayı bir anda zikr eyliyorum. Zira, bu iki zıt sima memleketimizde mevcut iki mu'âkes zihniyetin en canlı “prototip”i, yani en tam örneği ve en halis mümessili idi. Takriben bir asırdan beri, yekdiğeriyle çarpışan bu iki zihniyeti ve biri aşağıdan, öbürü yukarıdan gelerek Türk milletinin sinesinde dalgalı girdaplar hasıl eden bu iki ruh ve fikir cereyanını tarif etmek için Sait Beyle, Talat Paşanın hayatını hikaye eylemek kafidir. Zira, Sait Bey Tanzimat

devrinin en halis bir mahsulası ve Talat Paşa Yeniçeri Ocağının en katıksız bir semeresiydi.

Tanzimat cereyanı bir çok istihâlelerden geçe geçe nihâyet Kemal paşazâde Sait Beyde son ve kat'î şeklini aldı, son ve kat'î enmuzecini yarattı; Yeniçerilik de bu cereyana muvazi olarak ve aynı istihalelerden atlayarak nihayet "İttihat ve Terakki" cemiyeti namını verdiğimiz bir ocakta son ve kat'î şeklini buldu, Talat Paşa ise bu ocağın ruhu idi. Büyük Osmanlı devletinin bu son sadrazamını eski baldırı çıplak, serden geçtiler, rüesâsına veyahut sadece Kabakçı Mustafa'ya benzetenler hiç yanılmıyorlar, filvaki, Talat Paşada olmak üzere bütün İttihat ve Terakki rüesâsı o eski kazan kaldırımcıların, saray kapısı önünde silah çatıcıların ve Babiâliye içinden ateş verenlerin öz evlatlarıdır.

Tarihimizin ilk devirlerinde fütuhatçılığı, son devirlerinde inkılâp, istirkâp ve isyân zihniyetini temsil eden bu zümrenin ebediyen fenaya karışmış zan edilen ruhu bin üç yüz yirmi dört senesi Temmuzunun onuncu günü bir ba's-ü ba'd-l-mevte mazhar oldu, eskisinden daha zinde ve daha tüvana Rumeli dağlarından baş gösterdi ve bir zamanlar Rusçuk yaranının akını halinde Tanzimatçılık dediğimiz suni ve köksüz mezhebin bir mabedi olan Babiâli'yi istila eyledi. O Babiâli ki içinde bir çok Sait Beyler oturuyordu. Setrelerinin önünü baştan aşağıya ilikli, yerden temennalı, gözleri daima korkulu ve hayretli, dudakları daima tebessümlü bütün bu terbiyeli, zarif efendiler; kendi aralarında daima "Efendim hazretleri" "zat-ı sâmilere" "kulunuz" ve "Çaker-i kemine" niz diye konuşan ve en hiddetli zamanlarında bile birbirleriyle manzum ve mevzun sövüşen bütün bu izzetlular, saadetlular, utûfetlular, hiç umulmadık bir anda, kimi ikiye bükülmüş kenarları yaldızlı bir kağıt üstünde bir kitabet numunesi yazarken, kimi loş bir köşeye çekilmiş Avni Bey'in gayr-ı matbu kıtalarını okurken bazıları Fransızca bir diplomasi tabirinin Türkçe'de tam mukabilini bulmak için münakaşada iken, birden bire etraflarını bir çok kaba saba adamların sardığını gördüler ve Talat dayının tam bir ocak ağası sesiyle: "Bre kaltabanlar!" diye gürlediğini işittiler. Hakikatte bu akını yapanlar kimlerdi? Hakikatte bu ses ne demek istiyordu?

Bu kaba saba adamlar, bu zarif, bu rint terbiyeli efendilerin senelerden beri gizliden gizliye bekledikleri bir şeyi, “Meşrutiyeti” getirenlerdi; posta ve telgraf memuru Talat, Kemalpaşazâde Sait Bey’e “Biz hürriyet için geldik!” diyordu. Hürriyet... Kemal paşazâde Sait Bey’in ruhunda yaşayan umdelerden biri de bu değil miydi? Hürriyet sevdası yüzünden değil miydi ki Yemen illerine sürüldü; “efkar-ı cedide” ashâbından olduğu için değil miydi ki devrinin en malumatlı, en lisan aşına ve hatta en zeki şahsiyetlerinden olduğu halde ne zekasıyla, ne malumatıyla mütenasip bir mevki ve mansıp ihraz edemedi. Binaenaleyh, lazım gelirdi ki Tazimatın bu dört lisan bilir, şair, rint ve hürriyet sevdalı evladı, fikirde ve hayatta hürriyeti getirdiğini söyleyen bir adamla aynı emel peşinde ve aynı yolda yürüsün. Hatta bu yeni gelenlerin önüne düşsün. Halbuki hiç öyle olmadı. Bütün bu Sait Bey gibi eski hürriyet ve terakki aşıkları hürriyet ve terakki devrinde bir köşeye sinip kaldılar; kendi devrinde “hürriyet-i vicdan” ve “hürriyet-i nisvân” taraftarı olan Sait Bey, şimdi yağına gelen “hürriyet-i matbuat” dan bila-istifâde bu fikirlerden niye bahsetmiyordu? Kendisi gibi bütün Tanzimatçıların yegane “Amentü”sü olan “Kanun-ı esasi” neden şimdi başka ellerde dolaşıyordu. Bu eller ki hiç kitap tutmaya ve sayfa çevirmeye alışmış ellere benzemiyordu, bu eller ki hepsi kitaptan ve kitabetten yetişmiş, dünkü İstanbullu ecdadı birer birer kılıçtan geçirmeye azmedenlerin ellerinden hiç farklı değildi. Tanzimat cereyanını ikmale gelen bu müceddid inkılâpçıların zevahiri altından dünkü Rusçuk yaranının ruhu sırtıyordu.

Sait Bey’in temsil ettiği eski Babiâli hürriyet-perverleri dağdan inmiş ve halktan çıkmış bu yeni hürriyet kahramanlarının sakladığı bu ulûv nisâr ruhu hissettiler ve denilebilir ki o günden beri hepsi bunun için bir köşeye sindiler. Onların inkılâpçılığı bu yeni tarz inkılâpçılık yanında adeta bir nevi mürtecilik gibi göründü; nazariyat sahasında bir görünen bu zihniyet ameliyat sahasında birbirinin tamamıyla aksi zuhur etti. Zira, Mithat Paşavâri inkılâp bütün kuvvetini Tanzimat cereyanından, Talat Paşavâri hürriyet bütün hızını ocak ateşinden alıyordu. Tanzimat Cereyanı ise bize hariçten gelen, taklidi ve kitabi bir şeydi, ocağın ateşi ise halkın en canlı ihtiraslarından ve en asr-dide duygularından neb’an eden gür ve salgın bir ateşi. Nihayet memleketin her tarafını yaktı, yıktı ve öyle söndü.

Eğer iş diğer tarafa kalmış olsaydı, ne olacaktı? İşin diğer tarafa kalmasına zaten ihtimal yoktu; zira o tarafın istinat ettiği kuvvetler milletin canlı kuvvetleri değildi ve Avrupa'dan istiâne edilmiş iğreti bir bilgi yegane silahlarını teşkil ediyordu. Bu bilginin hayati bir kıymeti yoktu, çünkü nazari idi, binaenaleyh menfi idi ve müte'addi olamazdı ve bu memleket o gibi adamların elinde nihayet daha uzun bir ihtizâra mazhar olurdu, fakat sonunda yavaş yavaş mutlaka yine bu hale gelirdi. Zira, bizim için ferd-i atâlet de ferd-i hareket kadar muzurdu.

Talat Paşayı vuran kurşunla, Sait Bey'i söndüren kılıç bu nokta-yı nazardan da timsâli bir mahiyeti haizdir. Bu devlet Sait Bey tarzında Tanzimat ricâlinin elinde mefluç olarak ölecekti, Talat Paşanın elinde ise tıpkı kendisi gibi bir kaza darbesiyle vaktinden evvel yıkıldı.

Keşke bana bu kadar timsâli gözüken bu iki ölümden biri faydasız, diğeri muzur iki ruhun hitâmına dair bir tefe'ülde bulunabilseydim. Bu iki türlü ruh ki biri çok muti ve çok uslu olduğu için her nevi hareket ve faaliyetten muattal, diğeri çok müte'addi ve çok asi olduğu için her nevi zabt ve rabtan mahrumdur. Binaenaleyh, birisi uyuşturucu ve boğucu, diğeri yakıcı ve yıkıcıdır.

nr. 8627, 20 Mart 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Nefse İtimât

Fransızlar derler ki: “Dünya yüzünde kendi kendinin aleyhinde bulunan tek bir millet vardır, o da biziz.” Aynı sözü Türkler de kendileri için söyleyebilirler. Fransızların tehzil ve tenkit okunu kendi nefislerine ne tarzda ve nasıl bir halet-i ruhiye ile imâle ettiklerini az çok biliyoruz. Zekayı ve nükte-perdazlığı her şeyin fevkinde tutan ve insanlığın gülünç taraflarını keşfetmekte harikulade bir kabiliyet gösteren bu münevver, ince ve ruşen millette tenkit ve tehzil hiç bir vakit tatlı bir mülatafa hududunu aşamaz, Molier Voltaire vatandaşlarının kendi kusurlarından bahsedişlerinde nevâziş-gâr bir tavır ve hafif bir şefkat ve müsâmaha şemmesi vardır. Halbuki biz kendi aleyhimizde bulunurken bütün hiddet ve nefret kabiliyetlerimize memulun fevkinde bir germi veririz, adeta coşarız, azarız, salgın bir hale gireriz. “Biz adam olmayız, biz dünyanın en geri bir milletiyiz, bu medeniyet asrında yaşamaya hakkımız yoktur.” Küfürleri en kaygısız bir tavırla söylemek itiyâdında bulunduğumuz mütâlaalardandır. Türkün teveccüh ve itimadına en az mazhar olan Türk’tür bu yalnız münevver sınıfın cahil tabakaya karşı gösterdiği bir his değil. Cahil tabakanın kendi kendine beslediği bir ehemmiyetsizliktir. Anadolu’nun ücra köylerinde bile Türk milletiyle alış veriş olmaz, faraziyesi son zamanlara kadar en hâlis-üd-dem Türk köylüsünün düstur hareketi idi. Memleketimizin hemen her tarafında ticaretin yabancı unsurlar eline geçmesinin pek büyük sebeplerinden birisi de bu garip halet-i ruhiyedir. Avrupalılarca sahâveti, kanaati, cesaret ve civân mertliği adeta durub’ul emsâl sırasına girmiş olan Türkler kendilerini cihanın en pinti, en aç gözlü, en korkak, en nankör ve en hilekar insanlarından zannederler. İnkılabın ilk senelerinde ve sonra harp esnasında ihdâs edilen millî ticaret ve millî tesanüt cereyanlarının yegane hararetli mu’ârzaları yine bizim aramızdan çıktıydı. Bu yüzden, taraf taraf açılan bakkal dükkanları, manifotracı mağazaları ve komisyoncu yazihaneleri, az zaman zarfında birer birer ortadan kayboluverdiler. Bu hadisede tarafımızdan ayrıca Türklerin kabiliyetsizliğine bir mesel telakki edildi. Hele o umûmî harp esnasında beş on para kazanmaya başlayan, beş on Türkün etrafında kopan ihtikâr! ihtikâr! feryatları hala kulağımızda çınlamaktadır.

Fakat, ne zaman ki mütarekeden sonra bu biçare Türklerin gölgeleri arkasından keselerini dolduran asıl muhtekirlerin kimler olduğu meydana çıktı; şimdi de “Budalalar paralarını saklamayı bilemediler!” sözü Türkün hamakatine ilm olmaya başladı.

Türklerin sair milletler gibi bir çok kusurları olabilir ve bir çok da tanılmamış meziyetleri... Fakat muharebede yılgınlık veya korkaklık hiç bir zaman Türk’e isnat olunabilecek kusurlardan değildir; çünkü Türkün itiraz kabul etmez meziyetlerinden birisi de tarihinin her safhasında görülen (1 kelime sansür) düşmanları tarafından bile itiraf edilen şecaatidir. Bununla beraber, Harb-i Umûmî esnasında cephenin arkasındaki Türklerin askerlerimiz hakkında ne fena bir fikir beslediklerini pek açık olarak görüyorduk; hezimet haberleri, hezimetin vukuatından bir hafta evvel ağızdan ağza dolaşıyordu; bir noktada bir hücum başladığı işitilir işitilmez o noktaya yakın olan yerlerden derhal göçler başlıyordu. Mısır seferlerine, Kafkas fütuhata bütün çıkarılan gürültülere, yapılan şenliklere rağmen hiç kimse bir dakika inanmadı; içimizden bir çokları “Çanakkale müdâfaasını, hısmın hesabına bir zafer olarak kaydetti.

Harbin devamı müddetince en çok heyecanla okuduğumuz tebliğ-i resmîyeler, Alman tebliğ-i resmîyeleri; yalnız Almanların muzafferiyâtına inanıyor, yalnız onların ordularına bel bağlayabiliyorduk. Hindenburg belki kendi memleketinden ziyade biz de meşhur idi ve Anafartalar’ın aramızda dolaşan kahramanından hemen hiç kimse bahsetmiyordu, bütün tâli’-i harbimizi Liman Von Sanders’in beceriksiz ellerine bırakmıştı. Türk askerlerinin nerede bir (1 kelime sansür) bir muvaffakiyeti olsa için için derhal Alman zabitlerinin ve Alman idaresinin mükemmeliyetine atfederdik; ikide bir: “Bize kalsa iş fenadır!” sözü vird-i zebânımızdı!

Harp bitti, mütareke oldu. Ortaya muhalefet namı altında bir şey çıktı, ilk işi Türkün ne kadar kirli çamaşırları varsa meydana dökmek ve birer birer havaya kaldırıp düşmana göstermek oldu.

(4 satır sansür)

bunlar her köşe başında bir küme teşkil edip tâ can-gahımıza sokulan düşmana “Ne yaparsanız hakkınız var; biz her cezaya müstahakız!” diye bar bar bağırdılar. Yunan İzmir’e saldırdı; bu bizim hatamız yüzünden vuku buldu; işgaller işgalleri takip etti; bunlara hep Türkler sebebiyet verdi. Mütareke müddeti bütün mihnet ve mesâ’ible uzadıkça uzadı, buna bizim dirâyetsizliğimiz, siyasetsizliğimiz sebep oldu. Hülâsa başımıza ne kadar fenalık geldi ise, kendi kavlimize göre, hep bizim kabahatimizin, bizim günahımızın netâyici telakki edildi. Tali’imizin ne garip tecellisidir ki, son zamanlarda biraz lehimize vaki olan hadiseler ise asla bizim irademize ve bizim niyâtımıza atfedilmek istenmiyor ve bunun mü’essirâtı daima dışarıda aranıyor. Bize göre fenalığın mastarı mutlaka hariçtedir.

Nefse bu derece itimatsızlığın acaba nâfi bir tarafı var mıdır? Vakıa kendi kusurlarımızı görmekten, işlediğimiz hataların farkına varmaktan ati için büyük faydalar istihsal edebiliriz. Bu kusurları tashihe ve bu hataları tamire çalışırız. Kendini tenkit hassasından mahrum olanlar henüz rûşte ermeyenlerdir. Herhangi bir intibaa vasıl olmak için uzun bir tetkik ve tahlil devresinden geçmek lazımdır. Bu mesele fertler içinde milletler içinde böyledir. Fakat lazım gelir ki, kendi hakkımızda yaptığımız tenkidât bizi müspet bir neticeye isâl etsin. Halbuki biz de câri olan tenkit tarzının bizi böyle bir neticeye isâl etmesine imkan bulamıyoruz. Zira, biz asıl hatalarımızı, asıl kusurlarımızı görmüyor ve kendimize bizde mevcut olmayan bir takım seyyi’ât isnat ediyoruz. Bu isnâdât bazen bir ta’n ve iftira şeklini alıyor ve tekerrürü halkı bir nevi manevî zillete alıştırıyor. Milletın esas kuvvetlerini temin eden gurur, şeref ve haysiyet gibi mefhumlar içeriden gelen bu hücumlar önünde sarsıldıkça, sarsılıyor, vatan imanının ve memleket sevgisinin tohumu olan “nefse itimat” hassası bütün bu iftira ve esnadattan tahassul etmiş zehirli hava içinde lazım gelen inkişafa mazhar olamıyor; varlığımızın ümitsizlikten kararan bir köşesinde çürüyüp kalıyor.

nr. 8629, 22 Mart 1921

Hafta Musâhabesi

Bir tombala kurbanı–Kadın mı, kumar mı?–Aşk lehine bir temenni–Bir cinayet nasıl gülünç olabilir?–Bir otomobil şoförünün intiharı–Nazar-ı dikkati celp ve alakayı tahrik etmenin usulü–Yine tombala meraklısı–Çocuğun hikayesi–Bir mektep hatırası: Yumruğu ısırın çocuk–İntihar bir nevi mızıkçılıktır–İstanbul halkı paçaları sıvıyor–Tehlikenin önünü almak için...-Nasıl çare bulunabilir?–Kandaki ufunet

Geçen gün on yedi yaşında bir çocuk tombala oyunu yüzünden intihar etti. Yakınlarından biri anlatıyor : tombala merakı bu yavrucağı adeta bir cinnet gibi sarmış, aklı, fikri, her dakika bu oyundaymış. Akşam yemeklerinden sonra kah izinli kah izinsiz soluğu bu eğlencenin cari olduğu kahvehanelerden birinde almış. Eline geçen veya eline geçirdiği parayı yemez içmez hep bu iptilâ uğruna sarf edermiş. O kadar ki akıbet ebeveyninin bazı ihtiyât akçeleri bile bu oluktan bir daha dönmek üzere akıp gidiyormuş ve günün birinde çocukcağız tamamıyla iflas ettikten sonra bazı müheyyiç romanlarda hikayelerini okuduğumuz o mazlum batakhane müdavimleri gibi bir kurşunla hayatına hatime çekmiş...

Mamafih bazı kimseler iddia ediyor ki bu hazin facianın içyüzü bundan ibaret değilmiş, tombala oyunu denilen o kirli mukavva parçasının arkasında sarı saçlı bir Moskof güzelinin mütebbessim çehresi saklı imiş. Zavallı çocuk ben de, senin bu mütebbessim çehre için öldüğüne inanmak isterim. Zira, aşk denilen derin ve tatlı iptilâ, senin on yedi yaşına kumar denilen o sathi, adi ve maddi ihtirastan daha ziyade yakışır. Eğer ulvi bir cesaretle şakağına dayadığın silahta kanatlı sevgi ilahının okundan bir şey varsa vazifeni görmeden, borcunu ödemededen terk ettiğin bu cemiyetin hakkı sana helâl olsun! Aksi takdirde “ölüm”ün gülünç bir cinayettir. Bir cinayettir, zira, hepimizin hayatı içinde doğup büyüdüğümüz memlekete aittir. Nasıl ki kendi kendimize, kendi arzu ve irademizle doğmak ve büyümek kudretini hâiz değiliz, öylece kendi arzu ve irademizle ölmek hakkına da mâlik olmamız lazım gelir. Gülünçtür, çünkü bir mukavva parçası yüzünden vuku buluyor; bir mukavva parçasının üstündeki küçücük numaralı murabbalların hepsini birden dolduramadım

diye küskün ve kızgın hayata veda edip gidişinden daha tuhaf ne olabilir! Böyle bir hadiseye insan ya kızar, ya güler, fakat katiyen ağlamaz, ağlayamaz.

Geçen gün Avrupa gazetelerinin birinde okudum; bir otomobil şoförü idaresi kendisine tevdi edilmiş bir makineyi bozdum diye kendini öldürmüş. Bıraktığı mektupta diyor ki: “Ben artık yaşamaya layık değilim, çünkü bir makineyi idareden acizim ve yanlarında hizmet ettiğim kimselerin zarar ve ziyanına sebebiyet veriyorum.”

Bu şoför, şu mektubu yazmadan bilâ-izâhât ölmüş olsaydı, intiharı belki daha manidar olurdu; herkes, bunda kendi zevkine ve kendi muhayyesine göre birbirinden esrarengiz, birbirinden merak-aver sebepler bulurdu; mesela kadınlar bir sevdâ meselesi tevehhüm ederlerdi, erkekleri sınıflarına ve meşgliyetlerine göre kimi bir siyasi suikast neticesine kimi bir para sıkıntısına, kimi de mühim bir “Patolociyo” hadisesine hükm verirlerdi. Halbuki, bu bir kaç satır okunduktan sonra herkesin bilâ-tereddüt dudak kıvracağına ve: “Adam sende budalanın biri!” diyeceğine asla şüphe etmemelidir.

Bunun için düşünüyorum ki, geride kalanlara “esbâb-ı mucibe” arz etmeksizin kendini katl eyleyenler pek akılcıca hareket etmiş olurlar. Çünkü böylelerinin arkasından: “Acaba niçin intihar etti?” suali hatırayı ebedileştiren avamilden biridir. Diriler pek vazih intiharlardan ve pek tabi’i ölümlerden hiç hoşlanmazlar. Ve böyle ölümlerden bahse hiç tenezzül etmezler; binaenaleyh, sağ iken nazar-ı dikkatlerini celp ve meraklarını tahrik edemediğimiz kimselere hiç değilse lmmzle meraka düşürmekte menfaatimiz vardır. Bu gibi esrarengiz intiharların bir iyiliği daha vardır. Failleri aleyhinde bir hüküm vermemize mani olur; onları, bu tüyler ürpertici harekete sevk eden esbap ve avâmilin daima en mthişini, en harikuladesini tahayyül etmek suretiyle ölümlerine hailevi bir şiir çeşnisi veririz. Nitekim geçenlerde intiharını haber aldığımız on yedi yaşındaki şu tombala meraklısı çocuğun hikayesine sarışın Moskof güzeline mütebbessim çehresi de belki bu suretle karışmıştır. Belki yavrucak henüz oralarda değildi bile...Belki hayata bu iğbirârı mızıkılığından tevellt etmiş çocukça bir tehevrden, bir oyunbozanlıktan ibaretti. Ben, mektepte öyle bir ocuk tanırım ki herhangi bir oyunda veya bir glşte

mağlup olduğu vakit adeta sarası tutmuş gibi kendisini yerden yere atar ve yumruklarını ısırmağa başlardı. Bu çocuk büyüdükten sonra mutlaka intihar etmiştir. Zira, hiç ihtimal veremem ki bir mektep avlusunda, bir oyun hezimetini bu kadar isyanla hazmeden bir mizaç mütemadi bir hezimet silsilesi olan hayat oyununda tahammül ve mukavemete benzer bir kuvvet gösterebilsin... Bence bütün müntehirlerin manevîyetinde kendini yerden yere artan ve yumruklarını ısırmağa bu mızıkçı çocuğun ruhundan bir şey vardır. Her ne olursa olsun, tombala oyunu yüzünden vuku bulan bu intihar üzerine az buz şeylerle harekete gelmeyen İstanbul halkı öyle bir heyecana tutuldu ki, hemen tombala oyunu aleyhine cemiyetler teşkiline ve camilerde vaazlar tertibine başladı. Demek ki bu gencin ölümü kalpleri tâ esasından sarstı ve bütün sınırlar üzerinde na-mesbuk bir tesir icra etti, yoksa bizim bildiğimiz İstanbul halkı mütekarrib bir tehlike önünde paçaları sıvamak hususunda pek o kadar can tezliği gösterenlerden değildir; alev saçağı sarmadan, sel eşiği aşmadan yerlerinden kımıldamazlar bile; bu halkı, tombala oyunlarından, sarışın Moskof kızlarından bin kat daha korkunç tehlikeler önünde o kadar sakin, hamül ve kaygısız görmeye alıştık ki, bu son telaşları bize adeta manasız bir asabiyet ve na-be-mahal bir titizlik gibi görünüyor. Tombala oyununu ve Moskof dilberlerini İstanbul ahalisinin maddî ve manevî saffetini ihlâl eden iktisâdî ve ahlakî beliyelerin en müthiş olarak telakki etsek bile, mücadele heyetlerinin bu beliyeye karşı koymak istedikleri tedâbirin faydasına inananlardan değilim. Aynı meseleye dair yazdığım diğer bir musâhaberimde de söylediğim gibi herhangi memlekette ve her hangi devirde olursa olsun, “eğlenmek” halkın müktesep haklarından biridir; hele bazı kasvetli zamanlarda insanlar için zevk etmek ihtiyacı yemek, içmek ihtiyacından daha üstün bir ehemmiyet kesp eder. Fakat, şunu unutmamak lazım gelir ki, eğlenceden eğlenceye, zevkten ve zevke fark vardır. Bazı yerlerde halk için kumardan, içkiden, fuhuş ve sefâhatten başka sefa ve teselli vesâiti, sefa ve teselli menâbi‘i mevcuttu; mesela tiyatrolar, konserler, raks salonları, konferanslar, spor müsabakaları ilh; gibi. Yarı terbiye-yi bedeniyeye yarı terbiye-yi fikriyeyi hizmet eden bütün bu nevi eğlencelerden İstanbul halkı şiddetle mahrumdur, hiç birimiz için bu koca şehrin hiç bir tarafında hesapsız endişelerle, ağır gâilelerle yüklü evimizin ruh sıkıcı havasından kurtulup ta şöyle bir kaç dakika başımızı dinleyecek veya kendimizi unutturacak bir yerimiz yoktur. Kahvehanelerimiz evlerimizden daha sıkıntılıdır; sokaklarımızda rahatça dolaşmak imkan haricindedir; umûmî bahçelerimiz de yoktur; olsa bile daima

tenha, harap ve sessizdir. Binaenaleyh, bir taraftan ailevi ve içtimâî bin türlü elemeler ve kederlerle mahmul, diğer taraftan bu kadar kasvetli bir muhit ile muhât olan şu biçare İstanbul halkının avunmak için her hangi bir eğlenceye dört elle yapışmasını çok görmemelidir. Şimdiye kadar hepimizin aklımızı kaybederek birbirimizi boğazlamak için çırpıplak sokaklara fırlamadığımızı şükredelim ve böyle bir akıbeta duçâr olmamak için gönlümüzü şenlendirmenin çarelerini arayalım; tâ ki nevmidâne bir hareketle kumar ve fuhuş gibi mühlik eğlencelere atılmak mecburiyetinde kalanları tevbih ve takdir yerine tefrîh ve tesliye etmek imkanı hasıl olsun. Canından bezmiş ve her şeyden ümidini kesmiş kimseler üzerinde ne akılâne nasihatlerin, ne de muannidâne tazyiklerin bir hükm ve tesiri olabilir; bugün bu noktada batırılan bir ufûnet yarın öbür noktada baş gösterir, tıpkı kanı esaslî bir tasfiyeye mazhar olmayan bir vücuttaki çıbanlar gibi...

nr. 8633, 26 Mart 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Rehbersiz İstanbul

Müzeler müdürü Halil Bey Efendiden aldığım bir mektupta, bundan on beş gün evvel münteşir ve Yerebatan Sarnıçlarından bahis-i musâhabemin bir noktası şu suretle tashih buyrulmaktadır:

“Yerebatan Sarnıcı hakkında yapılan mukavele Ruslar ile değil, Sarnıç medhalinin bulunduğu Konağın sahipleriyle akd olunmuştur. Bunlar merhum Hacı Şerif Bey’in hafitleridir. Mukâvelenâmeyi Maarif Nezâreti değil idâre-yi âcizi akd etti, nezâret tasdik etti. Zaten eshâb-ı servetten olan mültezim Nureddin Bey’e Rusların nakden muâvenet edip etmediklerini bilmiyorum. Fakat eğer Ruslar doğrudan doğruya bu iş için mürâcaat etmiş olsalardı katiyen onlarla bir mukâvele akd etmez idim.”

Ve sonra makalemin (gazetede okunmuyor) ederek diyorlar ki :

“Makalenizin muhteviyât-ı sâ’iresine tamamen iştirâk ederim. İstanbul’umuzu hakikaten hiç tanımıyoruz. Şimdiye kadar bir kimse çıkıp ta küçük bir rehber tertip edemedi. Mesela evvelce bir çok ketb-i müfide neşretmeye muvaffak olan (İkdam) böyle bir şeye teşebbüs etse zan ederim ki hem kendisini ve hem halkı müstefit ederdi. “Bosfor” gazetesi tarafından Fransızca bir İstanbul rehberi çıkarılacağını geçende haber aldım, Rum propagandası olacağından şüphe yoktur. Bunu (İkdam) çıkarsa elbet daha vüsûklu olurdu, zira asâr-ı islâmiye hakkında vereceği malumat daha sahih olurdu.”

Halil Beyefendi gibi âlim ve mütehassıs bir zâtın İstanbul’a dair bir rehber çıkarılması lüzumu hakkında serd ettiğim mutâlaâta bu kadar hararetle iştirâk eylemeleri bence bu bahse tekrar avdeti istilzâm eden bir hadisedir. Ba husus ki, aynı zatın bize bir Rum propagandası olacağından hiç şüphe edilmeyen bir rehberin intişâr etmek üzere olduğunu haber vermesi bahsin tazelenmesini adeta mübrem bir zaruret haline koymaktadır.

Lazım geldiği gibi sevmesini ve lazım geldiği kadar öğrenmesini, tatmasını bilmediğimiz İstanbul hiç şüphesiz ki beceriksiz ellere düşmüş bir maşuka gibi yavaş yavaş maddi ve manevî temellüksüzden sıyrılıp gitmektedir. Bununla beraber bu maşukaya hakiki kıymetini veren, onu giydiren, süsleyen; onu yedi tepesine yedi tane şaheserden taşlar takan, onu beyaz minarelerimiz ve siyah surlarımızla mermerden ve defneden sihir-gâr bir orman haline sokan, ona beşeriyetin mukadderâtını ikiye ayıran bir devrin eşiği olmak şerefini veren biz değil miyiz? Bu şehrin şimdiki manzarasında uzaktan görünen dört beş Bizans bakiyesi, kıymettar bir levha üstüne yapışmış çirkin birer leke gibidir. Bir asırdan beri devam eden mu'andid bir Ortodoks propagandasıyla bütün Hıristiyan alemine hayret vermeye başlayan Ayasofya, o şişkin kubbesi, o kaba hutûtlu ve o kalın gövdesiyle çömelmiş bir deve benzeyen bu hüçâl ve inkıraz abidesi, bu bir sürü barbar nakışlarıyla ağırlaşmış zevki sakim timsâli, İstanbul'un dekorundaki ahengi şiddetle ihlâl eden Bizans bakiyelerinden biridir. Ekseriya denizden bu sevgili İslâm şehrine baktıkça Ayasofya ile "Saint İren" binalarının heyet-i umûmiyede ne kadar aykırı düştüklerini müşâhede ederim. Bu iki bina muazzam ve efsânevi bir sarayın taraçasına benzeyen bu sath-ı mâilde sanki kibar, nâzik, ve nâz-nin emir ve emirelerden müteşekkil bir cemiyetin içine nasılsa sokulu vermiş kaba saba iki şahsiyet gibidir. Bir fevvâreden daha dilnûvâz olan Sultan Ahmet Cami'-i şerifle, uzaktan onu seyre dalmış muhteşem Süleymaniye bu iki saygısız sıkıntıya istihkâr ile bakmaktadırlar.

Bize gelen ecnebi seyyahlar, ne yazıktır ki, bedi ve atik eserler namına surlardan başlayarak yalnız bu iptidai Hıristiyan bakâyasını temaşâ ederler ve bizim camilerimizin, türbelerimizin, çeşmelerimizin yanından başlarını çevirmeksizin geçerler. Zira, bunlar Beyoğlu'na ayak bastıkları dakikadan itibaren bir takım Rum rehberlerin eline düşerler ve bunlar onları nereye sevk ederlerse oraya giderler, neyi gösterirlerse onu görürler. Vaktiyle "Ernest Renan" gibi tarih mütehassısları ve "Lamartine" gibi ruhu kuvvetli kimseler bile bu nevi Beyoğlulu gevezelerin elinden kurtulamamışlar ve kitaplarında İstanbul'daki bedî ve tarihi eserleri yalnız Bizans hatrâtına hasretmişlerdir. Ecnebler bizim millî varlığımızı sade Mısır çarşısında görüp öğreniyorlar. Halbuki bu çarşı Türk'ün mazisinden -Türk'ün ruhundan yalnız son zamanlara ait kırık dökük bir kaç cansız vesikadan başka bir şeyi ihtiva etmiyor,

bahusus son senelerde burasının her hangi bir adi mezat mahalinden hiç farkı kalmamıştır. Orada Türk kâri diye satılan ve teşhir edilen eşya bundan elli altmış sene evvel bir takım yabancı bazarganların bu şehre yığdıkları hırdavatın manasız bir bakiyesidir. Bize dair yalnız bunları görüp memleketine avdet eden bir Avrupalının ruhumuz ve kabiliyetimiz hakkında ne kadar bozuk, ne kadar nakıs bir fikir besleyeceğini burada tekrara lüzum görmüyorum. Yerin dibine çökmüş eski şehirlerin taş ve topraklarından, nesli tükenmiş bir takım ulu milletlere ait şan ve şeref destanları çıkarmasını bilen bu Avrupalılar acaba nasıl oluyor da henüz yeryüzünde duran ve baştan başa bir müzeden hiç farkı olmayan bu muhteşem fâtipler payitahtından bizim ruhumuza nüfus etmesini ve bizim kabiliyetlerimizi keşf eylemesini bilemiyorlar?

Bu suali kendi kendimize sık sık sormalıyız ve bunun böyle oluşundaki mesuliyetin kime ait olduğunu bilmeliyiz. Bu mesuliyet hiç şüphesiz ki herkesten ziyade yine bize aittir. Tarihimizin bizim en hakiki şerefimizi hikâye eden sayfasını elimizle örtmüşüz, bizim en hakiki şerefimize şahit olan vesâikin hazinesini aydınlık girmez, ziya nüfuz etmez kalın duvarlar içine almışız.

Hiç bir söz, hiç bir kitap, hiç bir vesika İstanbul şehrinde kurduğumuz mabetler, türbeler, çeşmeler ve saraylar kadar bizi âlim medeniyet nazarında tezkiye ve terfie kadir değildir. Avrupalılara Müslüman İstanbul'u parça parça göstermek, öğretmek ve bir kitap gibi izâh ve tefsir eylemek milletimiz lehine yapacağımız vezâ'ifin, sanırım ki, en başında gelir. Zira, Garp aleminde, öteden beri aleyhimizde caygir olan fikirlerin en başında bizim yapmak kabiliyetinden ziyade yıkmak tıynetinde yarı vahşi bir millet olduğumuz kanaati hükm fermâdır. Onlara gösterelim ki biz yalnız yıkmadan ve daha çok yaptık. Bizim de kendimize göre bütün diğer şark medeniyetleriyle rekâbet edebilecek kadar kuvvetli ve yüksek bir medeniyetimiz vardı. Onlara diyelim ki yalnız Sultan Ahmet'le, Süleymaniye Camileri ruhumuzun ne kadar yüce bir menzile vardığını ispat için kâfi birer vesikadır.

Lazım gelir ki, propagandalarla, bir çok tarafgirâne kitaplarla ve bir çok münharif tarihlerle yanlış bir istikâmet almış olan kafaları fırsat düştükçe bunlara

doğru çevirmesini bilelim ve ecdâdımızın bize manevî bir servet olarak bıraktığı
bedîi anlamak ve anlatmak kudretini hâiz olmaya çalışalım.

nr. 8637, 28 Mart 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Mahût Millet

(3 satır sansür)

Zavallı Türkler kendilerine asırlardan beri kah komşuluk, kah misâfirlik eden bu meşkûk u'l-ahvâl tâifenin ne tehlikeli, (sansür) bir şey olduğunu ancak son senelerde biraz anlayabildiler. Yunanlılar bugünkü siyasî ve iktisâdi tekâmüllerini – hatta varlıklarını– biraz da, bizim saffetimize ve sade-dilliğimize medyundurlar.

(4 satır sansür)

Zavallı Türk, zavallı koca Türk, yarı kayıtsızlık, yarı merhamet eseri olarak vücudunda üreyip beslenmelerine meydan verdiği bu kehlelerdir ki şimdi aç gözlü birer kurt halinde sağdan soldan her tarafını ısırıyorlar, didikliyorlar. Nafile yere yarasına sinekler üşen bir vurulmuş aslan gibi silkinip durma, nafile yere bu müziç temaslar altında yelelerin diken diken olmasın; kim ne derse desin bugünkü ıstırâbın dünkü hatanın neticesidir.

Yunan askerlerinin topları Söğüt kasabasını sarstığı şu sırada bu hatanın vahâmetini her zamandan daha iyi anlıyoruz. Evet, -neden tereddüt etmeli?– ecdadımızın en büyük gafletlerinden birisi de bu kanı bozuklara ve kan bozuculara içimizde yaşamak ve inkişâf etmek hakkını vermiş olmalarıdır.

(5 satır sansür)

bundan bir kaç zaman evvel heyecanlı üdebâmızdan birisi bu hakikati büyük bir ihtifâl esnasında yüksek sesle haykırdığı vakit aramızdan pek çok kişiler bir siyasî “Gaf”a hükmettiler ve itiraz velvelesini ayyuka çıkardılar. Bugün anavatanımızın bağrından oluk oluk akan kan önünde bu cebîn Machiavelli’ler acaba ne düşünüyorlar? Ne his ediyorlar? Siyaset, medeniyet ve insaniyet prensiplerini hala bizim zararımıza müdafaa etmek ve Bapolos’un azgın ordularını haklı göstermek imkanını bulabiliyorlar mı? Ne gezer. Bu son taarruzdan sonra Yunanistan bu gibi adamlar tarafından bile müdafaa edilmek hakkını kaybetti. Zira, bir maymun sayesinde tahta çıkan ve dünya yüzünde kendi mahluklarından başka hiç bir dostu kalmayan namert bir hükümdârın tacını muhâfaza için yapılan bu son vahşi kıtâl

hatta failleri tarafından bile ma'zür gösterilemeyecek derecede vâzih ve aleni bir şekâvettir.

Psikolociyanın 'ilel ve emrâz kısmıyla meşgul olan bir alim için Yunanistan ne mükemmel, ne vâsi bir tetkik ve tettebbu sahasıdır! Ferdi reziletlerin nasıl içtimâî seciyeler haline geldiği ve bir çok ahlâki seyyi'âtin taammüm ede ede, nasıl millî bir hükümet sistemi şeklini aldığı her yerden ziyade orada müşâhede olunur.

Fakat ne yazık ki Avrupa'nın bütün uleması Yunanistan'ı yalnız "Arkeolociya" nokta-yı nazarından şayân-ı dikkat buluyorlar ve "أبيه ربه ن" Köstantin'in Atina'sına "Partenon" harabesinin taşları arkasından bakıyorlar; bu taşların arkasından görünen şehirde zan ediliyor ki hâlâ "Perikles" in ihfâd-ı hükm sürüyor. Halbuki "Palas Atena"nın bu zarif ma'bedini "Sellas"a Türk'ün İzmir'i kadar yabancıdır. Bir asırdan biri yapılan tecrübeler, geçirilen imtihânlar "Yunan-ı kâdim" âşiklarına, bu yeni Yunanlıların ne "Sekilos"larla, ne "ulus"lar hiç bir alâkası olmadığını hâlâ ispat edememiştir.

(3 satır sansür)

Bununla beraber, bereket versin ki, son zamanlarda Avrupalılar meyânında mühim bir ekseriyet yeni Yunanistan'da mavi gözlü çocukların yüzde bir nispetinde olduğunu müşâhede etti ve "Venüs de Milo" örneğinin bu melez milletle hiç bir alâkası olmadığını öğrendi. Şimdiki Yunanistan bu insâf sahiplerine göre ne veçhen, ne lisanen, ne ırken, ne de harsen artık kadim Yunanistan'ın varisi değildir. Tarihi bir hata yüzünden meydana çıkan ve bazı muhayyilesi kuvvetli Garp şairleri sayesinde gılgatı his edilmeyen bu millet, Türk'ün İzmir'i gibi "Homerous"un şöhretini de gasp etti ve âlim medeniyette kendine ancak bu sahte şerefledir ki bir mevki hazırladı.

(4 satır sonuna kadar sansür)

nr. 8639, 1 Nisan 1921

Hafta Musâhabesi

İlkbahar–Havadaki kokular ve yerden işittiğimiz sesler–Boynu bükük gül, bağı yanık bülbül–Gabriel Danonçiv bir parça–Bahtın sert der-ağuşlarında Anadolu muharebesi esnasında İstanbul’un siması–Köprü başlarındaki izdihâm–Akşam gazeteleri–Gece yarısı bir hadise–Zafere inananlar ve hezimetçiler–Vapurda bir mukaleme–Kah olur gurbet vatan gahı vatan gurbetleşir

Yine bahar oluyor. Garip değil mi, köhne arzın üstünde yine çiçekler açıyor, ağaçlar yapraklanıyor, suların şırıltıları kuşların ötüşüne karışıyor ve geceleri havada aşına kokular, doğrudan doğruya gönle söyleyen kokular dolaşiyor. İhtimal bahçeler var ki çimenleri üstüne “sevdağlarla sevgiler” şimdiden yan yana oturdular ve dünyanın başından geçen mihnetleri yâd etmez oldular. Fakat gül ile bülbülün öz vatani olan bu yerde ne böyle bahçeler, ne böyle çimenler, ne de böyle sevdalar kaldı, yeşil gözlü mevsim bu kan ve duman ikliminde çırpıplak, sar‘alı bir ra‘şe ile ürperiyor, her adımında dizleri bükülüyor, zira bastığı yerin altı bir umûmî makberedir. Bunun içinde yananlar “Bizsiz ve güzel İzmirsiz, baharın bütün şevki size harâm olsun!” diyor. Bu seslerdir ki baharı bize şüphe ile, endişe ile karşılatıyor; onda bizi baştan çıkarmaya gelmiş bir fahişenin renklerini ve kokularını seziyoruz.

Bu gül ile bülbül diyarında “gülün boynunu büken” “bülbülün bağırını yanık” görüp hissettikçe bunun hakiki bir bahar olacağına ihtimâl veremiyoruz. Bu bitmez tükenmez mihnet yıllarında kalbimizin bütün saffetini kaybettik. Bizim için artık ne bir ağacın gölgesinde huzur, ne bir çiçeğin kokusunda huzûz, ne de kuşların ötesinde neşât kalmıştır. “Gabriel Danonçiv”in dediği gibi “Bizim sevgilimizin başı zeytin yapraklarıyla değil erguvan ile çevrilidir. Lazım gelir ki, bizi bir sancak ve mızrak ormanı içinden takip etsin. Gerçi, gizli bahçelerde, bir gölge altında, bir kuşun yuvasında titreyen tüye bakarak hayâlata dalmak tatlı bir şeydir. Fakat bu devir adamı için milletlerin, dalgaları, feryatları, ihtilâçları arasına karışmak kanatlı atın köpüklerini ve şahlanışlarını seyretmek ve bahtın sert muhabbetine terk-i nefis eylemek bundan daha iyidir.”

“Franskadı Rimini, şairinin “L’aurore des eaux”ye söylediği bu sözler sanki bize verilmiş bir nasihat gibidir. Zira, biz o gizli bahçeleri ve gölgeler altındaki tahayyülatı ve tatlı bakışlı maşukayı çoktan gerilerde bıraktık, çoktan beri şahlanmış kanatlı atın üstündeyiz ve cinsimiz çoktan beri merhametsiz bahtın sert der-ağuşlarına mevkuftur. Üstünde uçtuğumuz atın hızından başımıza ârız olan sarhoşluk ve bu sert der-ağuşların cismimize verdiği humma bize bu hummânın ve bu sarhoşluğun dışına çıkmaya müsaade etmiyor. Onun içindir ki, bu tatlı Nisan ayının iptidâsında İstanbul denilen bu eski sefâ beldesinin sahillerinde toplanan halk ne semânın rengiyle, ne yerin kokularıyla meşguldür; mevsimin tebdilinden bihaber, soğuğa ve sıcağa lakayt gözlerini Anadolu tarafına dikmiş, benzi heyecandan sararmış cenkten müjde bekliyor.

Hiç bir zaman İstanbul’un simâsı bana bu kadar sevimli görünmemişti; cenkten müjde bekleyen bu halkın ihtilâcı, telâş ve endişesi ona ilk defa olarak necip bir mana veriyor. Ey İstanbul halkı, seni ben paçavralar içinde açlıktan kıvrınırken gördüm, seni ben yangınlar önünde deli gibi kaçarken gördüm, seni ben düşmanın kahr ve tazyiki altında iki büklüm sürünürken gördüm, fakat hiç birinde bu şimdiki heyecamında gördüğüm kadar büyük hazin ve asil değildin!

Geçen gün köprü başları mahşeri bir kalabalıkla dalgalanıyordu, bu kalabalığın arasında gazete satıcıları ezilmek tehlikesinden boğulmak tehlikesine ve boğulmak tehlikesinden parçalanmak tehlikesine uğruyorlardı :

“-Bir “Tercümân”, çabuk bir “Tecümân”.. “Akşam” yok mu? –Bir tane kaldı; ver, ver.– Yirmi kuruş mu peki, tek ver. Çabuk... Aman bir gazete ne olursa olsun!” bu sesler bir kaç gündün beri İstanbul afâkında işitilen yegane seslerdir.

Evvelki gece, Zonguldak’tan gelen telgrafi ancak geç vakit neşredebilen “Akşam” gazetesi saat ikiye doğru denizleri aşarak Kadıköy’e geldi; sanki o civârın sakin mahallelerinde birden bire bir fırtına koptu, bütün evlerin kapıları açılmaya, pencereleri sürülmeye ve bir çok heyecanlı sesler birbirine karışmaya başladı. Hissettim ki bütün komşularım o saate kadar uykusuzdu, telaş, merak ve endişe içinde idi ve gündüz ağızdan işittikleri bu müjdenin tahkikini bekliyorlardı.

Burada bazı kimseler var ki yalnız zafere, bazıları da var ki yalnız hezimete inanıyorlar. Bizce her iki kısım da efkâr-ı umûmîyenin hıfz-üs-sıhhati nokta-yı nazarından gayet muzır iki halet-i ruhiyenin intişâr ve sirâyetine sebebiyet vermektedir. Gerek fazla bed-bin ve gerek fazla nik-bin olmak dolayısıyla sınırlarına hakim olamayanlar bu sıralarda halkın içine karışmaktan ve kendi muhayyilelerinde vücut bulan bir takım vahimeleri öteye beriye saçmaktan tevakki eylemelidirler. Fakat bu bir türlü kabil olamıyor, haber gelmedikçe haber uydurulmuyor. Geçen gün vapurda iki kişi aralarında pek muhik olarak şu mütâlaâtı teâtî ediyorlardı:

“-İstanbul hükümeti

(2 satır sansür)

Karadeniz limanlarından biriyle bir muhâbere vâsıtası teminine çalışsınlar, halk meraktan çatlıyor,

(1 satır sansür)

“-Evet, hiç değilse bir muhâbere vâsıtası... Bizden bedbaht millet olur mu? Harekât-ı Harbiyemize dair malumatı düşman tebliğlerinden şöyle istidlâl suretiyle edinebiliyoruz. Hepimiz yüreğimizdeki ateşi teskin için ağzımızı düşman membalarına açmak mecburiyetinde kalıyoruz. Bu membalar ise bizi zehirlemekten başka bir şeye yaramıyor.”

Buna benzer bir çok nıkât-ı nazardandır ki İstanbul, vatanını ve milletini derinden sevenler için tahammülfersa bir yer, bir mihnet hâne hâline girdi. Memleketin sâir kısımlarından cüda düşmüş, bu vatan parçasından insan kendini bir gurbette sanıyor ve “Kah olur gurbet vatan, kah vatan gurbetleşir.” mısra'ı burada tam yerini buluyor. Hiç olmazsa ara sıra anayurttan haber gelse...

nr. 8640, 2 Nisan 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Bir Tereddi

Dünyanın hangi şehri İstanbul kadar kozmopolittir? İnsan bu şehrin irâ'e ettiği hayat manzarasına baktıkça beyne'lmilliyet taraflarının hülyâsını akıbet vücut bulmuş sanıyor ve kan, hudut, lisan, hars davalarının bir takım tarihi davalardan tahaddüs etmiş vahimelerin mahsulü olduğuna hükm ediyor. Bugünkü günde kadim surların yarım yamalak ihâta ettiği bu İslâm beldesinde, muhtelif din ve ırka mensup hiç değilse on beş çeşit, on beş cins insan yan yana yaşıyor. Bunlardan her birinin kendine mahsus bir yüzü, bir özü, bir gayesi bir tarz-ı hayatı, bir tarz-ı telebbüsü, hadisât-ı alemi kendine göre bir görüşü, kendine göre siyasî emelleri, kinleri, gayzları var. Hatta denilebilir ki bu gayeler, bu görüşler, bu emeller ekseriya birbirinin tamamıyla aksi, tamamıyla zıttıdır, birinin süruruna mucip olan hadise diğerini ağılatıyor, bunun bayramı onun matemini oluyor; bunun hak dediğine öbürü batıl diyor ve bunların hepsini sevk ve idare eden cazibe, tahrik ve telkin merkezleri buradan fersahlarca, günlerce, haftalarca uzak yerlerde bulunuyor ve bütün bunlara rağmen İstanbul denilen şehrin halkı, ilk bakışta insana mütenâsit ve mütecânis bir heyet-i içtimâîye manzarası arzeyliyor. Mesela Ararat dağı eteklerinde Ermenilerle Türkler birbirilerinin kanına girdikleri bir sırada İstanbul'da bir Ermeni aşçının pişirdiği yemeği bir Türk kemal-i lezzetle yemektedir; mesela Garp devletlerinden biri Türk'ün vatanından bir çok kısımları parça parça edip etrafa dağıttığı esnada Kadıköy ile köprü arasında işleyen bir vapurda kelli fellî bir Türk efendisi o devlete mensup narin ve mütebessim bir madama kemal-i nezâketle yer vermektedir.

Hele Yunanlıların tüyler ürpertici bir savletle kardeşlerimizi boğazladığını ve ata yurdumuzu yakıp yıktığını şu günlerde bir Yunanlı bakkalın uzattığı peyniri tadışımızda veya aynı cinsten bir kahvehâne garsonuna : "Rica ederim! Bana bir su getir!" deyişimizde ve bir tramvay arabasında "Pateris" gazetesini okumakla meşgul bir yolcunun yanı başında "Akşam" gazetesini açıp kemal-i sükunetle Anadolu tebliğine göz gezdirişimizde ne şâyân-ı hayret bir garâbet var! Bazen bir arada harbe dair te'âti-yi efkâr da ettiğimiz oluyor. Geçen gün Kadıköy vapurunda hassaten Türkçe'deki şivesinden Rum olduğu anlaşılan bir ihtiyar adam yanı başında dikkatle gazetesini okuyan diğer yaşlı ve fesli bir efendiye doğru eğilip:

“-Nasıl, havâdisler iyi mi? diye sordu. Fesli efendi ne diyeceğini şaşırıldı. Çünkü “iyilik” ve “fenalık” mefhumları hassaten bu meselede fevkalade nispi bir mâhiyet iktisap etmişti; mutlaka bunun “iyi” bulacağı bir havadisi diğeri pek “fena” olarak telakki edecekti. Mamafih fesli efendi dayanamadı :

“- Pek iyi, pek iyi. Anlaşılan dayağı yemişler.” dedi. O zaman şapkalı ihtiyarın yüzüne baktım. Ekşidi, asıldı, çenesine hafif bir ra‘şe geldi ve ikisinin arasında yavaş sesle iyice uzun, iyice harareтли bir münakaşa meydan aldı.

Buna mümâsil hadiselerden bir tanesine, en hazinine geçen gün İstanbul’un Rum’u Türk’ü bir arada yaşayan mahallelerinin birinde şahit oldum. Beş on çocuk oynuyorlardı, bunlardan bir kaç Rum, diğeri Türktü; Türkler Rumları, Nikolay, Yorgi, Yavli, diye çağırıyorlardı; Rumlar da Türklere Ahmet, Nazif, Selim diye bağırıyorlardı. Oyunlarına dikkat ettim bu bir nevi muhârebe taklidi idi, her biri avucunun içince küçücük taş parçalarıyla bir siper arkasına saklanıyor ve başını bu siperden çıkarana bu taşlardan birini atıyordu. Çocuklar arasında bu gibi oyunlar ekseriya hakiki bir münâzaa ile nihayet bulur, fakat iyice müddet durdum, dikkat ettim, bu sefer oyun şaka hududunu aşmadı ve öfkesiz, isyansız naralarla devam edip durdu.

Karşı tarafta intişar eden Rumca gazeteler son günlerde bu mahalle çocuklarının oyunundan biraz ibret alabilirler. Zira, bunlar terbiye-yi siyâsiye ve içtimâîye denilen meziyetten hatta bu sokak çocukları kadar bile haberdâr değildirlen. Her günkü neşriyatları Türk matbu‘âtına karşı bir alay küfürden ve acı acı istihzâlardan ve pek dürüş tehditlerden ibarettir. Senelerden beri kendi evimizin içinde bizi ber-heva edecek mevâdd-ı işti‘âliye-yi imâl ile meşgul bir taifenin nâsir-i efkârı olduğunu pek âlâ bildiğimiz ve mevcudiyetlerine kah isteyerek, kah istemeyerek tahammül ettiğimiz bu varak-pareler hiç değilse kanımızın her tarafımızdan fişkırıldığı şu hâileli dakikalarda bizi izaç ve igzâb etmekten tevakki eylemelidirler.

Vakıa Şimdiye kadar ne Türk ordusu, Yunan ordusunu, ne Türk matbuâtı Yunan matbuâtını kendine msâvi bir hısım olarak telakki etmek ve birinden korkup diğerine kızmak tenezzlnde bulunmamıŐtı;

(3 satır sansür sonuna kadar)

nr. 8642, 4 Nisan 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Hilâl-i Ahmere Muâvenet

Dün Hilâl-i Ahmer merkez-i umûmîsi İstanbul gazetelerinde İstanbul ahâlisine hitaben dört beş satırlık bir beyânnâme neşretti. Bu beyânnâmeyi okuyanlardan bir çokları iyice zamandan beri Hilâl-i Ahmeri unuttuklarını hatırlayacaklar ve deruni bir azap duyacaklardı; bazıları ise belki: “Yine mi îâneye davet!” diyerek omuz silkecekler ve gazetenin ilân kısmına doğru göz gezdirmeye başlayacaklardı. Vakıa bu gibiler hiç bir vakit ne tenkit ve takbihimize, ne de teşvik ve tembihimize layıktırlar, bunlar kendiliklerinden hudut hâricine atılmış kör kütük kimselerdir. Biz, burada, yaşadığımız muhlik ve hâil günlerin manasını bîhakkın takdir edebilen ve memleketin elemiini kendi bağrında taşıyan vicdan ve irfân sahiplerine hitap ediyoruz ve onlara Hilâl-i Ahmer merkez-i umûmîsinin gazetelere gönderdiği o bir kaç satırlık beyânnâmenin ihtivâ eylediği manayı şerh ve izâh etmek istiyoruz.

Hilâl-i Ahmerin nasıl bir müessese olduğunu, harbin, yangının ve istilânın açtığı yaraları ne müşfik, ne mihr-bân ellerle sardığını, ne kadar aç doyurduğunu ne kadar çıplak giyindirdiğini tekrara bilmem lüzum var mıdır? Vakıa Hilâl-i Ahmer sâir müessât-i hayriye gibi yaptığı hayrat ve hasenâtın bilançosunu halka neşr ve ilân etmek ve muâvenet ettiği felâketzedelerin minnet ve şükrânını beklemek gibi küçüklemeden münezzehtir; fakat buna rağmen muhitimizde onun asarına vakıf olmayan ve bütün millet namına ona karşı bir hürmet ve minnet hissi duymayan tek bir kişi kalmamıştır.

Yunan istilâlarını takip eden bu son senelerde yüz bini mütecâviz yersiz yurtsuz, aç ve bilâç müselmân çaresiz ve perişân ortada kaldı idi. Ekseri çoluk çocuktan, kadın ve ihtiyardan mürekkep olan bu bedbaht kâfileyi muhakkak bir ölümden kurtaran ve az zaman içinde her birine bir melce bulan, hepsini yediren, giydiren, aralarında malul olanlara ilaç veren, hekim gönderen bu sessiz ve mütevâzi müessesedir. Hilâl-i Ahmerin bu son hizmetlerinden belki hepimizin kâfi derecede haberimiz yoktur; zira, İstanbul halkı kendi vicdanında atâlete uğrayan müdâfaa-yı millîye endişesinin ve te'âvün ve tesanüt hissiniin memleketin her tarafında aynı

surette atâlete uğradığına zâhibtir. Bu zahâb onun uyuşukluğuna ve lakaydısını gittikçe arttıracak bir mahiyettedir; binaenaleyh, lazım gelir ki bu halk iki de birde ikâz edilsin, irşat ve teşvike mazhar olsun. Hilâl-i Ahmer merkez-i umûmîsi dün gazetelerde görülen o kısacık beyânnâmesiyle işte bu ikâz ve irşâd vazifesini görüyor.

Filvaki, biz ona ayrıca bu vazifeyi de der'uhde etmek zahmeti vermemeli ve bu müesseseye her zamandan ziyade şimdi muâvenet ve muzâheret lazım olduğunu sezmeli idik. Niçin? Ah, onu ne siz sorun, ne de ben söyleyeyim. Kim bilir, Eskişehir cephesi dediğimiz demir ve ateşten siperin arkası ne haldedir? Kim bilir orada ne çok yaralı yığınları görülüyor, ne çok feryat ve istimdat sesleri iştiliyor! Kim bilir hâin düşmanın salgınına uğramış yerlerden arkasında evini, barkını, çiftini, çubuğunu, malını, mülkünü terk etmiş ne sayısız, ne perişan kabileler yurdumuzun içerilerine doğru akıp yıkılmaktadır. Acaba Anadolu hem harp edecek, hem de bunların imdadına koşacak bir vaziyette midir?

Acaba bu ma'rekeyi ve bu hâileyi karşısından seyredenlere, bize, şu biçare İstanbul halkına bu hususta terettüp eden millî ve insânî bir vazife yok mudur? Mübârek ve mehîp Anadolu'nun karşısında hissettiğimiz heyecan bizi hiç bir müspet fi'ile sevk etmeyecek midir? Ne vakte kadar vatanperverliğimiz bu Felâtûni mahiyette kalacak? Ne vakte kadar vatanın müdafaası yolunda yalnız söz söylemekle, dua etmekle iktifâ eyleyeceğiz? Son serhaddimizde bu son ve ulvi kavgaya iştirâkımız yalnız oradan gelen havâdîsi hırz-cân ile beklemekten ve uzaktan sevinip ağlamaktan mı ibarettir? Eğer böyle ise yarın vürûd-i melhuz olan millî bayrama ve millî şehr-i ayine iştirâk hakkımız da bu nisbette olmalı. Yani vatan namına donanacak mihrâbın eşiğinde ve dışında kalmalıyız.

Ah, biliyoruz, bazıları diyorlar ki İstanbul halkının harekete tâb ve tevânî kaldı mı ki memleket için herhangi bir müşkül işe atılabilsin. Kısm-ı azami ma'âssız kalmış memurlardan, hanumânı tarumar olmuş küçük irâd ve akâr sahiplerinden ve her dakika iflâs tehlikelerine maruz tüccar ve esnaftan mürekkep bu biçare halk gerek malen, gerek bedenen hangi fedâkarlıkta bulunmaya muktedirdir? Kısmen doğru olan bu mütâlâa esasından çürüktür. Eğer memleketimizin bu muhlik anında

içimizde yalnız kendisi, yalnız kendi ailesi için yaşamak isteyecek kadar hod-endiş kimseler mevcut olduğuna ihtimal verse idik belki bu mütâlaayı tamamıyla doğru ve muhik bulabilirdik, halbuki, biz bu diyarda ve bu anda yalnız kendisi, yalnız kendi ailesi için yaşamak isteyenlerin mevcudiyeti şöyle dursun hatta evvelâ kendisi sonra memleketi için yaşamak isteyenlerin mevcudiyetine bile ihtimal veremiyoruz ve öyle zannediyoruz ki her ferdin her hareketi her şeyden evvel vatanın nef'ine ma'tûf bir sa'y olmalıdır; "Evvela vatan sonra ben!" remizi herkesin düstur-ı amalidir. "fena-fil-millet" olmak bu gamlı dünyada bize kalan son zevktir. İstanbul halkı pek iyi anladı ki düşmanın işgal ve istilâsına uğramış yerlerde ne fert için, ne cemaat için halâs ve felâh ümidi yoktur. Bu sırra erdiğimiz günden beridir ki hepimiz şahsî gailelerimizi şöyle bir tarafa attık ve kendi başımızın selâmetini umunun selâmetinde aramaya başladık. Son zamanlarda açlar görüyordum ki karnı, bir muvaffakiyet haberiyle doyuyor, çıplaklar görüyorum ki serhadden müjde geldikçe vücudunu tatlı bir hareket istila ediyor, yaşlılar görüyorum ki uzaklardan aksi duyulan bir zafer narasına yürekte kopan kahkahalarla cevap veriyor.

Bu kadar ateşin bir hassasiyet devresine girmiş olan bu halk nasıl olur da Hilâl-i Ahmerin bu son davetine bütün mevcudiyetiyle icâbet etmez? Nasıl olur da varını yokunu getirip memleketimizin bu yegane şefkat ve insâniyet müessesesinin eşğine bırakmaz. Hilâl-i Ahmere vermek vatana vermektir, vatana veren kendine verir. Bu îâne tıpkı bir nezir, bir adak mahiyetindedir.

nr. 8643, 5 Nisan 1921

Çobansız Sürü

(1 satır sansür)

hani çoban nerede?...

(1 satır sansür)

zararın

İstanbul, on on beş günden beri emsali nâmesbûk bir millî tesanüt eseri gösteriyor. Ekseriya vatan mesâilinde maddi ve manevî bozgunluğun ocağı telakki edilen bu şehir, ilk defa olarak bütün lekelerini temizliyor, bütün günahlarından tenezzehe ediyor ve İnönü'de dökülen kanla yıkanmış alnını yâr ve agyâra hürmet ilkâ eden bir vakâr ile kaldırıyor. Üç seneden beri işgâl ve istilâ altında bulunan ve her işgâl ve istilâ altında bulunan memleket gibi halkı müte'âriz ve mütehâlif kısımlara ayrılan, bütün manasıyla manevî bir hizmete uğrayan İstanbul'da bu vahdet ve bu nizâm hiçbir teşvike, hiçbir irşâda ve hiçbir teşkilâta mazhar olmaksızın kendiliğinden, adeta insiyâki bir surette vuku'buldu. Karşı tarafın ecnebi matbu'âtı bile bu hâli, bu mesut tecelliyi müşâhededen men'-i nefis edemiyor. Vakıa şehrimizin bütün Müslüman unsurları arasındaki bu onların biraz hiddetini mucip olmaktan uzak değildir; nitekim, Rumca gazeteler diyorlar ki: "Gördünüz mü? İstanbul'la Anadolu'nun ne kadar bir olduğunu şimdi kemal-i sarâhatle tebeyyün etti; Ankara'daki millî teşkilât buraya dahi dal budak salmış, burayı dahi kendi daire-yi nüfusu içine almıştır." Vakıa bu gazeteler bu hâli bir haber alâmeti olarak telakki etmekten hayli uzaktırlar. Onlarca İstanbul'un da Anadolu ile hissen ve fikren müttehit bulunuşu bir nevi tefessühten başka bir şeyi ifade etmiyor, kalplerinin teli yüz seneden beri Atina'da teşekkül eden Yunan hükümetine merbut bu sahne Osmanlıların hal ve ahvâlini de biz böyle telakki etmekte idik. Şimdi, bu hususta ne kadar hataya düştüğümüzü anlıyoruz, lazım gelir ki onlar da bu hatayı anlamakta gecikmesinler.

Evet, İstanbul Anadolu'dan ayrı olmadığını bir defa daha -fakat bu sefer kemâl-i şaşaaıyla- bütün aleme ispat etti. Lakin biz bu mucizeyi her şeyden evvel Yunan ordusunun son taarruzlarına medyunuz, o dağıldı, fakat biz toplandık. Anavatanımızın bağına sokulan bu kundağın çıkardığı mehâbetli yangın önünde bütün hususi kaygılarımızı, şahsî fikirlerimizi, fırka ve zümre gayretlerimizi unuttuk;

bütün azim ve irâdemizi hep bir noktaya topladık, bir hedefe tevcih etmek lüzumunu hissettik: Yavaş yavaş hepimizin hanmânını hak ile yeksan edecek bu vahşi yangını söndürmek Yunan ordusunun son hareketinden bir fayda daha istihsâl ettik. İçimizde bazı kimseler, kendi kuvvetimizden, kendi hakkımızdan, kendi mukâvemetimizden ziyâde bazı mücerret prensiplere, her nevi hayati ve hakiki kıymetten mahrum bir takım nazariyelere inanmakta ve bütün mevcûdiyetleriyle bunlara merbut kalmakta idiler. Bunlar şimdi “Veyl mağluba! Veyl zayıf ve âciz düşene!” sözünden başka bir hakikat bulunmadığına ve medeniyet denilen şeyin bir vâhimedden ibâret olduğuna ve arkasında iyi, kötü bir orduya istinat etmeyen bir siyâsetin ne kadar tedbir, ne kadar kiyâsetle idare edilirse edilsin nihâyet bir hezimet ve bir zilletle netileneceğine inanmaya başladılar.

Esasen Türk milletini ikiye ayıran suitefehhümün en birincisi bu idi; düşmanın bastığı toprağı yalayacak veya herhangi bir ecnebi kuvvet önünde kamçı sesini duyan bir “Sirk” köpeğı gibi kuyruğunu sallayıp, başını eğecek kadar zillet-i asâri gösterenlerin tebriye-yi zimmet için söyledikleri mazeret hep bu, hep tazallüm karâne siyâset fikri değil mi idi? Hamd olsun ki, şimdi bütün Türkler özü ve sütü bozuk olanları şöyle bir tarafa bırakıyorum – hayrın da şerrin de bize bizden geldiğine, düşen adamı kendinden başka hiç kimsenin kaldıramayacağına ve zâlimin zâlimi mazlumun tazallümü derecesinde artacağına imân ettiler.

Karşı tarafın zebûn-küş matbuatı, son günlerde Türk muhitinde vâkı‘olan intibâhın sebeplerini nâhakk yere bir takım gizli teşkilâtta aramasınlar; bu son milli tesanüt tezâhürâtı o kadar kendiliğinden vuku buluyor ki, bu biz bile şaşmaktan kendimizi alamıyoruz.

(4 satır sansür)

halk her şeyi kendi kendine buluyor, kendi kendine yapıyor, kendi kendini sevk ve idare ediyor. Bu hususta maruz kaldığımız müşkülâtın hadd u hesâbı yoktur; Anadolu’dan harbe dair günü gününe haber almak vesaitinden bile mahrumuz; tebliğ-i resmîyelerimiz; bize daima üç dört gün sonra elden ele ve karma karışık yollardan bin dert, bin zahmetle vâsıl olmaktadır.

(4 satır sansür)

Bu mihnet diyârında, cümleten kösemensiz ve çobansız kalmış bir sürü halindeyiz, bereket versin ki etrafımız çepe çevre mihâlikle muhâttır; bu korkunç çember bizi dağılıp perişan olmaktan kurtarıyor, gittikçe birbirimize sokulmak, gittikçe daha kesif bir kitle haline gelmek lüzumunu hissediyoruz. Bu şu‘uru ve müretteb bir itticâd değil, adeta insiyâki “gayri istinetif” bir birleşme, bir toplanmadır. Tıpkı etraflarında şahinlerin uçuşunu hisseden güvercinlerin bir araya gelişi, tıpkı etraflarında kurtların dolaştığını sezen koyunların baş başa sokulduğu gibi.

nr. 8649, 11 Nisan 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Uyanalım!

İstanbul bir çok harikulade, garip ve ibret engiz hadiselerin cereyan ettiği yerdir. Fakat bu hadiseler o kadar gizli, o kadar dağınık, o kadar hurde şeylerdir ki değme göz görmeye, değme kulak işitmeye muktedir olamaz ve pek çok zihinler onların ifade ettiği manayı kavramaya kadir değildir. Bu hadiselerden biri Müslümanların elan Rumlarla alış- verişte devam etmeleridir. Mesela içimizden bir adam tasavvurun edin ki, bütün uykuları Anadolu'da geçen faciaya ait bir sürü müheyyiç, korkunç rüyalarla doludur; sabahleyin gözünü açar açmaz ilk işi kemal-i helecanla gazetelerden birine sarılıp muzafferiyatımızın inkişafına dair yeni müjdelere aramaktır. Yegane tesellisi, yegane sevinci Kuvva-yı Milliyemizin biraz daha ilerlediğini öğrenmekten, bilmekten ibarettir. Sokağa aynı ümit, aynı merakla çıkar. Her rast geldiği ahabına cepheden haber sorar, her uğradığı yerde harbe dair söylenen sözlere kulak kabartır. En asılsız şâî'alara bile inanmak ister. Hele zaferlerimizden biri tahakkuk etti mi artık yerinde duramaz; neşesinden çocuklar gibi zıp zıp sıçrayacağı gelir, koltukları iftihadan kabarır. Haftada birkaç defa "Hilal-i Ahmer"e koşup eline ne geçerse iane verir; hiç olmazsa uzaktan gazilere ve yaralılara ufacak bir hediye göndermek suretiyle kendini adeta o gazalardan birine fiilen iştirak etmiş sanır; vicdanı vatan perverane bir aydınlık içinde adeta kamaşmış gibidir. Fakat, aynı adam akşamüstü evine dönerken köşe başındaki Rum bakkal uğrayıp bir çok mülâhazalar, bir çok şakalarla iki okka pirinç, üç okka yağ almaktan ve oradan çıktıktan sonra yine aynı cinsten bir manavın dükkanı önünde tavakkuf ederek küfelere doldurulmuş türlü türlü meyvelerden birer tane seçmekten men-i nefis edemez; biraz ötede ekser akşamlar baş başa oturup ahval-i aleme dair mübahaselerde bulunduğu eczacı Yanko Efendi, vardır; elinde paketleriyle azıcık da evinin yanında tavakkuf eder: "Ne nasıl bakalım? Ne var, ne yok Yanko Efendi" der. Bu eczacı bütün diğer milletdaşları gibi gayet ihtiyatlı, içinden ufunetli ve gizliden gizliye (gazetede okunmuyor) zıttır; herkesin suyuna gider gibi görünür, fakat, hakikatte her kişi kendi suyuna götürmekle meşguldür. Müslüman ahabına bir iskemle verir. Ticaret alemindeki durgunluktan bahseder, eczaların gittikçe pahalılaşmakta olduğunu söyler ve eski zamanlara dair hasretli birkaç maddede bulunur; bir defa yakılıp da İnönü'de ve Aksu hat harbinde neler olup neler bittiğine

dair ağzından bir kelime kaçırılmaz. Halbuki muhatabı hep bahsi o noktaya getirmek niyetindedir; Türkçe gazetelerde okuduğu havadisi, Türk muhitlerinde işitip öğrendiği hakikatleri bir de hasmı intizam ettiğine şüphe olmayan bu Rum eczacıdan duymak ister. Fakat bir türlü meramına nail olamaz; “Kuzum, bana şuradan bir şişe karbonat de sod versene!” der ve şişeyi cebine yerleştirip evine girer.

Bu biçare adam bir dakika düşünmez ki biraz evvel yağından aldığı bakkal, portakalından seçtiği manav ve karbonatını iştira ettiği eczacı da tıpkı kendisi gibi gece uykularını birbiri üstüne yığılan hezimet haberlerinin kabusu altında geçirmekle, sabahleyin uyanır uyanmaz Proeudos gazetelerini hırz-ı can ile kavramakla ve bütün gün kendi aralarında bizim aleyhimize bir sürü şayialar uydurmakla meşguldürler. Haydi bunlar ne ise, fakat zahiren yağa, pirince, portakala ve karbonata giden o Müslüman parasını hemen götürüp “Yunan harp ianesine” vereceklerdir.

Şimdi, size sorarım bu işte bizim vatanperver zatın vaziyeti acaba hangi kelime ile kabil-i tavsiftir; bilahatt, hamakat veya bilmeyerek ihanet gibi sözler bu hususta pek zayıf ve pek şümlsüz kalmazlar mı? O Müslüman ki hassaten on beş yirmi günden beri bütün emeli hayatının bütün gayesi orada Türk ordularının galebesine matuftur, her ne yaparsa onun için yapıyor, eline geçen parayı ona bir yardımcı olur diye götürüp “Hilal-i Ahmer”e veriyor, lakin aynı zamanda gayet dolaşık bir yoldan o ateşin ve biricik emelin husulüne mani olacak ne kadar vesait varsa onlara da yardım etmiş oluyor, yani bir eliyle “Hilal-i Ahmer”e diğer eliyle “Yunan harbi iane sandığı”na veriyor. Eğer bu hareket netice itibariyle pek faci bir şey olmasaydı, ona yalnız güldürücü bir kıymet verir ve pek iyi bir “vodvil” mevzuu teşkil edebileceğini düşünürdük. Fakat, muhakememizi biraz da maziye irca edip “Etniki Eteryä” cemiyetinin bu sair kundakçı şirketlerinin hep böyle olamamış Müslüman ve Türk paralarıyla teşkil, tesis ve tekamül ettiğini düşündükçe, hala kendi elimizle düşmanlarımıza silah parası bahş eylemekte devam edişimize doğrusu ne mana vereceğimizi bilemiyoruz. Bu bir gaflettir, fakat caniyâne ve hâinane bir gaflettir, lazım gelir ki hiç olmazsa şu sıralarda biraz kendimizi toplayalım; biraz gözlerimizi açalım.

Rum esnafının malı Müslüman esnafının malından daha mı iyidir? Rum esnafi Müslüman esnafından daha mı ucuza satıyor? Zarar yok. Siz yine Müslüman'dan alınız ve farz ediniz ki o verdiğiniz fazla para millî maksadımız uğruna bir ianedir, şahsî ziyanınız mutlaka Türklüğün ve Müslümanlığın faydasıdır. Düşününüz ki bu hareketiniz hiç değılse, Yunan amaline hadim sandıklara birkaç kuruş daha fazla girmesine mani olacaksınız. Aç kalınız, çıplak geziniz, fakat düşmana yardım edenlerle alış veriş etmeyiniz.

nr. 8651, 13 Nisan 1921

Hafta Musâhabesi

Madam “De Stale”ın bir sözü–Para ve iktidar–Açılan kapak ve yıkılan duvarlar–Bir kanlı şafak–Yangın içinde uykudan kalkış–Sancısız doğurma olur mu?–Doğan çocuk–Harb-i Umûminin gebe bıraktığı milletler–İki taraflı facia ortasında duranlar–İstanbul halkının geçirdiği son heyecanlı günler–Hilal-i Ahmer îanesi–Son Yunan taarruzunun faydası–Garp aleminin bir hata mı–Sahipsiz dünya–Niçin mistisizme doğru gidiyoruz?

Fransa’nın en yüksek nisvî dehalarından biri, madam De Stal bundan bir asır evvel yazılmış bir kitabında: “Heyhât, diyordu. İnsanlar gittikçe cuşış denilen ilahi muhibeyi kayıp ediyorlar. Coşkun, fedakâr kimselerle istihza etmek gittikçe bir adet hükmüne girdi; kalbin sabahati bozuldu. Ortada yalnız para ve iktidar aşkı kaldı.”

Madam De Stale’in bu sözü söylediği devirde ihsaniyet henüz o kadar maddiyat-perest olmamıştı. Zira, on dokuzuncu asır, bütün yüksek mefkurelerin ve derin duyguların bilâ-fâsıla neb’an ettiği ve kürre-i arzı taze bir ab-ı hayat feyezânı halinde kapladığı mesut devirlerden biri idi. Asıl yirminci asrın eşiğindedir ki, biz para ile iktidar dininin bir demir kubbe gibi beynimizin üstüne çöktüğünü hissettik; o kadar ki eğer Harb-i Umûmî zuhur etmese idi, bu ağır ve maksî kabak altında bir sucuk makinasına diri diri terk edilmiş hayvanlar gibi mahvolacaktık. Feryadımızı kimse işitmeyecekti, zira aynı karanlık, aynı sükût hepimizi kaplamış bulunacaktı. Harb-i Umûmî bu karanlığın içinden bir kanlı şafak gibi parladı ve bütün kapalı gözler, bütün kapalı gönüller sanki bir yangın alevinde, bir yangın velvelesi içinde büyük bir telaş, heyecan ve korku ile açıldı. Böyle müheyyiç şerait altında vehleten uyandırılan her adam gibi bizim de vücudumuz tir tir titriyor, saçlarımız diken diken oluyor, dişlerimiz birbirine vuruyor, ne yapacağımızı bilmez bir halde kendimizi oradan buraya, buradan oraya atıyoruz. Lakin ne olursa olsun bu bir uyanıştır, bu ra’şeler ve ihtilaçlar içinde yeniden hayata geliştir. Hepimiz pek ala biliriz ki, hiç bir doğurma sancısız, ıstırapsız olamaz ve bu sancılar, bu ıstıraplar doğacak nev-zâdin uzviyetindeki kuvvete veya zaafa göre ya daha çok, ya daha azdır. Henüz yirmi ikisine girmeyen yirminci asır ise daha on dört yaşında iken tarihin en mehib ve en muazzam devirlerinden birine hamile kaldı ve beş yıl süren kıvranmalardan,

feryatlarından, seyelân demlerden nihâyet ortaya pıhtılar içinde, henüz ne olduğu bellisiz bir mevcut çıkardı. Buna doğru eğilen başlar arasında büyük bir istikra ile iğrenerek geriye çevrilenler veya derin bir merhametle göz yaşlarına müstağrak kalanlar veyahut ürkerek arkaya doğru düşenler var. Bütün bu helecanlı hareketler bir asâp zaafından başka bir şeyi ifade edemez. Kuvvetli ve dürbîn kimseler sakin bir merakla şimdi kanla içinde çırpınan bu şekilsiz mevcudun yarın ellerini, ayaklarını kımıldatmaya, vücudunu ortadan pıhtılardan silkinerek burmaya başlayacağını pek ala biliyorlar.

Harb-i Umûmînin gebe bıraktığı milletler arasında en çok ıstırap çeken ve fakat en çabuk doğuran ve doğurduğu mevcut en çabuk kımıldamaya başlayan millet hiç şüphesiz ki Türk milletidir. Bu mevcut şimdiden yeni başlayan devrin eşîğinde nevbet bekliyor ve eski mütefessih devre mensup müstehânelerin hücumunu def'e çalışıyor; arkasını kızıl doğuya dayamıştır, o kızıl doğu ki sisli, soğuk ve donuk batıya bütün muhteşem renkleriyle aks edecek ve kainat sanki sağlı sollu iki fecr ortasında kalacaktır.

Biz ki biten bir alemlle, başlayan bir alemin haddunda bulunuyoruz, bu çift fecrin doğuşunu herkesten fazla fazla hissediyoruz ve bunun içindir ki herkesten fazla bir cuş u huruş gösteriyoruz.

İstanbul halkı hele bu son günlerde geçirdiği ulvî heyecanların hatirasını hiç unutmayacaktır. Ne kadar zamandan beri o öyle bir inşirâhtan mahrum idi, imanı kırılmış ve gözlerinin nuru sönmüştü; sanki birden bire gönlünde bir şehri ayin oldu ve bütün hareketleri bu mazlum muhitin karanlıklarında birer havai fişek halinde parladı, yükseldi, bir tek ateşten bin türlü renk ve bin türlü ses çıkardı.

Geçen gün "Hilal-i Ahmer" merkez-i umûmîsi erkanından bir zat diyordu ki: "Halkta bu ne vatan pervâne cuşıştır! İâne kaydına yetişemiyoruz. Cemiyetimiz bu kadar az bir zaman zarfında bu kadar külliyetli bir meblağ topladığını hatırlamıyor. Doğrusu ümidimizin pek çok kuvvetinde bir muâvenete mazhar olduk."

Bu halk ki verdiğini hiç şüphesiz dışından tırnağından, kanından ve canından veriyor. Analar yavrularının içeceği sütte ve babalar çoluk çocuklarının yiyeceği ekmekten, giyeceği gömlekten veriyor. Millî şuurun bu müesser tecellisi karşısında insan adeta hayrete düşüyor ve çektiğimiz mihnetlerin bize ne kadar fayda bahş olduğunu düşünceği geliyor.

Hele bu son Yunan taarruzu büsbütün bizim lehimize, bizim nef'imize kayıt edilecek tarihi hâdisâtta biri oldu. Bazı düşmanlarımız bu haşin kavgada son kuvvetlerimizi sarf edeceğimize seviniyorlar ve iki takdirde de mağlup ve mehzum olacağımıza hükmediyorlar halbuki maddi kuvvetlerimiz zayıfladıkça manevî kuvvetlerimiz artmakta ve hariçten vurulan her darbe mukâvemetimizi taz'if etmektedir. Her şeyde o kadar dirâyet ve keyâset gösteren Garp alemleri nasıl oluyor da bu şaşâdâr mucizenin farkına varmıyor? Ve Türk'ü ezmek için kullandığı vesâitin Türk'e her gün biraz daha tab u tuvân verdiğini anlamıyor?

Bu galat-ı rü'yeti tevlid eden esbâb müte'addidir, Avrupa'nın mühim bir kısmı henüz harpten evvelki prensiplerle muhât olarak yaşıyor, halbuki, harpten evvelki devir diğer bir çok milletler için "Kabl'ül-tufan"dan daha eski ve daha uludur. 1914 senesine kadar kurulmuş cemiyetlerin temelleri yedi yıldan beri dökülen kan sellerinin oyduğu boşluklarda adeta muallakta kalmış gibidir; bunlar bir muvâzene kanunu sayesinde ancak tutunabildiler. 1914 senesine kadar ne yapılmışsa, ne yazılmışsa, ne düşünülmüşse, Harb-i Umûmî bütün bunların sakatlığını, yanlışlığını, boşluğunu ispat etmiştir. Hala dünün enkazıyla bugünü yapmak isteyenlerin inâdı yüzündendir ki insanların çektiği mihnetlerin önü arkası kesilmiyor. Zavallı kürre-i hubût- ademden beri cinnet ve cehaletin kendisini bu derece tahrip ettiğini görmemişti.

Geçenlerde arkadaşlarımızdan birisi bizde "mistisizm"e sırliğe doğru gittikçe artan bir cereyan hâsil olduğunu söylüyordu. Bu cereyanın asrileşmek vadisinde husulünü daha ziyade iltizâm eder gibi görünen bu arkadaşımız mistisizm ismini verdiği halet-i ruhiyeyi bir nevi irtica suretinde telakki ediyordu. Filvaki, son zamanlarda memleketimizde yazılan şayân-ı dikkat yazıların ekserisi asri, ilmi olmaktan ziyade sırî, dini tasavvufidir. Fakat bunun böyle oluşu asri dediğimiz

şeylerin bizi ha'inâne bir tarzda aldatmış ve ilm ünvanı altında topladığımız kıymetlerin tamamıyla iflas etmiş olmasından başka bir şeyi ifade eyleyemez. Bundan başka sahipsiz ve başsız kaldığını hisseden insanlar halâs ve selâmetlerini bir takım esrarengiz kuvvetlerde aramak ıztırârında kalıyorlar. Bu, her musibetli devirde böyle olmuştur; her musibetli devirde bütün bedbaht milletler semadan bir münecci veya bir mesih beklemişlerdir ve tâli'leri özüne ihrâz ettikleri galebeyi kendi kuvvetlerinden ziyâde bir takım fevk'î tabi'e kuvvetlerin muâvenet ve müdahalesine atf eylemişlerdir.

nr. 8654, 16 Nisan 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Muallimler Meselesi

Epeyce zamandan beri İstanbul'da maarif hayatı durmuştu.

(3 satır sansür)

bu yüzden kim bilir kaç bin çocuk tahsil ve terbiyeden mahrum sokaklarda dolaşmaya başladı, ne kadar baba ve ananın elleri böğürlerinde kaldı. Bizce bu hal İstanbul hükümetini tenkit eden buhranların en mühliklerinden biridir; zira, bu hükümeti en esaslı vazifelerinden birini hüsn-i ifâdan alı koyuyor. En esaslı kelimesi burada maksadımızı kısmen ifade ediyor, yegane demek istiyorduk. Zira, (1 kelime sansür) hükümetimizin daire-yi nüfuzu ve faâliyeti darala darala ancak ma'ârif ve evkâf işlerine ihsar ediyor; binaenaleyh bu işlerin de sekteye uğrayışı hükümet makinesinde pek mühim bir arızanın vuku bulduğuna bariz bir alamettir.

Vakıa bu elyevm hadisenin esbabını bilmeyen yoktur, bütün çözülmez düğümleriyle rüesâ-yı umurumuzun ellerini kollarını bağlayan mali buhran gerek devlet, gerek millet hayatımızda hal u faslı hemen hemen gayr-i kabil keşmekeşlerin mihrâkını teşkil ediyor. Biliyoruz ki ortada mevcut bütün mesâilin tavsiyesi ve bütün müşkülâtın def'i ancak bu buhranın izâlesine abistedir . Acaba bu hususta lazım gelen her çareye tevessül edilmiş ve hatıra gelen devaların hepsi tecrübe ve tatbik olunmuş mudur? Hükümetimiz bu hususta ta iptidâdan beri pek ketum davrandığı için irâd ettiğimiz şu suale "Evet!" veya "Hayır!" demekte epeyce duçar-ı müşkülât oluyoruz. Yalnız bazı hususi istihbâratımıza nazaran şuna kemal-i emniyetle kainiyiz ki hükümetin bu buhranı velev muvakkaten def edebilmesi için sair cihetlerden bir çok ağır fedakarlıklarında bulunması lazım geliyor. Bu fedakarlıkların ekserisi devletimizin şan ve şerefini mühim bir surette sarsacak ve atiyen millî menâfi'mızı için için rahne-dâr edecek bir mahiyettedir ve İstanbul hükümeti bu nokta-yı nazardan etrafi bir sürü muhtekir murâbahacılarla muhât devlet (devlet) düşkünü bir aile halindedir. Bu biçare devlet düşkünü ailenin hayatını bir kaç zaman temin edebilecek parayı bulabilmesi için boyun eğmeye mecbur olduğunu Şeraif hiç bir vicdanın tahammül edemeyeceği kadar ağırdır. Vakıa elyevm hükümetin bu buhranın devamıyla hâsıl olacak zararın, bu şeraite boyun eğmek suretiyle tevellüt edecek mahazirden daha ziyade vahim olduğunu söyleyenler de

var; fakat bu gibilerin müdda'alarını hangi mikyas ve mukayeseye istinat ettirdikleri pek malum değildir; bunlar olsa olsa ya çok tahammülsüzdürler, zira şimdiki vaziyetten bir an evvel kurtulmak ve hiç değilse bir kaç zaman için biraz nefes alabilmek için her türlü fedakarlığa razı olabilirler. Mütevekkildirler, çünkü bu işin içinden başka türlü çıkmak imkanı göremiyorlar ve "öylede battık, böyle de battık!" diyorlar lakin farkına varmıyorlar ki bizi batıran avâmil meyanında bu iki zihniyeti saymamak kabil değildir. Bugünkü sıkıntıdan kurtulmak için yarın bir sürü sıkıntılar tevlid edecek çarelere baş vurmak veya millî bünyemizi esasından sarsacak bir takım kuvvetli ilaçlara dudak uzatmak sıhhatimizin başlıcalarındandır.

Ne kadar isterdik ki (1 kelime sansür) muallimlerimiz de bu hususta bizim gibi düşünsünler. Vakıa onların şu son kararlarında mu'ârizakârâne bir temâyışten ziyade nevmidâne bir hareket manası sezmemek için lüzumundan fazla katı kalpli olmak icap eder. Muallimlerimizin derslerine devamdan vazgeçişleri hiç şüphesiz hükümeti protesto etmek kaskına ma'tûf değildir. Bunların her biri son zamanlarda vazifesi başına gelebilmek için vapur ve tramvay parasını bile bulamayarak bir zarurete düştüler ve bu maddi imkansızlık karşısında ister istemez bu tarzda hareket etmek mecburiyetinde kaldılar. Binaenaleyh bu hadiseyi tevlid eden esbâbın imtinâ'î olmaktan ziyade ıstırâî olduğuna hiç şüphe yoktur. Muallimlerimiz dahi, hükümetin sair memurları gibi maâşsız (gazetede okunmuyor) ikâ eylediği nihayetsiz müşkülata karşı fevkalâde şayân-ı takdir bir mukavemet göstermişlerdir. Bu mukavemetin birden bire kırılışı o müşkülâtın tahammülfersa bir dereceye vardığını ispattan başka bir şeyi ifade edemez. Fakat şunu da unutulmamalıdır ki devâ'ir-i devletin diğer memurları hâlâ sabr ve tahammül asarı göstermekte ve buna pek'ala imkan bulmaktadırlar. Nasıl oldu da evlat-ı vatanın kafaları ve ruhları kendilerine teslim edilenler -ki memleketin en münevverleridir- vazifelerinin ehemmiyeti tespitinde bir metânete mazhar olamadılar? İşte bizi, muallimlerimize tamamıyla hak vermekte biraz tereddüde duçar eden ve kalbimize iğbirâra benzeyen bir his inka eyleyen düşünce budur. Bundan mâ'ada, mekteplerimizde zuhur eden bu buhranın muallimlerimizin son hareketiyle hükümetin sair devâ'irimizde sirâyetinden korkulabilir maâz-Allah böyle bir hadise zuhur (gazetede okunmuyor)tedbirlerinde bir faydası görülemez; düşmanlarımızın ekmeğine tamamıyla yağ sürülmüş olur. Her şey bize gösteriyor ki (gazetede okunmuyor) midelerimize taş bağlayacağız,

dişlerimizi sıkacağız ve sonuna kadar mukavemet edeceğiz. İstanbul ancak bu suretledir ki vatani vazifesini bîhak görmüş olacak ve şu saatte Anadolu'da kanlarını dökenlerin, canlarını feda edenlerin önüne pak bir nâsiye ile çıkabileceklerdir.

nr. 8656, 18 Nisan 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Madde ve Ruh

Darülfünunlular tarafından çıkarılmaya başlanan “Dergah” namlı bir mecmûada darülfünun medreselerinden İsmail Hakkı Bey makalesine şu sözlerle nihayet veriyor:

“...Bütün servet sâ mânî, hazırlıkları vasıtalarıyla, yakmaya, yıkmaya, öldürmeye gelen madde kuvveti, silah namına elinde yalnız bir asa tutan, servet namına cebince yalnız bir altmışlık taşıyan ve nereden çıktığı belli olmayan fakir bir dervişin nefesi önünde bakınız nasıl eriyor!”

İsmail Hakkı Bey’in bu makalesi, “Kerbelaya Giden Derviş” unvanı altında “madde” ile “ruh” un ezeli mücadelesini hikaye etmekte ve ruhun her cihetten maddeye galebe çaldığını ispat için Eskişehir ovalarındaki son mucizeleri misal göstermektedir. Bu mucizeler tevâlî ettikçe yeni neslin ruha ve ruhani kuvvetlere imanı günden güne daha ziyade sağlamlaşıyor. Nitekim “Dergah” ismiyle intişâr eden mecmûa –ki Türk gençliğinin en hâlis-üd-dem anâsırını ihtivâ etmektedir– münderecatının her tarafında bu imanın tecelliyâtını pek samimi bir surette izhâr ve ilân ediyor. Münevver tabakanın aldığı bu yeni istikâmet bazı kimseler tarafından hoş bir nazarla görülmektedir. Bunlar dolaşık ve loş bir “mistisizm” vadisinden fikri bir tereddîye doğru gittiğimize zâhibdirler. Zira, bir çok maddiyatçıların iddiasına göre “mistisizm” adı verilen bu esrarlı ve dini hava ancak inkıraza yüz tutan cemiyetlerin fezâsında tekevvün eder, bu hava tütsü, kül, ölü kokularıyla mahmuldür; o tütsü ki gözleri kaplayan dumandır, o kül ki hakikatleri örten ridadır, o kokular ki insanı marazi bir vecd içinde, hayalâtlarla müstehaselerin kol kola dolaştıkları muzlim bir muhite atar; burası vâhimeler, efsaneler ve hurâfeler vadisidir, buraya sapan bir daha hayata avdet edemez. Harekete düşman kesilir ve vücutlarını “Nirvana”ya vakfeden Hintli “fâkirler” gibi mevtâ-i bir atalet içinde diri diri çürümeye mahkum olur. “Mistisizm”e bu manayı verenler iddialarını ispat için beşeriyetin vâsi tarihinden acaba hangi devri misal olarak gösteriyorlar? Maddeyi temsil eden Roma hakimiyetini deviren cereyan acaba nasıl bir cereyandı? O nass ve yabis kurun-ı vasıtaya nihayet veren “Rönesans” mucizesi nasıl bir kuvvetle husul

buldu? Krekorum ovalarından gelmiş altı yüz altıya, bir çok eski imparatorluk enkazı üstünde tarihinde misli görülmemiş o koca ve yekpare Osmanlı saltanatını kurabilmek kudretini ne verdi? Madde mi? Yani fen mi? Demir ve çelik mi? Hayır; maddeden daha mukâvim, fenden daha doğru, demir ve çelikten daha sert olan ruhani kuvvetler verdi.

Hiçbir milletin tarihi bizim tarihimiz kadar evliya isimleriyle dolu değildir; Osmanlı devleti bir tekyeden çıkmıştır ve her padişahın kılıcını bir derviş nefeslemiştir. Unutmayalım ki ta Viyana surlarına kadar dayanan Yeniçeri erleri Hacı Bektaş Veli'nin muti' müritleri idi. Geçenlerde "ikdam" sütunlarında Ahmet Refik Bey bize "İnönü"nün bir şeyh yatağı ve bir derviş durağı olduğunu söyledi ve onu müteakip yine aynı gazetenin sütunlarında Köprülüzâde Mehmed Fuat'ın Anadolu'nun her bir taşı altında bir zâviye enkâzı bulunduğunu ispat etti. Esasen hepimiz az çok biliyoruz ki bizim ilk padişahımız bir şeyhin damadıdır ve ilk şairimiz keşkül bedest bir derviştir.

Türkün tarihini iç tarafından tetkik edenler pek sarîh bir tarzda görürler ki, hiç bir millet bizim kadar, sırrî olmamıştır ve aynı zamanda yine hiç bir millet hayat kavgasında bizim kadar galebe ve zaferle tetevvuç etmemiştir. Binaenaleyh, demek ki "Mistisizm" diye tarif edilen ve bir takım fevk-at-tabîiye kuvvetlere inanmaktan hasil olan bu halet-i ruhiye hiçbir zaman ne hayatın, ne hakikatin, ne terakki ve tekamülün düşmanıdır ve marazi, inkırâzı bir hadiseye delâlet etmekten ziyade yeni bir hayzın doğuşunu müjdeleyen bir vakıadır.

Bazı cemiyetlerin bağrında öyle muğlak alâmetler belirir ki, bu alâmetler sath-bin olanlara daima başka bir şekil ve mahiyette görünürler, kendilerinden hakiki manalarını istihrâç edebilmek için bu alâmetlerin tevliid ettiği netâyici beklemek lazımdır. Nitekim bugün millî varlığımızın umkunda sezindiğimiz "Ba's ü ba'd el-mevt" in birçoklarımız tarafından -belki hala- marazi birer hâlet mahiyetinde telakki edilen bir çok gayr-i tabii "anormal" ahvalden tevellüt ettiğine şüphe yoktur. Soğuk ve yâbis mantığımızla bizi ölüme doğru sürüklediğine zâhib olduğumuz hareketlerdir ki bugün önümüzde yeni bir devrin perdesini ve yeni bir alemin yolunu açıyor.

“Ba’s ü ba’d el-mevt” sırrı her millette mutlaka aynı tarzda tecelli etmez. Bazı milletler, kendilerini düştükleri musibetten ya sınâî, ya siyâsî, ya iktisâdî bir cihed ile, bazıları da yalnız ateş ve demirle kurtarırlar. Biz ne onlardan ne de bunlardanız... Bizim müderrisimiz kendi ruhumuz ve kendi imanımızdır. Bunların cuş u huruşa geldiği gün hissederiz ki bizim için halâs saati veyahut kalk borusu çalmıştır. Dini bir vecd içinde bütün gönüller uyanıyor; hamlar, korkaklar soğuk kanlılar kendi imanından ziyade başkalarının yazdığı kitaplara inananlar gittikçe başka bir asrın bakayası gibi geride kalıyorlar. İrtica hangi tarafta? İçinden çürüyerek dökülen dinsiz bir medeniyetin enkâzına yapışıp mutlaka dünü ihyaya çalışanlarda mı, yoksa taze bir hayzla yeni bir ufka doğru kaçanlarda mı? Mamafih, bu atlayışı, bu şahlanışı da mühlik bulanlar var, bunlar diyorlar ki: “çok koşmayınız, önünüz belki bir uçurumdur.” Onlara şöyle cevap vermek lazım gelir. “Korkmayınız, mademki dizginlerimizi ecdadımızın ellerine teslim ettik; onlar bizi kah yaya, kah atlı olarak dünyanın bütün yollarından geçtiler.”

nr. 8657, 19 Nisan 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Kusurlarımızdan Biri

Aramızda kusurlarımızın sayısız olduğunu iddia edenler var. Bu bed-binlere bazen hak vermek mecburiyetinde kalıyoruz. Fakat şu kayd ile ki bu kusurların gayri kabil tashih olduğuna kani değiliz. Biraz hüsn-i niyet, biraz azim ve gayret nefsimizi ıslaha kifâyet eder itikadındayız. Esasen kendi hatalarımızı görmek, naka'isimizi itiraf etmek, bir nevi Müşâhede ve tenkit hassasına doğru yükselmek bizi bu gayeye sevk eden yolların en sonlarından biri değil midir? Hatalarımızı görüyoruz, demek ki onları ta'mir etmek ve tekrarından ictinâb eylemek lüzumunu duyuyoruz.

Geçenlerde, yine bu sütunlarda "Rehbersiz İstanbul" unvanı altında bir makalem intişar etmişti. Bu makalemde diyordum ki: "şimdiye kadar içimizden hiçbir kimse çıkıp ta İstanbul'a dair küçük bir rehber bile tertip edememiştir." Meğer bu sözü söyler veyahut bu hükmü verirken ne kadar yanlış bir harekette bulunmuştum da farkına varmamışım. Bereket versin ki karilerimden biri, çok geçmedi, bir mektupla bu hatamı tashih etmek lütfunda bulundu. Bu zat bana diyor ki:

"Evet, filvaki, bu gün hemen ekserimiz İstanbul'umuzu hemen hiç tanımıyoruz. Fakat şimdiye kadar bir kimse çıkıp ta küçük bir rehber tertip edememiş değildir. İstanbul'un fethinden asrımız tarihine gelinceye kadar buyurduğumuz gibi henüz yer yüzünde duran ve baştan başa bir müzeden hiç farkı olmayan bu muhteşem fatihler payitahtından bahis bir rehberin yokluğunu düşünen pederim merhum kaymakam Raif Bey İstanbul'un her sokak ve mahallesini, cami ve tekkiyelerini şayan-ı dikkat ve temaşa mahallerini adım adım gezerek esaslı bir surette tahkik ve tetkik neticesinde cem ve tahrir ettiği ve (Mirat-ı İstanbul) namını verdiği üç ciltten mürekkep eserinin otuz yedi forma teşkil eden ve Boğaziçi'nden bahseden birinci cildini 1314 tarihinde top ve neşretmeye muvaffak olmuştu. Bu eser o zaman fevkalâde mazhar-ı rağbet oldu; neşri esnasında pek çok maarif perver zevat tarafından tebrik ve takdir nameler geldi. Mezkur cilde İstanbul un şayan-ı temaşa mahallerine dair bazı resimlerde derc olunmuş ise de bunların miktarı maksadı

temine kafi değildir. Elyevm bu eserin mevcut nüshası hemen hiç kalmamıştır. Balkan harbinden sonra mütekait olan merhum pederim birinci cilt dahi dahil olduğu halde mezkûr cilde devr-i sâbika tayy olunan bazı nakkâtı ilave etmek suretiyle hepsini birden tabettirmek ve buna İstanbul'un güzel bir planıyla bir de şehrin fotoğraflarını hâvi bir albüm ilave etmeyi düşünmekte idi. Bazı noksan olan aksamını itmâm için hergün İstanbul'un sokak ve mahallelerini gezmekle meşgul iken Harb-i Umûminin ilânı vebalin (gazetede okunmuyor) kağıt fiyatıyla maarif-i tabiyenin yükselmesi bu tasavvurunun mevki-yi faale ve (gazetede okunmuyor) tehir eylemiştir. Bununla beraber merhum Topkapı ve Sultanahmet parklarını gezecek olan ehl-i meraka bir hizmet olmak üzere (Mirat)ın ikinci cildinden mezkur mahallere ait malumat-ı tarihiyeyi ayrıca ufak birer risale şeklinde tab ve neşr ettirdi.

Muhâbirim bu son iki risaleyi de - ki birisi "Topkapı Saray-ı hümayunu ve parkının tarihi" diğeri "Sultanahmet parkı ve asâr-ı atıkası" namını taşıyor - bana göndermek lütfunda bulunmuştur. Bu risalelerin her ikisi de 1332 tarihinde intişâr etmiş olmalarına rağmen diyebilirim ki herhangi bir antika kitap kadar malum değildir. Esasen muhâbirim pek muhik bir teessüfle bu son iki eserin hiç rağbet görmediklerini söylüyor. Kim bilir muhitimizde merhum Raif Bey gibi ne kadar tetkik ve tettebbu erbabı var ki halkın lakaydisi ve münevverlerimizin bezginliği ve iştihâsızlığı yüzünden, sayılarının temeresi aydınlığa çıkmaktan mahrum kalıyor ve bazen hatta matbuat sahasına bile vasil olamayarak perişan birer müsvette halinde ebedi nisyâna mahkum oluyor. Nitekim geçenlerde İstanbul gençlerinden beş on münevver efendinin bir araya gelerek tıpkı bir zamanlar merhum Raif Bey'in tek başına yaptığı gibi payitahtı adım adım dolaşmak suretiyle, ne yeni ne eski kitaplarda hiç bir kayıtları görülemeyen bir çok bedî ve atik asarı meydana çıkarmakla meşgul bulduklarını öğrendik. Hatta bu gençlerden biri bundan bir kaç ay evvel bu meşkur teşebbüsün neticelerini bana göstermek himmetinde bulunmuştu. Bunlar bir takım küçücük defterler ki en vazî, en mensî binalarımızdan en muhteşemlerine ve en meşhurlarına kadar hepsine dair bir çok gayr-i matbu ve gayr-i mektup malumatı vallahi yapılmış bazı resimleri ve krokileri ihtiva etmektedirler. Bu defterler bu ateşli ve samimi sa'y sayesinde git gide belki ciltler teşkil edecek fakat mevcudiyetlerinden hiç kimsenin haberi olmayacaktır.

Biz her şeyi Frenk kitaplarından okumayı ve onlardan öğrenmeye o kadar alışmış ki içimizden birinin kendi fikri kuvvetleriyle ve kendi hususi vasıtalarıyla yaptığı tetkik ve tettebuların hepsi bize, ilk nazarda derin bir adem-i emniyet ilkâ etmekten başka bir şeye yaramıyor. Münevverlerimiz Avrupa ulumundan yalnız şüpheyi, gururu ve itimatsızlığı öğrendiler. “Adam sen de bizden de kıymetli bir mutetebbi‘ çıkar mıymış!” sözü az çok hepimizin düsturu oldu.

Geçenlerde “Akşam” gazetesinde İstanbul için bir rehber yapmak lüzumundan bahseden Falih Rıfki Bey de aynı mütâlaada bulunmakta idi; bu arkadaşımız Roma’dan yazdığı bir mektupta diyordu ki Avrupalılardan birinin gelip de bize payitahtımızı öğretmesini mi bekliyoruz? Buna ne şüphe var! Mademki aramızdan yetişen bir çok tetkik ve tettebbu erbabının say’larından haberdar olmak istemiyoruz, mademki bunların meydana getirdikleri eserler hiç birimizin rağbetine mazhar olamayarak unutulup gidiyor; o halde ya hiçbir şeyi öğrenmek istemediğimize veyahut bizi tenevvür edecek şulenin, vücudumuzu örten kumaşlar, ayağımıza geçirdiğimiz kunduralar, başımıza giydiğimiz fesler gibi mutlaka dışarıdan vurudunu beklediğimize hükmetmemiz lazım gelir.

İşte gerek fikriyat, gerek iktisâdiyât ve sînâ’iyat aleminde yerli metâına karşı taşıdığımız bu adem-i emniyettir ki kusurlarımızdan birini ve belki en büyüğünü teşkil ediyor.

nr. 8659, 21 Nisan 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Türk Kadını

Halite Edip Hanımefendinin İstanbul kadınlarına gönderdiği telgraf üzerine şehrimiz nisvân-ı muhâfelette şöyle böyle hareketler görülmeye başladı... Gerek Harb-i Umûmî senelerinde, gerek mütarekenin ilk aylarında memleket vazifelerini erkeklerden daha büyük bir şevk ve gayretle ikâ eden İstanbul hanımları son zamanlarda epeyce nâhoş bir atâlete daldılar. Bunların artık hiç bir şeyi mühimsemeyen, her şeyden bıkmış, usanmış bir halleri vardı. Anadolu'da zuhur eden son vakâyı bütün kalplerle beraber onların kalbini de sarstı, uyandırdı ve nihâyet Halite Hanımefendinin Anadolu dağlarının arkasından işitilen sesi bütün analara ve bütün hemşirelere hatiften gelen bir emir gibi tesir etti; artık o günden itibaren diyebiliriz ki kadınlar ordusu da seferber hale girmişti; o ordu ki silahı şefkat, ateşi muhabbet, zırhı siperi sabır ve metanettir ve hep gönüllerden müteşekkildir. Zira evi bekleyen ve çocuğu emziren kadını hiç bir vakit hiç bir kanun kendi isteği hilâfına serhatlerdeki kanlı vazifenin başına davet edemez. Bundan başka o, vatan erlerinin kendi canları pahasına müdafaa ettikleri ve kendi vücutlarının siperi arkasında korumak istedikleri mukaddesât meyanındadır.

Biz, senelerden beri düşmandan yalnız ecdadımızın mezarlarını, padişahlarımızın tahtını, camilerimizi, kitabımızı ve bayrağımızı kurtarmaya çalışmıyoruz, aynı zamanda, aynı derecede analarımızı, karılarımızı, hemşirelerimizi, sevgililerimizi himaye ve sıyanetiyle uğraşyoruz. Cephenin arkasındaki bu aziz mevcutlar yalnız sükûtları, yalnız göz yaşları, yalnız o mazlum tavırlarıyla en cebin bir adamdan bir kükremiş aslan çıkaracak kuvveti haizdirler. Binaenaleyh, vatanın tehlikeli anlarında kadın hiç bir şeye karışmasa bile her şeyi yapıyor, herkesi teşeccu' ediyor ve yorulan kollara her dakika yeni bir kuvvet veriyor demektir.

Hiç bir millette kadının mevki Türk kadınının ki kadar yüksek, hiç bir millette kadının oynadığı rol, Türk kadınının oynadığı rol nispetinde mühim değildir.

(1 satır sansür)

Yunan kralının Edirne'de ki camimize girip nutuk söylediğini işittik; Venizelos'un oğlunun Bursa'da bir mukaddes türbeye dayanarak aldıracağı resmi gördük;

(1 satır sansür)

Frenkler derler ki “Türk iki şeyine el uzattırılmaz, karısı ve silahı?” bu sözün doğruluğunu gittikçe daha iyi anlıyorum. Son Yunan istilâları, son Yunan taarruzları esnasında, kısmen bizzat gördüğüm, kısmen işittiğim bir çok vakıalar bana Türkün kalbindeki bu ulvi aşkın derecesini kemal-i serâhetle göstermiştir.

(3 satır sansür)

Bizdeki millî ve dini asabiyetin en mühim kısmını bu ulvi kıskançlık teşkil ediyor diyebilirim. Buna mukâbil az mıdır ki kadınlarımız yaralarımızı sarmak ve can verirken gözlerimizi kapamak ve arkamızda bıraktığımız yetimleri beslemek, teselli etmek için evlerindeki işleri bırakıp biraz da serhadde yaklaşsınlar, biraz da barut ve kan kokuları içinde çalışsınlar? Badema serhadde sükun hasıl olmayınca o yine de rahat yüzü görmeyeceğini ve harp cephelerinde ölenlerin biraz da kendisi için öldüğünü hisseden Türk kadını tarihte emsali geçmemiş bir şevk ve gayretle cenk hatlarının arkasındaki müdafaa ve muâvenet kuvvetini teşkile âzim oluyor.

Yaslı analar, kimsesiz dullar, bağıryanık sevgililer, badema siz bütün tesellinizi ancak bu sa’yda ve bu faaliyette bulacaksınız! Zira sizin için artık dünya zevklerinden hiç birinin hükmü kalmamıştır. Eminim; hepinizin kalbinde bir genç mevtâ yatıyor. On senden beri, evet, on seneden beri gidip de bir daha dönmeyenlerin adedi kalanların adedini geçti. Bazen düşünüyorum acaba bu harpten kendi hassasına bir matem yarası almamış kaç Türk kadını vardır diye... Hiç şüphesiz ki o bahtiyarlar bu bedbahtlara göre yüzde beş nispetindedir. Zira cephede vurulan her bir neferin ardında hiç değilse üç dört kadın birden yaralanıyor. Bunun içindir ki memleketimizin hudutlarında toz ve tüfek sesleri, kılıç şakırtıları ve hezimet, galibiyet naraları devam ettiği müddetçe kadınlarımızın evlerinde rahat rahat oturabilmelerine imkan yoktur diyorum ve hepsinin birden cephedeki askerler için çalışmak, onların imdadına yetişmek hususunda gösterdikleri bu tahalluğu pek tabii buluyorum.

Türk kadını Türk erine bu suretle yalnız bir kan borcu değil bir kalp borcu da ödemiş olacak ve bizim için ay yıldızlı bayrak kadar mukaddes olan baş örtüsünü

siyânet yolunda ölen şehidin gözleri onun okşayan parmakları altında şâd olarak kapanacaktır.

nr. 8662, 24 Nisan 1921

Müşâhede ve Mülâhaza Yine Anadolu ve İstanbul

Hiç şüphesiz ki İstanbul'un Anadolu'yu sevdiği kadar, Anadolu İstanbul'u sevmiyor ve zannederim ki sevmekte de bir fayda ummuyor. Çünkü anca buradakiler Türk milletinin en azimsiz, en gurursuz, en işe yaramaz anasıdır; bundan başka arada bir kendisini arkasından hançerlemek isteyen eller buradan çıkıyor, buradan uzanıyor. Anadolu son Ferit Paşa devrini bir türlü unutamıyor. O devir ki nasıl bir sabah, ne gibi bir şerait içinde açıldı, biz biliyoruz. O fetvalar, o beyannameler, o kavi inzibatiye teşkilatı dimağımızda kızgın çiviler gibi saplanmış hatıralardır. İstanbul tarihinin hiçbir devrinde bu kadar derin bir şeyn bataklığına batmamıştı. O zamanlarda karşı sahilten bu ayıp ve günah şehrine baktıkça onu bilmem bir ihtiyar sefihin kapatması kalpsiz bir fahişeye benzetirdim. Bu muhitin havasında ikide birde kanı başa hücum ettiren bir tazyik ve gönlü bulandıran bir taaffün vardı; herkes ayrı ayrı bedbahttı. Bu penceresiz zindanda hepimiz bir mahpus idik ve uzaktan uzağa Ankara bize bir arz-ı mev'ûd gibi gözüküyordu ve o zaman Ankara bize alttan alta: "Geliniz! Geliniz!" diyordu.

Şimdiki ıstırabımız o zamankinden daha aşağı değildir, Ankara küskün bir tavırla bizden yüzünü çeviriyor, bize karşı her fırsatta bir tizli iğbirarın emarelerini gösteriyor, hareketlerimizden bir çoğunu hata alûd buluyor. Hareketlerimiz... Lakin biz onlara sahip miyiz? Onlardan ne dereceye kadar mesulüz? Onlar ne dereceye kadar bizim irademizin, bizim içtihadımızın, bizim arzularımızın mahsulüdür?

Orada bu ciheti lazım gelen vuzuh ve insaf ile düşünüp taktir edenlerin sesini maatteessüf nadiren işitiyoruz. Anadolu matbuatından olsun, Büyük Millet Meclisi'nden olsun, ara sıra bize dair söylenen sözler biraz ekşi, yürütülen mütalaalar ve verilen hükümler biraz acıdır. Bu hazin kimsesizlik ve bu perişanlık içinde, yegane imdat ve teselli umduğumuz o saf ve ceyyit Türk aleminden esmekte devam eden bu soğuk ve sert hava alnımızı buruşturup, gözlerimizi yaşartmıyor desek yalan söylemiş oluruz.

(2 satır sansür)

geçenlerde Ankara'da münteşir refikamızdan biri bizim gazetelerin Yunan tebliğ-i resmîyelerini büyük haruf ile sütun başlarına geçirdiklerinden şikayet ediyordu. Bu haksız bir serzenîştir. Bizim kendi tebliğlerimizden mahrum kalıp da merak ve heyecandan titreyen halka hiç olmazsa Yunan tebliğlerini vermek ıstırasında kaldığımız günler çok oldu.

(1 satır sansür)

cephede olan bütün işlerden günü gününe haber verebilmek için her iki merkez arasında bir muhabere vasıtası teminine bile lüzum görmediler.

(1 satır sansür)

Vakıa bu menfi vaziyeti biraz da biz kendi ellerimizle hazırladık. Üç senedir temadi eden bir sürü mütevekkilane, ve mütezellil-âne faallerimiz yavaş yavaş birer emr-i vaki haline girerek bizi bir takım sıkı kayıtlar altında bağladıkça bağladı. Uhûd-ı atika namını verdiğimiz adli ve iktisadi kayıtlarda sırdan asıra böyle farkına varmaksızın yönlendiğimiz ve nihayet altında nefes almak imkanını bulamadığımız emr-i vakilerden ibaret değil midir? Her ne hal ise olan oldu, şimdi içinden çıkılmaz bir girivedeyiz; bu hususta Anadolu'nun bize karşı ikasına mecbur olduğu bir vazife var ki o da bize hiç değilse fikri ve manevî bir muavenet ve muzaherette bulunmak, emelde mevcut olan birliği amelde de tesise çalışmaktır. Zira, bir çok şeylerde biz Anadolu'nun takip ettiği hatt-ı harekette ancak bir sızıntı tarikiyle matla olabiliyoruz; bazen bizim sevdiğimiz şey hakikat hala tevafuk etmiyor ve bundan cihetimizin vecdini bozan bazı gayr-i mutarrid hareketler vuku buluyor. Bunlardan tamamıyla bizim mesul olmamız lazım gelir.

nr. 8664, 24 Nisan 1921

Hafta Musâhabesi

Hezar meslek bir adam–Pembe konağın çitleri-Eski ihtişamı, dış yüzü ve iç yüzü–Deftersiz tüccar, kasasız sermayedar-karnı aç, ne vakti var, ne de parası...Hayalin kudreti, kendini bir tröst reisi sanan adam- Harikuladelik merakı...– Bin bir teşebbüs, hiçbir mana“Reklam olsun...Reklam olsun!”–maksatsız bir müessese-Ali'nin külahı Veli'ye, Veli'nin külahı Ali'ye–Görünen netice-Sefalet mi? Felaket mi?

İşe pek Amerikanvâri başladı ama, pek alaturka hitam verdi. Hayata bir sosyalist olarak girdi, fakat girdiği yerden müflis bir kapitalist olarak çıktı. Politika yaptı, nefi edildi; esnaflık etti, gazete ve kartpostal sattı. Kunduracı, boyacı, arabacı, tiyatrocu, kahvehaneci, muharrir, münekkit, emperezariyor, mukarriz, faizci, murabahacı, avukat, naşir, tabi hepsini, hepsini oldu, dünyada mevcut mesleklerin her birine girip çıktı. Nihayet, bir pembe konakta mekin iken birden bire bütün bu mesleklerin pirleri ve perileri ayaklandılar, kendilerine yabancı olan bu adamı boğmaya çalıştılar; bir haftadan beri uykusuzdur, kabus içindedir, bağıyor, tepiniyor. Fakat her bağıışında, her tepinişinde bir tarafı daha çarpılıyor. Zannederim ki hubût adamdan –yok, yok paranın ma'bût olduğu günden itibaren- insanlar arasında hiçbir fert şu biçare kadar keşmekeş içinde kalmamıştır. Meğer o “Pembe konak” denilen keşane ne netameli bir yermiş! O pembe konak ki pencerelerinden her şey pembe görünüyordu. Ve bütün bacalarından gece gündüz mütemadiyen paralar akıyordu. Masalarda okuduğumuz sihirli saraylardan hiç biri bunun kadar harikulade vakaya şahit olmadı; Harun‘el-Reşit’in kasrı bile belki bunun derecesinde müdebdeb, mutantan ve muhteşem değildi. Kapısının önünde sabahtan akşama kadar iki otomobil islim üstünde horuldayarak, her an konak sahibinin emrine amade duruyordu. Memleketin en büyük sanatkarlarından, en mühim üdebasına kadar devrin bütün azamı merdivenlerinde kalpleri helecandan çarparak sabûr ve mütevekkil sıralarını bekliyordu. Kiminin elinde bir iri zümrüt, kiminin avucunda bir dizi inci, kiminin koltukları altında gümüş avânî, genç ve ihtiyar bir çok hanımlar cihangir bir hükümdara esir düşmüş melikeler gibi odaların eşiklerinde boyunları bükük çömelmiş oturuyorlardı. Denilebilir ki Osmanlı devletinin

payitahtında her yol “Pembe konağa” çıkıyor ve her yola pembe konaktan çıkılıyordu. Kim derdi ki...

Hayır, herkes diyordu ki bu ikbâlin bir idbârı olacaktır. Nitekim her şeyi iç tarafından gören bazı hakikat-bin kimselerin anlatışlarına göre bu konak haddizatında bakımsız, harap bir büyük evden başka bir şey değilmiş. Merdivenleri aşınmış tahtalardan müteşekkilmiş, duvarlarının sıvaları her taraftan dökülmüş bir haldeymiş, odaları çırpıplakmış ve sahibinin –o müthiş ve esrarengiz adamın- oturduğu hücre alelade bir komisyoncu yazıhanesinden farklı değilmiş. Kapısının önünde ne etrafı sırma işlemeli esvaplar giyinmiş “vale”leri ne gişelerden yalnız başları görünen sıra sıra katipleri, hatta ne de masanın üstünde elinde çevirdiği o mühîb servetin hesaplarına mahsus muazzam defterleri varmış; aldığı paraları sigara paketinin arkasına yazarmış, verdiklerini tebeşirle pencere kenarlarına işaret edermiş. Huzuruna kabul olunanlardan bir zat hikaye ediyor: “Biçarenin adam akıllı bir kasası bile yok, diyor, bütün parasını yırtık yırtık kağıtlar halinde cebinde taşıyor. Ben gittiğim gün lokantacıya borcunu ödemek üzere idi; -Evet, lokantacıya... “Pembe konak” sahibinin kendine mahsus mutfağı, aşçıları da yokmuş; adeta bir gazete muharriri gibi köşe başındaki lokantacıdan günde iki üç kap yemek getirtir ve onunla doyunurmuş, bazen de yirmi dört saat ağzına bir lokma ekmek koymadığı olurmuş- nitekim bize müşehadatını nakleden zatın orada bulunduğu gün de ikide bir mahzunane açlıktan şikayet ediyormuş; o kadar meşgulüm ki yemek yemeye vakit bulamıyorum diyormuş... Fakat Vaktaki lokantacının hesabını tasfiye etmek lüzumu hasıl olmuş, bu sefer de lazım gelen parayı bulamamış.

-Parası yok, vakti yok! O halde nesi vardı?

-Hudutsuz bir muhayyilesi...

Evet bu adam hudutsuz bir muhayyileye sahip bir şairdi; bir romancıydı, yalnız öyle bir şair öyle bir romancı ki gerek şiirlerini, gerek romanlarını kitap halinde yazacağı yere, hayat halinde yaşıyordu. O temelleri çürük, harap ve bakımsız konakta, o çıplak odalar içinde kendisini muazzam bir “tröst” bürosunda bir “Rockfeller” sanıyordu ve sabahları yatağından kalkıp da penceresine yaklaştığı zaman bütün İstanbul’u rengarenk bir serap halinde görüyordu; sokaktan geçen bütün

insanların her birini kendisine vermekle mükellef birer ecir telakki ediyordu. Para, sanat ve zeka namına şehirde mevcut ne kadar istihsal kuvvetleri varsa hepsinden şahsına mahsus harikulade bir iksir çıkarmak istiyordu. Bu iksirin havvası ne olacaktı? Kendisine ne temin edecekti? Zevk mi, kudret mi, muhabbet mi, şöhret mi, sefahat mi? Pek iyi bilemiyordu; yalnız bunun harikulade bir şey olmasına çalışıyordu. Harikulade bir şey... Koca şair, harikulade bir şey?.. Hayatta harikulade ne olabilir? Bunu hiç düşünemiyordu; bir dakika tahayyülden tefekküre vakit bulamıyordu. Sahne kurdu. Memlekette tiyatronun terakkisine hizmet etmek için mi? Hayır... Gazete çıkardı. Bir mesleğin veya bir prensibin neşrine çalışmak için mi? Hayır... Kitap ve mecmûa bastı, fikir ve edebiyat aleminde bedî bir gayeye doğru gitmek için mi? Hayır... boya sattı, terzihane açtı, kundura imal ettirdi, otomobil işletti, garaj yaptırıp esvap yapmak, ayakkabı satmak, yolcu taşımak, garajlara otomobil sokmak için mi? Hayır... Kendisine bütün bu işlere neden girdin, bütün bu birbirine benzemeyen teşebbüslerin manası nedir? diye sorulduğu vakit: “Reklam olsun, reklam olsun!” dermiş. Reklam? “Pembe konağa” mı? Kendine mi? Afyon çekmiş bir adam gibi baygın bir tebessümle gülerek: “Müessesese için!” cevabını vermiş. Müessesese... Lakin bugüne kadar hiç kimse bu müessesenin muayyen olarak yaptığı bu işin ne olduğunu bilemiyor. Evlere hizmetçi mi bulacak? Parasızlara para mı ikraz edecek? Paralılarından para mı alacak? Ali’nin malını Veli’ye Veli’nin malını Ali’ye mi satacak? (Burada mal yerine külâh tabiri daha muvaffak olurdu.)bütün bu noktalar pembe konağı gerek uzaktan seyredenlere, gerek içinde gezenlere hala meçhul kalmıştır.

Fakat acaba, o muhayyilesine hudut bulunmayan şair için hakikat tamamıyla tebeyyün etti ve şafak tamamen açtı mı? Yoksa o tatlı rüyası elan devam ediyor mu? Bütün delail bize bu rüyanın hala devam ettiğini gösteriyor. Çünkü pembe konağın sahibi hala sayıklamaktadır.

Doğrusu bütün bu acayip maceranın kahramanları içinde bence en ziyade merhamete şayan olan bu biçaredir. Şimdi nereye gidecek? Ne yapacak? Destelerle, yüzlük ve binlik banknotların zevkini tattıktan, pembe konağın ihtişamına alıştıktan sonra tekrar bir küçük dükkanda kartpostal satmaya ve akşam üzerleri bir sürü beş kuruşluk kağıtları saymaya mahkum oluştta ne derin bir fecaat var! Belki ona bu

kadar ceza kafi görülmeyecek, belki hayatının sonuna kadar mahkeme salonlarında sürüm sürüm süründürülecektir. Çünkü içine girdiği veyahut icat ettiği macera bu suretle epeyce bir müddet daha devam etmiş, yani biçare romancı romanını bir müddet daha fazla yaşamış olacaktır.

nr. 8667, 30 Nisan 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

İktisadi Cephede

Bundan bir ay evvel “Uyanalım!” ser-namesi altında neşrettiğim bir makaleye dair hala bir çok mektuplar almaktayım. Bu mektupların hepsi tasvibkârdır; diyorlar ki, hakikaten ne kara bir gaflet içindeyiz. Rumlarla alışveriş etmekle, Yunan harp îânesine iştirak eylemiş

(1 satır sansür)

kendi ellerimizle düşmana hediye etmiş oluyoruz! Zira, bu gayr-i kabil inkar bir hakikattir ki Türkiye'nin bütün Rumları öteden beri kazançlarının bir kısmını “Büyük Yunanistan” emeline masruf umura vermekle mukafillerdir. Vakıa bunlardan bazıları bu muâveneti kerhen yapar, fakat yapar, yapmaya mecburdur; kısm-ı azami ise, memnuniyetle ve kemâl-i vecd ve tahallukla âdeta bir zâhidin ibâdet edişi gibi tâ içinden gönlüyle vicdanıyla yapar ve bunlar en küçük köşe bakkalından en büyük tüccara kadar ekserini teşkil ederler.

Tabii herkes hatırlıdadır, Zambako Paşa isminde bu cinsten bir doktor vardı; bu adama para, haysiyet, şan, şöhret namına ne varsa hepsini biz vermiştik. Hâl-i hayatında bir Türk ten ziyade Osmanlı görünürdü; bütün saraylarımızın, konaklarımızın göz bebeği idi; günün birinde öldü ve... servetini Atina darülfünununa terk-i vasiyet etti. Her hayatı örten ölüm onun kinini bu suretle ifşa etmiş oldu. Zambako Paşa'nın vefatıyla Atina darülfünununa giden bu paranın bizim paramız olduğuna şüpheniz var mıdır?

Burada bu Zambako Paşa misalini gayet manidar ve tarihi bir vakıa olduğu için hatırlıyorum. Zira bu hususta serdedilecek yeni misaller la-ya'd ve lâ-yuhsâdır. Gayet manidar diyorum. Çünkü bu toprakta yaşayan Rumlar arasında hiç biri bu Osmanlı hekimi derecesinde bize temsil etmemiştii ve onun bulunduğu devirde henüz Venizelos'un intikam siyaseti cari değildi, böyle olduğu halde bile o adam son nefesinde aslına karşı olan borcunu unutamadı ve yıllarca Aziziye fesinin altında sakladığı Yunan emelini ve yıllarca Osmanlı nişanlarının, Osmanlı üniformasının altında sakladığı Yunan hissini ve Türk kinini ebediyetin eşiğinde var kuvvetiyle izhâr etmek lüzumunu duydu. Vakıa bu suretle hareket etmek onun hakkı idi; lakin

unutmayalım ki ona bu fırsatı vermemekte bizim hakkımız idi. Bu hakkımızı o gün isti'mâl etmedik, zira, koca Osmanlı Devletinin karşısındaki o küçücük inatçı Yunan hükümetine ve ona hizmet edenlere ehemmiyet vermek hatırımızdan bile geçmiyordu, ortada henüz Selanik, Edirne, İzmir yoktu ve bakir denizlerimizde henüz "Averuh" zırhlısının izleri görünmemişti. Fakat bugünkü, yedi yaşındaki çocuklarından, yetmiş yaşındaki ihtiyarlarına kadar bu millet, vahşi kin ve gayzla müc-hez olarakta can-gahımıza kasd için tepeden tırnağa kadar ayaklandı ve ziraat sahasında çekirgeler gibi tarlalarımızı, ticaret sahasında sülükler gibi limanlarımızı istila etmek istedi; bununla da iktifa etmeyerek bir de siyaset sahasında bir kurd sürüsü gibi mevcudiyet-i milliyemize savlet etmeyi düşündü; badema bütün cehtimiz, gayretimiz bunları her cepheden yenmeye masruf olmalı ve bütün maksadımız, emelimiz bunları hayatın her sahasında ezmeye ma'tûf bulunmalıdır.

Bereket versin ki Türk milletinin mühim bir kısmı bu hakikati anlamıştır. Geçenlerde "Uyanalım!" serlevhası altında neşrettiğim makale üzerine aldığım bir çok heyecanlı mektuplar bana nihâyet bu intibahın hasıl olduğunu ispat ediyor. Bunlardan bir tanesi var ki bir mektep çocuğu tarafından yazılmıştır, bu mektubu ihtiva ettiği safiyet ve samimiyete binaen buraya derç etmekte men'-i nefis edemeyeceğim. Bu çocuk yana yakıla bana şu sözleri söylüyor:

"Ben dokuz yaşındayım. Pederim bir eski askerdi, üç sene evvel vefat etti. Gerek muallimlerimden, gerek ailemden aldığım terbiye beni vatanıma ve toprağıma pek merbut kıldı. Halite Edip Hanım'ın İstanbul'a çektiği telgraftan ne kadar memnun oldum. Evet biz de yardım edelim. Lakin ne yazık ki bir taraftan kendimize, bir taraftan da düşmana yardım etmekteyiz. Bakınız nasıl: beş altı gündür burada top sesleri işitiliyor. Sordum, Yunan gemilerinden dediler. Yunan gemileri Gemlik ve Karamürsel taraflarını topa tutuyormuş. Kendi kendime acaba bizim bunlara karşı çıkacak gemimiz yok mu? dedim. Biraz sonra uçurma almak için çarşıya indim. Bir de ne göreyim! Bir takım Müslüman hanımları yiyecek ve giyecek almak için Rum bakkal ve manifotracı mağazalarına girip çıkıyorlar. Bütün bu mağazaları bir kaç zaman evvel Venizelos'un isim günü, beyazlı mavili bandıralarla süslenmiş olarak görmüştüm. İçimden kendi kendime sordum: Nasıl oluyor da Müslümanlar hala bu dükkanlara, bu mağazalara girip çıkmakta devam ediyorlar?"

Bu deruni suali her gün büyükler de kendi kendilerine irâd edip durmaktadırlar. Fakat bir sâ'if var ki vicdanımıza ve hissiyatımıza rağmen bizi elan Venizelos'un isim günleri kaplarına mavili beyazlı bandıraları çeken dükkanlara doğru itmektedir. Bu gafilâne ve ha'inâne itiyâttan vazgeçmek zamanı çoktan gelip geçmiştir. Fakat maatteessüf halkın mühim bir kısmı bunu düşünüyor ve yalnız nefsinde icrâ kabiliyetini bulamıyor. Niçin? Bu, halli müşkül bir muammadır.

Hepimiz biliyoruz ki Rumlar bizi siyasî ve askeri sahada kahretmeye kalkışmazdan evvel iktisâdi cepheden yenmeye çalışmışlardı ve bunda ne kadar muvaffak olduklarını bugün karşısında bulunduğumuz müşkülat pek vazih bir surette gösteriyor. Mora şebek cezaresinde Yunan hükümeti diye bir şeyin mevcudiyeti Türkiye Rumları sayesinde ve Türkiye Rumlarının Türklerden çektiği paralar sayesinde. Bu paralardır ki o küçücük hükümet büyüye, büyüye bugünkü haline geldi; bütün Rumeli sahillerimiz boyunca genişledi ve nihayet ciğirimiz mesâbesinde olan İzmir'le, kalbimiz mesâbesinde olan Edirne'yi kapladı. Bu mahluk vücudumuzun bir tarafında bitip de bizim kanımız, bizim canımızla beslenerek şişen ve günün birinde hayatımıza nihayet veren serâtân urları gibidir. Lakin serâtân illeti diğer hastalıklar gibi bizim gafletimiz, bizim ihtiyatsızlığımız yüzünden hâsıl olmaz, mukadderdir. Halbuki Yunan hükümeti mukadder değildi, ona vücut veren bizim suiistimlerimiz oldu.

Temenni ederim ki bundan sonra acil tedbirlere baş vurmak ve düşmanlarımızı aynı zamanda iktisâdi cepheden de yenmek suretiyle dünkü hataları tashih ve tamire çalışırız.

nr. 8670, 3 Mayıs 1921

Hafta Musâhabesi

1 Mayıs bayramı–Halkın tasallufu–Dünya bir asırda kaç defa yıkılıp yakılabilir?–“Penelopeia”nin örtüsü–Eski malzeme ile yeni bina kurmak istemeyenler–Rusya’daki macera–Faliyat kavliyatı geçiyor–“Gorki” Bolşevizme muhalif mi?–Şişman karınlı sermayedarlar, hilekar diplomatlar, solgun benizli mütefekkirler, ilh.–Cihan ihtilallerinin manası–Rusya Çarlığı, Romanoflar ve Roma Kayserleri–Kazazede gemi–“Titanik” vapurundaki iyi kalpli adamlar–Geminin batmasını bekleyenler.

(1) Mayıs bayramı nihayet bizde de tas’id edilmeye başlandı. Bu, Tanzimat-ı Hayriye’nin açtığı yolda son attığımız adımdır ve bizce ehemmiyeti çatal bıçakla yemek yemek, sakalı bıyığı tıraş etmek, alafranga saat kullanmak derecesindedir. 1 Mayıs bayramına cahil tabakanın tasâfi namını vermelidir. Bugüne kadar “tasalluf” ve “züppelik” yalnız münevver veya müreffeh tabakanın hakkı gibi görünüyordu; şimdi, mazlum ve fakir tabakada bundan istifâdeye ve bunu istimâlle başladı. Neden başlamasın? Geç bile kaldı. Kürre-i arz üstünde “müsâvât” çanları çalınmalı bir asrı geçiyor; bir asır ise pek uzun bir zamandır. Dünyanın yedi gün yedi gecede halk edildiğine bakılırsa bir asırda “5213” defa yıkılıp yapılması kabildir. Fakat maatteessüf biz henüz dünya dediğimiz o muazzam gülün belki milyarda birini teşkil etmeyen memleketimizi bile -yeniden yapmak şöyle dursun- tamire muvaffak olamadık. Bu adem-i iktidarın sebep ve illeti hiç birimizce malum değildir, yalnız hissediyoruz ki bizde yürümeyen, aksayan ve “Penelopeia”nin örtüsü gibi daima çözümlenip yeniden örülmeye başlanan bir şey var.

Vakıa 1 Mayıs bayramını tes’id edenlere göre, yeni bir bina kurmak için mutlaka eskiyi temelinden yıkmak ve eski malzemeyi şöyle bir tarafa atmak lazım gelirmiş. Fakat ne yazık ki bunların kemal-i istihkârıyla “eski malzeme” namını verdikleri şeyler bizim kemal-i hürmetle ve harz cân ile kalbimizin üstünde taşıdığımız mukaddesâtır; bu mukaddesâtın bazısı kanımıza karışmıştır; bazısı beynimizin nescini teşkil ediyor. Bunları çıkarıp atmak o kadar kolay bir şey mi? Kırmızı bayraklılar bunun kolay olduğunu söylüyorlar ve misâl olarak bize Rusya’da geçen macerayı gösteriyorlar. Vakıa orada yıkmak ve yakmak işinin harikulade bir

gayretle görülmekte olduğuna şüphe yoktur. Bundan beş on sene evvel bazı kırmızı kaplı kitaplarda okuyup da kanlı bir rüya namını verdiğimiz şey nihayet her hadiseden daha vaki, her vakiadan daha hakiki bir tarzda tekevvün ve teşkil etmeye başladı. İlk defa olarak “harikulade”lik de fiiliyât ve külliyyâtı geçti, bugünkü günde sisli, Sibiryâ cumûdyalarından, beyaz Kafkas dağlarına kadar uzanan ve görenin hiç değilse beşte birini teşkil eden o vası sahne üzerinde uyanan dramı, sözlerini birer deli saçması gibi gülerek dinlediğimiz Sosyalizm nazariyâcılarının acaba hangisi tahlil edebilirdi? Hangisinin muhayyilesi böyle bir şey ikâ’ane kâdirdi. Uzağa gitmeye hâcet yoktur. Harb-i Umûmî esnasında isimlerini o kadar sık sık işittiğimiz o “Bertrand Russell”lar, o “Nikolay”lar o “Lançko”lar, o “Gorki”ler şimdi bu hayalden daha harikulade, fikirden daha kuvvetli ve sözden daha mü’esser vak’a karşısında birer adi adam gibi kaldılar. Hatta diyorlar ki “Gorki” memleketinde olan biten işlerin ekserisine muhâlifmiş bile...“Gorki” aynı zamanda hem “sefalet”, hem “merhamet” mürşidi değil miydi? Demek ki onda nihâyet merhamet galebe çaldı. Gittikçe çalkalanan kan deryası önünde, çatısını saran alev –Allah verede Ahmet Haşim Bey bu kelimeyi görmese– içinden “Yeter!” diye haykırıyor. Zira, görüyor ki gitgide “kin”in cehennemi “muhabbet”in ateşini gölgede bırakıyor. Vakıta o kadar haksızlık o kadar zulm ve i’tisâf içinde sevmek ne müşkül! Şişman karınlı sermayedarı ve onun inci gerdanlıklılı düzgünlü karısını, hilekâr, desâs ve yalancı diplomatları, hep kendi nefsi için çalışan, kendini beğenmiş sarı benizli mütefekkirleri mefkuresiz orduları ve bunların heyecansız kumandanlarını sevmek ne müşkül! İhtilâllerin aleyhinde bulunanlar, ihtilâlleri lüzumundan fazla kakhâr, cebbâr ve müntakim bulanlar mürtecilerin ne derece soğuk kanlı, çirkin ve sevimsiz olduğunu bir dakika tahattur etmelidir. O vakit adalet ve müsâvât namına yapılan bütün o ifrâtkarlıkların, o taşkınlıkların, o haksızlıkların özü derhal meydana çıkar. Şimdiye kadar fertler cemaatleri ezmekle meşguldürler, şimdi de cemaatler fertleri eziyor. Kısmen vuku bulan, kısmen hazırlanan cihan ihtilâllerin manası işte bundan ibârettir.

Bunun içindir ki pek rahatına düşkün fertler 1 Mayıs bayramında mâtem tutarlar ve korkuya benzeyen nâhoş bir ra’şe geçirirler. Hükümetler de jandarmalarının, polislerinin faaliyetine her vakitten ziyâde germi vermek lüzumunu hissederler. Çünkü bu hükümetlerin kuruluşu fertlerin kuvveti ve sermayenin kudreti

üzerinedir. Bu iki renkten mahrum kalınca derhal yıkılacaklarını bilirler ve alının teriyle yaşayan kimselerden müteşekkil kitlelerden tehaşî ederler. Zira bunlar tabiatın o gür kuvvetleri gibidir ki ne nizâm, ne intizam tanır, ne medeni şehirlerin düzenine riâyet ederler, zamanı gelince yakarlar, yıkarlar, kırarlar, geçirirler.

Kim derdi ki o muazzam Rusya Çarlığı, bütün o altından ve çelikten yapılmış istihkâmlarıyla ve yüz binlerce kişiden mürekkep ordularıyla bir alay aç adamın önünde ve bu kadar az bir zaman içinde böyle hâk ile yeksân oluverecek o çarlık kim bilir kaç asırda o hale gelmişti; bir kaç aylık bir ihtilâl neticesinde menkıbevî saltanatlar sırasında geçiverdi. Elyevm Romanoflar bizim için Roma kayserlerinden daha yeni bir şey değildir.

Dünya baş döndürücü bir süratle dönüyor. Bunu durdurmak isteyenlerin akıllarına şaşmak lazım gelir; ne beyhude cehd, ne beyhude gayret, ne nafil yorgunluk!...

Kendi haline bırakılmış şu biçâre beşeriyeti kim kurtaracak? İnce düşünen ve derin gören bir kimse için devrin fecaati akla veleh verecek bir mehâbettedir. Kürre-i arzın hâli tıpkı bir kazazede geminin halini andırıyor; bu gemi fırtınalı bir deniz içinde her tarafından tutuşmuştur. Kaptanı yoktur, pusulası kırılmıştır; bu denizi kim durduracak? Bu gemiyi kim söndürecek? Çünkü herkes kendi başının derdine düştü. Bir vâveyladır gidiyor. Kimi kendini suya atıyor, kimi canını kurtarmak için direklere tırmanıyor; kimi müthiş bir sara içinde kendi etini kendi dişleriyle kemiriyor ve ihtilâçlarla yerden yere yuvarlanıyor. Bu kazazede gemide bundan dokuz on sene evvel bir cumûdyaya çarparak batan “Titanik” vapurundan bir çok merhametli adamların acizleri, ihtiyarları, kadın ve çocukları kurtarmak için kendi hayatlarını tehlikeye koyduklarını işitmiştik.

Halbuki şimdi kazaya uğrayan bu meşûm sefinede bu iyi adamlardan da eser yoktur. Burada “Altta kalanın canı çıksın!”, “Geride kalan boğulsun!” feryâtlarından

başka bir ses duyulmuyor. Bunun içindir ki insanlar arasında geminin tamamıyla mahvolmasını temenni edenler var. Bunlar çok zayıf sinirli kimseler olsa gerek...

nr. 8674, 7 Mayıs 1921

Hasbıhâl

Tereddî

Cetlerimiz köklü ve muvaffak idiler, biz zayıf ve muvaffakiyetsiziz. Niçin? Zira tereddîye uğradık, kanımız eskidi, bozuldu, öyle değil mi? Hüzâ, inkırâz ve tereddî... Bunlar öyle kelimeler ki hiç bir hadiseyi kafi derecede izâh etmiyor. Bu kelimeler bizim için bazı tıbbi tabirlerden daha müphemdir. Mesela hekimlerimize Seratân illetinin nevilerinden ve alâ-iminden bahsederler, bunun kabil tedâvi olmadığını söylerler; fakat, bunu tevlid eden sebepleri bir türlü izâha kâdir değildirler.

Son zamanlarda bütün içtimâî dertleri izâh eder gibi görünen bu tereddî kelimesini de içtimâiyat mütehasısları yalnız söylemekle iktifa ediyorlar ve bu kelimenin tevsîm ettiği hadiseyi doğuran esbap ve avâmilin mahiyetini mâhiyetini keşf ve tasrihe lüzum görmüyorlar veyahut imkan bulamıyorlar. Eski Frenk mütefekkirlerinden biri Montesquieu “Roma devletinin azamet ve inkırâzı” nam eserinde bu devletin kendi müesseselerini ve kendi teşkilatını terk ederek, bir takım yeni ve yabancı teşkilata temsil etmek istediği için mahvolduğunu söyler. Bu hükmün ne dereceye kadar doğru olduğunu bilemeyiz. Zira bu adamla bizim aramızda iki buçuk asırlık bir şekk ve tereddüt devresi var. bu devre bize hiç bir şeyi tamamıyla izâh etmemeyi, kat’i hükümler vermekten tevakki eylemeyi öğretti. Tabii ve içtimâî hadiseleri bir takım aletlerle görüp, bir takım rakamlarla ifâde etmeyenlerin sözüne kimse inanmıyor. “Tereddî”yi ise ne bir aletle görmek, ne bir rakamla ifâde etmek kâbildir. Bu seratân illetinden daha esrârengiz bir hastalıktır, çünkü ne ur, ne yara halinde alâmetleri vardır.

Biz, bu tereddî kelimesini kendi lisanımıza mal ettikten ve kendi kendimize yakıştırdıktan beri, diyebilirim ki içimizde adeta feraha birer rahatlık hissediyoruz; tıpkı o hastalar gibi ki, hastalıklarına bir isim bulduktan sonra, (Bu isim ne kadar vahim bir şeyi ifade ederse etsin) tatlı bir tevekküle terk-i nefis ederler. Binaenaleyh, bizde sırası düştükçe “Eyvah, tereddîye uğradık!” derken “Oh, kurtulduk!” der gibi geniş bir nefes alıyoruz. İçimizden bazıları, içtimâî bünyemizde keşfettiğimiz bu marzın fenni bir tarzda yaşamadığımızdan neş’et ettiğine kanidirler. Bunlar o derece

sath-bindirler ki müşâhede ettikleri vakanın esbabını neticesi ve netâyicini esbâbıyla karıştırırlar. Mesela derler ki, bakınız şu çehrelere ne kadar sarı, bakınız, şu gözler ne kadar sönük, şu omuzlar ne kadar düşük; şu vücutlar ne derece cılız ve biçimsiz, şu karınlar ne kadar şiş! İşte hıfz-üs-sihat kavâ'idine riayet etmeksizin yaşayan bir milletin efrâdı böyle olur, bu hâle girer. Efendim, memleketimizin halkı ekseriyet itibâriyle kara bir cehâlet, içinde yaşıyor, hasta olduğu vakit kendini hacıya, hocaya okutuyor, tıbbın imdâdından kaçıyor; vücudunu sıtma kemiriyor salsatu almaktan tahâşi ediyor; frengi etini kemiriyor, şankırlarının üstüne muska takmakla iktifâ ediyor: bunlar tereddîyi maddi ve bünyevi bir şekilde anlayanlardır. Bir de onu fikri ve manevî bir nokta-yı nazardan müşâhede edenler var. bu gibiler devâyı göstermek suretiyle illeti teşhis ettiklerine kâildirler. Mesela derler ki, kafamızı bu asrın icâbetine göre yontmadıkça ve ruhumuza Garp alemini tenvir eden kemâlât umdelerini ekmedikçe bizim için ne terakki, ne halâs mümkündür; mutlaka, çürüyüp gideceğiz.

Biz ki bu iki zümrenin ortasındayız; birine soralım ki, birer devden hiç farkı olmayan eski cetlerimiz doktor Mençikof'un fennine göre mi, yoksa "Moller"ın jimnâstik usulleri sayesinde mi yaşıyorlardı? Ve diğerine diyelim ki, Türkler şarkta misli görülmemiş bir medeniyetin halkıdır, her devirde dehalarının ne kadar yaratıcı bir kabiliyette olduğunu ispat edecek eserler vücuda getirdiler ve his aleminin en yüksek zirvelerine çıktılar. Bizim kafaları yontulmamış ve ruhları işlenmemiş milletlerle hiç bir alakamız yoktur; üzerimize çöken bu siyasî gecenin içinde hatvelerimize vereceğimiz istikâmet ecdadımızın bıraktığı ayak izleridir ve nail olmak istediğimiz şey kendi ruhumuzun uyanmasıdır.

Biz o kanaattayız ki, her millet kendi müesseselerini terk ettiğinde ve kendi ananeleri haricine çıktıktan sonradır ki fena bulur ve tereddî denilen illete müptela olur. Tereddî bir nevi yoldan çıkıştır; tereddî bir nevi melezleniştir. Esasen bu kelimenin fenni manası da budur; kimyagerler bazı mikroplar için "tereddî imiş" derler; bu aslını kayıp etmiş, şekil ve mahiyetini değiştirmiş demektir.

Bazı nebâtâtı kendi iklimlerinden alıp başka yerlere naklederler, bu nebatlar her türlü gayret ve ihtimama rağmen yavaş yavaş kurumaya, yaprakları rengini

kaybetmeye, gövdeleri küçülmeye, başlar bütün manasıyla bücür olurlar, kavrulurlar. Yani tereddî ederler. Nitekim sıcak iklimlerin bazı meyveli ağaçları vardır ki soğuk iklimlerde dikildikleri zaman bütün zâhiri hassalarını muhafaza etmekle beraber meyve vermezler; cesâmetleri o cesâmettir, renkleri o renktir; yaprakları o yapraklardır, fakat usârelerinde aynı kuvvetten eser kalmamıştır. İşte bu ağaçlara da tereddî etmiş nebâtât adını verirler.

Kendi cetlerinin kemiklerinden tereşşuh eden havanın haricine çıkan ve kendi kalplerinin çarpıntısından başka seslere koşan insanlar da tıpkı bu ağaçlar gibi kurumaya, meyvesiz kalmaya, bücürlenip piçleşmeye mahkumdur.

Hamiş—Bir kaç evvel sanayi‘i nefise mektebi hakkında yazdığım bir makalede müessesenin idaresine ait bir takım yolsuzluklardan bahsetmiştim. Maalesef makalenin sanayi‘-i nefise talebesinin umumuna ait bir ta‘riz mahiyette telakki edildiğini haber aldım. Bu mu’sef suitefhime muhill olmadığını beyân ile tevzihi keyfiyet eylerim.

nr. 8675, 8 Mayıs 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Nasıl?

İstanbul'a geldiğim günden beri her taraftan beni karşılayan şey bu "Nasıl?" sorusudur. Nasıl?...Bunu dostlarımdan dudaklarından işitiyorum, aşınarımın gözlerinden okuyorum ve bana simaları gibi huyları da meçhul kari'lerimin uzaktan uzağa aynı kelimeyi tekrar ettiklerini seziyorum. Filvaki, Anadolu'dan henüz dönmüş bir adam karşısında bütün İstanbul halkı, dost düşman bütün İstanbullular, hatta yabancılar acayip bir merakla kıvranan birer istifham işaretidir.

Bu istifham işaretlerinin bazılarını iki üç kelime ile birer hayret işareti haline sokuvermek kabildir; fakat bazıları ne söyleseniz, ne kadar tafsilat ve malûmat verseniz daima o muhteliç kıvrımlarını muhafaza ediyorlar ve gözünüz önünde gittikçe büyüyen ve gittikçe kalınlaşan mehip birer istifham işareti halinde kalıyorlar. Bunlar ya hiçbir şeye inanmayan veyahut her şeyden ümidini kesmiş kimselerdir. Senelerden beri baş döndürücü bir süratle birbirini takip eden millî felaketler, millî nekbetler bunlarda artık hayra inanmak ve bir beşerâtı sevinerek telakki eylemek kabiliyetini öldürmüştür. Onun içindir ki bunların "Nasıl?"ında iki katlı bir istifham vardır. Mesela bunlara desiniz ki millî ordumuz bir sene içinde birbirinden kanlı üç meydan muhaberesi kazandı; nasıl oldu da kazandı? Diye sorarlar. Mesela bunlara desiniz ki genç ve küçük ordumuz bir taraftan dövüşüyor, çarpışıyor, diğer taraftan büyüyor, kuvvetleşiyor; gittikçe düşman önünde kahr bir kudret haline giriyor; Nasıl? Diyorlar. Nasıl oluyor da böyle oluyor?

Vakıa bu öyle bir soru ki, Anadolu'dan dönen, hatta Anadolu'da dövüşen bir adamda kendi kendine tekrar edebilir. Orada cereyan eden bütün vakaya yakından şahit olduktan sonra yine Anadolu zaferlerinin sırrına eremez, kendi kendine daima şunları sorar:

"Son sistem teçhizatı, askerinin adedi ve vesaitinin bolluğu itibarıyla
(2 aatır sansür)

Önümüze çıkan zinde ve tuvanâ bir düşmanı biz nasıl oldu da on senelik bîaman ve müsel sel muhaberele rden orta kalmış her türlü vesaitten mahrum yorgun bir orduyla bir sene içinde üç defa, evet üç defa mağlup ettik? Mütarekeyi müteakip her şeyimizi elimizden almamışlar mıydı? Anadolu'nun en genç en yiğit evlatları bir ucu Hint denizlerine, diğeri Kafkas dağlarının şahikalarına dayanan Osmanlı Saltanatının şanı ve şerefi, hayat ve istiklali için kimi ateşin çöllerde, kimi karlı tepelerde hep ölüp kalmamış mıydı? Parça, parça kafi le kafi le dönenler hep ya esaretin ya ricatın mihneti ile iki büklüm olmuş biçarele rden ibaret değil miydi?

(8 satır sansür)

İşte, bütün bunları hatı rından geçiren bir adamın gelecek zaferle re inanması şöyle dursun, olmuş geçmiş zaferle re inanması bile epeyce zordur. Ben ki o mehî p mücadelenin içinden dönen bir adamım hala bir mucize yıldızı altında yaşadığımız a kaniim. Fakat yalnız şu fark ile ki mucizelerin kendiliğinden vuku bulmadığını biliyorum. Mucizeler bir takım icaz-kâr insanların kudret ve iradesiyle husule gelen ulvi hadiselerdir. Sevinsin o millet ki bugün talini o icaz-kâr insanların eline bırakmıştır.

Bu cümleyi yazarken bana "Nasıl?" sualini irat edenle rden birçoklarının bıyık altından güldüklerini hissediyorum. Bunlar bana demek istiyorlar ki: Kendine gel, kendine gel; bu hayal-perestâne sözle rin sırası değil. Yaşadığımız devir bir hesap devri, bir makine ve para devridir. Mucize ve icaz kelimele rinin artık manası kalmamıştır. Bize aklın alacağı ve fennin kabul edeceği şeyle r söyle!

Fakat ben (şu satırları yazan adam) desem ki o mucizelerden bir çoğunu kendi gözle rimle gördüm, o icâz kârların yanı başında yaşadıklarını hissettim, acaba fen, ispat ve hesap düşkünü sualcilerim bana biraz inanmak lutfunda bulunurlar mı? Desem ki harbin şiddetli devrele rinde dört gün dört gece gözüne bir dakika uyku girmek sizin tepeden tepeye dolaşan kumandanlar gördüm; desem ki taze yarasından sızan kanlar yarın beline kadar battığı ve günle rden beri kımıldamadığı çamurları kızılaştıran ve tek başına kaldıktan sonra bile kendinde ileriye doğru sürünmek kudretini bulan genç ve yaşlı bir çok zabı tle r gördüm; desem ki düşmanın bila-kasla işleyen mitralyözle ri üzerine, müthiş bir kurşun sağanağı içinde çıplak süngüle rle "Allah Allah" diye koşuşan neferle r gördüm ve nihayet desem ki Anadolu'nun atlı ve

arabalı bir yolcu için bile met'ab ve tahammül-şiken yollarında günlerce sırtlarında mermiler taşıyan veyahut civânların çekemediği top arabalarını fevk'l-beşer diyebileceğim bir şevk ile en sarp yokuşlardan sürükleyen yalın ayak, bağı çıplak köylüler gördüm; acaba şüpheli sualcilerim bir dakika için mucize denilen şeye inanmak hidayetine erer mi? Zira, bütün bunlar mucizeden başka nedir? O mucizeler ki bütün esrarını millîyetini ve hak-ı hayatını hummalı bir tarzda idrâk eden halkın kalbinde ve asâbında aramak lazım gelir. Fertler gibi milletlerin de vecd u cûşîş anlarında harikulâdeleştikleri ve hesap ile kitabı alt ve üst eden ef'âl ve harekâta buldukları vakidir. İşte Anadolu işte Türk Milleti hayatının böyle bir fevk'el-tabii anını yaşıyor ve işte bunun içindir ki muharrirlerimizden birinin dediği gibi "Kağnı arabası kamyonu yeniyor."

Ben Anadolu'ya gitmezden evvel kuvve-yi manevîye denilen şeyin millet mücâdelelerinde büyük bir rol oynadığına ve bazı hadiselerin ruhundan gelen bir cüretle husûl bulduğuna kânidim.

Şimdi yalnız kuvve-yi manevîyenin ve yalnız ruhtan gelen cüretin her şeye kadir olduğuna imân ediyorum. Fakat şu şart ile ki kuvve-yi manevîyeden her türlü mantıkî kuyûtta azade kör bir cesaret manası çıkarılmamalıdır. Harb-i Umûmîde hakim olan bu yanlış tarz-ı telakkî bizi maceradan maceraya sürükledi ve Arabistan'da Mısır seferi felâketini, Kafkas Cephesinde Sarıkamış hâilesini doğurdu. Bu sefer her nefer ne için ve kim için harp ettiğini biliyor ve her kumandan kuvvetinin derecesini ölçebilecek bir idrake mâlik bulunuyor. Bugünkü millî Anadolu ordusu ne ruh, ne şekil itibâriyle dünkü imparatorluk ordusuna benzemiyor. Bir çok mahrûmiyetler içinde ve bir çok müşkülât ile meydana gelen, âdeta kendi kendini yaratan bu ordu Türk milletinin hem bilgi, hem sesi, hem ruhu, hem de aklıdır. Duygu, irfân ve izân namına neyimiz varsa hep onda tecelli ediyor. O yalnız bugünkü vatan müdafaasının suru değildir, yarınki medeniyet, refâh ve saâdet binasını kuracak olan yapıcı kudret de diyebilirim ki şimdiden yalnız onda tecelli ediyor. Buradaki nasılcılardan birisi bana soruyordu: Siyasî cephemiz askerî cephemize nazaran pek zayıf değil mi? Bir diğeri daha ileri giderek irfan ve tehzîp sualini irât ediyordu.

Bunlara dedim ki: Bizim bir tek cephemiz var, o da Kocaeli'nden Afyon Karahisar'a kadar, boğmaya hazır bir açılmış pençe gibi duran cephemizdir. Bu pençe karşısındakinin gırtlığını sıkıp bir kah-hâr yumruk halinde ta İzmir körfezine kadar uzandığı gündür ki aradığınız ve istediğiniz diğer cephelerde kendiliklerinden hâsıl oluverecekler, laf ve küzâfa o kadar kulak asmıyorlar ve medeniyet aleminin altından ve tunçlar kapısını ancak kuvvetlilere açtığı pek iyi biliyorlar ve yine bunun içindir ki büyük bir Frenk siyâsinin Harb-i Umûmîde parlâmentosundan vaki istizahlara yalnız "Harp ediyorum, başka bir şey bilmiyorum." Diye verdiği cevabı kendilerine en basit ve fakat sağlam bir düstûr-ı hareket telakki ediyorlar.

nr. 8881, 6 Aralık 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Bir Açık Söz

Türkçe refiklerimizden birinin Ankara muhabirinden aldığı bir telgraf nâmede Mustafa Kemal Paşa tarafından son defa Büyük Millet Meclisi'nde irat edilen bir nutkun bazı parçalarına muttali olduk. Metni ve Heyet-i Umûmîyesi bize henüz meçhul bulunan bu nutkun ne gibi esbap altında ve nasıl bir hava içinde söylendiğini bilmiyoruz. Yalnız muhabirin verdiği bazı kısa malumat-ı tafsilata göre icra vekillerinin vazife ve mesuliyetine dair tanzim edilmiş bir layihanın müzakeresi esnasında söylenmiş olduğuna vakıfız. Bu kadar vukuf ise Millet Meclisi reisinin beyanatı hakkında bize kafi derecede vazih bir fikir veremez; ez cümle Ankara muhabirinin telgrafında okuduğumuz şu cümle: "Bir emperyalizme, kapitalizme karşı mücadele eden bir milletin halk hükümetiyiz." Cümlesi biraz da bu yüzdendir ki şiddetli rüzgarlardan ve fazla aydınlıktan sarsılan fakrül-demler gibi fazla inkılâpçı ve fazla cüretli sözler önünde bir nevi baş dönmesine uğrayan zavallı İstanbul muhitinde derhal şaşkınlığa benzer bir vehim ve hayret uyandırdı ve içimizden bir çok canlarının telaşlı telaşlı: "Nasıl, şimdide komünizme doğru mu gidiyoruz?" diye sorduğu işitildi. Fakat aynı zamanda yine Mustafa Kemal Paşa'nın "Biz ne demokratlara, ne de sosyalistlere benzemeyiz, tarz-ı idaremiz ne demokrat hükümetlerin, ne de sosyalistlerinkine muadildir. Biz kendi kendimize benzemekle müftehiriz." sözleri bu tutuşan eteklere biraz su serpti, "Ha demek ki maksat Rusya'yı kasıp kavurduğu söylenen Bolşevizme doğru gitmek değilmiş, neyse hamt olsun!" denildi. Lakin yine bir kısmın kalbindeki endişe tamamıyla zail olmadı; hele bu gibi "izm"le nihayet bulan içtimâî mesaliğe dair birkaç kitap okumuş olmak mazheriyetine erenler eminim ki Büyük Millet Meclis reisinin biri birini takip eden bu cümleleri arasında azim bir tezat aramaya kadar varacaklar ve bir taraftan kapitalizmin düşmanı biziz diyen diğer taraftan sosyalistlere hiç benzemeyiz iddiasında bulunan bu hatibin maksadını pek karanlık ve karışık bulacaklardır.

Halbuki Mustafa Kemal Paşa en ziyade muhakematındaki aydınlık ve sözlerindeki vuzuh ile temâyüz etmiş bir şahsiyettir. O ne bir hülya-perver, ne bir nazariyatçı ne bir malumat-furuş, ne de bir belagat düşkünüdür. Onun dimağında her mesele adeta imbiikten geçmiş gibi musaffâ bir hale girer. Bu dimağ harikulade bir

hadis ve tahlil kuvvetinde mücehhezdir. Onu çok defa hitabet kürsüsünde tez söylerken gördüm, ne hareketlerinde bir ufak taşkınlık, ne de gayet kolay bir teselsulla birbirini takip eden cümlelerinde edna bir şişkinlik müşâhede ettim. Köhne ve magşuş bir tehzip eseri olarak hemen her hatibimizde hissedilen o tumturaklı, içi boş, mutantan ve sahnevi hitabetten hiçbir iz taşımayan ilk Türk hatibi diyebilirim ki Mustafa Kemal Paşa'dır. Binaenaleyh, onun herhangi bir beyanatında müphem ve muğlak noktalar bulmak şöyle dursun, hatta ne eksik, ne fazla bir kelimeye bile tesadüf etmek mümkün değildir. Emin olmalıdır ki her ne söylerse mutlaka bir maksada mebnidir ve bir hakikati ifade etmek içindir. Zekası kadar siyasî terbiyesi de der-best olan bu hükümet adamının lalettayın bir pot kıracağına, bir gaf yapacağına da ihtimal veremeyiz. Millî hareketin iptidasında bize yalnız büyük bir asker ve cesur bir kumandan heyetinde görünen Mustafa Kemal'in iki seneden beri devam eden siyasî faaliyetini dikkatle tetkik edecek olursak görürüz ki hiçbir kolunda ve hiçbir fiilinde, hiçbir defa zerre kadar acemilik ve beceriksizlik vaki olmamış ve bütün teşebbüsleri harp cephelerinde olduğu kadar siyasî ve idari sahada da daima muvakkakiyetten muvaffakiyete yürümüştür. Binaenaleyh o derece gayr-ı tabii zaman ve ahvalde bile hiçbir an ayağı sendelemeyen bu adamın her şeyin o kadar tabii mecrasına girdiği ve riyaset ettiği hükümetin kati bir istikrar ve itibara mazhar olduğu bir sırada birden maceraperestane bir yola sapmasına nasıl ihtimal verilebilir? Mustafa Kemal Paşa'da bütün emellerini ve iradesini şahsında temsil ettiği Türk milleti kadar bilir ki bizim davamızın komünizm kapitalizm davasıyla hiçbir münasebeti yoktur ve mukaddes istiklalimizin istihsalından başka hiçbir maksada matuf değildir.

İstiklal...Fakat Türk milleti için istiklalın manası nedir? İstiklalimiz deyince ne anlıyoruz? Bu, Türk hükümeti denilen siyasî ve tarihi müessesin Türklerin ekseriyeti teşkil ettikleri bir saha dahilinde haricin müdahale ve tasallutlarından masun bir halde kendi kanunları, kendi ananeleri dahilinde icra-yı hükümet etmesinden ibarettir? Yoksa daha geniş bir nokta-yı nazariden Türk milletinin gerek irfanen, gerek iktisaden bilakayt ve her türlü harici nüfuzlardan ve kayıtlardan azade olarak kendi vesaitiyle azami inkişafına mazhar olması mıdır? Hiç şüphesiz ki istiklalın bu ikinci tarifi bizim için bu birinciden daha ziyade haiz-i ehemmiyettir.

Zira tehlikede olan şey bizim idari istiklalimiz değil, asıl millî istiklalimiz olan iktisadi hürriyetimizdir.

(10 satır sansür)

Bütün istiklalini kaybetmiş milletlerin haline dikkatle bakılacak olursa görülür ki onlarda eksik olan şey kendi dilleriyle konuşan ve kendi kanunları dahilinde icra-yı hükümet eden siyasî ve idari müesseseler değildir.

(7 satır sansür)

bu bariz ve sade hakikati herkesten evvel hissedenler -ki bunların başında Mustafa Kemal Paşa bulunuyor- Türk davasının hududunu bu nokta-yı nazardan da tevsi etmek lüzumunu görüyorlar ve her hakikatten üstün olan iktisadi hukukumuza, idari ve siyasî istiklalimiz derecesinde ve belki ondan ziyade ehemmiyet veriyorlar. Bu sahada ise bizim yegane düşmanımız hiç şüphesiz, ne şu ne de bu devlet, ne şu veya ne bu millettir; ancak devlet bu millete de hakim olan müthiş ve kah har kapitalizmdir. O kapitalizm ki aynı zamanda medeniyet ve insânîyetin de düşmanıdır. O kapitalizm ki Harb-i Umûmî denilen mühim badireyi ve onu takip eden ve onu takip etmekte olan birbirinden korkunç faciaları doğurdu.

İşte, Ankara'daki büyük Türk bununla mücadele ettiğini söylüyor.

nr. 8883, 8 Aralık 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Sait Halim Paşa

Geçen sene Talat Paşa'yı vuran kurşun bu sene Sait Halim Paşa'yı da yere serdi. Kahire'de doğan, Paris'te büyüyen ve servetini Monte Carlo'da veya Nice'te yedikten sonra İstanbul'a gelip yerleşen ve hala bir çok kişinin anlayamadığı bir tali cilvesiyle Yeniköy belediye riyasetinden hariciye nezaretine, oradan da sadaret makamına fırlayan bu adam, hayatının büyük zahiri vakar ve ciddiyetine rağmen hiç şüphesiz ki her şeyden evvel bir maceraperest idi; her maceraperest gibi de israfi ve onun mütemmimatından olan tantana ve debdebeyi pek severdi; bu hırs ve gururu yakına kendi babasından kalan malı son habbelerine kadar yedikten sonra Osmanlı Devletini yine babasından kalmış bir mal gibi idareye yeltendi; filvaki, Sait Halim Paşa gibi fantaziyeleri ne-mahdut bir prence o zamanki Osmanlı Hükümetinin başına geçmekten daha hoş bir şey bulunamazdı.

Derler ki Sait Halim Paşa ne hariciye nezaretinde, ne de sadrazam iken devletin mühim umurundan pek o kadar haberdar olmazmış(!) Nitekim Harb-i Umûmiye atılışımızı herhangi bir adam gibi Halim Paşa'nın da gazetelerden haber aldığına dair rivayetleri tekit eden vakayi ve vesaik eksik değildir. İlan-ı harpten bir gün evvel Yeniköy'deki yalısında katiyen harp ihtimali olmadığını söyleyen bir vezirin ertesi gün harp kabinesi başında bulunuverişi bu kabil-i şayan-ı hayret vakayi ve vesaikten biridir.

O zamanki siyasî hadisata dair intişar eden kitap ve makalelerin ekserisinde bu adamın siması bize masum bir çocuk siması gibi görünür. Bilmem onu böyle görüşümüz kendi aleyhine veya lehine midir? Düne kadar belki lehine olabilirdi. Fakat bundan sonra mademki bir kaza kurşunuyla isteyerek istemeyerek, bütün kendinden evvelki Müslüman şehitleri meyanına girdi, onu tarihe, şuursuz bir kukla şeklinde bırakmak bizim için mukaddesleşen hatırasına karşı artık bir hakarettir. Vakıa kim ne derse desin, bu Mısırlı Prens bizim içimizde daima ciddiyetinden şüphe ettiğimiz ve o dillere destan vakarı karşısında bile gülmekten kendimizi alamadığımız bir acayip insan numunesi idi. Bütün o dini taassupları, bütün o anane perestlikleri bize hep sahte gelirdi. (Cem)'in karikatürlerinde görüldüğü gibi sırtına

abadan bir cübbe giyer, ayaklarına birer kırmızı pabuç geçirir ve eline bir uzun çubuk alırdı, lakin bu çubuğun ucunda kalın bir Havana purosunun dumanları tüterdi.

Onda mutlaka bir kıymet bulmak isteyen bazı kimseler ara sıra ilmî şahsiyetine başvuruyorlardı. Filvaki pek zengin bir kütüphanesi olduğunu işitirdik. Fakat o beynin o kütüphaneden neler istifade ettiğini pek iyi göremedik, anlayamadıktı. Yaşayışından giyinişine kadar her hareketi bir nümâyışten ibaret olan bu adamın -eğer dimağında bir şey olsaydı- malumatını kemal-i debdebe ile aleme ilan edeceğine şüphe yoktu. Harb-i Umûmî esnasında neşrettiği kitaplara gelince bunların o ilmi şöhretle pek gayr-ı münasip olduklarını söylemek zayıdır.

Her ne hal ise madem ki öldü; mademki Talat'ı şehit eden kurşunla o da rütbe-yi şahadete erdi, badema hakkındaki mutalaat ve muhakematımız da ona karşı tabiatıyla hürmetkar olmaya çalışacağız. Bunun için de her şeyden evvel Sait Halim Paşa'nın gayr-ı mesuliyetine dair icat edilen efsaneyi zihniyetimizi çıkarmamız lazımdır. Sait Halim Paşa riyaset ettiği kabinenin bütün azalarıyla beraber ve bütün azaları derecesinde o devirde cereyan eden vakayiden mesuldür. Harb-i Umûmîye girişimiz bir kabahat miydi? Bunun cevabını herkesten evvel Sait Halim Paşa verecekti. Harb-i Umûmîye girdikten sonra gerek dahili umurda gerek harici siyasette ve gerek ordunun sevk-i idaresinde bir takım yolsuzluklar, suüstimaller mi oldu? Bunun cevabını da bize yine o verecekti. Sait Halim Paşa'nın gayr-i mesuliyeti -eğer mesuliyet varsa- Cavit Bey'in gayr-i mesuliyeti kadar gülünç bir şeydir. Bugünkü, o şakağında veya göğsünde taze ve siyah bir yara ile ebediyete kavuşmuş olarak yatıyor, bu şerefli akıbeti mazhar olmak için mutlaka bir şey yaptığına inanmak lazım gelir. Evet bu şerefli akıbet... Zira, bir ecnebi toprağında, bir ecnebi kurşunuyla ölen her Türk bizim için hatırası tebcil edilecek insanlardan biridir. Sait Halim Paşa'ya taktığı nişanlardan hiç birisi aldığı bu son nişan kadar şan vermemişti; giydiği o mutena redingotlardan hiçbir tanesi sarındığı bu şahadet kefeni derecesinde ona yaraşmamıştı. Onun mezar taşına şöyle yazmalıdır:

"Hayatta iken hiçbir şey değildi, öldükten sonra her şey oldu."

Ne gariptir ki haddizatında bir hiç olan bazı adamları böyle bir hep mertebesine çıkarıyor.

Harb-i Umûmî esnasında Türk milletinin kendisini idare edenlere karşı duyduğu kin ve gayz mütarekeyi müteakip derin bir nefret ve istihkara mübeddel olmuştu. Bir sirkati veya bir cinayeti ika ettikten sonra kalabalık ve kargaşalıktan bile istifade ortadan kayboluveren sabıkalılar gibi memleketi müthiş bir felaket anında kendi haline terk edip her biri bir tarafa sıvışan ricalimizin yadı biz de istikrahtan başka bir his uyandırmıyordu. Fakat Vaktaki bunlar üzerinde ecnebi adaleti icra-yı hükme başladı. Vaktaki bunları bir ecnebi (terör)ü istila etti, yalnız bize, ancak Türk milletine cevap vermeye mecbur olan bu adamlar Türkün gaynları tarafından eza ve duçar olmaya başladı, o zaman kalbimizdeki nefret ve istikrah yavaş yavaş bir nevi merhamete inkılâp etti; şimdi Avrupa'nın ötesinde berisinde patlamaya başlayan bu esrareniz kurşunlar ise her patlayışlarında bu merhametimizi biraz daha derinleştiriyor, adeta bir nevi hürmet ve muhabbete tahvil ediyor. Dün önümüzde her biri bir hamakat, kabahat ve cehalet perdesiyle örtülü duran yüzler bu silahların ateşinde acayip bir şule ile birer birer açılıyor ve karşımızda bir kahraman halesiyle muhat olarak dolaşılıyor.

Tekrar ederim ki bugün yavaş yavaş affımızı kazanmaya başlayan bu insanların belasını herkesten ziyade Türk milleti çektiydi. Sarıkamış'ta karlara gömülenler, Çanakkale'de birbiri ardı sıra can verenler ve Arabistan çöllerinden artık hiçbir daha avdet etmeyenler hep bu adamların kurbanıdır. Adedi yüz binlerce balığ olan bu kurbanlar hep Türk idiler. Şehirlerde bir o kadar masum insan, çoluk çocuk, kadın ihtiyar açlıktan öldü, bunları aç bırakan hep bu adamlardı. Moskof istilası esnasında şarki vilayetlerimizdeki Müslüman ahalinin başına gelenler (1 kelime sansür) o yağmalar yine bu adamların ihtiyatsızlıkları yüzündendi.

Bütün bunlara rağmen bugün onları merhamete yakın bir hisle hatırlayışımızdaki esrar nedendir? Acaba mütarekeden beri başkalarından çektiklerimiz onların günahını unutturacak bir dereceyi bulduğu için mi? Yoksa yarin cevri, ağyarını zulmüne tercih edeceğimizden mi? Kim bilir... Milletler kadın gibidir, kalpleriyle düşünürler. Kalbin ise hiç mantığı olmaz.

nr. 8885, 10 Aralık 1921

Müşâhede ve Mülâhaza Anadolu ve İstanbul

Büyük Millet Meclisi azasından Hamdullah Suphi Bey, Ankara'da İstanbul matbuatı erkanından bazı zevat şerefine verilen bir çay ziyafetinde hararetli bir lisanla İstanbul matbuatının Anadolu hareketine ettiği hizmetleri sayıyor ve bu vesileyle bütün İstanbul halkına karşı Anadolu'nun nasıl bir his beslediğini, ne kadar minnet ve şükran duyduğunu söylüyor. Millî hareketin başında bulunanlardan ve düşman önünde can verenlerden bir çokları gibi İstanbul çocuklarından biri olan aziz hatibimizin bu ateşli nutku bizi bir kere daha İstanbul'la Anadolu'nun münasebetine dair düşünmeye sevk ediyor.

Hakikatte bir İstanbulluluk ve Anadolu'luluk davası var mıdır? Buna hiç ihtimal veremiyoruz. Anadolu nazarında, İstanbul mahiyetinin davası olsa olsa bir İzmir davası ve bir Edirne davası mahiyetindedir. Bugün Osmanlı Devletinin dört büyük vilayeti –ki bunların ikisinden biri Bursa diğeri İstanbul'dur. Ecnebi işgali altında bulunuyor ve halkıyla, hükümetiyle beraber elim bir esaret devresi geçiriyor. İstiklal namına her şeyden mahrumdur; ne fikrinde, ne sözünde, ne mülkiyetinde hatta ne de şahsiyetinde zerre kadar hürriyetine malik değildir. Matbuatı bin türlü kayut ile bağlıdır ve ticareti elinden alınmıştır. Vakıa, İstanbul; Edirne, İzmir ve Bursa'ya nazaran nispi bir huzur ve serbestiye naildir; zira, burası diğer vilayetlerimiz gibi harben işgal edilmemiş ve fazilet, necabet nokta-yı nazarından Yunanlılarla kıyas kabul etmeyecek derecede medeni olan milletlerin hükmü altına girmiştir; bundan başka İstanbul bir ilhak ve istila iddiasıyla işgal olunmuyor ve muvakkat bir tedbir-i siyasiye ram bulunuyor.

Lakin bunun böyle oluşu hiçbir zaman, Anadolu'nun iktida ettiği Misak-ı Millîye göre, İstanbul'un vaziyet-i hazırasını diğer üç vilayetimizin vaziyetinden ayıramaz; Misak-ı Millînin tespit ettiği zihniyet önünde şeklen birbirinden ayrı olan bu vaziyetler ruh, esas ve mana itibarıyla birdir ve istihlası lazım gelen vatan parçaları yalnız İzmir, Bursa, Edirne değildir; aynı zamanda İstanbul'dur. Vakıa bugün, hatta o mahut Sevr muahedesi mucibince bile İstanbul'un bizim olduğunu, bizde kalacağını büyük devletlerin taht-ı zamanındadır, burada bulunan Türkler gibi

orada bulunanlar da alem-i medeniyet tarafından bize verilen bu sözden dönüleceğine zahip olamazlar. Lakin şunu da itiraf etmek lazım gelir ki elyevm bu kanlı istiklal mücadelesini idare eden milletvekilleri, bundan iki sene evvel buradan jandarma kuvvetiyle kovulduklarını da unutamıyorlar ve nedendir bilinemez, İnönülerde, Dumlupınarlarda, Sakarya vadilerinde dökülen kanların hiç olmazsa dörtte birinin İstanbul için aktığını düşünüyorlar.

Bu hissi ve düşünceyi onlardan silebilecek, bu hissin ve bu düşüncenin butlanını ispat edecek hadisat ise, maatteessüf o kadar çok değildir ve bilakis İstanbul'un bugünkü manzarasında bu halet-i ruhuyenin meşruiyetini tekit edecek bazı şeyler görülmektedir. Mademki son çocuğunu Yunan askeriyle boğuşmaya gönderen İstanbullu Türk kadınının dolaştığı sokaklarda Yunan bayrakları sallanıyor, mademki yarın cepheye gidecek olan bir İstanbullu Türk zabitanın karşısına, kah bir şirket vapurunda, kah bir tramvayda, kah bir kahvehanede üniformasının bütün şaşasıyla bir Yunan zabiti geçip oturuyor, mademki İstanbul'un bir mahallesi olan Beyoğlu'nda bizim başımızı bu badireye sokan Venizelos namına hala ikide bir ayinler yapılıyor, mademki bir kısım Yunan matbuatı bizim gümrüklerimizden geçen kağıtlar üzerine her gün birbirinden girye bühtan ve iftira destanları diziyor ve bunları bizim yerlere eğilmiş başlarımız üstünden İstanbul'un dört köşesine dağıtıyor: Binaenaleyh, Büyük Millet Meclisi erkanının İstanbul'a karşı hala meşuk bir vaz almalarını haksız görmek için ortada hiçbir sebep yoktur denilebilir.

Görülüyor ki ne İstanbulluların, ne İstanbul hükümetinin, hatta ne de İstanbul'u taht-ı işgallerinde bulunduran büyük Avrupa devletlerinin hiçbir sunî ve dahlî olmaksızın ve belki bu sonuncuların bütün hüsn-i niyetine rağmen, hiçbir zaman Anadolu'dan ayrı tutmak istemediğimiz İstanbul'da sırf hadisat ve vakayinin ilcaatıyla öyle bir vaziyet hadis oluyor ki burayı tamamıyla bir ecnebi memleketi haline sokuyor ve bu yüzden vatanın her iki parçası arasında hiç değilse şekli bir iffirak hasıl olmuş bulunuyor.

Buna rağmen Hamdullah Suphi Bey'in dediği gibi İstanbul halkı, kalbiyle, aklıyla, ilim ve irfanıyla, malı ve bedeni ile bugünkü Anadolu mücadelesine iştirak etmek imkanını bulmuş, kudretini göstermiştir. Hatta biz daha ileriye giderek

söyleyeceğiz ki millî hareketi hazırlayan ve ona kol ve kanat veren İstanbul'dur. Büyük Millet Meclisi'nin evvela burada toplandığını ve Mısak-ı Millî'nin evvela burada tespit edildiğini unutmayalım. Eğer matbuat bir milletin sesi demekse, Anadolu'nun bu sestən elyevm mahrum bulunduğunu ve bütün emellerini, niyetlerini cihana işittirebilecek haçerenin ancak İstanbul matbuatı olduğunu da itiraf etmek lazımdır. Vakıa bu matbuatın ekseriya kaş yapayım derken göz çıkardığını ve fırkate varmaksızın bir takım muhlik cereyanlara kapıldığı olmuştur. Fakat bunun sebebini hala, Ankara tarafından kendisine hiçbir istikamet verilmemiş olmasında aramalıdır.

Tashih ve İtizar:

Dünkü hikayenin serlevhası "Ceviz" olacakken "Bir Ceviz" diye basılmış ve makalelerime dair bir başlık olarak kullandığım müşâhede ve mülâhaza yerine "Küçük Hikaye" denilmesi lazım gelirken müşâhede ve mülâhaza klişesi ipka edilmiş olmakla tashih ve beyan-ı itizar olunur.

nr. 8888, 13 Aralık 1921

Müşâhede ve Mülâhaza İstanbul Matbuatı ve Millî Hareket

Dünkü makalemin sonuna doğru İstanbul matbuatından bahsederken yazdığım şu cümleyi izah etmek istiyorum: “Bu matbuatın, ekseriya kaş yapayım derken göz çıkardığı ve firkate varmaksızın bir takım muhlik cereyanlara kapıldığı olmuştur.”

Vakıa her şeyin ifratı gibi gayret ve taraftarlığın ifratı da takip edilen maksada zarar verir. Fakat İstanbul matbuatının –bittabi Türk matbuatından bahsediyorum– düştüğü hatalar gayretkeşlikteki ifratından mütevellit değildir. Bunun sebebi, en ziyade takip edilmesi lazım gelen muayyen bir hatt-ı hareketten mahrumiyetine ve daima yarım aydınlık içinde bocalamakta oluşuna atfedilebilir; yarım aydınlık içinde yürümek ise ekseriya büsbütün karanlıkta yürümekten daha zor ve daha muhliktir. İşte, İstanbul matbuatı bu hakikati anladığı gün adamlarını biraz ihtiyatla atmak ve bütün hareketimi sıkı bir nizama bağlamak lüzumunu hissedecek ve bu suretle ikide bir de içine düşmekte olduğu tuzaklardan kurtulacaktır.

Bu tuzaklar maatteessüf hesaba sığmayacak kadar çoktur ve her yerden ziyade İstanbul’da, sevgili payitahtımız namını verdiğimiz bu mübarek şehirde kurulmuştur.

(2 satır sansür)

Bu hakikat bilhassa Anadolu’dan pek vazih bir surette görünüyor. Ve İstanbul matbuatı göz göre bazı tehlikelere doğru ilerledikçe insanın içi içine sığmıyor, üç yüz kilometrelik mesafeden ve dağlarla, yaylalar arkasından avazı çıktığı kadar “Dur, aman, gafil avlanıyorsun!” diye haykıracağı geliyor.

İstanbul’u avdetimi müteakip karşıma çıkan onur meselesi, Kafkas Cumhuriyetlerine dair havadisler, Kazım Karabekir’in Batum’u işgali (!) gibi haberler işte kalbe bu telaş ve bu endişeyi veren o nevi gafilane avlanışların en muhlik, en muzır numunelerindendi. Anadolu’dan henüz geldiğim halde hiç birinden haberdar olmadığım bu mühim vakayı (!) İstanbul gazeteleri acaba nereden öğreniyor? Her şeyden evvel Anadolu’nun siyasi asayışı ve millî hareketin selameti

ile alakadar olması lazım gelen bu gibi havadisın yine her yerden evvel orada şuyı bulması icap etmez miydi? Halbuki Anadolu'dan İnebolu'ya kadar yol arkadaşlığı ettiğimiz zevat -ki kimi Batum şebenderi, kimi Tiflis sefiri, kimi Kafkas Cumhuriyetleriyle Ankara Hükümeti arasında münakit muahedeleri tespit ve tekide memur heyet erkanından idi.- bana bir kere olsun ne bir Enver meselesinden ne Kafkas Cumhuriyetlerinin işgal veya imhasından, ne de Kazım Karbekir Paşa kuvvetlerinin o taraflara doğru hareketinden bahsetmiş idiler; ne de ben onların simasından, etvâr ve hareketinden gidecekleri yerlerin vaziyetine dair böyle bir endişe sezmiştim. Binaenaleyh İstanbul'a gelir gelmez bir elime aldığım gazete de bir Enver meselesi, bir Acar'a darbe-yi hükümeti, bir Batum işgali ilh...Karşısında bulununca hayretten kendimi alamadım... Yalan o kadar ilerlemişti ki önünü almak mümkün değildi. Büyük Fransız romancısı Emile Zola'nın bir sözü vardır: Hakikat yürür, hiçbir şey onu tevkif edemez. Halbuki bu dünyada en çok yürüyen hakikat değil, ancak yalandır ve her yalan hakikatten daha kuvvetlidir; bunu bu seferki şahsî tecrübem üzerine söylüyorum; zira iki üç gün içinde ben de herkes gibi bu şayiata inanmaya başladım.

Şerrde mahir ve tecrübeli olan düşmanlarımız bu sırrı bizden daha iyi bildikleri içindir ki ikide bir teneffüs ettiğimiz havayı kendi hesaplarına uyan bu yalanlarla ifsat etmekten bir an hali kalmıyorlar. Sakarya Harbi esnasında Ankara Hükümetinin evrak-ı nakdiye bastığını işa etmek suretiyle hiç olmazsa muvakkat bir zaman için kağıt paramızın kuvvetini düşürmeye muvaffak olan Yunanlılar hiç şüphe yok ki şimdi de Ankara Hükümetinin vaziyetini meşuk gösterebilecek havadisleri ihtirada büyük bir fayda umabilirler. Bir zamandır General Broşilof'un bilmem kaç bin kızıl askerle Anadolu'ya geldiğini neşretmekle kapitalizm alemi Türkiye karşı telaşa düşürmeye çalışan düşmanlarımız şimdi de memleketimizin en büyük düşmanı olan Enver'i Ruslarla müttefiken Anadolu'ya doğru yürür göstermekle siyasî cihanı Ankara Hükümetinin devam ve istikrarından şüpheye düşürmek istiyor ve bu maksadına vusul için kim bilir, ne dolaşık yollardan, ne kadar bulanık membalardan alıp getirdiği ve etrafa yaydığı haberleri ta payitahtımızın ortasında dalgalandırıp duruyor. Ne yazık ki bu gibi dalgalar mütemadiyen İstanbul matbuatının -Türk matbuatı demek istiyorum- saf sinesine çarpıyor, orada akisler peyda ediyor.

Acaba İstanbul matbuatının bundan tevekki etmesi ve buna karşı bir takım tedbirler alması kabil değil midir? Vakıa biliyoruz ki kendi vesait-i istihbariyemiz nakıstır;

(3 satır sansür)

karşı tarafın gazetelerinden ve ara sıra gelen Avrupa matbuatından ibarettir. Gazetelerimizin mündericatu ise ser-a-pa bunların tercümelerinden başka bir şey değildir.düşünmeli ki ekseriya Anadolu'nun dahili ahvaline dair havadisleri bile "Bosfor" gazetesinden iktibas etmek derekelerine düştüğümüz vakıa oluyor; Bosfor gazetesi nerede, Anadolu nerede?..

Binaenaleyh eğer İstanbul matbuatı millî hareketin bila-kayt ve şart hadimi olmak istiyorsa her şeyden evvel lazım gelir ki kendine millî istihbarat membaları bulsun, millî bir ajans teşkili vasıtalarını hazırlasın ve bir takım meşuk markalı telgrafları ancak sıkı bir sansürden geçirdikten sonra sütunlarına mal etmek usulünü kabul etsin. Bu sansürü bizim millî şuurumuz ve millî ferasetimiz kafi derecede yapmaya muktedirdir.

Lalettayın çok havadis vermenin iyi bir gazetecilik usulü olduğuna kani değilim. Bir gazete bir maksat için çıkar ve ancak bu maksadı yarayabilecek mevadı çıkarır ve bir maksada için çıkan gazeteler ekseriya müteaddidir, almaktan ziyade verir, müteessir olmaktan ziyade müessir olmaya çalışır. İtiraf etmeli ki bugün mütemadi tesir altında kalan biziz ve efkar-ı umûmîye üzerindeki nüfuzumuzda lazım geldiği kadar kuvvetli ve müstakil değiliz.

İşte bu nokta-yı nazardandır ki o kadar taraftar bulduğumuz millî harekete fayda vermeye çalışırken bazen zarar iras ediyoruz.

nr. 8889, 14 Aralık 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Sükûtun Kıymeti

Anadolu'da görüştüğüm Türk muhubi ecnebilerden birisi bana demişti ki: "Yarabbim, ne derin bir sükût ve ne kesif bir uzlet içinde yaşıyorsunuz; dışarıdan bütün Anadolu bize bir esrar diyarı gibi görünüyor; düşmanlarınız Avrupa ile her taraftan temasta bulunduğu veçhile sizin aleyhinize velvelelerle doldurduğu bir sırada, bilmem ki, bu kadar sessiz ve ıssız durmakta ne fayda umuyorsunuz?"

Bu zat bana bunları söylerken gülerken dedim ki: "Sükût altındır." Omuzlarını silkti: "Bu pek eski bir darbimesel, diye cevap verdi; o zamandan beri her şey değişti, propaganda işe yarıyor ve toptan, tüfekten daha kuvvetlidir."

Vakıa Türkçe'de doğru dürüst bir mukabili bile olmayan bu propaganda kelimesinin ifade ettiği manayı herkesten ziyade bizim bilmemiz lazım gelir; çünkü herhangi bir milletten ziyade Türk milletidir ki bunun şerrine uğradı, cevrini çekti. Bütün cihan nazarında menfur ve bed-nam bir hale girdi. Türk namını taşıyanlar sair insanlar arasında insan sıfatıyla dolaşamaz oldular; düşmanlarımız sağdan soldan bizi öyle iftiralarla, öyle bühtanlarla boğdular ki adeta biz bile kendimizden şüpheyi düştük; kürre-yi arz üzerinde en çok fenalık yapmış milletlerden biri olduğumuza inandık. Hicabımızdan başımız yerlere eğilmiş hakkımızda verilecek hükmü kemal-i teslimiyetle kabule hazırlandık ve sustuk, sustuk, sustuk. Şimdiki hakkımızı istihsal için kanımızı döküyoruz, şimdiki son kalan yurdumuz melun bir harbin zelzelesiyle sarsılıp yıkılmaktadır, toplar konuşuyor ve biz susuyoruz.

Neden? Diyebiliriz ki bu sükûtilik bizim millî terbiyemiz iktizasındadır. Hepimiz çocukluktan beri susmayı öğreniyoruz. Eski Türk evlerinde yüksek sesle konuşmak, patırtı ile yürümek kabalıkların en büyüğü, en nakabil-i afvı telakki edilirdi. Elyevm dünya yüzündeki şehirlerin en sessizi Türk beldeleridir. Sükût ve inziva aşığı Pier Loti dünyanın bin türlü dağdağasıyla ihtilaya uğrayan başını ikide bir gelir, bizde dinlerdi. Bir Avrupa'daki bir de bizdeki büyük halk içtimalarına, mitinglere, millî sokak temayişlerine bakınız; oradaki kıyamet, velvele nedir? Buradaki sükun ve vakar nedir?

Hayatta bazı hasletler ve faziletler insana pek çok kayıp ettirir ve bazı reziletler de pek çok şey kazandırır. Fakat bu sefer her nasılsa iş tersine döndü. Bizim faziletimiz düşmanlarımızın reziletini yendi. Şimdi Avrupa gazetelerini elimize aldığımız vakit görüyoruz ki gittikçe Yunan propagandasından eser kalmamakta ve garp efkar-ı umûmiyesi yavaş yavaş tamamıyla lehimize dönmektedir. Biz bunun böyle olması için hiçbir şey yapmadık. Ne Yunanlılar gibi dört bir tarafa avuç dolusu paralar döktük, ne yaygaralarla kafaları sersem ettik, bir hile ve desiseye başvurduk, hatta ne de bir defa olsun, ağzımızı açıp kendimizi lazım geldiği gibi müdafaada bulduk. Buna rağmen hakikat kendiliğinden yürümeye başladı ve hak kendiliğinden zahir oldu. Artık, Avrupa'da hiç kimse Türk vahşetine dair uydurulan efsanelere kulak asmıyor; o "Martir" hikayeleri, o katliam romanları, o müheyyiç sinema şeritleri birden bire o kadar eskiiyiverdi ki adeta Yunan esatirine karıştı ve asıl tuhafı şudur ki daha dün şark Hıristiyan aleminin halaskarı rolünü oynayan Yunanistan bugün herkese, Edmond Abun'un "Dağlar Kırılı" unvanlı kitabındaki hakiki Yunanistan şeklinde görünmeye başladı. Ekseriya nefreti, bazen istihzayı celbediyor.

Propaganda kuvvetli bir silahtır, fakat muhnik gaz aletleri nevinden bir silahtır; beceriksiz ellerde ekseriya onu istimal edeni öldürür. Vakia Yunanlılara bu hususta beceriksizlik atfetmek doğru olamaz, yalnız şirretlikte o kadar ifrata vardılar, propagandayı o kadar suüstimal ettiler ki akıbet sözlerine hiç kimse inanmaz oldu ve bizim sükûtumuz siyaset piyasasında altın kıymetine çıktı. Bu akıbeti gören düşmanlarımız şimdi de var kuvvetleriyle bizi söyletmeye çalışıyorlar. Son günlerde sulha dair uçurdukları o çeşit çeşit balonlar, sağdan soldan yaktıkları o havai fişekler hep bizim ağzımızı açtırmak ve işi bir laf ve güzaf vadisine dökmek içindir. Zira, bunlar gittikçe bütün kuvvetlerinin yalnız bu sahada olduğunu hissediyorlar ve harp ile halledemedikleri meseleyi siyasî münakaşalar içinde boğmaya çabalyorlar. Bu vaziyet karşısında temenni edelim ki sükûtumuza ve vakarımıza zerre kadar hanel gelmesin. Esasen her milletin tarz-ı siyaseti kendi seciyesine göre değil midir? Biz ne kadar başka türlü hareket etmek istesek yine şimdiye kadar tuttuğumuz yoldan harice çıkamayız; çıkacak olursak avareleşiriz, lazım gelen maharet ve metanetle yürüyemeyiz. Zaten mevzu bahis olan dava üzerinde münakaşa ve münazara neye

yarar? Bu dava o kadar açık, ve basit, çare-yi hal o kadar mahdut ve muayyen ki bunun için ne avukata ne mahkemeye lüzum var.

Bu son iki senenin tarihi bize bir çok hakikatler öğretmiştir; bunlardan biri de efallin akvale hakim oluşudur: mütarekeden beri bir çok şeyler söylendi; fakat, hiçbiri olmadı ve söylenmeyen şeyler ise oldu.

nr. 8891, 16 Aralık 1921

Müşâhede ve Mülâhaza Anadolu'da Maarif

Ankara yeni maarif vekili “Yeni Dünya” gazetesine beyanatta bulunuyor. Bu beyanatu bizim İstanbul gazeteleri iktibas ettiler. Maarif vekili, muallimlerin azlığından şikayet ediyor ve esaslı bir surette işe başlamak için bilmem kaç kişilik bir muallim ve muallime (ordusuna) muhtaç olduğunu söylüyor; selefi Hamdullah Suphi Bey'in de en büyük derdi bu idi ve bunun içindir ki İstanbul'daki muallim ve muallimleri mütemadiyen Anadolu'ya çekmeye çalışırdı. Fakat bu teşebbüsü her nedense Büyük Millet Meclisi'nde bazı kil ü kalleri, bazı münakaşaları ve itirazları celp etti; ortaya bir takım para meseleleri atıldı; Hamdullah Suphi Bey açıktan açığa değilse bile zımnen müsriflikle itham edildi. Kitap ve kırtasiye gibi bazı mektep levazımının iştirası için İstanbul'a gönderdiği bir maarif memuru türlü türlü zann ve zehaplar altında kaldı: “Gitti, gelmeyecek ve aldığı paraları havaya sarf edecek” denildi. Bereket versin ki bu memur sandıklar dolusu kitap ve levazım-ı tedrisiye ve bilmem ne kadar muhacir talebe ile birden bire Anadolu'ya çıka geldi ve bu suretle azim bir şüphe ve endişe içinde kalan milletvekillerinin kalplerine biraz su serpildi.

Vakia mebuslarımızın kendi icra vekillerine karşı gösterdikleri bu titizlik hem haklı, hem de lazımdır. Şimdiye kadar ordu namına olduğu gibi maarif namına da devlet ve millet hazinesinden sarf edilen paraların kısm-ı azami ber-hava olmuştur. Bahusus Harb-i Umûmî esnasındaki o maarif ve darülfünun “teşkilat”ları, o Almanya'dan profesör celpleri ve levazım-ı tedrisiye mubayaaları hep düşünülmezsizin yapılmış şeylerdi; bugün bu yolda sarf edilen mübalağın neye balığ olduğunu bilemiyoruz, fakat bütün o usulsüz, programsız, gelişigüzel teşebbüslerden elde hiçbir şey kalmadığını pek vazıh bir surette görüyoruz. Devlet bütçesinin dörtte üçünü teşkil eden o zamanki harbiye bütçesinin israfından da ortada ne kaldığını ve bugün dişıyla tırnağıyla harp eden kumandanlarımız rana görüyorlar. Binaenaleyh, - burada birer birer tadadı güç- bir çok acı tecrübelerden sonra vatanın harabesi ortasında ve bir müşkülât, bin mahrumiyet içinde son kalan toprak parçalarının müdafaasını deruhte etmiş bir müdafaa-yı millîye medeniyetinin en hürde teferruatına kadar memleket namına yapılan her şeyi sorması, her şeyi anlamak istemesi ve her şeyinden şüphe etmesi kadar tabii ve zaruri bir hadise olamaz.

Lakin şunu da itiraf etmek lazım gelir ki Ankara hükümetinin bugünkü maarif bütçesiyle Anadolu'da Vehbi Bey'in dediği gibi büyük miyasta cehalete karşı harp açmak şöyle dursun, hatta öteden beri mevcut yarım yamalak irfanı bile müdafaa ve muhafaza etmek mümkün değildir; bu bütçe herhangi faal ve müteşebbis bir maarif vekili için dar bir ağıdır, biçare Hamdullah Suphi'yi çok defa bu ağ içinde henüz sudan çıkarılmış bir balık gibi çırpırırken gördüm.

Maarif meselesinde ikinci bir müşkül de işe iptidai mekteplerinden mi yoksa sultanilerden mi başlamak lazım geldiği hususundaki şekk ve tereddüttür. Bu, merhum Emrullah Efendi zamanından beri bütün maarifin başına geçenlerin elini kolunu bağlayan bir mimara, hiç şüphesiz ki son senelerde gelmiş gitmiş maarif nazırlarımızın en iyilerinden olan Emrullah Efendi'nin (Tuba Ağacı) düsturu irfan vadisinde takip edilen yolların en doğrusu değilse bile en muayyeni idi. O zaman tutulan bu yolda daha kati adımlarla yürünmüş olsaydı, bugün Ankara maarif vekili o kadar yana yakıla eksikliğini duyduğu muallim ordusunu istediği gibi teşkile imkan bulurdu ve şimdi işe yeniden başlamak ızdırarında kalmazdı.

Vehbi Bey, memlekete muallim yetiştirmek için Anadolu'da darümualliminlerin ikmal-i teksiri lazım geldiğini söylüyor. Fakat bu darümualliminler açılıncaya ve oradan yeni muallimler çıkıncaya kadar, Ankara maarif vekilinin tarifi veçhile "nur-ı maariften mahrum" o binlerce köy ve bilmem ne kadar kaza merkezi zulmet içinde beklemeye mi mahkum kalacak?

Bu, insanı acayip bir surette telaşa düşüren bir meseledir. Ben hassaten maarif işlerinde hiç tedric-i tekamül "évolution" taraftarı değilim; lazım gelmez mi ki her hususta o kadar inkılâpçı olan Büyük Millet Meclisi hükümeti maarif hususunda da inkılâpçı bir zihniyet ile hareket etsin; eski teşkilatı, eski idare usullerini, eski teamülleri sözün kısası eski sistemi ve onun icabatını şöyle bir tarafa atıp kendisine tamamıyla yeni bir hatt-ı hareket çizsin. Muallimleri hala meslekten yetişmişler arasında aramaktaki hikmet nedir? Memleketin muhtelif mesleklere mensup veya mesleksiz kalmış bütün gençleri okumayanları talim ve tedrise mecbur değil midir? Vakıa bu kanuni bir mecburiyet değildir, fakat vatani bir vazifedir, vatani vazifelerin en büyüğü en mukaddesidir ve haddizatında müdafa-yı milliyenin bir şubesi demek

olan maarif vekaleti kendinde bu vazifenin ifasını kanuni bir şekle sokabilmek kuvvetini ve salahiyetini bulmalıdır. Nasıl? Ne suretle? Bir umûmî maarif seferberliği ilan etmek suretiyle...Her ne sebeple olursa olsun cephe arkasında kalan bütün okumuş yazmış gençler, eski usul hükümet dairelerinin kalım odalarında bir takım tali işler içinde bocalayan genç memurlar, katipler ve katipçikler, hep köylere dağıtılmalı, köylü çocuklarına elifba öğretmeye, kıraat okutmaya, imla yazdırmaya mecbur tutulmalıdır.

Beyinleri yalnız sistem merakıyla dolu birçok kimseler bu fikrime güleceklerdir: Hiç olur mu? diyeceklerdir; muallimlik hassaten iptidaiye muallimliği ayrı bir sanattır; her okumuş yazmış adam okutup yazdıramaz.”

Lakin ben de bunlara derim ki: “Adam siz de, bırakın okuttuğu kadar okutur, yazdırdığı kadar yazdırır. Bu ise hiç yoktan iyidir.”

nr. 8893, 18 Aralık 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

İleri, Geri

Şu satırları dünkü makaleme zeyl olarak yazıyorum, Anadolu'daki maarif işlerinden bahis bu makalemin sonuna doğru demiştim ki her sahada o kadar inkılâpçı olan Büyük Millet Meclisi hükümeti bilhassa maarif mesailinde inkılâpçı bir zihniyete malik olmalıdır. Fakat bunu yazdıktan sonra düşündüm ki Büyük Millet Meclisi hükümeti uzaktan görüldüğü ve zan olunduğu kadar her şeyde inkılâpçı da değildir. Elyevm Anadolu'da tatbik ve takip edilen idare sistemi tamamıyla eski devletin mirasıdır; şekle ve teferruata ait bazı istisnalardan sarf-ı nazar olunursa hissedilir ki yeni Türkiye esas itibariyle hala eski Türkiye'nin izleri üzerinde yürüyor ve bu izler üzerinde yürümenin ne derece hatarnak bir şey olduğunun farkına varamıyor. Ankara hükümetinin zahiri manzarası, her hangi bir yeni Balkan hükümetini hatırlatacak derecede sade ve demokratiktir; fakat, memurlar yine eski memurlardır ve bunları iktida ettikleri zihniyet yine eski zihniyettir; mesela, bu hükümetin hiçbir dairesi yoktur ki henüz kırtasi muamelattan kamilen kurtulmuş olsun vazife ve mesuliyet denilen şeylerin hudutlarına lazım gelen vesait verilmiş bulunsun. Yine bin türlü bilüzum kayıtlarla mukayyit idare adamları, yine bin türlü kadim ve sakim teamüller içinde eli kolu bağlanmış ve bütün şahsîyeti silinmiş biçare memurlar, yine birçok hususta hükümetin menafıyla halkın menafını lazım geldiği kadar birbirine mezc edemeyen, milletle devletin karşı karşıya bakışan iki yabancı halinde bırakan o hayide tarz-ı telakkiler... Bütün bu eskilikleri bir hamlede silkip atamamak cüretsizliği...

İçimizden bazıları: "Efendim, bıktım artık, bu inkılâp ve ihtilal devri ne vakit hitame erecek de ahvale biraz sükunet ve istikrar gelecek, biraz rahat nefes alacağız!" diyorlar. Bu gibiler kendi huzurlarından başka bir şeyi düşünmeyen hadgamlardır. bizim inkılabımız ve inkılâpçılarımız henüz bitmemiş,

(1 satır sansür)

çünkü bugünkü neticesi itibariyle bu inkılabın hakiki semeresini henüz iktidaf edemedik; henüz, içinde bunaldığımız dar ve karanlık ve dolaşık bina tamamıyla yıkılmamıştır ve onun viranesi üzerine, ondan kalmış yıkıntılarla yeniden istediğimiz, beklediğimiz ziyadar ve havadar binayı tesise imkan yoktur. Yıkılmak

mı? Aman, ne tüyler  rperici bir kelime... On iki seneden beri yıktığımız yetişmiyor mu? Yine mi yıkmak?.. Evet, yine yıkmak ve bu sefer artık büsbütün yıkmak lazım geliyor. Zira, şimdiye kadar gelip geçen inkıl p ve ihtilal amillerimizin yaptığı Şey bir nevi gagesiz, maksatsız tahripkarlıktan ibaretti; öyle ki bugün, bize bıraktıkları harabenin üstüne yeni binayı kabil değil kuramıyoruz; bu hususta sarf ettiğimiz gayretler, himmetler hep ber-hava olup gidiyor.

Her yeni işbaşına geçen adam, birçok hataların, kusurların, bir çok Őeyyat ve kabaihın membaı olan mazinin ağır ve siyah yükü altında mevcudiyetindeki bütün hayat ve teşebbüs kuvvetlerinin ezildiğini, boğulduğunu hissediyor, kan ter içinde, sanki bir kabusun tazyiki altında gibi kalıyor ve o kadar ümitlerle c retlerle ta sonuna kadar gitmek istediği terakki ve teceddüt yolunda, daha ilk adımı atmazdan evvel tab u tuvan kesiliyor, ileriye doğru koşmanın bütün manasını kaybediyor. Öyle kimseler gördük ki millet ve memleket işleriyle bilfiil meşgul olmaya başlamazdan evvel ser-a-pa azim ve irade, ser-a-pa  mit ve cüretle mücehhez idiler, kendilerinde en büyük m şk latı iktiham edecek kudreti buluyorlardı, fakat hiç biri vaat ettiğinin dörtte birini bile yapamadan çürüyüp gitti. Bunun sebebi nedir? Bunun sebebi yeni neslin her Şeyde olduğu gibi inkıl pılıktaki da yarım kalmış olmasıdır. On iki seneden beri teceddüt vadisindeki hareketimize dikkat edilecek olursa görülür ki biz tıpkı “Anfızben” namını taşıyan ve aynı süratle hem ileriye hem geriye doğru koşup yürümekle meşhur olan mahlukat gibiyiz. İçinde kımıldadığımız Őeraıt dahilinde başka tarzda hareket etmemize de imkan yoktur. Zira, biraz evvel dediğimiz gibi tamamıyla yıkılmayan ve enkazı ortadan kaldırılamayan yamru yumru bir sath-ı arz üzerinde bulunuyoruz. Tam ileriye doğru yürüyeceğimiz sırada kah bir duvar bakiyesinin, kah derin bir çukurun karşısında kalıyoruz; bir hailden kurtulup diğer bir haile atıyoruz. Binaenaleyh, ekseriya başımızı sersemleten bu saralı yürüyüşlerden kurtulmak için her Şeyden evvel lazım gelmez mi ki bütün enkazı ortadan kaldıralım ve girintili çıkıntılı bu saha dahilinde esaslı bir tasfiye-yi turabiye ameliyesi yapalım?

nr. 8894, 19 Aralık 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Köylere Doğru

Yeni yetişen neslin kalbinde köylere, köylerimize karşı hayırlı bir daüssıla hasıl olmaktadır. Yeni yetişen nesil, dedim, hayır yalnız bu nesil değil ondan evvelkilerde de bu his şimdiden canlı bir surette yaşıyor.

Anadolu'da bulunduğum müddetçe görüştüğüm bir çok büyük rütbeli zabitlerimiz, hatta kumandanlarımız vatan müdafaası hitama erdikten sonra köylere çekilmek, bir taraftan toprakla diğer taraftan köylülerin tenevvür ve irşadıyla meşgul olmak emeli içinde yaşadıklarını müşâhede ettim. Bu emel ne kadar mütevâzı'ane ne kadar sade ve sevimlidir!

Bahusus her biri bir askeri şan ile haledar olan bu başlarda böyle bir fikrin yer tutuşu insanı adeta hayran ediyor ve bu başlar bize iki kat kahraman görünüyor. Genç hekimlerimizin kısm-ı azamide bu emel peşindedir; hatta bazıları buna şimdiden meki'-i faale koymaya başladılar. Bundan başka bir çok maarif mensubu, muayyen bir meslekten mahrum bir çok münevver genç var ki hem memleket için, hem kendileri için yegane faydalı yolun köycülük olduğunu düşünüyorlar. Bunlar arasında öylelerini gördüm ki şimdiden köylerde ve köylüler gibi yaşamakta büyük bir zevk duyuyor ve arkasında bıraktığı şehirleri hiç değilse zahiren ve muvakkaten unutmuş gibi görünüyor.

Zavallı, küçücük, sefil ve metruk Anadolu köyleri, şimdiye kadar hiç kimsenin uğramadığı mensi yerler; bunlar adeta o vasi yaylalar, o yabis ovalar ortasında bahr-ı muhitin henüz haritada yeri malum olmayan meçhul adaları gibidirler. Bilmem bu bir kıssa mıdır? Naklediyorlar ki, Napolyon'un menfası olmakla meşhur "Saint Helen"e mücavir bir ada varmış; bu adanın medeni alemle hemen hiçbir rabitası mevcut değilmiş; yalnız senede birkaç defa bir Fransız ticaret gemisi buraya uğrar bazı emtia bırakır, gidermiş. Harb-ı Umûmî esnasında bu gemi de uğramaz olmuş ve adanın bütün sukkanı senelerce mutlak bir uzlet içinde kalmışlar, cihanın hiçbir hadisesinden haber alamamışlar ve harp bitip de o ticaret gemisi tekrar geldiği zaman karşısında hemen hemen iptidai bir hale avdet etmiş, yarı

çıplak bir insan kümesi bulmuş. İşte Anadolu köylerini gezerken daima bu adayı hatırlıyordum ve bu köylerdeki insanların bu kadar uzun zamandan beri, bu kadar derin bir uzlet içinde nasıl yaşadıklarına şaşıyordum.

Anadolu köylerinin dünya ile bir alakası olmak şöyle dursun, hatta vatan denilen küll ile bile doğru dürüst bir rabıtası yoktur. Onlar büyük bir camianın icrasından olduklarını ancak tahsildarlar ve jandarmalar gibi bazı hükümet memurlarının nahoş ziyaretleriyle anlarlar ve hayattaki bütün rollerinin hükümet denilen o meçhul ve esrarengiz kuvvete, bu gelen haşin ziyaretçiler vasıtasıyla, kah canlarından, kah mallarından bir parça ayırıp vermekten ibaret sanırlar.

Vakıa bahsettiğimiz köycülük cereyanı sayesinde bu köylerin ziyaretçileri gittikçe çoğalacaktır; fakat bu sefer gidenler onlardan bir şey almaya değil, kendilerinden onlara bir şey vermeye gideceklerdir. Ne verebileceklerdir? Burasını – geçenlerde yine aynı mevzua dair yazdığım bir makalede söylediğim gibi tayin etmek pek güçtür. Köylere doğru bir “misyoner” ruhuyla mı yoksa “kolonizatör” sıfatıyla mı gidilecek? Zira bu köylerde hem misyonere hem de kolonizatöre ihtiyaç vardır. Fakat şu şart ile ki misyonerler lüzumundan fazla hayalperest ve bu kolonizatörler sadece maddiyatçı birer insan olmasın ve gittikleri yerlere, kendi rahatları ve saadetleri için değil, orada köylerin rahat ve saadeti için gittiklerini bilsin. Bizde köycülük her işten ziyade bir feda-yı nefis meselesidir ve bunun temin edeceği muvaffakiyet ancak manevî bir zevk olmalıdır. Düşünmeli ki Avrupa’nın, Amerika’nın büyük şehirlerinde yüksek tahsil görmüş ve medeniyetin bin türlü eshab-ı istirahatına alışmış yüzlerce, binlerce kişi senelerden beri kah Amerika’nın vahşi badiyelerinde, kah aksa-yı şarkın hazin engiz “step”lerinde bazen Afrika’yı cenubinin korkunç ormanlarında kah medeni, kah dini bir emel yoluna bütün arkada bıraktıkları huzur ve rahat hatıralarını ve zevk ve saadet ihtimallerini tamamıyla unutarak hayatlarını delalete addettikleri bir takım yabancı akvamın tenvir ve irşadına hasretmektedir. Bunların ekserisi gittiği yerlerde ya tabii, ya insânî vahşetin kurbanı olup ölmeyi de göze almıştır.

Anadolu köylerine dağılmaya hazırlanan Türk gençlerinin de, kalplerini işte bu neviden bir cesaret ve inat ile teçhiz etmeleri lazım gelir.

nr. 8897, 22 Aralık 1921

Müşâhede ve Mülâhaza Sahte Zeytin Dalları

“Luka”nın yazdığı İncil’de İsa’nın ağzından şu sözler vardır: “Ben yeryüzüne selamet mi vermeye geldim zannediyorsunuz. Size derim ki, hayır ala muhalefet. Ben yere ateş bırakmaya geldim ve eğer hala tutuşmuş ise ne isterim. Zira bundan sonra bir hanede olan beş kişi muhalefet edip üçü ikisi ve ikisi üçü aleyhinde bulunacaktır. Peder oğul ve oğul peder aleyhinde, valide kız ve kız valide aleyhinde, kayınvalide gelin ve gelin kayınvalidesi aleyhinde muhalefet üzere bulunacaktır.”

Her şeyde Hıristiyanlık namında hareket eden düşmanlarımız Hıristiyanlığı yalnız bu noktadan tetkik ediyorlar. Eğer bir merhamet ve uhuvvet kitabı bildiğimiz İncil ancak bu sözlerden ibaret olsaydı, düşmanlarımızı hiç değilse yaptıkları işte samimi ve mantıkî bulacak ve biz de kendimiz için hayatımızın sonuna kadar “Vecahedû.....” hikmetini düstur-ı hareket bilecektik. Fakat bu cihat ile o muhalefetin bir sulha ve bir selamete ermek için olduğunu rana biliyoruz ve yine bunun böyle olduğunu bildiğimiz içindir ki senelerden beri bastığımız toprağı bila-esef kanımızla suluyoruz, ta ki günün birinde, her yerde olduğu gibi bu toprak üstünde de, hem Hıristiyanların hem Müslümanların mukaddes addettiği zeytin fidanları lazım gelen kuvvetle etrafa dal budak salsın diye... kalbimizin pek derin bir köşesinde saklı duran bu gizli emele her gizli şeyimiz gibi yakından vakıf olan düşmanımız son haftalar zarfında ellerinde bir takım zeytin dalları sallayarak mütebbessim ve desâsin karşımızda dolaşmaya başlamıştı. Biz bu dalların bir sulh alameti olduğunu bilmekle beraber ilk nazarda sahte olduklarının da farkına vardık ve Yunanistan’ın bir nedamet ve dehalet kisvesi altında hançerini koynundan çıkarmakla meşgul bir namertten başka bir şey olmadığını hissettik. Son aldığımız hususi haberler bir aydan beri kulaklarımızı okşamaya ve sinirlerimizi gevşetmeye başlayan bütün o sulh haberlerinin birer tatlı yalandan ibaret olduğunu ispat ediyor. Anadolu’dan avdetimi takip eden ilk günlerde –o zaman İstanbul adeta bir sulhun arifesindeki mesut ve mutmaindi- söylemiş ve yazmışım ki bütün o müzakere ve musâlaha şayiaları madden yenemedikleri Türkü manen yenmek içindir. Evet, manen yenmek için...Lakin düşmanlarımız hala anlayamadılar ki bizim en kuvvetli olan tarafımız ruh tarafımızdır. Eğer muharebe usullerinden biri daima hasmın en zayıf

taraflarından birini bilmek ve darbelerin en şiddetlilerini oraya indirmek ise Yunanlıların bu prensibe tamamıyla zıt bir tarzda hareket ettiklerine inanmak lazım gelir.

Bir sene zarfında üç büyük meydan muharebesi kaybeden ve iddialarından dörtte yarımını bile başaramayan şu adi ve serseri millet bizim vakarımız, sükûtumuz, sabır ve mukavemetimiz karşısında gittikçe ne yapacağını şaşırılmaktadır. Siyaset sahasında duçar olduğunu şu son hezimet bu şaşkınlık neticelerinden biri değil de nedir? Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Millet Meclisi kürsüsünden bağırdığı şu söz: "Bizim davamızı salahtan başka hiçbir şey halledemeyecektir." Sözü bizece Sakarya'daki askeri zafere ilave edilmiş bir siyasî zaferdir ve bu zafer her hususta hile ile yalanı kendilerine yegane düstur-ı hareket bilen Yunan ricalinin kahkara-yı ricatini istilzam eden darbelerden biridir. Badema Girye Ganaris üç hafta bile dayanmayan ve üzerindeki yeşil boyaları eriyip dökülmeye başlayan o suni zeytin dallarıyla gelip başı eğilmiş olarak mağlup Papula'nın yanında "ahz-ı mevki" edebilir, zira, Mustafa Kemal Paşa'daki kudret bu adamların her ikisini de aynı suretle ezmiştir, vakıa birini topla diğerine saz ile yenmiştir, vakıa birini kılıcını elinden düşürmek, diğerini yüzünden maskesini çekmek suretiyle yenmiştir. Fakat bu iki mağlubiyetin manası pazılarına ve akıllarına aynı derecede güvenen tafra furuş Yunanlılarca bir olmak lazım gelir.

Bundan bir sene evvel karşısındaki şanlı vatan mücahitlerine bir alay eşkıyadan ibaret zanneden düşman ancak üç defa dayak yedikten sonradır ki muntazam bir orduyla harp ettiğini anlayabildi; acaba siyaset sahasında onu üç defa yere vurmak lazım gelecek ki nihayet Türk milletinin akl-ı selimine ve o milleti temsil edenlerin dirayet ve kıyasetine de iman getirsin? Bunu tayin edebilmek müşküldür. Kendisini şark akvamının en güzidesi, en yükseği ve en medenisi farz eden bu millet kendi kusurlarına ve bizim meziyetlerimizi pek güç anlayacak ve anlasa bile itiraf edemeyecektir. Zira, Yunanlılar bir asırdan beri lüzumundan fazla şımartılmışlardır. Bir asırdan beri gelip geçen bütün garp üdeba ve şuarası kadim Yunanın büyük hatıralarını bu küçük ve süfli milletin dar benliği içine üfüre üfüre onu insânîyetin harcında bir galat-ı hilkat haline sokmuştur. Hala en şişirici mal-i hülyalarla tagaddi eden bu şark ucubesi "Odyssea" unvanlı Yunanî menkıbede zikri

geçen “Poligam” gibi hakikati, ancak insafsız bir ateş halinde kendi gözünü kör ettikten sonra anlayacaktır.

nr. 8899, 24 Aralık 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Vatan Yolunda Yeni Enmuzecler

Türk alemi, bahusus birkaç seneden beri, şiddetli bir temevvüç içindedir. Kendimiz bu alemin umkunda bulunduğumuz için, ekseriya, baş döndürücü bir raddeye varan bu çalkaışı hissetmiyoruz; tıpkı kürenin dönüşünden bihaber kalışımız gibi... Fakat, ara sıra muvakkat bir müddet zarfında benliğimizden tecerrüt ederek ve bir tetkik ve tefekkür mantikasına yükselerek eski bir tabir veçhile –bu alemi “mirsâd-ı illetten temaşa”ya başladığımız zaman görüyoruz ki mütemadiyen köpüren, kabaran, bulanana, dağılıp, toplanan ve müthiş gürültülerle çırpınıp dövünen bir şey karşısındayız.

Nerede o eski sakin ve durgun Türkiye; o ağır başlı sessiz sedasız Türkler?.. Bir zamanlar –bu zamanlar çok da eski değildir, bundan on on iki sene evvel- Türk saltanatının maddî hudutları la-yetenâhi denilecek kadar genişti, fakat manevî hudutları o kadar dardı ki onun içinde hiçbir fert için ne fazla bir ses çıkarmak, ne de fazla bir harekette bulunmak imkanı vardı; muhtelif cinsten, muhtelif dinden o on milyonlarca kitle-yi içtimâiyede bir Yemen isyanı, bir Havran galeyanı, bir Arnavutluk iğtişâsı adeta cihana ait bir kıyamet velvelesi kadar aks-i sedalar çıkarır, konağında oturan vezirden, kaleminde çalışan memura kadar her Osmanlının kalbini tarife sığmayan bir haşyet sarardı; her taraftan “Eyvah, bitiyoruz, bittik.” Feryatları işitilirdi. Vakıa o Osmanlıların yüzde beşi bile ne bu iğtişâsı bastırmaya giden alaydan, ne şu isyanda bozulan ordudan haberdar olurdu, fakat, sürülen o dağdasız ve o mahdut hayat o kadar sakindi ki uzaktan uzağa, derinden derine işitilen en ufak bir gürültü bile bize kulağımızın dibinde patlayan bir top sedası tesirini yapardı. Hele İstanbul için, hele seneler senesi, cengi, askerliği, topu ve tüfeği birer tarihi ber-güzar addetmeye alışmış o rahat ve uslu İstanbul halkı için babalarımızın kurduğu ve karılarımızın tanzim ettiği dört duvar arasındaki aile hayatının haricinde dünyanın ve memleketin bütün hadiseleri fezada vuku bulan afat gibi aklın alamayacağı derecede mahûf ve esrarengizdi. Bundan evvelki nesil arasında, bir takım resmi kuyûdla örülmüş o dar muhitin haricine çıkmak ve umûmî millet hareketına karışmak şöyle dursun hatta bir şehirden diğer şehre seyr ü sefer etmek cesaretini gösterenler bile adeta parmakla sayılacak derecede azdı. Babalarımızın kendilerine ve memlekete ait

bize anlattıkları bazı hikayeleri –ki o zamanlar pek harikulade ve müheyyiç bulurdum- şimdi hatırladıkça adeta gülüyorum, meğer o zamanki hayat ne kadar basit, ne kadar çocukça bir şeymiş diyorum. Filvaki bugün yirmi beş yaşında bir gencin bundan on iki sene evvelki altmış yaşında bir ihtiyardan yüz kat fazla ve yüz kat daha fevkalade görgüleri ve bilgileri vardır ve ferdi hayatının hudutları o kadar genişlemiştir ki adeta mensubu olduğumuz memleketin ufuklarını aşmıştır.

Bundan on iki sene evvel, o devrin İstanbul’u içinde, kah Kafkas Dağları kenarında, kah Balkanlarda, kah payitaht kapıları önünde, kah Irak’ta veya Bahr-ı Ahmer kıyılarında muhtelif düşmanlarla muhtelif surette dövüşmüş ve bu musâra‘âlî hayata alışmazdan evvel Avrupa’nın bir çok büyük şehirlerini de gezmiş, görmüş, bir çok siyasi vakayi’in yakından şahidi ve içinden amili olmuş otuz yaşında bir Türk gencine tesadüf etmek mümkün müydü? Ne gezer! Vaktiyle böyle bir genç bize hayatına dair mühim olarak ancak üç dört vaka sayabilirdi: Bunlar da muhakkak ya mektebe girdiği veya mektepten çıktığı ya kaleme çırak olduğu, ya evlendiği veyahut çocuğu dünyaya geldiği günlere ait vakayi‘den ibâretti.

Anadolu’da seyahatim esnasında ekseriya şu veya bu mesleğe mensup bazı İstanbul gençleriyle müsadif olduğum zaman sorardım:

“-Anadolu’ya bu ilk gelişiniz mi?”

Genç gülerdi: “Bu beşinci veya onuncu gelişim derdi, Vilâyât-ı Şarkiyenin ilk merhalesinden, Vilâyât-ı Garbiyenin son merhalesine kadar bütün bu ülkeyi adım adım bilirim.”

Bir diğerine: “Bu birinci seyahatiniz mi?” derdim. Gülerdi: “Altı seneden beri yalnız dört ayımı İstanbul’da evde geçirebildim. Harb-i Umumi ibtidalarında Irak’ta idim. Sonra Galiçya Cephesine gittim. Orada Ruslara esir düştüm. Beni Tibet’e gönderdiler. Bolşevik ihtilalini müteakip beş on arkadaşla Türkistan’a geçtim. Türkistan’dan Afgan’a uzandık. Oradan döndük Batum’a geldik. Batum’dan İstanbul’a avdet ettim. Fakat, İstanbul’da evde oturamadım, herkes gibi Anadolu beni çekti.”

Bugünkü gibi hatırlıyorum, bana bunları anlatan genç yirmi sekiz yaşında ya var, ya yoktu.

Bir başkasına daha soruyordum: “İstanbul’dan ilk çıkışınız mı?” başını sallıyor: “Ne gezer efendim, diyordu. Ben tamam sekiz senedir İstanbul’un yüzünü görmedim. Harpten evvel Fransa’da tıp tahsili ediyordum. Seferberlik ilan olundu, Almanya’ya geçtim. Orada bizim sefaret beni bir misyonla Yunanistan’a gönderdi. Yunanistan’dan bir taht-ı elbahr geldi, bizi aldı İzmir’e çıkardı. İzmir’de bir hafta ya kaldık, ya kalmadık bir ikinci taht-ı elbahrı Bafa’ya gittik; Mekke’de bütün bir sene bir hastanede asistanlık ettim. Sonra bizi kaldırdılar İran hududuna gönderdiler, İran’dan...”

Çalkanan Türk aleminin mütemadi girdaplarla Maşrikten Magribe, Magripten Maşrike atıp sürüklediği bu genç hayat parçalarının bu baş döndürücü mütemadi hareketleri karşısında gittikçe hayretten hayrete düşüyordum ve bu kadar yorucu maceradan sonra hala dudaklarındaki gençlik tebessümünü ve kalplerindeki faaliyet arzusunu kaybetmeyen bu yeni vatan enmuzecilerinin dünkü tembel, sakin ve kaygısız babaların çocukları olduğuna bir türlü ihtimal veremiyordum.

Meğer kapıları akşam ezanıyla kapanan o sessiz Türk evlerinde ne kadar azim, ne kadar irade ne kadar şevk ve faaliyet kuvvetleri saklı imiş!

nr. 8900, 25 Aralık 1921

Müşâhede ve Mülâhaza Maarif Derdi ve Başka Dertler

Geçenlerde, "Anadolu'da Maarif" serlevhası altında neşrettiğim bir makale, tahminim veçhile, maarif müntesiplerinden ve muallimlerimizden bazılarının itirazlarını mucip oldu. Buna dair şifahî ve tahrîrî bir çok tenkitler karşısında bulundum; bu tenkitlerden biri -ki dün "İkdam"da intişar etti, -biz maarif meselesinin pek esaslı ve mühim noktalarına dokunduğunu ve bir çok gayr-i kâbil-i redd-i mülâhazât ve mutâla'âtı muhtevi bulunduğu için beni tekrar aynı mevzua doğru çekti.

Muhterem muarızım benim Anadolu'da umûmî bir maarif seferberliği ilanı fikrimi gayr-i kabil-i tatbik buluyor; daha doğrusu tatbik edildiği takdirde müspet bir netice veremeyeceğini ve halkı ancak darümualliminlerden yetişmiş muallimlerin okutabileceğini söylüyor. Bunu esas itibariyle ilk makalemde de münker değildim; hiç şüphesiz ki muallim olarak yetişmemiş bir gencin tedris sahasında göstereceği faaliyet gayet usulsüz ve intizamsız olacağı için böyle bir faaliyetten neticede müspet bir semere istihsal etmek imkanı iyice meşukuttur. İbrahim Hakkı Bey'in dediği gibi "ilk terbiye son terbiyedir" ve çocuklara vurulan ilk aşının izi hiç silinmediğine ben de kailim; bu aşının "muallimlikle katiyen alaka peyda etmemiş, onun istilzam ettiği hocalık evsaf-ı mahsûsasını iktisap eylememiş ve bizzat kendisi asr-ı hazır usulü maarifinden hisse-mend olmamış kimselere" tevdi bir çok mahzurları da'idir; fakat, İbrahim Hakkı Bey'in iddiası veçhile ıstırarî olarak harekette bulunmak ne büyük bir hata, ne de geriye doğru bir hatvedir. Çocuklarımızı pek iyi okutamayacağız diye bir müddet için büsbütün okutmaktan vazgeçmek inkılâplar zihniyete hiç uymayan bir hareket olur. Anadolu'da cephe arkasında kalmış okur yazar gençlerin köylere hoca olarak dağıtılması bir taraftan da darümualliminler açmaya ve buralardan mesleki mürebbiler yetiştirmeye mani değildir. Sağ kol tamamıyla yapıncaya kadar, sol kol vazifesine meh-ma emken devam eder. Sağ kol şüphesiz ki daha iyi ve daha mükemmel yapacaktır, fakat geç yapacaktır; ben ise mukaddes inkılâp fikrinin şeyda bir taraftarı olduğu için kendimde "Geç olsun da güç olmasın!" düsturuna iktifa etmek sabır ve tahammülünü bulamıyorum ve maarif hususunda bütün medeni

milletlerden bir asır, hatta iki asır daha geride kaldığımızı düşünür düşünmez tüylerim ürperiyor, "hayır hayır güç olsun da geç olmasın!" diyorum.

Makalesi dünkü İkdam'da intişâr eden genç muallim, esas itibariyle benimle hem fikirdir, o da mu'teriftir ki elyevm Anadolu köylülerini tedris ve terbiye etmek için elde bulunan muallimlerin adeti ihtiyacın ancak beşte birini tatmin ediyor; binaenaleyh muallim yetiştirelim diyor, lakin bunu söylerken unutup ki muallimi muallim yetiştirir, Anadolu'nun bir çok merâkizinde darümualliminler açmaya teşebbüs eden Ankara maarif vekili bir darümualliminin bir binadan ibaret olmadığını bilir zannederiz. Darümualliminler açacağız, fakat muallimler nerede?

İbrahim Hakkı Bey, biz de "Elyevm başka işlerle meşgul bir çok mukadder ve gayur hocalar mevcuttur; diyor, bunların maarif ocağından ayrılmaları ise ya vaktiyle bir vazife alamamak veyahut da memurluk hayatında harpten sonra baş gösteren maişet derdini düşünmek yüzündendir. Hem de maatteessüf bu ikinci kısım, şahsî teşebbüsleriyle hariçte daha pek çok mükemmel ve emin maişet vesâ'ili bulmaya mukadder tahsillerini Avrupa'da yapmış mütefennin, münevver, cesur, gayur gençlerden müteşekkildir."

İbrahim Hakkı Bey, işte asıl buradadır ki "Türkiye'de Maarif" meselesinin en nazik bir noktasına dokunuyor. O noktada gerek İstanbul'da olsun, gerek Anadolu'da olsun maarif bütçesinin darlığıdır; hassaten son senelerde bizde her şey bir para meselesi olmaya başladı: Şehremanetine "Filan şey niçin yapılmıyor?" diye sorarsanız "Para yok!" cevabını alırsınız; Evkaf Nazariyetine "Filan iş neden olmadı?" sualini irat edince "Para yok!" cevabını alırsınız. Bu memlekette her muhikk itiraza verilen muhikk cevap budur. "Muhikk cevap" dedim, fakat bu yanlıştır; zira iş başına gelen herhangi bir reis-i umurun vazifelerinden biri de kendisine lazım olan parayı bulmasıdır. Yapacağını vaat ettiği işleri (vesaitim yok) mazeretiyle ifa edemeyen bir adam ancak bir köşeye çekilip oturmaya layık bir zavallıdır ve bu gibilerin sözleriyle özleri ya merhamete, ya istihzaya layıktır.

Bütün hem meslekleri gibi bir çok acı tecrübelerden sonra hala ümidini kaybetmeyen İbrahim Hakkı Bey bilhassa İstanbul Maarifinden bahsettiği sırada: "Maarif Nezareti neden kendisine tahsis edilen

(11 satır sansür)

(gazetede okunmuyor) Maarif Nezareti (gazetede okunmuyor) devletin umûmî var. (gazetede okunmuyor) vazî bütçesine fazla bir habbe bile ilave edemeyecektir ve bu halk ve bu memleket, hala her şeyine rağmen muhafaza edilmek istenen bir muhteşem devlet cephesi arkasında cehalete, zulmete, sefaletе kurban olup kalacaktır.

İbrahim Hakkı Bey'in, bütün diledikleri olurdu, eğer,

(4 satır sansür)

nr. 8903, 28 Aralık 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

Peçe, Kafes ve İffet

İstanbul matbuatında yeniden Türk kadınının iffet ve Türk ailesinin haysiyet ve selameti mevzu bahis olmaya başladı; bu iffet ve bu haysiyet yeni bir tehlike karşısında mı bulunuyor? Ortada deveren münakaşalara, mübaheselere göre bu suale ne "Evet!", ne de "Hayır!" cevabı verilebilir; çünkü "Dar-ül- Hikmet-il- İslamiyye" başta olmak üzere matbuatımızın bir kısmı ve halkın ekseriyeti böyle bir tehlikenin mevcudiyetine kanidirler, hatta ateşin saçağı sardığını söylüyorlar ve acele tedbirlere tevessül edilmediği takdirde Türk kadınının Türk ailesinin dininin ve milliyetinin bahşettiği bütün meziyetleriyle beraber manevî bir uçuruma doğru yuvarlanacağını haber veriyorlar. Bu hususta "Dar-ül- Hikmet-il- İslamiyye"nin bulduğu tedbire taraftar olmayanlar bile illetin mevcudiyetine kâildirler. Bunlar "Evet, Müslüman ailesinin ve Müslüman kadınının bugünkü hali şayan-ı emniyet değildir, fakat buna karşı ittihazı lazım gelen tedbir daha asrî olmalıdır." diyorlar.

Mamafih nam-dar alimlerimizden Mehmet Ali Aynî Bey geçen gün ilk defa olarak "Akşam" gazetesinde ortada bu kadar telaşa düşürecek bir tehlikenin mevcut olmadığını söylemek cesaretini gösterdi ve bugünkü Türk kadını iffet ve istikamet nokta-yı nazarından dünkü Türk kadınından daha kuvvetlidir, dedi. İlk bakışta bir "paradoks" gibi görünen bu iddianın ne kadar doğru bir şeyi ifade ettiğini anlamak için pek o kadar eski zamanlara dönmeye ve buna dair bir takım tarihi vesaik toplamaya lüzum yoktur. Türk kadınının bundan on beş yirmi sene evvelki yaşayışını, eğlenişini, giyinip süslenişini hatırlayacak olursak derhal itirafa mecbur kalırız ki bugünküler gerek cinsî ahlak ve gerek içtimâî terbiye nokta-yı nazarından bir çok rüchân esbabına maliktirler; mesela erkeğin agvâ ve tasallutu önünde daha ziyade mukavemetli ve daha az uysaldırlar; sokakta yürümesini, mesirelerde gezinmesini ve kendilerini bir tecavüz vukuunda vakar ve haysiyetlerini müdafaa etmesini dünkülerden daha iyi biliyorlar. Harici hayatla daimi temas ve erkeği yakından tanımak gibi fırsatlar onlardaki kadınlık sevâ'ik-i tabiiyyesini adeta şu'ûrî bir hale sokmuştur.

Bugünkü Türk kızı veya Türk kadını iffetini mutlaka kendi isteğine ve kendi iradesine ram etmektedir; eğer fuhuşa ve seyyi'âta doğru gidiyorsa muhakkak isteyerek ve bilerek gidiyor; eğer vakar ve namusunu muhafaza ediyorsa mutlaka bilerek ve isteyerek ediyor. Halbuki dünkü Türk kadınının namusu, iffeti, istikameti, vakarı gayr-i şu'ûrî bir şey idi; babalarımızın vaz' ettiği cebr ve tazyike ve peçe ile kafese tabiiydi. İçtimâî hayatta zevce ve valide olmaktan başka bir rol oynamayan bu zavallıların cinsiyetlerinden başka muayyen bir şahsiyetleri yoktu ki kendilerine iffetli veya iffetsiz sıfatları izafe edilebilsin. Bunlar tıpkı reşide ermemiş masum çocuklar gibiydiler; ne yaptıkları fenalığın mesuliyetine, ne de gösterdikleri faziletin mükafatına layıktırlar; zira ne bu fenalık, ne de bu fazilet onlara ait bir şey değildi; nereye sevk edilseler oraya giderlerdi.

Mehmet Ali Aynî Bey, eski Türk kadınının fezayih ve seyyi'ât karşısında ne kadar zayıf ve mukavemetsiz olduğunu ispat için eski tarz seyran ve teferrüc yerlerinin manzarasını hatırlatıyor. Filvaki, kısmen bizim çocukluğumuza musâdîf olan zamanlarda, kah Gökusu, kah Kağthane'de, kah Şehzadebaşı'nda bizzat şahit olduğumuz o acayip zen-dostluk ve işve bazlık sahneleri; o göz ve kaş işaretleri, o soğuk ve bayağı söz atışları, o müstehcen cinaslar; erkekteki o küstahane tavırlar, kadındaki o cilvekâr saklanışlar elan gözümüzün önünde canlanan bir takım içtimâî ahlak manzaralarındandır. Eğer şimdiki kadınlarımız bu sözlere ve bu tavırlara, bu kovalanıp kaçışlara muhtaç olmaksızın hoşlarına giden erkeklere, hoşlarına giden tarzda münâsebâta bulunuyorlarsa bu onların ahlaken sükût etmekte olduklarını değil, ancak eski bir muaşaka tarzından yeni bir muaşaka tarzına geçmekte bulduklarına delalet edebilir. Kadınlarımız bütün dünyanın kadınları gibi, dün başka türlü eğleniyorlardı, bugün başka türlü eğleniyorlar, ortada değişen şey zevahire, adete ve göreneğe ait olan kısımdır; yoksa kadın -umumî ve cinsî manasıyla kadın- dün ne idiyse bugün de odur ve onda -fuhuş hariç olmak üzere- iffet veya iffetsizlik denilen şey ancak kendi fitrat ve mizacına ait bir meseledir. Fuhuş hariç olmak üzere dedim; çünkü tabiaten fahişe doğan kadınlar olduğu gibi bir takım iktisadi ve içtimâî asbab-ı saikasıyla tesadüfen fuhuşa düşenler de vardır. Bunlar bizim mevzuumuz dahiline girmezler. Bizim kendilerinden bahsetmek istediğimiz o kadınlardır ki akıllarından ziyade gönüllerine tabi olurlar ve ekseriya içtimâî, ahlakî, dini ve ailevi kaydları kopararak kocalarına ihanete, çocuklarını

ihmale kadar varırlar. Zannederim ki "Dar-ül- Hikmet-il- İslamiyye"nin teftiş ve murakabe altına almak istediği aile işleri de en ziyade bu gibi hadiselerden tevellüt edenlerdir. İşte buna karşı diyorum ki bu nevi iffet veya iffetsizlik bir terbiye meselesi olmaktan ziyade bir mizaç meselesidir. Kadınlar vardır ki işve baz, şuh sevdavî olarak doğarlar; muvazenesizdirler, hafif meşreptirler. Kadınlar vardır ki ağırbaşlı, durgun cinsen asi doğarlar; bu gibileri -farz-ı muhal olarak- kendi elimizle cebren bir takım hiffetlere sevk etmek istesek bile edemeyiz, çünkü tabiat, çünkü hulfet bunların bünyesine ve bunların asabına lazım gelen mukarmeti vermemiştir. Nasıl ki diğer neviden olan kadınları da, cinsiyetleri inkişaf ettiği günden itibaren bir demir kafes içinde hapsetsek mutlaka bir kolayını bulup bizim tazyikimizden kurtulurlar ve cibilliyetlerinin icap ettiği faalleri yapmak fırsatını bulurlar. Bu hususta Türk kadını, Frenk kadınından ve frengî zenciyyeden ayırmak kabil değildir; hepsinin kanında cevelan eden ateş aynı ateştir. Her milletin tarihinde, her milletin edebiyatında hatta dinî kitaplarında bile bugünkü kadını dünkü kadından farklı bulmuyoruz. Yusuf'un eteğini koparan Züleyha'nın; ismeti gibi tacını da Süleyman'a feda eden Belkıs'ın yaşadığı devirler bir fesad-ı ahlakı ve bir inkiraz devri değildi; bütün bu Yunan esatırını birbirine katan "Helena"nın o meşhur zina ve firar meselesi "Aspasya"lar zamanında olmadı; yeni bir millet bütün safvetiyle bütün sadeliğiyle henüz doğarken ve içtimâî teşkilatını henüz kurarken vuku buldu ve ilk kadın, ilk anamız memnu meyveyi bir takım sefil ve hayvani iştihaların membaı olan bu çamur yığını üzerine inmezden evvel yedi.

nr. 8904, 29 Aralık 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

İstiklal Günü mü?

Bundan takriben on beş yıl evveldi; Mısır'da bulunuyordum. O zaman Avrupa'da olduğu gibi Mısır'da da bir çok "Jön Türkler" vardı; bu tabir şimdi unutuldu; bu Jön Türk tipi ortadan kayboldu; fakat Abdülhamit-i Sâni devrinde bu namı taşıyanlar her türlü medeni hukuktan mahrum olmakla beraber gerek memleket dahilinde, gerek memleket haricinde pek mühim ve muteber görünmesini bilirdi. Bahusus benim gibi, henüz mektep sıralarında hürriyet hülyaları kuran bir genç üzerindeki tesirleri adeta müthişti. İşte, günün birinde, Mısır'da, bundan on beş yıl evvel bu esrarengiz insanlardan biri bana yaklaşıp demişti:

"-İyd-ı millinizi tebrik ederim."

Bu ilk defa idi ki Kahire'de bulunan bir heyet bade-ma "Osmanlı istiklal" in yıl dönümlerini teside karar vermişti. Abdülhamit-i Sâni devrinin hürriyet-perverleri kalplerinde henüz gayr-i şu'ûri bir halde bulunan milliyet hislerini ilk defa olarak tamamıyla millî olan böyle bir "yevm-i mahsus" ile tekit ve tespit etmek ihtiyacını duyuyorlardı. On Temmuz inkılabını müteakip, matbuatı uzun müddet işgal eden bir çok tarihi münakaşalardan sonra o zamana kadar yalnız beş on Türk genci arasında muteber olan bu bayram resmileşti ve umuma teşmil eyledi. İşte bugün birkaç seneden beri gönlü, bütün bayramlara, millî ve dini bütün bayramlara karşı kapalı duran İstanbul ahalisi bu "yevm-i mahsus" a ait merasimi tekrar edecek veyahut bir zamanlar bu tarihte yapılan şenlikleri ve içtimaları hatırlayacak.

Halk çocuk gibidir; mutlaka, ara sıra bir bayram ihtiyacı vardır, ne kadar felaket ve sefalet içinde bulunursa bulunsun, her şeyden ümidini ne kadar kesmiş olursa olsun, mutlaka yaşadığı şehrin ara sıra donandığını görmek ve hiç olmazsa kendi kendine bir "gün"ün diğer bir "gün"den daha üstün olduğunu söylemek ister. Bahusus biz öyle bir devirde öyle bir şehirde bulunuyoruz ki orada kendi dinimizden ve kendi cinsimizden olmayan bir takım halk kitleleri birbirini takip eden dinî ve millî bayramlarla mütemadiyen cuş u huruşa geliyor ve bizde sönmüş olan şenlik şevklerini uyandırıyor; vakia bizim şenliklerimiz gayet mahdut bir daire dahilinde ve içimizden ancak beş on kişi arasında olup geçiyor; fakat bu bize kafi geliyor; bütün meraretlerimizi hiç değilse bir an için sanki unutuyoruz.

Bundan iki gün evvel, karşı tarafta, Rum tayfası kendine mahsus o nümâyişkar ve tafra-furuş edasıyla , Giritli bir herifin isim gününü tes'îd ettiydi. O gün Beyoğlu'ndan geçen bütün Müslümanların gözleri yaşıyor ve duvarlardan yerlere kadar sarkan mavili beyazlı bayraklar arasında Porsuk ve Sakarya sularını kızıl kana bulayan genç şehitlerimizin yadını ta kalbinin içinde sızlayan bir yara gibi hissediyordu ve yine kalbinin içinden kendi kendine diyordu ki: "Osmanlı saltanatının payitahtında elleri ve yüzü Osmanlı şühedasının kanlarıyla mülemma bir adamın isim günü tes'îd ediliyor; Ya rabbi bu ne garip takdir cilvesidir!"

İşte, kendi kendilerinde bunu söyleyen ve için için bir onulmaz ateşle yanan son Osmanlı Türkleri bugün Osmanlı sâltanatının bu hicran ve elem payitahtında henüz manasını pek iyi bilemedikleri bir sene-yi devriyeyi böyle bir manevîyeyle tes'îd etmek ihtiyacını duyuyorlar. Henüz manasını bilemedikleri bir "sene-yi devriye" dedim; zira, bugüne bir "istiklal günü" unvanı vermek doğru değildir. Türkler yalnız altı yüz yetmiş üç seneden beri bizim kanımızda, bizim canımızdadır. Onun tarihi ve sene-yi devriyesi olamaz; Kayı Han kabilesinden "Kara Osman" Anadolu'nun bir köşesinde otağını kurmazdan çok sene evvel, yüzlerce sene evvel, Anadolu Türklerini, orada Türk hükümdarları saltanat sürüyorlardı. Orada mimarisi, edebiyatı, ilmi ve felsefesiyle bir Türk medeniyeti ve yedi kat yerin dibine kök salmış bir Türk alemi vardı. Binaenaleyh, bugüne "İstiklal günü" demekle bu tarihi hakikati inkar etmiş ve bu millî haktan vazgeçmiş sayılmaz mıyız? Vakıa büyük şairimiz Namık Kemal "cihangirane bir devlet çıkardık bir aşiretten" diyor; bu güzel bir sözdür, fakat doğru bir söz değildir ve büyük şairin hüviyeti bizce meşkuksaydı, diyebilirdik ki Namık Kemal Türk milletine iftira atıyor. Onun hakiki şan ve şerefini belîğ ve mutantan bir yalana feda ediyor. Belîğ ve mutantan yalanlar ekseriya basit ve vazi hakikatlerden daha makbul, daha faydalıdır, fakat biz bunda o hassayı da göremiyoruz.

Bununla beraber, haddizatında Türk hakimiyetinin bir hanedandan diğer bir hanedana intikalinden başka bir şeyi ifade etmemesi lazım gelen bugünkü "yevm-i mahsus"a asıl ismini vermekle onun kıymet ve ehemmiyetini tenkis etmiş olmayız; zira, Türk milleti bu hanedan sayesinde bir çok büyük ve ulvî hadiselerle dolu olan tarihinin hiçbir devrinde görülmeyen emsalsiz bir inkişafa ve yüksek bir kemale erdi;

sultan Osman onun mukadderatı üzerinde parlayan yeni bir yıldızdı ve bu yıldız bir güneşten daha parlaktı, az zaman içinde aydınlığı dünyanın yarısını istila etti.

Ey, tatlı hatıra ki yadı, bu neket günlerinde bile gönlümüze biraz nur ve teselli serpiyor ve kaç defa böyle biter gibi görünürken başlayan Türk tarihinin sakladığı sırrı bir kere daha bize faş ediyor. Bundan altı yüz yetmiş sene evvel yıkılan Selçuk Devletinin enkazından o muhteşem Osmanlı saltanatının binasını kuranlar bugünkü "yevm-i mahsusa" münasebetiyle düşünmelidirler ki, Türk aleminde her şey yeniden başlamak için biter ve biz böyle bir devrin eşiğindeyiz.

nr. 8905, 30 Aralık 1921

Müşâhede ve Mülâhaza

En Tatlı Günüm

Ankara'da bir bayram arifesinde idi; Halite Edip Hanım'ın (Kalaba) köyündeki evinde bir büyük oda ağzına kadar şüheda çocuklarıyla dolmuştu. Bir erkan minderinin üstünde bir yığın elbise, çamaşır ve ayakkabı duruyor, içimizden biri bu yığından bir parça ayırıyor, yetimlerden birini çağırıyor, boyuna, ayağına ölçüyor, sonra omuzlarından tutarak hafifçe bana doğru itiyor:

-Haydi, git adını yazdır! diyordu. Çocuk elinde bir çift kundura koltuğunun altında bir küme esvap, yüzü tatlı bir sevinçle aydınlanmış bana yaklaşıyor, adını, babasının adını, yaşını, hangi köyden olduğunu söylüyordu.

Soruyordum:

-Baban?..

-Şehit oldu.

Ve bu son cevaba rağmen mütebbessim, bir esvaplarına bir de henüz kendi paylarını almamış arkadaşlarına bakarak çıkıp gidiyordu. Sonra bir diğeri geliyordu.

-Adım Elif. Babamın adı Ahmet. On yaşındayım. Anam da babam da öldüler.

-Sen kimin yanındasın? Sana kim bakıyor.

-Teyzemin yanındayım. Eniştem bakıyor.

diyordu ve şimdiden bir büyük kadın gibi saçları sımsıkı örülmüş, başını narin boynunun üstünde bir sağa bir sola kırdırarak uzaklaşıyordu.

Ondan sonra bir küçücük geliyor. Adını sorduğum zaman, arkasına dönüp bakıyor, telaşından, heyecanından ağlamaya müheyya "Benim adım neydi?" diye soruyordu; herkes gülmeye başlıyordu.

Bazıları ne elbise, ne ayakkabı alabiliyorlardı, çünkü mevcut olan eşyadan hiçbiri vücutlarına uymuyordu, a çok dar, ya çok bol geliyordu. Böylelerine diyorduk ki:

-Senin esvabın yarın gelecek.

-Yarın... Ama bayram namazından evvel isterim.

diye cevap veriyordu. Kimi melek gibi güzel, kimi şeytan gibi çirkin bu köylü yavrularının hepsi de bakımsız, pis ve pejmürde idi. İçlerinde saçları bir tiftik kümesi gibi karmakarışık olanlar, sümüğü bulanık bir su halinde dudaklarının üstüne doğru sızanlar, çapaklılar, çıbanlılar vardı; bunlar benim elimi öpmek istiyorlardı, kah uzatıyordum, kah yanaklarının temiz kalmış bir noktasından okşamakla iktifa ediyordum. Fakat sona doğru hepsine o kadar alıştım, kokularını ve pisliklerini o kadar hissetmez oldum ki her birini ayrı ayrı bağrıma basıp sarmak, kucaklamak istiyordum. Onların arasında sanki ben de bayramlık esvabını, bayramlık ayakkabılarını bekleyen bir çocuk gibiydim; her şeyi hoş görüyor, her şeyi seviyordum; bu küçük halkın sevinci beni de kaplamıştı. Geriye kalan yavrucakları uzun müddet yanımda tutuyor, bir çok lüzumsuz şeyler soruyordum; konuşuyordum. Çok senelerden beri ruhumun hiç bu kadar açıldığını, bu kadar geveze ve şakacı olduğumu hatırlayamıyordum. Ne vakit ki hepsi gittiler, ne vakit ki odanın içine acayip bir güneş ve toprak kokusu bırakıp hepsi de gülererek, oynayarak birer birer gittiler, kendini her vakit aralarında bulduğum kimseler meyanında yalnız ve garip hissetmeye başladım onlara karışarak onlarla beraber eski itiyatlarla bir daha avdet etmemek üzere çıkıp gitmek istedim.

Zannederim ki ben o gün saadet denilen şeyin sırrına ermek üzereydim; lakin bu sırrın ser-reştesini birden bire elimden kaçırdım. Vücudumuzun o itiyatları ki ruhumuzun en kuvvetli hislerinden, hamlelerinden, şevk ve cuşışlarından daha zorludur, beni bulduğum mihnet noktasına mıhladı, yerimden hareket edemedi, ufak bir cesaretle, ufak bir azimle belki devamı mümkün olan bu sürurun gönlüm üzerinden anı olarak gelip geçişiyle iktifa ettim ve o tatlı günün hatırasını şehit çocukların sevincine şahit olduğum günün hatırasını kalbimin en derin mutena bir yerinde sakladım.

Geçenlerde Anadolu şühedası öksüzleri menfaatine tertip edilen bir müsamere heyetinin matbaamıza gönderdiği şu satırlar bendeki o tatlı yada bir kere daha can verdi; bu heyet diyor ki:

"Anadolu iki senedir kahramanlar diyarıdır. Orada, ölüme karşı gelen her ferdin hakiki vatani olan topraklar, şimdiye kadar bu derece şehit kanı içmemiş, bu

derece büyük ve aziz ölüleri sarmamıştı. Anadolu'nun her yeri bu ölülerin lime lime etlerini ve çürümüş kanlarını yutmuştur. İstiklali görmeden can veren bu kahramanların hakkını biz ne salahiyetle istimal edeceğiz? İstanbul binlerce şehidin eseri olan istikbalin tufeyli mirasçısı mı olacaktır? Bugün bir avuç toprak olan bu fedakarların binlerce yetimi, öksüzü açtır, çıplaktır. Bu yavruları olsun şefkatimizle sarmaya şitâb etmezsek vatanın nankör çocuklarından başka bir şey olmayız. Sizden istenen fedakarlık ne olsa ehemmiyetsizdir."

"Fedakarlık" kelimesi burada ne kadar yersizdir; şehit öksüzlerine yardım edebilmek, onları giydirip doyurmak bir fedakarlık değil, bir mazhariyettir; onları açlığa ve soğuğa karşı emniyette görmek, zaruret ve sefaletten masun bilmek ruhumuzun en büyük serverlerinden birini teşkil eder. Başkalarına -bahusus bu başkaları bizim için terk-i can eden Anadolu yiğitlerinin evlatları olursa- iyilik etmek hazz başkalarından iyilik görmek memnuniyetinden daha derin, daha tatlıdır. Bizim elimizle mahzun bir yetimin yüzünde açılan bir sevinç tebessümü dünyanın hangi hadisesinden daha az kıymetli daha az ehemmiyetlidir? Hayatta muzdarip bir vicdanla dolaşacak olduktan sonra sırtımıza giydiğimiz bu esvapların birer ağır yükten, midemize doldurduğumuz yemeklerin bir yığın zehirden farkı nedir? Sürur ve saadet dediğimiz şeyler biraz da etrafımızdakileri mesut ve mesrur görmekten ibaret değil midir? O insanlar ki açlar ortasında doyunurlar, çıplaklar ortasında giyinirler ve vücutlarını rahat ve midelerini mutmain hissederler, bunlar insanlığın haricinde olduğu gibi bizim bahtımızın da haricindedirler ve bu gibiler, kim bilir, ne kadar bedbaht, ne kadar zavallıdırlar? Çünkü şehit yavrularının nasıl sevindiklerini hiç görmediler.

nr. 8906, 31 Aralık 1921

Müşâhede ve Mülâhaza Bedbaht Ona Derler ki...

Geçenlerde Türkçe gazetelerin birinde beş on satırdan ibaret gayet ibretnüma bir açık mektup intişar etti; bu mektup mütevazı bir gazete kâri'inin üdeba ve muharririmize dair ufacık bir şikayetini muhtevi bulunuyordu. Bu belki hiç kimsenin nazar-ı dikkatini celp etmedi, belki muhatabı olanlar bile ehemmiyetle okumadı; fakat cidden görülmeye, okunmaya ve üzerinde uzun uzun düşünmeye değer bir şey idi. O gazete kâri'i diyordu ki: "Hepsine siyyânen hürmet ve emniyet bağladığımız bazı büyük muharrirlerimiz yekdiğerini nakzeder bir çok şeyler söylüyorlar; siyaset sahasında haydi neyse... Fakat muayyen, müspet ve afakî olması lazım gelen bazı ilmî hakikatleri de birinin başka türlü, öbürünün başka türlü anlattığı oluyor. Kime inanacağımızı, neye inanacağımızı şaşırdık kaldık."

Bu hakikat ve samimiyet müştaki zavallı kari bereket versin ki ekser muharrirlerimizin bir sene zarfında birbirine üç yüz altmış beş defa zıt sözler söylediğinin ve bugün şuna beyaz diyen adamın ertesi gün aynı şeye kara dediğinin farkına varmamış, yalnız aynı meslekten görünen ve aynı gazetelere yazı yazdıkları için meşrepte değilse bile meslekte bir ittihat ve insicam muhafaza etmeleri lazım gelen muhtelif muharrirler arasındaki tezat ve tehalüfü müşâhede ile iktifa eylemiştir.

Halkı cehaletle, delaletle itham eden fikir ve kalem erbabı her yerden ziyade bizde çoktur. Bunlar hiç okunmadıklarına veya lazım geldiği kadar rağbet ve takdire mazhar olamadıklarına kaildirler; tâ Ziya Paşa zamanından beri:

Bedbaht ona derler ki elinde cehâletin,
Kahrolmak için kesb-i kemâl ve hüner eyler...

Beytini kendilerine vird-i zebân etmişlerdir; beş on cilt kitap üstüne çıkıp başlarını göğe ermiş zanneden bu üdeba, şuarâ ve ulema kafilesi ara sıra aşağıya baktıkça adeta midelerinin bulandığını hissederler, dudaklarına bir acayip takallüs, gözlerine bir derin hüznün ve çehrelerine sert ve haşin bir çin-i cebin arz olur ve ayakları kayıp düşmemek için derhal başlarını daha yukarıya kaldırırlar. "Kitle-yi

nâs" "esâfil-i nâs"! derler. Adam sende o esasen mevcut olan bir şey midir? Bu kara kitle kendisine el uzatılıp yukarıya doğru çekilmeye değer mi? Zaten ne desek anlamayacaklar, ne yapsak kurtulamayacaklar; bereket versin ki beş on kişiden ibaret bir havâss tabakası var, biz onlar için yazıyoruz, onlar için söylüyoruz. Halk denilen sınıf eğer isterse okusun, yazsın ve kendi kendine bizim bulunduğumuz yere yükselmeye çalışsın! İşte münevver ve güzidelerimizin, sulta sahibi fikir ve kalem erbabımızın senelerden, senelerden beri millete karşı ittihaz ettikleri tavır ve hareketin manası hep budur, bundan ibarettir.

Bunlar lisanlarını gittikçe anlaşılmasız bir hale sokmaktadırlar, kendisini ammenin teftiş ve tetkikinden masun zanneden her adam gibi sırf şahsî heveslerine, şahsî zevklerine uyarak fantazyaların envainı yaparlar; sanki etrafta hiç kimseler yokmuş gibi kah erguvani kumaşlara bürünerek, kah ayaklarına ziller takarak lakayt, muhakkir ve laubali salınıp gezerler. Kendi aralarında hep teşbih ve istiare ile, hep mecaz ve rumuz ile konuşurlar, bir parlak cümleye bin parlak hakikati feda ederler ve yakası açılmamış bir laf söyler söylemez, sanki bütün insânîyetin refah ve saadetini temin edecek bir keşifte bulduklarına zahip olurlar; vazifelerini yapmış adamlar gibi memnun ver mutmain bir köşeye çekilirler, her taraftan şükran ve minnet sedaları işitmek isterler; ses çıkmadı mı, derhal o küskün tavırlarını takınırlar, yüzleri buruşur. Yumrukları sıkışır ve ağızlarında bir kanlı köpük halinde şu şikayetler dökülür: Hay cahil halk, hay nankör halk...

Bu nevi Türk güzideleri o şımarık çocuklar gibidir ki her türlü yaramazlıklarının, haylazlıklarının bir eser-i zeka olduğuna kanidirler ve her işledikleri kabahatin sonunda: "zarar yok, sen sağ ol!" iltifatını bekler. Fakat ne yazık ki mevzu bahsimiz olan o koca şımarıkların yaramazlıklarına saha olan bir ev veya bu sokak değil bütün bir memlekettir.

O memleket ki kime inanacağımızı, neye inanacağımızı şaşırdık kaldık, diye feryat ediyor. Evet kime inanacaklar? İşte geçenlerde yine aynı gazetenin, aynı sütununda yek diğeriyle iki "kafadar" gibi konuşan iki muharrirden biri, genç bir heccav için, "Nefi'den daha büyüktür." dedi; diğeri yine aynı sütunda yine aynı

heccavın bir rubleden daha kıymetsiz olduğunu söyledi. Kime inanmalı? Neye inanmalı?

Vakıa bu suale maruz kalan bu iki münekkit diyebilir ki: Edebiyatta ve şiirde bütün hükümler nispidir ve güzel ile çirkini tayin eden ancak bizim şahsî zevkimiz ve hususi meşrebimizdir. Edebiyatta içtimâî hayatın bir takım muayyen ve müstakarr kanunlarına tabi bir tezahürü olduğu için bu iddianın ne kadar doğru olduğunu bilemiyor; fakat, ekseriya aynı derecede sulta sahibi kalem erbabımız en hayati millet ve memleket mesailinde aynı hiffetlere düşmekten ve aynı çapraşık yollara sapmaktan hali kalmıyorlar ve onların zan ve zehabına rağmen kendilerini dikkatle, ehemmiyetle okuyan, takip eden halkı izlal ve ifsat etmiş oluyorlar. Asıl bedbaht bu cahil halk değil midir ki bu samimiyetsiz, kararsız, lakayt ve hafif meşrep alimlerin elinde ne yapacağını şaşırıp kalmıştır?

nr. 8907, 1 Ocak 1922

Avrupa Postası

Sorbonne'da Bir İhtifâl Münasebetiyle

Geçenlerde Paris'te "Sorbonne" Darülfünunu'nda büyük bir ihtifal oldu. Fransızca gazeteler buna "Fransa ile dost milletler arasında fikrî tesanüt tezahüratı", namını veriyorlar. "Fransız Edebiyatı Muhipleri" ile "millî teali için büyük cemiyetler İttihatı" komitesinin teşebbüsü üzerine vuku bulan bu içtimada dünyanın bir çok yerlerinden gelmiş, muhtelif milletleri temsil eder murahhaslar bulunuyordu. Gönül isterdi ki, bu murahhaslar meyânında bir de Türk bulunsun ve bir çok nahoş hatıralarla dolu o yakın maziye rağmen Türk milletinin kalbinde yer eden asar-dide Fransız muhabbetini bir kere daha bu dünyanın en büyük ilim müessesesinde tekrar etmek fırsatına mazhar olsun. Kürre-yi arz üzerinde diyebilirim ki fikrî ve ilmî Fransa'yı bizim kadar tanımış, Fransız lisanı ve Fransız harsıyla bizim kadar haşır neşir olmuş bir millet yoktur. Biz Fransa'yı daima medeniyetin ve bütün iyi ve güzel şeylerin pişdarı olarak görmeye ve bilmeye alışmışız ve ona bir çok şeylerde adeta körü körüne tabi olmuşuzdur. Fransız edebiyatı bu günkü münevver Türk gençliği üzerinde kendi edebiyatımızdan daha derin tesirler icra ediyor ve eski yeni bütün Fransa ulema ve üdebasının isimleri bu zümrenin adeta kalbinde mahkuk bulunuyor.

Şimdi Peru'dan Yunanistan'a kadar bütün Şark ve Garp milletlerinin büyük bir tehalükle iştirak ettiği bu ihtifalden bizim uzak kalışımızın bir çok siyasî esbabı olabilir; çünkü biz Fransa'ya resmen dost olan milletlerden değiliz; bu ihtifalde Fransız dostluğu unvanına liyakat-ı kesb edenler Harb-i Umûmîde -Yunanistan hariç olmak üzere- Fransa'nın düşmanına karşı o kanlı musaraaya iştirak eyleyenlerdir. Vakıa biz o zaman düşman saffında idik. Fakat nasıl anlatabiliriz ki fikrî ve ilmî Fransa'ya karşı o demlerde bile öteden beri beslediğimiz hürmet ve muhabbete bir an halel getirmek ve Çanakkale'de Fransızlarla Türk askerleri boğaz boğaza geldikleri günlerde yine cephenin arkasında kalan Türk gençliği "Racine"nin mısralarını ezberlemekte, Hugo'nun namını hürmetle yad etmekte ve yeni çıkan Fransız asar-ı edebîyesini kaçak mal gibi memlekete sokmakta devam etti. Burada bulunan Fransızlar da bizzat müşâhede edecekleri veçhile Türkiye'de Fransızca hemen hemen Türkçe kadar münteşir bir lisandır. Türk gençleri gerek düşünüş, gerek duyuş ve anlayış itibariyle her milletin gençlerinden ziyade Fransız gençliğine yakındır; zira

mekteplerimizde çocuklarımıza telkin ettiğimiz millî mefhumların yanı başında ve hemen aynı derecede Fransız irfanı da vardı. Güzide sınıfımızı teşkil eden muharrirlerimize, muallimlerimize, memurlarımıza dikkat etsek hepsinin içinde kuvvetli ve adeta ananevî bir Fransız dostluğu buluruz. Sanki bu bize nesilden nesile, asırdan asıra geçmiş bir itikattır.

Harb-i Umûmî esnasında Alman fennine ve Alman harsına doğru memleketimizde zoraki vaz'î bir temayül olmuştu; fakat asırlardan beri Akdeniz havasını koklamaya alışmış, asırlardan beri "Mediterraneén" milletler sırasına geçmiş, İstanbul ve küçük Asya Türkleri için bu ağır Cermen harsının ezici ve bunaltıcı tesiri şok zaman devam edemedi; bugün İstanbul darülfünunda Berlin'den veya Münih'ten getirilmiş o alay alay profesörlerden darülfünün gençlerimizin dimağında hiçbir hatıra kalmamıştır. Tanzimatçı ecdadımızın bundan yüz sene evvel adeta hadsi bir görüşle bize en muvafık bulduğu Fransız irfanı gittikçe daha iyi anlıyoruz ki bütün Avrupâî harslar arasında bizim mizacımıza en uygun olanıdır.

Maatteessüf, Fransız dostlarımız bu hakikati lazım geldiği kadar taktir etmiyorlar ve hala dünkü siyasî düşmanlığımızın fena hatırasından kurtulamıyorlar. Vakıa son zamanlarda bize karşı Avrupa'nın her tarafında olduğu gibi Fransa'da da hissedilen bu emniyetsizlik ve şüphe yavaş yavaş zail olmaya ve bir buçuk asırdan beri Garbi medeniyet aleminde kendine layık bir mevkinin hasretini çeken Türke bazı ufak tefek kabul kapıları açılmaya başlamıştır. Lakin bugün kanaat ettiğimiz bu dostluğa pek muhtemeldir ki yarın kanaat etmeyelim. Nitekim, "Sorbonne"daki bu ihtifâl münasebetiyle şimdiden içimizde kıskançlığa benzer bir hissin uyandığını itiraf etsek yalan söylememiş oluruz.

İhtifale riyaset eden Mösyö Po Ankara Fransız irfanına, Fransız edebiyatına dair söylediği uzun ve mutantan bir nutkun sonuna doğru:

"Bütün Avrupalı, Amerikalı ve Asyalı dostlarımıza buraya geldikleri ve bu samimi aile ocağına oturdukları için en hararetli teşekküratımı arz ederim; burada bulunanlar mademki Fransız edebiyatını anlayıp sevenlerdir, onlar bize yabancı sayılamazlar ve kendilerini kendi yurtlarında telakki edebilirler." diyor. Eminim ki

eğer bu söze muhatap olanlar meyanında Türkler de bulunmuş olsaydı, esbak-ı reis-i cumhurun teşekkrne herkesten ziyade bunlar kendilerini layık bulacaklar ve o aile ocağının sıcaklığını herkesten daha iyi bunlar anlayacaklardı.

nr. 8908, 2 Ocak 1922

Müşâhede ve Mülâhaza İstanbul'un Derece-yi Harareti

(Giriş bölümü ve 1. sütunun tamamı sansürlenmiş)

(2. sütun 5 satır sansür)

Bir buçuk sene zarfında üç meydan muharebesi kazanan genç ordumuzun cengâverâne hızı güç zapt edilir bir raddeye varmıştır; daha birkaç gün evvel bu ordunun kumandanı şu sözleri söyledi:

“Günden güne kuvvetleniyoruz. Ordumuz hal-i hazırda Yunanlıları denize dökmeye müheyyâdır.”

İsmet Paşa ilk defadır ki bu kadar katıyetle konuşuyor. İstanbul ahalisinin sabırsızlığını suiistimal eden bazı bed-hâh kimseler ikide birde “Hani Yunanlıları İzmir'den çıkaracaktılar? Hani birkaç ay içinde sulha erecektiler? Hani Sakarya harbini müteakip Eskişehir alınacaktı?” ilh. tarzında bir takım avam-firibâne teranelerle bu halkın ümit ve itimadını zayıflatmaya çabalyorlar. İşte bu gibilerin soğuk nefesleridir ki İstanbul'un derece-yi hararetini her gün bir çizgi daha aşağıya indiriyor, son silahımız olan millî azmimizi kökünden kurutmak için barometrenin sıfıra düşmesini bekliyor.

Dikkat edelim, dikkat edelim, manevîyatımız şeni' bir suikasta maruzdur, kalbimizin içindeki o ateş söndüğü gün bizi bu geriveden ne siyaset ne harp kurtarabilir. Zira millî heyecandan mahrum olanların ne siyaset yapması, ne harp etmesi ihtimali vardır.

Yine o soğuk nefesli adamlara göre güya müdafaa-yı millîyenin iki türlü zihniyet ve iki türlü halet-i ruhiye ile temini kabildir. Harp için cuşış ne kadar lazımsa siyaset için o derece soğuk kanlılık, uysallık, yumuşaklık lazımdır. Halbuki bu gayet sakat bir nazariyedir.

Bizce müdafaa-yı millîye sahasında harp ile siyaset bir birine zıt iki ayrı yol değildir. Ancak biri diğêrinin başlangıcı veya sonudur. Mensup olduğu milletin

faziletine, halkına, kudret ve azametine imanı olmayan cüretsiz ve hararetsiz devlet adamları ne harp etmeye, ne de sulh yapmaya kadirdirler. Eğer bu iki üç senelik tecrübeler de bize bunu öğretmediyse bilmem ki yazılan ve söylenen hakikatler neyi öğretebilir?

nr. 8918, 12 Ocak 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Bir İzah

Bundan bir ay evvel Sait Halim Paşa'nın şahadeti münasebetiyle yazdığım bir makalede merhumun hayat-ı siyasiyesine dair serd ettiğim birkaç mütalaa, memleketimizin bazı taraflarında, bazı kimselerin infialine mucip oldu. Bunu bana gelen bir iki hususi mektuptan, Samsun'da intişar eden bir gazeteden ve nihayet dün Erzurum'dan Raif imzasıyla idarehanemize çekilen bir telgraftan anlıyorum. Bu infialin tezahüratı ne kadar münferit ve mevzii olursa olsun, bence yine pek büyük ve şayan-ı dikkat bir manayı haizdir. Bu husus Erzurum'dan gelen son itiraz sesi adeta, bundan bir ay evvel Roma'da patlayan Ermeni tabancasının bir aks-i sedası gibidir. Çünkü Erzurum bu tür silahların gadr u ihanetine her taraftan ziyade uğramış bir yerdir. Eğer ora ahalisinden birisi binlerce hemşehrisinin kanına giren ve binlercesini Anadolu'nun içinde sefil ve perişan bırakan bu cins silahlardan birinin ya Roma'da bile patlamasına tahammül edemiyorsa onu mazur görmek ve bu husustaki infialini muhikk telakki eylemek icap eder. Esasen milletin bağrında gizlenmiş bu hassasiyeti yakından sezdiğim içindir ki Sait Halim Paşa'ya dair yazdığım makalenin sonuna doğru şöyle demiştim:

“Mütarekeyi müteakip memleketi müthiş bir felaket anında kendi haline terk edip her biri bir tarafa sıvışan ricalimizin yadı, bizde istikrahtan başka bir his uyandırmıyordu.

(15 satır sansür)

Ve bu satırlardan biraz daha evvel şunları yazmıştım:

“O –yani Sait Halim Paşa- şakağında veya göğsünde taze ve siyah bir yara ile ebediyete kavuşmuş olarak yatıyor, bu şerefli akıbeti mazhar olmak için mutlaka bir şey yaptığına inanmak lazım gelir. Evet bu şerefli akıbet... Zira bir ecnebi toprağında, bir ecnebi kurşunuyla ölen her Türk bizim için hatırası tebcil edilecek insanlardan biridir. Sait Halim Paşa'ya şimdiye kadar taktığı nişanlardan hiç birisi aldığı bu son nişan kadar şan vermemişti. Giydiği o mutena redingotlardan hiçbir tanesi sarındığı bu şahadet kefeni derecesinde ona yaraşmamıştı.”

(11 satır sansür)

“Biz ufacak bir hakikati söyleyebilmek için bir çok gayr-i hakiki şeyler söylemeye mecbur zavallı insanlarız; her gün Marmara Denizi’ne bir damla tatlı su katıp karilerimize halis su diye sunuyoruz.”

(30 satır sansür)

Sait Halim Paşa’ya dair yazdığım makalenin ne kadar katilin aleyhine ve maktulün lehine olduğunu anlamak için o makalenin mu‘terizlerim tarafından bu izahattan sonra bir daha tekrar okunmasını rica ederim. Bittabi bu ricam infiallerinde samimi olanlardır, bu meseleye bir takım şahsî gazezler karıştırırlara karşı hiçbir sözüm yoktur. Samsun’da intişar eden gazetenin bana vermek istediği millî ve dinî terbiye dersine ise hiç muhtaç değilim; bu gazetenin baş muharriri beni “Ölenleri hayırla yad ediniz!” düsturuna uymamış olmakla itham ediyor. Ben ise yazdığım makalede bu ahlakî vazifenin haricine çıktığımı asla hatırlamıyorum. Böyle bir iddiada bulunan zata ancak makalemin ilk sütunundaki şu cümleyi bir daha dikkatle okumasını tavsiye ederim:

“O zamanki siyâsi hadisata dair intişar eden kitap ve makalelerin ekserisinde bu adamın siması bize masum bir çocuk siması gibi görünür. Bilmem onu böyle görüşümüz kendi aleyhine veya lehine midir? Düne kadar belki lehine olabilirdi. Fakat bundan sonra, madem ki bir kaza kurşunuyla isteyerek veya istemeyerek bütün kendinden evvelki Müslüman şehitlerin meyanına girdi,

(2 satır sansür)

Bu da ispat ediyor ki sırrına ben de her Müslüman kadar agahım ve her Müslüman gibi, her Müslüman kadar Talat’ı, Bihbûd Hanı ve Sait Paşa’yı şehit eden kurşunun sadmesini ta kendi kalbinde hissedendenim.

nr. 8921, 15 Ocak 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Bir Açık Mektup

Cephedeki genç İstanbullulardan birine yazıyorum:

“Şu saatte Anadolu'nun neresinde bulunduğunu ve ne yaptığını pek iyi bilmiyorum; her halde hatt-ı harbin biraz gerisinde ve cepheyi teşkil eden köylerin birindesin sanıyorum. Bu köyler ne kadar gamlı, ne kadar kasvetlidir! Berrak ve altın renkli yaz günlerinde bile onların üstünde ezeli bir kışın bulutlarını toplanmış gördüm; kim bilir, şimdi, şu gölde ve rutubet mevsiminde bu bulutların kesâfeti ne derece artmış ve o küçücük belde iskeletleri bu sıkletin altında, toprağın bağına doğru daha ne derece çökmüştür! Bütün arkadaşların gibi sen de çamurdan bir evin içindesin; harbin bir uzun fâsılasında bulunduğun için günlerini dolduracak hiç bir meşguliyetin yoktur; neferine çalı çırpı toplattırıyorsun ve mütemadiyen ocağı yaktırıyorsun; odanın pencereleri koyu, kirli kağıtlarla sıvalı olduğu için burası öğle üstü bile yarım karanlıktır, ikide bir rüzgarın bacadan içeriye ittiği dumanlar ise bu karanlığa tahammülsüz bir fecâat vermektedir. Çenen avucunun içinde ocağın bir türlü alevlenemeyen cılız ve solgun ateşine bakıyorsun, yüreğin bu ateşten daha kuvvetli bir hasretle için için yanmaya başlıyor; vücudun gibi manevîyetin de bîhuzûrdur; birden bire muhayyilen kafesinden kaçan bir kuş gibi İstanbul'a doğru uçuveriyordur.

Evvela ilk gençlik senelerine ait hâtîrât arkasından, doğup büyüdüğün evi ve onun çini sobalı odalarını, sıcaktan buğulanmış pencerelerin camları arkasından görülen canlı ve ferahlı manzarayı, sofada vâlidenin istirahatına müteallik bir iş için hizmetçiye emreden sesini, akranlarıyla her akşam bir yeni eğlence için toplandığımız mahfili, sokakta, birden bire yanından geçiveren kürklere bürülü, ipek çoraplı şuh ve nazenin genç kızı ve onun havada bıraktığı kokuyu ve daha buna benzer bin türlü teferruatı derinden derine yad ediyorsun; bütün bunlar, ilk gençlik senelerine ait bu ufak tefek , bu hiç yoktan hadiseler vukû buldukları esnâda senin için hiç bir manâyı hiç bir kıymeti haiz değildir. Fakat, o kasvetli Anadolu köyünde, o çamurdan odanın içinde, o dumanlı yarım karanlık, o cılız ve solgun ateşin karşısında ve o gübre o tezek kokuları arasında –bilmem neden– İstanbul'a dair her hatırasını tâ varlığının

köklerinden kavıyor, seni bir kuru dal gibi şiddetle sarsmaya başlıyor; tesirinden adeta ağlayacak raddeye geliyorsun ve yavaş yavaş, kendi kendine bir takım hicap-aver şeyler itirâf ediyorsun; diyorsun ki: “Ey güzel, ey emsalsiz şehir, seni tekrar ne zaman göreceğim? Ne zaman senin tatlı kokularla meşbu havana kavuşacağım? Bir defa daha ne vakit senin aydınlığına ev senin halkının içine karışacağım? Sokaklarında ne vakit dolaşacağım; ne vakit şuh ve fettân yürüyüşlü kadınlarının sesini işiteceğim?” Lakin bunları söylerken kendi kendinden utanıyorsun; yüzüne bir sıcak kan tabakası çıkıyor; bir iştirâk ettiğinin o mehip işi, bir de bu zaafını mukayese ediyorsun ve adeta kendine ayıracak, kendinden nefret edecek gibi oluyorsun;

“Kardeşim, o gürbüz ruhunu neden böyle buhranlara kaptırveriyorsun? Biliyorum ki, İstanbul hasreti bizde ecdâttan kalma bir duygudur; bu dilber şehri, bizim olmazdan evvel de özlermişiz; kaç defa Yıldırım Beyazıt’ın atları bu iştîyâkın cuşışıyle Anadolu Hisarının kaldırımlarından kıvılcımlar çıkardı; Sultan Mehmet Fatih kadar kaç bağı yanık şehşâh, Üsküdar tepelerinden bu dildadeyi seyr ve temaşaya daldı, kendini malihulyalara kaptırdı.

“Bilirim ki, nereye gitsek İstanbul’u unutamıyor. Avrupa’nın en muazzam ve en muhteşem şehirlerini bile bir an gelir ki yadırgarız; İstanbul’un pis ve dar sokaklarını ararız; mezbeleleri, çamurları toz ve toprakları derhal gözümüzde tütmeğe başlar. Nerede kalmış ki, ücra, viran ve kasvetli bir Anadolu köyünde, gamlı bir kış mevsiminde bir İstanbullu gencin bağrında, bu daüssıla uyanmasın; bu hiç kabil mi?

“Lakin, beni dinle, kardeşim; İstanbul artık bildiğin İstanbul değildir ve burada mevsim “karnaval” mevsimidir. Kimi siyah, kimi pembe, kimi kırmızı, kimi turuncu, kimi mor maskeler takmış bir çok irili ufaklı insan kabileleri, seslerin en sevimsizi, edvâr ve hareketin en galizi ve en soğuğu ile gece, gündüz sokaklarımızın altını üstüne getirmektedir.

(10 satır sansür)

nr. 8963, 28 Şubat 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

İstanbul'da Fuhuş

Polis mektebi müdürü Mustafa Gâlib Bey, bana yeni neşrettiği bir kitabı gönderiyor; bu kitabın ismi "Fahişelerin Hayatı ve Reda'et-i Ahlâkiye"dir. Mesleği itibariyle İstanbul'un alt tabakasını ve oradaki fecî esrarı hepimizden daha iyi bildiğine şüphe olmayan Galip Bey'in bu eserini büyük bir dikkatle okudum; bir zabıta memuru elinin oldukça dürüşt bir hareketle açtığı perde arkasında gördüğüm şeyler insani duygularımı bulandıracak ve millî endişelerimi teşdid edecek bir mahiyettedir. Meğer haberimiz olmaksızın için için ne kadar çürümekte imişiz! Mustafa Galip Bey, eserinin mukaddimesinde söze şöyle başlıyor:

"Bugün İstanbullu peçe-yi kahrında ezen sefâhat ve onun müterâdifi olan sefaletin azamet-i intişârı bütün mütefekkirini sunûf-ı halkın her hangi tabakasına mensup olursa olsun elim ve elim olduğu kadar hazin bir sorunda düşündürecek esbâb-ı kâfiye cümlesindedir."

Görülüyor ki müellif söze başlamak için bir takım girizgahlar açmaya lüzum hissetmiyor ve birden bire doğrudan doğruya hakikat ne ise onu söylemek ihtiyacına terk-i nefis eğliyor; öyle ki yine aynı mukaddimenin sonuna doğru:

"Bugün memlekette cehaleti mevcudiyetine müttekâ ittihaz eden fuhuş yüksek bir kudret-i ittisâ'iyeye ile intişâr edip giderken bu seyl-i hurûşanın hiç değilse ikâ edinildiği tahribatı tahdit edebilmek için makâmât-ı resmîyenin ne gibi tedâbir ittihaz ettiği de ayrıca cay-i sualdir. Bu derd-i azime karşı ittihâz olunan vesika usulüyle emrâz-ı zühreviye hastanesinin emr-i tedavi için sarf edinildiği mesâi bir şelalenin membar dehâsına doğru tırmanmaya benzer. O kadar akim gibidir ve bu meslek salıklarına karşı ittihâzı icap eden tedabir-i inzibâtiyedeki adem-i ittirâdda meseleyi vehimleştirmektedir."

Demekten bile kendini men edemiyor, adeta kendisi de mühim bir uzvu olduğu zâbıta teşkilatının bu içtimâî hastalık karşısında ki aczini itiraf cesaretini gösteriyor. Esasen bu eser baştan nihayete kadar hep cesâretle yazılmıştır. Müellif

bizde ahlâkın sukutunda hamil olan esbâbı araştırırken, pansiyon ve mulâkathâne gibi yerlerin esrarını faş ederken, hetk-i ırz ve nâmusa teadî gibi bir sürü çirkin ve galiz hadiseleri anlatırken daima aynı açık sözlülüğü muhafaza ediyor; hatta bir takım gayr-ı tabî'i "rezâlet"lere temâs ettiği zaman bile her vâkıayı kendi ismiyle tevsîm etmekten ve onu adeta ilmi bir bîtaraflıkla tahkik ve tetkik eylemekten çekinmiyor; işte bu cesârettir ki esere baştan başa âlimâne bir tavır veriyor.

Mustafa Galip Bey insanları fuhuşa sevk eden esbâbın bir de tabî'i taraflarını tetkik etmekle pek meşkûr bir isâbette bulunmuştur. Zira fuhuş mutlaka içtimâî bir beliyeye değildir; dünyaya hilkat tarafından çamurlu bir damga ile gelenler vardır; bu gibilerin seva'ik-i tabî'yeleri gayet bozuk, cümle-yi asabiyeleri çarpıktır ve bünyeleri türlü türlü avarızla âdeta gayr-i insani birer mahluk bünyesi haline girmiştir. Bunlara karşı cemiyetin ittihâz edeceği tedbirler daima yarım ve neticesiz kalmaya mahkumdur. Kimi bir ailenin, kimi bir zümrenin içine karışmış bu gibi fertleri sağlam ve sâlim bünyeli fertlerden ayırmak mümkün müdür? Daha hiç bir memleket, şimdiye kadar "Mütereddi"leri, hilkat galatlarını, rezilet erbâbını, ahlaksız ve avareleri karantina altına almak tedbirini vuzı'a etmemiştir; halbuki cismani akıllardan daha kolaylıkla müstevli olan manevî ve ahlakî illetler musabiyyeti, fazilet ve iffeti kendine gaye bilen bir cemiyet, tıpkı salgınlar esnasında kolerahıları, vebalılarını tecrit ettiği gibi sağlam ahlaklılardan uzaklaştırmaya çalışmalıdır. Vakıa Mustafa Galip Bey'in dediği gibi sâir medeni memleketlerde fuhuş hayatı muayyen hudutlar içine alınmıştır ve âdi sınıfla âli sınıf arasındaki hadd-ı fâsıl iffet ile sefâhati hiç olmazsa zâhiren biri birinden ayırmıştır. Bizde affif hayat nerede bitiyor, sefih hayat nerede başlıyor, pek malum değildir. Bugün İstanbul'da öyle mahalleler var ki namus ve haysiyetle maruf bir evin cidârına gizli bir umumhanenin her gece tâ besabah cenk ve cigane sesleriyle sarsılan duvarları yapışmıştır. Böyle mahallelerde sabahleyin penceresini açan bir genç kız her gün yanı başındaki komşudan esrârengiz bir tavırla çıkan zamparaların süzgün çehrelerini görmek tehlikesine maruzdur. Mustafa Galip Bey'in fuhuşun intişârına mühim bir âmil olarak zikrettiği tiyatro ve sinema gibi eğlence mahalleri yalnız açık saçık oyunları itibariyle değil fakat oralardaki gayrı kabil-i ictinaf temaslar mücaveretler ve tesadüfler dolayısıyla mühlik telakki edilmelidir. Düşününüz ki bu gibi yerlerde namuslu kadınlarla namussuz kadınlar yan yana oturup gülüşüyorlar; konuşuyorlar; hatta bazen farkına

varmaksızın samimi hasbîhâllere girişiyorlar. Avrupa'da nadir görülen bu manzaralar bizde hemen her gün, her yerde müşâhede edilen ahvâl-i âdiyedendir. Bizde öteden beri sınıf teşkilatının mevcut olmayışı bu mu'sef neticeyi ihdâs etmiştir; fakat bu neticenin karşısında mütevekkilâne boyun eğip kalmak da hiç ma'kul bir hareket olmasa gerektir.

“Redâ'et-i Ahlâkiye” müellifi fahişeliğin tehdidi çarelerini araştırırken bu ciheti nazar-ı itibara alıyor mu almıyor mu, pek anlaşılamıyor; o, esasen bizdeki fuhuşun en ziyade zaruret ve sefâletten doğduğuna hükmettiği için genç kızlarımıza ve kadınlarımıza bir takım vesait-i maişet tehiyye edecek cemiyetler teşkilatını tavsiye ediyor ve bu gibi cemiyetlere hükümetin de muâvenet etmesini söylüyor. Eğer fuhuşun tamamıyla sefâletin bir neticesi olduğunu kabul edecek olursak böyle bir tedbirden daha mansıbını düşünemeyiz. Fakat, fuhuş yarıdan yarıya mizacı ve asabi bir illet olduğunu da düşünecek olursak bu illetle malûl olanları mümkün mertebe sağlamlardan tecrit etmek yani afif hayat ile sefih hayat arasında derin bir hendek kazmak icap eder. Bu nokta-yı nazardan, zabitanın bütün dikkatini nâmuslu evlerden müteşekkil mahallelerde namussuzların iskânına mani olmaya ve iffet ve haysiyet ashâbının mecma'ı olan umûmî eğlence mahallerinden âdi ve sefih tabakaya mensup bulunanların teb'îdini temine ma'tûf olmalıdır. Böyle bir tedbirin tatbiki cihetini burada uzun uzadıya tarife imkân olmadığı için işi mütehassısların dirâyetine bırakıyorum.

nr. 8973, 10 Mart 1922

Müşâhede ve Mülâhaza Ankara Matbuat Müdüriyeti

Millî teşkilatın şimdiye kadar yegane yürümeyen tarafı matbuatı idi; belki de hala öyledir. Mamafih, eski bir gazeteci olan ve aynı zamanda pişkin bir politikacının bütün evsafına malik bulunan Ağaoğlu Ahmet Bey'n bu işin başına getirilişi ati için büyük şeyler vaat ediyor. Ahmet Bey cevval, faal aşına bir zattır; ilim ve mefkure sahibidir; cihan siyasetinde ki cereyanları, tahavvülleri tam zamanında sezecek kadar da zeka ve hadse maliktir; bundan başka üç dört lisana da vukufu vardır; Türkçe kadar Fransızca'yı da bilir ve bizim cihana hitap ederken kullandığımız dil olduğu için onda salahiyet ve belagat sahibi bir adamın matbuatın başına geçmiş olması pek mesut bir hadisedir.

Ağaoğlu Ahmet Bey'in Ankara Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umûmîyesine tayini mevzu bahs olduğu günlerde ben orada bulunuyordum; bazı kimseler: "Ahmet Bey iyi bir gazetecidir, lakin iyi bir idare adamı olup olmadığını bilemiyoruz; acaba bu müdüriyeti idare edebilecek mi?" diyordu.

İşte, bir matbuat müdüründe bir idare adamı hasletini aramak zihniyettir ki şimdiye kadar Ankara Matbuat Müdüriyetinin müspet bir iş görebilmesine mani oldu. Matbuat Müdüriyeti tıpkı nezaretler ve vekaletler gibi siyasî bir mesnettir. Bunun idarî kısmıyla meşgul olacak kimse matbuat müdürünün bizzat kendisi değildir ve olmamalıdır. Zira, işin bu kısmı ile meşgul bulunmak asıl vazifenin ifası hususunda müşkülât ika eder. Temenni edelim ki Ahmet Bey bu vazifeyi bir memur zihniyetiyle kabul etmemiştir ve oraya bütün manasıyla bir "haute diplomatik" yani bir "siyaset-i âliyye" yapmak niyetiyle gelmiştir.

Heyet-i vekile içtimâîlerinden uzak bulundurulmuş meclisin hafi celselerinde neler konuşulduğundan haberdar edilmeyen ve hariciye vekaletinin hariçle muhaberatına bigane kalan bir matbuat müdürünün 'adem-i mevcudiyeti evladır; zira, sadası olduğu hükümetin bağrındaki gizli cereyanlardan bihaber bulunan bir matbuat müdürünün söyleyeceği söz, ekseriya söylenmesi gereken sözün zıddı olabiliyor ve efkar-ı umûmîyyeye vereceği istikamet bu efkarı büsbütün makus bir

yola sürükleyebilir. Binaenaleyh, lazım gelir ki Ankara Hükümeti, matbuat müdürünün faaliyetinden müspet bir netice beklemek hakkını ancak ona icap eden vasi salahiyeti verdikten sonra ihraz eyleyebilsin;

(4 satır sansür)

Ağaoğlu Ahmet Bey her şeyden evvel Büyük Millet Meclisi'nden bu salahiyeti almaya gayret etmelidir. Vakıa bu salahiyet meselesi nispetinde bütçe meselesinin de büyük bir ehemmiyeti vardır. Şimdiye kadar Ankara Matbuat Müdüriyeti'nin bütçesi ancak birkaç memuruna maaş verebilecek bir vesait malikti. Bunun içindir ki bu makineyi azamî bir surette sadeleştirmek, basitleştirmek icap ediyordu ve bütün manivela ancak beş on memurla dönmeye mahkum kalıyordu. Bu memurların vazifesi de son derece basit idi: Mesela bunlar Anadolu'nun birkaç limanında hariçten gelecek gazeteleri bekliyorlar ve o gazetelerin kendilerince şayan-ı dikkat olan münderecatını telgrafla hulasaten merkeze bildiriyorlardı; merkez de bu gelen telgrafları "Ajans" yaprakları halinde Anadolu'nun sair aksamına yayıyordu; hatta bazen aynı "mevad-ı istihbariye" yi harice tebliğ etmek zahmetini de ihtiyar ediyordu, bu suretle İstanbul gazetelerinde intişar etmiş veya Avrupa matbuatında görülmüş bir çok haberlerin dönüp dolaşp "Anadolu Ajansı" namı altında tekrar kendi membalarına avdet ettiği oluyordu. Ankara Matbuat Müdüriyeti'nin bu faydasız ve beyhude hareketlere düşüşünün yegane sebebi bütçesinin darlığıdır; çünkü gerek hariçte, gerek dahilde kendisine mahsus bir takım istihbarat membaları ihdas edebilmesi ve bunları lazım gelen süratle cihana yayabilmesi ancak paraya mutavakkıftır. Ağaoğlu Ahmet Bey bu müşkülü halledecek olursa eminiz ki Anadolu matbuatı bu şimdiki "münfail passif" vaziyetinden kurtulacak ve tamamıyla faal ve müteaddi bir kuvvet haline girecektir. Bu hususta Moskova matbuat ve istihbarat teşkilatından pek çok faydalı usuller iktibas edebiliriz. Bu teşkilatın ruhu müteessir olmaktan ziyade icra-yı tesir etmek esasına müsteniddir. Bu itibar ile Anadolu Matbuatı haricin velvelelerine makes olmaktan tevakkî eylemeli ve bilakis hariçte aks-i seda uyandıracak kuvvetli seslerin membaı olmaya çalışmalıdır.

Bir hükümetin –bahusus büyük ve çetin bir davanın müdafaası için teşkil etmiş bir hükümetin- matbuatı tıpkı bir ordunun erkan-ı harbiyesi gibidir:

Taarruz ve teşebbüs kuvveti düşmanın elinde bulunduğu müddetçe kendiliğinden bir şey yapamaz, daima her hareketini düşmanın hareketına göre sevk ve idare etmek ıztırarında kalır. Binaenaleyh yegane ilham membaı Avrupa matbuatından ibaret olan Anadolu matbuatı da ister istemez haricin hüküm ve tesiri altında kalmak mecburiyetindedir. Halbuki bu vaziyet milletin vaziyetiyle taban tabana zıttır; millet bugün dahilen ve haricen kendi iradesini hakim kılmak istiyor; bu millet askerî cephede teşebbüs ve taarruz kuvvetini muhafazaya ne derece mecbur ise siyasî cephede de taarruza geçmek onun için o derece elzemdir. Ve taarruzu ancak efkar-ı umûmîyenin bir makesi olan matbuat hazırlayabilir. Eğer cihanın hay huyu içinde bizim sesimiz diğer seslerin bir temadisi olacaksa şimdiye kadar olduğu gibi susmak herhalde daha hayırlıdır; o zaman Ankara Matbuatının yegane vazifesi dahilen halkı tenvir ve irşad etmek gayesine münhasır kalmalıdır. Bu ise ilk bakışta öbüründen daha kolay görülen bir iştir. Fakat neticesi itibariyle daha az mühim ve daha az mühlik değildir.

Herhalde bütün bu noktaları Ağaoğlu Ahmet Bey'in bizden daha iyi görüp düşüneceğine kani'iz.

(8 satır sansür)

nr. 8976, 13 Mart 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Kırık Abideler

(1 satır sansür)

“Malul Gaziler” unvanı verdiğimiz canlı kurbanlar, Harb-i Umûmînin o hazin ve ulvî yadigarları, dün yine küme küme gazete idarehanelerini dolaştılar: Kimi bacaksız, kimi kolsuz, kimi kör, kimi hasta idi ve hepsinin üstü başı harap ve perişandı. Yanlarımıza geldikleri vakit başımızı kaldırıp yüzlerine bakmaktan korkuyorduk; yüreğimiz acayip bir helecana çarpıyordu, sanıyorduk ki onları bu hale sokan biziz ve önlerinde diz üstü düşüp ağlayarak afviyyelerinin talep etmek istiyorduk. Lakin onlar bizden daha mahcup, bizden daha muhteriz idiler, sözlerine nerden başlayacaklarını bilemiyorlardı, adeta bizi işimizden gücümüzden alıkoydukları için kızarıyorlar, şaşırıyorlar, geldiklerine pişman olmuş gibi görünüyorlardı.

Yıllarca topun, tüfegîn, ateş ve kanın yıldırmadığı bu kahramanlar mütarekeden beri maruz kaldıkları hakaretle kahırlar karşısında o kadar yılmışlardı ki adeta lakırdı söylerken birer öksüz çocuk gibi haşyetle her dakika ağlayacak gibi oluyorlardı. Kendilerine oturacak yer gösterdiğimiz zaman adeta şaşırıp kaldılar; zannederiz ki İstanbul’un içinde böyle bir ikrama, böyle bir hüs-n-i kabule ilk defa burada tesadüf ediyorlardı.

(3 satır sansür)

kendi namlarına izafeten teşekkül etmiş bir müessesede bile dinlenecek bir köşeden mahrum kalmak bu biçarelerin yegane kısmeti değil miydi?

(1 satır sansür)

şimdi

(2 satır sansür)

dertlerini anlatmak için nereye gideceklerini bilemiyorlar

(3 satır sansür)

matbuata baş vuruyorlardı. O derece kendi felaketleri içinde bunalmış kalmış idilerdi ki matbuat dedikleri şeyin kendileri gibi kol ve bacadan mahrum bir nevi “Malûl-i Siyasî” olduğunu göremiyorlar, anlayamıyorlardı ve kendilerine bu acı hakikati

söylediğimiz zaman şüpheli gözlerle yüzümüze bakıyorlar: “O halde nereye gidelim? Derdimizi kime anlatalım? Bizim hakkımızı kim müdafaa edecek?” diyorlardı.

Dün, hasmının biaman çizmeleri altında ezilmekten, altüst olmaktan, dün, hasmının gülleleriyle yapıp tutuşmaktan vikaye ettikleri bu şehirde, bugün kendilerini dinleyecek bir dost kulağı bulmaktan, kendilerine uzanacak bir dost eli tutmaktan mahrum kalmış bu mazlum kahramanların halinde daha feci, daha aile-engiz bir şey tasavvur etmek mümkün müdür: Bu şehir, taşı, toprağı, evleri ve dükkanlarıyla, çarşı ve sokaklarıyla, mescit ve mabetleriyle bizden ziyade onların değil midir? Bütün bu mebani-yi mevcudiyetlerini bizden ziyade onlara medyun değil midirler? Elan

(2satır sansür)

ticarethanelerde para para üstüne koymakla meşgul olanların canını, malını, şan ve şerefini bunlar kurtarmamış mıydılar? Şu kolsuz, bacaksız, şu yersiz, yurtsuz, şu kimsesiz, hamisiz, şu müstahkar ve avare ordu bakiyelerinden ziyade bu memleketinin sahib-i hakikisi olmak hakkını acaba kim haizdir? Kim haiz olabilir? Halbuki yine aç kalan bunlardır, yine rahat ve huzurdan mahrum olan bunlardır. Lanet olsun o tok karınlara ki bunların aç olduğunu bilir, lanet olsun o giyinmiş sırtlara ki bunların çıplak dolaştığını bilir; lanet olsun sana ey şehir ki hayatını medyun olduğun müdafaaların şimdi sokaklarında dilenmeye mahkumdur.

Birkaç zaman evvel, hiç değilse zahiren bu biçarelerle meşgul görünen kimseler vardı. Şimdi tamamıyla unutulduklar; artık bahisleri bile geçmiyor; “Malul Gaziler” unvanı altında topladığımız zümre nerededir? Ne oldu? Hiç kimse hatırlamak bile istemiyor. Acaba herkes bundan daha mühim, bundan daha hayırlı bir takım işlerle mi meşguldür?

(5 satır sansür)

her şeyden evvel düşüneceği ve deva-saz olmaya cehd ü gayret edeceği mesele dünkü ve bugünkü harbin musaibine uğramış olanlara azami muaveneti temin edecek vesaiti ihzar eylemektir. Bahusus malul gaziler, bizim tarihi şerefimizi, askerî haysiyetimizi, millî gururumuzu herkesten ziyade, hepimizden ziyade üzerlerinde taşıyan bir mübarek zümreyi teşkil etmektedirler. Bunların sefalet ve perişanisi, bunların zillet ve muhakkariyeti tarihimiz için bir şeyn, ordumuz için bir ayıp ve millete karşı bir hakarettir.

Biz malul gazileri dinî ve millî mukaddesatımızdan addederiz; en küçüğünden en büyüğüne kadar bütün camilerimiz, mescitlerimiz, padişahlarımızın türbeleri bizim indimizde ne manayı haiz iseler bu kolsuz, bacaksız askerler de o manayı haizdirler. Hatta bu kırk dökük abideler bizce diğerlerinden daha mukaddestirler; zira henüz canlıdırlar, henüz yaşıyorlar, henüz yaşayan tarihtirler, bu kırk abideler bizim için diğerlerinden daha azizdirler; zira tarihimizin en mehib, en büyük bir menkıbesi, henüz kanı üstünde tüten bir müheyyiç destanını temsil ediyorlar. Bu itibar ile malul gazilerin hayatını ve şerefini vikaye etmek biraz da kendi hayatımızı ve kendi şerefimizi vikaye etmek sayılmaz mı?

nr. 8979, 16 Mart 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Rumluk ve Yunanlılık

Geçenlerde eski aşınâlarımından İzmirli bir Rum tüccara tesâdüf etmiştim; bu adam beni görür görmez adeta diyar-ı garbte bir vatandaşla buluşmuş gibi mütehâlik, memnun, boynuma atılırcasına yanıma sokuldu; gözleri yaşardı, sesi titriyordu; benim soğuk duruşum nazar-ı dikkatini celp ederek biraz kendini topladı, hazin hazin yüzüme baktı, dedi ki:

“-Beyim benden niye çekiniyorsun? Vallahi eskisinden daha ziyade Osmanlıyım, eskisinden daha ziyade sizinle beraberim; sizin gibi düşünüyorum, sizin gibi hissediyorum. Ah, başımıza gelenleri bilmezsim! Şu iki üç sene zarfında neler gördük, neler geçirdik. O güzelim İzmir’i git de şimdi gör, ne hale girdi. Ne ıssız, ne berbat, ne karma karışık, ne bereketsiz, ne neşvesiz bir yer oldu. Hani o binlerce liranın yağdığı zamanlar... Şimdi, bütün tüccarlar, Rum’u da Türkü de mağazalarında sinek avlıyor. İçeriden hiçbir şey gelmiyor, dışarıya hiçbir şey çıkmıyor. O İmanın, o Kordon’un manzarasını görsen, ağlarsın, vallahi ağlarsın Beyim! Hani bir vakitler Pasaportla Gümrük arasında cevval yığınlardan ne araba, ne hayvan, ne insan geçemeyecek kadar daralan bir yer vardı, şimdi, orada cinler top oynuyor ve geceleri...”

Sözünü kestim:

“Buraya ne yapmaya geldiniz? diye sordum.

“Buraya mı? Canımı, malımı kurtarmaya geldim. Muhâcirim, muhâcirim! Dedi. İzmir’de artık soluk almak mümkün değil. Halk bin türlü tekalif altında ezilmektedir. Yunan idaresi bizden mütemadiyen para, mütemadiyen adam istiyor. O ne cevr, ne cefâ sana tarif edemem. Hani, Harb-i Umûmide herkes Türk hükümetinden yaka silkiyordu; bütün onlar şimdi o günleri mumla arıyorlar.”

İzmirli Rum’a “Oh olsun! Diyecektim, fakat o derece meyyus ve şaşkın bir halde idi ki evvela bir insan, sonra bir hemşehri sıfatıyla acıdım; içimden dedim ki: “Bu da bizim gibi fena bir siyasetin kurbanı değil midir?” Diplomasi aleminin denilen

ihtiras, kıskançlık, tezvîr ve fesat ocağı ve bunun başında daima kaynayan kazanı karıştıran sihirbazlar milletleri birbirine katmaktan başka neyi düşünüyorlar? Bu sihirbazlar kendi menfaatlerinden, kendi şöhretlerinden başka hiçbir şeyle alakadar değildirler.

Ben bu basit muhâkemât ile zihnen meşgul iken sözüne devam eden muhatabım birden bire sanki ne düşündüğümü sezmiş gibi:

“-Ah, dedi; kahrolsun bizi bu hale sokanlar... hep kandırdılar, hep aldattılar!”

Ve başını önüne eğip bir idam mahkumu gibi dik dik yere baktı.

Elyevm Aydın vilayetinde bulunan aile dostlarından bir zât bundan iki sene evvel buraya geldiğinde bana demişti ki:

“-Hepsi de köpekler gibi pişmandır. Yerli Rumların bütün aklı başında olanları hiç değilse Yunan idaresinden kurtulmak için İzmir’de müstakil bir idare tesirine çalışıyorlar ve bunu temin için bizi de şimdiden sa‘ylarına iştiraka davet ediyorlar.

Yunan işgali üzerine buraya nakleden ve sonra tekrar işinin ve arazisinin başına dönmeye mecbur kalan akrabalarımın birinin bir buçuk senelik bir gaybûbetinden sonra çiftliğine girişini hikaye ediyorlar. Bütün köylüler, - bu köy ekseriyetle Rumlarla meskundu- kadın, erkek, çoluk çocuk kendisini iki üç kilometre mesafeden istikbâle çıkmışlar onunla karşı karşıya gelir gelmez hepsi birden ağlayarak ayaklarına kapanmışlar ve tıpkı geçenlerde bana derdini döken İzmirli Rum’un dediği gibi: “Ah, Beyim, hani o eski günler!” diye feryat ve figana başlamışlardır.

Gazetemiz sahib-i imtiyazı Ahmet Cevdet Bey, bana Viyana’dan gönderdiği bir mektupla diyor ki: “İzmir Rumları buralara dökülüyorlar, bunlar Yunanlılara lanet okuyorlar, işleri harâp olduğunu, ticaret bittiğini, bedel-i askeri verecek halleri

kalmadığını içlerinden üç dört kere bedel-i askeri verenler bulunduğunu söyleyip duruyorlar. İtalya'da böyle kaçanlarla dolu imiş!”

Bütün bu vakalar, Yunanlılıkla Rumluğun yekdiğeriyle gayr-i kabil-i itilaf iki “Uzviyet-i içtimâîye” olduğunu bir kere daha kemâl-i sarahatle ispat etmiş olmuyor mu? Filvaki, öteden beri müşterek bir lisan konuşan ve müşterek bir siyasî gaye takip eden bu iki millet camiası arasında ne iktisadi, ne de ahlakî ve mizacı bir itilâf mevcuttur. Türkiyeli Rum'un, Türkiyeli Rum kalması her şeyden evvel iktisadi ve ticari menâfi'î nokta-yı nazarından kendisi için elzemdi. Asırlardan beri bu mübarek topraklarda bir sürü imtiyazata malik bir cemaat olarak yaşayan ve bu sayede tekâmül ve terakki eden Rumluk pek yakın bir atide bize karşı gösterdiği küfrân-ı nimetin cezasını çekecektir; hatta diyebiliriz ki çekmeye bile başlamıştır. Büyük Yunanistan ideali Rumca konuşanlar arasında eminiz ki en ziyade Türkiyeli Rumlar hesabına pahalya oturmuştur. Zira, o idealin en ateşin ve en kendinden geçmiş münevverleri, bila-şüphe, Mora yarımadası halkından ziyade, Akdeniz adalarında, Asya sahillerinde ve İstanbul'da yaşayan tâifelerdi. Bu cihan-girâne siyasetin en sadık mümessili Venizelos değil midir? O Venizelos ki eski Yunanistan'da ne kadar ehemmiyet ve itibardan mahrum olduğunu bir çok kereler aleme ispat etti ve son hadiselerden sonra bütün Türkiyeli Rumlar bu devrilmiş millî timsalin arkasına sığınarak Patrikhaneleri, meclisleri, müdafaa-yı millîyeleriyle anavatanlarına karşı adeta ilan-ı harp ettiler. Bu itibar ile bizce çıbanın başı Atina'da değil İstanbul'dadır; şarktaki muharebeyi, kan ve kattali besleyen ve alevleyen merkez Fener'dir. Biz belki günün birinde Atina hükümetiyle anlaşacağız; fakat buradaki fesat ocağıyla münâferet ve muhâsememiz ebedi kalacaktır. Temenni edelim ki in'ikâd edecek sulh konferansında arazi meselesi derecesinde de bu mesele de mevzubahis olsun ve kat'î bir çare-yi hale iktiran etsin.

nr.8984, 21 Mart 1922

Hatıralar ve Tahassüsler

Nevruz

Nevruz birçoklarımızın zannettiği gibi yalnız İranlıların bayramı değildir. Ben çocukluğumdan beri “9” Martın bir yevm-i mahsus olarak tes’îd edildiğini bilirim. Vakıa hayatımızın şu son senelerinde diğer bir çocuk yevm-i mahsuslar gibi bunun da unutulup gittiğini, bunun da bir çok neşvelerimiz ve zevklerimizle beraber yâd ellere geçtiğini görüyoruz ve taraf taraf:

Neyleyim seyr-i mesiri dil esiri-i gam iken diyoruz. Bu mısra’ı bundan kırk kırk beş yıl evvel Galib Paşa isminde bir zat Manisa’da söylemiş. Pederim her nevruz günü Manisa’da “Mesir” namı altında yapılan bir nevi umûmi ayin esnâ da bunu kendi kendine birkaç defalar mırıldanırdı. Halbuki benim çocukluğumda en çok uzaklaştığım ve gamdan en çok uzaklaştığım günlerden biri de bu idi.

Murad-ı Salis’in validesi Sultan hanım Manisa’da bir cami’ bir ‘imârethane, bir de tımarhâne yaptırmış ve vakıf-nâmesinde her sene nevruz günü bu ‘imarethânenin kubbeleri üstünden halka kağıtlara sarılı bir nevi baharatlı macûn tevzi’ni nezr etmiş; o günden beri, asırlarca bu nezr yerini bulur; yalnız Manisalılar değil, Aydın vilayetinin dört bir köşesinde fevç fevç gelen halk Sultan meydanında muazzam ve kesif bir cemaat haline toplanır ve bu meydanı muhat olan, cami, medrese ve imârethâne duvarları üstünden avuç avuç yere serpilerek küçücük macun paketlerini-kapışmayı bir büyük eğlence ve belki dini bir vazife bilirdi.

Dün olmuş gibi hatırlarım; bir defa Sultan camiinin minaresinden aşağıdaki bu harikulade kalabalığı seyrediyordum; talebe-yi ‘ulumdan bir genç heyecan ile yanıma yaklaştı:

-Bak çocuk, bak! Burada kalabalık bu dereceyi bulursa düşün ki ruz-ı mahşerde ne olacak!

Dedi. Ben ihtimal ki ondan sonra dünyanın başka yerlerinde bundan daha büyük halk içtimaları gördüm, bundan daha kesif kalabalıklar içinde dolaştım, fakat, nedendir bilmiyorum, Manisa’da Sultan Camii minaresinin şerefesinden genç softaya

maşeri düşündüren bu cemaati, ben hala bütün gördüklerimden daha büyük zannederim.” Eski Türkler ne kadar hakim imişler; hayrat ve hasenatlarında istihdâf etmişler, mesela bu mesir macunu dağıldı gün bütün Manisa esnafı, arabacısından hancısına kadar vilâyetin dört bir tarafından gelen misâfirlerden aylarca çıkaramayacakları parayı çıkarırlardı. Ayinin yapıldığı mahâlle civâr olan evlerin pencereleri hep kiraya verilirdi ve bütün Aydın vilayeti halkı o gün histe, zevkte ve menfaatte ne kadar müşterek olduğunu, ne yekpare ve ne mütekâsif bir kitle teşkil ettiğini ablardı.

Şimdi, Aydın vilayeti ahali nevrüz günleri Manisa'nın Sultan meydanında yine eskisi gibi toplanıyorlar mı? Sultan hanım nezri yine eskisi gibi her sene yerini buluyor mu? Bilmiyorum. Beldenin birçok 'âdetleri, ananeleri gibi ihtimal bu da unutulup gitmiştir. “İhtimal ki şimdi aynı meydanda Yunan efzunları sarhoş olup hurra tepinirler, ihtimal ki Sultan Hanım 'imârethanesinin ocağı müstevli düşman 'askerlerinin karnını doyurmak için yanıyor, ihtimal ki, mesir kalabalığını ruz-ı mahşere benzeten o sade-dil genç softanın okuduğu ve hayalata daldığı medrese odalarında yatanlar Sakarya havalisinde Müslüman çocuklarının kanını içen haydutların arkadaşlarıdır.”

“Meğer mesir günleri “Neyleyim seyr-i mesiri dil esir-i gam iken” diye ah” zar eden babam ne kadar şımarık bir adammış! Onun kalbini esir eden gam bizim gençliğimizi zehirleyen bu büyük ve millî matemın yanında kim bilir ne nâçiz, ne manasız bir şeydi! Hüzün ve elemi kendilerine bir nevi manevî sus ittihaz eden babalarımız başlarınıza kaldırsalar da hüzün ve elemın ne olduğunu şimdi görsünler. Onlarla bizim aramızda bir buçuk milyon Türk'ün kemikleriyle dolmuş bir uçurum var, onlarla bizim aramızda Balkan bozgunu, Irak ricatı, Mısır Seferi hezimetı, Sarıkamış hâilesi, Edirne, İzmir, Bursa ve Eskişehir faciaları var . artık biz ne onların yaşadıkları devrin zevklerini, eğlencelerini ihya edebiliriz, ne de onlar bizim kederimizin derinliğini ölçebilirler. Düşmanın kılıcı Osmanlı ülkesini yalnız parça parça etmekle kalmadı, aynı zamanda mazimizle halimizi badema birbirine iltisak edemeyecek bir surette ikiye böldü. Dünü bugüne bugünü yarına bağlayan zincirin ortasındaki halka kırılmıştır; vakıa bunu elimizden geldiği kadar tamire çalışıyoruz. Bugünün “Dün”süz, ve “Yarın”ın “Bugün”süz yaşayamayacağını hissettiğimiz için

eski adetlerimizi, eski ananelerimizi ihyaya gayret ediyoruz.” Bu cümleden olarak Ankara’da nevrüz günü bir yevm-i mahsûs olarak telakki edilmiş ve o gün birtakım merâsim yapmak taht-ı karara alınmıştır. Lakin bunda ne dereceye kadar muvaffak olacağımız meşkuktur. Zira, ecdadımızın büsbütün hususi bir tarzda tes’id ettiği bir yevm-i mahsusları biz tamamıyla nev icâd bir takım merasimle tes’ide yelteniyoruz.

Nevruzu bir bayram günü ‘addetmek kafi değildir; ecdadımız nevrüzde neler yaparlarmış, nasıl eğlenirlermiş, bugüne nasıl bir şekil verirlermiş, daha doğrusu bugün onların önüne nasıl bir kisve içinde, ne tavır ve kıyafette çıkarmış, bunları bilmemiz ve bunlara göre hareket etmemiz lazımdır. “Zavallı babayane nevrüz alafranga bir elbise içinde kim bilir ne kadar sahte, ne kadar gülünç görünür.

Millî ananelerimizin ihyası ya tamam bir surette olmalı, ya hiç olmamalıdır. Biz Avrupa’dan öğrenilmiş bir zevkle salonları şark kârî döşetenlerin ne kadar aleyhinde isek yine Avrupa ulûmundan alınmış fikirlerle cali olarak anane-perest görünmeğe çabalayanların da aleyhindeyiz.”

nr.8986, 23 Mart 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Hanımlarımızın Bir Teşebbüsü Dolayısıyla

İstanbul'un Anadolu ve Anadolu'nun İstanbul'a münâsebâtında tezâhür eden bazı hâdisât kadar rikkat aver ne vardır? Üç yıldan beri türlü türlü hileler, desiseler, tezvirlere, cebr ve tazyiklerle bu iki vatan parçası her şeye rağmen, nekbette olsun muvaffakiyette olsun daima samimi bir rabita ile yek diğerine merbût kaldı; kah ateş üzerinden, kah demir ve çelik siperler arkasından, kah fesat ve fitne içinden o buna, bu ona kollarını uzattı, o bunun için kanını, bu onun için göz yaşlarını döktü, ağyar bir türlü bu iki şeyda sevdalı arasına giremedi.

Elan bütün İstanbul halkının tüylerini ürpererek hatırladığı o meşum iftirak devrinde bile bu samimi rabita bir dakika gevşemedi ve İstanbul kelepçelenmiş elini o devrin zulmetleri içinden Anadolu'ya uzatmasını bildi; kahramanların elini sıktı; mecruhların yaralarını tedavi etti; şehitlerin alnını okşadı, ve yetimlerle, dulların göz yaşlarını sildi. Pek iyi hatırlıyorum,

(1 Satır sansür)

Halite Edip Hanım Anadolu'da (İstiklal Şehitleri Ailelerine Muâvenet Cemiyeti) namı altında bir cemiyet vücuda getiriyor ve burada dostlarına İstanbul'da da aynı nam altında bir cemiyetin teşkilini tavsiye ediyordu;

(1 satır sansür)

"İstiklal Şehitleri" tabiri şöyle dursun hatta başlı başına ne istiklal, ne şehit kelimesinin telaffuzuna imkan vardı; bununla beraber Anadolu'da tesis eden muâvenet cemiyetinin bir aynı da fakat başka bir nam ile burada teşekkül etti; bunun adı sadece (Şehit Ailelerine Muâvenet Birliği) idi ve başında Nakiye Hanımefendi bulunuyordu; bu cemiyet Selçuk-i Sultan-i İnâs Sultanisi müdiresi Sadiye ve darümuallimât muallimlerinden Zâhide Hanımefendilerin de inzimâm-ı muâvenetiyle az zaman içinde iyice tesis ve tevessu' etti, İstanbul'un daha başka bir çok hanımları bütün mevcudiyetleriyle bu teşebbüse yardım ediyorlar; Anadolu'da şehit düşenlerin İstanbul'da bulunan çoluk ve çocukları aramıyor, bulunuyor ve bunlara lazım gelen muâvenetler ediliyordu. Ne ile ve nasıl? Artık orasını siz tasavvur ediniz? Bütün bu gibi teşebbüsler o zamanın resmi telakkiyâtına göre devletin hayatına adeta bir suikast tertibi mahiyetinde idi ve bu hayr ve hasenât

yolunda yürüyenleri bin türlü tehlikeler gözetiliyordu. Bütün bunlara rağmen (Şehit Ailelerine mu'âvenet Birliği)nin faaliyetine bir an hâlel gelmedi ve Anadolu'daki (İstiklal Şehitleri Ailelerine Muâvenet) cemiyetiyle teşrîk-i mesâiyesinde devam etti. Son günlerde işitiyoruz ki bu muâvenet birliği Anadolu şehitleri ailelerine büyük mukâyeste bir muâvenette bulunabilmek emeliyle bir müsâmere tertip etmektedir, bu musâmere 31 Mart günü Şehzadebaşı'nda Ferah tiyatrosunda verilecek. Temenni ediyoruz ki bu teşebbüsten hâsıl olacak fayda ihtiyacın hiç değilse yüzde birine tekabül edecek bir miktarda olsun.

Çamlıca Anas Sultanisinde de buna müterâdif diğer bir teşebbüsten haberdâr edildik. Şehrimizin en mükemmel kız mekteplerinden biri olan bu müessesenin tâlebâtı kendi aralarında bir piyango tertip etmişler. Heyet-i malûmât ediyor:

“Anadolu'da düşmanla çarpışan kardeşlerimize nâçiz bir yardımda bulunmayı düşünmüş ve bu yardımın onlara bazı eşyalar göndermek suretiyle husûl bulacağına karar vermiştik, bu karar sâikasıyla hepimiz evlerimizde bulunan bazı kıymettar eşyalarımızı getirdik. Mektebimizin müdürü ve müdiresine teslim ettik, ve bunların Anadolu gazilerine gönderilmesi ricâsında bulunduk. Lakin idare bu tarzda toplanan eşyanın Anadolu gazilerinin hiçbir işine yaramayacağını düşünerek bunları piyangoya vuzia etmeyi ve bu piyangoğunun hâsılatını Hilal-i Ahmer vasıtasıyla Anadolu'ya göndermeyi daha münasip buldu.”

Bu müterâkim eşyanın kıymetini bin lira kadar tahmin olunuyor; heyet-i tertibiye birer liradan bin tane bilet çıkarmış ve bunların kısm-ı azamini satmıştır.

İstanbul halkındaki te'âvun duygusu Harb-i Umûmdaki o kadar suiistimal edilmiş idi ki herkes bu gibi teşebbüslerden adeta nefret etmeye başlamıştı. Lakin vatan tehlikesi önünde bu his tekrar uyandı; hatta eskisine nispeten daha kuvvetli ve daha şu'urlu bir surette uyandı, adeta 'ulvî bir fedakarlık hissi mertebesine erdi. Çünkü İstanbul halkı bu gibi teşebbüslere ancak bir çok büyük mahrumiyetlere katlanarak iştirak ediyor ve Anadolu'ya kendi gömleğinden ve kendi lokmasından koparıp veriyor. Yarın icap ederse kendi kanından ve kendi derisinden de verecektir;

Çünkü vatan halâskarlarına karşı duyduğu minnet ve Őukrân adeta dini bir vecd derecesine varmıştır.

nr.8992, 29 Mart 1922

Avrupa Postası Bir Tacın Serencâmı

Sâbık Avusturya imparatoru ve Macaristan Kralı Schar'ın vefatı haberini gazetelerde okur okumaz Habsburg Hanedanının muzlim ve müthiş bahtı gözüm önünde safha safha açıldı; bu safhâtın her biri bir ayrı hâiledir. Kadim Yunan trajediyacıları “Oidipus Kral” ve “Kral Agamemnon” ailesine ait menâkıbdan muta'addid trajediyalar çıkarmışlardır, acaba bir gün gelip de Habsburg Hanedanına ait menakıb da “Sophokles”, “Euripides” ve “Euklides” gibi haile mertebelerine mevzu teşkil edebilecek mi? Eğer edemeyecekse ne yazık! Zira takdir denilen bîaman kudretin korkunç tecelliyâtı hiç bir yerde, bu bedbaht hânedanda olduğu kadar, dehşetle zâhir olmamıştır; bunun tarihinden, insan hayata dair bin türlü ibret engiz dersler alabilir: ikbâl denilen şeyin zahmetini, edbârın azamet ve haşmetini, kaza ve kaderin ne derece gayr-ı kabil ictinâb olduğunu ve felâkete karşı sabır ve tevekkülü bize ancak bu meşûm tahtın menâkıbı öğretebilir.

Bu tahtın etrafı kimi intihar etmiş, kimi suikasta uğramış, kimi bir kazâ neticesinde terk-i hayat etmiş bir çok kurbanların ihtilâçlı hayaletleriyle muhâttır. Zavallı ihtiyar Fransuva Joseph altmış dokuz yıl süren saltanat devrini hep bu hayaletlerle hem dem olarak geçirdi, ecel bile ondan yüz çevirmekle sanki bu ıstırâbı uzatmak istiyordu.

Pirlik onda, tabi ki “Oipidus Kral”ın körlüğü nevinde, bir akıbet gibiydi; bunun içindir ki son nefesini tabi'i bir ölümle tahtının üstünde veren bu imparator bize Shakespeare'in “Kral Lear”ndan daha fâci görünür. Vakıa bu sal-dide hükümdar tac-ı tahtı elinden alınmış milleti veya evlatları tarafından ihânete uğramış, dünya yüzünde sefil ve serseri kalmış bir bedbaht değildi; fakat yetmiş sene tahtının üstünde dik durmaya, yetmiş sene tacının altında bîşuş ve metin bir çehre taşımaya mecbur bir zavallı ikbâl mahkumu idi. Her beş altı yılda bir yeni bir aile faciasıyla yüreği kan ağlarken yüzünü mesut bir adam maskesiyle örtmek bence bu ihtiyarın çektiği meşakkatlerin en büyüğü en tahammülfersâsı olmak lazım gelir.

Bilirsiniz ki İspanya Kralı Alphonse müteaddit defalar suikasta maruz kalmış bir genç taç-dardır. Bundan bir kaç sene evvel kendisini ziyarete gelen Fransa Reisicumhuruyla beraber arabada giderken üstüne bir bomba atılmıştı. Cesur görünmek mecburiyetinde olan hiç kral itidâlini kaybetmedi ve yanı başında sararan misafirine dönüp:

-Görüyor musunuz, krallık sanatların en zorudur. dedi idi. Bu söz her saltanattan evvel Habsburg Hanedanının kapısına asılmaya layık bir hikmettir.

Bu hanedanın verdiği kurbanlar içinde en çok “Elizabeth de Boviyer”in akıbetidir ki hatırıma geldikçe beni dil-hûn eder. On dokuzuncu asrın en yüksek ve en sevimli simalarından biri olan bir kadın Fransuva Joseph’in zevcesi idi. Aile matemleri, gönül iptilâları ve iç sıkıntıları ile dolu hayatını bir kırık piyale gibi şehir şehir dolaştıktan, ve yegane teselliyi şiir ile sanatta bulan bu nâşâd kadın, günün birinde “Cenevre”de bir Rus anarşistinın hançeriyle yere serildi idi. “Le Man” gölü kıyılarında dolaştığım zaman kaç kereler onun düştüğü yerde durdum ve kalbimin yegane sevebileceği o siyahlı kadını düşündümdü. O etten mu’arra bir ruh idi, ve senede bir kere Zeus’un kahrına uğramış bir ilahe gibi Korfu Adasındaki Sarayının bahçesinde, mermerden kahramanların çıplak vücutları arasında hıçkırarak dolaşırdı.

Habsburgların başına gelenler yalnız bir aileyi devirmekle kalmadı; âdeta bütün cihanın mukadderatını değiştirdi. Harb-i Umûmî denilen kürevî badirenin hangi vak’a ile başladığını tahdir edecek olursak bu hakikati hemen teslim mecbur kalırız. Sırlı “Perinçep”in kurşunu Avusturyalı Arşî dükle zevcesini devirmeye idi; acaba cihan harbi yine patlak verir mi idi? Bunu hiç birimiz iddia edemeyiz. Temenni edelim ki şeameti yalnız kendine münahsır kalmayıp bütün Avrupa’ya ve dolayısıyla bütün dünyaya şâmil bulunan bu ailenin kara bahtı “Mader” atasında vuku bulan son facia ile artık son sözünü söylemiş, son hikmeti vermiştir. Geride bütün bu haile silsilesine ebediyen ağlayacak bir genç kadın kalıyor ki o da tâli’i Habsburg hanedanının tali’inden daha mazlum olan Borbon hanedanına mensuptur. Onu ilk menfâları esnasında “Le Mân” gölü sahillerinde, kocasının yanında bir defa uzaktan görmüştüm. Cenevre civarında büyük bir malikanede oturuyorlardı. Halka ve şehirle hiç bir râbitaları, hiç bir temasları olmamakla beraber Cenevre

kahvehanelerinde, onların hususi hayatlarına dair bir çok dedikodular yapılıyordu. Mezâyıkada oldukları söyleniyordu. İmparatoriçe bir inci gerdanlığı satılığa çıkardı, deniliyordu. Birisi genç imparatorun ne ile vakit geçirdiğini anlatıyordu. Bir diğeri genç imparatoriçenin nasıl kalkıp nasıl yattığını, ne yiyip ne içtiğini tarif ediyordu. Daima kralsız yaşamış bu Demokratik halkı için Habsburg Hanedanının “Lake Le Mân” kıyılarına dökülen bu enkazı kadar calib-i merak ne tasvir olunabilir?

Cenevre ile Montro arasında gündelik seferini yapan vapurlar genç taçdarların ikamet ettikleri malikanenin önünden geçerken adeta yürüyüşlerini ağırlaştırırlardı; yolcular bilâ-ihhtiyar başlarını o tarafa çevirirler ve ma'küs kısmında oturanlar yerlerinden kalkıp daha iyi görebilmek için sıraların üstüne çıkarlardı. İşte ben de böyle bir mütecessis kalabalık arasında onları seyrettim. Genç imparator sandalda balık tutuyordu. Sirtında bir beyaz gömlek ve başında bir geniş balıkçı şapkası vardı, vapur geçerken başını kaldırdı, lakayt bir tavırla bize baktı, sonra yine eğlencesine devam etti. Sahilde imparatoriçe çocuklarıyla ve bir alay av köpeğiyle muhat oturuyor, dikiş dikiyordu; ara sıra başını kaldırıp zevcine bakıyordu. Biz geçerken başı önüne eğmekte devam etti; sanki bu mütevazı ve sade haliyle halka görünmekten çekiniyordu.

(6 satır sansür)

nr. 9000, 6 Nisan 1922

Müşâhede ve Mülâhaza Şarktan ve Garptan Gelen Sesler

“Hakkın zulme Galipe çaldığı gün”, “Mazlumlar aleminin halâsına doğru...”, “İnsaniyeti kurtarmak için...”, “Takip edilen şey yüksek bir ideal olmalıdır.”, “Esaret zincirlerinin kırıldığı, kara sayfaların kapandığı devir...”, “Bizim kuvvetimiz kılıcımızda değil kalbimizdedir...” ilh; bütün bu sesler bize şarktan gelen seslerdir.

“...Başlıca nazar-ı itibara alması lazım gelen mesele kambiyo meseleleridir.”, “Beynelmilel raicler akıntıya kapılmış bulunuyorlar.”, “Avrupa ticareti bizim için doğrudan doğruya değil, bi'l-vasıta fevkâlâde ehemmiyeti hâizdir.” “hükm-fermâ olan kaht-ı Rusya'nın gözlerini açmalıdır.”, “...Düzelebilmek için bizim sermayemize ihtiyacı vardır.”, “...Yerde ki menâfi'-ı ticâriyemizden asla vazgeçmeyiz.” ilh.;

Bunlar da bize Garptan akseden seslerdir. bir takım tarihi ve coğrafi mukadderatın bizi vuzu' ettiği, İstanbul denilen, bu acayip dehlizde, mefkuremiz ve kalbimiz sağdan ve soldan gelen bu birbirine zıt sözlerle seslerin şiddetli cereyanına tutuluş, ne düşüneceğini ve ne hissedeceğini şaşırılmış bir haldedir. Bu dehliz son derece muzlim olduğu için etrafımızı göremiyoruz ve kah sağdan gelen seslere, kah soldan gelen sözlere doğru koşuyoruz. Tabii ki rüzgara tutulmuş bir uzun boru içindeki kuru yapraklar gibiyiz.

Yalnız bu girdbâd arasında pek iyi devindiğimiz ve büyük bir vuzûh ile gördüğümüz bir vâka var ki, o da şark ile garbın birbirinin aksi ile ayrı alem olduğudur; burada hükm süren kuvvetler, orada hüküm sürenlerin tamamıyla zıddı ve burada yaşayan mefhumlar oradakilerin makusudur. Bir taraf sırf ruhtan gelen seva'ikle hareket ediyor, o taraf maddiyattan başka düstur-ı hareket tanımıyor, biri haktan, adaletten insanlıktan bahsediyor; öbürü menfaatten, paradan, kuvvet ve ticaretten dem vuruyor. Frenkler iki müntehânın birleştiği noktada daima şiddetli bir nifak şerâresinin parladığını görüyoruz. Demek ki o kadar münhasır olduğumuz sükun ve huzur ancak bu iki uçtan birinin büsbütün kırılmasıyla husul bulacaktır ve aksi takdirde cihannın üstündeki kıvılcımlar kah orada kah burada mütemâdi yangınlar

çıkacaktır. Mutlak bir surette ve lalettayin huzûr ve sükûn taraftarı olanlar bu uçlardan birinin kırılmasını bekliyor. Lakin şimdiye kadar dökülen kanların, yığılan kemiklerin ve sel gibi akan gözyaşlarının kıymetini takdir eden bazı vicdân sahipleri hak ve hakikat ne tarafta ise o tarafın galebesini bekliyor ve madem ki beşeriyet bu kadar ıstırap çekti, senelerce bu kadar zulm ve gadra maruz kaldı, bu heyecanın sonu mutlaka mazlumun lehine ve zalimin aleyhine çıkmak lazım gelir diyorlar. Zira vücudumuz ne rütbe rahata muhtaçsa ruhumuz da adâlete o kadar susamıştır ve bu ateş ruhumuzun bu cehennemi ateşi teskin edilmedikçe dünya bir cennete döndürülse bizim için yine saâdet yoktur; biz sulhun evvela kalplerde takarrür etmesini bekliyoruz; kalplerimiz ihtilâç içinde kaldıktan sonra karnımız doymuş, sırtımız örtülmüş neye yarar?

Hususiyle pek alâ biliyoruz ki bu günde, bundan yedi sene evvel olduğu gibi, bize cihanın nizâmından, iktisâdi ve ticârî menâfi'ından bahsedenler Harb-i Umûmî dediğimiz müthiş ve mehib hâilenin yegane müsebbibleridir. Şimdi huzur ve sükun lüzumundan dem vuran bu efendiler değil mi idi ki bundan dört beş yıl evvel cihanın bütün milletlerini, dişleri ve tırnakları bilenmiş bir takım cehennemi mahlukat sürüleri halinde, birbirinin üzerine saldırtıyorlardı? Dünyayı tehdit eden bugünkü kaht ve şakâ bugünkü iktisâdi ve ticârî buhran, bugünkü parasızlık bugünkü açlık tekrar ihyâ edilmek istenen bu idare sisteminin bozukluğundan başka neyi ispat ediyor?

Diyorlar ki bütün asri muhârebeler hep iktisâdi menâfi'in tesâdumundan çıkıyor; bu hakikati ne Şarkta, ne Garpta inkâr eden yoktur. Evet, bütün muharebeler, hassaten şu son meşum harp milletler arasındaki o müthiş ticaret ve sinâ'at rekabetinden çıkmıştır. Zira mu'âsır cemiyetlerin ve muâsır medeniyetin esaslarını hep bu maddi umdeler teşkil ediyor, ahlâki ve dini prensipler gittikçe hükümden düşüyor ve insanlar umûmîyetle muadeleleriyle harekete mecbur kalıyordu. Bu maddileşmenin –bu hayvanlaşmanın– neticesi olarak Harb-i Umûmî zuhur etti ve bu maddi ve imansız medeniyetin yegane muhassalası olan a türlü türlü tahrip aletleri dünyayı ateşe verdi. Şimdi nasıl olur ki, bu acı tecrübeden sonra yine aynı medeniyetin mürevviç ve mümessili olanlar beşeriyete huzur ve sükun vaat

edebiliyorlar? Ve nasıl oluyor ki beşeriyetten kendilerine itâ'at ve itimat talep ediyorlar?

Lakin buna mukâbil şarkta başladığını hissettiğimiz yeni medeniyet cereyanı bizim için acaba daha ziyâde mi emniyet-bahşır? Bunu şimdiden kimse iddia edemez. Çünkü bu yeni alem henüz kaotik bir haldedir, kan ateş içinde kayıyor yegane kudretini isyândan, ihtilâlden alır gibi görünüyor ve insanın gözlerini rahatsız eden fazla bir şule ile parlıyor. Dünkü sisteme, iflasını müşâhede ettiğimiz için itimâdımız kalmamıştır, yarınki sisteme, henüz neticesini görmediğimiz için itimâdımız yoktur. O halde ne yapmalı? Ne tarafa doğru gitmeli? İnsani ve millî vazifemiz bizi hangi safta bulunmayı emrediyor? Vakıa gönlümüz ezelden mazlumların tarafındadır; bu devletin banisi olan mübârek zat gibi, haklı mıdır, haksız mıdır, kimdir ve nedir bilmeksizin derhal mağlubun imdadına koşmak bizim millî şîârımızdır; fakat aklın gösterdiği yol hangisidir?

İşte “nesl-i hâzır” bu şüphe ve bu tereddüt içinde ne yapacağını şaşırıp kalmıştır. Fikrine ne gibi bir istikâmet verecek, ruhunu hangi vecheye doğru çevirecek bir türlü bilemiyor ve bu şekk ve tereddüt yalnız bize mahsus değildir. Bütün Garp gençliği de bu hastalıkla maluldür. Zira, insaniyet had bir istihâle devresi geçiriyor; eski mefhumlar ölüyor, yenileri doğuyor; dünkü medeniyet parça parça dökülüyor, fakat yarınki medeniyet henüz tasallub etmemiş bir halde bulunuyor.

Her ne olursa olsun, ortada bir hakikat ve bir vakıa var ki o da dünden kalan enkâz ile “Yarın”ın yapılamayacağıdır ve ruhun er geç maddeye galebe çalacağıdır.

nr. 9001, 7 Nisan 1922

Müşâhede ve Mülâhaza Meselenin Halline Doğru

Dün, darülfünun divanının, talebenin istemediği medresiler hakkında verdiği karar, her cihetten mucib-i teessüf olan darülfünun hadisesini halle doğru atılmış bir adımdır. Bundan evvel verilen meclis-i müderrisin kararı davayı müzminleştirecek ve gençliğin galeyanını teşdid edecek bir mahiyette idi. Esbâb-ı mucibe mazbatasında diğer iki müstafi medreseden daha az müttehim olmadıkları tebeyyün eden üç medresin ikâsı, aynı zamanda, hem gençliğin, hem de “Vicdan-ı amme”nin inkisarını mucip oldu ve her ikisini de son derece sınırlendirdi idi. Vakıa “Meclis-i müderrisin” o acayip kararı muhik gösterecek bir çok özörlere mâlik bulunduğunu zannediyor ve hatta son derece civan-merdâne hareket ettiğine zahit oluyor. Mesela deniyor ki, meclis-i müderrisin bu hareketiyle hiç bir tesire, hiçbir nüfuza ram olmayan müstakil, hür bir kuvvet olduğunu ispat etti; siyâsi cereyanların ne derece fevkinde bulunduğunu ve ilmi, fikri serbestiye karşı ne kadar hürmetkâr olduğunu gösterdi; yegane sâiki soğuk bir mantık ve durgun bir hesap oldu. Hülâsa bütün manasıyla tam alimlere yakışacak bir tarzda hareket etti. Bu, onun kendi zannıdır. Bize kalırsa meclis-i müderrisin sadece diplomatik bir tarzda hareket etmiş ve ammenin vicdanından ziyade resmî ve siyâsi alemin efkarını kullanmak lüzumunu duymuştur. Yani siyasetin fevkinde görüneyim derken kendisi bizzat siyaset yapmıştır. Bu meclisi teşkil eden zevâtın halet-i ruhiyesi gayet sarihtir, bunlar kendi kendilerine demişlerdir ki: “Biz bu istenmeyen efendilerle senelerden beri bir arada ika-yı vazife ettik; içli dışlı ihtilâf vuku’ bulmadı. Hatta bu beş kişiden bir tanesi düşmanın harekâtını teshîl etmek için ordular teşkil ettiği ve müslümanı müslümana kırdırıldığı bir sırada biz onun elini sıkmakta devam eyledik. Bu beş kişiden bir diğeri Bursa’nın işgali günlerinde “Yayaros”namındaki Yunan uşağına aziz üstat hitâbıyla dostâne ve ihtirâmkârâne açık mektuplar yazarken kendisiyle karşı karşıya geçip yârenlik ediyorduk. Bu beş kişiden bir üçüncüsü Osmanlı tarihine şeyn olan bir çok siyâsi teşebbüsleri birer vakıa haline getirmek için Avrupa ile İstanbul arasında mekik dokuduğu sıralarda biz kendisine “Sefâ geldin, uğurlar olsun! diyorduk! Ve bir ecnebi cinayet mahkemesi huzurunda “Bu memlekette vaz’-ı yed ile yağmanın farkı yoktur.” Diyen adamlarla talebinin gözü önünde kol kola dolaşıyorduk.

“Bunlar düne nispeten bugün daha mücrim midirler ki kendilerinden yüz çevireceğiz? Sonra herkes bize ne der? Gençlik üzerindeki nüfuzumuz ve memleketteki haysiyetimiz bir paralık olmaz mı?”

Nitekim bu hâlet-i ruhiyeyi pek iyi sezen müttehim müderrislerden birisi kendisini müdafaa ederken: “Efendiler, bundan üç sene evvel beni aranızda aldığımız zaman ben yine bugünkü adam değil miyim? Millet ve memleket hakkında yine aynı fikirlere mâlik bulunmuyor idim? Yine aynı şeyler söylemiyor aynı şeyleri yapmıyor mu idim?” işte bu sualler önünde bütün müderrisler başlarını önlere eğmişler ve lal-i ebkem kalmışlardır ve (icâb-ı maslahat) olarak o menfi kararı vermişlerdir.

Binaenaleyh bu meselede ne gençliğin kalbi ne vicdan-ı ammenin heyecanı, ne memleketin menfaati, ne matbuatın şerefi, ne vatanın selâmeti düşünülmüş ve ancak heyet-i medresenin nüfuzunu, haysiyetini, hubb-ı nefsinin kurtarmak gayesi istihdâf edilmiştir.

Ümit ederiz ki darülfünun divanı, bu memleket ve millet davasında, meclis-i müderrisinden daha az hodbîn ve hod-endiş olmak lüzumunu hissedecektir. Vakıa bu divan da o meclis gibi hemen hemen aynı halet-i ruhiye de bulunan aynı zevattan müteşekkildir. Fakat dünkü arkadaşları olan bugünkü müttehimlerle yüz yüze gelmek tehlikesinden masûn buldukları için, ihtimaldir ki daha ferah, daha zehirsiz hava içinde, daha serbestçe hareket etmek imkanını bulabileceklerdi. Bir nevi istinâf mahkemesi olan bu divanın mesuliyeti bizce diğerinden daha ağır olduğu için her şeyden evvel geniş mukayesede bir fikir ve his istiklâline mâlik bulunması icap eder. Bu ise o kadar kolay bir şey değildir. Zira, biraz evvel de söylediğimiz gibi bu divanı teşkil eden zevât, bir zamanlar müttehimlerle arkadaşlık etmiş olmak gibi bir ayıp ile müteessir buldukları için verecekleri hükümde lazım geldiği kadar bîtaraf olamayacaklardır. Çünkü talebenin dil-hâhına göre verilecek bir hüküm aynı zamanda efkâr-ı ammeye karşı bir itiraf kusuru tazmin edecek ve böyle bir hükümden sonra bunların vaziyeti nadim kimseler vaziyetini andıracaktır. Bunlar demiş olacaklardır ki, biz şimdiye kadar meslek refikalarımızın mahiyetinden haberdar değildik veyahut idik de icâb-ı maslahata göre göz yumduk, sükût ettik;

şimdi gençlik birtakım acı ve çirkin hakikatlere karşı bizim gözümüzü açıyor; bizi arkadaşlık, ahbablık hissini vatan ve memleket muhabbetine fedaya davet ediyor.

İşte, gerek meclis-i müderrîsin ve gerek darülfünun divanı için meselenin düğümü buradadır ve bu düğüm gayet psikolojik bir düğümdür. Bunu ne ilmî, ne kanunî hiçbir kuvvet çözemez, ancak ahlakî ve vatanî bir endişedir ki divan heyetinin bileğine bunu olduğu gibi kesip atmak kuvvetini verebilecektir. Bu kuvvetin adı nedir? Bu kuvvetin adı feragat ve fedakarlıktır. Ammenin vicdanı ve gençliğin galeyanı karşısında bütün o şahsî veyahut mesleki şeref ve haysiyet meseleleri unutulmalı ve heyet-i müderrîsin yalnız siyasetin değil, kendinin, kendi nefsinin kuvvetine yükselmesini bilmelidir.

Çünkü bu mesele yalnız bir darülfünun meselesi değil bir millet ve memleket meselesidir.

nr.9005, 11 Nisan 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

“Türkler ve Ermeniler”

Osmanlı Hükümeti esbak Hariciye Nazırı Nuradunikyan Efendi'nin Şehrimizde münteşir Fransızca “İstanbul” gazetesine gönderdiği bir açık mektup dünkü nüshamızca tercüme-yi naklolundu. Esbak Osmanlı Nazırı bu mektubunda Türkiye'den “390000” kilometre mürebba'ı arazi üzerinde “35000” nüfusluk müstakil bir Ermenistan ayırmak suretiyle Ermeni Meselesine yeni bir suret-i hal bulduğuna ve bunun kabulü için devletlere mürâcaat ettiğine dair bazı gazeteler tarafından çıkarılan havadisi tekzip ediyor ve kendi emelinin, öteden beri, her iki millet arasında, bir uzlaşma esası hazırlamaktan ibaret olduğunu söylüyor. Bu uzlaşma esaslarının ne olabileceğini pek iyi bilemiyoruz; zira, Nuradunikyan Efendi buna dair hiç bir izahatta bulunmuyordu, yalnız diyor ki: “iki millet arasında vuku bulmuş feci hadiselerin izlerini bile ortadan kaldırmayı hakiki bir surette isteyenler, Türk ve Ermeni matbu'atının, meseleyi yanlış anlayarak daha ziyade karıştıracak yer de bu vazifeyi (yani uzlaşma esaslarını hazırlamak vazifesini) kolaylaştırmaya çalışmalıdırlar.”

Bu sözler Nuradunikyan Efendinin maksadını hudut esasında kafi derecede izah etmekle beraber, bu maksadın nusûlü için kullanılması lazım gelen vesait hakkında vazıh bir şey ifade etmiyor.

Eğer asırlardan beri yan yana kardeş gibi geçinmiş bu iki millet arasında bu derece mazlum bir haile çıktı ise bunun yegane müsebbibi Ermeni milletinin başına geçenler ve onun üzerinde bir nevi irşat vazifesi icrâ eden fuzuli hâmillerdir. Bunlar kah şarktan, kah Garptan aldıkları telkinât ile Ermenilerin huzur ve rahatını ihlâl eden bir çok teşebbüslere girmişler ve bu çalışkan sabûr milleti siyâsî bir serap peşinde maceradan maceraya sürüklenmişlerdir. Ermeni meselesinin mahiyetini anlayabilmek için evvela bu meselenin tarihçesini öğrenmek ve iki millet arasında ilk ateşin evvela hangi safhadan parladığını bilmek lazımdır. Teessüf olunur ki dünya yüzünde bîtaraf müdekkik çıkıp ta bu karanlık davaya ait mutazâdd ve sâ'ikden asıl hakikati çıkarmaya gayret etmemiştir; böyle bir hareket yalnız Ermenilerle Türklerin değil, bütün beşeriyetin nef'ine bir hizmet olurdu. Zira, millî ve siyâsî tarafından

yalnız şarkı alakadar eden bu davayı ahlâki ve insani tarafından bütün medeni beşeriyete aittir. Ne yazık ki Türk ve Ermeni meselesiyle meşgul olanların hiç biri bu yolda çalışmadı ve kimi Türkün aleyhine, kimi Ermeni'nin aleyhine bir takım ihtirasata mağlup olarak ortada mevcut bulunan gayz ve nifak ateşini körüklemekten başka bir şey yapmadı ve bu vadide Ermeniler lehine gayz ve nifak saçanlar daha çok oldu. Harbin son senelerinde garbi Avrupa'da ve Mütarekeyi müteakip bütün cihanda ve hassaten Amerika'da yapılan o cehennemî propagandalar bizi, alem-i medeniyet önünde yalnız şu ve bu milletin değil, fakat adeta cins-i düşmanı bir alay zebani derekesine indirmiştir. Kürre-yi arzın her tarafında nazarlar hiddet ve nefretle bizim üzerimize doğru çevriliyor ve her köşeden göğsümüz üstüne bir tehdit ve intikâm yumruğu uzanıyordu. Tarihin hiç bir devrinde hiç bir millet insanlar tarafından bu kadar umûmî, bu kadar bümân bir buğuz ve adâvete maruz kalmamıştır. Hatta birlikte kanımızı döktüğümüz müttefiklerimizin bile hesap günü gelir gelmez herkesle beraber bizi ithâma kalkışmaları asla hatırdan çıkaramayacağımız haksızlıklardan biridir ve Ermeni Meselesi, dalı ve budağı ile işte böyle bir propagandanın mahsulüdür, o gah bu, gah şu devletin hesabına senelerden beri sallanan iki yüzlü bir kılıçtır. Bu kılıç son zamanlarda lazım geldiği kadar kesmemeye başladı; Niçin? Çünkü nifâk ve şikâk sahasında kendine bir sürü meşhuk bir sürü mürşit ve bir sürü akıl hocası ve bir sürü hâmi bulan Ermeniler senelerden beri o kadar muhtaç oldukları sulh ve sükun anı gelir gelmez etraflarında bundan bir tanesini göremediler. Hani dün bu mayalarla dolduranlar?

(3 satır sansür)

Hani o dostlar ki vilâyet-i şarkiye hudutlarından yakınız, yıkınız, vurunuz, bütün bu sayınızın mükafatını göreceksiniz diye haykıranlar?

Zavallı Ermeniler dünkü Türk İmparatorluğunda bir şuriş ve fesat aleti olmak kabiliyetini gösterdikleri müddetçe bütün medeniyet aleminin muâvenet ve himâyesine mazhar oluyorlardı, şimdi ki artık ne onlar bu kabiliyeti gösterebiliyorlar, ne de bu kabiliyeti göstermelerine lüzum kalmıştır, hepsi de derin bir inkisâr-ı hayâl içinde boyunlarını büküp dünkü tatlı hülya yerine bugünkü acı hakikati kemirip hazmetmeye çalışıyorlar ve için için şaşıyorlar ki dün kendilerine silahların envâ'ını verenler bugün dünyayı gölgesi altına almaya başlayan zeytin dallarından onlara bir yaprak uzatamıyor.

Bu imtihandan sonra Ermeniler bilmelidirler ki en kuvvetli tahrip ve taktik aletleri Avrupa'da imal olunuyor, fakat sulh ve salâh timsâli olan zeytinin alası bizim topraklarımızda, bu tatlı ve müşfik şark harareti içinde neşv ü nümâ bulur.

Biz Moskof Serhadlerindeki ihaneti, Van hailesini ve onu takip eden sayısız suikastları ve bunlardan evvel vuku bulan o kanlı husûmet nümâyişlerini unutup kim bilir ne kadar Müslüman cesedi üstünden ellerimizi onlara uzatmak civân-mertliğini göstermeye her vakit hazırız. Fakat lazım gelir ki onlar da mâzinin elim hatıralarını unutup ve hem kendilerine, hem bize yabancı bazı had-bin bulanık su sayyadlarını teşvik ve işvâsından sıyrılarak her türlü gıll u gişşden azade açık bir kalp ile bize doğru gelsinler.

Ermeni milleti bize karşı bu emniyet ve bu itimadı gösterecek mi? Bilmiyoruz. Her halde son zamanlardaki müşâhedâtımızın büyük bir kısmını bu hususta bize lazım gelen ümidi vermemektedir. Ezcümle Kilikya'nın tahliyesini müteakip o havâlden vuku bulan muhâceretler bize yine o eski tarz husûmetgarâne nümâyişlerden biri şeklinde görünmüştür.

Esbak Hariciye Nâzırı Nuradunikyân Efendi eğer samimi bir surette bir Türk ve Ermeni uzlaşmasının taraftarı ise her şeyden evvel Ermeniler arasında yapılan propagandaların, teşvik ve işvâların, önüne geçmeye çalışmalıdır. Bu kabil hareketler Ermeni mabetlerinden, Ermeni mekteplerinden itibaren bütün Ermeni muhâfilinde eskisinden daha şiddetli bir surette vuku bulmakta ve eskisinden daha hâin bir çok "Cemi'yet-i hafîye"ler yalnız Türkiye de değil bütün cihanda daima aleyhimize olarak Kemal-i germi ile icrâ-yı faâliyet etmektedir. İşitiyoruz ki Anadolu'daki Yunan ordularına karışmış bir çok Ermeni çeteleri hala Türk köylerini yakmakta, Türk kanlarını dökmekte ve Türk mallarını yağma etmekte ber-devâmdir ve görüyoruz ki eski Türk ricâlerinden birçokları Avrupa'nın en inzibatlı, en asayişli memleketlerinde bile kendilerini Ermeni kurşunlarından muhâfazaya imkan bulamıyor kimi Berlin'de, kimi Roma'da, kimi İstanbul'da helak olup gidiyor.

nr. 9007, 13 Nisan 1922

Avrupa Postası

Einstein

Harb-i Umûmîden beri ilk defadır ki insanlar tekrar ilimle meşgul olmaya başladılar; siyasî hareketin, millet kavgalarının, iktisâdî meselelerin, arazi ve hudut davalarının, ihtilallerin, inkılâpların birden bire ikinci saffa geçtiğini görüyoruz; umûmî merak, umûmî tecessüs mihverini değiştirdi, dünya işlerinin fevkinde başka bir cazibe merkezine doğru gidiyor. Bütün Avrupa matbuatı Einstein namında bir Alman alimin sözleriyle, tavırlarıyla, sesiyle, bakışıyla, saçlarıyla, giyinişle meşguldür; herhangi bir yevmi gazetenin ilk sütunlarında büyük hurûf ile bu adamın ismini dizilmiş görüyorsunuz; her hangi bir resimli mecmûanın baş sayfasında onun bir resmine tesadûf ediyorsunuz; sinemacılar onun etrafında dolaşıyorlar, bütün fotoğraf makineleri onun güzergahına kuruluyor; ressamların yegane emeli onun en şayan-ı dikkat, en hususi bir vuzu' ve edasını tersim ve tesit edebilmektir.

Senelerden beri ne Şarkta, ne Garpta hiç kimse bu kadar "Günün Adamı" olamamıştı, beşeriyette misli görülmemiş o cihan harbinden bile bunun çapında ne bir kumandan, ne diplomat çıktı; şöyle böyle çıkanlar bile bu nev-zuhûr ilmi şöhretin şaşası içinde kaybolup gitti. Düşünelim ki Mister Lloyd George bile artık ne uzun saçları, ne makarlanı, ne de o masum çocuk gülüşleriyle nazar-ı dikkati celb edemiyor ve Cenova'daki iktisâdî konferansının aks-i sedâları "Kollej de France"dan çıkan mekanik fenni ve hikmet-i tabiiye münakaşaları arasından adeta işitilmez oluyor. Herr Profesör Einstein insanlara karınlarının açlığını ve ceplerinin boşluğunu bile unutturdu. Avrupa'nın iktisâden ihyasından ziyade zaman ve mekan mefhumlarının iflasıdır ki bütün düşünen kafaları ve düşünmeyenleri hep birden işgal ediyor. Harb-i Umûmî esnasında Fransa'nın Harbiye Nazırlığında bulunan ve sonradan ta baş vekalet kadar irtika eden Mösyö "Pinlove" bile ancak bu hadise münasebetiyledir ki aleme hâiz-i ehemmiyet bir zat olduğunu gösterdi; Einstein... Bu ne müthiş bir aydınlıktır!

Bununla beraber o, zahiren o hiç de şaşalı bir adam gibi görünmemektedir. Bir Fransız gazetesinin dediği üzere hal ve tavrı adeta bir mektep talebesinin tavrını andırıyormuş; beceriksiz, mahcup, mütevazı, toy ve bön imiş. Kendisine hitap

edildiği zaman bir müddet kızanıyor, önüne bakıyor ve boşta kalan ellerini neresine koyacağını bilemiyormuş. Paris'e muvasalatı anında kendisini istikbale gelen halk onu o kadar şaşırtmış ki biçare adam kimseye görünmeden sıvışmak için "Tren" in arka kapısından bir hırsız gibi atlayıp kaçmaya mecbur olmuştur. Meşhur Alman aliminin bu sâf ve sade-dil-âne hareketine dair tafsilâtı okurken hatırıma bizim biricik feylesofumuz geldi; farz-ı mahâl olarak o böyle bir istikbâle mazhar olmak fırsatını yakalaya idi, nazar-ı dikkati daha ziyade celp etmek için kim bilir ne garabetler icat eder, ne hafiflikler yapardı! İhtimal ki kendisini getiren vagonun içinden sırtında bir kızıl harmaniye, boynunda uzun tespih olduğu halde bir kalın boru öttürerek çıkardı.

Halbuki Einstein en ziyade bu tevazu'ı ve bu mahcupluğu iledir ki âmmenin merak ve tecessüsünü azami bir dereceye vardirmiştir; bu harikulade adam mensup olduğu millete has o azamet ve ceberuttan kendi şahsiyetinde bir zerre bile taşımamaktadır. Bununla beraber, bizim nokta-yı nazarımıza göre, o, imparator Wilhelm'den daha meşhur ve Hindenburg'dan daha büyük bir Almandır. Harb-i Umûmîden beri, -Ne diyorum?- "1871" senesinden beri hiç bir Alman'ın Fransız toprağına, bu rütbe 'izz ü ikrâm ile ayak bastığı vaki olmamıştır. Fransızlar, bu büyük âlim önünde, hiç değilse muvakkat bir zaman için olsun, kalplerini kemiren millî kini unutacak derecede bir civân-mertlik göstermişler ve onu en eski, en millî bir irfân müesseselerinde kabul etmek suretiyle ilme karşı duydukları hürmetin derinliğini ispat etmişlerdir.

Senelerden beri ilk defa olarak, yine bu hadise dolayısıyla ki dünya yüzünde elân bir ilmi Avrupa mevcut olduğunu hatırlıyoruz; halbuki bundan biraz evvel bize öyle gelirdi ki bütün Avrupalılar kocaman bir mide ile, bir kaç gergin sınırdan ibâret kalmışlardır. Ve yine öyle zan ediyorduk ki, fikr-i beşerin bütün kuvveti nihâyet bir takım muhnik gazlarla, en büyük çapta toplar icâdından başka bir şeye yaramayacaktır. Çok şükür ki aldanmışız. Meğer muhnik gazlar hava-yı nesimiye zehirler saçtığı ve "Grosberta" lar dağları, taşları inlettığı bir sırada, sayısız asker ökçelerinin sıtmasıyla sarsılan Almanya'nın bir köşesinde uzun saçlı ve çocuk bakışlı bir âlim la-yetenâhaye hudutlar çizmek ve şimdiye kadar kendini kainatın

içinde hisseden insana bütün hilkati, hilkatin bütün esrarını ihâta edebilecek bir vüsat vermekle meşgul imiş!

Fikri ve ilmi istiklâlin bu derecesi insana destanî bir kahramanlık gibi görünüyor. Bence Einstein devrin yegane muzafferî, yegane Galipidir. Almanlar bütün müstemlekelerini ve bütün donanmasını kaybettiklerinden dolayı artık müteessif olmaları gerekir; zira, içlerinden biri çıktı bütün kainatı fethetti. Sayısız yıldızları, güneşleri avucunun içine aldı, ebat ve mesâfatı ve fikr-i beşerin hududunda tevakkuf ettiği la-yetenâhiyi istimlâk etti. Ve mâ-fevke'l tabiiye ile ulum-ı tabiyeyi ayıran handese hatlarını kırıp zekamızı her hareketinde bir tehlikeye maruz bırakan manaları ortadan kaldırdı.

Kim bilir, bu adama, kürre-yi arzın işleriyle meşgul olmak ne yavan gelir! Kürre-yi arz ki onun sistemi içinde kurumuş bir çamur damlasıdır ve üzerinde yaşayan mahlukatın zaman ve mekan ile alâkası yoktur. Kainat ve hilkat denilen bu mehib hâile karşısında ve bu kainatın yegane kanunu olan o korkunç sür'at içinde bizim münferiden veya müctemi'en kımıldanışlarımızın, kıvranımlarımızın, kah ıstırap ile , kah neşâd ile hâykırışmalarımızın ne ehemmiyeti, ne manası olabilir?

nr. 9010, 16 Nisan 1922

Müşâhede ve Mülâhaza Hala Darülfünun Meselesi

Son zamanlarda efkâr-ı umûmiyenin en çok heyecanı mucip olan hadiselerden biri darülfünun meselesi olmuştur. Bu heyecana pişdarlık eden güzide ve münevver Türk gençliğidir. Her memlekette ve her zaman olduğu gibi nihayet biz de gençliği, hassaten darülfünun gençliğini mukaddes galeyanların ön saffında görmeye başladık. Nihayet biz de, diyorum; çünkü bu ana gelinceye kadar bu, zinde ve mütefekkir sınıf, her ne dense millî şu'urunun tecelliyatını izhâra fırsat bulamadı veyahut bir çok fırsatlardan istifade etmesini bilemedi, bahusus vatan için bir nekbet devri olan mütareke devresinden sonra, mevcudiyeti adeta hissedilmez bir hale girdi, manevî bir 'atalet içinde uyustu, kaldı. Vakıa Harb-ı Umûmide müteaddit cephelerde bir çok darülfünun gencin kanlarını seve seve döktüklerini ve bilhassa Çanakkale'de de nesilden nesile söylenecek bir destanın en fedâkar kahramanları meyânında, onlar da bulunduğunu inkar edecek kadar insafsız ve nankör değiliz. Lakin şurası gayr-i kabil inkar bir hakikattir ki, dünkü destanında o derece büyük bir şan ve şeref hassası taşıyan bu zümre, bugünkü destanda varlığını ispat edecek hiçbir harekette bulunmamış ve dünkünden daha mehib ve daha muhikk olan bu vatan müdafaası karşısında adeta dalgın bir seyirci vaziyetinde kalmıştı. Mısır'daki istiklâl mücâdelesinin başında Mısır'ın darülfünun gençleri bulunduğu bir sırada, bizim darülfünunlularımızın millî mesâ'il önündeki bu sekinet ve lakaydisi cidden mucib-i istigrâb -mucib-i teessüfte diyebiliriz- bir vakıa idi; nasıl; Türk gençliği, İstanbul'un münevver Türk gençliği ki öteden beri bütün Müslüman Şark'a iyilik ve doğruluk yolunda pişdarlık ederdi. Medeniyet aydınlığına doğru ilk adımı o atmıştı; hürriyet aşkını ilk önce o çekmişti; kudretini halkın şuurundan olan inkılâplarda herkesten ziyade onun sesi işitilmişti; şimdi nasıl oluyordu bu son 'ulvî istiklâl mücadelesinde aynı gençlik kendini unutmuş, vazifesini unutmuş, mazisini ve istikbâlini unutmuş gibi duruyordu? Bu sırrın günahını bu gençliğin manevîyatını ve mefkuresini ellerine alanlardan sormalıdır. Bunlara denebilir ki: "Ne yaptınız? Daha birkaç yıl evvel o kadar zinde, o kadar tevânâ o kadar hayat ile ra'se-nâk bir halde size teslim ettiğimiz bu ruhları, ne yaptınız da bu hale soktunuz? Onları hangi morfine uyuşturdunuz? Hangi zahirle böyle vaktinden evvel ihtiyarlattınız? Nasıl bir büyü ile onlarda ki harâret ve taraveti birden bire böyle bir ölüm soğukluğuna tahvil ettiniz? Biz ki her

şeyi bunlardan bekliyorduk. O kadar hasretini çektiğimiz “Yeni Hayat” onlardan doğacak diyorduk; sayesinde ‘ulvî fecre erişeceğimiz ateşi onlar yakacak, onlar tutuşturacak sanıyorduk. Heyhat, siz onlardan bir yığın kül yaptınız.”

Bereket versin nereden geldiği bilinmeyen bir mübarek rüzgar bu külü savurdu ve altındaki kıvılcımlar meydana çıktı. Bu hadise bizi hayrete düşürmüyor; çünkü bekliyorduk; fakat bazı kimseler var ki bunu gayr-ı tabi‘i bir vakıa, hesapla, kitapla tarif ve teşrih edilmez bir acayip mesele şeklinde görüyor; çünkü bunlar üç seneden beri ateşi kül haline sokmakla meşgul olmuşlar ve külün tekrar ateş haline gelebileceğini asla düşünmemişlerdir. Binaenaleyh bildiklerimi fenne mugâyer olan bu hadise onları hayrete düşürmek şöyle dursun, adeta kızdırıyor ve hepsi el birliği olup çıtırdayan kıvılcımların üstüne kürek kürek toprak atmaya başlıyor.

Bundan evvel toplanan bir “Meclis-i Müderrisin” ile henüz hal-i in‘ikâd da bulunan bir divan encümeninin yaptığı ve yapmak istediği işin manası işte budur. Gençliğin galeyanını her ne bahasına olursa olsun, ört bas etmek, mümkünse boğmak veyahut uyuşturmak... ve işte, güya meseleyi halletmek isteyenlerin de takip ettiği yegane gâye... Lakin ne yaptığını ve ne yapacağını pek iyi bilen talebe ikinci defa olarak böyle bir tuzağa düşmeyecektir. O “İdare-yi maslahat” nedir bilmiyor; o millî ve vicdandan başka nasihatçi tanımıyor ve millî galeyanın haricinde hiçbir kuvvete boyun eğmiyor. İdare-yi maslahatçıların bu ‘azmi yenmek bir çok mantık oyunlarına ve bir çok hilelere mürâcaat etmişlerdir. Bu mantık oyunlarından birisi, talebinin meclis-i müderrisine verdiği beyânnâmede kafi derecede sarâhat bulunmadığına dair söylenen sözlerde mündemcidir: Güya talebenin istemediği o beş muallimden üçüne ait olan esbâb-ı mucibe maddeleri bunları müttehem tutturacak kadar kuvvetli değilmiş; serd etmek, deliller göstermek hülâsa, o üç muallimin işgâl ettikleri kürsülere layık olmadıklarını ispat etmek lazım imiş. Bu meclisi teşkil eden efendiler pek a‘la biliriler ki talebenin galeyanı ve vicdan-ı ‘âmmenin bütün Türk matbuatında kafi bir belâgatla tecelli eden heyecanı bu üç muallimin mücerremiyetini hiçbir delile, hiçbir ispata hacet bırakmayacak surette te’kîd ve tespit eylemiştir; artık bunun haricinde bir takım kanuni ve resmi sebepler aramaya lüzum kalmamıştı. Fakat ne çare ki darülfünun meclis-i müderrisini kendisini bir mahkeme sandı ve vicdan-ı ‘âmmenin nabzını dinleyeceği ve hatt-ı hareketini bunun darbânına

uyduracağı yerde bilmem hangi hâyide nizâm-nâme de bir çare-yi hal aradı; bittabi bulamadı, bulamayınca kabahati talebenin tertip ettiği beyannâmenin üzerine attı. İştittîğimize nazaran darülfünun gençleri ikinci bir esbâb-ı mucibe mazbatası daha hazırlıyorlarmış; buna ne dereceye kadar lüzum vardı bilemiyoruz, yalnız bildiğimiz ve gördüğümüz bir şey varsa o da talebinin kendi 'aleyhinde kullanılan son bir silâh karşısında ne yapacağını şaşırıp kaldığıdır: Bu silah "tatil-i tedrisat" silahıdır; zira, bu gençliğin gözünü korkutan yegane tehdit onları velev muvakkat olsun derslerinden mahrum etmektir. İrfan memleketin üç kişi yüzünden böyle sekteye uğratılmış olması gençliği iki kat dil-hûn ediyor.

Bu tarz-ı hareket onun hüsn-i niyeti ve onun civan-mertliği ile taban tabana zıddır ve zan ediyoruz ki bu lüzumsuz tatilin devamına taraftar gibi görünen divan encümeni daha açık bir kalp ve daha samimi bir hisle hareket edecek olursa maksada daha kolaylıkla vasıl olabilecektir. Aksi taktirde darülfünun meselesi, şark meselesi gibi her iki tarafın aleyhine müzmin bir şekil alacak ve gayr-i kabil-i hall dava mahiyetine girecektir.

nr.9013, 19 Nisan 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Zayıf Taraflarımız

“Sirkeci”den bir kolacı dükkanının önünden geçerken içeride bir şey nazar-ı dikkatimi celp ediyor, duruyorum ve hayret ve takdirle bakıyorum: Beyazlar giyinmiş, başı beyaz örtülü bir Türk hanımı ütü ütülüyor; yüreğim sevinçten hopluyor, yanımdaki arkadaşına:

“Bak, diyorum; bir Türk hanımı iş işliyor. Arkadaşım safiyetime gülüyor:

Sanki bu pek mühim bir hadise mi? Diye soruyor. Vakıa başka milletlere nazaran bundan daha tabi‘bundan daha alelade bir şey olamaz. Bir Rum’a, bir Rus’a veya bir Ermeni’ye göre bir dükkanda ütü ütöleyen veyahut kasa başında hesap yapan bir kadının manzarası neyi ifade eder, hangi ehemmiyetli bir manaya delildir?

Böyle bir manzara onlar arasından kimin yüreğini sevinçten hoplatabilir? O anda anladım ki hayatın çalışma, işleme ve kazanma sahasında, biz, erkekli dişili, sâir milletlerden ne kadar, ne kadar geride kalmışız!

Bir dükkanda kadınlarımızdan birinin çalıştığını görmek bile bize harikulade bir vakıa gibi geliyor.

Bundan bir buçuk yıl evvel Galata’da açılan bir Amerika bankasının resm-i küşâdından bulunduğum gün, yine böyle bir hayrete düştüğümü hatırlıyorum: gişelerin birinde iki üç hanım kız başlarında çarşaf, önlerinde yazı makinası çalışıp duruyorlardı; çocukça bir meserretle yanlarına gidip ellerini sıkmaktan, onlara “Var olunuz! Aferin, var olunuz.” diye bağırımdan kendini güç zaptettim. Halbuki asırlardan beri bizimle yan yana aynı toprak üstünde yaşayan Hıristiyan kızlardan kim bilir kaç yüzü için bu gibi vazifeler başında bulunmak bahse değmez ahval-i âdiyeden olmuştur.

Harb-ı Umûmi esnasında ilk defa olarak maliye nezâretine ve posta ve telgraf müdüriyetine Türk hanımlarından memureler alındığı zaman memleketimizde büyük bir inkılâp olmuş gibi hepimizin kalbi tuhaf bir heyecan ile günlerce çarptı idi. Bu

hanımlar nasıl giyiniyor, nasıl yürüyor, nasıl iş görüyor, görmek ve bilmek için adeta bir seyre gider gibi onların bulunduğu deva'ire koşuyorduk. Bir Avrupalıya, hatta bir yerli Hıristiyan'a bu nevi hadiseler önündeki heyecanımızı nasıl anlatabiliriz? Anlatsak bile, kim bilir, bizi ne sadedil, ne görgüsüz ve ne çocuk bulurlar.

Filvaki, onlara nispeten hayat mücadelesinde ve maişet kavgasında dünyada bizden daha naçiz, bizden daha âciz insanlara tesadüf etmek mümkün değildir. Fakat "Biz" derken mutlaka Anadolu Türkü ile İstanbul Türkünü birbirinden ayırmak lazım gelir; zira, yeryüzünde sa'y ve amalın en şedit bir surette tecelli ettiği nokta hiç şüphesiz ki Anadolu'dur; orada insanlar adeta karıncalar gibi yaşamaktadır; on iki yaşında bir köylü çocuğun sarf ettiği emeği herhangi bir orta yaşlı Avrupalı amelenin emeğiyle mukayese edecek olursak her ikisi arasında yarıdan yarıya bir fark müşâhede ederiz. Anadolu'da Türk kadınına da büsbütün başka türlü bir sa'y ve amel devidir ve İstanbul kadınına benzeyen hiçbir tarafı yoktur. Yalnız bu halkın tâbii olduğu şerâittir ki onun sa'yından müspet bir netice çıkmasına mani oluyor, yani istihsâlât-ı mesâiye nispeten hiç müsâbesinde kalıyor.

Bütün bunları düşünerek Türk'ün fitraten tembel olmadığına ve teşebbüs kudretinden mahrum bulunmadığına hükmediyorum. Yalnız iktisâdî hayatın 'asrî icâbâtına pek geç temsil ettiği içindir ki onun sâir milletlere nazaran geride kaldığını düşünüyorum. Bundan bir asır evveline gelinceye kadar Türk'ün kendine mahsus bir sana'ati, kendine mahsus bir ticareti hülâsa kendine mahsus bir tarz-ı mesâiyesi, bir tarz-ı maişeti varmış. Fakat bu tarz -isterseniz bu sistem diyelim- cihanın revişini değiştiren bir çok keşifler ve inkılâplar yüzünden birden bire hâyideleşiverdi. Ve garpta tekevvün eden büyük ticaret, büyük sînâ'at sistemi karşısında yuvarlandı, gitti.

İktisâdî hayatta geride kalmamızın ikinci bir sebebi de Tanzimat inkılabını müteakip çok sıkı ve çok merkezi bir devlet teşkilatı içine girmiş olmamızdır. Bizde memuriyetçilik asıl bu devirden sonra başlar; ma'aş ve bütçe mefhumu bugünkü manasıyla Tanzimat'tan evvelki ecdâdımıza pek malum olmayan bir şeydi. Hepimiz refâhiyet ve saadetimizi devlet bütçesinden beklemek itiyâdına müptela olduğumuz andan itibârendir ki bütün şahsî teşebbüs kabiliyetlerimizi kaybettik.

Nitekim bugün bu kaybedilmiş kabiliyetlerin tekrar canlanmasını mucip olan esbâbın başında da devlet bütçesinin daralmasını ve memuriyet mesleğinin maişetimizi temine gayr-i kafi gelişini bulmaktayız. Yavaş yavaş hepimizin nazarları devâ'ir-i resmiye kapılarından başka taraflara doğru çevriliyor ve yeni hayatın hamleleri gittikçe tüccarlık, esnaflık ve işçilik mesleklerine teveccüh ediyor.

Yarınki Türkler ister istemez dünkü Türklerden hatta bugünkü daha faal, daha müteşebbis olacaklardır. Çünkü eskisi gibi devlet bütçesinden geçinmek ihtimali yavaş yavaş kalkmakta ve bu hadise, millet için şerr yüzünden büyük bir hayr hazırlamaktadır.

nr.9014, 20 Nisan 1922

Müşâhede ve Mülâhaza İttihat ve Terakki Erkanı

Evvelki gün refiklerimizden biri Berlin'de katledilen Bahaddin Şakir'e dair neşrettiği bir makalede İttihat ve terakki erkanının hakiki şahsiyetlerinin bize gayri mekşûf kaldığını ve bunlar üzerinde henüz bîtaraf ve tetkik ve tetebbuda bulunmadığını hatırlatıyordu. Bu çok doğru bir Müşâhededir. Türk milletinin hayatında bu kadar mühim roller oynamış, cihanın en büyük inkılâplarından birinin âmilleri olmuş ve nüfuz u tesirleri bütün şarka şâmil bulunmuş bu adamların fazilet veya fazahatları hakkında hiçbirimizin muayyen bir fikrimiz yoktur. Bunların taraftarları hepsini de hürmetkar ve esrarengiz bir sükût ile ihâta ederek herhangi bir tetkik ve tetebbu sahasından uzaklaştırıyorlar ve onları bulutlar arasında birtakım nim-ilahlar gibi görülmez, anlaşılmaz bir hale sokuyorlar. Aleyhtarları ise,, birtakım menfi ihtirâsâta kapılarak bunları yedi kat yerin dibine geçirmekle iktifâ ediyorlar. Sadece alçaktılar, katildiler, serseriydiler, cahil veya hırsızdılar diyorlar. Bu iki nev'-i telkinden hangisinin doğru olduğunu düşünmeye hacet yoktur; zira, ne bunlar, ne onlar bize leh ve aleyhte ki müdda'alarını ispat edecek vesâiki gösteremiyorlar, her şey kavilde kalıyor ve gittikçe bir masal şekline giriyor. Mesela İttihat ve Terakki erkanından Enver (Paşa) ki halkın en ziyâde tecessüsüne maruz kalan harikulade tiplerden biridir, nasıl bir insandı o barid ve esrarengiz hareketinde samimi mi idi değil miydi? Kuvveti nereden geliyordu. zaafını teşkil eden illetler nelerdir? Hala lazım gelen vuzuh ile bilemiyoruz; Enver herkesin ağzında bir başka heyet ü hüviyete girmektedir.

Bazıları iddia ederler ki Talat Paşa merhum bir namus-ı mücessem imiş, refikasından birçoklarının ahlakı bozulduğu, manevî fesâda ve manevî izmihlale uğradığı halde o sonuna kadar ruhunun sadeliğini, dürüstlüğünü, sertliğini muhafaza etmiş ve servet ve sâ mân gibi şeyler hiçbir an başını döndürmemiş ve hatta son zamanlarda Berlin'de fakr u zarûret içinde yaşamakta imiş.

Kendi üstüne en çok gayz ve nefret celp eden İttihat ve Terakki erkanından biri de Cemal Paşa olmuştur; harbin son senelerine doğru herkes 'umûmî bile bu zâtın aleyhinde idi; Enver ile ve hatta Talat ile aralarındaki nifak ve şikâki

hissetmeyen ve bilmeyen yoktu. Halkın mütevazı kısmı onun debdebe ve ihtişamına tahammül edemiyordu; devlet hazinesinden en çok suiistimali olan adamın bu olduğu söyleniyordu. Fakat mütarekeden sonra İttihat ve Terakki erkânı arasında en az şayan-ı nefret görünen ve hatta yavaş yavaş bir takım iyi tarafları hikaye edilmeye başlanan simâ Cemal Paşa'nın simâsı oldu.

Uzun zamanlar Maliye Nezâretinde kalan Cavid Bey için yapılmayan dedikodu kalmadı. İhtirâslarından irtikaplarından bahsedildi; milyonlara gark olduğu söylendi. Fakat bunların hiçbirisi rakamla ispat edilmedi. Cavid Bey üst üste 'akd ettiği müteaddide istikrâzlardan ne kadar komisyon aldı? Henüz bu bile lazım geldiği derecede sarîh bir şey değildir.

Derler ki herkes 'umûminin en gayr-i insani, en mahûf simalarından biri ahiren Berlin'de katledilen Bahaddin Şakir'dir; lakin bunun yakından dostu olanlar iddia ediyorlar ki Bahaddin Şakir o sert ve haşin kabuğu içinde bir çocuk kalbi taşıyan sade-dil bir mahlukmuş. Yegane kusuru son derece cuş ve huruşa meyyal olması imiş; her fikir, onda derhal yüz beygir kuvvetinde bir teşebbüs hızı haline girermiş.

Bütün bunların hangi birine inanalım? Bilmiyoruz. Bildiğimiz bir şey varsa o da bu devletin mukadderatı bu adamların eline geçer geçmez başımıza bir çok felâketler geldiğidir. Bir bundan on beş sene evvelki halimizi düşünürüz bir de şimdiki halimize bakıyoruz ve diyoruz ki "Allah sebep olanların belasını versin!" Sebep olanlar? Lakin hakikaten sebep olanlar bu efendiler mi idi? Bu izmihlâl ve inkırâzı mucip avâmil yalnız bunlardan mı ibaretti. Hakikaten koca bir milleti kendi cehâletleri, hamâkatleri, hırsları yoluna böyle kurban etmiş olmak cinayeti bunların yegane farikası mıdır? Mütarekeden sonra bir söz aldı yürüdü idi: Üç beş serseri bu milleti maceradan maceraya sürükledi. Bu sözün ne derece Türk milleti lehine olduğunu tahmin edemiyoruz; fakat, Türk hâilesinin bu kadar basit bir tarif ile izah olunmayacak derecede muazzam ve mu'zil bir hadise olduğuna kemal-i katiyetle kâni' bulunuyoruz.

İşte, İttihat ve Terakki erkanının hakiki şahsiyetlerine dair yapılacak hakiki bir tettebbu bize bu hadisenin illetlerini izah etmiş olacaktır ve böyle bir tettebbunun her şeyden evvel sırf vesika-yı müstenit olarak gayet ilmi bir bîtaraflıkla yapılması şarttır. Millet kendisini bu elim akibete dūçâr eden avâmili öğrenmek ve bilmek istiyor. Ona bu hakikati öğretecek olanlar ne dūnkü ittihatçılar ne de ittihatçilerin ters yüzü olan bugūnkü muhalifleridir. Siyasi ihtiraslardan mūnezzehe heyecansız bir el Osmanlı tarihinin bu elim safhasını örten ridayı buruşturmadan kaldırmalıdır. Bu işi görecektir olan el aynı zamanda hem tarihe, hem de bu bedbaht millete hizmet etmiş olacaktır. Zira, İttihat ve Terakki meselesinin kökleri bu milletin ruhundadır. Bu inkılâp heyeti bütün o muazzam teşkilatıyla bize başka bir küreden nazil olmadı, bu memleketin ve bu halkın içinden çıktı; onu teşkil eden insanlar ittihatçı olmazdan evvel Türk idiler;

(1 satır sansür)

onun içindir ki Avrupalılar hiçbir zaman bu zümreyi Türk camiasının haricinde bir sınıf olarak tanımadı. Daima hepimizi birbirimize karıştırdı ve inkılâplarımızın, ihtilallerimizin hesabını ayrıca onlardan değil fakat bizden sordu; ve onlara bu hakkı verenler muhalefet altında bir takım acayip işler görmek isteyen Türkler oldu.

(4 satır sansür)

nr.9017, 23 Nisan 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Bir “Kıyas-ı Mukassam” Karşısında

Geçenlerde doktor ve ediplerimizden biri “Hissiyat-ı İslamiye”yi rencide eden bazı neşriyâta bulunduğu için gıyâben iki sene hapse mahkum oldu. Bu hadise karşısında ilk defa olarak “93” Kanun-i Esasiyle mu‘men bulunan fikir ve vicdân hareketinin bizim için neyi ifade ettiğini düşünüyorum. “Bizim için” diyorum, çünkü fikir ve vicdân hareketinin sair memleketlerde ve hassaten bu kanun-ı esasının iktibas edildiği Garp memleketlerinde neyi ifade eylediğini pek büyük bir vuzuh ile biliyoruz, fakat aynı mefhum bizim lisansımıza tercüme ve bizim içtimâî bünyemize tatbik edilir edilmez bunun esâs mâhiyetinden iyice ayrıldığını ve pek mühim bir şekilde girdiğini görüyoruz. Pek çok kanun şinâslarımız, elyevm, Avrupa’dan istiane ettiğimiz kanuni mefhumlarına öteden beri memleketimizde câri olan ve bu mektup ve muktebes mefhumlardan daha canlı bir surette yaşayan içtimâî kıymetlerin çarpışmasından mutahassıl vak‘aları mantıki bir surette hall ü fasl etmekten âcizdirler.

Bir gün ricâlimizden birisi “Hürriyet-i Vicdan” a dair mubahese cereyan eden bir mecliste sormuş

(3 satır sansür)

demiş. Bunun üzerine öbürü tekrar sormuş : “Peki öyle diyorsunuz ama, eğer sokakta dolaşırken bir hücum ve taarruza maruz kalırsam, memleketin polisi benim tarafımı iltizam eder mi? Ve şu cevabı almış: “Hayır, etmez, zira size memleketin örf ve ‘âdeti hilâfında bir harekette bulunarak ‘âmmenin teheyyücünü mucip olmuş bir adam nazarıyla bakar ve hatta tevkif bile eder.”

İşte ben, bizde fikir ve vicdan hürriyeti mevzu bahis olunduğu vakitte daima bu muhâvereyi hatırlarım ve bence, geçenlerde iki sene hapse mahkum olan zât şapka ile gezmek isteyen bu adamın tasvirini icradan başka bir şey yapmayan bir hürriyet meczubudur;

O böyle bir harekette bulunmalı mıydı? Bulunmamalı mıydı? Biz burasını tetkik etmek niyetinde değiliz. Sokrat, Athena’nın resmi ilahlarını tezyif ettiği için

ölüme mahkum olmuştu ve baldıran otunu içerken vatani yolunda feda-yı can eden bir kahraman huzûzunu duymuş, gülerek “Memleketimin kanunları için ölüyorum.” Demişti ve bu inkıyâdıyla iki kat hürriyet-perver olduğunu ispat etmişti. Eğer biz de hakiki hürriyet-perver isek hem mücrimin hareketini hem de hakimın hükmünü haklı bulacağız, zira fert cemiyetin vicdanı hürriyet-i fikriye namına ne kadar rencide etmek hakkını hâizse cemiyet de kendi mukaddesâtına tecavüz eden ferdi cezalandırmak hakkını o derecede haizdir.

Ekser “Hürriyet-i fikriye” taraftarları mensup oldukları cemiyetten namütenâhî bir müsâade talep ediyorlar ve bu müsâadeyi istihsâl edemeyince acayip bir isyana düşüyorlar, bizce onların bu isyanı cemiyetin istibdâdından daha müstebiddâne bir harekettir. Vicdânı hür olan adam odur ki ‘âmmenin vicdanına hürmet etmesini bilir ve birer vâhime telakki ettiği bazı içtimâî ve dini kıymetleri ilmi hakikatlere üstün tutacak derecede bir bîtarafılık gösterir. Son ‘asırları gürültüsüyle dolduran ilm ve din nizâ’ları bu nokta-yı nazardan son derece ibret-engiz manzaralar arz etmiştir. Dini taassubu ortadan kaldırmak isteyenler ekseriya bu taassuptan daha insafsız bir taassup göstermişler ve mu‘ârizlerini birer mazlûm vaziyetine sokmuşlardır.

Elyevm Avrupa’da din yerine ilmin istibdâdı hükm-fermâdır ve kurûn-ı vusta engizisyoncuları bugün engizisyon mezâliminden daha sinsi ve fakat daha imhâkar bir işkenceye marûzdur; düşünmeli ki Hazret-i İsa’nın vekâletini hâiz olduğunu iddia eden adam, bugün Avrupa’nın bir köşesinde, Vatikan denilen mahbesinde mevkuf bir mahkum-ı siyâsidir.

Hürriyet namına yapılan hareketlerin, bilhassa maşeri bir hale girenleri herhangi bir mutlak hükümdarın istibdadını unutturuvorecek derecede tahammülfersadır; bu hususta Fransa “İhtilal-i Kebiri” bize pek şayan-ı dikkat misaller arz eder. Hürriyet timsâli önünde yere kapanması diye başı kesilenler, “Vatandaş!” hitabı yerine “Efendi” dedi diye zindanlarda zincir-bend olanlar ve neslen asilzade oldukları için kafile kafile giyotini boylayanlar hep o devrin ‘adalet, müsâvet ve insaniyet düsturuna kurban gidenlerdi. Tarh-i beşerde hiçbir dini ta‘assub, ta‘assubu yıkmak için yapılan bu ihtilal hareketi kadar kanlı ve korkunç

olmamıştı. Bütün bu tecrübelerden sonra anlıyoruz ki istibdat yalnız dindarlar tarafında değil aynı zamanda dinsizler tarafında da cârî olan bir usuldür. Ve her kuvvetli kanaat bir taassuptur. Bu itibar ile lazım gelir ki hürriyet ve vicdan nerede başlıyor? Nerede bitiyor? Cemiyetin kanunları bu hakkı ne dereceye kadar tanıyor? Fikrimizin ve sözümüzün serbestisi ne gibi kuyud ile mukayyedir? Bilelim, öğrenelim. Bu cihetler yalnız bizdedir ki henüz muayyen ve sarîh bir mahiyeti ha'iz değildir. Kânun-ı esâsisinde de fikr ve vicdan hürriyeti diye bir madde mevcuttur, fakat buna mukâbil kavânin-i şer'iyemiz bab-ı içtihadın kapalı olması dolayısıyla dini münakaşaları men' etmiştir ve Türk hükümeti hem cismâni, hem dini bir hükümet olduğu için hepimizin maddi ve manevî inzibâtını temine mecbur tutulmuştur. İşte bu nokta-yı nazardan içtimâi hayatımızda diğer cemiyetlerde görülmeyen bir ikilik hasıl olmaktadır. Bir taraftan asrî ve medeni hükümet teşkilatıyla bugünkü medeni milletler meyânına giren; diğer taraftan bu asra ve milletlere tamamıyla yabancı birtakım kavânine bağlı kalan Müslüman Türk camiası, itiraf etmeli ki, ekser ahvalde istikametini şaşırmakta ve sağdan sola, soldan sağa gidip gelmektedir. Bu mütezâdd ve muzâ'af hayattan doğan müşkülât, bazı zamanlarda ve bazı keyfiyetlerde adeta içtimâi bir buhran vahâmetini alıyor ve çocuklarımıza verdiğimiz terbiyeden hakimlerimize bahşettiğimiz salâhiyete kadar cemiyet hayatımızın her safhasında gayr-ı kabil-i hall bir sürü "Kıyas-ı Mukassam"lar hasıl oluyor.

Ben, öteden beri, Avrupa'dan iktibas ettiğimiz teşkilat-ı esasiyenin millî bünyemize tamamıyla tetâbuk etmediğini söyleyenler tarafındayım ve bu memlekette yapılacak ıslahatın kendi ananelerimiz ve kendi ihtiyâçlarımızla ahenkdar olması lazım geldiğini zannediyorum. Şimdiye kadar tecrübe ettiğimiz Terakki ve temeddün hamlelerin bizi müspet bir neticeye isâl edemeyişinin sebebini bu lüzumu unutmuş olmamıza ve haml edenler belki pek haklıdırlar.

nr.9021, 27 Nisan 1922

Müşâhede ve Mülâhaza
“Mah-ı Gufrânı”ın İlk Şulesi

Her vakit ki gibi gece saat on bire doğru ahbablarımla yanından evime avdet ediyordum. Bu saatte ekseriya sokaklar تنها, sessiz, karanlık ve sıkıntılıdır. Fakat dün gece birden bire hissettim ki her şey değişmiş, dükkanlar açık, evlerin pencereleri aydınlık, sokaklar kalabalık... her taraftan sesler geliyor, iki adımda bir yanımdan şarkı söyleyerek çocuklar geçiyor, ihtiyar kadınlar beyaz örtüleriyle ellerinde fener konuşarak ağır ağır yürüyorlar, önümde iki sarıklı birbirlerine “Otuz ramazan, tam otuz ramazan” diye iştâhlı bir şeyler anlatıyorlar. Dirsek başında bir muhallebicinin önünde bir baba oğul ayakta gazoz içiyorlar. Mahallenin cami’i önüne gelince büsbütün şaşırdım: Ne kadar izdiham! Buradan kadın, erkek, çoluk çocuk fevc fevc ahâli çıkıyor ve gönül rahatından vücut ferahından gelen tatlı bir sükun içinde dağılıyor. Bunlardan bazılarıyla bir müddet yan yana yürüyoruz. Biri “sesi güzel, çokta ağır okumuyor.” Diyor; diğeri “A’lâ; ilk teravihi hatimle kıldık! İnşallah...” diye bir şeyler söylüyor. Bir diğeri her iki adımda bir geçiriyor ve her geçişinden sonra bir kere kendi kendine “Elhamdülillah” veyahut “Estağfurullah” diyor. Uzaktan uzağa davul sesleri işitiyorum. Birdenbire kalbime saf temiz, taze ve berrak bir neşve geldi; çoktan unuttuğum, tanımadığım, bilmediğim, fakat aşina ve munis bir his... Zannettim ki otuz dört yaşımın ağırlığı birden bire omuzlarımla üstünden kalkıyor ve bütün havassıma çocukluğumun hafif kanatları takılıyor. Bu otuz dört yılın yarısından fazlasını dolduran bütün fena hadiselerin muzlim hatıralarını bir anda unutuyorum ve kesif varlığımın fevkinde rakid ve aydınlık bir mıntıkaya yükseldiğimi hissediyorum: bütün o fena hatıraları unutuyorum. On yedi yaşında “Voltaire” isminde yarı şeytan, yarı insan bir acayip adamın yazılarını mı okumuştum? Yirmi yaşına doğru “Schopenhauer” namında bir ejderhanın nefesini mi teneffüs etmişim? Yirmi beş yaşından sonra başımı “Auguste Comte” denilen hendesi bir mahlukun ellerine mi teslim etmişim? Neler öğrenmiş, neler bilmişim? Bunların hepsini unuttum ve içimde biraz evvel yanı başımdan geçirerek geçen adamın duyduğu istirahatata benzer bir ferahlık duydum, kendi kendime, onun gibi “Elhamdülillah”, “Estağfurullah” diye söylendim.

Elhamdülillah, elhamdülillah, istediğim zaman ilk gençlik senelerimden beri saptığım fena yollardan dönebiliyorum; ilk gençlik senelerinden aldığım o mağşuş, o müşevveş terbiyenin bütün mefkuremi ve bütün hassasiyetimi kör ve topal eden tesiratından kurtulabiliyorum ve bunun için İstanbul sokaklarından birinin mu'tâddan fazla kalabalık olması, dükkanlarının açık ve ziyâdar bulunması, yanımdan Müslüman çocuklarının şarkı söyleyerek geçmesi, beyaz örtülü ninelerin ellerinde fener tutarak önümden yürümesi, bir çocuğun babasıyla beraber bir muhallebici dükkanında gazoz içmesi ve halkın fevc fevc terâvih namazından çıkıvermesi bana kafi geliyor; ruhumdaki dar be hendesi alem karışıyor, bulamıyor, dağılıyor ve ben senelerden beri zindanlarda yaşatıp ta birden bire açıklığa ve aydınlığa çıkan bir adam gibi sıçramak, koşmak, bağırarak ve önüme rast gelene sarılıp öpmek istiyorum.

Lakin neden bilmiyorum, yavaş yavaş içime bir hüznün, nedâmete benzeyen bir acı his de çöküyor, vazifesini yapmamış, işini bitirmemiş bir adamın duyduğu azaba benzer bir şey... ben bu ilk ramazan gecesi niçin teravihten dönenlerle beraber değildim? Onlar namaz kılarken ben nerede idim, ne yapıyordum? Demiştim ki her vakit ki gibi ahabplarımın yanında idim, konuşuyorduk hasbihal ediyorduk. Ne konuşuyorduk, hasbihalimiz neye dairdi?

Diyorduk ki: Düşman müstevli olduğu yerlerde gittikçe zulmünü arttırıyormuş; geçen gün İzmir havalisinden bir bed-baht Müslüman, gelmiş ne mal, ne mülk, ne ırz, ne namus kaldı, diyormuş; Bursa'da Yeşil Caminin karşısındaki kahvede Yunan zabitleri tavla oynuyormuş ve küçücük Müslüman yavruları yalın ayak bunlara doğru sokulup avuç açıyormuş. Diyorduk ki: Geçenlerde İtalyanların tahliye ettiği havalıyı Yunanlılar işgal etmiş, acaba niçin? Kuşadası'ndan içerilere muhacirler gelmiş. Demek ki düşmanın İzmir'den çekilmeye niyeti yoktur. Bakalım, Ankara hükümetinin verdiği son notaya ne cevap gelecek? Diyorduk ki, adam sende bizim işimiz unutuldu, gitti bile; Avrupalılar kendi başlarının derdine düştüler. Bizi kim düşünür, kim arar? Bu belayı başımıza sardıranlar şimdi uzaktan bize gülüyorlar. Lazım gelir ki biz kendimiz kendi silahlarımızla düşmanı sürüp çıkartalım. Diyorduk ki acaba Cenevre Konferansının sonu ne olacak?

İşte hep buna benzer şeyler konuşuyorduk ve ikide bir oturduğumuz odanın duvarında asılı duran bir eski Osmanlı Devleti haritasına bakarak melül melül boynumuzu büküyorduk; ne idik, ne olduk... diye hayıflanıyorduk ve bütün bu siyasî ve millî kederler içinde ufukta yeni doğan hilâlin ilk ışığı bize kadar gelemiyordu. Biz o anda mahallenin köşesindeki camiden ziyade “Cenova’daki kasra daha yakındık. Çünkü bizim mukadderatımızı ellerinde tutanların orada olduğunu düşünüyorduk.

Sokağa çıktıktan sonra vaktaki o ramazan kalabalığına karıştım; vaktaki teravihten dağılan cemaatin arasında yürüdüm, birden bire anladım ki Türk milletinin mukadderâtıyla en yakından alakadar olanlar her şeye rağmen yine bu kalabalık, yine bu cemaattir. Vakıa bunlar ne Avrupa siyâsetinden, ne Yunan mezâlîminden, ne Ankara hükümetinin askeri kuvvetinden bahsediyorlardı; hatta İstanbul’un bile ecnebi işgali altında yarı esir bir halde bulunduğu da haberdar görünmüyorlardı; hatta “Mekke-yi mükerreme” ve “Medine-yi Münevvere” yollarının nice zamandan beri ehl-i imana kapanmış olduğunu da bilmiyor gibiydiler. Fakat bütün bu noksanlarına mukâbil bir şeye maliktiler: “Mah-ı Gufrân”ın ilk ışığı her yerden ziyade onların kalbinde parlıyordu; onların kalbinde beyaz bir hidayet nuru gibi parlıyordu.

Ey, yanımda şarkı söyleyerek koşuşan, ey beyaz başörtülü nineler, ey içinden gelen sessiz bir sevinçle teravih namazından çıkan cemaat bizim bildiklerimizi siz bilmeyiniz, bizim konuştuğlarımızı siz konuşmayınız. Başımız üstünde bir cehennem ateşi parlayan gibi o mehib hakikat size nihân kalsın. Çünkü en doğru yolda gidenler sizsiniz. Bu milleti bizim siyasî mübahasalarımızdan ziyade sizin ibadetiniz, sizin dualarınız kurtaracaktır. bu mazlum vatani, bu zincir-bend İslam ülkesini kurtaracak olan şey bizim endişelerimiz, bizim korkularımız, bizim gamımız, bizim elemimiz değildir; kalbinizde duyduğunuz o ferah, o rahat ve o çocukça neşvedir ki bu muzlim diyara beklenen fecri getirir.

Bunun için değil midir ki ey ramazan kalabalığı, ey teravihten çıkan cemaat siz hepiniz bana bir hayırlı gazadan avdet edenler gibi göründünüz; camide ibadet

eden ‘âbidin cephede dövüşen askerden farkı nedir? Veyl onlara ki bu iki müdafaa hattının, yani camiyle, cephenin dışında dolaşıyorlar.

Hamiş: Dünkü makalemin serlevhası “Feth edilmeyen Kale” olacakken “Feth Edilen Kale” suretinde dizilmiştir. Tashih olunur.

nr.9024, 30 Nisan 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Cami ve Cephe

Dünkü makalemin sonuna doğru demiştim ki, veyl onlara ki cami ile cephenin dışında dolaşırlar. Filvaki, din ve askerlik millî mevcudiyetimizin yegane müdafaa sırlarıdır; itiraf etmeliyiz ki ne fikir, ne ilm, ne iktisâdiyat sahasında müstevli yabancıya karşı koyabilecek hiçbir kuvvetimiz yoktur, herhangi bir düşman bu taraflarımızdan bizi kolaylıkla yenebilir, söz değildir, hatta yenmiştir bile... Bugünkü günde hepimiz az çok Garp tehzibiyle alûde olduğumuzu ve iğneden ipliğe kadar bütün maddi ihtiyaçlarımızın Garplılar tarafından tatmin edildiğini ve onlarsız okyanusun ortasında halî bir adanın sükkanı gibi çırılçıplak kalacağımızı kim inkar edebilir; bu nokta-yı nazardan biz kendimizi aşağı yıkarı, altmış yetmiş seneden beri Avrupa'nın bir müstemlekesi haline girmiş 'ad edebiliriz. Şaşarız o Avrupalılara ki bizim üzerimizde bir yakım siyasî ve idari haklar da iddia ederler, bizi mantık-ı nüfuza ayırmak tabiriyle parça parça yutmaya çalışırlar. Her şeyden evvel kendilerine bizim sırtımızdan bir takım maddi menfaatler teminini düşünen ve kah bezirganlarına müşteri, kah sermayedarlarına iş arayan ve kah açlarını doyurmak isteyen Avrupalılar senelerden beri bu misafirperver ve mukavemetsiz memleketin her tarafında gayelerine kolay kolay vâsıl olmakta idiler. Nitekim millî mukavemet hareketinin en harareti ve en kuvvetli bir tarzda tecelli ettiği bugünkü mesdûd Anadolu'da bile bunlar iktisadi hulûllerini ve fikri tesirlerini devam ettirmek fırsatını bulabiliyorlar. Bunun önüne geçmek kabil midir, değil midir? Burası ayrıca tetkike muhtaç bir meseledir. Ben şimdilik yalnız millî müdafaa nokta-yı nazarından kuvvetli taraflarımızla zayıf taraflarımızı mukayese etmekle iktifa eyliyorum ve bizi bugüne kadar büsbütün mahvolmaktan koruyan şeylerin nelerden ibaret olduğunu araştırıyorum: ilk bakışta görüyorum ki

(2 satır sansür)

birçok haris ve kuvvetli milletler ortasında hala ayakta durabilmemizi temin eden avâmil hiç şüphesiz dini ve 'askeri olan avâmildir. Aslanın müdafaa aleti pençesi, kurdun dişleri, filin hortumu ilh. Olduğu gibi bizim de en mütekâmil müdafaa aletimiz dini vecdimizi -niye her şeyi hakiki saffetiyle söylemeliyim?- dini taassubumuz ve askeri şecâatimizdir. Bizi her tarafımızdan ihâta eden, bizi tamamıyla boğmaya çalışan istila selleri varlığımızın bu cidarlarına vâsıl olur olmaz

derhal tevkif eder, geri geri çekilmeye başlar. Şapkalı içtimâî hayatımızın en harim köşelerine, tâ 'âile ocaklarımıza kadar girmiştir, fakat şimdiye kadar askeri ve dini müesseselerimizin eşiğinden bile başını içeriye uzatmaya imkan bulamamıştır.

Hocanın sarığı ve Mehmetçiğin süngüsü her tarafından duvarları yıkılmış bu harâb ülke ortasında bütün hırsızlara ve serserilere karşı yegane korkuluk olarak kalmıştır.

Bazı kimseler süngülü Türk askeriyle Türk hocasını vatan müdafaasında yan yana görmediklerini söylüyorlar; zahiren bu gayet doğru bir Müşâhededir.

(3 satır sansür)

ekser halk ihtilallerinde daima önde yürüyen bu sınıf, bütün 'alem-i islâmın hayatı tehlikeye girdiği bu meşûm günlerde acayip bir tevekkül ve teslimiyet ile uyuşup kalmış gibidir.

(3 satır sansür)

başı sarıklı hocalar yerine hep harp tehzibiyle yetişmiş mektepli genç zabitler buldu. Bu genç zabitler ki 31 Mart kıyametinde şariat isteyenlerin parçalamaya azm ettikleri zümrenin azâsındandırlar. Elyevm Anadolu'da hakim olan zihniyet ve hükm süren irade de hiç şüphesiz ki tek başına askeri zihniyet ve askeri iradedir. Doğrudan doğruya dini taassuptan gelen cuşişin müspet ve muta'addi bir rol oynadığını henüz göremiyoruz, hissedemiyoruz. Bu kanlı istiklal mübarezesinde "mektep" bir çok şehit vermiştir, fakat "medrese"nin tek bir kurban verdiğini hatırlayamıyoruz. Mamafih bütün bu Müşâhedelere rağmen yine iddia edeceğim ki mektep kadar medrese, cephe kadar cami de millî varlığımızı haricin tasallutundan vikaye eden muhafaza ve müdafa kuvvetlerindedir. Lakin bunlardan biri dafi' diğeri mukavim olmak dolayısıyla dır ki birinin kudreti zâhir ve 'iyân, diğerininki hafi ve nihân kalmaktadır. Cephe üzerimize doğru uzanan elleri itmek, kırmak kuvvetine, cami bu ellerin tazyik ve tecavüzü karşısında sonuna kadar mukavemetini muhafaza etmek hassasına mâliktir; biri dağıtıyor, diğeri dayanıyor. İşte dafi' ve mukavvam bu iki kuvvetin bir araya gelmesidir ki millî müdafaaya cihanın bütün tüfeklerine rağmen yıkılmaz, yenilmez bir rasânet verecektir. Esasen askerlikle, dindarlık Türk'e göre birbirinden ayrı şeyler değildir. Türk ordusunun yegane gayesi öteden beri islamiyetin müdafaâsıdır ve islamiyetin yegane gayesi ise hak yolunda ebedi cihattır

müezzin minarede ism-i zü-l-celâli tekrar ederken askeri cephede aynı mübarek kelimeyi haykırarak dövüşüyor ve bu itibar ile bir nevi cihat ve cihat bir nevi ibadet halini alıyor.

nr.9025, 1 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Vâizlerimiz

Bizde halkın anlayabileceği yegane hitabet vâaz hitâbetidir. İnkılâbı müteakip yetişen bazı münevver ve genç hatiplerimiz lazım geldiği kadar tehyiç etmek sanatını asla öğrenemediler; bütün sözleri, nutukları, hitâbeleri, konferansları hep “nakş-ber hava” kabilinden hiçbir kalpte tek bir iz bırakmaksızın unutuldu, gitti. Cavid Bey’in edebiyat-ı cedide usulü o uzun ve yilankavi belagatından ortada ne kaldı? Ömer Naci merhumun o taşkın ve keskin sesinden kimin kulağında hafif bir ‘aks-i seda vardır? Hatta halk lehçesine ve avam şivesine o derece yakın olan Rıza Tevfik Bey’in lakırdı söyleyişi bile artık kimsenin hoşuna gitmemeye başladı.

Bir zamanlar İstanbul’da kah aktörlük, kah şairlik, kah gazetecilik, kah politikacılık yaparak dolaşan Hüseyin Kami isminde bir yakışıklı delikanlı vardı; sesi bıyıkları kadar gürdü ve sözleri boyu kadar uzun ve kıyafeti gibi şatafatlı idi; hitâbeleri ekseriya manasız, fakat daima mevzundu. Bir gece Şehzadebaşı’nda bu adamın harikulade bir muvaffakiyet zirvesine erdiğini gördüm, o sahnede bir sürü kafiyeler ve halk avazı çıktığı kadar “Yaşa! yaşa! diye gürlüyor, tepiniyor, emsali görülmemiş bir vecd ve cuşiş içinde, ihtilaçlar ve hıçkırıklarla adeta bir deniz gibi çalkalanıyordu. Ondan evvel aynı sahneden beş altı hatip gelip geçmişti; bunların hiçbirisi bu derece hassâs olan bu halkın üzerinde meş-hûd bir tesir ika’ edemeden gelip geçtilerdi. Ben düşünüyordum: Acaba Hüseyin Kami’nin belagatındaki fûsun nereden geliyor? Bu cemaati bu merteye çığırından çıkaran sözlerdeki kuvvetin sırrı nedir? Bunu bir gün kendisine sordum dedi ki:

-Bu muvaffakiyetimi ne sesime, ne evzâ’ ve harekâtıma, ne mantığımın kuvvetine, ne de doğrudan doğruya nâtika Per-dazlığıma medyûnum. Ben sadece halkın dini hissiyatını, dini heyecanını okşayan kelimeleri isti’mâl ederim ve bu suretle en ‘âtıl bir kitleyi derhal harekete getiririm.

Filvaki, bu izah üzerine sonradan dikkat ettim: Bu genç hatip en ziyade “Kur’an da beraber, imanda beraber, peygamber zî-şân da beraber...” tarzında bazı sözlerledir ki kendini dinleyenleri azami heyecana sürüklüyor ve azami

muvaffakiyetini ihraz ediyor. Hüseyin Kami halka verdiği bu coşkunluğun bir kısmını da kendi kalbinde hissetse idi, yani samimi surette dini vecde mazhar bir adam olaydı eminim ki devrin ve Müslümanlığın bir nevi “Sava Narvel”, mertebesine ererdi; fakat maatteessüf o her şeyden evvel bir aktördü. Esasen bu acayip adamı burada hatırlayışımın sebebi onun ne enmûzeci bir hatip, ne de bahse layık bir şahsiyet olmasıdır, yalnız hitâbet ve belâgat vadisinde muvaffak olmak için istim'al ettiği bir usulün tetkikinden çıkardığım bir hakikati ispat etmek maksadıyla onu bir misal olarak zikrediyorum. Vakıa bizdeki belagat ve hitabetin dua, hutbe ve münâcât nevinden dini bir hususiyeti olduğunu ispat için misal ararken yalnız bu küçük Müşâhedemle iktifa etmem doğru değildir. Bu hususta bundan daha kuvvetli ve daha şümüllü bir çok misâller irâd olunabilir. Ezcümle, çocukluğumdan beri Ramazan günlerinde, camilerde dinlediğim ve ‘azların bütün kifayetsizliğine rağmen sırf dini mesâ’ilden bahsettikleri için halkı nasıl heyecana getirdikleri burada uzun uzadıya izâh etmek lazım gelir.

Hepimiz biliriz ki belagat ve hitabet gibi şiirin ve sanatın menşei de dini tahassüslerdir. Bu keyfiyet yalnız bizim edebiyatımıza mahsûs değil bütün milletlerin edebiyatına şâmilidir. Her millet de ve her memlekette musiki, şiir, resim, heykeltraşî, mimari ve sanâyi-i nefisenin en mühim şubelerinden biri olan hitâbet ve belâgat dini olarak başlamış ve ancak pek sonradan bugünkü lâ-dini şekle girmiştir. Bunun gibi Türk edebiyatının ruhunu teşkil eden naat, münacât, ilahi ve nefes gibi eşkal-i sanat yavaş yavaş unutulurak bunların yerine yabancı milletlerin edebiyatından taklit suretiyle istiâne ettiğimiz garamî ve hayali şekiller kaim olmuştur. Fakat şiirden ve musikiden daha enfes olan hitâbetin taklit suretiyle tağyiri kâbil olamadığı için “hal-i aslisini” ve iptidai mahiyetini muhafaza etmiş, yani ilk zamanlardaki gibi dini kalmıştır. Bu nokta-yı nazardan diyebiliriz ki elyevm, hitâbet namını verdiğimiz tehyîç ve tenvîr vasıtası, konferans salonlarımızdan, meclis-i mebusanlarımızdan, ve sokaklarda ‘akd ettiğimiz “miting”lerden ziyade camilerimizde ve vaizlerimizin elinde müessir olabilmektedir; yani halkın ruhunu açan ve fikrini aydınlatan bu mübarek kelâm aletinin en hakiki müstevdi’leri hocalarımızın ve ‘ulemâ-yı dinimizdir. Lakin acaba, bu aleti onlar ne dereceye kadar hüsn-i isti‘mal edebiliyorlar? Bu, pek çok münakaşayı bâ‘is bir sualdir.

Her ramazan gelişinde ortaya bir vaiz meselesi çıkar; bu vazife için camilerimize tayin edilecek hocaların en iyileri, en ehilleri, en ziyade ilm ve fazilet sahibi olanları aranır ve neticede vaiz kürsüleri işgal edenler daima geçen senekinden beter olur. Bunların ağızlarında “Menâkıb-ı islâmiye” birer çocuk efsanesi ve “Mübâhis-i şer‘iyye” birer mahalle dedikodusu şekline girer. Ruhun anahtarı olan belâgat bunların ellerinde paslanır, küflenir ve bütün sınırları gayz ve nefretle geren bir söküntü halini alır. Bunlar otuz ramazan mütemadiyen bıyıklarını tıraş eden gençler, sokakta ipekli çamaşırda dolaşan kadınlar aleyhinde bin türlü küfürler savurmakla dini bir mev‘ıza yaptıklarına kani‘dirler.

Bu yıl diğer senelere nispeten daha iyi vaizlere mâlik miyiz? Değil miyiz? Henüz bilemiyorum. Ümit ederim ki ‘âmmenin vicdânındaki manevî atâletin en büyük ‘âmillerden biri olan dini buhranın gittikçe daha hadd bir surette hükm-ferma olduğu böyle nazik bir devirde mümin ve mu‘tekidlerin ruhları bir takım na-ehl mürşitler elinde terk edilmemiş ve vaiz kürsüsü gibi mukaddes makamlara oralara bîhakk layık olanlar getirilmiştir.

nr.9026, 2 Mayıs 1922

nâmına, İstanbul sokaklarında dilenen muhâcir çocuklarının, yetimlerin, dulların, yoksul ve yurtstuzların aziz başlarına yemin etmişim ki bademâ benim cebimden çıkan para Yunan Müdafaa-yı Milliyesinin kasasına girmeyecektir. Fakat girdi, öyle bir girdi ki...”

“.” Bey beni birden bire sağdan geriye çevirdi, Tünele doğru yürürken ters yüzü tekrar “Bonmarşe” istikametine gitmeye başladık:

“–Geliniz, size göstereceğim, nerede ve nasıl oldu. Size göstereceğim, diyordu. Bugün geçtiğimiz yolu aynı telaş ve aynı hızla tekrar kat ettik. Dostum beni adeta kolumdan zorla sürüklüyordu. Nihayet bana göstermek istediği yere geldik, burası Carlman ve Bekir mağazaları sırasında Müslüman ticarethanesi idi. Sesi daha fazla bir hiddetle titremeye başlayan “.” Bey:

“–İşte o işte burada oldu dedi. Burası dışından gördüğünüz gibi bir Müslüman mağazasıdır; öteden beri bana lazım olan ufak tefeği hep buradan alırım; nitekim geçen gün yine bir düzine çorap almışım. Fakat eve gidip bunlardan bir tanesini giymek istediğim zaman baktım ki daha ilk çekişinde yırtılıyorlar; gideyim îade edeyim veyahut değiştireyim, dedim ve bu maksatla biraz evvel burada idim. Mağazanın müşterisi olduğum için nazım geçecek, sözüm dinlenecek sanıyordum; hem de bir müslümanın bir müslümana bilerek, isteyerek böyle bir zarar iras edemeyeceğimi düşünüyordum. Dedim ki: “Bu çoraplar çürük ve söküktür; bakınız bir tanesini daha elime alır almaz yırtıldı. Lütfen bunları değiştirir misiniz?” Müslüman tacir cevap vermedi ve beni ilk defa görüyormuş gibi soğuk ve yabancı gözlerle yüzüme baktı. Ben ilave ettim: “Biliyorsunuz ki sizin eski müşterilerinizdenim dedim! ve sizi diğer mağazalara tercih edişim sırf Müslüman olduğunuzdandır; yoksa başka yerlerde daha iyi şeyler satıldığını biliyorum.” Müslüman tacir gayet hayasız bir tebessümle güldü eliyle dükkanın iç tarafındaki reyonlardan birini işaret ederek: “Bu mal oraya aittir gidiniz, oraya anlatınız” dedi. Gittim bir de ne göreyim; karşımda duran mal sahibi bir Rum’dur, bir Rum, yani bir Yunanlı... ve kendisi bizzat kendisi bana anlattı, dedi ki: “Bu mağazanın ön tarafı Müslüman, fakat iç tarafı Yunan’dır. Beynimden vurulmuş gibi oldum; ne söyleyeceğimi şaşırđım ve bit-tabi çorapları değiştirmeye muvaffak olamadan ters

yüzü geri döndüm. Bir tuzak... Görüyor musunuz; nasıl sefil bir tuzak!... Burası Yunan Müdafaa-yı Milliyesi menfaatine Müslümanları dolandıran sahte bir müslüman mağazasıdır.”

Ve bu tuzağa düşmüş olmanın merâretini bir türlü hazmedemeyen dostum, zan ettim ki, elinde salladığı bastonla büyük harflerle Müslüman isimleri yazılı olan camekanı kıracak ve sokaktan geçenlere bütün avazıyla: “Sakin buraya girmeyiniz.” diye bağıracaktır; onu bir çocuk gibi avutarak karşı kaldırıma geçirdim. Dedim ki:

“–Neden bu kadar kızılıyorsunuz; bu ilk defa vaki‘ olan bir şey midir? Dışı Türk içi Yunan olan bu mağaza bizim “Millî ticaret”in bir timsali değil mi? Harb-i ‘umûmi esnasında ihtikâr şaibesıyla alûde olan Türklerdi, fakat parayı Rumlar kazanıyordu, bütün o vagon, şeker, yağ, gaz ticaretleri en ziyade kimin kesesini doldurdu? O acayip “Han-ı yağma”dan ortada kalan toklar kimlerdir? Hep Rumlar değil mi? Şu camekanı Müslüman, fakat rafları Rum olan mağaza bütün Türkiye’dir ve o mağazada sizin başınıza gelen vakıa her gün, her Türk’ün başına gelen bir vakıadır. Bana anlattığınız ser-güzeş “millî ticaret”in müellem bir tarihçesidir.

Hiddetini bir türlü yenemeyen coşkun dostum:

“–Peki, peki ama, buna ne vakte kadar göz yumacağız, ne vakte kadar tahammül edeceğiz? Göre göre, bile bile ne vakte kadar hemcinslerimizi, hemdinlerimizi imha etmekten başka hiçbir gayesi hun-hâr, hain ve münâfık bir tâifenin menfa‘atine hizmet vereceğiz? Ve kendi muhâcirlerimize veremediğimiz parayı onların askerlerine vereceğiz?

Söyleyin ne vakte kadar arkalarında birer Yunanlı saklayan ve kendi hasis, sefil menfaatlerinden başka bir şey düşünmeyen şu mağazanın sahibi gibi nâ-mertlerin desiselerine kurban olacağız? Ne vakte kadar...

Dostumun bu suallerine kim cevap verebilir? Ne vakte kadar? Evet, ben de bilmiyorum.

nr.9029, 5 Mayıs1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Medrese ve Mektep

Bir makaleyi geçen gün “Cami’ ve medrese” serlevhası altında neşrettiğim Mülâhazalara zeyl olarak yazıyorum:

Derler ki İslâmiyet’te ruhânîyet yoktur. Bunun ne dereceye kadar hakikata tetâbuk ettiğini bilemiyorum. Vakıa bizde Hıristiyan aleminde olduğu gibi “Klerikal” namını alan ve kıyafetlerinden, düşüncelerine, hayat-ı hususiyelerinin tarz ve şekline kadar her şeyleriyle ‘âmmeden ayrı bir halde yaşayan ruhani bir sınıf mevcut değildir; hocalarımız başlarına sarık sararlar, cüppe giyerler, sakal sarıverirler, fakat tamamıyla bizim gibi yaşarlar, bizim tabi’ olduğumuz içtimâî şerâite tabidirler; ruhbaniyette olduğu gibi bir takım zühd ü takvâ koyu dine bağlı değildirler, evlenirler ticaret ve sînâatla meşgul olabilirler ve istedikleri vakit hiçbir merasime tabi’ olmaksızın kendilerini ekseriyetten ayıran kıyafetlerini de terk edebilirler. Zira, bizim cismâni teşkilatımız haricinde belli başı bir de ruhani teşkilatımız yoktur. Zühd ü takvâ umûm Müslümanlarla aynı derecede farz ve vâcibdir. Bu itibar ile ekser feslilerimiz ekser sarıklılarımızdan daha ziyade ibadet ve riyâzete meyyâldirler, nitekim bir çok mekteplerimiz de vardır ki medreselerimizden daha skolastik bir zihniyete mâliktir ve bazılarının zan ettiği gibi memleketimizde ara sıra kendini hissettiren dini taassup mutlaka hocalara softalara ait bir halet-i ruhiye değildir; bunlar meyânında öyleleri görüyoruz ki herhangi bir asrî tekzip görmüş kafadan ziyade açık ve hürdür. Esasen taassup denilen halet-i ruhiye bir mizâç meselesi olduğu için bunu bütün bir zümreye teşmil etmek doğru olamaz, insan katre-yi mutaassıp doğar, taassup bir tehzip ve terbiye mahsulü değildir.

Nitekim, eylevm, skolastik terbiye ile hiç alakaları olmayan hatta, “ser-besti-yi efkar” prensiplerine daha ziyade mütemâyil bulunan gençlerimizin din ve millet bahislerinde herhangi bir başka sarıklıdan ziyade hırçın, kıskanç ve muannit olduğunu görüyoruz. Geçen makalemde de söylediğim gibi bu mukaddes mefhumlar yolunda kanını dökenler onlardır. Düşman istilasına uğramış yerlerde mekteplilerimiz bir türlü tutunamıyorlar, ilk hicret edenler daima onlar oluyor. Halbuki mahiyetini bir türlü tayin edemediğimiz bir seciye mülayemetiyle Yunan

askerlerinin kol gezdikleri şehirlerde, kasabalarda kalmaya ve yaşamaya tahammül edenler kendilerinden en ateşin ta'assub hareketlerini beklediğimiz kimselerdir.

Binaenaleyh, muhitimizde dini taassubu temsil eden aynı bir zümreden bahsedildiği zaman bu zümrenin kimlerden müteşekkil olduğunu bir türlü anlayamıyorum. vakıa biz de böyle bir zümre mevcuttur, fakat bu, medreseliler kadar mekteplilerden de mürekkeptir. Bunun için de en mütefennin doktorlarımızı, en asri muallimlerimizi, hürriyet fikrinin en ateşin müdafa'ı olan muharrirlerimizi de görüyoruz.

Balkan Harbi esnasında vuku' bulan Bâbriali hadisesinde hocaları Jön Türklere karışmış bir halde gören bir ecnebi kendisini hayretten alamıyordu: "Nasıl olur? Diyordu Jön Türkler kadar müfrit muhafazakarlar bir arada ve aynı gaye etrafında toplanabiliyorlar!" Filvaki o gün "Farmoson" olduklarını hiç saklamayan bir çok ihtilalcilerle formasonluğun bîamân hısımları, ak sakallı hocalar hep bir ağzıdan ve aynı vücut-ı cuşişle tekbir getiriyorlardı.

Buna mukabil bir şeriat hareketi şeklinde görünen 31 Mart kıyametinde de başı sarıklılar ekalliyeti teşkil etmekte ve en ziyade öne atılanların hiçbir sınıfa mensup olmayan bir takım serserilerle, zabitlerine karşı isyan etmiş savaşıardan, neferlerden ibaret olduğu görülmekte idi. En büyük en mühim taassup ve irtica' hareketlerinden biri olan bu 31 Mart hadisesini müteakip kurulan sehpalarda kaç tane başı sarıklı mahkum vardı? Hemen hiçbir tane...

Bunun için bizde muhafazakarlık gibi irticâında münhasıran medreselilerden geldiğine kani' değilim. Memleketimizde, medrese ve mektep hemen hemen aynı çeşit adam yetiştiriyor. Çünkü mekteplerimizde 'asrî namını verdiğimiz terbiye henüz pek sathî ve iptidâi bir haldedir, bu dimağlarımıza ve ruhumuza hafif bir yaldız vurmaktan başka bir şeye yaramıyor. Buna mukâbil medreselerimizde takip edilen tedris ve tehzib usûlünde dini hissiyâtın tekâmül ve inkişâfına hizmet edecek yerde onu körletiyor, karartıyor; bu suretle her iki tarafta da ikisinin ortası bir hâlet-i ruhiye hâsıl oluyor; öyle bir halet-i rûhiye ki onu tavsif ve tasnif etmek mümkün değildir, rengi nevi ve mahiyeti nedir? Muayyen bir şekli ve muayyen hudutları var

mıdır, yok mudur? Bilinmez. Lakin buna rağmen ortada güya iki türlü zihniyet ve iki türlü ruhiyet birbiriyle mübarezede imiş gibi bazı hadiseler Müşâhede edilmektedir. Bir sınıf halk var ki diğer bir sınıf halkla ne maddeten, ne ma'nen bir türlü kaynaşamıyor, birbirlerine yan gözle bakıyor, onun yaptığını bu, bunun yaptığını o beğenmiyor, bu suretle memleketin ortasında vakt vakt iki muhalif ve mu'âriz saf teşkil ediyor ve ekseriya bu safın başında bulunanlar medreseliler, diğer safın başındakiler de mektepliler oluyor. Acaba ruh ve zihniyet itibariyle birbirinden o kadar farklı olmayan bu iki zümreyi böyle muhâsım vaziyete koyan esbap ve sevâ'ik nelerdir? Bu mu'âraza bir fikir ihtilafından veya bir tarz-ı telakki farkından mı neş'et ediyor? Memleketin münevver tabakasını teşkil eden bu iki kuvvetin bu ruh ve kafa kuvvetinin hiç değilse vatan ve milliyet meselelerinde el ele, baş başa, yan yana, yürümelerine imkan yok mudur? Ben böyle bir imkansızlığa ihtimâl veremiyorum; bir taraftan medreselerimize asri ilimleri sokmak, diğer taraftan mekteplerimize tedrisât-ı diniyeyi daha geniş ve daha esaslı bir şekilde koymak suretiyle zaten suri ve zahiri olan bugünkü ihtilâf ortadan kalkabilir ve arzu edilen ittihâd yavaş yavaş kendiliğinden husûl bulur. Buna şiddetle lüzum vardır. Zira medrese zihniyetinin menfi ve 'âtil bir kuvvet halinde kalması vatanın zararınadır, hem bugünkü millî müdafaa, hem de yarınki inkılâp için bu kolun diğeri gibi öne doğru harekete gelmesi lazımdır.

nr.9030, 6 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Bizde Sosyalistlik

Her memlekette olduğu gibi bu yıl bizde de amale sınıfı “1 Mayıs” gününü tes‘id etti. Ankara’dan gelen telgraflardan orada da bir takım işçi temâyişleri vuku bulunduğunu bildiriyor. Aramızdan bazı kimseler bu yeni âdeti o kadar hoş bulmuyorlar, diyorlar ki: “Bizdeki Sosyalistlik pek sahte ve lüzumsuzdur. Zira, bizde işçi sınıfı, daha doğrusu sınıf diye bir şey yoktur. Umûmîyet itibariyle küçük esnaftan, küçük irad sahiplerinden, memurlarından ve zirâa ile köylüden mürekkep olan bu memlekette hiç yoktan bir sınıf mücadelesi çıkarmak sahte ve lüzumsuz değilse bile henüz nâbe-mevsimdir. Türk sosyalistleri kime karşı nümâyîş yapıyorlar? Davaları kiminledir? O kırmızı bayrak kimlerin zulmünü protesto etmek için açılıyor? Biçâre, züğürt memurların mı? Aç, sefil ve çıplak köylünün mü, yoksa bütün emlâk ve akârı terhin edilmiş, borcu gırtlığını geçmiş küçücük bir asilzâdegân zümrenin mi? Eğer böyle ise, insan bizdeki sosyalizm cereyanına karşı gülmekten kendini alamaz; şecâ‘tını denemek için koyun sürülerine ve yel değirmenlerine hücum eden Don Quijote biz de bir zâlim sınıfın mevcudiyetine kail olarak yumruklarını sıkan Türk sosyalistlerinden daha komik değildir.”

Türk amale sınıfının tezâhüratını bu nokta-yı nazardan tenkit edenlere hak vermemek elimizden gelemez. Yoksa ben şahsen her nevi inkılâp hareketinin lehinde bulunduğum ve tefessühün, inhilâlın en büyük alâmetlerinden biri olan atâletten nefret ettiğim için bizde de herhangi bir halk kitesinin kumldanışlarını memnuniyetle karşılayanlardanım.

Elverir ki bu halk hareketleri şu‘ûri olsun, yani hakiki bir ihtiyaçtan doğsun ve muayyen bir gayeye doğru yürüsün. Bizdeki işçi takımının ve bunun başına geçenlerin böyle bir gayesi var mıdır? Bizdeki sosyalistlik millîyetperverlik gibi hakiki bir ihtiyaçtan mı doğmuştur? Buna “Evet” diyebilmek için evvela başka memleketlerde sosyalizmin neyi ifade ettiğini anlamak ve bilmek lazımdır. Başka memleketlerde sosyalizm sermayedar sınıfın amale sınıfa tahakkümünden doğmuş bir cereyandır. Bütün fabrikaları, bütün ticarethaneleri, şirketleri ve bankaları kendi ellerinde tutan sermayedarlar mu‘âsır cemiyetlerde adeta kurun-ı vustanın mutlak

hükümdarları yerine geçmiştir; para hudut ve mesuliyet tanımaz bir kuvvet halinde icra-yı hükmediyor.

İşçiler gibi zamanın bütün orduları ve bütün hükümetleri de paranın esiridir. Geçen asırlarda içtimâî birer kıymet halinde yaşamakta olan dini ve ahlakî prensipler birer birer yıkıldıktan sonra ortada yalnız para mefhumu kaldı; herkes buna tapıyor; hatta devrin tâc-dârları bile bunun esiridir. Eski cemiyetler kahramanlık, şan veya hak üzerine müesses edilir, halbuki şimdiki cemiyetlerin mihverî hep servet hırsıdır. Bu itibâr ile hassaten Garp cemiyetleri ruh ve mahiyet nokta-yı nazarından tamamen gayr-ı ahlakîdir ve çoktan için için çürümeye başlamıştır. Siyaset entrikalarının, banka işlerinin ve ticaret dalaverelerinin fevkine yükselmiş olan kimseler bu hakikati bütün çirkinliği ve bütün çıplaklığı ile görüyorlar ve bulanık suda balık avlamak isteyen mahdut bir zümrenin haricinde hiç bir fert “zaman-ı hâzır”ın devamına taraftar değildir. Ne âlimler, ne şairler, ne hukuk şinâslar, ne içtimâiyatçılar bu muzlim devrin havasını teneffüs edemiyorlar. Hepsinin kalbinde ya maziye ya atıye doğru derin bir da-üs-sıla vardır. Cihan efkar-ı umûmîyesini ikiye ayıran muhtelif fikirler ki esas hatlarında muhafazakarlık ve inkılâpçılık namlarını alıyorlar, işte bu da-üs-sılanın emel ve amel haline girmiş bir neticesidir. Bu iki cereyanın ortasında duranlar ve asri müesseseleri iyi ve makbul bulanlar ise her türlü “ideal”, kabiliyetinden mahrum bir takım “adam sende!”ciler, yahut menfa‘at-ı şahsîyelerini beşeriyetin selametinden üstün tutan bir takım bezirganlar, tüccârlar ve sermâyedarlardır; devrin bütün hükümet adamları ancak bu sınıfı temsil etmekte, bu yönlerine takılı olan ipi hep bu sınıfı teşkil edenler çekmektedir. Beşeriyet bunların faziletsizliği yüzünden maddi ve manevî bin türlü alâm ve ıstırap içinde kıvranıp dururken hayatın hoş ve tatlı şeylerinden yalnız bunlar istifâde ediyor. Yalnız bu zümre yiyor, giyiniyor, süsleniyor yalnız bu zümredir ki bir takım haksız ve lüzumsuz muharebelerle öldürdüğü (zira muharebeler sermayedarların hırsı yüzünden çıkıyor) milyonlarca insan cesedi üstünde şarapların en alasıyla sarhoş olarak hora tepiyor. Bu suffî ve iğrenç manzara karşısında gören gözlerin yaşla dolmaması; işiten kulakların korku ile uğuldamaması, hisseden kalplerin nefret ve isyan ile kabarmaması kâbil midir?

İşte Avrupa'da Sosyalizmin hissi ve fikri tarafı budur. Bir de ilmi ve iktisâdi tarafı vardır ki bunu bu kısacık sütunlarda hulasaten izah edebilmek güçtür. Yalnız diyebilirim ki iktisâdi nokta-yı nazardan sosyalizmin “sermaye” ile “sa'y ü amel”in mücadelesidir. Zira, sa'y ü amelin mahsulü olan sermâye mütemadiyen sa'y ü amele gem vurmak ve onu istediği gibi kullanmak arzusundandır. Büyük sınıfat ve ticâret merkezi olan memleketlerde ekseriyeti teşkil eden işçi kitleleri ekalliyeti teşkil eden patron sınıfı önünde şöyle düşünüyor: çalışan biziz, zahmet çeken biziz, halbuki kazanan onlardır, rahat eden onlardır. Bir taraftan bizim çocuklarımız giyecek esvap bulamazken, hepimizin benzi suitagaddiden sapsarı iken ve hiç birimizin yatacak yeri yokken; diğer taraftan bunların kasalarında yatan milyonların bir kısmı karılarının boynunda inci gerdanlıklar, bir kısmı sefâhethânelerde tatlı ve köpüklü içkiler, bir kısmı ipekli halılarla döşenmiş muazzam ve muhteşem konaklar haline inkılâp etmektedir. O ıstırâbı mucip olan şey bu lüzumsuz istihlâk değil midir? Binaenaleyh, ya hepimiz müstehlik olacağız (ki buna imkan yoktur) ya hepimiz müstahsil olacağız, yani mütereken ve mütesâviyen çalışacağız, müştereken ve mütesâviyen zahmet ve meşakkat çekeceğiz.

Bu sözleri Avrupa'daki işçiler söyleyebilirler, halbuki bizim memleket gibi henüz “sa'y ü amel”in başlamadığı ve sermayenin mevcut olmadığı bir yerde böyle iddialara kalkışmak yalnız nâbe-mevsim değil, mühlik ve muzırdır. Buradaki, amale sınıfı sözde “Burjuvazi” sınıfını teşkil eden memurlardan daha ziyade kazanıyor ve daha müreffehdir; buradaki bir hamalın gündeliği bir nazırın haftalığından daha yüksektir ve bir tramvay vatmanının tarz-ı hayatı bir muharririn hayatından daha zahmetli değildir, işçilerimizin mevhum bir zalimden bahsetmesi pek zalimane bir hareket telakki edilmez mi?

Biz da patronlar ve kapitalistler kimlerdir? Türk amelesi harekete gelmezden evvel bunu düşünmeliydi. Bizde icra-yı hükmeden sermâyenin cins ve milliyeti nedir, evvela bunu tayin etmeli idi. Türk amelesi o zaman anlayacaktı ki onun için yegane çare-yi saâdeti İstanbul sokaklarındaki nümâyişlerden ziyâde Sakarya Vadilerindeki mücadeleden beklemektedir. (1 Mayıs) nümâyişçileri hep bir ağızdan şöyle taganni ediyorlardı:

Kalkın işçiler uyanalım

Karanlıktan kurtulalım

Zincirleri biz kıralım

Esirlikten kurtulalım

Genç ve fedakar Anadolu ordusu üç yıldan beri bundan başka bir şey için mi harp ediyor? Türkün kanı hep “Karanlıktan kurtulmak”, “Zincirleri kırmak”, “Esirlikten kurtulmak” yoluna akıyor mu? Türk işçileri bu hakikati anladıktan sonradır ki bizdeki his ve fikir cereyanlarının en tabiisi, en kuvvetlisi, en haklısı milliyet cereyânı olduğunu hissedecekler ve kapitalizmle ancak bu cepheden mücadele etmeyi düşüneceklerdir.

nr. 9031, 7 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Nezaket ve Zarafet

Madem ki kalbimiz iki de bir maziye karışmış şeylerin da'üs-sılasıyla sızıyor; madem ki yıkılan konaklarımızı, kaybolan adetlerimizi, eski Boğaziçi alemlerini, Kağıthane eğlencelerini, Ramazan gecelerinin mahyalarını ilh. arıyoruz, biraz da ortadan tamamıyla kalkan ve bir daha avdeti muhâl olan nezaket ve zarafetin de hasretini çekelim.

Bundan on on beş yıl evveline gelinceye kadar İstanbul halkının mümeyyiz evsâfından biri ve belki en birincisi nezaket ve zarafet idi. Vakıa her memlekette payitaht ahalişi, o memleketin diğer yerlerindeki ahaliye nispeten daha terbiyeli, daha zarif ve daha kibardır. Hatta en demokratik memleketlerde bile payitahtlar tarif edilemeyen bir çok farikalarla taşralılardan ayrılırlar ve millet için de bir nevi mümtaz sınıf teşkil ederler; bunların konuşması daha tatlı, daha ince, tavır ve hareketleri daha güzel ve daha nazik, yaşayışları, eğlenişleri ve giyinişleri daha ziyade bedai perestânedir. Bir taşralı efendiye nispeten bir payitahtlı uşak bir hamala nispeten bir Babîâli memuru gibidir.

Payitahtın taşralıdan farkı hassaten bizde büyük idi. En ileri gelen bir Konyalı veya bir Kastamonulu herhangi bir İstanbullunun yanında adeta başka cinsten bir mahluk gibi kalırdı. Ağzını açıp bir kelime söyleyemezdi, oturup kalkmasını şaşırırdı. Bütün mevcudiyetinin bir "Gaf" olduğunu hissedirdi.

Ben bir taşralı olduğum için bilirim: Taşrada İstanbullulardan adeta kozmoğrafyacılara Merih yıldızındaki muhtemel mahlukattan bahsedişleri gibi bahsederlerdi. Meclislerine bir İstanbullu geldi mi, onun içtimâî mertebesi ve yaşının derecesi ne olursa olsun herkes hürmetle kendini toplar, ellerini kavuşturur, o söylediği müddetçe terbiyeli terbiyeli önüne bakar kalırdı.

Ve İstanbullu mutlaka çok söylerdi fakat ne kadar tatlı söylerdi, en adi mükalemelerinden o ne durub-ı emsal, ne cinas, ne nükte idi! Hususiyle bir yerden temenna edişleri, her sözün başında "Efendim" deyişleri var ki hepimizi lâl ü ebkem

bırakırdı. Ben çocukluğumda bize gelen bütün İstanbul efendilerinde nisvî bir incelik sezdim ve onlarla konuşurken kulaklarıma kadar kızarırdım.

Bu İstanbul efendileri meydanına hassaten gerek tehzib, gerek mevki‘ gerek neseb itibariyle ortanın biraz fevkinde olanların da nezaketi ve zarafeti şâyân-ı hayret bir dereceye varırdı. Bunların konuşması adeta bir musiki gibiydi ve kıvılcıkları adeta birer “مهتوته” dansını andırırdı.

Onlardan bir tanesi bir şura-yı devlet azası vardı ki ara sıra akrabamızdan olan zevcesinin çiftliklerini teftişe gelir ve bizde misafir kalırdı; benimle konuşurken ne dediğini bir türlü anlayamazdım, bana mütemadiyen “zat-ı âlileri efendimiz, arzu buyurulursa, şeref-yâb oldum.” falan gibi ta‘bîrât ile hitâb ederdi, ben ki o zaman on yedi yaşında bir küçücük mektep çocuğu idim, karşısında incele incele bir sivri sinek haline girerdim. Valideme derdim ki; “Anne tıpkı kitaplardaki gibi konuşuyor, ne dediğini pek iyi anlayamıyorum.”

Şimdi İstanbul’da vapur girişlerinin önünde herkes, o şura-yı devlet azasından olan efendi gibileri de itişe kakışa, yumruk yumruğa bilet alıyorlar, ben İstanbul’a ilk geldiğim zamanlarda ise halkın toplandığı bu gibi yerlerde kendimi adeta bir saray merasiminde hazır bulunuyorum sanırdım. Birbirini hiç tanımayan adamlar arasında o ne hürmet, o ne nezaket, o ne tevazu‘, o ne mahviyyet idi! “Aman efendim, rica ederim, siz buyurunuz!”, kerem edin, sizden sonra. Sizden sonra...”, isticâl etmeyiniz efendim, biletinizi bendeniz alırım.”, ayakta kaldınız , yerimi lütfen kabul eder misiniz?” ilh. İstanbul’un havasında duyulan sesler hep bu tarzda idi. Şimdi bunlardan eser kalmadığını söylemeye bilmem lüzum var mıdır?

Mamafih, ben İstanbul nezaket ve zarafetinin muâşerete müteallik kısmından ziyâde edebiyat ve matbuata ait olanını daha büyük bir hasretle yâd ediyorum. Tanzimat devrinin o ipek yelekli İstanbullu münşileri kendi başlarına Osmanlı edep ve terbiyesinin birer şaheseri idiler. Onlardan kalmış âsarı okurken Türkçe’nin bizim elimizde ne kaba saba bir alet haline geldiğine şaşıyorum. Meğer bu lisan bir zamanlar ne ince hisleri, ne güzide nükteleri ifâdeye kadir bir asil lisan imiş!

İnşa devri aynı zamanda bir münakaşa ve münazara devri idi. Lakin bu münakaşa kelimesinden şimdiki münakaşaların manası istihraç edilmemelidir. O zamanki münakaşalar adeta birer Mülâhaza mahiyetini haizdi. mu‘ârizlar birbirlerini medh mi ediyorlar, tenkit mi ediyorlar, bir türlü anlaşılmazdı.

Bu “Adabı münazara” divanhânesi içinde birbirine zıt fikirler yerden temennaları ve o türlü naz ve niyazlarıyla yekdiğerine sitem eden maşuk ve maşukaları yahut ipekli kisveler içinde birbirini gıdıklayan genç kızları andırırdı.

Heyhat, bütün bunlardan şimdi eser kalmadı! Kim derdi ki günün birinde edebî ve siyasî münakaşalar birer Sulukule sevgi şeması haline girecek ve kendi aramızda yavaş sesle tekrar etmekten bile utandığımız bir sürü müstehcen kelimeler mektup ve matbu olarak gazetelerimizde intişâr edecek, kitaplarımıza geçecektir! Kim derdi ki günün birinde, Osmanlı nezaket ve zarafetinin kaynağı olan bu şehirde her gün çıkan bu gazetenin en mutenâ sütunlarından “Zırtapoz, dalkavuk, çanak yalayıcısı, vay canına, habire ha?, muhannes, hain oğlu hain ilh. gibi bir sürü külhanbeyi tabirâtı bütün payitaht âmmesinin üstüne başına birer çamur halinde sıçrayacak ve matbuat havasını gayr-ı kâbil teneffüs bir surette kirletip kokutacaktı?

nr.9032, 8 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza Alimlerimize Düşen Bir Vazife

“Dergah” mecmûasının sonuncu nüshasında darülfünun medreselerinden M. Şekip Beyefendinin “Rum’un Mayası” unvanlı bir makalesi var; bu genç Türk ‘âlimi kadim Yunanistan ile şimdiki Yunanlıların hiçbir münasebeti olmadığı kanaatindedirler, onun içindir ki “Yunan” yerine “Rum” kelimesinin kullanıyor. Bu Rum milleti doğrudan doğruya çürümüş Bizans İmparatorluğunun enkazındandır. O çürümüş Bizans İmparatorluğu ki bir diğer çürümüş saltanatın tortularından, biçintilerinden husûle gelmiş, başı büyük gövdesi küçük iğrenç ve acayip bir galat-ı tabi’at idi, garbi Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Akdeniz kıyılarına yayılan cinsi meşuk, kanı bulanık bir takım insan döküntülerinden teşkil idi.

Hıristiyanlığın yayılmasına ve barbarların kaynaşıp taşmasına tesadüf eden o devirlerdeki Avrupa’da hiçbir milletin cinsi muayyen değildi; arzın beşeri kaşri yeniden tekevvün ediyor gibi idi ve şimalden Akdeniz maillerine doğru mehip çığlar halinde bir takım esrarengiz insan kitleleri yığılıyordu.

Bu kasırga içinde kanı bozuk, zayıf milletler kuru yapraklar gibi birbirine karışarak öteye beriye dağılıyordu. İşte, Bizans’ı teşkil eden Rum milleti bu “Ka’iv”nin içinden çıktı; onun damarlarında incirden Yahudi’ye kadar hiç değilse on çeşit milletin kanı vardır; zira asırlarca süren bu zulmet ve kargaşalık arasında bin türlü maceradan arta kalmıştır.

M. Şekip Beyefendinin dediği gibi, İstanbul’un fethinden sonra garba hicret eden timsah gözlü takım Ortodoks Papazlarıdır ki medeniyet aleminde bu millete dair bir merhamet hissi uyandırdı, bu merhamet yavaş yavaş bir nevi muhabbet ve hürmete inkılâp etti; hususiyle “intibah” devrinin Yunan perestliği karşısında yegane canlı ma’bûd olarak bu insan süprütüsünü buldu; halbuki bu milletin kadim Yunan ile münasebeti yalnız Homeros Sofolislerin lisanını andıran bir lehçe ile konuşmalarından ibaretti ve bunların manevîyetinde “Athena”nın dehasından bir zerre bile yoktur; fakat kadim Yunan medeniyetinin hatırasını bir güzel rüya gibi ihya eden asar-ı edebîye ile Avrupa milletlerinin şaha kalkan muhayyilesi kürre-i arz

üzerinde mutlaka canlı ve hakiki bir Yunan milletinin mevcut olmasını istiyordu. Buna göre bugünkü Yunanlık varlığını işte böyle bir ebedi fantazyeye medyundur. Vakıa on dokuzuncu asrın iptidalarında edebî fantazyelerle pek o kadar alakası bulunmayan Moskof Çarlığı bu düzme milletin vahî varlığını ciddiye aldı ve Akdeniz'e çıkmak için onu elinde bir anahtar gibi kullanmak istedi; o vakitten beridir ki şark milletleri arasında bu uydurma milletin de bir sebab-i mevcûdiyeti var.

Filvaki şimdi ortada bir Moskof Çarlığının mahluku olan Yunanistan o çarlığın siyasi ananesini tevarüs eden büyük bir devlet nazarında hala aynı kıymeti ve aynı sebab-i mevcudiyeti haizdir. Bu kıymetin ne olduğunu bilmeyen yoktur:

(5 satır sansür)

Rum'un mayası M. Şekib Beyefendinin tarif ettiği gibi yalnız zâlimlik, müfsidlik, hun-hârlık ilh. gibi seyyi'at ile alûde değildir, onun en çirkin ve en adi tarafı kendine mahsus bir ruhtan, kendine mahsus bir hayattan mahrum oluşudur, bir millet ki başkaları tarafından icat edilmiştir,

(3 satır sansür)

hiçbir ırka mensup olmadığı, hiçbir maziden hiçbir 'anane tevarüs etmediği için kendine mahsus muayyen bir seciyeden mahrumdur; M. Şekib Bey'in ona izâfe ettiği seyyi'at bile kendisinin değildir. Zira zalimlik, şirretlik, hûn-harlık gibi ihtirasat ehlileşememiş bütün soysuz ve kanı bozuk mahlukata ait olan o saftandır.

Lakin ne yazıktır ki şeniyet sahasında mahiyeti bu derece malûm olan bu millet tarih ve edebiyat aleminde hala bir şanı ve bir şerefi temsil etmektedir, hala dünyanın bütün müverrihleri ve bütün şairleri, bu avare milleti kadim Yunanlığın öz evladı sanıyorlar. Elenos mucizesinin yâdı, bunların kesik başları üstünde hala bir hâle gibi durmaktadır. Bu yalan ne zamana kadar devam edecek? Lazım gelmez mi ki alimlerimizden biri bu "Etnografik" hatayı tashih etmek için lazım gelen tarihi tettebbuata girişsin ve çok uzun bu vahimeye artık bir nihayet versin!

Anadolu'daki son muhârebeler esnasında elimize geçen Rum esirlerin ceplerinden bir takım risâleler çıkıyordu. Bu risâleler bütün Anadolu halkının irken Yunan olduğunu ispat-ı sadedinde yazılmış bir takım tarihi nazariyât ile dolu idi. Bu

nazariyâta göre küçük Asya'da sakin Türk nüfusu kala kala bir buçuk milyona iniyordu ve mütebakisi Osmanlılar tarafından cebren ihtida ettirilmiş Yunanlı olarak gösteriliyordu. Bu gibi neşriyat neyi ispat eder ve kaç kişiyi kandırır bilmiyorum. Fakat bildiğimi bir şey varsa o da ekser yalanların mûrur zamanla birer hakikat şekline girdiği ve hiçbir tahkik ve tecrübenin bunları redd ve iptale kadir olamadığıdır. Emilé Zola Dreyfus Meselesi'nde "Hakikat yürüyor, hiçbir şey onu tevkîf edemez." Diye bağırmişti. Halbuki dünya yüzünde en büyük süratle yürüyen şey hakikat değil, yalandır ve bugünkü Rumluğun kadîm Yunana nispeti işte bu yalanlardan biridir. Gönül ister ki Türk irfânından parlayacak bir şûle tarihin üzerine çöken bir zulmet parçasını dağıtsın, yırtsın. Bu, hem kadîm Yunan medeniyetine, hem beşeriyetin tarihine, hem de 'ilim alemine büyük bir hizmet olacaktır. Böyle hizmetlerin ifası ise M. Şekib Bey ilimin afâki bir şey olmadığına inanan ve vicdanı irfandan ayrı tutmayan genç ve milliyetperver alimlerimize düşer.

nr.9034, 10 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Diri Diri Yakılanlar

Bazen gazete havadisleri meyanında iki üç satırlık bir zâbita şu'ûnu, alelade bir hırsızlık, bir dolandırıcılık veya bir cinayet vak'asını haber veren küçücük bir telgraf insana birden bire ne geniş bir tefekkür ve tahassüs ufku açar! Ekse kar'iler gazetelerin bir kısım münderecatını okumazlar bile... Nitekim dünkü gazetelerin bazılarında Amerikan ajansının bir telgrafi vardı ki eminim hiç kimsenin nazar-ı dikkatini celb etmedi, Cenevre konferansına ait haberler arasında silindi, gitti. Bu telgraf meâlen şöyle idi: "Halikinde on yedi yaşında beyaz bir genç kızın bıkırını izâle etmekle müttehim üç zenci diri diri yakılmışlardır."

Bu vakıa, benim için Harb-i Umûmîde ika edilen vahşetlerin herhangi birinden daha feci ve daha mu'lemdir. Bugün olmuş gibi hatırlıyorum; insanî perver (!) Wilson'un reis-i cumhurluğu zamanında Amerika harbe iştiraka karar vermezden evvel Washington'da bütün cemâhir-i müttehede murahhaslarından müteşekkil bir şûrâ inikat etmişti; burada kadınlar da vardı; her murahhas harbin lehine veya aleyhine karar verecekti; bunlar meyanında hiç biri Wilson'un teşebbüsüne karşı muhalif bir rey vermedi, lakin vaktâki rey vermek sırası kadınlara geldi, bunlardan birinin kürsüye çıkar çıkmaz, dizlerinin bağının çözüldüğünü, sesinin hıçkırıklarla dolduğunu ve bir kelime söylemeye muktedir olmaksızın ağlamaya başladığı görüldü. Bu hadiseyi o zaman Amerikalıların insaniyet perverliğine, rahim ve şefkatine belîğ bir misal olarak irâd eden Avrupa gazeteleri acaba bu diri diri yakılan zencilerden ne surette bahsediyor? Ve acaba Amerikanın Harb-i Umûmî iştirakına karşı gözyaşları döken o hassas ve müşfik kadın bu vakıa hakkında ne düşünüyor? Avrupalıların ve hassaten Angola Sakson ırkına mensup olanların ne acayip bir kalbi vardır! Bir kadın görürsünüz ki kucagında taşıdığı bir küçük yavrusuna bir fiske vuracak olursanız feryat ve figân ile ağlamaya başlar, o fiskeyi vurduğunuz yeri günlerce mâderâne bir şefkatle tedavi eder; bu kadının vatanında herkes "Müdafaa-yı Hayvanat" cemiyetine mensuptur. Sokakta atını fazla kamçılayan bir arabacı bunlar indinde beş parmağı kana bulanmış herhangi bir caniden daha zâlimdir. Bunlara göre sayd ve şikar da bir eser-i vahşettir. Lakin sofralarında her gün av etleri bulunur ve bir hayvanın fazla kamçıldığını görmeye tahammül edemeyen bu yüreği yufka

insanlar “Boks” maçlarında kendi cinslerinden bir mahlukun yumruk darbeleri altında bayılışını seyretmeye doyamazlar; “Müdafaa-yı Hayvanat” cemiyeti azasından İngiltereli bir hanım mesela bir İspanya seyahatinde her şeyden evvel gidip göreceği eğlence bir boğa güReşitir; tabi’atın en civan-mert çocuklarından olan bu gürbüz ve güzel hayvanlara incecik şişler sokuldukça o narin ve nâzenin “Miss”ler sanki bir tarafları gıdıklanıyormuş gibi hazdan ser mest olurlar.

Avrupa’nın en büyük heccavlarından biri olan “Oktav Mirbo” “işkence bahçesi” unvanlı eserinde medeni insanlardan mürekkep bir mecliste şu tarzda mükalemeler cereyan ettirir:

“-Siz hiç insan eti yediniz mi?

“-Tabi.. kaç defa

“-Ah, azizim, mutlaka benim kadar tenevvü’e riâyet etmemişsinizdir; ben hiç değilse altı yedi cins insan eti yemişimdir; beyaz, esmer, sarışın, siyah...

Bir “miss” mükalemeye iştirâk eder:

“-Siyah et de yediniz mi? Aman söyleyin bana ricâ ederim, zenci etinin tadı nasıldır?

“-Biberli gibi acıdır.

“-Ya sarışın adam eti?

“-Sarımsak gibi kokar.

“-En iyisi, hangisidir?

“-En iyisi, esmer

Medeniler meclisindeki mükaleme birden bire başka bir bahse atlar. Bütün hayatı seyahatle geçmiş yaşlı bir zâbit mütekaidi kendi icat gerdesi olan bir nevi dom dom kurşununun fazâ’ilinden bahsetmeye başlar:

“Arka arka sıra ile dizilmiş yüz kişiyi deler ve geçer. Der.

“-Aman, nasıl olur? Kabil mi?

“-Ben bizzat kırk beş kişi üzerinde tecrübe ettim. Bir gün “***” adasına çıktım, bu ada beyaz adam nedir, silah ve kurşun nedir, hiç görmemiş yarı vahşi bir zenci kabilesiyle meskundur. Bunlardan kırk beş tanesini önüme dizdim, kurşunu

attım, kırk beşi birden aynı dakikada yere yıkılıverdi. Ölülere yaklaştım, birebir tetkik ettim, yerde ne göreyim, kurşun hepsini aynı noktadan delerek geçmiş...

Ve bu hikayeyi dinleyen genç kız kahkahalarla güler. "Oktav Mirbo"nun mübalağa ile tasvir ettiği bu halet-i ruhiye muhayyel olmakla beraber hakikate uygundur. Filvaki, Avrupalılara göre merhamet ve şefkatin manası büsbütün başkadır. Demir ve çelik medeniyetinin birer makine haline koyduğu bu insanlarda acımak ve ağlamak da sevmek ve gülmek gibi mihâniki bir mahiyet almıştır ve kalpleri insiyâki heyecan kabiliyetini çoktan kaybetmiştir. Bir Avrupalı hassaten bir Amerikalı, acımak lazım geldiği vakit acır, sevmek lazım geldiği vakit sever ve gülmek işine uyuyorsa güler, ağlamak menfa'atine muvaffaksa ağlar.

Harb-i Umûmî esnasında ve onu takip eden ilk mütakere devrelerinde rahim ve şefkatin(!) vatanı olan Amerika başta olmak üzere bütün Avrupa Ermenilerinin Anadolu'da uğradığı akıbeti hüngür hüngür ağlıyordu. Medeni alemin muhtelif nukabâtından muta'addid imtidâd ve muâvenet heyetleri, Türk ordusunu en bîamân bir düşmanıya boğuştuğu sırada arkasından vurmak istediği için harp sahalarından geriye doğru atılan bu nâmert taifenin selb olan rahatını temine koşuyordu.

Ömründe analık hissi nedir bilmeyen ihtiyar kızlar gözlerinden yaşlar akarak Ermeni çocuklarını bağrılarına basıyorlardı; doğdukları günden beri kazanç peşinde dünyayı dolaşmadan ana baba muhabbeti nedir, ocak ve aile hürmeti nasıl şeydir, hiç anlamayan milyoner oğulları tehcir esnasında evlatlarından dür düşmüş ihtiyar Ermenilerin ellerini, ayaklarını öpüyorlardı ve dünyanın bütün matbuatı bu hâile karşısındaki te'siratını neşrediyor ve ona sebep olanlara lanetler yağdırıyordu.

(Sansür)

nr. 9035, 11 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Kuvvete Karşı

Muhelif sınıfı teşkil edenler meyânında bir çokları var ki daima kuvvete karşı gelmiş olmakla övünüyorlar: “Biz, diyorlar; tevkiflere, nefylere, zindanlara, zincirlere, sehpalara rağmen daima hakikati müdafaa ettik; hiçbir şeyden pervâmız olmadı, hiçbir tazyîk, hiçbir tedhiş bizim gözümüzü korkutmadı. Bütün faziletlerimiz inkâr edilebilir, fakat cesaretimize, cesaret-i medeniyemize kimsenin bir diyeceği yoktur.”

Muhelif sınıfı teşkil edenle hiçbir hareketin müspet bir netice veremediği ve her sözleri, her teşebbüsleri boşa çıktığı günden beri, bunlar halk nazarında itibar kazanmak için bir nevi kahramanlık bir nevi alafranga kabadayılık taslamaya başladılar; ara sıra da kendilerini acıklı göstermekten hâlî kalmıyorlar; mesela diyorlar ki: “Muârzlarımız yediler, içtiler, gezdiler, eğlendiler, ceplerini “sıvama altınla” doldurdular. Biz hala bir köşede aç, çıplak, inim inim inlemekteyiz.”

Kah kaplan postuna, kah kuzu derisine bürünen bu avareler mutlaka kendilerini de bu memleket kadar bilmiyorlar; bu memlekete dair ne kadar mübalağalı bir sû-i zannları varsa kendileri içinde o derece fuzûli bir hüsn-i zann besliyorlar. Bize göre onların bir meziyeti vardır ki o da “‘acz”leridir. Zira Türk milleti ancak bu sayededir ki onların şerrinden halâs oluyor. Bir defa Balkan harbi esnasında, birkaç kere de “Mondros” mütarekesinden sonra mevki-i iktidara geldiler; ilk ikbâl devrelerinde dişine, tırnağına kadar silahlanmış koca bir Arnavutluk, ikinci devrelerinde galip düşmanların bütün harp gemileri, topları, tüfekleri arkalarında idi ve denize düşüp de yılanı sarılan kazazede vaziyetlerinde olan millet bunların önünde diz çökmüştü. Hiçbir muhalif fırkanın eline bundan daha kuvvetli bir fırsat geçmesinin ihtimali yoktu. Ne yapabildiler? “İttihâd ve Terakki”nin mevki-i ikbâlde kalmak için isti'mâl ettiği o müthiş vesâitin hiç birine tevessülde hali kalmadılar, onlar gibi divan-ı harpler kurdular, onlar gibi İstanbul meydanlarına sehpâlar diktiler, onlar gibi hapishânelerde işkencelerin envâ'ını tecrübe ettiler; fakat yine yerlerinde durmadılar; nâ-mer'i ve nâ-mahsûs bir kuvvet onları her gelişlerinde sarsa sarsa yere düşürdü. Bu kuvvet milletin iradesi ve onları çürüten madde kendi 'aczleridir.

Bunun içindir ki, bunlar artık kuvvet bizdedir, millet bizi istemiyor, diyemiyorlar. Yalnız hazin hazin tali'den şikayet ediyorlar, bu da bir işe yaramayınca cesâret ve cüretlerinden dem vuruyorlar; zira, biliyorlar ki Türk cesaret ve cüretin aşığıdır ve zebûn-keşlere mine'l-ezel düşmandır.

Lakin 'acaba hakikaten muhâlif sınıf kuvvete karşı gelebildi mi? Son on seneye ait olan hatırâtımız ve ba-husus şu son iki üç senelik müşâhedâtımız bize bunun aksini ispat ediyor. Muhâliflerinin en katı eserlerinden biri olan (31) Mart hadisesini müte'âkib, bu hadisede ön ayak olanların hepsini netice tersine döner dönmez pılıyı pırtıyı toplayıp Avrupa'ya kaçarken görüyoruz; burada kalıp da dar ağaçlarına çekilenler hep bunların sözüne kanmış, ne yaptığını bilmez avarelerdi. Bu hadiseyi takib eden u müzlim tedhiş devrinde hiçbir muhalifin ağız açtığını hatırlamıyoruz. Yalnız ara sıra ecnebi memleketlerinden bazı dağınık seslerin dūr-a-dūr 'aksini işitirdik. Bir an geldi ki "İttihat ve Terakki" hiç değilse matbuâta nispi bir hürriyet verdi ve ancak bu verilen, bahş edilen hürriyet sayesinde ki muhâlefet namına bazı neşriyatta bulunuldu, nitekim "Hürriyet ve İtilaf" fırkası da işte bu muvakkat hürriyet devrinin mahsulüdür. Lakin muhalefetin beceriksiz eli kendisine verilen bu mücâhede aletini bir ihtilal kunda'ı halinde Arnavutların eline verdi:

Rumeli'nin koynunda fitne ve suriş ateşi yeniden yanmaya başladı ve bu tehlikeli oyun Balkan ittifâkının bize karşı harp açmasına sebebiyet verdi. Bittabi bu harp mukadderdi, fakat eğer ortada bunun zeyli olan bir zabıt ihtilalciliği mevcut bulunmasaydı belki Yunanlılar bir solukta Selanik'e, Sırlar bir adımda Manastır'a ve Bulgarlar boru çalarak tâ İstanbul kapılarına kadar gelip dayanamayacaktı; bütün bu facialar oldu, çünkü Türk ordusu kendini hazırlayanların, kendini teçhiz ve teşkil edenlerin elinde değildi.

Çatalca mütârekesini müteakip vuku' bulan Babiâli baskınında muhalifleri yine saklanmak ve kaçmakla meşgul görürüz; kendi ağızlarıyla bir çok kereler söylediler ki bu baskını terkîb edenler yedi sekiz kişinin zoruyla bir anda, bilâ-mukavemet devriliveren bu acayip müesseseye şecâat ve cüret namına bilmem ki ne isim vermelidir?

Bu çirkin ve kanlı vak'ayı takip eden devrin (31) Mart hadisesini takip eden devir kadar müthiş olmadığını ispata hâcet yoktur. "İttihat ve Terakki" bu sefer kendini çok zayıf hissediyordu, bunun için muhaliflerine karşı bir nevi rıfk ve mülayemet politikası takibine karar verdi; hatta en coşkunun muhaliflerinden bazılarını tahsîsât ve harcırahla Viyana'ya, İsviçre'ye "Nice"e göndermek lütfkarlığında bulundu. Memur olanları memuriyetlerinde ikâ etti. Kalemîyle geçinenlere matbuat sahasını açık bıraktı. Lakin muhalefet üçüncü bir yanlış hareketle bir çok masumun nâ-hak yere rahat ve huzurunu selb etti, bir Mahmut Şevket Paşa için on kişinin idamına ve yüzlercesinin nefyine sebep oldu; yani bir pire için bir yorgan yaktı. Vakıa alenen bu alafranga suikast vakasıyla iftihar eden muhâlifler vardır, fakat işi iç yüzünden görenler pekala bilirler ki bu vakanın asıl mürettepleri ipe çekilenlerden başka kimse değildi ve eğer bu şerefli ve eğer bu kahramânane bir hareket idi ise bunun bütün şerefi bu cüreti kendi canları bahasına icra edenlere, münhasıran onlara aittir; zira, diğer muhaliflerin, hatta fırkanın bile bundan zerre malumâtı yoktu.

Muhalefet asıl mütarekeden sonradır ki kuvvete karşı boyun eğmek husussunda ne derekelere inebilmek isti'dadında olduğunu isbât etti. Sokak nümâyişlerinden, ecnebi matbuat aleminin yaygaralarına kadar Türk milleti 'aleyhine ne söylendi, ne yapıldı ise hepsini tasdik ve tasvip eyledi. Her yeni gelen düşman generalinin atının ayağını öptü ve ecnebî nüfuzuyla kurduğu divan-ı harplerde bir büyük devletin harp gemisine bakarak "Bunun topları İstanbul'la ne yapabilir? Demek sade-dilliğinde bulunan bir zatı idama mahkum etti. Kuvvet önünde eğilmenin ne demek olduğunu bize bu hadiseden daha belîğ bir misâlle göstermek kâbil değildir.

Muhalefet, elyevm, "İttihat ve Terakki'nin leşine hücum etmekle şecâat-ı medeniyesini ispata çalışıyor ve huzur (ve) rahatları, belki hayatları her dakika tehlikede olan müşkül İstanbul'daki milliyetperverleri cebânetle ithâm ediyor, bunların kimine zaman adamı, kimine dalkavuk, kimine menfaatperest sıfatlarını takıyor, güya halk zaman hangi kuvvetlerin hakim olduğunu ve hasîs menfaatlerin ne ile temin edildiğini bilmiyormuş gibi...

Muhalefet, İstanbul'daki milliyetperverler ile, ancak Boğaziçi ve Marmara sularında paslanan o mehib harp gemileri buralardan uzaklaştıktan sonradır ki bu tavır ve eda ile görüşebilir; aksi takdirde şimdiki hücumları bir nevi zebun-keşlikten başka bir şey değildir.

nr.9036, 12 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

İftira ve Riya

Muharrirlerimizden bir zat Türk'ün millî seciyesini teşkil eden manevî kıymetleri ve ahlâki faziletleri tetkik ediyor; lazım gelir ki aynı muharrir veya bir başkası onun varlığına, ârız ve musallat olan fazahat ve kabahatleri de tetkik ve tahlil etsin. Zira, Türkler temaşa geldikleri sair kuvvetlerden anasırı değil aynı zamanda manevî ve ahlakî hayatlarını teşkil eden bazı hisler de almışlardır; mesela Araplardan "Skolastik" zihniyeti, Acemlerden harâbâtîliği ve Bizanslılardan hudâyı, fitneyi, tezvîr ve iftirayı, riyâyı, nâ-merdliği, iftirâs ve i'tisâfi öğrenmişlerdir. Hassaten Bizans denilen o canavar leşinin bütün o mülevves kokuları, bütün o mide bulandırıcı manzarasıyla Türk'ün üzerindeki tesiri pek vahim olmuştur.

Lakin şairlerinden Horatius, Romalıların Yunanistan'ı fetihlerinden bahsederken:

"Mağlup Yunan, galip Roma'yı yendi." der; bunun manası Romalılar harben ve siyâseten Yunanistan'a hâkim oldular, fakat onun harsının irfanının ve medeniyetinin taht-ı tesirine girdiler demektir. Biz buraya geldiğimiz zaman Bizans hırsı da, medeniyeti de saltanatı gibi içinden çürümüştü; lakin bunla rağmen biz de diyebiliriz ki "Mağlup Bizans galip Türkleri yendi." yani habasetlerini seyyi'atlarını bize teklif etmek suretiyle bizden intikamını aldı, tıpkı Fransız romancılarından Guy de Maupassant'nın hikayelerinin birinde memleketini işgal eden Prusyalı zâbitleri frengiye aşlamakla Prusya ordusundan intikam almak isteyen hasta fahişe gibi...

Türk milletine dair tetebbu'atta bulunacak bir içtimâfiyat âlimi veya mevcut ve canlı mefhumlar üstüne millî bir terbiye sistemi kurmak isteyen bir pedagociya mutahassısı bizim ruhumuzu biri müspet, diğeri menfi bir usul ile tahlil etmek ıztırârındadır.

Gerek hayatımızda, gerek manevîyatımızda müşâhede edilen ikilik neden neş'et ediyor? Bunun esbâbı nelerdir? Hangi tarafımız samimi, hangi tarafımız ârızıdır. Bunları bilmek, öğrenmek lazımdır; zira, bizim benliğimizde birbirine zıd

bir çok anasının çarpışmakta olduğuna hiç şüphe yoktur; yeryüzünde yaşayan milletlerin hiçbiri bizim kadar “Mecmaü'l-ezdâd” değildir.

Türk kavminin tarihi, ahlakî ve içtimâî bir nokta-yı nazarından tetkik edilecek olursa, görülür ki bu tarih birbiriyle alakası olmayan üç kısma münkasemdir ve güya bu üç kısım ayrı ayrı üç muhtelif kavmin tarihi gibidir. Biri hep kahramanlık menkıbeleriyle doludur, diğeri ruhu tasfiye eden bir fazilet ve asalet dersidir, üçüncüsü kanlı ve ateşin bir ihtiras levhasıdır; bütün bu mütenevvi' görünüşler göre Türk'ün hakiki mahiyetini bulmak, Türk'ün kendine has içtimâî ve ahlakî simâsını keşfedebilmek çok güçlü bir iştir. Vakıa bütün milletler medenileştikçe bulanırlar; muhtelif ve mu'zil bir hale girerler, hayatlarının ilk devirlerindeki basitliğini, sadeliğini kaybederler; zira, medeniyet bir tasallüp ve istifâ mahsulüdür. Biz de, inkar edemeyiz ki, bir çok yabancı ırklara karıştık; onlardan bazı şeyler aldık ve onlara bazı şeyler verdik; varlığımızın iptidâî saffetini kaybettik. Şimdi, hatta kafalarımızın şekli, derimizin ve saçlarımızın rengi itibariyle de birbirine hiç benzemeyen mütenevvi enmüzeclerden müteşekkil bir milletiz. Lakin şu var ki, aynı istifaya uğrayan sair milletler de asıl maya, sonradan gelen anâsırı mass ve temsil eder ve yumurta, hamur, şeker, süt, karbonat, meyve usâresi ilh. gibi bir sürü gayr-ı mütecânis mevâddan “pasta” isminde bir gül? Vücuda geldiği gibi, muhtelif “ anâsırı-ı manevîyye” den de muayyen bir ruh husûle gelir. İşte, bizim ruhumuz böyle bir tecelliye mazhar olamamıştır: Onda, ‘ârızı olan hisler, nesebî ve ‘ırki olan hislerle mütemadiyen mücadele ve mu‘ârazada kalmıştır ve elyevm şahidi olduğumuz buhran ahlakî bir haletin neticesidir. Bu neticenin sebebi ise millî bünyemize karışan yabancı ‘anâsırın cins ve mahiyet itibariyle bizim cevherimizle gayr-i kâbil imtizaç, gayr-i kâbil imtisâs şeyler oluşudur. Madem ki biraz evvel fikrimizi maddi bir misâl ile söyledik, şimdi de diyebiliriz ki bir kase sütün içine iki damla limon sıkıldığı zaman derhal nasıl bir tahammür husûle gelirse bizim bünyemize sokulan fezâhat ve kabahatlerden de şimdiki varlığımızdaki ihtilaç ve iğtişâşalar tevliid etmiştir. Bu ihtilaç ve iğtişâş ferd sıfatıyla evvela kendi içimizde hissederiz kalbimiz birbirini didikleyen kuşlarla dolu perişan bir yuva gibidir; orada fena duygularla iyi duygular yek diğeriyle mütemadiyen mücadelededir. Aldığımız terbiyenin kuvvetine veya zaafına göre kah iyilerine tabii, kah fenalarına mahkum oluruz ve aldığımız terbiye ekseriya gayr-ı mütecânis ve gayr-i muayyen bir şey olduğu için fena ile iyi

arasındaki muvâzeneyi bir türlü bulamayız. Hele beynimizin içi büsbütün karmakarışık. Ecdâdımızdan tevârüs ettiğimiz mefhumlarla yabancı tezhiplerden aldığımız fikirler senelerden beri çarpışıp durmaktadır.

Bu haletin içtimâî ve siyasî hayatımızdaki tecelliyatı daha elimdir. Elyevm aynı tehlike karşısında bulunan ve aynı kandan, aynı candan nifâk ve şikâk kurtları hep o millî bünyemize ârız ecnebi anâsırın tevlid ettiği tahammürün neticesidir ve bu marazi hâletin devam ve inkişâfına son zamanlarda hassaten İstanbul'un havası çok muvaffak gelmiştir. Üç seneden beri ecnebi kuvvetlerin hâkim olduğu ve millî meziyetlerin zincire vurulduğu bu zavallı vatan parçası üstünde Bizanslığa ait ne kadar seyyi'ât varsa hep birden ayaklandılar; bunların, en önünde müfterilik şahlanmış bir canavar gibi ve mürâilik sürünen bir yılan halinde yürüyor. Beş parmağını çamura bulamış bazı kimseler her rast geldikleri adamın üstüne saldırıp alnını, yüzünü lekeler içinde bırakıyorlar; kimini hırsızlık, kimini dolandırıcılık, kimini iffetsizlikle ithâm ediyorlar. Daha dün süt emen çocuklar kadar saf ve nezih tanınmış biçareler bugün mahkeme kapılarında namus ve cinsiyetlerini müdafaa etmek ıztırârında kalıyorlar. Hepimiz gittikçe ozan bir ta'n ve düş-nâm sağanağı içinde boğulduğumuzu hissediyoruz ve riyâ yılanı en aydınlık yollar üstünde bile ıslık çalarak ayaklarımıza dolanıyor.

Mesela bütün ömrü Galata'nın öbür tarafındaki kerhanelerde geçen ve Frenk meclislerinde evlâd ve 'iyâliyle raks ve tarab ederek gecesini gündüzüne katan adamlar görüyoruz ki 'ulemamızın ve medreselerimizin hukuk ve şerefini müdafaa etmek gibi mukaddes vazifeleri ellerine almaya kalkışıyor; (sansür) zühd ve takvanın mümessili olan (sansür) zatlar görüyoruz ki bir Müslüman muharrirle münakaşa etmek için bir Ermeni'nin gazetesini intihâb ediyorlar ve o Ermeni'nin yanı başından o Müslüman muharrirle hakaretler yağıdırıyorlar.

Heyhat, bütün bunlar, hep Bizanslılık, hep Bizanslılık değil de nedir?

nr.9038, 14 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Müslüman Parası ve Yunan Kasası

Geçenlerde “Bir Tuzak” serlevhası altında neşrettiğim makale kari’lerim arasında kuvvetli bir heyecan hasıl etti; buna dair birçok mektuplar aldım ve hala da almaktayım. Bu mektuplar samimi ve hararetle bir lisanla beni aynı mevzu üzerinde mütemadiyen neşriyatta bulunmaya teşvik ediyor. Ezcümle muteber tüccarımızdan biri diyor ki: “Bir tuzak ser-nâmesiyle yazmış olduğunuz makaleyi pek büyük bir sürur ve memnuniyetle okudum. Bu gibi makalelerin temadisini ve hatta her günkü gazete sütunlarında iktisâdiyatımıza âit irşâdatın intişarını görmek dilerim. Her Müslüman’ın düşmanlarımıza verdiği on para dökülen ve dökülmekte olan mübarek kanlarını damlası dökülmekte olan mübarek kanların damlası pahasıdır. Şimdiye kadar millet hazinesinden çıkıp ekseriya memurlarımız vasıtasıyla düşmanlarımızın ceplerine intikal ettirilen paralar değil midir ki bizi bu hale getirdi? Fakat maatteessüf yine her gün fesli, formalı, sarıklı bir çok efendiler ve sivri tırnaklı, uzun ökçeli bir sürü züppe hanımları bu mefsedet ocaklarına para verirken görüyoruz.”

Lakin bunun önüne geçmek kabil midir? Dolayısıyla Yunan Müdafaa-yı Millîyesine îânedede bulunan bu nâ-mertler diyorlar ki: “malın ucuzunu ve iyisini nerede bulursak oradan almaya mecburuz. İktisadi kanunlar hilâfına hareket etmek bir nevi cinnettir. Rumlara boykotoz ilan edileceğine Rum mağazalarıyla her hususta rekabette bulunabilecek Müslüman mağazaları açılsın. Eğer o zaman da yine diğerlerine gidersek, bizim için ne isterseniz söyleyin. Fakat, şu anda memleketin bütün ticaretini ellerinde tutanlardan yüz çevirmek kabil değildir. Bizi bunlarla alış veriştiren men‘ etmek bize aç kalın! Çıplak kalın! demekle müsâvidir.”

Muhabirlerimizin bazıları kendilerini bu suretle müdafaa etmek küstahlığında bulunanlara karşı, bilâ-teseddüd “Evet, aç kalın, çıplak kalın ve geberin! Fakat Yunan müesseseleriyle münasebette bulunmayın!” cevabını verebilir. Zira, aldığım mektuplar içinde o derece cuşişle yazılmışları vardır. Bunlardan bir tanesi bana Fatih’in ortasında saraçhane başında, tıpkı “Bir Tuzak” makaleme mevzu‘ teşkil eden Beyoğlu’ndaki mağaza gibi, dışı Müslüman içi Yunan bir fırından yana yakıla bahsediyor.

“Bu fırının sahibi sözüm yabana! Bir müslümandır, diyor; geçen sene kiracısı bulunan halis-ü'l-dem bir müslümanı, etrafında on beş Müslüman işçi ile beraber bir Müslüman ekmekçiyi gayr-i millî bir takım vesâitle dükkandan dışarıya attırdı ve orayı halis-ü'l-dem bir Yunanlıya kendi gibi Yunanlı olan bir alay işçisi ile icara verdi. Elyevm bu fırın tamamıyla Yunanlı olduğu halde camekandaki Müslüman ismine aldanan bütün saraçhane halkı ekmeklerini hep oradan diyorlar.”

Bana bu fırın meselesinden bahseden zat mektubunun diğer bir tarafında şu vakayı naklediyor:

“Geçen sene, kalbinde İslamiyet hissi hal-i galeyandan olan bir zat bazı eşya mubayaa etmek için Beyoğlu semtine geçmiş, fakat her halde bir Müslüman ticarethanesinden alış veriş edeceğini de kat'i surette kararlaştırmış. Binaenaleyh mağazaların camekanlarındaki isimlere dikkat ederek yürüyor ve şayan-ı essefdir ki hiçbir Müslüman mağazasına tesadüf edemiyormuş. Bu zavallının şu hal-i tecessüsü bir Rum'un nazar-ı dikkatini celp etmiş, Müslüman: giriniz! “ demiş. Lakin Müslüman:

“-Biliyorum, aradığım siz de yoktur” deyince, Rum:

“-Sizin yapmak istediğiniz şeyi biz İstanbul'un Türkler tarafından feth edildiği günden beri yapıyoruz.

Cevabını vermiş.”

Acaba o Rum bununla ne demek istemiş? Maksadı o müslümanın hareketini tasvip mi etti, tezyif mi etti? Kim bilir? Her halde düşmanın kalbi gibi mantığı da bizim kalbimizden ve bizim mantığımızdan ayrı bir şey olsa gerekir. Lakin düşmanlarımızdan tamamıyla ayrı ve uzak kalmamız lazım gelen yer hiç şüphesiz en ziyade iktisâdiyât sahasıdır. Zira onlar bizi ancak bu sahada mağlup edebiliyorlar; onların bize karşı isti'mal ettiklerini silahların en kuvvetlisi paradır, ancak para kudretiyedir ki bir zamanlar bütün cihan-ı efsar-ı umûmiyesini bizim 'aleyhimize satın aldıkları; ancak para kudretiyedir ki elyevm Anadolu topraklarını yed-i

gasplarında tutabiliyorlar. Bazılarının zan ettiği gibi Yunanistan'ın kuvvetini teşkil eden şeyler ne siyasîlerinin dirâyet ve kiyâseti, ne askerlerinin hamâset ve şecâati, ne de halkının fazilet ve metânetidir. Bu millet yalnız para işlerindeki mahâretiyledir ki, bugün bütün beşeriyete şeyn olan varlığını idâme ettirebilir ve onu kendi dar hudutları haricinde taşınarak, ta Anadolu'nun köyüne kadar genişletiyor. Yunanistan yalnız bu itibar ile ki aleme, medeni ve 'asrî bir millet şeklinde gözükmekte ve Avrupa'nın bazı devletleri nezdinde kıymet ve ehemmiyet kazanmaktadır. Aksi taktirde Yunanlılar sair şarklı milletler arasında başlı başına bir millet olarak yaşamak hakkını hâiz olmayacaktı. Çünkü bunlar kendilerine mücâvir olan Türk ve Slav kavimlerine mensup milletlere nazaran iptidai ve 'âdi bir küçük cemaattir. Ne tarihi, ne ananesi ne de muayyen 'ırk, seciyeleri vardır. vakıa her tarihsiz ve mazişiz millet gibi Rum milleti de kah kadim Yunanistan'a, kah o acayip Bizans Saltanatına intisabını iddia eder, fakat bilen bilir ki bu kanı bozuk, piç ve melez bir târifedir ve yegane meziyeti kah onun, kah bunun ihtirâsâtına hizmet etmek suretiyle cebini doldurmaktan ibarettir. Bizce Yunanlıların Anadolu'yu istilasını ne millî, ne siyasî bir maksada matuftur ve yalnız gasp ve yağma hırsına müsteniddir. Bu hırsı da öteden beri hep Türk'ün malı Türk'ün parasını kurban olmaktadır.

Yunanlılar Anadolu'yu cebren ve müsellahan, İstanbul'u da muslih-âne bir tarzda soymaktadırlar. Orası bu beliyeye karşı kendini bin türlü müşkülata göğüs gererek kanı ve canını müdafaa ediyor, burası ise henüz kendini korumak lüzumunu bile anlayamıyor ve nesi var, nesi yok güle güle veriyor.

nr.9039, 15 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Zavallı Bursa Ahalisi

Evvelki gün “Yeşilzâde Politikası” unvanı altında bir makale neşretmiş ve bu makalede son zamanlarda Bursa’da cereyân eden bazı vakâya’ a dair bir nebze malumât vermiştim. Bu makalemi okuyan Bursa ahvaline yakından vâkıf bulunan bir koçzat matbuamıza müracaatla bize bu hususta bazı tafsilât daha verdiler. Bu tafsilâta göre Bursa’da son hadislerin şu suretle cereyân ettiği anlaşılıyor:

Yunanlılar, bundan birkaç zaman evvel polis müdüriyeti vekaletine tayin ettirdikleri merkez memuru Kazım vasıtasıyla Sâbık Vali Vekili Nâfiz Beye Ramazanın arifesine müsâdif, Cuma günü, halkı belediye meydanında bir içtimâa davet ettirirler; lakin bir miting akdi maksadına matuf bulunduğunu hissederek işlerinin başından ayrılmazlar. İçtima saati hulûl eder, fakat meydanda düşman istilasının ilk gününden beri Yunan yarıdakçılığıyla tanınmış din ve vatan hainlerinden Müftü Ömer Fevzi, Mahûd Fera’iz Hamdi, evkaf müdür vekili İsmail Hakkı, Belediye Reisi Yenişehirli Yağcı Cemal, Hürriyet-i İtilâf Kulübü reisi eski Zoğrali residen matrûd Şükrü belediye müfettişliğinden matrûd Yanyalı Cemal Kudret ve vasıta Abdullahla beş on Rum’dan başka kimse bulunmaz. O gün düşmana satılmış olan bu mürtedd Müslümanlarla belediye meydanında toplanan bu Rumların hemen hepsi fotoğrafları alındığı zaman bir Müslüman kalabalığı şeklinde görünmek için başlarına fes giymişlerdi.

Lakin Yunanlılar bu uydurma cemaatten memnun görünmediler ve davetine icâbet etmeyen Müslümanları cebren toplanmaya karar verdiler; askerlerini, zâbitlerini, polislerini şehrin içine saldırdılar, dükkanları zorla kapattılar, fakat burada ta’dad ve tasviri meşgul olan bir çok tedhiş ve tazyike rağmen ahali-yi islâmiye kimi hastalık, kimi namaz bahanesiyle evlerine ve camilere ilticâ etmişler ve içtima yerine gitmemişlerdir. Binaenaleyh Yunanlılar yukarıda isimleri geçen eşhâs ile iktifâya mecbur kalmışlar ve bu acayip mitingde Yunan idaresi lehine ittihâz edilen mukarrerâtın cebren imzalatırıldığı sıradadır ki Vali Vekili istifa etmiş ve yerine Yeşilzâde Aziz Nuriye bırakmıştır.

Bursalılar bu hainin Bursalılıkla 'alakası bulunmadığını ve mitingi tertip eden diğer hainler gibi öteden beriden toplanma, ne olduğu belirsiz bir serseri olduğunu söylüyorlar. Bunun böyle olduğuna dair hiç şüphemiz yoktur. Bu adam hem-pâsı belediye reisi yağcı Cemal ile öteden Beri vali vekaletini sayıklayıp durmuş her hususta müttehid olan bu iki rezil ancak bu ihtirastadır ki birbirinin refiki imiş. Nitekim Yeşilzâde vali vekaletine geçer geçmez diğeri infîalinden istifasını vermiş, fakat Yunan heyet-i askeriyesine kendilerine karşı daima hayır hah bir vaziyette kalacağını vaat ettiği unutulmamıştır.

Matbuamıza gelen Bursalılar bu tafsilatı verdikten sonra ber-vech-i ati beyanda bulunuyorlar.

“Bursa’da akd olunan mitingde ispat-ı vücut edenler yukarıda ismi geçen birkaç yabancı ile başlarına muvakkaten fes giymiş beş on yerli Rum’dan ibarettir. Asıl Bursa ahalisi ve sair Müslümanların hiçbiri velev kerhen olsun bu içtimaa iştirak etmemiş ve her tülü tazyike, tehdide ve tedhişe rağmen dolaştırılan mazbataları imzalamamıştır. Hatta

(11 satır sansür)

her gün uzaktan lacivert tepelerini seyrettiğimiz şu yeşil Bursa’ımızda, şu denizin biraz ötesinde, şu dağların arkasında vuku’ buluyor ve bizim oralardan haber alabilmemiz için ya birkaç yolcunun bin müşkülât ile yola çıkabilmesi ve buraya gelmesi, yahut bir ecnebi gazete muhabirinin sevk-i tesâdüfle oraya uğraması lazım geliyor. Aksi taktirde Bursa bizim için kutb-ı şimaldeki bir oda kadar uzaktır. Ne bizim düşündüklerimizi onlar biliyor, ne onların çektiklerini biz biliyoruz. Aramızda sanki baş döndürücü bir uçurum vardır. Bu uçurumun öbür yakasına bakarken gözlerimiz kararıyor, bütün itidalimizi kaybediyoruz,

(11 satır sansür)

nr.9042, 18 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Darüleytâm Sergisi

Burası, Divan yolunda şatafatsız, küçük ve sade bir evdir; sizi kapıdan girerken yetimlerden iki gürbüz izci karşılıyor; bunları yarı askeri, yarı rustâî kıyafetleriyle mağrûr görünüyorlar ellerindeki uzun sopayı -izcilik ıstılâhâtında muhakkak bunun kendine mahsus bir adı olacaktı- bir eski Romalı Pereturyan tavrıyla kollarını yana doğru gererek tutuyorlar ve göğüslerini kabartarak oturuyorlar. Merdivenler ve koridor kalabalık değildir; serginin ziraat kısmını teşkil eden yandaki oda boştur. Burada yedi yaşında on altı yaşına kadar olan yetimlerin bütün bir sene zarfında yetiştirdikleri sebzeler, meyveler ve nebatlar var. Ta ortada bir tutam buğday o küçücük eller tarafından eşilen ve işlenen toprağın en güzel ve en mübarek mahsûlü bütün diğer nebâtat arasında zirai say'ın muayyendar bir timsali gibi duruyor. Nazarlarımızın üstlerinde tevkîf ettiği şeyler hakkında bize malumât ve tafsilât veren darüleytâm memurlarından bir zat diyor ki:

-Bu yıl ancak 5514 kilo arpa, 11271 kilo kuru soğan, 11053 kilo kabak, 2225 kilo domates, 2682 adet kavun, 1805 adet karpuz yetiştirebildiler. Bakınız, bu yoğurdu da yetimler yapıyor.

Ve bize bir toprak kase içindeki yoğurdu gösteriyor, kasenin altında 4387 kilo rakamlarını okuyoruz. Bize tafsilât veren zât:

- Tavukçuluk da yapıyorlar; dedi ve bir sepet derûnundaki yumurtaları işaret ederek; tavuklardan bu sene 3230 tane yumurta aldık.

Sözlerini ilave etti. Ben bu ziraat pozisyonunu vücuda getiren çocukların dünkü cengaverlerin yavruları olduğunu düşünerek içimden onlar için bir sulh ve salâh devri temenni ediyorum; "ya rabbi, diyorum. Hiç olmazsa besleyici topraktan bir ana memesi gibi istifade etmenin zevkine varmış bu yavrucakları olsun ateş ve demirden vikâye et! Bunlar hayatlarının sonuna kadar hep böyle yeri eşenler, mahsulü biçenler ve bir bostanda marul yetiştirmenin de insani bir zevk ve vatani bir hizmet olduğunu bilsinler."

Serginin ziraat kısmından sana'at kısmına geçiyoruz; burada neler yok! Resimden demir alât ve edevâtına kadar bir sürü eşya, tenevvu'ları, kemiyet ve keyfiyetleriyle ayrı ayrı nazar-ı dikkatimizi celp ediyor. Hangi birine bakacağımızı bilemiyoruz.

Bütün bunlara arasında öyle Japon kâri işler, küçük vazolar, küçük dolaplar, üstlerine yağlı boya çiçek resimleri yapılmış camdan kutular var ki adeta bir Avrupa darülsnâisinden çıkmış metâları andırıyor. Bütün bunlar dört yaşından on altı yaşına kadar olan küçücük çocukların eserleridir. Halbuki şimdiden her dokunduğumuz eşyanın üstünde olgun ve mahir bir işçi elinin izlerini görüyoruz. İşte şu hamam tasları ki herhangi bir bakırcı dükkanından aldığımız taslardan farklı değildir; işte şu resim klişeleri ki Babiâli caddesindeki klişecilerin yaptıklarından daha iyi değilse bile daha itinalıdır.

Bu sanat meşherinden kadın işlerinin teşhir edildiği odalara çıkıyoruz. Buradaki eşyalar yetim kızların eserleriyle doludur; nesc, nakış ve dikiş itibariyle bir çok nefis parçalara dokunuyoruz. Dantelalara, oyalara, çay ve yemek servislerine, bluzlara, meşlahlara, lamba abajurlarına, yastıklara, üstü işlemeli tüllere, mendillere, ipekli kadın çoraplarına, eski örneklere göre yapılmış hesap işi çevrelere ilh. Hep ayrı ayrı birer sanat bedi'ası nazarıyla bakıyoruz.

Bu esnada yanımıza darüleytâm müdürü Salahaddin Bey geliyor. Bu zat, bütün bir sefâlet, nekbet ve ıstrap aleminin içinden doğan bu şâ'ikane sa'yî hayatının çarpan kalbi, vuran nabzı ve düşünen başıdır. Hepimiz biliyoruz ki Salahaddin Beysiz bütün bunlar vücuda gelmeyecekti. İşledikleri tuvallerle, bürümcüklerle, ipliklerle dokunmaya kıyamadığımız o kimsesiz kızcağızlar bu babanın şefkati ve gayreti olmasa idi, bugün ki bilir bu mehib ve cehennemî şehrin hangi mazlum köşelerinde, sefil ve avare kalacaklar ve birer birer ölüp gideceklerdi!

Harb-i Umûmiden bize kalan enkazın en mü'ellemi hiç şüphesiz ki vatan yolunda can verenlerin arkada bıraktıkları bu solgun benizli yetimler kümesidir. Bunlar harap ve ıssız memleketin ortasında hesapsız şehitlerimizin kemik yığınları halinde kaliverirdiler. Bu kemikler üstlerinden geçen büyük ölüme rağmen maverâif

bir hayat ile çitirdiyor, sızlıyor, kırılıp dökülüyordu. Mütarekeyi takip eden şaşkınlık ve sersemlik devri esnasında siyasi hayhuylar arasında hiç kimse bu elim ve ıstırap seslerini duymadı ve herkes kendi başının derdine düştü idi. Yetimler meselesi mevzu bahis oldukça zan ediyordu ki bu bir mazi işidir; halbuki Salahaddin Bey bunu her şeyden evvel bir istikbal işi telakki ediyor. Bütün memlekette "30.0000 kişi tahmin edilen şehit çocuklarının mahvolup gitmesi veyahut kurtulup yaşaması bu milletin mazisinden ziyade atisine ait bir meseledir. Darüleytâm elyevm bu çocukların ancak üç bin beş yüzüne bakabiliyor, mütebakisi ne haldedir? Ve nerelerdedir? Kimsenin arayıp sorduğu yoktur. Bu facia, halkımızı (sansür) lazım geldiği kadar alakadar etmiyor; halk kendi halinden bîzâr olduğunu (sansür) gülüyor. (sansür)

Halbuki bu iki mazeretin ne vicdani ne de mantikî bir kıymeti vardır; zira hepimiz halimizden bîzar kılan esbâbın başlıcalarından biri de bu üç yüz bin yetimi ölümle hayat ortasında muattal ve muhtazır kalmasıdır; bunları işleyen kollar, düşünen dimağlar halinde kavî ve müteşebbis, tamamıyla hayata atmak suretiyledir ki biz hiç değilse yarın bugünkü sıkıntılarımızdan kurtulabileceğiz. (8 satır sansür)

Biz eminiz ki mütarekeyi müteakip Darüleytâmın başına Salahaddin Bey ve muhâcirîn müdüriyetine Hamdi Bey avarında şefkat ve merhameti gayret ve himmetle birleştiren müstesna tinette kimseler gelmese idi, (2 satır sansür)

bütün muhacirlerimiz ölecek, bütün yetimlerimiz sönüp bitecekti ve dün, sergide müşâhede ettiğimiz o taze ve ceyyîd hayat kaynağı yerinde bir mezar ta'affunî, bir mezar zulmeti bulacaktı.

nr.9043, 19 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Nargile Çay ve Söz

Ne kalabalık ve ne sükun!... Çayhanelerdeki halk tramvay hattına kadar taşmıştır, tiyatro ve sinemaların önünde herkes birbirini itiyor, yolun ortasında kesif ve ağır bir insan akışı var. Bu akış arada bir, aksi cihetlerden gelen diğer bir akışla karşılaşarak gird-bâdlar hâsıl oluyor; tramvaylar bu izdihâmı bin güçlkle yarararak geçiyor ve bir arada bazen yakına devam edemeyip bir kaldırımın kenarında dakikalarca durmaya mecbur oluyor. Lakin buna rağmen ben nargilemin gürültülerini işitiyorum, havada o kadar durgun bir sükun var; sanki bu halk etten ve kemikten değildir; ne yürürken, ne koşarken, ne otururken, ne konuşurken hiçbir ses çıkmıyor; Avrupa'da veya İstanbul'un ecnebî 'anâsırla meskûn mahallâtında bu kadar kalabalık bir sokakta gürültüden durulmaz, hele bu anâsıra adetçe galip olan unsur, Rum 'unsuru ise kulaklarımızı tıkayıp kaçmaktan başka çare bulamayız. Halbuki hep Müslüman'la dolu bu sokakta tramvaylar bile dar bir kanaldan ağır ağır geçen gemiler gibi sessizdir, mütemediyen camını vurmasa yani başımızdan geçip gittiğini haber bile alamayacağız.

-Oğlum, bir çay daha getir

Tabi, tertemiz bir çocuktur, kendisinden istenilen şeyi o ustasının kulağına fisıldıyor; o, tezgahının başında bir devlet işiyle meşgul olan adam veya sevk-ül ceş tatbikatıyla uğraşan kumandan gibi ciddi, vakur ve dikkatlidir.

Elinden çıkan nargileler o kadar berrak, o kadar itinalıdır ki adeta dokunmaya kıyamazsınız, marpucun parıl parıl parlayan ucunu ağzınıza dokundururken bütün vücudumuzun sanki ruhanî bir hızla ürperdiğini hissedersiniz; çay küçük, narin billur kadehin içinde bir erimiş mercan gibidir. Ah, eski hayatımıza ait şeylerin hasretini çekenler ne kadar haklıdırlar! Şimdi şu oturduğumuz küçücük iskemleler yerine bir geniş sedirde yan yatmış veya bağdaş kurmuş olsa idik, rahatımız ne kadar tam olacaktı!

Rahat ve keyif... Türkün hayatında bu iki kelime ayrı ayrı mefhumları ifade etmez. Keyif ki eğlentinin mukâbilidir, aynı zamanda rahatın da murâdifidir. Bize göre eğlenmek dinlenmek demektir ve keyif çatmanın manası sükûn ve huzura terk-i nefis etmekten başka bir şey değildir.

Son zamanlarda ortaya "konfor angle" diye bir şey çıktı. Bizim lisanımızda konforun tam bir mukâbil yoktur, fakat kürre-yi arz üzerinde yaşayan milletlerin hiçbiri bunun sırrına ve bunun zevkine bizim kadar ermemiştir. Avrupa şehirlerinin hangi "Palas"ı bizim eski konaklarımız derecesinde rahattır? Bu eski konaklardan şimdi eser kalmadı, fakat vücudumuzun ruhumuz ve huzur ve refâhın hatırasını unutmadı, her şeye rağmen, her yerde onu arıyor, bir nargile, bir fincan çay, bizde minder ve sedir denilen mübarek ev eşyalarının hasretini uyandırıyor; başımıza takkemizi geçirip, sırtımıza hırkamızı giyerek alemin dağdağasından uzak şöyle bir dirsek sefasına daldığımız zamanlar, ne kadar mesut idik.

Sokakta, yani işle güçle; maişetin bin türlü sıkıntısıyla bizim aramızda bahçenin kalın ve yüksek duvarları, uşakların dairesi, uşakların dairesi, selamlık odaları, mabeyin kapıları vardır. Dost olsun, düşman olsun hangi mu'acciz bizi bu asûde köşemizde, bu tatlı halvetimizde, rahatsız edebilirdi?

-Bir çay daha oğlum, bir çay daha...Kalabalığın içinde iki Rus kadını nazar-ı dikkatimi celp ediyor; bunlar da buraya nereden sokulmuş? Hep erkeklerden mürekkep bu izdihamın içinde bu kadın başları bana manzaranın vahdetini ve ahengini bozan bir şey gibi geliyor. Türk keyfini çatacağı yani rahatına bakacağı anlarda kadını muhitinden uzaklaştırır; zira kadın suriş ve iltihac unsurudur; sükun ve huzuru ihlâl eden bir maddedir. Bazı kimseler zan ediyorlar ki kadınsız eğlence olmaz; bu, eğlenceye verilen manaya göre değişir. Eğer alafranga eğlencelerden bahsediliyorsa, evet; lakin alaturka eğlencede cins-i latifin hiç lüzumu yoktur; madem ki Türk'e göre eğlenmek dinlenmenin muradifidir ve madem ki kadın karıştırıcı ve bozucu bir mahluktur, gerek kalbimizin ve gerek başımızın selameti için onu ara sıra civarımızdan uzaklaştırmak lazımdır.

- Oğlum şu nargilenin ateşini değiştir.

Nargilenin dumanında, sudan çıkan bu dumanda insanın dimağını yıkayan ve asaba tatlı bir uyuşukluk veren bir hassa var. Şu dakikada şarap ve şampanya baharıyla kendinden geçmiş ve buraya tutulmuş ağaç dalları gibi çılgın, perişan ve ra'şe-nak birbirine girift olmuş kadın ve erkeklerden müteşekkil zevk ve sefa yerlerini düşünüyorum; musiki olabildiğine haykırıyor, inliyor, tepiniyor; mücellâ parkeler üstünde bir sel sesini andıran ayak hışırtıları var; aydınlık, o beyaz, o buzlu elektrik aydınlığı gözleri kamaştırarak bir derecededir. İnsan ne yapacağını, neye bakacağını bilemiyor, kadınlar birbirinden güzel, birbirinden şuh, erkekler birbirinden perişan, birbirinden heyecanlıdır; beyaz sinelerin kokusundan, kumsal şampanyaların köpüğüne ve o çıldırtıcı musikiye kadar her şey bu biçarelerin, bu avarelerin bütün sınırlarını altüst etmiştir; hepsinin gözleri bir humma ateşi içinde gibi yanıyor, musiki dursa bütün nabızların ve bütün kalplerin çarpıntısı işitilecek. Buranın havası nâmer'i ihtiras şimşekleriyle doludur. Yarabbi, ne yorgunluk, ne gürültü, ne ihtilâç ve ne kadar ıstırap!... Evet ne kadar ıstırap! Çünkü burası hem havvas ve hem gönül için müthiş bir işkence yeridir. Yunan esâtirindeki "Tantal işkencesi" burada çekilen azap yanında hiç kalır. Manevî ve hayvanî bütün ihtirâsâtınız azamî bir dereceye vardıldıktan sonra ya her vaktini kadınımla veyahut kalbinizdeki hayal ile yapıyorsunuz kalırsınız. Birdenbire bütün o aydınlık, söner, raks durur, o muattar ve muskir kalabalık dağılır ve siz o lüzumundan fazla gerilen asâbınızla bütün dünyayı dar bulursunuz, dünyanın bütün kadınları içinizdeki arzu denilen o şahlanmış canavarı artık teskine kadir değildir, dünyanın bütün sularını içseniz artık gönlünüzdeki ateşi söndüremezsiniz.

-Oğlum şu nargileyi biraz tazeleyiver.

Bu anda böyle bir alafranga zevk ve sefa aleminde bulunmadığımızı ne kadar memnunum. Yanı başımızdaki kahvehanede saz başladı. Ne çalıyorlar bilmiyorum, fakat bu musiki benim ruhumun sesi gibidir, hep için için senelerden beri ne duyuyorsam onları söylüyor. Visâlden, firkatten, hicrandan, şevk ve elemden, vefâdan, cevr u cefâdan bahsediyor. Ben bir güzele aşık mıyım neyim? Gözlerim doluyor, hayalâta dalıyorum. Bu alaturka saz, nargilenin suyu dumanı nasıl yıkarsa benim kalbimdeki ihtirâsâtı da öyle yıkıyor; bütün hayvanî anâsırdan tecrit ediyor,

bir salıncakta sallanır gibi içimin çekildiğini, bütün varlığının uyduğunu his ediyorum, dinleniyorum, dinleniyorum.

nr.9044, 20 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Teavün ve Tesanüt

“Mah-ı gûfrân”ın nihayete erdiği ve “ ‘ıyd-ı sa‘id”in yaklaştığı şu günlerde İstanbul’un Müslüman gazeteleri sütunlarının bir kısmını halkı teavüne davet eder yazılarla dolduruyor: Aç ve çıplak muhacirlerden, solgun benizli, boynu bükük yetimlerden ve senelerden beri cephelerde vatanın son ser-haddini bekleyen yanık çehreli askerlerden bahsediliyor. Bunların bir kısmı bizim teseyyüplerimizin, bizim gafletlerimizin kurbanıdır; bir kısmı kaza ve kaderin kanatları kırılmış şikârdır; sonuncular ise namusumuzun, haysiyetimizin, mal ve canımızın fedakâr nighbanlarıdır ve esasen millet, Türk milleti bu üç sınıf halktan müteşekkil müheyyiç ve mühib bir camiadır. Bunun için teavünden ve tesanütten bahsedildiği zaman herkes diyor ki: “Kim kime yardım edecek? Hepimiz aynı dert ile malûl değil miyiz? Hepimiz aynı sefâletin, aynı zarûretin karşısında bulunmuyor muyuz? Kimin kime el uzatmaya mecâli var? Hepimiz muhâciriz, hepimiz yetimiz, hepimiz son serhaddi bekleyen askerleriz.”

Vehle-yi ûlâda insana doğru gibi görünen bu sözlerin, bir kısım halkın yaşayışı, giyinişi, gezip eğlenişi nazar-ı itibara alınınca, mürâi-yâne birer mazurundan ibâret olduğu anlaşılıyor; hassaten İstanbul halkının umûmi manzarası bizi, kendisinden beklediğimiz fedakarlık hususunda ümitsizliğe düşürecek bir şekilde değildir. Tüccarlar görüyoruz ki iktisâdî hayatta ki buhrana rağmen kazanıyorlar; hanımefendiler görüyoruz ki her gün bir düğüne gider gibi süsleniyorlar; küçük beyler görüyoruz ki Harb-ı Umûminin yeni zenginlerini hatırlatır bir iştahâ ile Rus kızlarının kucaklarına paralar serpiyorlar. Şehrin bütün eğlence mahalleri, bütün sinemalar, tiyatrolar, canbazhaneler, leb-â-leb doludur; hala aramızda otomobillerle dolaşacak kadar tantana ve debdebeye düşkün adamlar var. Bunlar yalnız teavünden bahsedildiği vakittir ki ortadan gaip oluyorlar, muhâcirler, yetimler ve fedakarlar arasına karışıyorlar: “Biz de bunlardanız, bizim bunlardan ne farkımız var!” diye sızlanmaya ve ağlamaya başlıyorlar. Filvaki, İstanbul’un yegane bezirganları olan Selanikli dindaşlarımız da muhâcirdir, lakin Cenâb-ı Hakk böyle muhâcirliği hepimize nasip etsin...

Bundan on sene evvel, Abdülhamit-i Sâni'nin yarattığı zenginlerimizin kısm-ı azamî İttihat ve Terakki Komitesinin zulmünden ürkerek neleri varsa satıp savıp tümen tümen Avrupa'ya hicret ettilerdi; bunların hiçbiri geriye dönmedi ve servetlerinin faizini hep ecnebî bankaları aldı.

Bundan üç sene evvel İttihat ve Terakki Erkanı müttelik devletlerin şiddet ve hiddetinden korkarak her biri bir külçe altınla diyâr-ı efrencin bir tarafına sıvıştı idi; bunlardan geriye dönenler para yerine göz yaşı döküyorlar ve halkın înesiyle biriken İttihat ve Terakki milyonlarının bir takım "mevhûm" vatan işlerinde sarf edildiğini söylüyorlar. Hep sel akıp kum kalır ve her devir döneminden artakalanlar sefil ve perişan bir halk tabakasıdır. Bu tabaka her defasında biraz daha kabarıyor, biraz daha büyüyor, teâvünden kaçanların dediği gibi memlekette yalnız bu tabaka kalacak ve millî servetin nereye gittiği bir türlü anlaşılacaktır.

Geçenlerde, darüleytâm sergisini dolaşırken bu müessesenin gayûr ve fedakar müdürüyle aramızda cereyan eden bir hasbîhâl esnâsında ir çok hazîn hakikatlere muttali' olmuşum; bunları bir gazete sütunlarında alenen neşretmeyi vicdan-ı ammeye karşı bir hareket telakkî ederim; lakin teşhir edilen eşyanın hala onda biri satılmayan sergi yerinin lisan-ı halî hakikatlerin büyük bir kısmını elîm bir surette faş etmektedir. Bu serginin salonları açıldığı günden beri bomboştur. İstanbul ahalişi hiç değılse bugünkü yarım hayatımı kendilerine medyûn olduğu şehirlerin bize bıraktığı yavrular ne haldedirler? Ne ile meşguldürler? Yaşıyorlar mı? Nasıl yaşıyorlar? Diye bir tecessüs merak sâikasıyla olsun başını bu müesseseden içeriye uzatmak ihtiyacı hissetmiyor; bu şehirde bize yetimlerle muhâcirleri unutturacak derecede kuvvetli bir takım meşguliyetler bulunabileceğine ihtimal vermiyoruz. İstanbul Hükümeti başta olmak üzere bütün İstanbul halkının yegane işi gücü bizce bu millet enkazını "Mevt-i muhakkık"dan kurtarmak gayesine matûf mesâiden ibaret olmalıdır. Zira, Anadolu'da milletin kanı ve canı pahasına, kah siyasetle, kah harple yapılan "Müdâfaa-yı Millîye"te bura hükümeti ve biz ancak umûr-ı hayriye de göstereceğimiz himmet ve gayretle iştirak edebiliriz. Esasen ne bizim için ne hükümet için başka türlü bir faâliyet sarfina imkan yoktur. Darüleytâm müdürü Salahaddin Bey o günkü mülakatımızda demişti ki: "Ermeni hükümeti, bir "Umur-ı

Hayriye" müessesesi haline girdi, işi gücü bıraktı, hep yetimlerle meşgul oluyor ve bu suretle yüz binlerce yetim iâşe ediyor."

Vakıa Ermeniler bu hususta hariçten bol bol muâvenete mazhar olmaktadırlar. Nasranî şefkat, teselli ve himmetini bir ilkbahar yağmuru halinde hep bu milletin üzerine döküyor; bütün Protestan aleminin milyonları muhtelif oluklardan hep Ermeni milletinın teavün kasalarına akmaktadır. Lakin bizde hükümet başta olmak üzere bu merhamet ve şefkatin bir kısmını kendi üzerimize celp etmek için bir çok şeyler yapabiliydik, hayır işlerindeki teşkilatımıza daha muntazam bir şekil de daha kuvvetli bir ruh verebilirdik. Nitekim Amerika muâvenet heyetlerinden biri Müslüman yetimleri için toplanacak meblağın bir mislini vermeye hazır olduğunu müteaddit defalar bildirmiş fakat İstanbul halkından bu hususta hiçbir muavenet görülmediği cihetle bizden bir cevap alamamıştır.

Ekser işlerde olduğu gibi bu teavün ve tesânüd işlerinde de pek geride kaldığımızı itiraf etmek mecburiyetindeyiz. Sokaklarda dolaştırılan kutularla, sahnelerde verilen müsamerelerle, açılan sergilerle ve gazetelerde bir takım suzişli sözler yazmakla halkı teavüne sevk etmenin vereceği netice şimdiye kadar yapılan tecrübelerle sabir olmuştur ki matlûba muvaffak olmaktan çok uzaktır. Bu îâne toplama usulleri iyice hayideleşmiştir; mutlaka birtakım yeni çarelere baş vurmamız lazım geliyor, bu çarelerin de ne gibi şeyler olacağını anlamak için yanı başımızda yaşayan milletlerin bu gibi husûsatta ne suretle hareket ettiklerini görmemiz ve anlamamız kafidir.

nr.9046, 22 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Gösteriş ve Süs

Dün akşam, Veli Efendi koşusundan avdet eden bir arkadaş anlatıyordu :

-Her şeye rağmen, diyordu; biz de Asyaî bir gösteriş var. Örneklerimiz debdebe ve tantanaya, kadınlarımız süse ve şatafata çıldırasıya meclupturlar. Bugün koşu yerinde Şark ile Garp arasındaki fark âdeta gözle görülecek, elle tutulacak derecede zâhir ve ayân idi. Bir tarafta o ne haşmet, o ne azamet, diğer tarafta o ne sadelik, ne tevâzu idi! İsimlerini gazetelerde gördüğümüz zaman bile -bizim üzerimizde neler yapmaya kâdir olduklarını düşünerek- acayip bir haşiyete düştüğümüz o mümessil siyâsiler, o general, o milyoner ecnebîler halkın içinde adeta ahâd-i nastan bir takım kimseler imiş gibi, tavırsız, cakasız dolaşıp duruyorlar veya oturup konuşuyorlardı;

(4 satır sansür)

hele onların kadınlarıyla bizim kadınlarımız arasındaki fark son derece dikkate şayan idi. Ah, bizim kadınlar, bugün anladım ki, bunlar asla giyinmesini bilmiyorlar! Yüzlerimde o ne allık, gözlerinde o ne sürme, üstlerinde o ne rengarenk kumaşlar, o ne cicili bicili, o ne kıvrım kıvrım, dalga dalga şeyler idi. Türbine oturup etrafıma bakmaya başladığım andan itibaren ilk nazar-ı dikkatimi celp eden manzara bunların manzarası oldu. Vakıa adetçe pek azdılar, fakat renkleri, hareketleri, şatafatlarıyla bütün muhiti dolduruyorlardı. Ayaklarında bağlı firaskar potinleriyle, düz renkli ipeksiz çoraplarıyla ve sade, basit keten kostümleriyle ortada dolaşan Frenk kadınları ve hassaten İngilizler güya bu üç dört şarklı prensin hizmetlerini görmeye gelmiş mütevazı cariyelerdi. Hiçbirinin gözlerinde sürmeden, yanaklarında allıktan ve gerdanlarında pudradan eser yoktu, belli ki hepsi de güzelce banyolarını yapmışlar, saçlarını taramışlar ve zinde, tuvâna, ter ü taze buraya eğlenmeye, görmeye, hava almaya...Halbuki bizimkiler, eminim, yalnız kendilerini göstermeye gelmişlerdi; zira her birinin oyuncakçı camekanlarına dizilen alçıdan bebekleri andıran hallerini görüp de bunların o seyr yerindeki sebab-i mevcudiyetleri hakkında böyle bir fikre düşmemek kâbil değildir.”

Hanımlarımıza karşı öteden beri son derece merhametsiz olduğunu bildiğim arkadaşımın sözünü kestim, dedim ki:

“–Hangi kadın, hangi cins kadın, böyle kalabalık yerlerde kendini göstermeyi başkalarını görmeyi tercih etmez? Bahusus koşu yerleri ki Avrupa’da, hassaten Fransa’da adeta bir moda, bir tuvalet ve zarâfet meşheridir. Kadın ve erkeklerin en şıkları en son moda kıyafetleri hep bu gibi seyr ve temâşa meydanlarında neşrederler. Bu adeta “Kurs” eğlencelerinin ananelerinden biridir. Demek ki Veli efendi çayırında da ‘adet ve ananeye en ziyade riâyetkar olanlar bizimkiler imiş; bunda kızacak bir şey yok... memnun olmalı idik...”

Muhâtabım melül melül yüzüme baktı; sonra, birden bire şaka ettiğime zahip olarak gülmeye başladı. Dedi ki:

“–Vallahi, “Longchomps”la Veliefendi çayırını mukâyese etmek hiç hatırıma gelmedi, eğer gelmiş olsa idi bile yine mütesellî olmayacaktım; zira, yaşadığımız memleketi, geçirdiğimiz devirdeki, oradaki ecnebilere karşı olan vaziyetimizi, etrâfımızı muhât olan sefâleti, felâketi düşünecektim ve içimden bütün bu süslenen beylerle hanımefendilere diyecektim ki: “Buraya neden bu alayışlı kıyafetlerle bu muhteşem ve müdebbed tavırlarla geliyorsunuz? Siz ki esir bir memleketin ve her tarafı şerha şerha kanayan mazlûm bir milletin efrâdındansınız. Bu koşuyu tertip edenler gibi bu koşan atların hiçbirisi de sizin değildir. Buradaki bütün sürmesiz gözler sizin halinize hayretle bakıyor bu gözler diyor ki, bu Türkler de ne acayip insanlar! Sanki başlarından hiçbir belâ geçmemiş gibi erkekli dişili iki dirhem bir çekirdek, kırtıp duruyorlar. Sanki ortada bir İzmir hâilesi yokmuş, sanki Bursa kendilerine iâde edilmiş; sanki, şu Veliefendi çayırının beş on kilometre arkasında silah satan askerler bunların öz kardeşleri imiş gibi memnun, müsterih boyalara bulanıyorlar, ipeklere sarınıyorlar ve herkesin yüzüne bir bebek tebessümüyle gülüyorlar!”

“Bu sürmesiz gözler kadınlarımızın üstünden ayrılıp tabileri ve madunları ortasında birer

(1 satır sansür)

diyorlar ki, ne o! Bütün muhâcirleriniz doydu. Bütün yetimleriniz giyindi, bütün memurlarımız ma'âşlarını aldı mı? Mutlaka bunların hepsi oldu; bütün işleriniz yoluna girdi ki kendinizde bu derece azamet ve debdebe ile kurulmak hakkını buluyorsunuz...”

İkinci defa olarak arkadaşımın sözünü kestim. Dedim ki:

“–Sen bir koşudan değil, bir cenâze alayından avdet eden adam gibisin! Bu ne kuvvet, ne kadar asabiyet!

O beni işitmemiş gibi sözüne devam etti :

“–Ben demiyorum ki hepimiz dünyadan elimizi eteğimizi çekip bir köşede ah u vah ile vakit geçirelim. Bilakis, umûmi hayata karışmaya her zamandan ziyade şimdi muhtacız. Lakin halk içine, bâhusus ekserisi ecnebilerden müteşekkil olduğunu bildiğimiz mecmûalara hiç değilse kim olduğumuzu, ne halde bulunduğumuzu hatırlayarak girmeliyiz. Züğürtlüğümüze muvâfik bir tarzda giyinmeliyiz, felaket ve nekbetimizi müdrik olduğumuzu ispat eder bir surette süslenmeliyiz; sadeliğin, iffetin, tevazuunun ve hassaten vakâr ve haysiyetin hududunu asla aşmamalıyız. Zira, bunun haricinde, son derece gülünç olduğumuza şüphe yoktur. Kadınlarımız bilmelidirler ki o allıklarla, o sürmelerle daha güzel değildirler.

(2 satır sansür)

bizim iç yüzümüze herkesten ziyade ecânib vakıadır. Eğer bütün bu gösterişler onlara ise beyhudedir; bize, yani Müslümanlara yani bu memleketin asıl halkına karşı ise hainâne ve zâlimânedir. Zira, bu halk paçavralar içindedir ve her birimizin kalbinde bir şehidin cenâzesi yatıyor. Unutmayalım ki daha dün Sultanahmet meydanında siyah bayraklar altında ağlıyorduk. O günden bu güne kadar ne oldu ki bu yas unutuldu. Yaşı kurumayan o gözlere sürmeler çekildi, takâssı geçmeyen o dudaklara kırmızılar sürüldü? Ve henüz kendi oturduğu eve bile sahip olamayan şu avare Beyefendiler yakalarına beyaz güller taktı?”

nr.9048, 25 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Muharrrik Kuvvetler

Bir Frenk âlimine göre milletlere hâkim olan muharrrik kuvvetlerin en başında vahimeler vardır ve gerek halk kitlelerinin, gerek içtimâî heyetlerin ma'nevî hayatını teşkil eden mefhûmlar herhangi bir alemlî tahkike tahammül edemeyecek derecede vahî ve bâtıldır. Cemiyetleri ne kanun şînâslar, ne içtimâîyatçılar, ne ilm, ne de fikir adamları kurar ve bunların mensup oldukları cemaat üzerindeki tesirleri hemen hemen hiç mesâbesindedir. Fransız ihtilâl-i kebîrinde yetişen o ateşli nazariyecilerin ortaya attıkları düsturlardan ne kaldı? Bu düsturlar kaç sene yaşayabildi? Hepsi de kendi mucitleriyle beraber mahvolup gitti mi?

Bu Frenk âlimi 'inde fikirler ve nazariyeler gibi bazı büyük dehâların tesiri de yoktur. Napoléon Bonaparte Fransız ruhunda neyi değiştirebildi? Diyeceksiniz ki bu geç kalmış Romalı serdâr Fransız milletine destânî bir hız verdi, o ana kadar mahdut nazarlı ihtilâl ru'esasî elinde bir takım sunî ve ölü mefhûmlar için isteksizce dövüşen "Saint Clode"lara nihayetsiz bir şan ve şeref ufku açtı.

(2 satır sansür)

Hangi devirde şan ve şeref için dövüşmüyordular? Bu Korsikalı "Condottiery" olsa da on dördüncü Lui milletinin kalbinde uyuyan eski duyguları uyandırmaktan başka bir şey yapmadı; ondaki en büyük harikuladeliğe başına geçtiği milletin en kuvvetli tarafına hitâp etmesi ve en kuvvetli tarafından yakalaması oldu.

Bazılarının zannettiği gibi dünya yüzünde hiçbir millet bilmeyerek, istemeyerek, körü körüne bir adamın veya bir harbin hükmüne râm olamaz; olsa bile muvakkaten olur. Bu hususta milletlerin cehli ve ilmî mevzu bahis değildir. En iptidâî milletin bile kendine göre bir şu'ûru vardır; mutlaka ne istediğini, ne yaptığını, neyi sevip, neyi sevmediğini bilir; onu sevk ve teşvîk eden vahimeler, hayaller, hisler ve hırslar münevver sınıfın icat ettiği ilmî ve siyasî düsturlardan bin kat daha canlı, bin kat daha kuvvetlidir ve kendi menfa'âtî nokta-yı nazarından kendine daha ziyâde nâfi' dir. Ekser hayvanlar gibi milletler de hayatlarını muhâfaza ve idâme eden düsturları kendi sevâ'ik-i tabiyelerinden çıkarırlar; tabi'atı idare eden

kavânine müşâbih ezeli ve lâ-yetegayyer bir kanun onlara tehlikenin nerede olduğunu ve halâs ve felâhın ne tarafında bulunduğunu bildirir.

Yaşayan şe'niyetlerden ziyade bir takım kitabi hakikatlere inananlar ve kendi fikirlerini milletin hislerinden üstün tutanlar millî hareketlerin manâsını bir türlü anlayamazlar; bunlar için ihtilâller birer cinnet, muhârebeler birer hamâkat eseridir ve en âkil, en hakîm millet daima yerinde sayan veyahut hissedilmeyecek derecede ağır yürüyen âtil bir kitledir.

Abdülhamit-i Sâni devrinin o derin ve durgun sükuneti, bunun içindir ki, bazı zâhir beyinlere bir saadet ve refâhiyet alâmeti şeklinde görünür. Halbuki millet o zaman diri diri gömülü idi ve kendi nefsiyle kendin zehirleyen, kanı içine akan bir idam mahkumu halinde idi. Vaktaki bu muzdarip varlığı boğan ağır baskı kalktı, sanki yerin dibinden güneşe ve aydınlığa doğru gür ve çılgın bir şelale suretinde yeni bir hayat fışkırdı. Nice senelerden beri zorla zapt edilen bu fevriânın mevzûn ve muntazam bir tarzda vuku' bulmamasını isteyenler; amalle aks-'l-amelin ma'kûsen mütenasip olduğunu bilmeyenlerdir. Abdülhamit-i Sâni'nin mazlum istibdâdından sonra derhal 'âkil ve müdebbir bir idârenin tesîsi gayr-ı kâbil idi; millette ki faâliyet ve hareket kuvvetleri lüzumdan fazla zabt ve tazyike marûz kalmıştı, o zabt ve tazyikten kurtulur, kurtulmaz kükremiş aslanlar gibi önlerine ne rast gelirse kırıp geçiren, yıkıp deviren vâsi' ülke içinde alabildiğine koşmaya başladı. Vehle-yi ulâda hepimize dinamik bir hadise gibi görünen ve ahlâki, içtimâî, siyâsi düstûrlara göre akıl ve mantığa hiç uymayan bu hareket hadd-i zâtinde milletin şu'ûrunda canlanan yeni bir hayat kanununun doğuşunu haber veriyordu. Harice ve dahile karşı o tecellüd, o cüret, o cûş u hurûş, bütün mevzu'-ı nizâmâtı alt üst eden o tuğyan hep bu kanunun icâbâtından idi.

Lakin bu kanun ne idi? Neyi emrediyordu? Bu kanun, daha geniş, daima daha geniş nefes almak isteyen millete kendi varlığının enginine atılmayı emrediyordu. Her türlü siyâsi ve millî istiklâlden mahrûm olarak yaşadığı o hudutsuz Osmanlı Saltanatı, işte bunun içindir ki, ona dar geliyordu ve hızına mâni' olan o sun'î devlet müesseselerini birer birer işte bunun için yıkıyordu. Bütün müesseseler onun kendi ruhu, kendi hırsı ve seciyeleri dahilinde ve kendi vesâitiyle inkişâfına ayrı ayrı birer

hâil idi; bunların hiçbirini onun emelinden doğmamış, onun isteği, onun iradesiyle vücûda gelmemiş ve onun reyile teşkil etmemişti.

O müessesâtı doğrudan doğruya millete hiçbir alâkaları olmayan bir takım devlet adamları had-serâne bir tarzda kurmuşlardı.

Elyevm etrâfımızda yıkıldığını hissettiğimiz şeyler işte hep bunlardır. 'Atâlette bereket umanlar ve her şeyi hal-i asliyesinde bırakmak taraftarı olanlar nihâyet memleketimizde de işlemeye başlayan muharrik kuvvetler de mu'ellem bir tahripkarlık buluyorlar ve "Aman, bitiyoruz, mahvoluyoruz." Diye feryat ediyorlar, fakat her eski şeyin bittiği noktada bir yeni şeyin başladığını anlamıyorlar.

nr.9049, 25 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Bazı Acı Hakikatler

Türk ülkesi, son zamanlarda her tarafından tutuşmuş bir ev haline girdi.

(3 satır sansür)

şimal milletlerin ve şimali harsın ateşin taraftarlarından bir Fransız içtimâiyatçısı vardır ki, bundan yirmi beş sene evvel yazdığı bir kitabında Türk milletinin giriftâr olduğu bugünkü felâketi tarîf eder; der ki:

“Asya steplerinden gelen ve Avrupa'nın bir kısmına müstevli olan bu millet (yani biz) yakın zamanda yine o steplere dönecektir. Zira, tarihî ve coğrafi mukadderât bunu icâp ediyor.

Kavimler doğdukları yerde ölürler; dağlardan inenler mutlaka dağa, sahillerden çıkanlar mutlaka sahillere, ormanlardan gelenler mutlaka ormanlara döneceklerdir.

“Türkler steplerde yetişmiş göçebe bir kavimdir ve hazarî bir hale gelmesi ihtimal haricindedir. Hayatının sonuna kadar onu bekleyen âkîbet muhâceret daima muhâcerettir ve muhâceret esasen son Rus-Türk muhârebelerden sonra gergi gibi başlamıştır; pek yakın bir âtîde göreceğiz ki Türkler Rumeli'nin sâir yerlerinden de çekilecekler ve nihâyet günün birinde kiminin elinde bir ibrik, kiminin elinde bir leğen, kadınların çocukları sırtlarında ve erkeklerin hasırları koltuklarının altında, sefil ve perîşân bir kâfile halinde, İstanbul'daki Sarayburnu'ndan Üsküdar'a geçeceklerdir.”

Fransız içtimâiyatçısının Türk muhacereti vukuundan evvel tasvîr eden bu satırları bundan daha uzun ve daha tumturaklıdır; ne yazık ki kitap yanımda yok ve okuyalı hayli zaman oluyor. Evet, bu kitabı bundan tamam on iki sene evvel okumuştum ve hiddetle gülerek odamın bir köşesine fırlatmışım. O zaman Türkiye'nin Avrupaî kısmı Akdeniz'in üçte birini kucaklayan kalın bir kol halinde tâ Bosna'ya kadar uzanıyordu. O zaman Selanik'in henüz “Mehd-i hürriyet”di ve manastır da henüz merhûm Niyâzi'nin kemiği dolaşmakta idi. Garp alemlerine ve

garp alemine karşı beslediğim bütün itimâda rağmen içimden demiştim ki:“Bed-hâh adam, hayır, bu dediklerinin hiçbiri olmayacak hiç biri...”

Lakin, heyhât, o seneleri takip eden vakâyı pek elim bir surette bana bu iddiamda ne kadar yanılmış olduğumu ispat etti. Hakikaten Balkan Harbini müteâkip Rumeli’nden gelen muhâcir kâfileleri tıpkı o meşûm adamın haber verdiği ve tasvîr ettiği şekil ve heyette idi. Evet, kadınlar görüyordum ki sırtlarında çocuklarını taşıyorlardı; evet, erkekler görüyordum ki ellerinde birer ibrik kollarının altında birer eski hasırlarla Rumeli sahillerinden Anadolu sahillerine geçmeye çalışıyordu. Ve nihayeti gelmeyen sıra sıra öküz arabaları İstanbul sokaklarında bir yangından çıkarılmış eşya gibi Rumeli’nin enkâzını taşıyordu.

Bu fâcianın üzerinden üç dört yıl ya geçti ya geçmedi, Harb-i Umûmî esnasında kah şu cephede kah bu cephede vukû bulan hezimetleri, daha bunun gibi bir çok muhâceretler takip etti ve nihayet mütârekeden sonra meşûm ağızlı Frenk ‘âliminin bile tasvîr edemeyeceği bir surette yer yüzünde yegane melce’imiz olan Anadolu yani Asya bile bizim için bir hicret ve gurbet diyarı olmaya başladı.

Evet, o Frenk aliminin bile tasvîr edemeyeceği bir surette...Şimdi onun ne kadar eksik söylemiş olduğunu düşünüyorum ve bir zamanlar beni o derece kızdıran kitabımı bize ait sayfalarında hakikatin pek çok dünde kalan o zâlimâne tasvirleri bir daha okumak istiyorum. Ta ki “Türkler geldikleri yere, yani Asya’nın steplerine döneceklerdir.” cümlesinin nihâyetine, “Hatta steplere bile dönemeyeceklerdir, hatta Asya’da bile barınamayacaklardır, her tarafından ateşle ihata edileceklerdir, nereye başvursalar bir tehlike ile karşılaşacaklardır.” Sözlerini ilave edeyim.

Evet, bu aziz vatan her tarafından tutuşmuş bir eve benziyor. Bir ev ki kapılarını kilitlenmişlerdir. Pencerelelerini örtülmüşlerdir ve içinde kıvrana kıvrana, çırpına çırpına yanarak feryat ve figânı işitilmesin diye etrafını tahliye etmişlerdir. Lakin şu mehib nekbet ve felâket anında hepimiz bilmeliyiz ki, bu yangın bir kaza neticesinde, bir hata yüzünden zuhûr etmemiş ve ancak mâhiyet ve hüviyetleri malûm bazı kundakçılar tarafından ikâ olunmuştur. Makalemin iddiasından biri

birçok defa zikrettiğim Fransız müellifi bu gün başımıza gelenleri bundan yirmi beş sene evvel haber vermekle bir kehânet yapmış olmuyor, ancak bütün

(8 satır sansür)

bizim hatamız, bizim gafletimiz şundadır ki, bütün bu sözlere zerre kadar ehemmiyet vermedik, bütün beliren alâmetler önünde gözlerimizi kapadık ve kah kendi tâli'mize, kah onların hüsn-i niyetine lüzumundan fazla itimat ettik ve bugünkü millî müdafaayı tâ o zamanlarda temine çalışmadık.

Onların hüsn-i niyetine... Aramızda hala buna inanan sade-diller vardır. Bunlar yanan evin yine kundakçılar tarafından söndürülebileceğine kânidirler. Yalvaralım, uyuşalım; diyorlar; kime yalvaralım? Kiminle uyuşalım? Bizi tamamen mahvetmek için senelerden beri her vasıtayı mubâh telakkî eyleyen ve zulm ve intikâm hisleri günden güne daha ziyâde alevlenen o insafsızlar, o merhametsizler mi? Heyhât, ne zann, ne bâtil zann!

nr.9052, 28 Mayıs 1922

Tahassüs ve Tefekkür Bayramda Duyulan Şeyler

Bayram günü, arkada bıraktığımız Ramazanı düşünürsek hüzünleniriz; o Ramazan ki kıymetini, kadrini ve nasıl gelip geçtiğini bilmeden; hiçbir gününden, hiçbir saatinden lazım geldiği gibi istifade edemedik. İbadetlerimiz yarım, dua ve münâcâtlarımız nakıs, nedâmetsiz, muvakkat sevaplarımız meşkuk kaldı. Ve pek gûfrânına kanamadık.

Her yıl “Şehr-i Siyâm” gelir gelmez, zan ederim ki, İslâm aleminde yeni bir güneş, yeni bir halâs ve ikbâl güneşi doğacak, kalp ve vicdânımızda yeni bir intibah hâsıl olacak ve ma‘âbidimiz coşkun bir hidâyet nehrinin membaı haline girecektir. Vaktaki bunların hiçbiri olmaz, vaktaki başımız üzerinde her zaman ki dalâlet, her zaman ki ye’s ve elem bulutuyla, kalp ve vicdânımızda aynı zulmet ve ‘akâmetle, kulaklarımızda otuz gün dinlediğiniz bir sürü cahilâne vaaz ve nasihatlerin ‘aks-i sedasıyla yorgun ve bezgin bir halde bayrama vâsıl oluruz, büyük bir saâdet fırsatı kayıp etmiş avareler gibi ne yapacağımızı bilemeyiz ve yeniden Ramazanın hasretini çekmeye başlarız. Halbuki daha dün, son gününü idrâk ettiğimiz bir mübarek ay, birden bire on iki aylık bir zaman mesâfesi arkasında sabr ve tahammülümüzü kıran bir uzaklıkla birden uzaklaşverdi ve bütün bir sene, bütün bir senelik azap ve intizâr devri gözümüz önünde bin türlü mehâlikle dolu bir uçurum gibi açılıverdi.

Bin türlü mehâlikle... Evet, kim bilir, bütün bir sene içinde daha ne günahlar işleyeceğiz; ne delâletlere sapacağız, ne kadar levs ve mu‘âsi ile alûde kalacağız ve bütün bunların neticesi olan nice alam ve ekdârla, nice nekbet ve felâketle karşılaşacağız!

Bu acı hakikati yalnız çocuklar hissetmez. Onun içindir ki bayram en ziyade çocukların günüdür. Onlar giyinirler, onlar süslenirler onlar sevinip gezinirler. Davullar onlar için, şekerlemeler onlar içindir. Zira, hiçbirinin ne gidenden ne gelenden, ne de gelecekten haberi vardır.

Lakin bayram günleri benim hüznümü arttıran şeylerden biri de çocukların, mini mini Müslüman yavrularının bu gafilâne inşirâhları, bu fâni saâdetleridir. Onlar bu gülüp oynayışlarının bu giyinip süslenişlerinin pahasına ne kadar sıkıntı, ne kadar zahmet mukâbilinde hâsıl olduğunu bilemiyorlar ve bu zahmetin yükü altında çökmüş duran ana ve babalarının hazîn manzarası karşısında kırlangıçlar gibi cıvıldıyorlar, uçuşuyorlar; bu küçücük mahlukların içlerinde bitmez tükenmez bir bahar var. Bir bahar ki yalnız kendilerine mahsûstur, yalnız kendilerine kalıyor ve bize sirâyet edemiyor. Zira, biz o nesildeniz ki gönlü şevk ve inşirâha artık ebediyen kapanmıştır, dudakları birtakım muzlim sırların anahtarıyla kilitlenmiştir ve nekbet lokması bir demir gülle gibi kursağına oturmuştur.

Bayram günü sevenen çocuklardır, dedim. Fakat acaba bu sevinç bir bütün çocuklara şamil midir? Âcaba muhâcir çocukları ve şehit çocukları diğerleri gibi ve aynı derecede bayram edebiliyorlar mı? Bu tüyler ürpertici bir sualdir. Hiçbirimizin bu elim sırrı karıştırmaya tahammülü yoktur. Bir bayram gününde bir yetimin kalbi nasıl şeydir? Ne duyar? Nasıl bir heyecan ile çarpar? Bunu ne kadar bîtaraf , ne kadar duygusuz olursa olsun hiçbir psikolociyâ mütehassısı tahfîle kâdir değildir. Ben onların yüzüne bile dikkatle bakamıyorum; sanıyorum ki bahtın, kara bahtın mahûf, mehib sakar eli bu masûm çehrelerinde bir onulmaz yara açmıştır. O berrak gözleri baş döndürücü bir uçurum gibi çukurlaştırılmıştır. Sanıyorum ki, her bir yönetimin açılıp kapanan ağzı içinden yarım milyon şehidin sessiz bir vaveyla hâline girmiş ah ve vahı çıkıyor.

Eğer vatan necât ve halâsa ermiş olsaydı, belki bu yetimler bize bu derece mu'ellem görünmeyeceklerdi; belki o zaman bu küçücük yavruların sesinde Bâki'nin terennüm ettiği "Sigare velvelesi"nin cuşişli ahengini duyacaktık ve onların başını bir büyük zaferi tebşir eden bir mübârek tabl gibi, hürmet ve gurur ile göğsümüzün üstüne basacaktık. Şimdi ise, bu yetimler, bize ber-heva olan ümitlerimizi, boşa giden emeklerimizi ve nafîle yere akan kanlarımızı hatırlattığı için huzurlarında iki kat azap duyuyoruz.

Bu azaptan kurtulmanın bir çaresi var mıydı? Bu azaptan kurtulmanın yegane çaresi onlara, kendi çocuklarımızın sevincini temin eden şeylerin hiç değilse yarısını

vermekti. Kendi çocuklarımıza ipekli fistanlar mı yaptırıyorduk, bu yıl 'âdi bezden entariler giydirecektik ve ayaklarına geçirdiğimiz kunduraların altı liralığından vazgeçip üç liralığını alacaktık; onlara müteaddit ve mütenevvi' oyuncaklar yerine bir tane oyuncak verecektik ve yiyecekleri şekerlemelerin miktarını asgari dereceye indirecektik. Tabi ki bütün bu tasarruflarımızdan arta kalan şeylerle, bizim için kendi çocuklarımızdan daha mukaddes olması lazım gelen şehit yavrularının imdadına yetişebilelim.

Lakin bunu, geçen seneler gibi, bu sene de, hiçbirimiz düşünmedik; bu çare geçen seneler gibi bu sene de hiçbirimizin hatırına gelmedi. Onun içindir ki bu bayramı da diğer bayramlar gibi gamla, kederle geçireceğiz. Ne yediğimiz şekerin tadını, ne işittiğimiz davulun neşvesini duyacağız. Kendi çocuklarımızın cuşışı bizi muzdarip edecek zira, düşüneceğiz ki bu çocuklar gülerken, öbür çocuklar ağlıyor, bu çocuklar yerken diğer çocuklar aç dolaşiyor.

Arkamızda gufranına kanamadığımız ramazan, önümüzde on iki aylık bir intizar ve hasret yılı, etrafımızda gözyaşları hiç dinmeyen muhâcir ve şehit evlatlarıyla bu harâp vatanın üstünde bizim için şefkat ve ferâgatten başka saâdet ve rahat imkanı kalmamıştır. Şefkat ve ferâgat! Ah, bu lem'ayı hod-binlik ve hod-endişelik denilen muzlim zindan içinde mahpus kalanları nasıl isâl etmeli? Bunlara nasıl anlatmalı ki saâdet ve şetaretin yegane membaı vicdanımızın, ezeli rûkûdunu tanzir eden sükûnet ve istirâhatındadır. Vicdani rahat olmayanlara dünyanın bütün servet ve sââmânî bir an için huzur ve server bahş etmez.

(17 satır sansür?)

nr.9053, 29 Mayıs 1922

Müşâhede ve Mülâhaza Milliyet Meselesi mi? Din Davası mı?

Son günlerde, Avrupa'nın iktisâden ihyâsı maksadıyla toplanan Cenevre Konferansı meydana yeni yeni ihtilâflar çıkarmaktan başka bir şeye yaramadı. Bu konferanstan Rusya, her zamandan ziyade itilâf-giriz, Almanya daha mütemerrid, Fransa daha nâhoşnut ve diğer bütün küçük devletler eskisine nispeten daha çok Ümitsiz ve ayr-i memnun çıktılar. Bu konferansta bundan evvelki konferanslar gibi yalnız bir şeyi ispat etti: "Gemisini kurtaran kaptandır?" hakikatini...Biz bu hakikatin ışığında milletler arasında tesisi arzu edilen tesanüt ve te'âvun düsturlarının bir kere daha suya düştüğünü görüyoruz. Her halde bu âkıbet karşısında y'es ve elem duyacak olanlar biz değiliz. Zira Cenevre Konferansının akdi esnasında hâkim olan zihniyet bize bir kere daha ispat etti ki bizim alemimizle onların alemi arasında, yalnız ahlâki ve dini değil, aynı zamanda iktisâdiyat nokta-yı nazarından da derin bir uçurum varmış, bu uçurum adeta iki küreyi bir birinden ayıran bu'd ve mesafe kadar gayr-ı kâbil-i mürurdur.

Biz ve onlar diyorum; bizden maksadım nedir, onlar demekle kimleri kast ediyorum? Bunu izâh etmek hayli müşküldür. Vakıa Cenevre Konferansı toplanmazdan bir kaç gün evvel bizim de oraya davet edilmemiz için tarafımızdan vuku bulan bir mürâcaatta "Siz Asyâîsiniz, biz ise bir Avrupa meselesinin halli için toplandık!" Cevabı verilmişti ve bu hatta henüz saf-derûnluğunu muhâfaza eden diplomatlarımızdan biri bu cevabı cerh etmek maksadıyla bizim de Avrupaî bir millet olduğumuzu ispata kalkışmıştı. Halbuki böyle bir münâkaşaya hiç hâcet yoktu, biz o konferansa Japonya ve Gürcistan gibi Asyâî bir millet sıfatıyla da gidebilirdik; zira, Avrupa devletlerinin bizi kendilerinden uzak bulundurmak istemelerinin asıl sebebi böyle coğrafi bir ayrılıktan neşet etmiyordu; hakikati neden saklamalı? Bizim Cenevre Konferansına kabul edilmeyişimizin yegane sırrı Müslüman oluşumuzdur. Yoksa Avrupa ile Asya ortasındaki en mühim ticaret yolları üstünde birleşmiş bulunan Türk milletinin böyle bir iktisâdi konferansa iştirakından daha tabii ve hatta daha lüzumlu bir şey tasavvur olunamazdı.

(6 satır sansür)

İnsanların akıl ve mantıktan ziyade bir takım ırsî heyecanlar ve bir takım muzlim vahimeler elinde esir olduğunu iddia edenler gittikçe hak kazanmaktadırlar. Filvaki, insanlar gayr-i şu'ûrî duygularının o kadar esiridirler ki, ekseriya hayati menfaatlerini unutacak ve eski Türkçe bir ta'bire göre "Bir pire için yorgan" yakacak derecede esir-i gaflet gösterirler.

(8 satır sansür)

Dünkü İstanbul gazeteleri Roma'dan "Bosfor" unvanlı Yunan gazetesine verilen şu havâdisi naklettiler:

"Papa on birinci Pol Vatikanın "Beladur" avlusunda içtimâ eden Fransız Katolik kongresine mensup yirmi bin kişilik bir amâ'at huzurunda şâyân-ı dikkat bir nutuk irâd etmiş ve bilhassa demiştir ki: "1571 senesinde (Don Juan d'Autrich) in kumandası altında (Leyante)ye giderek orada barbarlara karşı parlak bir zafer kazanan Hıristiyan filolarının sene-yi devriye-yi hareketi münâsebetiyle bütün cihan Hıristiyanlarının toplanmış olduklarını görmekle bahtiyarım. Bugün aynı barbarlığa karşı mücadele etmekte olan Hıristiyanlar için dua edelim."

(30 satır sansür)

Hâmiş

Kari'lerimizden bazıları geçenlerde "Bazı Acı Hakikatler" serlevhası altında intişâr eden makalemde bahsettiğim Fransız içtimâiyâtçısıyla bunun eseri hakkında benden malumat istiyorlar. Bu içtimâiyâtçının adı "Edmond de Mévlén"dir ve eserinin unvânı (Comment la route eréc le type social)dır. Bize taalluk eden mebahisin iki ciltten müteşekkil olan bu eserin hangi kısmında olduğunu hatırlamıyorum.

nr. 9056, 3 Haziran 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Nankör Misafir

Bizim hakkımızı müdafaadan hiç yorulmayan “Tan” gazetesi bir ay içinde üçüncü defa olarak Anadolu’da ikâ edildiği söylenen muhayyel Türk mezâlimine mukâbil yine aynı topraklarda her gün herkesin görüp öğrenmekte olduğu Yunan mezâlimini tahkik etmek lüzumuna dair neşriyatta bulundu. Lakin her biri mantık, akl-ı selim, irfân, zeka, nasfet ve bela’at nokta-yı nazarından ayrı ayrı birer şaheser olan bu neşriyât, mevzunun mahâbet ve ehemmiyetine layık bir aks-i seda hâsıl edemiyor. (sansür) halbuki, Anadolu’dan kovulan ma’hûd Amerikalının müfteri sesi bir anda bütün dünyayı kaplayıverdi idi; o kadar ki son zamanlarda bizim için gittikçe açık havayı gösteren siyâset ibresi birden bire düşmeye ve bizi ufak bir fırtına ile tehlide başladı. (sansür) ki o millet yeni bir hayata mazhar olmuştur ateş arasında döküle döküle çelikten daha mukavim bir rasâfet kesb etmiştir ve hassaten kendi hakkından, kendi kuvvetinden başka hiç bir şeye güvenmemeyi öğrenmiştir. Böyle zinde ve şuûrlu bir varlığın etrafında icat edilen yaygaraların onu takip ettiği doğru yoldan şaştırmayacağına (sansür) bu küçücük mevceler lazım gelen sabır ve teenni ile göğüs gereceğine şüphe yoktur. Binaenaleyh, Anadolu’dan kovulan ma’hûd Amerikalının Velvelesi bizi asla ürkütmemiş ve tarafımızdan çoktan beri alıştığımız hadiselerden biri gibi telakki edilmiştir. (sansür) Nitekim bir anda kürre-yi arzı ihâta eden telgraf tellerinin hepsini birden ihtizaza getiren o masnu’ mezâlim raporu bu itibâr iledir ki medeni alemin hiç bir tarafında hiç bir kalbi titremedi. (sansür) Bununla beraber bu hadise Anadolu için bir ders-i ibret olmalıdır. Son zamanlarda, kutsiyet ve kuvvetinin hiç değilse üçte birini uzlet ve tecridinden olan bu muhabbetli mücahit diyârına lüzumundan fazla ecnebi girip çıkmaya başladı. (sansür) Ekserisi dostluk ve insaniyet kisvesine bürünen bu adamlar için Anadolu daima mükerrerem ve misâfirperverdir; ben Anadolu’da bulunduğum müddetçe bunlara ne kadar nezâketle muâmele edildiğini yakından gördüm; her arzuları yerine getiriliyor, bir dedikleri iki olmuyordu. Bir taraftan hayat ve memât mücadelesiyle meşgulken diğer taraftan bu hüviyeti meşuk za’irlerin izâzıyla meşgul olan Ankara hükümetinin bu halinde büyük bir asalet bulmamak mümkün değildir; fakat bu asaleti suiistimal edenlere karşı daima aynı tavır ve edayı muhâfaza etmenin de pek âkılâne bir hareket olmadığını itirâf etmek lazım gelir.

Öteden beri bizim en zayıf taraflarımızdan birisi memleketimize gelen ecnebilere karşı gösterdiğimiz ferd-i nezâkettir. Tabiatımızda meknûz olan saffet ve samimiyete mağlup olarak bunlara derhal evimizin kapıları gibi kalbimizin esrarını da açıyoruz; bazen kendi boğazımızdan kesip bunlara yediriyoruz ve kendimiz kuru tahta üstünde yatıp en rahat sedirlerimizi onların istirahatına vakfediyoruz. (sansür)

Ankara hükümetinin temsil ettiği genç, mağrur ve müstakil Türklük artık bu gülünç teâmüllere boyun eğemez. (sansür); isteriz ki hiç değilse kendi memleketimizde ve kendi evimizde; efendiliğimizi, rahat ve haysiyetimizi ihlâl eden hadiselerden masûn kalalım. (sansür)

Türkler fitreten ecânibginiz değillerdir. Fakat, bir çok acı tecrübeler onlarda böyle bir halet-i ruhiyenin tekevvününe sebep olmuştur ve bunu saklamaya artık lüzum kalmamıştır. (sansür) Anadolu her şeyden evvel bir müdafaayı hayat mücadelesi içindedir ve bunun devamı müddetince diğer bir çok mahrumiyetler gibi buna da katlanmaya mecburdur. Bizce her şeyden evvel bu muazzam milliyet mücâhedesini yolunda kanını ve terini dökenlerin daimi bir saburetle destanî bir hava içinde yaşamaları bu havanın ciyadetini ihlâl edecek her hangi bir arızadan masun bulunmaları lazımdır. Bundan ötesi hep sonra düşünülecek, sonra yapılacak şeylerdir.

nr. 9057, 4 Haziran 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Unutulan Esirler

Geçenlerde “Ümit” vapuruyla gelen esirlerimizin son esir kafilesi olduğunu zannedenler yanılıyorlar. Vakıa bunlar kürre-yi arzın ötesinde berisinde bıraktığımız Türk askerlerinin en çok zahmet ve ıstırap çekenlerindendir. Senelerce Sibiryâ’da süründüler; Sibiryâ ki Ruslar için bile bir menfâ ve ölüm diyârıdır; arada aylarca aç kaldılar, çıplak dolaştılar. Büyük bir ihtilalin kan ve ateş dalgaları içinde denize düşen tahta parçaları gibi oradan buraya, buradan oraya sürüklenip durdular. Neden sonra bir ecnebi vapuru onları Akdeniz’e kadar getirdi. Fakat bu seyahatin ne mü’ellim safhaları vardır. Bu Akdeniz’e kadar geliş ne tüyler ürpertici mahâllik ve mesâ’ibden sonra vuku buldu, bu biçare Türk askerleri ne kadar zaman aç kalarak yol yürüdüler; kaç çöl, kaç dağ, kaç vadi ve ova kât’ ettiler; kaç gece soğuktan titrediler ve kaç gün güneş altında yandılar; bütün bunları bilmiyoruz. Yalnız Akdeniz’e tam anavatana yaklaşacakları anda önlerine çıkan hain hâilin arkasından aylarca ne kadar hasret ne kadar mahrumiyet çektiklerini pek yakından biliyoruz. “Ümit” vapurunun buradaki tevkifi esnasında kendilerini gidip ziyaret edenler, her birinin yüzünde ayrı bir ıstırap ve meşakkat nikâbının feci belâgatını gördüler ve bundan üç dört yıl evvel aramızdan ayrıлып giden o genç ve ten-dürüst yiğitlerin bize ne halde avdet ettiğine şaştilar.

Bereket versin ki bu gam ve garabet kafilesinin büyük bir kısmı İstanbul’a çıkmaksızın doğrudan doğruya Anadolu’ya gitti. Zira, İstanbul onlar için ayrı bir darü’l gazab olacaktı. Henüz kurumayan gözleri yeniden yaşlarla dolacaktı, kalplerine derin bir ümitsizlik çökecekti; her büyük binasının üstünde bir ecnebi bayrağı sallanan bu Türk payitahtında senelerce çekilen muzâhimin acısını iki kat duyacaklardı; her ne tarafa baksalar yürekleri sızlayacaktı, içlerinden diyeceklerdi ki: “Biz, bu akıbet için mi evlerimizi, barklarımızı, karılarımızı, çocuklarımızı, ana ve babalarımızı terk ettik! Kafkas dağlarının buzlarında dövüşmeye gittik! Çarlık Rusya’sının dişlek çarkı arasında senelerce işkencelerin envâ’ına göğüs gerdik? Hep bunlar günün birinde vatanın kalp-gahına düşman bayraklarının dikildiğini görmek için mi idi?”

Ve gönüllerindeki vatana kavuşmak şururuna inkisâr-ı hayâl denilen felâketin zehri karışacaktı; o zaman, bu yavrucaklar mutlaka tekrar Sibiryâ'ya dönmeyi düşüneceklerdi. Bereket versin ki, girmeden geçtiler, vatanın hür ve müstakil topraklarına doğru gittiler, bunların alâm ve ıstırâbını yalnız oranın havası teskin edebilir. Vefâlî nişanlılar oradadır, müşfik analar orada göz yaşları döküyor ve perişan saçlı çocuklar babalarını orada bekliyor. Burada ise kimseler kalmadı, kalanlar da kendileri gibi bir sürü esirdir. Ne ağlamaya, ne gülmeye kâdir olamayan bir sürü esir ki sabah akşam zincirlerini tutanların ellerini öpmekle mükelleftir ve Garptan gelen kardeşlerinin boynuna atılmak ihtiyacını tatmine koşamayacak derece azm ve azâdeden mahrumdur. "Ümit" vapurundaki esirlerimiz hakkında bu hazin şeyleri düşündüğüm esnâdadır ki, yanıma Dağistanlı olduğunu söyleyen bir zat geldi, dedi ki:

"Sizin Varşova'da üç yüzü mütecâviz esir askerleriniz var!"

Varşova'da mı? Nasıl? Hiç bilmiyordum. Mutlaka benim gibi bir çok vatandaş da Varşova'daki bu üç yüz Garbzede Türkün mevcudiyetinden bihaberdir. Dağistanlı zat sözüne devam etti:

"Ben orada, on seneden beri ticaretle meşguldüm, dedi; Versay muâhedesi akd edilirken evvelce Alman ordusuna karışmış bu üç yüz Türk Lehistan arazisinde kaldı. O zamandan beri kendilerini arayıp soran olmadı, ben kendilerine elimden gelen muâvenette bulundum ve hâlâda bulunmaktayım. Esasen buraya gelişimin sebeplerinden biri de onların İstanbul'a naklini temin edebilmektir. Bu hususta bir aydan beri gerek hükümete ve gerek Hilâl-i Ahmer'e bir çok mürâcaatlarda bulunuyorum ve zan ederim ki muvaffak olmak üzereyim. Vakıa Varşova'da unutilan bu üç yüz Türkün hâlinde mucib-i şikâyet bir şey yoktur. Polonya hükümeti bunlara iyi bakıyor; hepsi kendileri için inşâ edilmiş bir takım barakalarda oturuyorlar ve ufak bir ücret mukâbilinde çalıştırılıyorlar. Ayrıca ekmek ta'ayyunları da vardır. Lakin bu vaziyetin daha uzun müddet devamı câiz değildir. Ne kadar olsa hâl-i esârettedirler ve memleketlerine avdet etmek istiyorlar."

Bu zavallı unutulmuş Türk askerlerinin bir Polonyalı şairin sözü yerine gelsin diye atlarını "Vistol" nehrinde sulamaya giden süvarilerin bakiyyet-üs-süyufu

olduğuna Őpne var mıdır? Kim derdi ki Enver Paşa'nın Galiçya cephesi günün birinde böyle Varşova Şehri civarında tahta barakalara sığınmış uç yüz kişilik esir kümesi haline girecekler?

Umm mütarekeyi müteakip her millet kendine ait olan facyi sahifelerini kapadı; fakat bizimkiler henüz taze yaralar gibi aşık duruyor ve mütemadiyen işliyor. Hepimiz hala daimi bir surette o mazlum "Harb-i Umm" havası iÇinde yaşıyoruz; öyle ki hiÇ birimiz bir tesviye-yi hesap devri geldiğinin farkında bile değiliz.

(6 satır sansür)

Varşova'da uç yüz Türk esirin unutulup kalmış olmasını itirf etmek bile bize son derecede mucib-i ar ve hicap geliyor. Düşünmeli ki, bu uç yüz kişiyi bize hatırlatan ve bunların őkemekte olduğu gurbet meŐakkatlerine bir nihayet vermek işin uğraşan kimse ırken ve dinen değilse bile herhalde millyetŐe bize bir dereceye kadar yabancı olan bir sahib-i hayrdır. Mütarekeden sonra kimi ticaret işin, kimi bir takım ocukŐa siysi teşebbüsler maksadıyla Lehistan'dan gelip geÇen Türklerin hiÇ biri bize bu mill facia'dan bahs bile etmedi. Lakaydın bu derecesine nasıl bir isim vereŐeđimizi bilemiyoruz.

nr. 9058, 5 Haziran 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Hâlâ O

“Tevhid-i Efkâr” gazetesiyile “Akşam” refikimiz arasında Enver Paşa yüzünden bir münâkaşa çıktı. Hangi Enver Paşa mı? Neden mi? diye soracaksınız? Hakikaten bu damdan düşer gibi bir hadise oldu. İstanbul halkı Enver Paşa’yı çoktan unutmuş ve Enver Paşa bir daha dönmemek üzere İstanbul’dan uzaklaşmıştı. Birden bire hangi rüzgar bu ismi ve bu esrarengiz şahsîyeti yeniden bu muhitin havasında dalgalandırdı? Yeniden onun kahramanlığı, fazileti, kudreti, zaafi veya fazâhatı mevzubahis olmaya başladı. Kendisi Falih Rıfkı Bey’in dediği gibi kah havalarda uçuyor, kah sularda yüzüyor, kah dağlardan aşıyor, kah çöllere dalıyor, fakat adı hala burada dolaşüyor, burası ki derdi başından aşmış bir memlekettir. Düşmanlarını şöyle dursun, dostlarını bile hatırlamaya vakti yoktur. Açlık, sefâlet, ümitsizlik, perişânlık içindedir. Buradakiler o haris, beyinsiz ve züppe zâbitin hayaletinin dolaşmasına bile yer kalmamıştır ve onun aleyhinde bulunmak da lehinde bulunmak kadar aykırı bir keyfiyet olmaya başlamıştır.

Evet, aleyhinde bulunmak da lehinde bulunmak kadar... Zira her şeyden evvel bu ufuneti karıştırmamak lazımdır. Fransızlar Nopoéon Bonaparte’ın bakiye-yi azâmeti “Saint Helen” odasından Paris’e naklettikleri vakit “La Martin” evinin penceresinden halka şöyle bağıyordu:

“Fransa’nın ortasında bu menhûs adamın kemiklerini yine neden şakırdatıyorsunuz? Bu haile-engiz komedyayı oynamadan maksadınız nedir? Etinden, canından, zeka ve uzletinden haberi olmayan bir adamın kemiklerinden mi medet umuyorsunuz?

Bazı vakanüvisler ateşin hatibin bu tevbihi karşısında cenaze alayını teşkil eden halktan bir çoğunun kemâl-i hicap ile dağılıp kaçıştıklarını söylüyor.

Enver Paşa ki tâli’i bir Napolyon olmak için bir saltanat bahşetti, yine bir şey olamadı; beş yüz bin kişilik şehit yığınları üstünde yükselmek istedi; yine yükselemedi. Daima gülünç ve küçük bir şahsîyet olarak kaldı. O kadar ki sade-dil

bir gencin hayret ve takdir ile anlata anlata bitiremediği bütün o tayyâre kazâlarına, otomobil cevelanlarına, denizaltı seyahatlerine, çöl seferlerine rağmen hala bize aynı küçüklük ve aynı gülünçlükle görünmekten kurtulamıyor, fakat Napoléon'un kemikleri gibi ikide birde buraya nakledilmek istenen şöhreti daimi bir nifak unsuru olmaktan da hâli kalamıyor. Acaba bunun sebebi nedir? Kendisi o kadar fâni, hiç ve âdi olan bu adamın meselesi her açılıp kapanışında neden bu kadar mühim ve mu'zil bir hadise teşkil etmekte ber-devamdır? Bir millete büyük adamları çoğa mal oluyorlar, derler. Enver Paşa büyük bir adam değil ki başımızda ağrısı bu kadar uzun sürsün!

Bununla beraber hakikat-i hâl bizim bu mütalaamızın tekzip eden bir mahiyettedir. Gelibolu'nun o acemi sevkıyatçısı ve (Sarıkamış)ın o câhil kumandanı, içinde bulunduğumuz bu müheyyiç vatan mehvâsının gürültüleri arasında yine kendisinden bahsettiriyor. Ne yaptı? Ne yapıyor? Ne yapacak? Bir İzmir'i Edirne'yi, Bursa'yi; Eskişehir'in yakasında dövüşenleri unutup birbirimize bunu soruyoruz; birbirimize bundan haber veriyoruz.

Alınan haberlere göre kah hayrete, kah havfa, hatta "Tevhid-i Efkâr"da hatıralarını yazan sade-dil genç gibi vecd ve cuşışlere düşüyoruz. Bütün bunlar bize ispat ediyor ki Enver Paşa'da her bayağılığına rağmen yine harikulade bir şey vardır. Selanik ve Manastır havalisinde kopan askeri ihtilâl ile yakından alâkadar olanlar, derler ki Enver Paşa bu ihtilâlin en mühim rolünü oynayanlardan biri değildir.

Trablusgarb müdâfaasına iştirâk edenler söylerler ki bu müdâfaa harbini yapanların en cesuru Enver Paşa değildir; buna rağmen Enver Paşa hem hürriyet kahramanı, hem Trablusgarb müdâfi'unvanlarını ihrâz etmiş ve bu iki hadisenin en mühim âmillerini gölgede bırakmıştır. Bu adam bu şuleyi ruhundan mı, kalbinden mi, vicdânından mı, zekâsından mı, seciyesinden mi alıyor? Hayır, hiçbirinden değil...Kemal-i katiyetle iddia edebiliriz ki o bu şu'leyi hiç bir zaman kendisinden almadı, bu şule ona etrâfındaki adamların bahsettiği sahte bir aydınlıktır. Bu insanlar kendi ihtiraslarını, kendi fazâhatlerini, kendi fesat ve tezvirlerini rahatça ikâ edebilmek için böyle yaldızlı bir paravanaya muhtaç idiler. Enver Efendi, bunların propagandası sayesinde kahraman-ı hürriyet oldu, Enver Bey bunların yalanları hatırı

ve dolanları ile Trablusgarb müdâfi'ı şânını ihraz etti, Enver Bey bunların ve arzusu yerine gelmek içindir ki Enver Paşa oldu.

İttihat ve Terakki ru'esâsı meyanında vazife ve mesuliyet hissinden bu adam kadar mahrum olanını bulmak mümkün değildi. Aklının darlığı, vicdanının karanlığı, cehâleti, ihtirâsı, her şeyi onda bu hissi ibdâl etmişti; lakin en ziyade bu histen mahrum oluşudur ki onu daima ön saffa itiyor ve o en ziyade bu taraflıdır ki İttihat ve Terakki erkânının işine yarıyordu. Zira, bu çılgın, insâfsız, meczup ve coşkun şân ve hayâl sayyâdları için Enver'den daha gözü bağlı bir tazı bulmak mümkün değildi.

“İttihat ve Terakki” koca bir saltanatı batıran o korkunç hükümet tecrübesinden sonra tekrar dirilmeye çalışırken ilk yaptığı hareket, pek tabiidir ki yeniden bir Enver Paşa propagandası olacaktır. Fakat, kime karşı, ne için, hangi milleti kandırmak için bilemiyoruz, anlayamıyoruz.

nr. 9065, 12 Haziran 1922

Müşâhede ve Mülâhaza Son Münâkaşalar Dolayısıyla

Üç dört günlük bir gaybûbetten sonra matbuaya avdetimde masanın üstünü nâmıma gelmiş bir çok mektupla dolu buldum. Yazılarımı lütfen takip eden kâri'lerimin ekseriyle aramıza daimi bir muhâbere vardır. Bu muhâberelerden çok istifâde ettiğim zamanlar olur; bazen de beni ta'zîb ettikleri vakittir. Zira, aldığım mektuplardan bir kısmı beni ifâsına muktedir olmayacağı bir takım müşkül vazifelere davet eder; bu gibi mektup sahiplerinin samimiyetini rencide etmiş olmaktan korkarım, üzüliyorum. Nitekim şu son günlerde aldığım mektupların ekserisi beni böyle müşkül bir vaziyete sokanlardandır. Bunlar hep bir ağızdan "Akşam"la "Tevhid-i Efkâr" gazetesi arasında tahsis eden münâkaşadan şikâyet ediyor ve İstanbul matbu'âtında şimdiye kadar devam eden millî tesanütü bozan bu hadisenin bir an evvel kapatılması lüzumunu bildiriyor. Bu mektuplardan bir tanesini kısmen şuraya derç etmek istiyorum:

"Velid ve Falif Rıfki Beyler arasında başlayan kavga bir sevgilinin naşı önünde gülenlerin kahkahası kadar kulaklarımızı tırmalıyor. Vatanın bu iki güzide evlâdı, kuvvetlerini ve seslerini yok yere heba ediyorlar: ve bu heba ediş biraz da zararlı olmaya başladı.

Şimdiye kadar İstanbul millî vahdet ve tesanütün -bir tek bozguncu istisnâ edilirse- en kuvvetli bir cephesi olan matbuâtıyla müteselli ve...mevcuttu. Onu da kaldırdığımız gün İstanbul bütün öksüzlüğüyle bir kahr u gazab diyârı olur.

"Şimdi size düşen vazife bu mütesanit cephede yayılmak isti'dâdını gösteren zaafi gidermektir. Ben de halktan biri ve efkâr-ı umûmîyeden bir nebzeyim ve sizi temin ederim ki vatan evlatlarından pek çoğunun da benimle beraber olduklarına kâniim, bu hakk ve bu sa'îga ile tavassutunuzu..." ilh.

Aynı meseleye dair aldığım diğer mektuplar da aynı teessür ve aynı endişe ile yazılmış ve benden millîyetperver matbuâtın İttihatı nâmına aynı hizmeti beklemektedir. Bütün bu teklifler karşısında ilk def'a olarak İstanbul matbuâtında

pek mühim bir şeyin eksik olduğunu hissettim: Sulta sahibi bir kalem! Vakıa kâriyerimin dediği gibi İstanbul matbuâtı şimdiye kadar diğer bir çok medeni memleketler matbuâtına numune-yi imtisâl olacak bir tesanüt ve ittihat göstermekte idi. Hepsine birden (daima bir gazete müstesnâ olmak şartıyla) müşterek bir his, müşterek bir fikir hâkim olmakta ve hepsi birden müşterek bir gayeye doğru yürümekte idi ve mevzu bahs olan son hadiseye rağmen yine böyledir ve böyle kalacaktır. Fakat, şehrimizde münteşir milliyetperver gazeteler arasındaki bu râbıta maatteessüf düğümsüz bir bağ halindedir burada her muharrir kendini kendi aleminde bir hükümdâr sanıyor, kalemini tahrik eden kuvvetler arasında kendi hislerinden, kendi fikirlerinden, hatta kendi mizacından başka bir şey tanımıyor. Bereket versin ki, bu hisler ve bu fikirler şimdiye kadar daima iffet, namus ve doğruluk yolundan inhiraf etmemiş ve içinde bulunduğumuz şu muazzam millîyet mücâdelesinin ateşi muhtelif, ferdi tabiatla da meknuz olan fenâ anâsırı eritip mahvetmiştir. Yoksa hepimizin kösemensiz kalmış sürüler gibi dağılıp gitmemize ve her birimizin mühlik bir yola sapmamıza hiç bir mani yoktu.

İstanbul matbuâtı, dünkü ve bugünkü haliyle gayr-ı muntazam bir orduyu andırır. Anadolu harekât-ı millîyesinin başlangıcında teşekkül eden muharip kuvvetler o zamanlar ne halde idiyse şimdi de İstanbul'da ki fikir ve kalem kuvvetleri aynı hal ve aynı mâhiyettedir; yani kumandansız, inzibâtsiz, başı bozuk bir ordu manzarasını gösteriyor. Vakıa bu orduda hepimiz aynı maksat ve aynı ruhla hareket eden neferleriz; fakat her birimizin mücâdele ve mücâhede usulü şahsî ve ferdi olmaktan asla kurtulamıyor. Kimimizin elinde bir mızrak, kimimizin elinde bir satır, kimimizin de bir tabanca kolayımıza nasıl gelirse ve hoşumuza nasıl giderse öyle dövüşüyoruz. Her birimizin beyninde ayrı bir sevk-ül-ceyş planı ve ayrı bir ta'biye, bir hücum veya bir müdâfaa usulü vardır; bunun içindir ki birimiz hücum ederken, diğerimiz müdafaada kalıyor; birimiz tarassud için dürbününü kullanırken diğerimiz tecavüz için silahına davranıyor ve bu suretle meydanda bir kör dövüşü manzarası hâsil oluyor.

Bu perişan mücahit alayını yekpâre bir kuvvet hâline koyacak olan kumandan nerededir? Hani bu ordunun erkân-ı harbiyesi! O kumandan ki bize durmak lazım olan yerlerde "Dur!" diyecek, yürümek lazım olan yerlerde "Yürü!" emrini verecek;

o erkân-ı harbiye ki ekseriya boş yere hebâ olan kuvvetlerimizi muayyen bir hatt-ı hareket, muayyen bir cetvel içinde icâbına göre sağa icâbına göre sola, öne ve arkaya doğru sevk-i idare edecektir.

İşte böyle bir sultadan mahrumiyettir ki İstanbul matbuâtının askeri cephe arkasında teşkil ettiği müdâfaa saffını ara sıra sarsıyor ve bu saffin fedâkar neferleri arasındaki râbitanın gevşemesine, çözüdür gibi olmasına sebebiyet veriyor.

Her hangi bir teşkilatsız ve inzibâtsiz kuvvetin, cetvelsiz sular gibi kah lüzumundan fazla taşarak kah yatağını değiştirerek, kah muhtelif kollara ayrılarak heba olup gideceğine hiç şüphe yoktur ve bugün millî Türk davâsının en mühim müdâfaa âmillerinden biri olan yüksek ruhlu İstanbul matbuâtının her şeyden evvel böyle bir teşkilâta ihtiyâcı vardır. Bütün muharrirlerimiz ancak bu suretle yek vücut ve yek avaz bir kitle haline girebilir, ortadan “sen” ve “ben” davâları ancak bu suretle kalkar, çünkü hepimiz aynı kumandaya tabi bir ordunun içinde aynı vazife ve mesuliyetleri yüklenmiş ve aynı saffa da çarpışan isimsiz, şahsîyetsiz neferler gibi oluruz ve bu mehib vatan kavgası esnasında yalnız düşmana müteveccih olması lazım gelen silahlarımızı bir tarafa bırakıp biri birimizle “sen öne geçti idin!”, “Ben arkada kaldı idim!” gibi münâzaalar etmeye imkân ve ihtimâl bulamayız.

nr. 9066, 13 Haziran 1922

Kır Mektupları Yakacık Köyünde

Yakacık deyince merhum Recaizade Mahmud Ekrem'i hatırlamamak kabil midir? Çamlıca Hamit'i ve Sezai Beyi nasıl yâd ettirirse burası da öylece "Üstat Ekrem" in adı yad ile meşbû'dur. Fakat itiraf etmeli ki, Anadolu sahillerinin bu tepeleri Osmanlı Edebiyatının bu yüce zirvelerinin bize en yüksek ve en alâka-bahş göründükleri yerler değildir. Ne bu, ne onlar köyü, kıyı, tabiatı lazım geldiği kadar anlayamadılar ve şiirlerinde heyecansız bir rustâ'ilik yaptılar; rusta'î şiiri bir nevi manzara tasviri iddia etmekten ibâret sandılar. Bu şeydâ ruhlar tabiatın önünde bir şairden ziyade birer ressamdırlar; hem de öyle ressamlar ki, tabiatı olduğu gibi kopya ederler. Veyahut ağaç, taş, çime, koyun sürüleri, çoban ve su gibi bir takım kır anâsırını alıp hepsini yan yana dizerler ve bunlardan bir dekor vücuda getirirler. Hamit Beyin "Sahra"sı bunun en enmûzeci numunelerinden biridir. Bir ağaç üstünde bir kuş altında kaval çalan bir çoban ve tarlalar ortasında harman yığınları, bir yamaçtan akan ince su işte her şeyden evvel kendi ruhuyla meşgul olan bu derin adam için tabiat, kır, sahra bundan ibârettir ve bu sahra ise tiyatro sahnelerinde gördüğümüz oyma mukavva manzaralarından pek o kadar farklı değildir.

Fakat ne Hamit Bey için ne merhum Ekrem için tabiatı bir Jean-Jacques Rousseau vecdiyle anlamamış olmak o kadar şâyân-ı ehemmiyet bir nakısa değildir. Çünkü bunlar, gözleri daima kendi içlerine doğru çevrilmiş insanlardı; hangi rüzgar Hamit'in ruhundan esen fırtınadan daha kuvvetli, hangi uçurum onun hassasiyeti kadar derindir; hangi çobanın kavalı makber mersiyesindeki deruni musiki derecesinde lahn ve ahenkle doludur?

Bir çok büyük şairler vardır ki tabiatı anlayamamışlardır. Zira, edebî olan her zevk gibi tabiat peresti de bir hars meselesidir; vakıa bunda mizâcın büyük dahilî vardır, lakin esas itibariyle rusta'î hassasiyet de hususi bir terbiye neticesidir. Lalettayin herkes bir güzel heykelden, bir güzel tablodan veya mimâri bir eserden haz alamayacağı gibi her göz her ruh da mutlaka tabiatın güzelliklerini görüp anlayamaz; görse bile nihayet bir fotoğraf objektifinin gayr-i şu'ûri hassâsiyetiyle görür. Bundan başka bazı kimseler de vardır ki kırdaki adeta hayvani bir neşveye

kapılırlar, yani tabiatın bunlar üzerindeki tesirâtı tamamıyla uzvi ve maddidir ve bittabi bu nevi hassâsiyet edebiyat ve bedi'yat sahasına girebilmekten çok uzaktır.

Fransa'da on sekizinci asrın ortalarına kadar edebî alemde rustâ'ilik bir nevi köylülük ve kabalık gibi telakki olunmuş, filvaki, aşağı yukarı iki asırlık bir hayata mazhar olan "Klasik" Fransız edebiyatında, tıpkı bizim "Klasik" edebiyatımızda olduğu gibi tabiat yoktur şehir, şato ve saray muhitinin haricinde bir alem olabileceğine ihtimâl vermek bile o devrin masnu' ve müzeyyen insanlarına aykırı bir düşünce gibi gelirdi; bunlar için gübre kokan köylerde, sarışın harman yağınlarında, yalçın dağ başlarında, haşın ve muhavvif uçurumlarda ayakları rahatsız eden keçi yollarında, koyun ve inek sürülerinde, sonra köylü veya çoban denilen kaba saba insanların yaşayışlarında bir şiir ve bir güzellik bulmak kadar gayr-i bedî, gayr-i edebî -çünkü gayr-i medeni- bir hareket mutasavvır değildi. O devrin bedayi'i perestanınca, zarif, süslü olmayan hiç bir şey güzel add olunmaz ve bir şaire mevzu teşkil edemezdi. Fakat vaktaki, bu edebî anane ile pek o kadar alakası olmayan bir adam ortaya "Dafne Ekoluna" tarzından çoban muaşakasına musevver bir eserâtı ve bu eser edebî kudreti sayesinde bütün gönüller üzerinde nâme'mül bir tesir icrâ etti, herkes de bir kır muhabbeti, bir köylülük iptidâsı, bir tabiat ve tabiliğe dönüş coşkunuğudur başladı ve gerek kibar muhitlerde, gerek edebiyatta rusta'ilik âdeta bir yeni moda haline girdi ve nihayet, günün birinde Jean-Jacques Rousseau'nun harikulade dehası bu moda cereyanına hakiki ve samimi bir vücut mâhiyeti verdi.

Şimdi bile hâlâ büyük ve ezeli tabiatla karşı karşıya geldiğimiz zaman bu adamı hatırlamamak mümkün olamıyor. Vakıa umûmî edebiyat tarihinde rusta'i tarzın ilk mebde'i Jean-Jacques değildir. Kadim Yunan ve Latin edebiyatlarında tabiat şiirin en müheyyiç mevzularından biridir. Esasen tabi'i anâsırın bu nevi te'lihinden ibâret olan eski dinlerde insanların bağrından kopan her ses ya güneşe, ya aya, ya suya ya toprağa karşı yükselen bir münacattır. Bizim tasavvufi edebiyatımızda bu nevin son derecede şâyân-ı dikkat numunelerine tesâdüf olunur. Celâleddin-i Rumi'nin vecd ve istiğrâkları bir bakıma göre tıpkı Jean-Jacques'ın rusta'i heyecanlarını andırır; zaten bu İsviçreli meczubun bizim büyük sufilerimize benzeyen tarafları pek çoktur. O da bunlar gibi dağlardan akan suların, dallarda öten

kuşların ve tepelerde esen rüzgarların sesinde coşkun bir deha ve münâcât sedasının ezeli ahengini hisseder.

Esasen tabiatı sevmek bir nevi ibadet değil midir?

nr. 9072, 19 Haziran 1922

Kır Mektupları Yine Yakacıktan

Dünkü mektubumda demiştim ki tabiat sevgisi bir nevi ibâdetdir. Zira insan en ziyade ağaçlar, otlar, sular ve hayvanlar arasındadır ki hilkatın ezeli sırrına yakın bulunur, bir takım içtimâî endişelerle daralmış varlığının mukassî çemberinden halâs olur, vecd ve istiğraka dalar. Hiç bir mâbedin mihrâbı bir dağ başında bir kaya kadar zühd ve takvaya müsait değildir. Bütün resullerin, bütün nebî ve velilerin bütün hayrânların ve meczupların yeri tabiatın sinesidir, büyük ruhlar için Tur-i Sina'dan Arafat dağına kadar bütün tepeler ezeli hikmetin tecelligâhıdır,
(6 satır sansür)

Derler ki ekser dahiler (1 kelime sansür) ilhama mazhar olmak için dağlara ve kırlara giderler ve şah eserlerini uzlet ve halvetle ibda ederler. Filvaki Alman musikişinaslarından "Beethoven" o la-yemût "senfoni"lerinin büyük bir kısmını tarlalar içinde sürüler arasında dolaşa dolaşa kah yağmurlar altında ıslanarak, kah fırtınaları dinleyerek yaptı idi; "Carmen" in bestekarı meşhur "Bize" in eserini tertip etmezden evvel aylarca İspanya dağlarında dolaştığını söylerler. Kendi itirafı sayesinde hayatında pek yakından vâkıf olduğumuz Jean-Jacques Rousseau İsviçre ile Fransa arasındaki o uzun yaya seyahatlerinden birinde bir ağaç altında otururken sebebini bilmeksizin birden bire hüngür hüngür ağlamaya başladı, ağrısı tutmuş bir gebe kadın gibi yerlerde kıvranıyor veyahut sevgilisine kavuşan bir aşık gibi "Ey tabiat, ey tabiat!" diye haykırarak tir tir titriyordu; Rousseau'nun bu harikulade cuşışından "Sanayi-i Nefise" nin insanlar üzerindeki tesirine dair yazıp (Dijon) akademiyâsına verdiği o büyük eser çıktı. Cenevrelî sanatçının bu serseri çocuğunda ilk defa olarak o gündür ki (dehâ) nın nuru inkişâf etti; ince bir beledi olan Voltaire eğer (Fertay) daki uzletgâhından mahrum olsa idi, mutlaka ne Candide' ini, ne de (Felsefi Kamusunu) yazmaya imkan bulabilirdi. Sanatkarlar, şairler ve filozoflar gibi ekser âlimler de en büyük keşiflerini kütüphanelerinden, laboratuvarlarından ziyade tabiata medyûndurlar; bu hususta Newton' nun elması gibi bir çok misâller bulabiliriz.

Cemiyet ferdin düşmanı olduğu ve (dehâ) da ferdi tecelliyâtta ma'dûd bulunduğu için midir, nedir? Büyük insanlardaki yaratıcı kudretler mutlaka cemiyet hayatının haricinde harekete geliyor, inkişâf ve inbisât ediyor. Kim bilir bu nevi kuvvetlerden ne kadar, şehirlerin dağdağa ve velvelesi içinden kurtulamadığı için nasıl bir ihtilâç ile çırpına çırpına boğulup gitmiştir!

Günden güne daha ziyade bir vuzuh ile müşâhede ettiğimiz umûmî (tereddi)yi tabiattan uzaklaşmış olmamıza hamledenler yanılmıyorlar. Filvaki, insanlar kendilerini büyük, kalabalık ve işlek şehirler içine hapsettikleri günden beri evvelce mevcut olmayan bir sürü ıstıraplara dûçâr olmuşlardır. Bu ıstırapların maddî kısmı sayılamayacak kadar güçtür, bunlardan hekimler bahsetsin. Manevî kısmı ise o derece mu'zil ve mütenevvidir ki bize bunun hakkında son asrın bütün psikolociyâ mashusaları hep bir araya gelseler yine tam bir fikir veremezler; şehirlerde günden güne cinayetler artıyor; asabi hastalıklar çoğalıyor, ihtirâsât-ı noksaniye azıyor ve bütün bunlar neticesi olan fuhuş ve sefâhat tahammülfersa bir hummaya müptela olan beşeriyeti her taraftan zehirli bir deniz gibi sarıyor. Bu hadise karşısında telaşa düşenler nafilere yere herkesi açık havaya ve sade hayata davet ediyorlar. Türli türli spor cemiyetleri kuruyorlar, fakat bunların hiç biri kar etmiyor, şehirlerin zehirli havası insanları her gün biraz daha kendine doğru çekiyor, tekâsüf arttıkça artıyor, fertlerin ruhu bu mütekasif hayat içinde buruluyor. Bun alıyor. Vakıa ilmin, sanatın terakkisi, medeniyet dediğimiz bütün müesseselerin vücut bulması için bu bir arada hayat lazımdı, ,insanları hod-pesend hayatın dar çerçeveleri içinden çıkarmak, onlara yüksek hisler, muhabbet, fedâkarlık duyguları vermek, hulâsa mefkureyi yaratmak için cemiyetin böyle bir hücum ve bir kesâfet-i iktisap etmesi lazımdı. Fakat maddi alemde olduğu gibi, içtimâî hayata ta da bir münâvebe lazımdır. Zaman zaman bu azalması, heyecanların durması, gergin âsabın gevşemesi bir kanun iktizasındandır. Ruso gibi bazı tabiat perestlerin tavsiye ettiği gibi insanların tabiat haline rücu'ı, medeni müesseselerden tecridi artık kabil değildir. Fakat şehirlerin gürültüsü, medeni hayatın güzel görünen tekellüfleri, eğlenceleri, meşguliyetleri, bize tabiatın hakiki güzelliklerini, kır hayatının hem bünye'vî, hem manevîyâtı tamir eden şifâ-bahş tesirâtını unutturmamalıdır.

nr.9073, 20 Haziran 1922

Kır Mektupları Medeniyetin Sonu

Derler ki meşhur Latin şairlerinden (Vergilius), (Aeneis) den sonra en güzel eserlerinden biri olan (Bucolica)larını Roma Kayserinin emri üzerine yazmış. Biliyorsunuz ki rustâ'i şiir tarzına (Bucolica) tesmiye olunur ve Roma Kayserinin (Vergilius)un dehasına bu müracaatı halkı zirâata teşvik etmek fikrine müsteniddi. Filvaki, (Vergilius)un bu şiirleri âdetâ manzum bir zirâat kitabı teşkil eder, buğday nasıl ekilir, nasıl ve ne kadar zamanda yetişir, ne vakit hasât edilir; koyun, inek, sığır, keçi ilh. gibi hayvanat nasıl yetiştirilir, nasıl beslenir, bunlardan insanların nef'i için ne gibi şeyler istihsâl olunur, bağcılık ne demektir? Kaç nevi üzüm vardır? Üzüm ne gibi şerâit içinde olur, biter, pişer; asmalara kütüklere ârız olan hastalıklar ne gibi usullerle def edilir; fena otlar nasıl ayıklanır; bağ bozumu nedir? Üzüm nasıl ezilir? Üzümden nasıl şarap, sirke gibi mâ'iler çıkarılır? (Vergilius) bütün bunları muhtelif kısımlara ve muhtelif baplara ayrılmış manzumelerinde zirâ'at ilmini şüre, şiiri zirâat ilmine karıştırarak büyük bir vukûf ve büyük bir cuşişle anlatır. Roma Kayseri muazzam ve muhteşem şaire bu eseri için mükâfât olarak vâsı' ve mümbit bir çiftlik hediye etmiştir ve (Vergilius) bundan sonra artık şehir hayatına tamamıyla veda etmiştir. Kayser'in (Vergilius)e böyle bir eser yazdırmaktan maksadı biraz evvel de söylediğim gibi şehri gündün güne tekâsûf etmeye başlayan kalabalıktan tahliye etmek ve beledi hayatın, beledi sanatların istidâdı yüzünden muattal kalan ziraatçılığı ihyâ etmek idi. (Bucolica)ların intişârından sonra bu maksat hâsıl oldu mu? Olmadı mı? Bilemiyorum, tarih bu hususta bir şey söylemiyor. Fakat bunu takip eden senelerden sonra bütün Romalı şairlerin gittikçe artan bir sahra da-üs-sılasıyla yanıp tutuştuklarını biliyoruz. Bunlar arasında Romanın dağdağa ve debdebelerine henüz hiç doymamış olan Tepikoriden Horatyus bile yarı fantazyâ, yarı ihtiyaç saikasıyla ömrünü hep şehirden uzakta geçirir ve dostlarına yazdığı mektuplarda payitahttaki mütekasif hayatın fenalıklarından ve kırım bitmez tükenmez iyiliklerinden bahsederdi. İkide bir derdi ki: Bir dağ başında bir kulübede oturmayı Roma'da Kayser Kasrının yaldızlı kubbeleri altında bulunmaya bin kere tercih ederim; her şeyden evvel bir zevk ve sefâ düşkünü olduğumu bildiğimiz Horatyus bu hissinde ne dereceye kadar samimidir? Bu feragati şairane bir sitemden mi ibarettir? Yoksa Roma'da kiskandığı, nefret ettiği veyahut sadece gülünç ve âdi bulduğu kimselerden

uzak bulunmak istediği için midir? Herhalde neden olursa olsun, bu şairden mâ-ada o devrin bütün şairlerinden de daima açık, saf ve ceyyid hayatın hasretini okuyoruz.

Kadim Yunan edebiyatı tarihinde, bize son Yunan asar-ı edebîyâsında rustâ'i tarzın büyük bir tekâmüle mahzar olduğunu öğretiyor. Demek ki medeniyetler son demine yaklaşırken insanlar şehir hayatından sıkılmaya başlıyorlar ve tabiata dönmek ihtiyacı içinde yanıp tutuşuyorlar ve bu halet-i ruhiyenin ilk tecelligâhı edebiyat oluyor.

Eğer bizim ne bugünkü, ne de dünkü edebiyatımızda rustâ'i tarza revâç veren hiç bir şair yetişmemişse bunun en büyük esbabından birisi de hiç şüphesiz ki bizim cemiyetlerimizde henüz böyle bir halet-i ruhiyenin husulüne meydan verecek kadar mütekasif bir medeniyet hayatının başlamamış olmasıdır. Biz henüz yarı köylü, yarı şehirli, yarı bedevi ve yarı medeni insanlar halinde yaşadığımız için müctemi' hayata, münferid hayattan daha ziyade meyyâliz. Her cemiyet içinde görülen tebdil cereyanları bizde daha ziyade, kırlardan şehirlere doğru bir seyl halindedir. Bu da gayet tabiidir, çünkü biz henüz büyük Avrupa milletlerinin geçirdiği medeniyet safhasını geçirmedik. İçtimâî ve siyâsi müesseselerimiz bunun bir delilidir. Son asır medeniyetinin muhtelif müesseselerini doğuracak maşeri bir ruh husule gelebilmek için cemiyetin muayyen bir hacmi ve muayyen bir kesâfet intisâb etmesi lazımdır. Bütün yeni mefkureler, demokrasi kanunları, müsâvât, adalet umdeleri fikirlerde tamamıyla yerleşebilmek için aynı zamanda bu hacm ve bu kesâfet zaruridir. Yalnız manevî hayatın bu tecellileri değil sînâ'at ve iktisâdiyât namı altında toplanan bütün maddi terakki ve tekâmüllerde böyle bir tecemmu ve tekasüfün husulüne vasıttır.

nr. 9075, 22 Haziran 1922

Kır Mektupları

Bizde Sayfiye Hayatı

İstanbul kadar sayfiyesi bol bir memleket var mıdır? Bununla beraber her yıl hemen her ailenin bütün bir ilkbahar mevsimi aylarca düşüne taşına bulamadığı ve bulamadığı için bir hayli iç sıkıntısına duçar olduğu, hatta ye's ü ıstırâba düştüğü yer bir sayfiyedir; aynı zamanda hem gönle, hem bedene muvâfik rahat, serin ve ferahlı bir sayfiyedir. Aileler ve fertler vardır ki bütün yazı böyle ideal bir sayfiye hayali peşinde şeyda bir meczup gibi oradan buraya, buradan oraya dolaşa dolaşa ve hiç bir yerde bir an rahat, huzur ve ferah yüzü görmeksizin perişan ve yorgun bir halde geçirir. Çünkü Adalar çok masraflı ve çok sıcaktır; çünkü Boğaziçi'nin havası çok serttir; Çünkü Göztepe ve Çamlıca havalisindeki köylerde oturabilecek gibi bir ev bulmak kabil değildir, çünkü Ayostafanos, Makriköy tarafları çok müzdahamdır nereye gitmeli? Ne yapmalı? Her tarafın kendine mahsus bir mahzuru, bir kusuru var, fakat buna rağmen mutlaka bir yere gitmek lazımdır; zira her ailede sıracaya müsait cılız çocuklar, fakr-üd-dem genç kızlar, sinir ve isteri hastalıklarına müptelâ kadınlar, romatizmalı veya artiritik ihtiyarlar var; bunlar, ilkbahar gelince her biri bir ayrı kıvranişla, her biri bir ayrı inleyişle kıvranmaya ve inlemeye başlıyor.

Aile hekimi bu muzdarip koma için mutlaka tebdil-i havayı tavsiye ediyor. Tebdil-i hava...Fakat bunların her biri ayrı bir tarzda hava değiştirmeye mecburdur. Mesela sıracalı çocuk için şems-abâd bir yere gitmek, fakr-üd-demli kız için mutlaka deniz kenarında bulunmak, isterik kadına mutlaka denizden ve dağdan uzak mütevassıt ve sakin bir mahalde başını ve sinirlerini dinlendirmek, romatizmalı ihtiyara da behemehal bir ılıcada (kür) yapmak lazımdır. Bu şeraitin hepsini câmi bir yer bulmak şöyle dursun, hatta bunlardan bir tanesini bile hakkıyla haiz olanını bulmak kabil değildir; şems-abâd yerlerdeki evlerde tahta kurusundan, sivri sinekten oturulmaz, deniz kenarları bin türlü müzahrefât ile alüledir; sinirli kadınlara tavsiye edilebilecek sakin ve asude köyle o kadar her yerden uzak ve o kadar vesait-i nakliyeden mahrumdur ki biçare hastalar oralardan kara sevdaya tutulup avdet ederler ve o ihtiyarlar ki su ve hava "Kür"i yapmak için yatacak yeri, yenecek yemeği bulunmayan köylere giderler, kışa doğru çektikleri zahmet ve meşakkat yüzünden iki kat daha ihtiyarlaşmış olarak dönerler.

Bir kaç günden beri bütün bir yılın yorgunluğunu dinlendirmeye geldiğim “Yakacık” köyü, işte, bu yerlerden biridir. Memleketin üdebası başta olmak üzere herkes bu köye suyunu ve havasını medh ve senâ etmekte muvaffaktırlar ve senelerden beri, bilirim ki bütün hastalar buraya şifa aramaya gelirler; lakin bu mucizeli tepeye vasıl olmak için ortada hala ne yol, ne de vesait-i nakliye mevcuttur; bundan kim bilir kaç sene evvel Kartal’dan buraya kadar yapılan bir yol, üzerinden sedye ile bile güç geçebilecek bir hale girmiştir; Kartal istasyonu köy arasında işleyen bir kaç araba ihtiyaca kifayet etmekten pek uzaktır; öyle ki kaç defa bir çok yolcunun yollarına devam edebilmekten ümitlerini kesip geriye döndüklerini gözlerimle gördüm. Bin zahmet ve meşakkatle varılan bir köyde tahta kurusundan masun bir dam altı, yumuşak bir yatak ve temiz bir oda bulmakta kabil değildir. Vakıa burada otel namını almış bir iki ev vardır, fakat bunlar “Yakacık” havasını insanın burnundan fitil fitil çıkaracak kadar istirahat levazımından mahrumdur. Buna rağmen bir çok kimseler çekilen bütün cevr ve kahra karşı diş sıkarak bu misafirhaneleri tıka basa doldurmakta devam ediyorlar, nitekim bazı gecikmiş misafirlerin sokak ortasında kaldıkları “Yakacık”ta pek sık görülen ahvaldendir. Vakıa Yakacık’ta ki o civar hanenin yarısı kiralıktır, fakat Yakacık’ta bir ev kiralamak değme babayiğidin harcı değildir, bu evler mutlaka bir mevsim için kiraya verilir ve hemen hepsi eşyasız olduğu için orada ihtiyar ikamet edecek kimseler esaslı bir göç yapmak ıstırârında kalırlar, bazen bir tek adamın bin zahmetle gidebildiği bu lâtif köye göç etmek mi? Heyhat, bana ondan bahsetmeyiniz! Böyle bir cüret ve cesareti gösterebilen bir kimsenin döktüğü teri, eminim ki Korunun ve Ayazma’nın bütün suları bir araya gelse telafi edemezler; bu şeker gibi sular ki rivayete göre bin derde devadırlar.

Vakıa bu şifa-bahş suların, bize (Yakacık) köyünü tavsiye eden (Fen-i celil-i tıp) salıklarının hiç biri tarafından henüz fenni bir tahlili yapılmadığı ve ne gibi havassı haiz buldukları malum olmadığı için bu rivayetlerin ne dereceye kadar doğru olduklarını bilemiyorum; yalnız kendi tecrübeme istinâden şunu söyleyebilirim ki bu sular gayet mugaddidir mevâd-ı sükkeriyesi mi çoktur mevâd-ı şahmiyesi mi(!) bilemiyorum, etin, sebzenin, meyvenin ve tereyağının pek güçlkle bulunduğu bu şirin köyde bütün yarı aç, yarı tok kalan midelere bu sular bire bir

geliyor; yalnız bir kusurları var ki çabuk hazım oluyorlar ve zan ederim, -bilmem sözüm fennen doğru mudur?– derhal kana, ete ve yağa inkılâp ediyorlar. İhtimal ki bütün sayfiyelerimiz meyanında (Yakacık)a en ucuz sayfiye şöhretini veren ve Ada'ya, Boğaziçi'ne gidemeyen mütevazı hastaları buraya celp eden şey bu bâd-ı heva tatlı suyla tagaddi usulüdür.

Bütün bu sözlerimizden (Yakacık) halkının muğber olabileceğine ihtimal veremiyorum; zira burada ki müşâhedât ve mesmû'âtıma nazaran Yakacıklıların epeyce ecânibgiriz olduklarını biliyorum. Bu halkın ekseriyeti köye fazla yabancı gelir, fazla tahacum olur korkusuyla ne yol yapılmasını, ne de otel açılmasını istiyor. Bu halet-i ruhiye, (yeni çıkan bir ta'bir veçhile) bu zihniyet yalnız Yakacık halkına mahsus değildir. Bütün Anadolu halkı, hassaten Anadolu köylüsü, kendi küçük yurdunu kıskanç bir aşık gibi sever ve başkalarının oraya aynı alaka ve muhabbetle sevmesini asla çekemez, bu kıskançlık saikasıyla ekser köylülerin kendi köylerini zemm ettiklerini bilirim.

Türk köylüsü bu hususta İsviçrelilerin zıddıdır; (İsviçre köylüsünün demiyorum, çünkü Giyomtellin ahfadı da Anadolu halkı kadar ecânib-girizdir; doğup büyüdüğü yere hummalı bir rabita ile merbuttur ve küçük vatanını daima büyük vatanına tercih eder.) İsviçreliler umûmîyet itibariyle hep otelcilik ve pansiyonculukla geçinir kimseler oldukları için memleketlerine daima dışarıdan misafir celp etmeye çalışırlar, yollarını bunun için yaparlar, binalarını bunun için kurarlar, dişli ve dişsiz şimendifer bu gaye yolunda inşa ederler; hatır-ı hayale sığmaz kolaylıklar gösterirler. İsviçre toprağına ayak bastığımız ilk dakikadan itibaren zan edersiniz ki orada herkes sizi bekliyordu. Herkes köylerden biri yalnız sizin esbâb-ı istirahatınızı ihzâra çalışıyorlardı.

nr. 9076, 23 Haziran 1922

Müşâhede ve Mülâhaza Bir Genç Türk Musikişinâsı

İstanbul gazeteleri bir kaç zamandır Cemal Reşit Bey isminde bir genç Türk Musikişinâsından bahsediyorlar. Ben bu genci küçük yaşından beri tanımak şerefiyle mubâhiyim. Cenevre’de bulunduğum esnada henüz on iki on üç yaşında bulunan Cemal Reşit Bey gerek talebesi olduğu konservatuarda, gerek sair hususi musiki muhitlerinde kendisinden sık sık bahsettirir ve her imtihanda birinciliği daima o kazanırdı; muallimleri onun bu harikulade istidâdı karşısında mütehayyirdirler. Avrupa’da bir Türk çocuğunun bu kadar takdir ve hayret uyandırması orada bulunan bütün Türklerin âdeta medâr-ı iftihârı oluyordu. Ben kendisine nerede rast gelsem bu küçük Türk sanatkarının kumral ve güzel başı önünde hürmetle eğilmek ihtiyacı duyardım. Cemal Reşit, o zamanlar musiki eksersizleri haricindeki saatleri atlamak ve zıplamakla geçen kısa pantolonlu, ince sesli, tombul ve beyaz bir mektep çocuğu idi, laciverde çalan iri yeşil gözlerinin içinde henüz lahn ve ahenk denilen ilahi sırra ermişlere mahsus derinlikten eser yoktu. Lakin piyanosunun başına geçtiği zaman ne kadar değişir, ne kadar bambaşka bir insan olurdu! Hepimiz hissederdik ki bu küçük başın üstünde “Deha” denilen esrarengiz kudretten münevver bir göğe dolaşırđı.

Cemal Reşit, mütarekeyi müteakip ailesiyle beraber İstanbul’a döndükten sonra uzun bir müddet dostlarından dür kaldı ve bu hal pederinin yegane endişesini teşkil etti. İstanbul şehrinde her şey gibi musiki de rağbetsiz bir metâ olduğu için burada çocuğun tahsiline devam etmesine imkan görülemiyordu. Pederi Reşit Bey Efendi nâçâr kalarak günün birinde onu şehrimizdeki piyano muallimlerinden bir ecnebinin yanına götürdü; fakat memleketimizde her şeyi bir kazanç ve menfaat meselesi haline sokan her ecnebi sanatkar gibi bu adam da küçük Cemal’in şahsında kendine bir rakip gördü, o parmaklarını piyanoya dokundurur dokunduramaz benzi sarardı, ağzı kısıldı ve odanın içinde heyecanla dolaşarak:

“-Beş para etmez, hiç bir şey bilmiyor. Ve bir şey öğrenmesine de ihtimal yoktur. Diye bağırđı.

O zaman bu vak'ayı bana anlatan Reşit Beyefendi, teessüründen ağlayacak gibi oluyordu. Bereket versin ki ne oğlu, ne de kendisi o kıskanç piyano ustasının bu dürüş ve kaba muâmelesinden nevmîd olmalıdır; Reşit Beyefendi ilk fırsatta Cemal'i Paris'e götürdü ve konservatuara verdi.

İşte, şimdi, küçük Cemal bize oradan yalnız harikulade bir "Virtüöz" sıfatıyla değil, aynı zamanda güzide bir bestekar olarak avdet ediyor. Henüz on sekiz yaşında ya var ya yoktur, fakat şimdiden (Pon Serek) unvanlı bir opera komik parçasının bestekarıdır ki bu eseri tamam olur olmaz Paris'in en yüksek opera sahnelerinin birinde oynayacaktır. Esasen bir kaç zamandan beri Paris musiki mahâfilinde bu genç Türkün namı yeni yetişen üstatlar sırasında zikredilmektedir.

Ne yazık ki bütün Türk milletine şeref veren bu hadiseden en sonra haberdar olan biziz. Altı yedi seneden beri namı İsviçre ve Fransa'da dolaşan Cemal Reşit Bey, bize kendini, "Onjon Fransız" salonunda tanıttı. Vakıa bu salon ümit edildiği kadar kalabalık değildi; hele bizim musikişinaslarımızdan hemen hiç kimse yoktu. Fakat buna rağmen bu mahdut sami'in cemiyetini teşkil edenlerin ekserisi şehrimizin en yüksek ve en güzide şahsiyetlerinden idi ve eminiz ki Cemal Reşit Bey kendi yüksek ve güzide sanatı için bundan daha müntahab bir âmme bulamazdı.

Sanayi-i Nefise'nin hemen her şubesinde halkın zevk ve hissini okşayacak bedîi vardır. Vakıa bir tiyatro sahnesi karşısında, bir resim sergisi salonunda veya bir heykeltıraş galerisinde bedîi terbiyeden mahrum olanlarla az çok bu sanatlara vâkîf bulunanların duyacakları zevk bir değildir. Fakat bütün bunlardan hemen herkes kendi seviyesine göre mutlaka az çok mütehassis olur. Lakin musiki için iş böyle değildir; bundan lalettayın herkes heyecan hissesini alamaz; mutlaka kulağımızın hususi bir terbiye görmüş ve hislerimizin fevkâlâde incelmış olması lazımdır veyahut hiç değilse ahenk ve asvât ilmi hakkında iptidai bir fikrimiz olmalıdır, yoksa en mâhir bir musikişinâsın çalacağı en meşhur bir musiki parçası, "Beethoven"den bir "sonat", "Chopin"den bir "noktürn", "Debussy"den bir "prelüd" bizim için kuru bir gürültüden ibâret kalır.

Sanayi-i Nefisenin tarihini tetkik ettiğimiz zaman görüyoruz ki en eski sanat mimari ve en yenisi musikidir. İnsanlar iptidai devirlerde Mısırlıların yaptığı gibi yalnız maddi cesâmeti ifade eden büyük, yüksek ve dayanıklı binalar inşâ ederlerdi. Sonradan Yunanlılar heykeltraşiyi icat ettiler ve mermere verdikleri insani tavır ve eda ile maddeye bir miktar ruh karıştırmış oldular. Lakin kurûn ve vasita sonuna doğru beşeri zeka derûnî hislerimizi ifade için taş ve mermeri çok sert ve çok kaba buldu, binaenaleyh, rengi –yani resmi– ibda’ etti; fakat gittikçe derinleşen, gittikçe manevîleşen insanlar yavaş yavaş renkle de iktifa etmemeye başladılar ve ancak doğrudan doğruya ruhun sesi olan musiki de derke –esasen sanatın yegane gayesi– “Ulviyet”e vasil oldular. Alman şairlerinden biri der ki: Ölüm hayatın son sözü olduğu gibi, musiki de sanatın son merhalesidir.” Filvaki, güzelliği, iyiliği, elemi, sururî, ilahi ve insani hadisâtı, ruhun esrarengiz tecelliyatını musiki derecesinde kudretle ifade edebilecek bedî bir alete mâlik olmak mümkün değildir; bu aynı zamanda hem mimariyi, hem heykeltraşiyi, hem resmi, hem şiiri ihâta eden ve bunların hepsini ayrı ayrı ifade ettikleri manayı hep birden süsleyen mâ-fevke’l tabii bir sedadır. İşte bunun içindir ki lahn ve ahenk aleminin ser seri lalettayin herkese açık değildir; bunu anlayabilmek ancak derin, uzun bir bedîi tehzibe vasıtasıdır. Cemal Reşit Bey, bu bedîi tehzibe mazhar olanlardan biri midir? Böyle bir iddia’da bulunamayız. Zira, biraz evvel bu genç sanatkarın henüz on sekiz yaşında olduğunu söylemiştik; fakat, hilkat bazı insanları kimi meziyetlerinin fevkinde yaratır; bunlar doğarlarken ergin ve reşittirler, bahsettiğimiz bu genç Türk sanatkarın da bunlardan biri olduğuna hiç şüphe yoktur.

nr. 9079, 26 Haziran 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Dokunmayın! Dökülür...

Eminim ki bugünkü makalemin serlevhası Fransız edebiyatıyla meşgul olanlara “سوللى برودوم”un o meşhur “Çatlak Saksı” manzumesini hatırlatacaktır. On dokuzuncu asrın bu büyük şairi, hafif bir yelpaze darbesiyle çatlamış narin bir vazodan bahseder, der ki: “Bir mine çiçeğinin solduğu bu saksı hafif bir yelpaze darbesiyle çatladı; bu darbe hiç ses çıkarmadı ve o kadar hafif dokundu ki vazonun çatladığından kimsenin haberi olmadı, fakat o ince gizli rahne günden güne büyüdü, genişledi ve narin vücudun etrafını sardı. Aman, dokunmayınız, kırılıverir!”

“سوللى برودوم”un bu saksısı önce bizim kalbimizin timsalidir, bizim kalbimizde böyle hafif bir darbe ile çatlar, kimse çatladığının farkına varmaz, fakat günün birinde ufacık bir hadise bir kaza bu kalbin tamamıyla kırılıp yıkılmasına sebebiyet verir; o zaman... O zaman artık iş işten geçmiştir, onu hiçbir el düzeltemez.

Ben, ilk gençlik anlarımda ezberlediğim bu manzumeyi şimdi, büsbütün başka bir vesileyle tekrar hatırlıyorum. Bu vesilenin his ve sevdavî işlerle alakası yoktur, hatta bilakis hayatın maddi kısmına müteallik bir meseleden münbaistir: İstanbul hükümeti bütçede bazı tasarrufat ve tenfihat yapmak lüzumunu görüyor ve bunun için de memurin kadrosunu daraltmaktan, yani bazı memurlara mecburi mezuniyet vermekten başka bir çare bulamıyor. İşte bu hadise bana “سوللى برودوم”un “Çatlak Vazosu”, “Dokunmayınız kırıktır!” mısraını hatırlatıyor. Filvaki bizim kalbimiz gibi İstanbul hükümeti de tıpkı bu kırık saksıya müşabihtir; şu fark ile ki onu hafif bir yelpaze teması çatlatmadı, ihtilaller, inkılâplar, muharebeler, toplar, tüfeklerdir ki bir çok yerinden rahneler açtı, bu saksı elyevm ancak içinde bulunan şeyin salabeti sayesinde ve onun etrafına yapışmış bir halde eski şeklini muhafaza ederek durabiliyor, binaenaleyh bu salp maddenin velev bir kısmını olsun bu çatlak saksının içinden çıkarmaya teşebbüs ettiğimiz gün emin olmalıyız ki, saksının son günüdür, parça parça olup döküleceği gündür. Aman, dokunmayın; dökülür!

İstanbul'daki Türk varlığı ve Türk hakimiyeti ancak memurin sınıfının yüzü hürmetine duruyor. Bu varlığın yegane mayesi, yegane ruhu bunlardır ve bunlar perişan olduğu gün perişanlık hepimize şamil demektir. Zira, İstanbul'da memur sınıfının haricinde kalan sınıfın ancak memurlar sayesinde yaşadığına ve yaşayabileceğine hiç şüphe yoktur; beş on esnaf, beş on tüccar, gazeteciler, avukatlar, hekimler, hep memurların devlet hazinesine baktığı bunların cebine girecek ve cebinden çıkacak maaşa bakıyor. Vaziyetimizin bu nüktesinden bihaber olan bazı kimseler bütçe buhranından bahsedildiği zaman "Efendim, diyorlar; bu kadar memura ne lüzum var! Bunları çıkarıp atmalıdır! Bunlar ne zamana kadar devlete bar olacaklar?" Halbuki bu gibi kimseler kendi oturdukları dalları kesen bir alay gafilden başka bir şey değildirler; böyle mütalaalar ancak, Abdülhamit Han'ın "Mektep mesarifi ve muallim maaşı olmasa idi maarif bütçesini tezyit edebilirdim" diyen maarif nazırı gibi acayip zihniyetli adamların ağzına yakışır.

Bütçede tasarruf için tensikata başvurmak hususuyla böyle bir zamanda pek muhataralı bir hareket olduğu gibi faydasızdır da... Zira, memlekette sefalet arttığı nispette devlet hazinesinde zaruret çoğalacaktır. İnkılabı müteakip yapılan o büyük mikyastaki tensikattan bütçeye ne gibi bir kar kaydedildiğini bilmek isterdik. Bütün o memurlar ki ikramiye alıp çıktılardı, birkaç sene sonra bir takım nankör işlerde paralarını yiyip birer birer tekrar hükümet kapısına ilticaya ve hükümet de onları tekrar almaya mecbur olmadı mı? O devrin bir çok kadro hariçlerini tanıyoruz ki şimdi yeniden kadronun içindedirler.

Bu uzun ve acı tecrübeden sonra erkan-ı hükümetin bütçe açığını kapamak için dönüp dolaşıp yine aynı "nokta-yı hulle" gelmesi -tabir mazur görülsün- bir şaşkınlık alametinden başka bir şey değildir ve bu şaşkınlık bize, ikide bir mevzu bahis olan bütçe buhranının ne kadar hadd ve muhlik bir devreye ispat ediyor. Acaba bu derde başka bir çare bulmak mümkün değil midir? Dün, küçük memurlar tarafını iltizam eden rüfekamızdan birisi diyordu ki: "Bütçe açığını kapatmak için tasarruflar icrasından başka çare görülemiyor. Bu tasarruflar ne şekilde icra edilirse edilsin, zaten dayyık maişet içinde bulunan bir çok küçük memur ailelerinin daha fazla mazayıkaya düşmesi ihtimali vardır. Bu ihtimal karşısında ilk düşünülecek şey, göze

batan ve yeni mahrumiyetlerin açlığını son derecelere çıkaran israflara nihayet vermektir.”

Arkadaşımızın bu israfattan ne gibi şeyleri kastettiğini bilemiyoruz. Eğer bunlar nazırların otomobil benzin sarfiyatı, bazı ziyafet masrafları, bazı siyasî seyahat harcırahları ve Avrupa'nın muhtelif yerlerinde lüzumlarıyla adem-i lüzum mesavi bazı büyük memurin-i siyasîyenin tahsisatı ilh., gibi şeyler ise bütçe açığında o rütbe haiz-i tesir telakki edilmemeleri lazım gelir; bu gibi masraflar hükümetin manevî şerefini korumak için yapılması zaruri olan mesariftendir. Aksi takdirde bizde bütün mevcudiyetimizle memur sınıfına batırılacak tenkiyat ve tensikat neşterinin küçük memurlar zümresinden evvel büyük memurlar zümresine batırılmasına taraftarız. Zira, bu büyük memurların kısm-i azami irat ve akar sahibi kimselerden müteşekkildir ve devlet hazinesinden aldıkları maaş bazı fuzuli masraflarına tekabül eden bir nevi cep harçlığı mesabesinde.

Binaenaleyh bizce, tensikat icrasını tasmin eden zevat her şeyden evvel devâir-i hükümette irat sahibi memurlarla bütün medar-ı maişeti olacağı maaşa münhasır olanları tefrik ve tebeyyün ettirecek bir tahkikat yapmalı ve bu tahkikatın neticesine göre idari değil tamamıyla vicdani bir karar ittihaz etmelidir.

nr. 9086, 3 Temmuz 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Muallimler Derneğinin Beyannâmesi

Ankara'da teşekkül eden "Muallim Ve Muallimeler Dernekleri Birliği" son günlerde bütün Türkiye muallim ve muallimelerine hitaben uzun ve belîğ bir beyannâme neşretti; bu beyannâmenin bir sureti dünkü "ikdam"da mündericidir. Bunun içinde bütün münevver Türk gençliğinin ruhu emsalsiz bir hareketle kaynıyor ve bu kaynaşın arkasında ilk defa olarak bizdeki fikir ordusunun hangi istikamete doğru yürüdüğünü görüyoruz, bundan birkaç ay evvel maarif vekaletinde vuku bulan tebeddülü geriye atılmış bir adım suretinde telakki edenler –ki bunlar içine ben de dahildim– yanıldılar, on beş seneden beri, hayır belki elli seneden beri güzergahındaki bütün viran setleri yıkarak taşkın bir sel gibi akan inkılâp cereyanının önüne hiçbir kuvvetin geçemeyeceği bir kere daha bu muallimler derneğinin hareketiyle tebeyyün etti. Mevzu bahsimiz olan beyannâmede deniliyor ki:

"Asri bir camia olarak yaşamak isteyen inkılâpçı Türkiye, hayatının idamesi için muhtaç olduğu asriliğe ve inkılâpçılığa muhalif düşen, ölmeye mahkum bütün sakim ve batıl fikirleri de verecek ve bunun yerine Şarkın ve Garbın ulu orta münfesih adetlerini değil millî şiarıyla mütenâsip yeni müessesatını kuracaktır."

Türk gençliği ilk defa olarak fikrini ve maksadını bu kadar açıkça söyleyebiliyor, senelerden beri ağzımızın içinde geveleyip bir türlü lazım gelen sırahat ve katiyetle ifade edemediğimiz bu maksadın ve bu fikrin nihayet nim-i resmi bir beyannâmede ve bütün Türkiye muallim ve muallimleri namına kemal-i cüret ve cesaretle ilan edilmesi envâ mahallin ve muzahimle dolu şu çetin inkılâp yolunda epeyce yüksek bir zirveye vasıl olduğumuzu gösteriyor. Bu cümlede bir nevi hücum borusunun ahengi var, fakat acaba maarif ordusu bu emrin hükmünü icra edebilecek bir dereceye gelmiş midir? Yani bütün manasıyla hücum ve çarpışarak ileriye doğru yürümeye hazır mıdır? Ve kimlerle, nelerle çarpışacağını kafi derecede biliyor mu? Mazi denilen mezardan boşanmış o cadılar, o heyulalar, o hortlaklar, o müstehaseler ki her biri zulmet ve ölüm saçan gözlerle tırnaklarını uzatıyor, dişlerini gösteriyor ve her adımda bir kere bizi tedhiş edip geriye doğru itiyor. Bu korkutucu şeylerden

tamamıyla mahrum bulunduğuna hiç şüphe etmediğimiz fikir ordusunun yenmek ve muvaffak olmak için isti'mal edeceği silahlar acaba nelerdir?

Bazı Erkan-ı Harp zabıtları, boş vakitlerinde, harita üzerinde bir takım taarruz ve ricat manevraları yaparlar, bu bir nevi satranç oyunu gibidir ve her türlü ameli kıymetten mahrumdur. Muallim ordusunun erkan-ı harbiyesi mesâbesinde olan bu muallimler derneği heyetinin yaptığı şey de korkarız ki böyle "nazari bir hareket"den ibaret olmasın. Zira bir çok tarihi ve içtimâî hakikatleri ihtiva eden bu beyannâme Türk münevverlerine celi ve muayyen bir gaye tayin ediyor, fakat bu gayeye ermek için takip edilecek yolun hangi yol olduğunu söylemiyor. Vakıa uzaktan ve yakından alınmış bazı misaller ve gunûneler fikrî inkılabın başka memleketlerde ve başka zamanlarda ne tarzda ve ne gibi vesaitle ihzar ve icra edildiğini az çok anlatıyor. Napolyon istilaları esnasında millî vahdetinden mahrum parça parça bir Almanya'nın sırf ilim ve fikirden doğan bir kudretle nasıl toplanıp bugünkü muhabbetli millet camiası haline girdiğini; Çarların ceberudu altında bütün şuurunu kaybetmiş alay alay esra gibi yaşayan Ruslardan bugünkü gibi cihan inkılabını hazırlayan hürriyet ve adalet pişdarı insanlar çıkmasını temin eden büyük adamların kimler olduğunu ve daha düne kadar Osmanlı Saltanatının cizye-güzâr birer vilayeti halinde bulunan Bulgar, Sırp ve Yunan memleketlerinin kimler sayesinde birer müstakil Kraliyet şeklini aldığı söylüyor. Bir bakıma göre denilebilir ki "uzun düşünmeye ne hacet! Bu milletlerin inkılâp tarihlerini tetkik ederiz, oradaki ilim ve fikir erbabının nasıl çalıştıklarını ve ne suretle muvaffak olduklarını anlarız ve biz de ona göre, yani onların eserine tevkifken hareket ederiz." Meseleyi bu tarzda muhakeme edenler bizim ne Rus, ne Alman, ne Bulgar olmadığımızı hatırdan çıkaranlardır.

Vakıa aynı sebepler daima aynı neticeleri doğurur, fakat aynı şerait, aynı an ve aynı muhit içinde... Bunun için düşünürüm ki, biz de yapılacak fikri inkılâp ister istemez başka bir sisteme tabi olacak ve bu inkılabın millî ve halaskar bir inkılâp mahiyetini alması ancak müstear ve taklidi olmamak şartıyla kabil olabilecektir.

İttihat ve Terakki komitesinin bundan on beş sene önce yapmak istediği inkılâp tecrübesi bu hakikat nazar-ı itibara alınmadan yapıldığı içindir ki müspet bir netice vermedi, vehn ve tereddiye uğradı. Bu komitenin erkanı arasında bazıları bu

memlekette Fransız ihtilal kebirini tatbik etmek istiyor, bazıları Balkan eşkıyalarının hatt-ı hareketini takibe yelteniyor, bazıları Hınçak ve Etniki Eteryâ gibi Ermeni ve Rum komitelerinin temsil ettiği zihniyeti ve yaptığı icraatı taklit ediyordu. İşte bunun içindir ki İttihat ve Terakki komitesi köklerini bir türlü milletin bağrına salamadı, daima bize yabancı bir camia gibi kaldı. Hareketlerinin bir çoğuyla millî vicdanımızı rencide etti. Bu acı tecrübeden sonra hiç birimiz arzu etmeyiz ki memleketimizde yeni yetişen ve henüz faaliyete giren ilim ve fikir ordusunun genç ve civanmert pişdarları kendilerine, beli hançerli Rum Papazlarının ve yabancı bombalı Bulgar Daskallarının galiza ve haşin şahsiyetlerinde bir numune-yi imtisal bulsun.

Lakin hatıramıza gelen bütün bu şüpheleri beyannamede okuduğumuz şu şartlar kafi derecede def etmiyor mu? “Bu inkılabın en mühim esası Türkiye’imizin yirminci asrın hayatı manasına tevakkuf edecek bir teceddüt olacaktır.” Bu kadar medeni bir hamle ile hareket eden bir heyetin “Balkanik” zihniyetinden pek uzak olduğuna ve daima uzak kalacağına şüphe yoktur. Türk cephesi arkasından yükselen bu ulvi gençlik sedası aynı zamanda bizi bir suriş unsuru halinde görmek isteyen ve riyakar medenilere karşı bir müdafaa ve bir itiraz sesidir. Türk gençliğinin kalbinde Garp irfan ve medeniyetine karşı bu sönmez ateştir ki, bu medeniyetin bize reva gördüğü bütün zulm ve gadra rağmen, hala yıkılan beldelerimizin, harabeleri üstünden ve dizi dizi şehit mezarlarının maverasından yeni doğan bir fecrin eşiği gibi şen ve satır etrafa inikas ediyor.

nr. 9087, 4 Temmuz 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Yegane Ümit Noktası

Çoktandır işitiyoruz, Kırım'da açlık, sefalet kaht u gala o dereceye varmış ki analar, çocuklarını açlar tarafından boğazlanıp yenilmekten güç muhafaza ediyormuş; sokaklar terlim-i ruh etmeden evvel ölmüş bir çok insan vücutlarıyla dolu imiş; kadınlar görülüyormuş ki ağaç kütüklerini kemiriyor, ihtiyarlar varmış ki dişsiz ağızlarının içinde toprak çiğniyor; bunlar bizim ırk ve din kardeşlerimizdir.

Son zamanlarda uzaklardan uzağa gelen haberler bize bildiriyor ki, Buhara'da yeniden bir fesat ve fitne ateşi, bir suriş ve ihtilal yangını baş göstermiş. Yedi yüz senelik koca Osmanlı Saltanatını yedi seneden bastıran Enver adlı bir namert şimdiye kadar sulh ve sükun içinde rahat yaşayan ve bir takım hayr hevah eller vasıtasıyla şöyle böyle istiklaline nail olan bu zavallı ülkeye kendisinden yüz bin kere kavi ve kahar bir düşmana karşı silahlandı, ayaklandı ve muhlık bir maceraya attı. Buharalılar yarın da, dün olduğu gibi, kızıl orduların çizmeleri altında son kalan yiğitlerine ağlayacaklardır. Biz de ağlayacağız, çünkü bunlar bizim din ve ırk kardeşlerimizdir.

Azerbaycan'da, Türkmenistan'da neler oldu, Afgan'da neler oluyor? Pek iyi bilmiyoruz; (sansür) kara bulutlar hangi kaza ve belayı taşıyor, pek iyi anlayamıyoruz. Fakat, hissediyoruz ki bu bulutlar şimşek ve yıldırımlarla mahmüldür.

Hülasa kürre-yi arz üzerinde, tufana, tугyana, harbe kıtale, kaht u salaya, şurişe, ta'una, koleraya –bilmiyorum daha hangi belaya– maruz ne kadar yer görürsek evvelinden diyebiliriz ki orası ya bir Türk, ya bir İslam ülkesidir. Bu yerler meyanında İstanbul'la Anadolu'yu saymıyoruz. Zira, görünen ve bilinen şeyleri tekrar etmeye ne lüzum var! Biliyoruz ki bir takım şeytanı mahlukat bu eski Türk payitahtın temellerini kemirmekle meşguldür, hepimiz kulağımızı bu mübarek vatan parçasının toprağına koyar koymaz derinden derine bunların diş gıcırtilarını işitiyoruz.

(4 satır sansür)

Lakin bu gemiyle batacak olan yalnız biziz, yani Türkler ve Müslümanlarız, aramıza karışmış diğer cinsten, diğer dinden olanlara gelince, bunlar şimdilik bıyık altından gülüyorlar ve dalgalar çoğaldıkça el çırpıyorlar.

(4 satır sansür)

İşte, Türk ve İslam alemi namını verdiğimiz bu feci, hazin, hailevi, müthiş ve mehib sahne...ve işte bunun üstünde oynanan oyun! Bu sahneye bu dehşeti ve bu dehşeti ve bu oyuna bu fecaati veren şeyin, bunu kuranın ve bunu oynatanın yalnız kaza ve kaderin eli olduğuna mı hükmedeceğiz? Hayır, hayır... Bu çok müretteb bir şeye benziyor; bütün bu facianın altında, ezeli kuvvetlerin esrarengiz kahrından ziyade bir insan hilesinin ,bir insan gayzının basit, celi ve soğuk mantığı sırtıyor. Bu hakikati anlamamız ve bilmemiz lazımdır, tâ ki üstümüze yığılan bu kadar alâm ve ıstırâp, bu kadar nekbet ve felâket altında atiden ümidimizi kesmeyelim; bütün bunlar mukaddermiş, kadere karşı ne yapılır demeyelim ve insan ile tertip edilmiş faciaların mutlaka bir son perdesi olduğunu hatırlayalım, evet, bu kanlı sahnenin üstüne bu son perde mutlaka inecektir. Şimdiden seyirciler arasında bir tahammülsüzlük, bir sabırsızlık alameti ve oyuncular içinde bir yorgunluk ve bezginlik emaresi görünmeye başlıyor. Son günlerde alem-i medeniyetin ötesinden berisinden yükselen teessür ve teellüm sedaları bu sabırsızlık alametleridir; Atina'da sulha veya harbe dair kurulan meclisler, o fısıltılar, o hırıltılar bu bezginlik emarelerinden başka bir şey değildir. Yangını onlar yaktılar, şimdi bizden ziyade telaşa düşen onlardır.

Lakin İslam alemi sarsan yangınlar ortasında yüksek ve beyaz bir sütun gibi duran Türk ordusunun salabet ve metaneti bu yangınların alevlerinde gittikçe daha ümit-bahş bir vuzuh ile görünüyor; bu bir hür ordu değil, bir seciyenin, bir inadın ve bir mukavemetin timsalidir. Bütün kazazedeler, bütün mazlumlar, bütün bağıranlar, açlar, çıplaklar, bokesler, avareler, yetimler, dullar şu nihayetsiz felaket denizi içinden kollarını bu beyaz sütuna doğru uzatıyor, biliyor ve aman ve halas noktası onun dikildiği, onun saye saldığı yerdedir.

Kim ne derse desin, boğazımızı sıkıan bu kör düğüm ancak Türk ordusunun kılıcıyla çözülecektir. Bütün İslam alemi bunun içindedir ki, gece gündüz Allah'ın bu

kılıca nusret ve satvet ihsan eylemesini niyaz ediyor, kendi varlığını tehdit eden belaların beklenen zafer müyesser olmadan evvel ortadan kalkmayacağını pekala biliyorlar. Bu imanı ve bu ümidi sarsmaya çalışan bazı namertler bizi siyaset denilen bir dolaşık yola sevk etmeye uğraşmaktadır. Bunlar ikide bir Kırım'daki açları, Buharadaki ihtilalleri, Anadolu'daki yangın harabelerini, İstanbul'daki maddi ve manevî sefaleti ilh, gösterip "Yeter artık, tahammülümüz kalmadı, man diyelim!" diyorlar.

(2 satır sansür)

bunların zulmü ve i'tisafi artık son derecesine varmış, fakat bizim sabır ve tahammülümüz, o beyaz sütun, o metanet ve mukavemet abidesi asla sarsılmamıştır.

Ey, mazlumların, açların ve çıplakların yegane kiblesi olan mübarek ordu, senin ne kadar ıstırabın, ne kadar zahm ve meşakkatin mahsulü olduğunu ben biliyorum; Anavatan seni son deminde bin türlü acılar ve sancılarla inleye inleye doğurdu; küçücük yaşından beri kan ve ateş içinde boğuşa boğuşa, su yerine kendi terini ve gözyaşını içerek bu genç ve tüvana çağa vardık. Dehrin cevri nispetinde kuvvet ve saht iktisap ettik. Bundan sonra gözün hangi beladan, korkabilir? Doludan kurtulanın yağmurdan, cehennemden çıkanın yangından pervası olur mu? Sen ölmüşsün dirildin. Seni öldürmüşlerdi. Yeniden kendine can verdik, dünya yüzünde ilk defa olarak ölümden daha zorlu olduğunu ispat eden kuvvet sensin; onun için bütün nevmidler ve bütün ruhani kuvvetlere inananlar senden bir mucize daha bekliyorlar.

nr. 9088, 5 Temmuz 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Spora Dair

"Spor"un leh ve aleyhinde bulunanlar çoktur. Her iki taraf da kendi nokta-yı nazarının doğruluğuna ispat için kah ilmî ve tıbbî, kah içtimaî ve terbiyevî bir çok vesaik ve delil gösterir, düsturlar vuzu eder. Kimi "Hayat harekettir. Sağlam bir dimağ ancak sağlam bir vücutta bulunur. Kuvvetli adam seciyesi kuvvetli olandır." ilh.dir.; kimi "Hayat harekettir, fakat fazla hareket, zorlu hareket değildir. Adali kimselerin dimağı zayıftır. Vücudun kuvveti ruhun kuvvetiyle makusen mütenasiptir." Tarzında beyan-ı mütalaa eder. Bu spor meselesi "pedegociya" ilminin senelerden beri, bir türlü çözülemeyen düğümlerinden birisidir. Çocuklarımızın bedeni terbiyesine ne dereceye kadar ihtimam edeceğiz ve ne suretle ihtimam edeceğiz? Terbiye-yi bedeniyeden maksat doğrudan doğruya spor mudur? Şimdiki telakkiye göre güreşten, halter kullanmaktan, otomobil sevk ve idare etmeye kadar bütün adali oyunlara, eğlencelere spor namı veriliyor. Yüzmenin bir spor, trapez yapmak bir spor, yürümek bir spor, açık havada dolaşmak bir spor, hülasa insan vücudunun hadd-i tabiyeden fazla bütün hareketleri birer spor namını almaktadır. Binaenaleyh, spor iyi midir? Fena mıdır? Sualini irat etmezden evvel hangi nevi spordan bahsetmek istediğimizi tayin etmemiz lazım gelir. Mesela bugün en har spor taraftarları için de gülle kaldırmak, trapez yapmak gibi adalatı kuvvetlendiren fakat kalbi zayıflatan egzersizlerin aleyhinde bulunanlar pek çoktur.

Doktor Mollerher, tabii ve kolay idmanlar usulünü ortaya attığı günden beri bütün o halterler, o trapezler, o salingaçlar, o halkalar tamamıyla cambazlara terk edilmiş ve "terbiye-yi bedeniye" sahasından dışarıya atılmıştır. İhtimal ki yarın İsveç usulü idmanların da mazereti anlaşılacak ve bunun yerine bir takım yeni tarz idman usulleri vuzu edilecektir. Binaenaleyh tatbikatında bu kadar mütehavvil ve mütenevvi şeraite tabi olan bir şeyin katiyetle ne lehinde, ne aleyhinde bulunmak kabildir. Zira, spor oyunları da danslar gibi modaya tabidir. Dün bize pek hoş görünen kıyafetlerin bugün pek çirkin görünüşü gibi, dün nafi' bulunduğumuz adamları yarın muzır bulmayacağımızı kimse iddia edemez. Zira, spor yalnız dimağı ve hissi hayat nokta-yı nazarından değil aynı zamanda adli ve bendi hayat nokta-yı nazarından da muzır telakki olunabilir. Umûmiyetle şiddetli adale oyunları aleyhinde

bulunanların elinde bir takım istatistikler var ki pehlivanların ve hassaten boksörlerin ekseriyetle vaktinden evvel ihtiyarlayıp öldüklerini ispat ediyor.

Çünkü bu gibi adamların tabii oldukları şedit hareket ve faaliyet şeraiti vücutlarını yıpratıyor, kalplerini yoruyor. Tabiatı zorlamamak ezeli bir zaruret değil midir? Halbuki sporcular ekseriyetle tabiatı zorlayan adamlardır.

Adalî hayatın "Fuzule-yi inkişafı" dimağı hayatın zararınadır iddiasında bulunanlar ise tamamıyla haklıdır. Evet, ekseriyetle bütün büyük sporcular dimağın çocuk kalmış kimselerdir. Vakıa sporun faydasını ispat için bize "tarih-i kadim"den misaller getiren bazı terbiye-yi bedeniye muallimleri meşhur Yunan şair ve filozoflarının veyahut bir çok Romalı hukuk şinasların pehlivanlık aleminde de meşhur ve maruf olduğunu söylüyorlar. Vakıa haile-nüfus "Sofokles"ın "Olimpiyat" oyunlarında birinci mükafatı alanlardan ve bazı Romalı şairlerin "Aren" "Gladyatör"lerinden olduğunu biliyoruz. Fakat bütün "tarih-i kadim"de bu gibilerin adedinin beş onu geçmediğini ve bazı istisnalardan umûmî düsturlar çıkarılamayacağını da itiraf etmek lazım gelir. Hususiyle kurûn-ı evvelde fikri hayat ile akli hayatı birbirinden ayıran hudutlar şimdiki kadar muayyen ve derin değildi. O zaman metafizik bile bir nevi riyazet, bir nevi oyundu. O zaman her şey, hatta muharebeler bile birer neşeli oyundu. Çünkü insâniyet daha çocuktı ve her çocuk gibi daima oynamak istiyordu. Binaenaleyh, o devirde spor vücudun tabii ihtiyaçlarından biri idi, fakat şimdi onu biz bir zaruret veya bir eğlence şeklinde yapıyoruz.

Son zamanlarda sporların ekserisi, (danslar gibi) neden hep Amerika'dan geliyor? Zira, yeni dünyanın insanları bize ve ihtiyar Avrupa'ya nispeten henüz çocukluk çağını geçirmektedirler. Bakir ormanlarda maymunlar ve orangutanlarla kırmızı derili vahşilerin meclisinden henüz çıkan bu millet bünyesindeki "fazla-yı hayatiyet"i garip bir tesadüf eseri olarak kendisini hapsettiği taştan şehirler içinde, eylevm bir çok nevini gördüğümüz şiddetli oyunlarla güç sarf edebiliyorlar. Bu yeni taze ve gürbüz insanların kuvvetleşmek için değil yorulmak için icat ettiği bu oyunları, bin türlü alam ve ekdâr altında, asırların nesilden nesile yığıldığı bin türlü illetler ve felaketlerle belî bükülmüş ihtiyar ve artık Avrupa'nın taklit ve tatbiki

kalkışması ne hazin bir manzaradır! Ve bunun arkasında bizim, ağır başlı, hakim ve uslu şarkıların aynı oyun sevdasına tutuluşu ne kadar nagah-zuhûr bir vakadır! Şu viran dünyanın her tarafında esen bu oyun havası ve her tarafından fişkırان bu adli cuşış acaba nasıl bir içtimâi ve beşeri hadiseyi ifade ediyor? Bu bir vehn ve ateh alameti midir, yoksa sıhhat ve selamete ve (rejenerasyon)a doğru bir adım mıdır? Bu hususta henüz katiyetle hüküm veremeyiz. Fakat bütün şiddetli spor oyunları aleyhinde bulunanlarla beraber biz de iddia edebiliriz ki zorlu ve fazla hareketler sert ve kuvvetli içkiler gibi hem dimağa, hem vücuda muzurdur ve bu dereceyi bulan jimnastik oyunlarının herhangi bir (Vice)den, bir su-i itiyattan farkı yoktur. Spor, bu itibar ile adalenin bir nevi sefahati addedebiliriz. Zira, ekser asri sporcularda bütün bu tehlikeli ve yorucu oyunlar terbiyevi mahiyetini kaybedip bir zevk haline girmiştir ve bu zevk diğer bütün maddi ve cismani zevkler gibi behîmîyetimizi hatırlattığı için bir pehlivan veya bir boksör ekser fikir adamlarına bir ucube-yi hilkat şeklinde görünüyor, bir cemiyette mübalağalı spor cereyanları o cemiyeti teşkil edenlerin heva vü hevese yahut da eski bir tabir veçhile (lehv ve lu'be) düşmelerinden başka bir şey ifade etmiyor.

nr. 9089, 6 Temmuz 1922

Tahassüs ve Teellüm

“Malül İstanbul”

Mösyö “Claude Farrère”, Paris gazetelerinin birinde İstanbul seyahati intibalarını neşretmeye başladı; ne hazin şeyler söylüyor! Diyor ki: “İstanbul’da hiçbir şeyin harici manzarası değişmemiştir.

(2 satır sansür)

İstanbul bütün yaralarından kanlar fişkırان büyük bir yaralıdan başka bir şey değildir.” Ve yaşla dolu gözlerini yangın harabelerinden yetimlerin, muhacirlerin, malul askerlerin üzerine çeviriyor: “İşte, taşların, toprakların yaraları; işte, kalplerin ve göğüslerin yaraları!” diyor.

Hangi birine ağlamalı, hangi birini sarmalı? Eyvah, eyvah, sana ey yedi tepeli şehinşahlar beldesi... Birçok illetlerin, bir çok yaraların daha var ki o görmedi veyahut gördü de söylemiyor; tıpkı bizim gibi yutkunuyor, bir sürü acı hakikatler dizi dizi boğazının içinde düğümliyor.

İçinizde sevgili bir vücudun sekeratında hazır bulunmuşlar var mıdır? Eğer varsa, yalnız bunlar, yalnız bunlar İstanbul’un bize ne gibi bir his, ne gibi bir elem verdiğini anlayabilirler. O sevgili hastalar ki ölüme mahkum olduklarını bildiğiniz andan itibaren artık yüzlerine bakamayız; eskisi gibi mütebbessimdirler; fakat tebessümlerinde doğrudan doğruya kalbe akan bir zehir vardır; eskisi gibi bize gündelik hayatın bin türlü ufak tefek hadiselerinden bahsederler, fakat seslerinde maveraî bir ahenk vardır; gözlerinde bakışları henüz sönmemiştir; fakat bu gözler bizim üzerimize çevrildiği vakit içlerinde bir mezar karanlığı sezeriz. Sevgili muhtasarlar, ekseriya bizim bildiğimiz müthiş hakikate vakıf değildirler, neşeli, tatlı ve nazlıdır; lakin onlar gülerken biz evin تنها köşelerine çekilip sessiz sessiz ağlarız. Bazen içimizde kara bahttan ve aşktan daha kavi olan ecele karşı bir hiddet, bir isyan uyanır, sevgili hastayı göz göre, bile bile ölüme teslim etmek istemeyiz ve hekimlere ve ilaçlara koşarız; yalvarırız, bağırırız, deriz ki, aman kurtarınız, Allah aşkına ne yapıp yapı kurtarınız! İcap ederse bizim kanımızdan alıp onlara veriniz, icap ederse bizden dünyanın bütün servetlerini isteyiniz, hepsi sizin, her şey sizin olsun, fakat onu bize bağışlayınız!” İçin için hissederiz ki bütün bu yalvarmalar,

yakarmalar, bütün bu çarelere baş vurmalar, bütün bu ümit, bu gayret hep beyhudedir, fakat son dakikaya kadar bir mucizenin intizarında çırpınır, dururuz ve hastanın sesi günden güne kısılır, gözleri günden güne söner; benzine günden güne ölümün o meşum ve soğuk, o eskimiş fil dişi rengi çöker. Artık yanına bile girmekten tehaşi ederiz; yatağının kenarında dizlerimizin bağı çözülür, boğazımızı tıkayan hıçkırıktan bir saniye nefes alıp tek bir söz söyleyemeyiz. İşte İstanbul'un karşısında biz şimdi böyleyiz, bu vaziyette ve bu haldeyiz. Doğduğumuz, büyüdüğümüz, sevişip güldüğümüz, gezinip eğlendiğimiz bu şehrin içinde şimdi her saatimiz bir elveda saati gibi suzişlidir.

Sularından içerken derunî bir ses bize diyor ki: bu son yudumlardır meyvelerini yerken yine o ses diyor ki: bu son lokmalardır ve narin mineralleriyle nazenin kadınlarına bakarken yine aynı ses diyor ki: bu son nazarlardır. Hakikaten böyle mi? Bu ses hatifi bir ses midir, yoksa bizim yılgın, hasta muhayyilemizin sesi midir? Bilmiyoruz, fakat, nereye gitsek, ne yapsak, neye baksak daima böyle bir tahassüs ve böyle teellüm içinde kalıyoruz. Şimdiden hiç dönmeyecek bir mazinin eşiğinde gibiyiz; yaşadığımız her an bu mazinin bir parçasıdır. Dokunduğumuz taşlar, bastığımız topraklar bize eski bir aşktan kalmış hatıralar gibi geliyor. Sinemizin üstüne bastığımız bu şey, artık sevgilimizin kendi değil, sevgilimizin resmidir; sevgilimizin bize bıraktığı saç demetleridir. Sevgilimizin mendilidir. Tıpkı bunun gibi, bugünkü İstanbul bize dünkü İstanbul'un gölgesi şeklinde görünüyor. İşte eski sarayın bahçesi ve köşkleri, işte tâ orada Süleymaniye'nin kubbeleri, "Claude Farrère"nin saydığı gibi işte Şehzade, işte Beyazıt, işte Laleli, işte Gül Camii... Fakat bunlar hakikatte mevcut mudurlar? Hayır, hayır, bütün bunlar İstanbul değil, bize İstanbul'u hatırlatan tayflardır. Hiç bu kadar cansız İstanbul olur mu? Hani bize aşına olan sesler, bize aşına olan yüzler? Hani o renkler, o şekiller ki bizim ruhumuzun şevk ve neşvesinden doğmuştu? Nerede millî hayatımızın o samimi tecellileri ki ninni söyleyen analardan, boru öttüren askere, çarkı çağırان hanendeden ezan okuyan müezzine kadar doğuran, dövüşen, eğlenen ve ibadet eden İstanbul, teşkil ediyordu; bunlar hala mevcuttur, hala devam ediyor mu diyeceksiniz; heyhat, bu sizin vehm ve hayalinizdir; bugün gördüğünüz İstanbul nasıl dünkü İstanbul'un tayfi ise, bu tayfin maverasından işittiğiniz sesleri de dünkü seslerin kafamızda ve kalbimizde kalan akisleridir.

Bir kabusa benzeyen bu rüya ne zamana kadar devam edecek? Ne zaman bu donmuş İstanbul silkinerek ayağa kalkacak ve eski hararetini, eski hayatını, bizim bildiğimiz ve özlediğimiz hayatı bulacak? Böyle bir mucizeye bazıları hiç ihtimal veremiyorlar, ölen bir daha dirilir mi, diyorlar, fakat biz, ölmüşken dirilen bir milletin efradından olduğumuz için günün birinde İstanbul'un da ba's-i ba'del mevte sırrına mazhar olacağına iman ediyorlar. Teheyyüç ve teessürümüz ancak bu iman sayesinde ki biraz sükun buluyor. Aks-i takdirde her tarafından kanlar sızan ve etleri, kemikleri parça parça dökülen bu aziz varlığın manzarasına hangi kalp tahammül edebilirdi?

Ey mübarek belde, senin tamamıyla eski haline avdetin muhal olsa bile sinenden fişkıracak yeni hayatı senin enkazından kuracağız, senin küllerinden yoğuracağız ve sana kendi nefesimizden ruh-ı nefis edeceğiz: Sen asıl o zaman bizim olacaksın; zira, şimdiye kadar seni sevişimiz mütehakkim bir aşğın maşukasını sevişinden farklı değildi. Bundan sonra seni doğuran ve besleyen bir ana şefkatiyle seveceğiz.

nr. 9091, 8 Temmuz 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

İnsanlığın Mihveri

İnsanların sebab-i mevcudiyeti nedir? Biz bu dünyaya ne yapmaya geldik? Felsefenin metafizik kısmıyla meşgul olanların öteden beri kendi kendilerine sordukları suallerden biri de budur. Fakat buna kat'i bir cevap veren hekim henüz çıkmadı.

“Voltaire”in “Candide” unvanlı felsefi romanında nik-bin bir filozofla bed-bin bir alim konuşurlarken o buna der ki:

-Dostum Martin, hayatta her şeyin bir gayesi vardır. Her hadise ezeli bire hizmete müsteniddir. Bak şu dünyaya, bak şu güzel dünyaya; cenab-ı hak bütün semaları, bu denizleri, bu dağları, bu ağaçları kimin için ve ne için halk etti?”

Martin kendi sualine kendisi cevap vermeye hazırlanan nik-bin dostunun sözünü asabi bir hareketle keser, der ki:

“-Bütün bunlar bizi can sıkıntısından gam ve gussadan kudurtmak ve çatlatmak için halk edildi.”

Her halde biz bu tarz muhakemeyi kabul edeceklerden değiliz; ne de kainatın, insanın neşat ve saadeti için yaratıldığına kani olan nik-bin hekimin hissiyatına iştirak edebiliriz. Hiç şüphesiz ki ne kainat bizim için, ne biz kainat için yaratıldık ve hayat ne “Martin”in dediği kadar fena, ne de nikbin “Ponglos”un zan ettiği kadar iyidir; zira, iyilik ve fenalık mefhumlarını icat eden bizim muhayyilemiz ve bizim mantığımızdır. Fitraten herhangi bir mahluktan daha had-bin ve daha hodpesend olan insan kendini hilkatin gayesi sanıyor; yıldızların kendi zevki için parladığına, güneşin kendi sırtını ısıtmak için çıktığına, yağmurun kendi tarlasını sulamak için yağdığına ve ağaçların kendi midesi için meyve verdiğine zahip oluyor ve binaenaleyh kendi zevkini tatmin etmeyen şeylere, fena, edenlere de iyi namını veriyor. Halbuki tabiatın, kendi kendine hükümler veren bu zavallı mahluktan hiç

haberi yoktur. Her şey mukadderat tesmiye ettiğimiz ezeli kanunlara tab'an var oluyor, büyüyor, yaşayıp ölüyor. Fakat, kendisini taştan, topraktan, fili ile karıncadan hiç ayırt etmeyen tabi'i kanunlara bir türlü boyun eğmek istemeyen insan, bütün zekasını, bütün maharetini ve bütün hilesini sarf ederek asırlardan beri kendi hayatını ve kendi kanunlarını bizzat kendisi icat etmeye çalışıyor. Diyebiliriz ki bütün medeniyet hareketleri bu gayeye vusul içindir ve medeni insan tabiatı yenen, tabiata hakim olan insandır. Eflatundan Kant'a kadar ruhumuzun vazife ve mesuliyet gibi, iyilik doğruluk ve güzellik gibi bir takım mefkurevî mefhumlar taşıdığına kani olan bütün hükemanın bize öğretmek istedikleri gaye budur; yani mümkün olduğu kadar behimiyetimizden tecerrüdüyle ruhanî neşvelerden mürekkep ideal bir hayata varmaktır; bizim için hakiki saadet bu yüksek mıntıkadadır ve bizi bu yüksek mıntıkaya çıkaracak merdivenin üç basmağı vardır: İyilik, doğruluk ve güzellik...

Binaenaleyh, hayata gelişimizdeki maksat nedir? Bu dünyaya ne yapmaya geldik? Sualini irât ettiğimiz zaman verilecek yegane cevap beşeri hayatın bu üç zirvesini göstermekten ibaret kalmalıdır ve asla saadet kelimesiyle refahiyeti birbirine karıştırmamalıdır. Zira, fakr u zaruret, açlık; çıplaklık gibi cismani elemelerin bu sırra ermiş kimseler indinde zerre kadar ehemmiyeti yoktur. Biz ekseriya insani neşvelerle, hayvani neşveleri biri birine karıştırdığımız içindir ki bu sonunculardan mahrum kaldığımız zaman hayattan şikayet ediyoruz ve "Candide"de ki bedbin filozof gibi "Bu dünyaya kudurmak ve çatlak için geldik." diyoruz. Ne mesuttur o fertler ve o cemaatler ki yegane neşvelerini iyi de, "doğru" da ve "güzel" de bulurlar, buna vasıl olmak için yaşarlar ve şimdiki fertler, şimdiki cemaatler gibi yalnız maddi hazlar peşinde koşmalar. Asr-ı hazrın en büyük felaketlerinden birini teşkil eden ve insanları harplere, ihtilallere sevk eden yegane sebep, hiç şüphesiz ki bu üç prensibin peşinden ayrılmış olmamızdır. Yoldan çıkmış bu gümrah insanıyeti ilmin, ahlakîyatın ve bediîyatın ezeli düsturları artık doğru yola çekmekten acizdir ve yirmi asırlık bir medeniyet hayatına rağmen birden bire zincirlerini koparan behimiyetimiz bizi, gemi azya almış bir at gibi mehaliken mehalîğe sürükleyecektir.

(23 satır sansür)

nr. 9094, 11 Temmuz 1922

Müşâhede ve Mülâhaza İyilik, doğruluk ve güzellik

Eğer idealist filozofların “mebadî” nazariyeleri doğru ise insanların ruhunda iyilik, doğruluk ve güzellik mefhumlarının adeta garizî ve fitri bir duygu halinde mevcut bulunduğuna hükmetmek lazım gelir; kendisine bir türlü kafi derecede kıymet veremediğimiz ferdi ve içtimâî hayatımızın yegane vazifesi bu üç prensibi icra ve tatbik etmekten ibaret olsa gerektir. İnsan hayvandan, medeni bedeviden ancak bu sahadaki faaliyetle bu sahadaki şiarıyla ayrılabilir.

Bir milletin manevî kıymetini ve ne dereceye kadar medeni olduğunu anlamak için onun refahiyetine, servetine, kesretine, hükm ve idaredeki kuvvetine bakmak kafi değildir; o millet iyilik, doğruluk ve güzellik namına ne yaratmış, her şeyden evvel bunu tetkik etmek lazımdır.

(12 satır sansür)

Bundan bir kaç zaman evvel Avrupa’dan avdet eden bir Türk alimi demiş idi ki, medeniyet konfordan, yani esbab-ı istirahatımızı temin eden şeylerden ibarettir ve bu müddeasını ispat için gittiği yerden iştira ettiği ipekli çoraplarını, yumuşak gömleğini, pabucunun ökçesini ve pantolonunun ağını göstermiş “Bakınız, işte medeniyetin asarı bunlardır.” diye diye ağzının suyu akmış. Bir Türk aliminin medeniyeti bu suretle anlaması ve bu suretle anlatması hem o medeniyet, hem bu alem ve hem de Türk Milleti namına bir şeydir ve maatteessüf medeniyeti hala bu tarzda anlayanlar aramızda pek çoktur. Bazılarımızda edvar ve hareket ile ifade edilen terbiye ve nezaketi medenilik ad’edenler, vakıa terbiye ve nezaket medeniyet icabındandır, fakat medeniliğin bizzat kendisi değildir. Zahiri gösterişi ne kaba saba adamlar vardır ki ruhen her hangi bir “medenî”den daha zarif ve daha naziktir. Türkler ekseriyetle bu neviden insanlardır; zahiren basit, düz ve hatta -niçin söylememeli?– birazda kabadırlar; her türlü incelikten mahrum gibi görünürler; bunun yegane sebebi deruni hayatımızdaki derinliktir. O derece için için yaşıyoruz ki harice bir şey veremiyoruz. Bütün faziletimiz kadınlarımızın yüzü gibi örtülüdür; ruhumuzun umku var, fakat sathı yoktur. Bunun içindir ki, bizi içimizden görmeyip dışımızdan tetkik edenler, hususi, umûmî ve beledi yaşayışımızdan iptidailiğine,

perişanlığına, çirkinliğine bakarak bizim pek geri, pek derbeder, pek kaba bir millet olduğumuza hükmediyor.

Bu tarz-ı müşâhede doğru değildir, bir insanın ahlakî ve fikri meziyetlerini kıyafetiyle ölçmek kabil midir? Nice süfli kıyafetli adamlar vardır ki yağlı serpuşlarının altında bir dehanın halesini taşırlar. Türk milletini ben böyle adamlara teşbih ederim.

Anadolu'da dolaştığım müddetçe daima iki zıt intibain ortasında kalırdım. Bir taraftan o köylerin harabati, pislîği, o köylerin sufliyet ve derbederliği bende derin bir istikrah tevlit eder; diğer taraftan bu çirkin ve galiz dekor arkasında birer gizli şule gibi parlayan ruhların manzarası karşısında hayran kalırdım. Anadolu baştan başa bir çöplüktür, fakat bu çöplüğü iğrenmeden karıştıran eller her müzahrefat kümesinin altından avuç avuç inciler toplayabilir.

Bazı insanlar gibi bazı milletler de manevî kıymetlerini izhar ve ilan etmek kabiliyetinden mahrumdur. Kurun-ı evvelâ da Yunanilere nispeten Hintliler ve Acemler vicdan ve irfan itibariyle çok yüksek bir mertebede idiler. Bütün Yunan esatirinin lübbünü Hint usturaları teşkil ettiğine hiç şüphe yoktur. Dünyaya aydınlık veren ne kadar dini, ahlakî ve hikemî cereyanlar varsa hepsi Hintistan'dan neb'an etti. Fakat bütün bunları söz, şekil ve renk suretinde tespit eden, daha doğrusu bu ruh ve deha nefhasına bir vücut veren milletler Akdeniz havzasında oturanlar oldu. Gerek yaşadıkları iklim, gerek mensup oldukları ırk itibariyle tecessüm etmemiş hakikatleri ve güzellikleri bir türlü anlamayan sathbin Yunaniler bir timsali, bir fikri veya bir hissi taştan bir insan veya tunçtan bir hayvan haline sokmada çok mahir idiler. Zira bunların dehası içeriye yani ruha doğru giden bir şule değil daima harice fişkırان bir şerare idi. Bunun içindir ki bazı müverrihler Yunan dehasını bir şehir-i ayin halinde gördüler ve "iyi"nin "doğru"nun, "güzel"nin -yani ahlakî, ilmi ve bediî tecelliyatın yalnız bu milletin dehasında ekmeleyete erdiğine zahib oldular. Halbuki Hint ormanlarının ulvî ve ezeli sükûtundan nebân eden bütün o ilahi prensipler bu maddi ve şekil perest milletin elinde bir takım geniş kalçalı karılar ve şişkin pazılı erkekler şekline girdikten sonra bütün o esrarlı güzelliklerini, bütün o ilahi ulviyetlerini kaybetti. Buların elinde "aşk" azgın bir teke, zeka ve hikmet, başı

miğferli bir zene ve kahramanlık, ölmüş bir düşmanı “Şar”ının arkasına bağlayıp yerden yere sürükleyen bir zebani şekline girdi. Hint ilahlarının Yunanistan’a geldikten sonra insanileştiğini, zarafet ve necabet iktisap ettiğini söyleyenler beşeri dehaya karşı büyük bir küfür ediyorlar; Hint’in ifade edilmemiş güzellikleri ve tecessüm etmemiş ilahları Yunan heykeltraşilerinin çekiçleri altında birer çocuk oyuncağına döndüler ve bütün muhabbetlerini zayi ettiler.

Bütün bunları hatırlatmaktan maksadımız iyilik, doğruluk ve güzellik mefhumlarının bazı milletlerde bir gösteriş, bazılarında bir seziş halinde tecelli ettiğini söylemektir. Bu itibar ile yeni Avrupa’yı eski Yunanlılara ve bizi diğer bir takım şarklı milletlerle beraber eski Hintlilere muvazi tutmak icap eder. Avrupalılar ahlakı, hikemî ve bedîî mefhumlara şekil ve cisim verebiliyorlar, biz ise bu mahareti haiz değiliz. Bütün bu mefhumlar bizim içimizde ezeli bir çuşiş halinde sessiz, sedasız yaşıyor; acaba bir gün gelecek mi ki Türk ruhu denilen bu deruni ve gizli hazine bin renk ve bin şule ile dışarıya fişkıracak? Gabriel Donunçiv’in dediği gibi tali’in zincire vurduğu ve ağzını kapadığı Türk dehası: “Henüz söyleyemediğim bir hakikat içimi yakıyor” diyerek kıvrınmadadır.

nr. 9095, 12 Temmuz 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Muhalefetin Psikolojisi

Geçenlerde bir suikasta uğrayan Alman muharrirlerinden “Maximilian Harden”e dair okuduğum bir makalede deniliyor ki: “Bu adam daimi bir muhaliftir. Muayyen olarak hangi fikre, hangi maksada hizmet eder, ne yapmak ister pek malum değildir. Vakıta bütün mevcudiyetle bir “Bismarck” taraftandır, fakat bu taraftarlığı “İkinci Gilyom”a karşı duyduğu nefret ve husumetin semeresidir. “İkinci Gilyom”a husumeti ise iktidarı ve “nizam-ı hazırı” kendi elinde tutan bir şahsiyet olmasından neşet ediyor, yoksa onunla “Harden” arasında bariz bir prensip ihtilafı yoktur. Nitekim harbin başlangıcında bu büyük muharrir de o zahmetli hükümdar gibi “taze ve inşirahlı cenk”in en har müdafilerinden biri idi. Lakin vaktaki bu harp taraftarlığını Almanya’da resmi ve umûmî bir hale girdi, “Harden” hemen sulhperverler sınıfına geçti ve mütarekeden sonra ise tamamıyla inkıyât ve mutavaati tavsiye etmeye başladı. Bu adamda en bariz farika her şeyin zıddına gitmek ve her şeyin zıddını söylemekten ibarettir.

“Maximilian Harden”in bu tarifini okurken zannediyorum ki biz de herhangi bir muhaliften bahis olunuyor. Filvaki, bizde muhalif muayyen bir maksat ve müspet bir emel uğrunda çalışır? Değiştirmek istediği nizamın yerine neyi koymak fikrindedir?

Onu muhalefete sevk eden siyasi ve millî prensiplerin nev’ ve mahiyeti nedir? Bunu şimdiye kadar ne muvafık, ne muhalif, kimseler anlayamadı, anlatamadı. Bunun içindir ki dün İtilaf-ı hürriyetle İttihat ve Terakki arasındaki mübareze, bugün milliyet perverlerle muhalifler beynindeki münazaa akıl ve idrakin sahiplerine manasız, faydasız bir kör dövüşü şeklinde görünüyor; bunun sair memleketlerdeki fırka mücadelesiyle hiç bir müşâbeheti yoktur, zira aradaki ihtilaf ne bir prensip ve ne bir program ihtilafıdır; sadece, “sen çekil ben oturayım!” kavgasıdır. O çekilsin, sen otur! Fakat ne yapacaksın? Onu söyle, maksadın nedir?

Maksadımız memlekette sulh ve salahı tesis etmek ve kanuni bir devir açmaktır, diyorlar. Fakat vaktaki mevki-i iktidara geliyorlar, söylediklerinin büsbütün aksini yapıyorlar,

(2 satır sansür)

nefiyeler, tevfikler, hapisler, idamlar birbirini takip ediyor. Balkan harbine sebebiyet verenler muhaliflerdir, mevki-i iktidara gelmek için Arnavutluktan başlayarak bütün Rumeli'yi kıyam ve isyana teşvik edenler muhaliflerdir; mütarekeden sonra İzmir havalisinde bir takım ittihatçı hareketleri mevcut olduğunu neşr ve ta'mim etmekle oranın Yunanlılar tarafından işgaline sebep olanlar muhaliflerdir; Kuvva-yı İnzibatiye teşkilatı unvanı altında bir sürü ne idiği bellisiz ayak takımını teslih edip vatani müdafaa ile meşgul Türk ordusunun üzerine saldıranlar muhaliflerdir; ortaya, bu ana kadar hiç mevcut olmayan bir Türk-Çerkez ihtilafi çıkarırlar muhaliflerdir. Nemrut Mustafa'nın o cehennemi idam makinası kanun-perest (!) muhaliflerin devrinde işledi. Buna mümasil bir çok acı tecrübeler bize kafi derecede ispat etti ki muhalefetin maksadı kanun, sulh ve salah gibi prensipler değil doğrudan doğruya nifak ve şikaktır. Geçimsizlik, aksilik, kıskançlık bunları tahrik eden yegane hislerdir; öyle ki mevki-i iktidara geldikleri vakit etraflarında çekişecek, didişecek kimse bulamayınca birbirlerine düşerler, fırkaları ikiye ayrılır, kabinelerinde istifalar, istifaları takip eder ve dün başlarında bir ilim gibi gezdikleri şahsiyetleri yerden yere sürüklenmeye başlarlar. Hiçbiri muayyen bir maksat etrafında toplanmadığı ve sadece mevki-i iktidarda bulunmak hırsıyla yanıp tutuştukları için ganimeti paylaşma esnasında mutlaka saç saça, baş başa gelirler.

On beş seneden beri yalnız bu ihtirasla kıvranıp bir türlü tamamıyla nail-i emel olamamak bunların esasen menfi ve aksi olan ruhlarını büsbütün ekşitmiştir ve acılaştırmıştır; hepsi de huysuz, sinirli, küskün bir hale girmişlerdir. Memlekette herhangi müspet bir teşebbüs, herhangi müspet bir fiil, kendilerinin idare edemediği herhangi bir siyasî ve fikri hareket hemen asaplarını alt üst eder; arkadaşlarının oyuncaklarını kıskanan hırçın çocuklar gibi bağırıp tepinmeye başlarlar ve fırsatını bulunca bu oyuncakları kırmaya teşebbüs ederler. Bereket versin ki buna muvaffak olmazlar, çünkü cüret ve cesareten şiddetle mahrumdurlar. Aksi takdirde muhalefet bu memlekette kırılıp dökülmedik bir şey bırakmazdı.

Hırs, haset, aksilik, hırçınlık işte, muhalefetin psikolociyası bu hissi anasırdan müteşekkildir ve bu gibi hislerin bir fikir ve bir maksat haline girmesinin ihtimali yoktur. Fikirsiz ve maksatsız bir muhalefet fırkası ise dümensiz bir gemi gibidir. Bu gemi, bu dalgalar memleketin içinde senelerden beri yelkenlerini şişirecek ve kendini harekete getirecek muvafık havayı bekliyor. Bu muvafık hava esebilir ve bu gemi harekete gelir, fakat –tekrar soruyoruz– nereye gitmek için...Kovadis Dominos?...Bütün sahillerde sizin el ele verdiğiniz düşmanların zahmına uğramış biçareler dolaşıyor ve bütün limanlardan Türk ordusunun ayak sesleri işitiliyor. Bu biçarelerin bekledikleri halaskarlar siz değilsiniz, çünkü üç senedir siz gülerken bunlar ağlıyordu; siz doyunurken bunlar aç kalıyordu, siz yerleşirken bunlar yerlerinden yurtlarından oluyordu.

Bu Türk ordusu sizinle hem his ve hem fikir değildir. Onun azmini kamçılaman ulvî heyecanı siz daima bir cinnet telakkî ettiniz ve bütün kahramanlıkları bütün fedakarlıklarını daima yarım ağızla itiraf eylediniz. Ne kadar mukavemet ihtimalleri varsa hepsini birden iptal etmek için daima onun zaafından ve düşmanın kuvvetinden bahsettiniz.

nr. 9096, 13 Temmuz 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Bin Bir Dertten Biri

Bu kargaşalık içinde, ara sıra yetişen gençlerimizi düşünüyor muyuz? Nerededirler, ne yapıyorlar, neye hazırlanıyorlar? Bünyevî ve manevî sıhhatleri ne merkezdedir? Ne gibi şeraite tabi olarak okumakta, yazmakta ve yaşamaktadırlar? İstiyoruz ki mekteplerimizin hali yamandır; maarif nezareti hükümetin her şubesi gibi müthiş bir mazayaka içindedir; muallimler aldıkları yarım yamalak maaşla geçinemiyorlar; bunların arasında en iyileri birer birer mesleklerini terk ettiler. Mevcut mekteplerde çalışanlar ise canından bezmiş kimselerdir. İstiyoruz ki bazı leyli mektepler deva'ir-i hükümette olduğu gibi talebelerinin bir kısmına şu veya bu sebepten dolayı yol vermek ıstırasında kalmakta imiş; zira, bunların iskan ve iaşeleri gittikçe imkan haricine çıkıyor. Bunlardan bazıları bize geliyorlar, gözlerinin içi yaşla dolu “ Ne yapacağız?” diye soruyorlar. Sanki matbuat bir merci imiş, sanki matbuatın elinden bir şey gelmiş gibi “Aman, bize bir çare bulun!” diyorlar, bunlar için istikbal mazlum, hall-i tehlikeli ve mazi ma'dumdur; hepsi de “Dante”nin cehenneminde muallakta duran mahluklar gibidir. Ha, düşecekler, ha düşüyorlar; altlarında hayatın nihayetsiz ve karanlık uçurumu ağızını açmış onları bekliyor. Kim onlara el uzatabilecek? Biliyoruz ki kısım-ı azami fakir ailelere mensuptur, kiminin babası bir binbaşı mütekadî, kimininki mecburi mezuniyet kararı önünde benzi atmış bir ihtiyar memurdur. Bunlar, evlatlarının tahsil ve terbiyesiyle meşgul olmak şöyle dursun, hatta ancak boğazlarını doyurabiliyorlar, ancak sırtlarına bir gömlek alabiliyor. Kitap, kalem, defter masrafına yetişebilmek ihtimali yoktur. Geçenlerde müdürü Cemil Bey efendiyi ziyarete gittiğim “Sanayi-i Nefise” mektebinde bir çok acı hakikatlere muttali oldum; bunlardan biri talebenin resim yapmak için “tuval” veya boya tedarik edemeyecek derecede zarurette bulunduğuydur. Mektepte bulunanlardan biri, kalbinde sanatın ateşinden başka bir şey taşımayan Cemil Bey'in bu gibi masarifi ekseriya kendi cebinden verdiğini söyledi. Lakin tedrisat aleminde her mektup müdürü, her muallim Cemil Bey değildir. Suyu çekilmiş çeşmeleri andıran bu mekteplerde talebeler kadar muallimler de çaresizdir. Esasen bunlar tedrisata nasıl devam ediyorlar? Nereden kitap ve levazım-ı tedrisiye buluyorlar? Şaşılacak şeydir. Zira, bunlardan en yüksek maaş alanların eline ayda yirmi beş otuz liradan fazla para girmiyor; bu ise onlar için ancak yol masrafına tekabül edebilir.

Ne ise, gençlere, yeni yetişen gençlere, avdet edelim. Bu sene-yi tedrisiye nihayetinde yüzlerce genç, ne yapacağını, nereye gideceğini bilmeyen yüzlerce Müslüman genci sokak arkasında kalacaktır; tahsilleri yarım yamalıdır, hiçbiri hayata hazırlanmamıştır; hiç birinin maişet hakkında en iptidai bir fikri yoktur. Bir tanesi bana geçen gün diyordu ki: “Acaba muharrirlik istesem geçinebilir miyim?” gülmek için kendimi zor zaptettim; esasen saffetin bu derecesi insanı güldüreceği yerde ağlatmalıdır. Yalnız bu sual o çocuğun, memleketini, muhitini, yaşadığı anı ne kadar anlamadığına, anlamaktan ne kadar uzak olduğuna kafi bir dildir. Hayata daha ilk adımda herkesin bittiği noktadan başlamak isteyen bu genç, ikinci adımda mutlaka yuvarlanmaya mahkumdur. Bunlardan diğer biri diyordu ki; “Biraz yol param olsa Amerika’ya giderdim; orada mutlaka kazanırım.” bir başkası: bari bir zanaata sülük etsem... Fakat, hiçbir şey bilmiyorum, hiçbir şey... diye sızlanıyordu. Bazıları ise başlarını alıp Anadolu’ya gitmeyi düşünüyorlar. Zaten bütün nevmidlerin, bütün çaresizlerin yegane dar ü-l-amanı son zamanlarda hep Anadolu’dur. Lakin gidenler orada ne yapıyorlar? Hangi işe yarıyorlar? Senelerden beri devam eden harbin tevlit ettiği sıkıntılar arasında bir de İstanbul muhacirleriyle uğraşmak Ankara Hükümeti’nin hoşuna giden işlerden biri midir? Bu noktaları pek iyi tayin (sansür) İstanbul’da yaptığımız hataları ne zamana

(16 satır sansür)

ahz-ı mevki eden zavallı benzi soluk Türk gençliği henüz kendini bu elim düşüncelere kaptırmaktan uzaktır. Her biri zan ediyor ki mukadder ve mantıki bir sebeple kapı dışarı edilmiş bırakılmıştır. Mektep nizamnamelerinde ne kadar maddeler var ki hep bu müthiş tedabirin meşrutiyetini ve kanuniyetini ispat ediyor; bunlardan biri “iki sene imtihanında muvaffak olamayan talebe ihraç edilir” maddesidir ve eylevm sokak ortasında bırakılan veya bırakılacak olan talebenin kısm-ı azami iki sene sınıflarından dönenler teşkil ediyor. Binaenaleyh, suret-i zahirede böyle bir tedbiri muvaffak bulmak kabil değildir; fakat , imtihanlar esnasında bu maddeden vası mikyasda istifade edildiğini ve bunun evvelce mutasavvır olan bir “tensikat” için vesile ittihaz olunduğunu yakından bilenler bu hareketi hususiyle memleketin şu hazinengiz hali içinde pek hevlnâk bulmaktan kendilerini alamazlar.

Şu son senelerin avare gençliği cezadan ziyade tesamuha ve himayeye muhtaçtır. Çünkü bunlar mesuliyeti kendilerine ait olmayan bir anarşinin mahsulüdürler. Tedrisattaki adem-i intizam, hayattaki kararsızlık bunların zeka ve istidatlarını daha tohumunda iken mahv ve harap etmiştir. Bunların koltuk değnekleriyle sürüklenen malul askerlerden hiç farkı yoktur; bir ordu bu hale giren bir askeri her türlü himaye ve muavenetten mahrum olarak sokağa atmak hakkında ne dereceye kadar malik değilse, mektepler de, manen sakatlanmış olan bu çocuklara “Haydi, gidin ne haliniz varsa görün?” demek hakkına o dereceye kadar malik değildir.

Bir heyet-i içtimâiyede öyle anlar olur ki kavanin ve nizamâtın cezai kısımları mutlaka tadile muhtaç kalır; zira, böyle anlarda cezadideler insana birer kurban gibi görünürler ve hakikatte öyledirler. Hele istikbale ait bütün ümitlerini gençliğin mukadderatına bağlamış olan bu cemiyetin içinde onun herhangi bir sebeple olursa olsun maddi ve manevî bir tehlikeye atılması o kadar elim bir hadisedir ki insan bu hadisenin kanuni veya zaruri olup olmadığını bir an bile hatırına getiremez ve bu hususta mutlaka fikriyle değil his ve vicdanıyla hareket etmek ıstırarında kalır.

nr. 9097, 14 Temmuz 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Çocuk Alemi

Bizde, “ilm-i terbiye” namını verdiğimiz pedogociya ile meşgul olanlar çoktur, fakat ortaya henüz tam manasıyla bir pedogociya mütehasısı çıkamadı. İnkılabı müteakip Avrupa'nın muhtelif irfan merkezlerine tahsile gönderilen talebenin kısm-ı azami bu ilmi öğrenmeye gitmişti, bunlar, memlekete avdetlerinden sonra öğrendikleri usulleri ve okudukları nazariyeleri hangi mekteplerde ve ne surette tatbik ettiler, hangi gençleri yetiştirdiler bilmiyoruz. Fakat hepsinin de bu alemin felsefi kısmına dair bir çok makaleler neşrettiğini ve bazı risaleler çıkardığını hatırlıyoruz. Bu zevat fırsat düştükçe bize “pedogociya” denilen ilmin veyahut sanatın tarihçesini yaptılar, ilk defa kimin tarafından ihdas ve tedvin edildiğini öğrettiler; “psikolociya” ve “fizyolociya” ile olan münasebetlerinden bahsettiler. Fakat bunların hiçbiri bütün bu malumatı bizim memleketimize göre bir sistem dahiline koyup tatbik imkanı bulunamadı. Vakıa darülfünun müderrislerinden İsmail Hakkı Bey'in bu hususta hayli emek sarf ettiğini ve hatta son zamanlarda darülfünunda bir terbiye müzesi açtığını ve orada ekser “pedagogiya” usullerini tecrübeye başladığını biliyoruz. Fakat gayet ferdi olan bu teşebbüsün nasıl bir netice verdiğinden henüz haberdar değiliz. Esasen bu ilmin tatbik edileceği yer darülfünun değildir. Tahsil hayatının bu derecesine gelen talebenin hissi ve dimağı terbiyesi artık muallim ve mürebbinin elinde olamaz. Darülfünun müderrisleri talebelerine ancak bazı ihtisas kapıları açabilir ve bunların dimağında mevcut olan malumatı itmam ve tasnif eder, ahlakî cihetleriyle asla uğraşamaz.

“İlm-i terbiye”nin mahall tatbiki tahsil hayatının iptidai ve tali kısımlarıdır. Mürebbi yeni yetişen insanın dimağı ve ruhuyla ancak bu devrelerde meşgul olabilir. Yirmi yaşını aşmış ve tahsil-i aliye başlamış bir gencin manevîyatı üzerinde icra-yı tesir etmek epeyce güç bir iştir; yalnız güç değil faydasızdır da... Binaenaleyh, terbiyeciler için en müspet saha-yı faaliyet her yerden evvel iptidaiye ve idadiyelerdir. Halbuki “pedagog”larımızın hiç biri bu mütevazı işlere el uzatmak fedakarlığında bulunamadı ve terbiye aleminin felsefesiyle uğraşmayı kendisiyle uğraşmaya tercih ederdi.

Birkaç zamandan beri büyük bir alaka ile takip ettiğimiz “Bizim Mecmûa” unvanlı çocuk risalesinin son çıkan nüshasını okurken fikrimi sık sık işgal eden bu “terbiye-yi etfal” meselesi gözümün önünde birden bire diğer bütün meseleleri unutturacak derecede bir ehemmiyetle canlanıverdi. Düşündüm ki senelerden beri süren bu içtimâî ve millî kargaşalık içinde en ziyade ihmal ettiğimiz vazifelerden biri de çocuklarımızın terbiyesiyle meşgul olmak vazifesidir. Bunlar, merhum Fikret’in:

Ey kimsesiz avare çocuklar

Hele sizler, hele sizler

Dediği günden beri hakikaten vicdansız bir avarelik içinde yapandırlar. Çocuklarımız eskiden mekteplerin temin edemediği himaye ve terbiyeye aile ocaklarında mazhar olurlardı, son senelerde bütün içtimâî ve millî müesseselerimizle beraber aile müessesesi de temellerinden sarsılmıştır; orada artık anadan ve babadan mevrûs eski terbiye usullerinden, ananevi ahlak prensiplerinden eser kalmamıştır. Esasen şimdiki terbiye telakkileri ve asri hayatın icabatı önünde gittikçe kıymetten düşen bu usullerle bu prensiplerin yeniden ihyası imkan haricindedir. Bunların boş bıraktığı yeni asri hayatı hazırlayan mekteplerimiz dolduracaktır. Ne vakit? Şimdilik çocuklarımız Huda-yı nabet nebatları gibi en iptidai takayyüt ve ihtimamdan mahrum kendi kendilerine yetişiyorlar. Yetişiyorlar, diyoruz, fakat ne dereceye kadar ve nasıl? Burasını hiç birimiz tayine mukadder değiliz. Çünkü hiç birimiz ne ana, ne baba, ne mürebbi, ne muallim saffetiyle bu küçücük insanların ahvaliyle lazım geldiği kadar alakadar bulunmuyoruz.

Bizim mecmûa” unvanlı çocuk mevkutesini çıkaranlar bu hususta gözlerimizi örten bir perdeyi kaldırmış oluyorlar; küçüklere ait o bütün hikayeler, o bilmeceler ve o resimler bize hayat-ı içtimâîyemizin bir de çocuk denilen bir sınıftan teşekkül ettiğini hatırlıyor. O sınıf ki “Yarın”ın bütün felaket ve saadet tohumlarını sinelerinde taşıyor, biz bu sineye ne ekersek onu biçeceğiz; (sansür) şimdilik oraya ektiğimiz şey hep kendi endişelerimiz, kendi kederlerimiz, kendi kasavetimiz ve kendi zehrimizdir. Biçare yavrucaklar bu sert ve elim hava içinde daha filiz verirken kavru lan fidanlar gibi kuruyup kalıyorlar, etraflarında ne ruhların, ne muhayyilelerin, ne seciyelerinin inkişafına yardım edecek bir muhit mevcut olmadığı için bir yaşa

geldikten sonra artık bu mevsimsiz huzalden kurtulmalarına imkan kalmıyor ve bu suretle bir çok hayatlar daha beşikte iken fani ve vahi şeylerin kokusunu veriyor. Bizde çocukluk alemi her türlü zevk ve neşveden mahrum haile-engiz bir alemdir; buradaki oyunlar ve eğlenceler bünyeyi harap etmekten ve buradaki okumalar ve öğrenmeler dimağı, ruhu sakatlandırmaktan başka bir şeye yaramıyor.

Geçen gün on iki yaşındaki bir kız çocuğunu ismini ağzıma almaktan teeddüp ettiğim bir romanı kemal-i hararetle okurken görmüştüm. Bu benim bütün hayatımda gördüğüm feci levhaların en facialarından biri idi. Sonra düşündüm ki ben de bu çocuk yaşında iken buna yakın romanlar okurdum. Zira yeni inkişafa başlayan muhayyileler için masal dinlemek veya hikaye okumak en zaruri ihtiyaçlardan biridir. Sair memleketlerde bu ihtiyaç şiddetle nazar-ı itibara alınmış ve çocuk alemine mahsus müteaddit kitaplar, romanlar yazılmış, mevkuteler neşredilmiştir. Hatta elyevm ortada çocuk edebiyatı diye bir nevi edebiyat mevcuttur ve bizim bu nevi bir edebiyattan mahrumiyetimiz noksanlarımızın en küçüklerinden biri değildir.

nr. 9099, 16 Temmuz 1922

Avrupa Postası Karalar Cumhuriyeti

Siyah derili insanların kendi başlarına hükümet tesisi teşebbüsünde bulduklarına dair haberler Avrupa ve hassaten Amerika matbuatında sık sık görülmeye başladı; bu gibi haberler, düne kadar bir takım calib-i merak “şüun”lar ve acayip “resim”lerle çıkan bazı mevkutelerin malı idi; şimdi bütün yevmi gazetelerin, daha doğrusu cihan matbuatının “sermaye-yi makali” olacak derecede bir ehemmiyet kesp etti. Yavaş yavaş bir “zenci meselesi” karşısında mı bulunacağız? Vakiya biliyoruz ki, bu mesele bütün dalı budağı ile öteden beri Amerika’yı ve Amerikalıları ciddi bir surette işgal etmekten hâli değildir. Yeni dünyaya dair yazılmış hangi kitapta zencilere dair hususi bir fasıl yoktur? Biliyoruz ki bu zavallılar senelerden, hatta asırlardan beri orada bir takım haile-engiz şerait içinde yaşamaktadırlar. Beyazlar, bunlara vahşi hayvanatın fevkinde bir hayat hakkı vermiyorlar. Mütemediyen şehirlerden dışarıya sürüyorlar; nerede rast gelirse “linş”[1] ediyorlar. Siyah derililer daha bundan yirmi otuz sene evveline gelinceye kadar cenubi Amerika’nın ormanlarından dışarıya çıkamıyorlardı. Beyazların zulmünden, boğa yılanları ve maymunlarla yaşamaya mecbur kalıyorlardı. Hatta bazı seyahatnameler onların burada bile rahat yaşamadıklarını söylerler: “Tabii, hayvanat-ı vahşiye arasında nasıl rahat yaşanır?” mı diyeceksiniz? Hayır, Amerika zencilerini son ilticagahları olan bu ormanlarda rahatsız eden, ne aslanlar, ne kaplanlar, ne de boğa yılanları idi; sadece zenci avına çıkan beyaz derili insanlar, eli silahlı medenilerdi. Daha düne kadar bu zenci avı Amerikalılarca en zevkli ve en müheyyiç avlardan biri sayılırdı; zira, siyah derililer kurt kadar kahraman, aslan kadar zorlu, pars kadar çolak imiş ve takip edildikleri zaman bir tavşan kadar süratle kaçmasını da bilirlermiş. Binaenaleyh, sayd ve şikar için bundan daha heyecan-aver bir hayvan bulmak imkan haricindedir. Filvaki, Fransız üdebasından Mösyö Paul Borgénine’in “Denizin Ötesi” unvanlı, Amerika’ya dair yazılmış bir eserinde, bu nevi avlardan birine dair öyle heyecanlı bir tasvir okumuştum ki, senelere rağmen hâlâ hatırımdan çıkmıyor; adeta tadı dimağımda kaldı diyeceğim geliyor.

Amerikalı denilen koca çocuklar diyarında, zaten her şey bir oyun, her şey bir spor değil midir? Neden zenci öldürmek de bir spor telakki edilmesin? Hususiyile

zenci öldürmekte bir de fayda vardır? Çünkü Amerikalılara göre siyah derililer umûmiyetle gayr-i medeni ve binaenaleyh cemiyete muzur bir takım mahlukattır; tahsil ve terbiyeye gelmiyorlar, zekaları bir türlü inkişaf edemiyor ve ruhları her nevi dini ve ahlakî irşadata rağmen daima derileri gibi mazlum kalıyor... Vefa ve sadakatından mahrum ve birçok reziletlere düşkündürler, çok içerler ve içtikleri vakit mutlaka bir cinayet işlerler. Hukuk-ı şahsîyeye riayetkar değildirler. Para çalarlar ve kadına nerede olsa tasallut ederler. Filvaki, geçenlerde üç zenci, bir beyaz kadına taarruz etti diye bilmem hangi kanuna istinaden Amerika'da diri diri yakıldı idiler. Biz, bunun gibi bazı mütecerrid vakalara rağmen zenciler hakkındaki bu hükümleri lüzumundan fazla şiddetli buluruz. Zira, öteden beri bizim aramızda zencinin herhangi bir insandan farkı yoktur. Asırlardan beri içimizde yaşarlar, bize hizmetkarlık, lalalık, dadılık ederler; hatta bazıları içtimâî manâsıp ve sunufun epeyce yüksek derecelerine varılır; şimdiye kadar aralarında hiç bir tanesinin bizden başka bir mahluk olduğuna asla şahit olmadık. Türk edebiyatında zenci lala ve garp halayık tipi en sevimli, en munis insan örneklerinden biridir. Filvaki, hangimizin çocukluk hatıratı içinde bir zenci dadının beyaz ve geniş tebessümü yoktur? Ellerimizin ilk okşadığı cilt onun kadife gibi derisi değil midir? O değil midir ki bizim muhayyilemizi altın kapılı saraylar, zümrüt gözlü şehzadeler ve sırma saçlı perilerle süsledi? O değil midir ki bize basit mantığıyla ana ve babaya hürmet ve muhabbeti, fenalıktan içtinabı ve saffet ve samimiyet duygusunu telkin etti? Kim demiş ki zenciler vefa ve sadakatten mahrumdurlar? Devlet düşkününü bir hanım tanırım ki bundan yirmi sene evvel azat ettiği bir Arap halayığın sa'ıyla yaşıyor, bu kolaylık çamaşıra gidiyor, dikiş dikiyor, ev temizliyor ve kazandığı beş on kuruşla eski kadınına bakıyor. Bir harem ağası bilirim ki senelerce hamallığa kadar en ağır işleri gördü, tek efendisinin bir tanecik kızını besleyip, büyütüp evlendirmek için... Köpeklerin manevî faziletleri ve hassaten sadakatleri karşısında vecd ve hayrete düşen Avrupalılar, kendi hemcinslerinin bu muhayyile, ruh ve seciye kuvveti karşısında maatteessüf pek kör sağırdırlar. Geçenlerde kara ırka mensup bir genç adam Goncourt Akademiyasından roman mükafatı aldı diye Fransa'da edebî mahafilin altı üstüne geldi ve bütün matbuatta itiraz sesleri afakı sarstı idi. Meğer bu biçare zencinin yegane kabahati o yıllık roman mükafatını almış olmak değil, aynı zamanda bu romanında beyazların aleyhinde bulunmuş olmak imiş... Hiç beyazların aleyhinde bulunulur mu imiş? Aman yarabbi, ne günah, ne küfür, ne şenaat!..

İşte beyaz ırkta tâ mantığa, ilme ve edebiyata kadar sirayet eden bu zenci düşmanlığıdır ki yavaş yavaş kara ırkı intibaha davet ediyor ve kendini onun zulmüne karşı müdafaaya, onun hükmünden kurtulmaya sevk ediyor. Geçenlerde “New York” da toplanan binlerce zenci Afrika cumhuriyetinin muvakkat reisi “Gorvey”in şimalî Afrika’daki renkli insanların muhaceret ederek ecdatlarının arazisinde bir cumhuriyet tesis eylemeleri hakkındaki talep ve davasını alkışlamışlardır. “Bu havadisi (dilli telgraf) veriyor. Bundan evvelde (geçen sene zannedirim) yine Amerika’da, binlerce zenciden müteşekkil bir içtimada kara derili bir ruhani reis bütün siyahları yalnız ırki ve dini değil, aynı zamanda siyasî ve iktisadi bir ittihat ve ittifaka davet etmişti. Bunun maksadı Amerika zencileri meyanında toplanacak bir para vası mikyasta bir (ticaret-i bahriye) şirketi teşkil etmek ve bu suretle cihanın zencilerle meskun kısımları arasında daima bir rabita tesis eylemek esasına müsteniddi. Vakıa şimdilik karalar aleminde vuku bulan bütün bu teşebbüsler, bu hareketler insanın tuhafına gitmekten başka bir şeyi ifade etmiyor. Fakat yarın adetleri milyonlara baliğ olan siyahların beyazlara karşı hakiki bir tehlike teşkil edecek kadar kuvvetlenmeyeceklerini kim iddia edebilir? Kürre-yi arz üzerinde bütün ırklar rollerini oynadılar, bugün beyaz derililerdir, yarın mutlaka siyah derililerin olmak lazım gelecektir zira, sarılar ve beyazlar insaniyet namına artık son sözlerini söylemiş sayılabilirler. Fakat karalar alemi henüz bir çok sarf edilmemiş kuvvetlerin esrarıyla doludur; bakalım ne yapacaklar, ne söyleyecekler. Temenni ediyoruz ki sarılar kadar hakim olurlar, ve her ne suretle olursa olsun beyazları taklitten içtinap ederler.

[1] bir cemm-i gafirin galeyana gelip herhangi bir ferdi parçalamasına İngiliz dilinde “linş” etmek denilir.

nr. 9101, 18 Temmuz 1922

Müşâhede ve Mülâhaza Yunan İşlerindeki Zulmet

Takriben bir aya yakın bir zamandır Atina'da devam eden müzakereler, müşâvereler, İzmir'le Pire Limanı arasındaki gidip gelişler, Anadolu ordusu kumandanlığındaki tebeddül, şu veya bu recul-ı hükümetin resmi veya nim-resmî "beyanat"ı, Yunan matbuatının kah harpçi, kah sulhperver neşriyatı, hiçbir şey Yunan ahvalinin ne merkezde olduğunu ve Atina hükümetinin neye hazırlandığını kafi derece bir vuzuh ile anlatamıyor. Yunanistan'ın pek ziyade telaşta olduğuna şüphe yoktur. Üç yıl süren bisud muharebelerden ve bunların perde arasını teşkil eden hummalı intizarlardan sonra manen ve madden sarsılan bir ordu, bunun arkasında bin türlü tekalif-i harbiye ile ezilmiş, bitmiş, bezmiş bir halk, daha onun arkasında Avrupa "kontura" larının muavenet ve muzaheretine güçlkle mazhar olan bir hükümet ve bütün bunların maverasında beşeri reziletlerin, zaafların korku ve endişelerin envaiyle delik deşik olmuş bir Yunan manevîyeti, yarın büyük bir anarşi ile nihayet bulacağına zerre kadar şüphe olmayan bu telaşın en esaslı azamilindendir. Bundan başka Yunanlılık şimdi ikiye bölünmüş bir halde bulunuyor. Biri resmi Yunanistan ki onu İzmir'de Hacı Anesti ile İstirkiyadis temsil ediyor, diğeri gayr-i resmi Yunanistan ki Patrikhane ile müdafaa-yı millîye tarafından idare edilmektedir,

(4 satır sansür)

bu gayr-ı resmi Yunanlıktır ki son zamanlarda alttan alta resmi Yunanistan'ın bütün işlerini bozuyor, bütün teşebbüslerinin önüne geçiyor. O sulh istedikçe bu harbe hazırlanıyor. Zira, harp öbürüne çok pahalıya mal oldu. Berikine ise bir çok menafi temin etti. İnönü'de iki defa dayak yiyen, Sakarya havalisinde otuz bin leş bırakan resmi Yunanistan'ın ordusu idi;

(19 satır sansür)

Kral Costi'nin Yunanistan'ı Patrik Meletyos'un Yunanlılığına bu fırsatı vermek istemiyor; böyle bir hadisenin ancak kendi tac u tahtı pahasına vuku bulacağını biliyor; onun için bütün kuvvetlerini kendi kılıcının kabzasında toplamak çarelerini arıyor. Bu kılıç...Lakin bu kılıç kafi derecede tecrübe edildi mi? "Gordiyom" düğümünü çözmek isterken çatır çatır kırılan kılıcı bu hasta serdarın kılıcı değil mi idi? Kral Costi ikinci bir hap tecrübesinin gayr-ı kabil olduğunu herkesten ve hepimizden iyi biliyor; binaenaleyh, son günlerde kendisi ve memleketi için yegane

halas çaresini sulhta arıyor; “Harbi yapamadım, bari sulhu yapayım” diyor. Hissediyor ki sulh kelimesi hassaten mora şebih-i ceziresinde pek tatlı aks-i sedalar uyandırmaktadır. Sakatlar, açlar, çıplaklarla ve sefillerle dolu bu diyarda her ümit, her teselli vahası bir zeytin dalı şeklinde görünüyor. Atina’nın muhalif matbuatını takip edenler asıl Yunanistan halkının şu neticesiz Anadolu harbinden ne kadar bıktığını kafi derecede anlıyorlar. Mamafih harpten bıkan yalnız eski Yunanistan ahalisi değildir. İzmir’den gelen bazı yolcular –bunların arasında Rumlarda var,- oradaki yılgınlığı ve bezginliği tarif ede ede bitiremiyorlar: İzmir’de herkes “Ne olacaksa olsa da bizde kurtulsak” diyormuş.

(6 satır sansür)

Yunan işlerine bu zulmeti veren işte bu (gazetede okunmuyor) Yunan müdafaa-yı millîyecileri kendilerini çok kuvvetli hissediyorlar; çünkü henüz kuvvetlerini deneyecek bir harekette bulunmadılar; her şeyi mümkün, kolay sanıyorlar, çünkü Haymana Ovalarında aç kalan susuz kalan ve Türk topları önünde kaçarken gemilerini bırakan bedbahtlar bunlardan değildi. Elyevm İstanbul sokaklarında mahmuz şıkırdatan, perçemli ve pudralı Venizelist zabıtlar bundan iki buçuk sene evvelki Akhisar ve Bursa seferinin tadını bir türlü unutamıyorlar, sanıyorlar ki Eskişehir’den Ankara’ya veya Söke’den Konya’ya gitmek de kendileri için o derece şaikâne bir seyahat olacaktır. Düşünemiyorlar ki dün karşılarında üç bin kişilik muhtelit bir çete vardı; bugün, yüz bin süngüyü mütecaviz safi bir Türk ordusu onların yolunu bekliyor ve bu ordu günden güne, saatten saate tıpkı onların tepesindeki perçemler nispetinde ürüyor ve büyüyor.

nr. 9102, 19 Temmuz 1922

Yaz Musahabeleri

Su Kenarında Bazı Tahassüsler

Bu yıl Boğaziçi yeniden hayat bulmaya başladı; fakat ne kadar başka türlü bir hayat... Buna ne tamamıyla alaturka, tamamıyla alafranga diyebileceğiz. Son yirmi otuz sene zarfında yapılmış “rokoko” yalılardan ve köşklere çıkan bir nevi hassası meşhuk, melez zevk tahammülleri, asil ve zarafetli ruhların asla sevemeyeceği “Amerikan-bar” havasında çılgın bir feyz ile neşv ü nüma buluyor ve Kavaklardan Beşiktaş ve Üsküdar sahillerine kadar dal budak salmaya başlıyor. Boğaziçi'nin bu yeni şevkinde ne hazin bir mana var! O ipek ve tül örtülü Türk hanımları ki dünkü gözlerle ve dünkü sandallar içinde Beylerbeyinden, Kandilliden Kanlıca'dan kalkarak Bebek bahçesi önünde bir “caz” raksı seyretmeye, biraz elektrik ziyası görmeye ve bir parçada alafranga musiki dinlemeye geliyorlar, zannedilir ki bunlar dünkü hanımefendilerin Boğaziçi sularında hiç alışmadıkları bir gürültü ile bizar olan hayaletleridir, kıyılardan yüzlerine baktığınız zaman hepsinin çehresinde birden bire uykudan uyandırılmış çocukların o umûmî şaşkınlığı görürsünüz. Gözleri lüzumundan fazla açılmış ve dudaklarında tebessüm incimâd etmiştir. Ne vakit eğlenceler, ne zaman alkışlayacaklar, bilemiyorlar; daha dün annelerinin, daha evvelki gün ninelerinin mahitâbın aydınlığıyla beraber bütün dalgalarına ayrı ayrı hakim oldukları bu deniz üstünde uzak diyarlardan gelmiş seyirciler gibidirler.

Bazen bir “motorbot” suları yarararak ve etrafa lüzumundan fazla göz kamaştırıcı ışıklar serpererek geçiyor, narin ve hafif sandallar titreyerek açılıyorlar ve içlerindeki başlar yarı telaş, yarı endişe ve bir çok da gıpta ve tecessüsle bu geçen şaşalı şeye doğru çevriliyor: bu “motorbot”un içinde dazlak başlı, matruş bir garplı veya bir şimalli oturmuş, sağına ve soluna saçları havalarda dağılan iki Rus kadını almış gürültü ile gülüyor; ikide bir önlerindeki masadan bir kadeh alıp dudaklarına götürüyorlar veyahut buzlar içinde bir meyve çıkarıp dişlerine uzatıyorlar. Sonra kadınlardan biri hiç tanımadığımız bir musiki aletinden bir çok yabancı namer kopararak taganniye başlıyor. Sandallardaki hanımların yüzlerinde hayret, suya düşen bir taşın açtığı daireler gibi genişledikçe genişliyor; işitiyorsunuz ki, içlerinden: “Ne mutlu bunlara...” diyorlar. Evet, ne mutlu bunlara ki geziyorlar, eğleniyorlar, yiyorlar, içiyorlar, raks ediyorlar, sevişiyorlar.

Allı, morlu Moskof güzellerinin şehrimize müstevli oldukları günden beri bir çok yerli zevklerle beraber yerli güzellerin de ihmale uğradığını söylerlerdi de inanmazdım; bir gece Bebek bahçesinde Amerikan kârî bir Rus barından seyrettiğim Türk kadınlarının manzarası, hali, tavrı bana ilk defa olarak bu müşâhedenin ne kadar doğru olduğunu bildirdi. Artık hiç kimse dönüp onların yüzüne bakmıyordu, kimdirler, nedirler, ne yapmaya gelmişler, güzel midirler, çirkin midirler, genç midirler, ihtiyar mıdır? Bunlarla hiç kimse meşgul olmuyordu. Sandalları içinde, metruk saksılarda solan modası geçmiş çiçekler gibi idiler. Belçikalı şair Maurice Maeterlinck der ki: “Modası geçmiş çiçekler kadar hazin ne vardır?” ona cevaben diyebiliriz ki İstanbul hanımları vardır. Onlar ki daha bundan beş on sene evvel mahitâb ile beraber Boğaziçi'nin bütün ruhu, bütün manası ve bütün şiiri idiler.

Hiç unutmam; daha çocuk denecek birisinde idim, Küçüksü önünde emsalini hatırlamadığım bir mahitâb alemine karışmışım. Henüz hilali gömlekli kayıkçılar ve maun boyalı, sırma saçaklı kayıklar devri idi. Boğaziçi'nin bütün ehl-i dil ve kibar alemi, canfes feraceli kadınları ve beyaz yelekli erkekleriyle, bir büyük mavuna üzerindeki müntahip bir saz takımının etrafında mütemevvic bir halka teşkil eden kayıklar ve sandallarla Göksu deresinin ağzını kapamıştı; bu muattar ve mutarra küme içinde şarkıların, gazellerin, kahkahaların, naz ve edaların bini bir para idi. Ben sanıyordum ki, mahitâbın aydınlığı da bütün bu sesler ve kokular gibi bu sevdâ kalabalığın sinesinden fişkııyor ve kamaşan gözlerim, güzel çehreleri saymaktan yoruluyordu. Etrafımızdaki sandallardan mütemadiyen vecd-i hayret sesleri geliyordu:

- Aman şu beyazlının oturuşuna bakın!
- Yaratana kurban olayım, o ne gözler...
- Şu kayığın kenarında duran sedeften eli görüyor musun?
- Sakından kopmuş bir yasemin gibi...

Derken o civarda hüsn ü anıyla meşhur bir hanımın sandalı yanı başımızdan bir raşe gibi geçiyordu. Biraz uzakta bir ses, yavaşça:

- Yarabbi canımı al, bu geceden sonra artık yaşamak istemem.

Dedi; bu söz biraz evvel yanımızdan geçen o meşhur güzel için mi idi? O bunun aşığı mı idi? Bilmiyorum. Fakat, neden bilmem, evvelki gece Bebek bahçesindeki Amerikan kîrî Rus barından sular üstündeki küçük sandal kümesine bakarken bu eski vecd ü sevda sesi birden bire kulaklarımızda çınladı. O hazin temenninin sahibi acaba şimdi nerede ve ne haldedir? Eğer hala sağ ise hiç şüphesiz karşı sahillerin bir noktasında, kendisi gibi çökmüş bir yalının yarı karanlık bir odasında öksüren ve inleyen bir ihtiyardır.

Ben şimdi Boğaziçi'ni, bugünkü Boğaziçi sefalarını böyle bir ihtiyarın içinden böyle bir ihtiyarın gözleriyle görmek isterdim. Kim bilir o, ölümden daha feci olan ba's-ü ba'd-el-mevti ne kadar tatsız, ne kadar yavan, bulur. Kim bilir, mahrem ve râz-perver telakkilere saha olmaya alışmış bu sahillerdeki bu çiy aydınlık, bu velveleli eğlenti, bu birbirine sarılıp zıplayan çiftler, suları yarararak geçen "motorbot"lar içindeki o dazlak ve matruş insanların behimi ve midevi zevkleri ona ne kadar tahammül fersa gelir!

"Maurice Baraisse", "Boron Adaları"na dair yazdığı bir eserde der ki: "Her yerin, her peyzajın kendine mahsus bir hayatı vardır. Burası pes-paye zevklerin ve geçici aşk entrikalarının yeridir; insan bu bahçelerde ve bu sulara dolaştığı müddetçe asil ve nadide ihtisaslara, derin ve şairane duygulara bir an için veda etmelidir."

Boğaziçi bunun tamamıyla aksine olarak derin ve şairane duyguların, asil ve nadide ihtisasların inkişafına müsait yerlerden biridir. Burada senelerce, aşk bedîi bir cuşış ve zevk ve safa deruni bir vecd halinde tecelli etti. Kadınlar, senelerce dokunulmadan sevildi, yemekler görülmeden yenildi ve hasretlilerin ah u vahını yalnız deniz suları işitti. İşte bunun içindir ki şarkın bu raz-perver köşesinde Amerika ormanlarından gelen bu aklı neşveler ve Rusya Steplerinden akan bu bulanık sefahat seli Boğaziçi'nin bütün munis güzelliklerini silip süpürüyor; bizden ayırıp götürüyor, o dirilse de dirilmese de artık bize ne!...

nr. 9104, 21 Temmuz 1922

Yaz Musahabeleri

Büyükada

“Evliya Çelebi”nin Seyahatnamesinde Büyükada’dan Bursa seferinin bir mühim merhalesi gibi bahsedilir. İran ve Turan’ı gezip dolaştığını kemal-i suhuletle iddia eden bu münşi Sarayburnu’ndan buraya kadar mütelatım bir deniz üstünde, tam altı saatte geldiğini oldukça heyecanlı bir ifade ile anlatır. Vakıa bugünkü ada seferleri buhar ile müteharrik vapurların keşfine rağmen Evliya Çelebi zamanındakinden çok daha kolay değildir. Adaları İstanbul’un mutat sayfiyelerinden biri olarak telakki etmeye başladığımız günden beri bütün İstanbul halkının şikayetini mucip olan şey daima vesait-i nakliyenin zorluğu ve azlığıdır; vapurlara ne kadar vapur ilave etseniz, ne kadar yeni yollar ve muavin hatlar bulsanız ada yolcuları yine memnun değildirler; yine sinirlenecek, bağırıp çağırarak bir şey bulurlar. Akşam üstü bütün adaya çıkanların yüzlerine bakınız; hepsinin burnundan düşen bin olur, kaşlar çatılmış, surat asılmış, omuzlar bir ağır yük taşımış gibi yandan aşağıya doğru sarkmıştır; zan edersiniz ki biraz evvel bağırarak, homurdanarak tepinerek ve sarsılarak iskeleye yanaşan o büyük makineli ve bacalı tekneyi bunlar ta oradan buraya kadar sırtlarında taşımışlardır veyahut yüzerek bin bela buraya kadar sürükleyebilmişlerdir. Halbuki ada senelerden beri, her akşam üstü aynı bezginlik, aynı huysuzlukla sahiline çıkan bu insanları, neşesini hiç kaybetmeyen bir şivekâr gibi aguşuna alır, bir anda bütün çektiklerini unutturur; bilmem kulaklarına neler söyler? Bilmem hangi hassas taraflarına dokunur? Kalplerinin veya vücutlarının bilmem hangi gizli noktasını gıcıklar? Birden o asık suratlar, o çatık kaşlar, bir yağmurlu havada birden bire açan bir güneş şulesinde kamaşmış gibi mesut ve mahzuz bir ifade ile tebessüm etmeye başlarlar. Sanki herkes, kadın olsun erkek olsun burada bir mev’id-i telakkiye gelmiş gibidir; vakıa kendilerini her akşam (sanki bir uzun seyahatten geliyormuş gibi) sıra sıra istikbale gelenler vardır, fakat gözler görürsünüz ki mer’i mütakbeller arasında senelerden beri beklediğini bulmuş gibi vecd ve heyecan ile doludur.

Büyükada’ya her gelişimde bilmem neden Hüseyin Cahit Bey’in “Hayal İçinde” unvanlı romanını hatırlarım; bilmem niçin, diyorum. Çünkü Büyükada’ya dair, Evliya Çelebi’den sonra bizde birçok yazılar yazılmış, hatta son zamanlarda

Edebiyat-ı Cedide ile Fecr-i Ati devri esnasında burası adeta yeni bir “Olimp” haline girmişti. Bütün yeni yetişen şairlerin ilk ilham membaı burası olmuştu; Büyükağa'nın “nefti gölgeli” çamlıklarında geçmeyen sevda maceraları, Yorgolu koyuna aks etmeyen mahitâb aydınlıkları bahse bile değmezdi. Son devir edebiyatımızdaki bu ada muhabbeti merhum Tahsin Nahit'te adeta bir edebî mezhep haline girmiş ve ondan sonra bütün dillerde dolaşan şarkı ve türkülerde ada kokusu nazmın bediî kıymetinden, veznin ahenginden ziyade aranmaya başlayan şiir havasından biri sırasında geçmişti. Fakat bütün bunlara rağmen –hatta merhum Mehmet Celal'in yüzlerce cildi müteceviz ada hikayelerine ve ada tasvirlerine rağmen buraya ayak basar basmaz ilk zahmete saplanan şey “Hayal İçinde” romanı oluyor; zira, Büyükağa'nın bütün usaresi çamlıklarından, deniz banyolarına, deniz banyolarından dilber Rum kızlarına kadar bütün Büyükağa bu küçücük eserin içindedir ve Büyükağa Beyoğlu ile beraber bundan biraz evvelki Türk gençliğinin manevîyetinde nasıl bir rol oynamıştır, ne gibi tesirler ika etmiştir, hararetili bir samimiyetle Hüseyin Cahit'in bu kitabında öğrenirsiniz.

Bundan on iki sene evvel benden epeyce yaşlı bir dostumla, bir akşam üstü “Dil”de oturuyorduk. Dünyanın en güzel gurupları oradan seyredilir ve alaca karanlık yalnız burada neşve-averdir; lakin arkadaşım birden bire hıçkırır gibi bir sesle dedi ki:

“-Ah, bu ada, ah bu ada; bilmezsin, benim hayatımda ne büyük bir ihtilale bais oldu! Feleğin ve tali'imın bir çok acı cilvelerine ve şu kırarmaya başlayan saçlarıma rağmen bende hala bitmez tükenmez bir gençlik ihtirası kaynatan ümit ve hayal unsuru, emin ol ki buradan başka bir yerde değildir.”

Dostumun bu sözlerle nasıl bir his ifade etmek istediğini vehleten anlayamadım:

-Nasıl, ne gibi? dedim.

-Çalışmak, çabalamak, zengin olmak; burada çamlar içinde mükellef bir beyaz köşk yaptırmak ve şu kıyıların bir noktasında daima emrime amade zarif bir (motorbot)a malik olmak; işte yirmi yaşındaki hayalim bu idi; şimdiki de budur; hâlâ budur.”

Ve dudakları arasından Fikret'in şu mısralarını mırıldandı:

Ben bu ümit ile teşyi-i hayat etmedeyim.

Edebiyat-ı Cedide'nin son şairi, Tahsin Nahit'in de umudu hep bu değil mi idi? Buranın havasında dünyevi arzulara ve gençlik ihtiraslarına azami derecede şiddet veren bir şey var. Bana öyle geliyor ki Türk aleminin daha doğrusu İstanbul'un bütün edebî ve ticari ihtirasları hep bu mihrakın Büyükkada'nın etrafında dolaştı; nasıl ki son edebî nesil zekasındaki bütün bedîî kabiliyetleri hep burada tevkidi ise Harb-i Umûmînin ihtikarı da Büyükkada şerefine vuku buldu. Tam dört sene, tam dört yaz Büyükkada, Marmara'nın mavi suları ortasında, yem yeşil, bütün muradına ermişler namına dikilmiş timsali bir abide gibi durdu. Elyevm burada o yeni zenginler aleminden ne bir dikili taş kalmıştır; fakat, Büyükkada'nın havasında daimi bir surette sonradan görmüş bir adam nefesi kokuyor, bunun için, bazı geceler mahitap sefasına çıkmış bir alayın şaikane kahkahalarını ve çığlıklarını yatağım içinden işiterek uyandığım an bir müddet, zan ederim ki hâlâ, esbak İstanbul defterdarının atları kişniyor veyahut "Yatnig" kulübün rıhtımına merhum Müneyyir Bey'in cenk ü cigane ile dolu lüfutar "motor"u yanaşiyor.

nr. 9106, 23 Temmuz 1922

Yaz Musahabeleri Çam Gölgeleeri Altında

Neden bilmiyorum, bu çam ağaçlarında ipençarî bir koku vardır. Bununla meşbu hava insanın ciğerlerine bir ilaç gibi nüfuz ediyor. Onun içindir ki adaların çamlıklarında aşikâne ve şairane tahayyüllere terk-i nefis etmek biraz güçtür; zira burada kendinizi mutlaka tedaviye gelmiş bir hasta halinde görürsünüz. Lakin bu bir galat-ı histir, adalara, hassaten Büyükada'ya herkes eğlenmek için gelir, sıhhati yerinde olmayan kimselere burası bir darüladır; bu güzel yerin bütün havası ya gençlik, ya kuvvet, ya para mukabilinde elde edilir. Eğer sizde bunlardan hiç biri yoksa sakın bu sahillere uğrayayım demeyiniz, zira, mevsim sonunda hem malen, hem bedenlen mutlaka eskisinden bin kat daha fena bir halde dönmeye mahkum olursunuz. Burası nice zayıfları yedi, bitirdi: Büyükada bir hasta bakıcı değil bir sefih "metres"dir; insanı mütemadiyen maceradan maceraya sevk eder, masallardaki periler gibi elinde bir kamçı, ne kadar ihtirasatınız varsa hepsini önüne katıp sürer gider. Burayı "Monte Carlo" tarzında bir sefahat merkezi yapmak isteyenler çok doğru düşünüyorlar, hakikaten tabiat Büyükada'yı böyle bir akıbet için hazırlamıştır; ne yazık ki insanlar onu hiçbir zaman lazım geldiği tarzda kullanamadılar. Mesela Bizans tarihinde görüyoruz ki burası Kaysarlar saltanatının bir aile menfası imiş; tacını kaybeden melikeler, tahtından indirilmiş melikler veyahut sevk-i ihtiras ile devrin tacedârına rakip olanlar, gözleri mille oyulup buraya gönderilmiş. Osmanlılar devrinde bu adalar epeyce müddet Ortodoks keşişlerin uzlet-gahı olarak kaldı ve ancak Tanzimat'tan sonradır ki İstanbul'un sayfiyelerinden biri adedilmeye başlandı; daha sonraları yeni tıp sayesinde fakr'üd-demlilerle veremlere en şifa-bahş bir tebdil-i hava yeri haline girdi. Lakin Büyükada kendisine verilen bu sıfatların hiçbirini kabul etmiyor ve asıl mahiyetini göstermek için asırlardan beri fırsat arıyordu. Nihayet Abdülhamit Han-ı Sâni devrinin son kısmı ona bu fırsatı verdi; Büyükada kendine en yakışan sefahat ve debdebe kisvesine büründü; zayıfları, alilleri, mutekifleri tepti ve zenginlerle, koylar önünde serfuru etmeye başladı. Harb-i Umûmî esnasında ise hakkiki mahiyeti namemul bir inkişafa mazhar oldu. Mavi Marmara'nın ortasında bir "Siren" gibi yeşil saçlarını sallayarak bütün millî ticaret kahramanlarını bin işve ve bin şive ile aguşuna davet etmeye başladı ve "Han-ı Yağma", emsali görülmemiş bir tantana ile onun sıcak kucağında kuruldu.

(1 satır sansür)

Sadabâd alemlerinden tutunuz da Göksu ve Çırçır alemlerine kadar Boğaziçi'nin hatta Beyoğlu'nun asırlarca ezemediği Türk seciyesini Büyükada bir kaç sene zarfında o kadar yumuşatmış, o kadar yumuşatmıştır ki adeta tanılmaz ve elle tutulmaz bir hale sokmuştur.

Fazla güzel kadınlar gibi tabiatın fazla güzellikleri de bizi baştan çıkarır ve Büyükada, hiç şüphesiz ki, dünyanın en güzel yerlerinden biri, hatta belki, en güzel yeridir. Bu itibar ile onun sihir ve füsünuna mukavemet edemeyip de kendilerini hafif bir ahlak sarhoşluğuna terk edenleri biraz mazur görmek lazım gelir.

“Homeros”un meşhur “Odysseia”sinde dessor “Odysseus” gemisiyle “Siren”ler geçidinden geçerken o güzel deniz kızlarının seslerine dayanmam da kendimi denize atarım diye kulaklarını katranla tıkar ve adamlarıyla beraber vücudunu zincirlerle gemiye bağlar. Lakin dessor “Odysseus” on seneden beri hasretle yandığı “Penelope”yi görmeye gidiyordu ve bu yek-ta iştihak onu diğer güzelliklerin işvasına karşı mukavim olmaya sevk ediyordu. Halbuki yolu adaya uğrayanların kalbinde ekseriya böyle bir “Penelopeia” yoktu; onun için hiç kimse “Odysseus” gibi ihtiyatkar olmaya lüzum görmez ve gencinden ihtiyarına kadar herkes kendini bütün mevcudiyetiyle bu asri “Kalipso Adasının” füsünuna terk eder.

Bundan epeyce zaman evvel nasrani azizeden birinin hayatına dair gayet rakit-aver bir kıssa okumuştum; bu aziz havassı veya ruhu fazla teheyyüç eden her şeyi kendine haram etmiş bir adamdır. Bedenini yumuşak bir maddelerin temasından vikaye için gayet sert kıldan bir aba giyiyor, ayakları ve başı çıplak, evvela şehirleri, sonra gölgelik ve sulak yerleri terk ediyor. Tabiatın yâbis, sarp ve haşin yerlerini aramaya çıkıyor, fakat gitse ya bir meyveli ağaca, ya bir membaa tesadüf ediyor; bunların hiç biri olmasa başının üstünde, semanın mavi rengi ona rehu teheyyüç eden bir güzelliğin tecellisi gibi görünüyor. İçinden her adımda: "Yarab, mutlaka beni tecrübe ediyorsun. Söyle bana, Yahya'nın kaçıp sığındığı çöl neresidir; oraya gideceğim. Orada onun gibi ölünceye kadar yabani balla ve kuru çekirge ile taayyüş edeceğim. Çünkü ben bu kadar lutfâ, bu kadar nimete müstahak değilim." diye münacatta bulunuz. Böyle aylarca dağ, tepe, yürür, dolaşır; bir deri, bir kemik kalır;

nihayet bir beyabanda bir kuyu başına varır, başını suya uzatır, bir de ne görse beğenirsiniz, çır çıplak bir peri kızı, kuyunun karanlığı içinden kendisine tebessüm ediyor ve şuh bir tavırla kollarını uzatıyor. Bakıyor ki bu perinin saçları üzüm salkımlarını, memeleri portakalları andırıyor. Günlerce ağzına bir şey koymadan aziz geri geri çekiliyor, “Yarım, anladım, anladım, maksadın beni mutlaka baştan çıkarmaktır; dediğin olsun!” diye haykırıyor ve kendisini kuyuya atıyor.

“Büyükada” çamlarının altında birden bire bu kıssayı neden hatırlıyorum; acaba burası biraz o kuyuya benzediği için mi?

nr. 9111, 28 Temmuz 1922

Müşâhede ve Mülâhaza İnkılâp ve İnkılâpçılar

10 Temmuz Bayramı matbuatımızda bir kere daha münakaşaya mûcip oldu; senenin bu gününde sevinmeli mi, sevinmemeli mi? “İlân-ı meşrutiyet” namını verdiğimiz tarihi hadise hakikaten her yıl dönümü böyle tes‘id edilmeye değer bir hayırlı vaka mıdır? Bazıları “hayır” bazıları “evet” diyorlar ve her vakit olduğu gibi menfi cevabı verenler muhalifler, müspet cevabı verenler ittihatçılardır; yahut muhalifin tam mukabil olmak üzere muvafıklardır. Bu iki zıt hizip haricinde henüz hiç kimse bugün hakkında bîtarafâne bir fikir söylemedi, bir mütalaa beyan etmedi. Müverrihler ne olduğu hâlâ bir türlü anlaşılamayan bu zavallı güne dair ne diyeceklerdir?

Zaman-ı hâzırın siyasî ihtirasları fevkine yükselecek kadar ilmi iffet sahibi bir içtimâiyat mütehasısı çıkıp da bize “10 Temmuz” bayramının manasını ne zaman anlatacak? Bu “gün” fena veya iyi bir hadiseye ilm olabilir; fakat bunun Osmanlı tarihinin en mühim bir sayfasını teşkil ettiğine, millî mukadderatımızın en kuvvetli düğümlerinden biri olduğuna şüphe yoktur. Kim ne derse desin biz o gün hayatımızın en çıkıntılı dönümlerinden birini döndük, öyle ki rüzgarı hâlâ başımızda esiyor.

Geçen yıl Ankara’da, Büyük Millet Meclisi reis-i sânisî heyet-i meb‘ûsana: “Efendiler, yarın 10 Temmuzdur, ıyd-ı millîyedir, binaenaleyh içtima etmeyeceğiz.” dediği vakit, bu heyet içinden bir zat ayağa kalkıp: “Aris Bey, sen de bu 10 Temmuzdan ne buldun ki...” tarzında istifhamkâr bir itiraz der-miyân etmişti; bu mebus efendi bu suali irâd ederken bizzat kendisinin hangi gün yüzü hürmetine” o mecliste bulunduğu farkında değildi. Nitekim kendisine “meşrutiyeti bulduk” cevabı verilir verilmez omuzlarını silkip; “Adam sen de keşke bulmasa idik;” deyince; bana bunun hali bir nevî mesleki intihar şeklinde göründü; içimden “Kendi kendini inkar eden bir adam” dedi idim.

10 Temmuzun hiçbir manâ ifade etmediğini veyahut bir şeamet nuhuset günü olduğunu iddia eden kimseler, gerek mebus, gerek muharrir benim üzerimde daima kendi mevcudiyetlerini inkar eden adamlar tesirini ika etmiştir. Muhalif ve muvâfik

biz hepimiz “10 Temmuz”un mahsulüyüz; “10 Temmuz”un aleyhinde bulunmak hakkını bile bize “10Temmuz” veriyor. Demek istiyorum ki hepimiz aynı inkılâbın çocuklarıyız ve bütün fikirlerimizi; heyecanlarımızı bu hadisenin mihrakından alıyoruz.

Kim ne derse desin, her inkılâptan olduğu gibi, Türk inkılâbından da yeni bir şey doğdu. Vakıa bu yeni şey bir çok evcâ ve ıstırap ile kanlar ve yaralar içinde doğdu ve bu doğuş “devlet” namını verdiğimiz müessesenin hayatı pahasına vukû buldu; yani eski Osmanlı devleti bu yeni Türkiye’yi doğururken, vaz’-ı haml esnasında ölen analar gibi terk-i hayat etti; ana öldü fakat çocuk yaşıyor. İşte bunun içindir ki “10 Temmuz” günü bize hem meserreti hem matemî telkin eden birgün halinde görünüyor ve kimimizin tel’ine maruz kalıyor, kimimizin tes’id ve takdisine mazhar oluyor.

Onu tel’in edenler –bittabî doğrudan doğruya devlet taraftarı olanlardır, bu gibi kimseler için çerçeve resimden, zarf maruftan, ana çocuktan ve “dün” “yarın”dan daha kıymetlidir. Siyasî lisanda bu gibilere sadece “muhafazakâr” namını veririz, fakat bu kelime onları asla kafi derecede tavsif edemez. Çünkü neyi muhafaza etmek istedikleri pek malum değildir; bugünü beyhude yere sarf ederler, yeni doğan fikir ve ruh hamlelerini daha çekirdekte iken boğarlar ve “dün”ü o kadar çok istimal ederler ki ellerinde işe yaramaz bir paçavra haline sokarlar. Abdülhamit devrinin o küflü ve paslı havasını hasretle yad edenler ve bu havayı dağıttı diye 10 Temmuz inkılâbının çıkardığı fırtınayı bir afet suretinde görenler işte bu nevi uyuşuk ve mızımız adamlardır. Bunlar kendi rahatlarını bozan her hareketi bir felaket ve musibet telakki ederler, atalet yegane gayeleridir.

“10 Temmuz” inkılâbı her şeyin yerini değiştirdi, otuz üç senedir müteaffin bir ركودت içinde uyuklayan memleketin altını üstüne getirdi, harice ve dahile karşı müthiş ve mühîb bir mücadelenin başlangıcı oldu; o tazyik, o sır ve sükût devrinin örttüğü ne kadar yaralı çibanlar, kırıklar, dökükler, çürükler varsa hepsini birden meydana vurdu; zâhir-bîn olanlar bütün bu meydana vuran illetleri ve faciaları “10 Temmuz” inkılâbının eseri sanırlar; halbuki bütün bunlar senelerden beri esasen mevcut idi, delikleri, yarıkları ve çürükleriyle Osmanlı Devleti namını verdiğimiz o

viran bina senelerden beri, tamamıyla yıkılıvermek için yerin biraz sarsılmasını rüzgarın biraz daha şiddetli esmesini bekliyordu. Yer sarsıldı, rüzgar esti ve mukadder olan şey oldu. Eğer olmasa idi, ne olacaktı? İşte, inkılâbı hayırlı veya şerli bir vaka şeklinde görenler arasındaki münakaşa ve muhakemeler bu noktadan yürütülmelidir. Vakıa bu mesele ilmî bir zihniyetle tetkik edildiği vakit görülür ki inkılâbın vukû bulmamasına ihtimal yoktu, zira, Abdülhamit istibdadının böyle bir feveranla netice bulması tabii hadisatta da hüküm-fermâ olan aks-ül-amel kanuni muktezasındandır; her tazyik bir aks-i tazyik ile nihayet bulur ve bu aks-i tazyik mutlaka o tazyikten daha şiddetli bir surette icra-yı tesir eder.

Geçen gün gazetelerimizin birinde muhalif bir muharrir 10 Temmuz inkılâbının ne kadar sahte bir hareket olduğunu anlamak için bu inkılâbı yapanların kimler olduğuna bakalım, diyor ve elde bulunan birkaç şahsiyeti “irfan”, “izan” nokta-yı nazarından tahlil ediyordu. Biz bu muharrire tavsiye ediyoruz ki bu adamların izan ve irfanını ölçmezden evvel onların ne gibi esbap ve avâmilin mahsulesi olduğunu tetkik etsin; o zaman görecektir ki Enverler, Talatlar, Cemaller ilh, bu memleketin tepesine havadan inmiş bir takım mahlukat değildir, bu memleketin bağrından çıkmış ve Abdülhamit devrinin muhtelif tesirâtı içinde yetişmiş kimselerdir. İnkılâp ve ihtilal erkânı, her yerde ve her zamanda birer sair gibidir, *فى الامن* milletin şuurundan kah fazla tazyik, kah fazl-ı serbestî ve ekseriya sû-i idare yüzünden bir feveran hasıl olur, bu feveran, o milletin içinde iradesi en zorlu, gözü en pek fertleri önüne katar ve bunları istediği yere iter istediği yere sürükler. Zâhir-bîn olanlar zan ederler ki bu önde giden adamlar bu hadisenin yegane amilleridir, fakat hakikatte bu hadisedir ki onları yoktan halk eder.

nr.9112, 29 Temmuz 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Altıncı Şehit

Son gelen haberler Cemal Paşanın Tiflis'teki şahâdetini tekîd ediyor.

(3 satır sansür)

evvelsi günkü gazetelerimizden birinde meşhur bir Türk muharriri, Cemal Paşaya dair yazdığı bir bendte “Ermenilere karşı taşıdığım son hürmet namına temenni ederim ki Cemal Paşayı öldüren kurşun bir Ermeni kurşunu olmasın.” diyordu. Zira sâbık dördüncü ordu kumandanı Harb-i Umûmî esnasında Ermenilere karşı elinden gelen iyiliği etmiş ve Suriye havalisi bu millete mensup bütün muhacirler için adeta bir dârü-l-âmân olmuştu. Hatta bu yüzden Cemal Paşanın İttihat ve Terakki merkez-i umûmîsi nazarındaki kıymeti son zamanlarda epeyce tezelzüle uğramıştı. İşte bu sebep dolayısıyladır ki o Türk muharriri Cemal Paşanın da diğerleri gibi bir Ermeni intikamına maruz kaldığına ihtimal vermek istemiyor, çünkü Türk'ün en az tanıdığı fazâhatlerden birisi de nankörlüktür.

Türk milleti Cemal Paşanın şahadetiyle harikulâde ve belki en faydalı adamlarından birini kaybetti. Osmanlı Devleti'nin bu son bahriye nazırı, bütün İttihat ve Terakki erkânı arasında nevi şahsına münhasır ve son derece şâyân-ı dikkat bir simadır. Onun bir eşine daha tesadüf etmek için tâ kadim Romalı “Pretorin”lere kadar çıkmak icap eder. Millî mesail önünde ne kendine, ne de başkalarına karşı merhamet bilmeyen kalbi, en müthiş müşkülât karşısında hiç kırılmayan azmi ve çöllerden bahçeler, şehirler çıkaran o ümrancı, ıslahatçı kafasıyla Cemal Paşa bize yarı serdar, yarı hâkim eski kahramanları hatırlatır. Hususıyla azim ve iradesinin en büyük, en hayret-bahş asarından biri olan Mısır sefiri onu bize efsanelere karışmış bir insan şeklinde gösterir. Filvaki Suriye'den Bahr-ı Ahmer'e kadar uzanan havali dahilinde tâ kurûn-ı evvelâdan beri geçen vakanın hiçbiri, muhtazır Türk saltanatının orduları Tih sahrasının kumları içinden Firavunlar diyarına sürükleyen bu serdarın yaptığı vaka kadar müheyyiç ve muzlim değildir. Bu sefire dair bundan iki sene evvel erkân-ı harp miralayını Ali Fuad Bey'in neşrettiği kitap bu nokta-yı nazardan bana adeta Tevrat'ın destanı kısmından koparılmış bir sayfa gibi görünüyor.

Bazı kimseler her hareketi veya her fiili verdiği neticeye göre muhakeme ederler ve muvaffakiyetsizlikle nihayet bulan teşebbüsleri mantıksız, haksız veya mecnûnâne bulurlar. Bu tarz muhakemeye göre tarihe “büyük” itlağına seza hiçbir adam yoktur ve hiçbir hadise olmamıştır ve İskender kibirden Napoléon Bonaparte kadar destanî işler yapmış bütün büyük adamların hareketi mecnûnânedir. Zira bunlardan birinin fütuhâtı kadim Yunanistan’ın inkırazıyla nihayet bulmuş ve diğerinin kahramanlıkları Fransa’nın hayatını şeref ve haysiyetini tehlikeye ilka eden vahim gailelere sebebiyet vermiştir. Buna rağmen bu adamların her ikisi de mensup oldukları milletler tarafından ve gerek bütün insanlarca “büyük” telakki edilmekte ber-devamdırlar. Osmanlı tarihinin en şanlı sayfalarından biri olan “Viyana Seferi” bu memlekete ve bu millete acaba ne gibi bir fayda temin etmiştir? Bununla beraber ikide bir “Tâ Viyana kapılarına kadar varmıştık!” sözü her Türk’ün iftihar ile tekrar ettiği tarihi nakarattan biridir. Binaenaleyh lazım gelir ki eşhâs-ı vakayı muhakeme edenler her şeyden evvel “faydalı” ile “şanlı” mefhumlarını birbirinden tefrik etmesini bilsinler. Her şanlı olan adam faydalı değildir ve her faydalı hadise şanlı olamaz. Cemal Paşa bütün inkılâp erkanı gibi milletin maddi menfaati manevî bir menfaat olan şan ve şerefe feda edenlerdendi. Kafası daima büyük şeyler düşünür ve iradesi daima işler görürdü. Onun kudretini işte bu işleri düşünüşünde ve yapışında aramalıdır, Mısır’ı fethetmek tasavvuru ve bunu icraya kalkışmak cüreti, bu tasavvur ne kadar batıl ve bu cüret ne kadar mecnûnâne olursa olsun, alelâde bir adamın şahsiyetinde vuku bulamayacak hadiselerden biridir. Bazı yanlış hesaplar, bazı tedbirsiz hareketler Cemal Paşanın bu muazzam teşebbüsünü akim bıraktı, fakat Bahr-ı Ahmer sahilleri Türk azminin ve Türk cüretinin bu son hamlesini asla unutmuyacak.

Cemal Paşa aynı zamanda faydalı bir adamdı da. Zira, ümran ve intizam fikri onda daimi bir endişe halinde idi. Yollar yapmak, mektepler açmak, hayatı medeniyetin icâbatına göre tanzim etmek onun pek sevdiği işlerdendi. Harb-i Umûmî esnasında Suriye’ye seyahat edenler bize oradan hep hayran olarak döndüler. Cemal Paşanın en çok aleyhinde bulunanlar bile onun Kudüs, Şam ve Irak havalisinde bıraktığı asar-ı ümrânı inkar edemiyorlar. Son zamanlarda “Afganistan” da onun dehasından istiane ettiği yeni tarz askeri ve harsî teşkilatıyla bu hakikate şahadet etmektedir. Gerek Anadolu’da konuştuğumuz Afganlılar ve gerek buradan geçenler

umumiyetle memleketlerinde başlayan ümran ve tekamül hareketini Cemal Paşaya medyun olduklarını söylüyorlar. Vakıa hepimiz biliyoruz ki Afganistan onun hamiyeti sayesinde, az zaman içinde asri bir orduya malik olmuş; bu dost Müslüman diyarının her tarafında mektepler açılmaya, yollar yapılmaya ve telefon, telgraf tesisatı kurulmaya başlamıştır. Bunu içindir ki Cemal Paşanın şahadeti bizden ziyade Afganlıları dil-hun edecektir. Zira, bu on dört senelik elim tecrübelerden sonra Cemal Paşa artık Türkiye işlerinden elini çekmiş ve dehasını, azim ve iradesini tamamıyla Afganistan işlerine vakfetmişti. İttihat ve Terakkinin eski merkez kumandanı bu nokta-yı nazardan da arkadaşlarından ayrılmıştı. Zira, onların ekserisi mütarekeden sonra bu memleketin etrafında yine bir fırkacı ve bir komiteci tavrıyla dolaşmakta devam ettikleri halde Cemal Paşa büyük kalplere yakışan bir feragatle faaliyetinin muhavverini değiştirmek ve yeni bir istikamete de yürüyen bu milleti yeni rehberlerin elinde bırakmak lüzumunu hissetti ve o nakız zekasıyla anladı ki her devrin ve her işin kendine mahsus adamları, kendine mahsus ehilleri vardır, her şeyi bunlara bırakmak lazımdır. Cemal Paşa, bu muhakemesi ve bu hareketiyle bize son deminde vatanperverliğinin ne yüksek dereceye varmış olduğunu bildirdi. Bundan bir buçuk sene evvel Afganistan'dan Ankara'daki dostlarına yazdığı mektuplardan birinde diyordu ki:

“Uzaktan muvaffakiyetinize dua ediyorum ve ben de sizin için çalışıyorum. Birkaç sene zarfında Afganistan'ı yanı başınızda kuvvetli bir müttefik olarak bulacaksınız.”

Acaba Afganistan Cemal Paşanın ektiğini biçmekte devam edecek mi?

Dinin, vaziyet-i coğrafyasının ve millî mukadderatının kendisine gösterdiği yolu takipten vaaz mı geçecektir? Kim bilir. Her halde Cemal Paşanın şahadeti üzerine Türkiye ile Afgan arasındaki din ve tali birliğinin haleb-dar olmasını, mezarı her iki memleketin hududu ortasında kalacak olan bu Müslüman şehidin kanı namına temenni ederiz.

nr.9113, 30 Temmuz 1922

Müşâhede ve Mülâhaza
Ateşsiz “Prometheus”

Dikkat ediyor musunuz bilmem, İstanbul’da gittikçe sönen, gittikçe çürüyen ve gittikçe dağılan bir şey var. Türk ilinin bu muhteşem payitahtı siyasî nüfuzunu kaybeder etmez birden bire içinden boşalır; bütün millî ve içtimâî kıymetler nâmer’î bir çatlaktan sızan sular gibi his olunmaksızın aktı, aktı; şimdi nakız bir nazar bu kabın derununda mahlut ve mağşuş bir tortudan başka bir şey göremiyor; yarın öbür gün bu tortudan da bir eser kalmayacak ve düşmanlarımız çatlak testiye bize bomboş, iade edecektir.

(10 satır sansür)

Bizim bu gafletimizi hisseden Ankara tâ millî hareketin başladığı günden beri İstanbul’da mevcut bütün millî kuvvetleri mütemadiyen kendi kucağına çekiyor ve onları kıskanç bir şefkatle dağılıp mahvolmaktan vikaye ediyor. Ankara evvela sırf askeri bir merkez idi, sonra siyasetin de merkezi oldu, şimdi görüyoruz ki yavaş yavaş irfanın da merkezi olmaya başlamıştır. Ankara’dan sonra son posta ile gelen bir “İlm-i Felsefe-yi Mecmûa”sı [1] bu mesut hadisenin en bariz alametlerinden biridir. “mesut” diyoruz, halbuki aramızda bir çok kişiler İstanbul’un hiç değilse fikrî ve manevî nüfuzunu muhafaza etmesi taraftarıdır; bunlar oradakilere, daha düne kadar: “Örs sizde fakat ateş bizdedir” diyorlardı ve kayaya zincirlenmiş “Prometheus” gibi her azaya, her işkenceye rağmen bu mukaddes ateşi saklamakta inat ediyorlardı. Fakat sudan daha seyyal olan alev bu zincir-bent varlığın aguşunda duramadı ve müthiş bir cazibe mihrakı olan yere doğru gitti. Zavallı İstanbul şimdi, ateşsiz bir “Prometheus”dur. Lakin İstanbul’un bu hali bize ispat ediyor ki vücut zincire vurulabilir, fakat fikre dokunmak kabil değildir; onu burada tı kayabilirsiniz, biraz sonra oradan fıskırır. Ara sıra Ziya Gökalp’in bize tâ Diyarbakır’dan gönderdiği “Küçük Mecmûa”yı okurken hafiften gelen bir ses bana muttasıl bu hakikati söylüyor sanırım: bu küçük kabın içinde o büyük ruh eskisine nispeten daha feyyaz, daha ceyyit, daha dirahşan bir surette tecelli ediyor, ve zindanların, menfâların, hicret ve gurbetin bütün alam ve ekdârına muhakkarane bir tebessümle gülüyor gibi görünüyor.

Zalimler ne kadar ahmaktırlar, vicdan tazyik gördüğü nispette ruh müteezzî olur zannederler; halbuki hayatı yüksek manatıkına ermiş insanlar için vücudun ıstırabı ruhun azasıdır, o artığı nispette bu kuvvet bulur. Mesih, ilahi istiklaline Romalı askerlerin süngüleri arasından vasil oldu. İnsanlara halas ve selamet getiren bütün dinler zulüm ve tazyikin mahsulüdürler. Yahudilik Firavunların istibdadından, Nasranilik, Romalıların kahr u cebrinden, İslamiyet nâmert bir kabilelerin taarruz ve tasallutundan çıktı. Musa'nın ben-i İsrail'e vaat ettiği "arz-ı mev'ud", İsa'nın müritlerine haber verdiği "melekut" ve peygamberimiz efendimiz bize tebşir eylediği "cennet", zalimin, gaddarın, hırsın, vahşet ve cehaletin cevrenden bezmiş olan ruhlara manevî ve cavidanî zevklerin yolunu göstermekten başka neyi ifade edebilir. Mesih, "Hani Melekut nerede?" diyenlere "O sizin içinizdedir" diyor; fi-l-vâki', kemale ermiş kimseler cenneti kendi kalplerinde taşıyanlardır; bunlar, dünyanın maddi elemleri arttıkça bu cennetin içine çekilirler, yani maddi hayatın tazyiki nispetinde, manevî ve fikri hayatın amakına dalarlar ve sükun ve selameti orada bulurlar. Rüşte ermiş milletlerde, bu kamil adamlar gibi böyle iki türlü hayata mazhar olanlardır ve ancak bu gibilerdir ki düşmanın bütün kudreti vız gelir, çünkü bir tarafları zincire vurulunca diğer hür yaşamasını bilirler, yani İsa'nın müritleri nasıl melekutu kendi içlerinde taşıdırlarsa bunlar da istiklali kendi ruhlarında öyle taşırlar ve oraya ne "Püritaryan"ların süngüleri, ne de "Sibir"lerin kamçıları dokunabilir. Zira bu "istiklal" hükümdarlarının veya hükümet reislerinin imza ettiği muahede ve mukavelelerin mahsulü değildir; bu gibi "kağıt parçaları"nın bin kat fevkinde ezeli bir kanunun bahşettiği ilahi bir nimettir; bizden, onu ancak dest-i kudret nez' edebilir.

(7 satır sansür)

Şairlerimiz istiklal şarkıları yazıyorlar, bestekarlarımız bunları musikide taganni ediyor. Askerlerimiz ordular çıkıyor, siyasîlerimiz notalar veriyor ve alimlerimiz kitaplar, mecmûalar, risaleler neşrediyor; her tarafımızdan hayat fişkırıyor.

Acaba milletler de bazı topraklar gibi basıldıkça, çiğnendikçe daha menbet ve daha feyyaz mı olurlar?

(5 satır sansür)

ateş nedir, hiç görmemiş gibi şevk ve cuşış içinde çalkalanan bu hayat hangi mucizenin semeresidir? Bütün bunları bizim içimizden esen istiklal havası

yetiştiriyor; vücut zincir-bend oldukça hürriyetini artan fikir ve “ideal” rahmeti altında neşv u nüma buluyor. Ey çekiç vur, vur, o insafsız darbelerin demiri her gün biraz daha bükebilir. Fakat, ondan fişkıran kıvılcımları asla söndüremez. Her inip çıkışında etrafa binlerce şerare yayılıyor ve bu şerarelerin her birinden ayrı bir aydınlık çıkıyor.

“Prometheus” burada kıvranıyor fakat çaldığı ateş orada şafaklar yaratıyor.

[1]Ankara matbuat ve istihbarat müdüriyeti bu unvan ile gayet mühim bir mecmûa neşrine başladı. Bütün hür fikir ve hür vicdanlı Türk uleması bu mecmûanın muavinin-i tahririyesindedir. İlk nüshası mündericatinin zenginliği ile bizde büyük bir hayranıyet uyandırmıştır, devam ve muvaffakiyetini temenni ederiz

nr.9115, 1 Ağustos 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Taştan Bebekler

Geçen gün bir mecliste ismini zikre lüzum görmediğim bir zat hakkında şöyle bir muhavere cereyan etmişti:

"-Her kusuru ber-taraf, fakat, sebat ve inadına diyecek yok.

"Evet, daima, on dört seneden beri hep aynı şeyleri söylüyor, aynı tarz da düşünüyor, mesleğinden bir an inhiraf etmedi:

"-Bundan büyük meziyet olur mu? Ben değişen adamları hiç sevmem. İnsan yirmi yaşında ne ise altmışında da o olmalıdır.

"-Hakkınız var, bugün ak dediğine yarın kara diyen kimselerden ne hayır umulur? Ben bu gibilerden daha muzır insan tanımıyorum.

"-"Men sebbet nebbet".... kamil ve ahlak hamide sahibi bir adam için (meslek ve fikrinin yanlış olduğunu bilse dahi) tuttuğu yoldan dönmek gerektir. Yuvarlanan taş yosun tutmaz derler.

Bu son hikmeti söyleyen zata bir de "Akan su pislik tutmaz." darbı meselini hatırlatmak lazım gelirdi; fakat ben sesimi çıkarmadım. Çünkü meclisi temsil edenlerin hepsi de değişmeyen adamlardan; babalarından ne işittilerse, vaktiyle mektepte ne öğrendilerse yirmi beş otuz seneden beri hep onu tekrar edip dururlardı. Zaman, bunların üstünden, o bin türlü tahavvülâtı ve tesiratıyla bir mermerin üstünden bir tüyün geçişi gibi geçmiştir; hiçbir iz; hiçbir intiba bırakmamıştır.

İntihaller, inkılâplar, muharebeler, zaferler ve hezimetler olmuştur; fakat onlar için bütün bu hadiseler Merih yıldızında vukû bulan hadiseler kadar uzak, müphem ve yabancıdır. Bir nevi dimağı illet varmış ki buna müptela olanlar hayatlarının yalnız bir anını hatırlarlarmış ve hep bu anın heyecanı içinde yaşarlarmış; onlara göre anı, hal ve mazi hep bu andan ibaretmiş. Yukarıda

muhaverelerini naklettiğim zevat tarzındaki kimseler bana az çok böyle bir illete müptela gibi görünürler.

Gerek edebiyat sahasından, gerek siyasiyat sahasından bu muhite mensup herhangi bir şahsiyeti ele alalım; bu şahsiyet bizim önümüzde şuûn ve hadisatın baş döndürücü cereyanları arasından, tıpkı kasırgalı, boralı bir günde bir bahçe içinde taştan bir heykel gibi durur.

Kasırga bu bahçenin ağaçlarını eğer, bükür; dallardaki yaprakları koparır, mecnunâne bir süratle sağa sola dağıtır; bu bora havayı toza ve dumana katar, fakat bütün bunların ortasında o heykel hareketsiz, sabit ve metindir; gözleri daima bir noktaya mezkurdur, kolları ve bacakları daima aynı vaziyettedir. Bu hareketsiz duruşta bir heybet vardır, lakin hacrî bir heybet...

Alman filozoflarından "Nietzsche" der ki: "Ben mütemadiyen kendi kendini araştıran bir adamım. Senelerden beri yerin altından kendine yol açan bir köstebek gibi manevî varlığımın amakına doğru karanlık ve dar dehlizlerden yürüyorum, kah bir yılan gibi karnım üstünde sürüklenerek, kah bir kunduz gibi yeri kazarak yolumun sonunda mevcut olduğunu farz ettiğim defineye doğru ilerliyorum. Ey rahatını seven adam, işte, hakikate böyle gidilir, o tembel sebatınla hiçbir sen beni takip edebilir misin?"

Ve "Nietzsche" hayatının sonuna kadar kendini bulamadı, mütemadiyen yol değiştirdi, kah sağa, kah sola saptı, bazen geriye döndüğü oldu; fakat bir dakika aynı noktada kalmadı. Ekser harikulade adamlarda tıpkı "Nietzsche" gibidir. Fransız üdebası içinde en sevdiğim "Maurice Barés" in fikri ve edebî hayatı mütemadi bir istihaleye en bariz numunelerinden biridir: bu müstesna adam gençliğinde müfrit bir "ferdiyetçi" idi; sonradan biraz "sosyalizm" e temayül etti, daha sonra mutaassıp bir milliyetçi oldu. Derler ki asrın en büyük siyasîsi olan "Lloyd George" dünyanın en dönem insanlarından biri imiş; her devrin icabatına göre bir düstura iktida edermiş. Bazen bir tasavvuru mevki-i tatbika koyup da bundan beklediği muvaffakiyeti elde edemedi mi, derhal yarı yoldan dönmesini ve hemen diğer bir tasavvura atılmasını bilirmiş. Filvaki "Lloyd George" un zaman ve hadisata uymak ve devrin icabatını

kovalamak hususundaki kudreti bu son sekiz senelik hayat-ı siyasîyesiyle son derece vazih bir surette tebeyyün eylemiş hakikatlerden biridir. Bu devlet adamı harbin ilk senesi mevki-i iktidara geldiği vakitte bütün cihan hayrete düşmüştü, zira, o zamana kadar herkes "Lloyd George "u harbin şiddetle aleyhinde ve her ne pahasına olursa olsun sulh taraftarı bir diplomat olarak tanımıştı, halbuki zaman bunun aksini ispat etti, İngiltere baş vekili o devrin en faal, en metin harp kabinelerinden birine riyaset etti ve mecburi askerlik kanunları İngiltere'de ilk defa olarak onun zamanında yapıldı. Bir fikre saplanıp kalmanın hiçbir şeyi ifade etmediğine ve en büyük meziyetin, hatta kudret ve cesaretin yanlışlığı tahakkuk eden fikirlerden dönebilmek olduğuna dair gerek devr-i hazır vakayi içinden, gerek tarihten böyle bir çok misaller zikredebiliriz.

"Hayat harekettir" düsturu yalnız madde ve adalenin hareketi için söylenmemiştir: en canlı fikirler daima kıvılcayan ve yuvarlanan taş gibi yosun tutmayan fikirlerdir.

Her şeye rağmen aynı noktada toplanıp kalanlar ya nereye gideceğini bilmeyenler, ya yürümekten üşenenler veyahut haceri bir inada duçar olanlardır. Asri cemiyetlerde, "Sekte" namını verdiğimiz mahdut zekalı mutaassiplarla, vahşi kabilelerde pek sık türeyen meczuplar ekseriya bu nevi insanların en tam numunelerini teşkil ederler. İptidai adamın tarifi "Hiç değişmeyen adam"dır. Zira bunun bütün hayat-ı fikriyesi ve dimağına yüklediği humule esasen iki üç mefhumdan ibarettir; bazı kimseler için derler ki "gömlek değiştirir gibi fikir değiştiriyor". Lakin ne mutludur o kimseler ki değiştirecek bir çok gömlekleri olduğu gibi bir çok da fikirleri vardır.

Bütün bu mülâhazat son zamanlarda bazı İttihat ve Terakki erkânının memlekete dönüşleri üzerine hatırmıza geliyor. Bunların hepsi gittikleri gibi geldiler; hep aynı tavır, aynı eda, aynı ağız, aynı fikir ve aynı tarz-ı muhakeme... Bunlar millet ve memleketin başından geçen facialar şöyle dursun, doğrudan doğruya kendi şahsiyetlerine ait musibetlerden de zerre kadar mütenebbih olmuş görünmüyorlar. Zannedilir ki hükümet bir defa daha ellerine geçse yine aynı hataları tekrar edecekler, yine aynı yoldan yürüyeceklerdir. Biz sanıyorduk ki, gerek onlar ve

gerek bizim için pek elim olan bu üç dört senelik imtihandan hiç değilse dimağları biraz daha açılmış, ruhları biraz daha yükselmiş bir halde çıkacaklar ve azim ve iradelerini zemin ve zamana uyan bazı taze ve ceyyit prensiplerle teçhiz edeceklerdir. Heyhat, bu ümidimiz boşuna çıktı. Meğer bunlar bir sürü taştan bebeklermiş; ne hissediyorlar, ne görüyorlar, ne de işitiyorlarmış.

nr. 9116, 2 Ağustos 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Dr. Pesaltof'un Piyesi

Bundan on on beş gün evvel İzmir Yunan müdafaa-yı millîye reisi Doktor Pesaltof koltuğunun altında bir takım acayip kararlar ve vesikalarla Paris'e girmişti; bu adam öteden beri meydana "Küçük Asyalıların Metalibi" diye bir şeyler çıkarmış, mütemadiyen bunu neşr ve teammîme çalışıyor ve gerek Yunan matbuatında, gerek Avrupa'nın (sansür) gazetelerinde buna dair yazılar yazdırıyordu. Constantin mevki-i iktidara geldikten sonra bu yoldaki propagandaların şiddet ve vus'ıtı büsbütün arttı, Anadolu'daki Yunan ordusuna bile sirayet etti; şimdi müdafaa-yı millîyeye mensup bütün zabıtlar ve umûmîyetle İzmir Rumları selamet yolunu hep bu fikre iktidada buluyorlar. Zira, İzmir'in doğrudan doğruya Yunanistan'a ilhakı demek, Constantin nüfuzunun artması ve küçük Asya Rumlarının bu müstebit hükümdarın boyunduruğu altına geçmesi ve ordudaki bütün "Venizelist" zabıtların ceza ve cefaya maruz kalması demektir. Henüz bir takım perakende hizipler halinde yaşayan Yunanlılıkta - bir çok kimselerin zannî hilafinatebbler etmiş müşterek bir millî gaye yoktur; her hizip kendine göre bir emel ve bir maksat takip ediyor ve bunun emeli diğerinkine asla uymuyor; dünya yüzünde hiçbir millet Yunanlılar kadar fırkacı değildir. İzmir'in işgali üzerinden dört beş ay ya geçti ya geçmedi, derhal bütün Aydın vilayetindeki Rumlar arasında bir nifaktır baş gösterdi; o ana kadar müttehit bir kitle halinde yaşayan bu cemaat birbirine hasım bir takım fielere ayrıldı ve bunun istediğini diğeri istemez oldu. Esasen bu işgali müteakip tesis eden askeri idare az zaman içinde bütün İzmir Rumlarını; hususiyle tüccar ve ziraa sınıfını derin bir inkisar-ı hayale düşürmüş ve hepsi eski günleri hasretle aramaya başlamıştı; zira bu idare o havalideki Hıristiyan anasıra cebri askerlikten cebri harp vergisine kadar bir çok tekalif tahmil etti, bütün ticari ve zirai faaliyet durdu, asırlardan beri (sansür) rıhtım boyundaki Rum komisyoncularının kasaları boşaldı, Müslümanların (sansür) parası ve malı bile bu buhranı telafi edemedi; mazayika arttıkça arttı. Elyevm Aydın vilayeti Rumları Yunan idaresinden hemen hemen Müslümanlar derecesinde bizardılar. Bunların son ümidi bir nevi muhtariyetle Yunanistan'dan ayrılmak ve kendi kendilerini idare etmektedir. işte, ahiren Paris'e giden Doktor "Pesaltof" Garbî Anadolu Rumlarının bu emelini temsil ediyor; bu adam diyormuş ki: "Küçük Asyalılar Les Mierasiastes" Yunan politikasının hata ve ihanetlerinde medhal-dar

değildiler; Atina'nın şimdiye kadar vuku bulan efal ve hareketını bunlar asla tasvip etmemişlerdir; bunlar bir Constantin kabilesinin yaptırdığı intihabatta rey sahibi bile değildirler; binaenaleyh, reva mıdır ki itilaf devletleri bu biçare Küçük Asyalıların (!) üzerine kendilerinin olmayan hataların mesuliyetini yüklesinler?

Doktor Pesaltof ilave ediyor: Küçük Asyalılar itilaf devletlerinin merhamet ve atıfetini yalvarıyor, şimdiye kadar çektiğimiz elem ve ıstıraplar artık yeter! diyor. Bize muhtariyet veriniz, biz kendi vesaitimizle kendi kendimizi idare ve müdafaa etmesini biliriz. Lakin itilaf devletleri zannetmesinler ki bizim maksadımız siyasi bir desise ile Anadolu'da bir Yunan Cumhuriyeti yapmaktır. Hayır, biz sadece "Cemiyet-i akvam"ın murakabesi altında hakikaten muhtar bir idare ve bir hükümet istiyoruz; öyle bir hükümet ki ona Türk olmayan bütün anasır iştirak edecektir."

Türk olmayan bütün anasır!..Acaba bunlar da kimler midir diye soruyorsunuz? Doktor Pesaltof sayıyor: Rumlar, Ermeniler, Çerkezler ve Museviler... Anlaşıyor ki "Küçük Asyalılar" denilen bu millet bu anasırdan mürekkepmiş ve Garbî Anadolu'da ekseriyeti bunlar teşkil ediyormuş! Bu işe, Anadolu hareketi millîyesinde kan döken ve hala dökmekte olan ırk ve din kardeşlerimiz Çerkezler şöyle dursun, mütarekenin iptidasından beri her hususta bizimle beraber çalışan Musevi vatandaşlarımızın ne diyeceğini bilemeyiz. Acaba Doktor Pesaltof kendi kendine vekaletini aldığı bu milletin reis-i ruhanisi şimdi nerededir ve ne yapıyor, ne gibi bir arkasından gidiyor, haberdar mıdır? Mütarekenin iptidasından beri dünya yüzünde hiç kimse şu "Pesaltof" denilen herif kadar sahte bir rol oynamamıştır;

(2 satır sansür)

hususiyile bir iki Paris gazetesinin bu teşebbüsten adeta tasvipkâr bir lisanla bahsedişleri akıl ve mantık ve izan ve insaf namına bize elem veriyor. Doktor "Pesaltof"un böyle gülünç bir işe teşebbüs edebilmek imkanını buluşu umûmî diplomasi seviyesinin ne derekelere kadar alçaldığına ve milletlerin mukadderatının ne kadar pespaye ellere geçtiğine vazih bir misaldir; hususiyile bu doktorun her yazı mevsimi dimağını bir buhrana müptela bir avare olduğunu söylersek bu iş herkes nazarında feci olmaktan çıkar adeta gülünç bir hadise şekline girer.

İşte, evvelki gün bütün cihan matbuatına ve bütün hükümetlere tebliğ olunan Küçük Asya muhtariyeti böyle bir müdhikenin son perdesidir; bunun karşısında, şimdilik bütün temaşa-gerler gülmekle ağlamak ortasında bir vaziyette bulunuyorlar ve bu güldürücü değil, fakat gülünç piyes hakkında ne düşüneceklerini bilemiyorlar. Biz eminiz ki bu umûmî hayret ve tereddüt birden bire umûmî bir hiddet ve nefrete inkılâp edecek ve aylardan beri taraf taraf ilanları yapılan bu piyesin aktörleri alkış yerine taş ve ısıkla mukabele görecektir. Kurşunla demiyoruz, çünkü bu hadiseyi lüzumundan fazla ciddi telakki etmiş oluruz.

nr. 9117, 3 Ağustos 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Bizde Keşşaflık

“Bir erkek çocuğu açık havada yaşamak zevkini keşfetmedikçe, umumiyet itibariyle hayatın zevkini tatmamış, bilmemiş demektir.”

Bu sözü izcilik ve keşşaflık aleminde pek meşhur olan bir adam, “Baden Powell” söylüyor. “Baden Powell” izciliğin piridir. “Boer” muharebeleri esnasında bir çok kahramanlıklarıyla temeyyüz eden bu eski general on beş seneye yakın bir zamandan beri “hayat-ı askeriye”den çekilmiş, bütün azim ve imanıyla keşşaflığın terakki ve tevessü’na çalışıyor. Onca müstakbel ve muasır nesli vehn ve hüzáldan kurtaracak ve onu hem maddi, hem manevî bir tekamüle sevk edecek yegane çare, bir nevi “tabiata avdet”demek olan “sukotizm-keşşaflık”tır. Vakıa Baden Powell sahneye girmezden evvel Avrupa’nın muhtelif memleketlerinde hassaten İsviçre’de izcilik teşkilatı vardı, fakat bu teşkilata ilk defa olarak terbiyevî bir mahiyet veren ve onun felsefesini ilk yapan adam hiç şüphesiz ki bu eski İngiliz generaldir. Ona gelinceye kadar “sukotizm” erkek çocukları müstakbel askerlik hayatına hazırlayan alelâde talim ve idmanlardan biri gibi telakki edilirdi. Halbuki Baden Powell bu cereyanın –bu mesleğin de diyebiliriz- askerlikle hiçbir alakası olmadığını ispat için “skotizm”e başladığı günden itibaren askerlikten istifa etmiştir; onun vuzu’ ettiği prensiplere göre izciliğin, hassaten insanî ve beynelmilel bir şey olduğunu anlıyoruz. İzcilikten maksat asker yetiştirmek değil, yeryüzünde cesur, cüretkar, civanmert insanların adedini çoğaltmak ve dünyanın bütün gençleri arasında adeta içtimâî hayatın fevkinde bir tesanütü vücuda getirmektir.

Ahiren Paris’te beynelmilel bir izciler kongresi inikât etti; kongrede muhtelif memleketler ve mezheplere mensup bir çok murahhaslar vardı, bu murahhaslar arasından Baden Powell “Maten” gazetesi muhbirine ittihaz edilen mukarrerat hakkında tafsilat verirken diyor ki: “Hepimizin bir tek maksadı vardı: Yeni yetişen gencin halini ıslah etmek... Biz her an vatanına hizmet etmek emeliyle hudutların fevkine yerleşmiş gençlerden ehl-i salıp ordusu teşkil ediyoruz. Fransız keşşaflığını muhtelif cemiyetlere mensup üç grup temsil ediyordu. Bu gruplar keşşaflığa ait meselenin müzakeresi esnasında kendi aralarındaki felsefî, mezhebî ve meslekî

ihtilafları tamamıyla unutmuş idiler. Burada şaşılacak bir şey yoktu. Zira bizim şahsî fikirlerimizin fevkinde “çocuk”un ve “genç”in mukadderatı mevzu bahistir. Hepimiz, her şeyden evvel onu mesut bir hayata hazırlamak için toplanmıştık.”

Avrupa’da keşşaflık gitgide adeta yeni bir tarikat mahiyetini almıştır. Çünkü bu teşkilata dahil olan çocuklar ve gençler aile ocaklarında aldıkları dini ve millî terbiyenin haricinde bir takım insani prensiplere iktidâya alışıyorlar; bunların hepsinde mektebin ve kışlanın layığıyla hasıl edemediği müşterek bir ruh, müşterek bir zihniyet tekevvün ediyor. Birlikte uzun seyahatlere çıkmalar, birlikte çadır kurup yatmalar, bir tencereden yemek yemeler, bazen aynı tehlikeleri birlikte atmalar, yol mezâhimini birlikte çekmeler ve tabiatın sinesinde gürbüz ve ser-azat hayatın zevkini birlikte tatmalar bunların ruhunda mektep ve kışla arkadaşlığının fevkinde bir ittihat ve ittifak husule getiriyor.

Her tarikat gibi keşşaflığın da kendine mahsus erkan ve adabı, rumuz ve alametleri vardır ve bunlar Baden Powell gibi pırların telif ettikleri kitaplarda müdevvendir. Nitekim bizde keşşaflığı ilk tesis eden Mösyö “Yarfit” bütün bu teşkilatın esaslarını ve düsturlarını böyle kitaplardan aldı idi; sonradan Harb-i Umûmî esnasında bu işe memur olan bir Alman Paşası kendi prensipleri ve düsturları dahilinde teşekkül ve tekamül eden bu teşkilatı, askeri bir zihniyete sokmak suretiyle esasından sarstı ve mütarekeyi müteakip dağılıp gitmesine sebebiyet verdi. Devletler tarafından “Sevr” muahedesine bunun için bir madde-yi mahsusa ilave edilmesi belki bu hata yüzündendir. Nitekim Ferit Paşa hükümeti zamanında üç İngiliz’in Galatasaray Sultanisi’nde vaki olan teşebbüsleriyle yeniden keşşaf teşkilatına başlanması o madde-yi mahsusanın umumiyetle keşşaflık aleyhinde olmayıp Von Haf ile Enver Paşanın anladığı ve tatbik etmek istediği askeri keşşaflık aleyhinde olduğu tebeyyün etti. Vakıa bu teşebbüs, işin başında bulunan şahsîyetlerin Türk gençliği üzerindeki fena tesirleri yüzünden müspet bir neticeye eremedi, yani buna gençlerimizin hiçbiri iştirak etmedi. Bunlar elyevm, kendi arabalarında ve kendi başlarına yaptıkları bazı hususî teşkilatı muhafaza etmekle iktifa ediyorlar, fakat bu teşkilat gençlerimizdeki bütün gayret ve cuşişe rağmen bir türlü tekamül edemiyor, zira, bunlar her türlü himaye ve muavenetten mahrumdurlar.

Mütarekenin memleketimizde ihdas ettiği hazin ve elim vaziyet içinde beni en çok dil-hun eden şey Ermeni ve Rum gençlerinin keşşaflık teşkilatına verdikleri germiye mukabil Türk keşşaflığının bu acz ve inhitatıdır.

Bütün bayram günleri gözlerim, sokaklarda ve kırlarda nafîle yere boyunlarında kırmızı mendilleri ve başlarında zarif kalabaklarıyla bizim genç izcilerimizi arıyordu. Bunların yerine bir Pazar günü Adalar iskelelerinin birinden bir Ermeni izci kafilesinin kahkahalar ve şarkılarla dinç ve ten-dürüst bulunduğum vapura dolduğunu gördüm. Türk gençleri bunlara hazin hazin bakıyorlardı. İçimden dedim ki: “Bu memlekette garip ve mahrum kalan yalnız biziz. Başkaları geziyor, eğleniyor, bu güneşten ve bu havadan istifade etmek hakkı başkalarınınındır.; şu denizler, şu kırlar, şu dağlar hep başkalarına seyrân-gâhtır. Hangi milletin tali’i bu kadar makus bir şer-encâma inkılâp etmiştir? Hangi millet kendi yurdunda garibü’l-diyar kalmıştır?”

Ermeni izcilerine hazin hazin bakan Türk gençleri ne düşünüyorlardı. Kendi kendilerine neler düşünülüyorlardı bilmiyorum, fakat ben, onların gözlerinde bitmez tükenmez bir ıstırabın gölgesini gördüm ve bu yaşta hayatın en tabii nasiplerini almaktan mahrum kalmış bu taze beşeriyet parçasının günahı acaba nedir diye düşündüm. Kim bilir âtî onlara ne mazlum görünüyor, ve kim bilir şimdiden mesut olmaktan ne kadar nûmiddirler! Ah, her şeyi bir tarafa bırakalım. Mazinin hesaplarını, halkın endişelerini, hepsini bir tarafa bırakalım. Ne yapmak lazımsa yapalım, gençliği kurtaralım, Türk gençliğini ye’s ve elemden kurtaralım. Zira bu millete kalan yegane servet, yegane hazine bu gençliktir ve bunun haricinde mevcut olan şeylerin hepsi vâhiyâttır.

nr.9119, 8 Ağustos 1922

Müşâhede ve Mülâhaza
Bizim Bir Ruhumuz Olduğunu Bilmiyorlar

(4 satır sansür)

Fırka gayretini vatan muhabbetinin üstünde tutanlar ve memleketin duçar olduğu sıkıntıları, buhranları hatta bazı neket ve felaketleri mevki-i iktidara gelmek için mesut bir fırsat addetmeye alışanlar diyorlar ki: işte, üç senelik millî mukavemet bir işe yaramadı; düşman dün, İzmir sancağında ve Edirne vilayetinde iken bugün ta payitaht kapılarına kadar dayandı; Anadolu ordusunun celâdet ve şecaati bir büyük Avrupa Devletinin hiddet ve infialini teşdit etti. Demek ne harp, ne siyasiyat sahasında hiçbir muvaffakiyet elde edilemedi. Binaenaleyh, öteden beri "Millî Mukavemet" in aleyhinde bulunan kimseler derhal iş başına geçmeli "tali'a-yı inkiyâd politikasını" tatbik başlamalıdır.

Ne acayip şeydir ki düşmanlarımız da tıpkı bunlar gibi düşünüyorlar, bunlar gibi söylüyorlar ve bunların istediği olsun diye bekliyorlar.

Üç seneden beri sallanan demir, üç seneden beri körüklenen ateş ve şu son günlerde İstanbul'un işgali

(1 satır sansür)

teşebbüsüne kadar bütün bu müellim vakayı silsilesi hep, bize bunu dedirtmek ve bunu yaptırmak içindir. Lakin düşmanlarımızın ve bilerek bilmeyerek düşmanlarımızın oyununu oynayan vatandaşlarımız unutupuyorlar ki Türk milleti bunu yapmamak için ayaklandı, Türk ordusu bunu yapmamak için kanını döküyor, Türk gençliği bunu yapmamak için zindanlarda menfalardan serhatlere gidiyor, Türk kadınları bunu yapmamak içindir ki kendi tırnaklarıyla kalplerini sökerek ortaya atıyor.

(6 satır sansür)

bu imkan ve ihtimal mevcut olsa bile acaba arkamızı da dönmek için yer kalmamıştır? Önümüz bir kan ve ateş deryasıdır, fakat arkamızda bir nihayetsiz uçurum duruyor ve bu deryayı düşmanlarımız açtı ve bu uçurumu düşmanlarımız kazdı.

(4 satır sansür)

rica ederiz ki hiç olmazsa bunu versinler ve bize hiç değilse canlı mahlukata karşı yapılan muameleyi yapsınlar. Vakiya öteden beri biliriz ki bazı Avrupa milletleri nazarında kendi metropollerini haricinde bulunan milletlerin, hususiyle Müslüman dininden olan şark milletlerinin kıymet ve ehemmiyeti nebatat ile hayvanata verilen kıymetten daha üstün değildir, fakat ilk defa olarak görüyoruz ki bunlar meyanında Türk milletine hatta bu kıymet bile verilmiyor ve onunla cansız bir şey, bir çocuk oyuncuğu gibi oynanmak isteniyor.

“Maurice Barés” nam Fransız edebiyatının bir kitabında çocuk babasına sorar:

“-Baba, kedinin ruhu var mıdır?

“-Hiç olmaz olur mu?

“-Muallimem bana kedinin ruhu yoktur, dedi.

“-Muallimin sana yanlış söylemiş. Kedinin de bizim gibi ruhu vardır. Madem ki canını acıttığın vakit haykırıyor, elini tırmalıyor, sevip okşadığın vakit tatlı tatlı yanına sokuluyor, neşesinden horuldanmaya başlıyor, demek ki elemi ve hazzı hissediyor ve demek ki ruhu var.

Türk milletinin ruhunu inkar eden bazı Avrupalılar da herkes gibi bizim de bir ruhumuzu olduğunu bu kadar basit bir misal ile ispata acaba imkan var mıdır?

nr. 9124, 13 Ağustos 1922

Müşâhede ve Mülâhaza
Para Tasarrufu ve İnsan İsrafı

Odamın Kapısı vuruluyor:

-Buyurunuz...

Üstü başı pejmürde, orta yaşlı bir adam bir küçük çocuk gibi sıkılarak içeriye giriyor, selam veriyor, ayakta duruyor, şaşkın etrafına bakınıyor; bir şey söyleyecek; fakat hatırlayamıyor gibi...Neden sonra masamın yanına yaklaşıyor, bana doğru eğiliyor, gayet yavaş ve titrek bir sesle:

“-Ben mütekâ'id bir kaymakamım... Mütarekenin iptidasından beri İstanbul'da bulunuyorum. Başımda kalabalık bir aile var. Elime geçen para bir haftalık masrafımıza yetişmiyor, iş bulmak, çalışmak istiyorum: kabil değil. Gözlerim de biraz görmez oldu. Kederden mi nedir, kalbimde de mütemadi bir çarpıntı var. Şu dakikada size laf söylerken adeta tıkanığımı hissediyorum...

Susuyor. Yüzüne bakıyorum. Sap sarıdır; belli ki yalnız kuru ekmekle tagaddi ediyor. Soruyorum:

“-Peki ne yapalım? Size ne yapabilirim.

“-Bilmem, bilmem bana bir çare bulun!
diyor ve ağlamaya müheyya, önüne bakıyor.

Bu gittikten sonra, yarım saat ya geçiyor, ya geçmiyor, odamın kapısı yine vuruluyor:

“-Buyurun diyorum...

Bir genç, yirmi yaşında ya var yok. Girmekle girmemek ortasında bir müddet kapının eşiğinde duruyor. “Giriniz ve kapıyı kapayınız.” diyerek sabırsızlanıyorum. O hayatında, bir odanın kapısından ilk defa olarak giriyormuş gibi ne yapacağını şaşıyor; yer gösteriyorum, oturmuyor:

“-Efendim, ben Bursa’dan geldim. Bir buçuk ay evvel Bursa’dan geldim. Orada kalmak kabil değildi, biliyorsunuz bize neler yaptılar ve neler yapıyorlar. Biraz toprağımız, bağımız, bahçemiz vardı, hepsi harap oldu, bitti... Dedim ki ben gencim, kuvvetliyim, okuyup yazmam var, İstanbul’a giderim, orada kendime bir iş bulurum ve ihtiyar annemi aldım buraya geldim. Geldiğimiz zaman biraz paramız vardı, o bitmek üzeredir. Ben ise hala kendime bir iş bulamadım. Acaba...

Bu da gidiyor; on beş dakika sonra yine kapı. Bu sefer yüzü örtülü bir kadın, bana kağıt uzatıyor; okuyorum. Bu kağıt bir şehit çocuğunun darüleytama kabulü için yazılmış bir istidaa suretidir. Kadının örtülü yüzüne bakıyorum:

“-Burası darüleytam değil, galiba yanıldınız.
Diyorum.

“-Hayır, efendim. Yanılmadım, burası gazete idarehanesidir. Geçen gün darüleytam müdüriyetine böyle bir kağıt takdim ettim; bu onun bir suretidir. Bana dediler ki ayrıca gazeteye de verirsen tesiri olur...

Bu safiyet karşısında gülmek için kendimi güç zaptediyorum. Kadın sözüne devam ediyor:

“-Aman efendim; çocuğu bir darüleytama yerleştirebilirim; ondan sonra geniş bir nefes alacağım. Ben bir binbaşı haremiyim, fakat böyle günlerde ne ehemmiyeti var; çamaşır yıkırım; hizmetçilik ederim. Nasıl olsa geçinir giderim.

Bu kadından sonra bir başkası daha, bir başkası daha... Ve bu, her gün böyledir. Son zamanlarda, Yunanlıların, meşgul havalide muhtariyet ilan etmesi üzerine, o havaliden, kabile kabile İstanbul’a gelen memurlar, şehrimizde, bu müellem ve müheyyiç insanların adedini on misli daha arttırmıştır. Belli ki

(1 satır sansür)

hepsi çaresizliklerinden, şaşkınlıklarından gazete idarehanelerine baş vuruyorlar. Gazeteler...Zira, görülüyor ki, gazeteler, suzişli bir lisan ile bir takım millî ve içtimâî facialardan bahsediyor, muhacirlerin haline acıyor, yetimlerin istikbaline ağlıyor ve kimsesiz, avare gençler için ah u vah ediyor. Lakin bilmiyorlar ki bizim yaptığımız hep bundan ibarettir. Gittikçe artan sefaleti durdurmak ve sonu gelmeyen bu içtimâî

haileye bir hitam vermek için ne sözlerimizin, ne ah u vahlarımızın hadisat üzerinde zerre kadar tesiri olmuyor; dişlek çarh dönüyor ve bir kere kendini ona kaptıranlar mutlaka harap ve tebah olmaya mahkum kalıyor. Hissediyoruz ki bütün bu mütekait ihtiyarlar açlıktan kıvrana kıvrana öleceklerdir; hissediyoruz ki hayat bu avare gençleri maddi ve manevî bin türlü mehâlik ve müzâhametiyle vaktinden evvel yıpratacak, lekeleyecek, levse ve çamura bulayacaktır. Biliyoruz ki kollarında küçük yetimlerle dolaşan kadınların akibeti tasvir edilemeyecek derecede feci olacaktır. Fakat bütün bu afetlerin önünü almak için elimizden hiçbir şey gelmiyor, hepimizin üstüne en ağır kabusları andıran bir acz çökmüştür. Hani, bazen rüyada bir heyyula turnaklarını yavaş yavaş bize doğru uzatır da ellerimiz ve kollarımızla kendimizi müdafaaya muktedir olamayız veya bir yangın alevi tâ yanımıza yaklaşır da kımıldanıp kaçamayız, gittikçe vahameti artan bu millî hailenin önünde işte tıpkı bu haldeyiz, bu vaziyette bulunuyoruz. Ne yapmalı, ne etmeli? Bizi bu kabustan kurtaracak el nerededir?

Hepimiz eskiden kalmış bir itiyat ile bu elin ancak hükümetin eli olacağını düşünüyoruz.

(2 satır sansür)

hükümetin hiç değilse bu millî sefaletin önünü almak çarelerini düşünmeli ve bunları icra ve tatbika çalışmalıdır.

(4 satır sansür)

halbuki hükümet bunu büsbütün aksi bir yol üstünde yürüyor; bu müessat hayrbeye yardım edeceği yerde, ekseriya, bunlara ait varidatın bir kısmını –darüleytama olduğu- hazine-yi devlete mal etmeye çalışıyor.

(3 satır sansür)

mesela son zamanlarda ortaya çıkarılan “tasarruf teşebbüsü” bu sakim tarz-ı telakkinin en belîğ numunelerinden biridir. Tasarruf? Kimin hesabına ve kimin lehine?...Hazine-yi devlet hesabına; hükümet bütçesi lehine. Lakin bu tasarruf endişesi yüzünden binlerce Türk aç ve çıplak kalacakmış, binlerce Müslüman sefalet ve zaruretten ölecekmiş, bununla hiç meşgul olan yoktur para tasarruf ediliyor, fakat bu müthiş insan israfına karşı ne yapmalı? Bunu hiç kimse düşünmüyor.

nr.9127, 16 Ağustos 1922

Müşâhede ve Mülâhaza Yeni Ufuklar

Geçenlerde bahriye memurlarımızdan Ali Fahri Bey namında bir zat bana, İtalyan edebiyatından tercüme ettiği bazı parçalardan müteşekkil bir kitabını gönderdi; bu kitapta “Danunçiv”den “Matild Seraav”a kadar bazı muasır İtalyan üdebasının arasından bir çok müntehap numuneler var. bunlar doğrudan doğruya İtalyanca’dan nakledildiği ve gayet sadakatle nakledildiği için insan derhal alışmadığı bir kıraat havasına girdiğini hissediyor; bedî zevkimiz bambaşka, taptaze bir füsuna kapılıyor ve muhayyilemiz önünde yeni bir alemin kapıları açılıyor. Anlıyoruz ki haddi zatında bir olan güzellik, hususi tecelliyatında son derece muhtelif ve mütenevvidir; her iklime, her memlekete, her millete göre başka bir renk, başka bir ifade, başka bir şekil alıyor. Bütün şehirlerin ve bütün milletlerin birbirine benzediği bu asırda bile edebiyatlar arasındaki fark bakidir. Bugün Avrupa medeniyeti diye müşterek bir şey mevcuttur, fakat Avrupa edebiyatı, Avrupa musikisi, Avrupa resmi diye bir şey yoktur. İngilizler, Almanlar, Fransızlar ve İtalyanlar bedî ve edebî tehzibi hep aynı mebadan almış olmalarına rağmen tamamıyla kendilerine mahsus bir edebiyata ve bir sanata maliktirler. “Danunçiv” bütün meziyetleri ve bütün kusurlarıyla mensup olduğu milletin ruhunu ve dehasını temsil eder; “Anatole France” iliklerine kadar Fransızdır. “Kipling” bütün bir (1 kelime sansür) İngiltere’dir. “Goethe”, Almanların o kadar aleyhinde bulunan Akdenizli “Goethe”, o şeyda cenup aşığı en katıksız, en halis Alman tiplerinden biridir.

Sanat ve edebiyat alemi tıpkı tabiat gibidir; toprağın rengi her yerde birdir, ağaçların yaprakları her yerde yeşildir, sema ve deniz her yerde mavi görünür; fakat nedir o gizli ses ki size şimalde iken şimalde olduğunuzu, cenupta iken cenupta olduğunuzu haber verir ve garptan şarka geçerken orası garptı, burası şarktır diye seslenir sanki buradaki manzara başka türlü anasırdan mı müteşekkindir? Her nerede olursa olsun bu anasır hep sudan, topraktan ve taştan ve nebatattan ibaret değil mi? Evet, buna hiç şüphe yoktur, fakat aynı zamanda iklimden iklime, hatta bir nıfs-ün-nehâr dairesinden, diğerine geçtikçe burnunuzun başka başka kokular aldığına; gözlerinizin başka başka renkler gördüğüne de hiç şüphe yoktur. İşte, edebî ve bedî

asar arasındaki cevelanımızda da, böylece aynı tenevvü'ün zevkini duyarız ve çok seyahat etmiş bir adam hayat hakkında ne kadar çok görgülü telakki edilirse, sanat alanında de bu cevelanı yapmış kimseler hislerini ve fikirlerini o derece tehzip etmiş sayılırlar. Bütün manasıyla tam ve hakiki bir “bedîi tehzip” ancak böyle bir tecessüs sayesinde temin edilebilir. Vakıya yalnız bir nevi güzelliği tanıyanlar ve ölünceye kadar hep onun üstünde kalanlar nadir değildir, nitekim “klasik” namını verdiğimiz kimseler ekseriya bu mahdut ve muayyen zevkin ve mahdut bir tehzibin inhisarı altına girmiş bir tercih meselesidir; bunlar o ehl-i keyfe benzerler ki mükeyyifatın envaını tatmışlar ve nihayet yalnız bir tanesi ve bir nevi üzerinde karar kılmışlar ve onun tiryakisi olmuşlardır.

Mamafih, bizim şimdiye kadar, yalnız Fransız dehasının ibda ettiği güzelliklere saplanıp kalışımız bu nevi tiryakilerden biri değildir. Bizi bu vadiye sevk eden şey bütün garp lisanları arasında Fransızca'ya bahşettiğimiz tevakkuftur. Bu dil bizde ikinci bir ana lisanı oldu ve garp harsıyla ancak bu vasıta ile münasebete giriyoruz. Bizim için bütün Avrupa, Avrupa medeniyeti ve Avrupa edebiyatı hep Fransa'dır, Fransız medeniyeti ve Fransız edebiyatıdır. Bunun böyle oluşu gerek fikrimizin, gerek bedîi zevkimizin daire-yi istifadesini epeyce daraltmıştır.

İşte Ali Fahri Bey'in bana gönderdiği “İtalyan Edebiyatı”nın sayfalarını bu keyfiyet perde perde gözüm önünde açılmaya başladı ve düşündüm ki yarım asrı geçen bir zamandan beri hassaten edebiyat ve tehzip sahasında garptan istiane ettiğimiz, fikirlerin ve zevklerin şimdiye kadar müspet bir netice vermeyişinin sebebi o medeniyete yalnız bir taraftan, yalnız bir köşesinden bakmış olmamızdır. Vakıya o medeniyet en insanî, en munis ve en ahenkdâr şeklini “Racine”lerin, “Voltaire”lerin ve “Anatole France”ların memleketi de, o emsalsiz ve tatlı Fransa toprağında bulmuştur. Kadim medeniyetlerde Yunan ve Latin dehası ne idiye bugünkü medeniyetlerin mihverinde de Fransız dehası öyle düşünüyorum ki Fransız harsının ve Fransız edebiyatının güzelliğini anlamak ve kıymetini taktir etmek için de mutlaka kendisine mücavir veya muvazi olan diğer güzellikleri anlamak ve bilmek lazımdır. Zira bütün bedîi arasında uzun ve derin bir tetkik ve mukayese neticesindedir ki her birinin kendine mahsus kıymetleri ve manaları tezahür eder.

Avrupa'da asrî hars, işte kadim asar arasında yapılan böyle mukayeseli bir tetkik ve tettebbudan doğmuştur. "Rönesans" dediğimiz devir yalnız bir ibda devri değildi, aynı zamanda en ateşin bir tetkik, tenkit ve tettebbu asrı idi. Bu asır, müteaddit pencerele ve müteaddit hücrele bir eve benzer; her hücresinde bir ayrı iklime mensup nevadir serilidir ve her penceresinden bir başka ufuk gözüdür, bir başka mevsimin hava ve ziyası girer, işte ancak bu sayededir ki bu evin içinde, aynı anda, altmış dev, altmış tane şiir ve sanat devri birden yaşadı, bir arada çalışabildi ve bir arada, her parçası ayrı bir dehanın nefesiyle yaşayan hilkat gibi mütenevvi ve hilkat gibi ve hiddetle eserler vücuda getirdi.

Biz de evimiz böyle kuralım; her tarafından hava ve ziya girsin; her penceresinden başka bir ufuk görülsün. Bu şimal rüzgarıymış, bu şimal güneşiymiş demeyelim...Güneş ve rüzgar olduktan sonra nereden gelirse gelsin, nasıl gelirse gelsin şu bulunduğumuz yerde sıkıntıdan boğuluyoruz.

nr. 9128, 17 Ağustos1922

Müşâhede ve Mûlahâza İstanbul Hükümetinin Vazifesi

Son günlerde Bursa ve havalisinden İstanbul'a gelen muhacir memurların adedi üç yüze beliğ olmuştur; yarın öbür gün bütün Aydın vilayeti memurları da, kabile kabile merkez-i hükümete sığınmak mecburiyetinde kalacaklar ve Babiâli ile Maliye Nezaretinin etrafında sefil, perişan, melûl ve müellem birer halka teşkil edeceklerdir. Bunların arkasında ne kadar çocuk, ne kadar kadın, ne kadar amel-mânde ihtiyar var bilmiyoruz. Herhalde bu bîçarelerin tek başlarına olmadıkları ve her birinin bir aileye riyaset ettiği muhakkaktır. Zavallı Türk aileleri ki Yunan işgalinin ve ondan evvel Harb-i Umûminin devamı müddetince neleri varsa hepsini satmışlar, ne altlarına yayacak bir çuvalları, ne sırtlarına koyacak bir hırkaları kalmıştır. İşittiğimize nazaran, bu memurlar hassaten bu son bir sene zarfında –on sekiz ay diyenler var- maaş namına hiçbir şey alamamışlardır, şimdiye kadar niçin ölmediler?

Meselenin bu noktası halledilmez bir muammadır. Hususiyle Yunanlıların, bunları mahvetmek için ne kadar mazlum vesait varsa hepsine müracaat ettikleri nazar-ı itibara alınır, bunca sene sonra bize sağ salım gelmiş olmaları fevke-l-tabiiye bir hadise olarak telakki edebilir. Her ne ise mademki geldiler, mademki bin türlü elîm ve kederden sonra, bin türlü muhallik ve muzahamdan atlayarak akîbet-i vatanın şu vahşet ve nekbetten –nispeten- masun köşesine sığındılar, lazım gelir ki onları kurtarmak için elimizden ne gelirse yapalım. Bahusus bunlar bize, sair muhacirler gibi yalnız merhamet ve inayetimize güvenerek gelmiyorlar, her birinin hükümetten hiç değilse on iki aylık bir matlubu vardır; hükümet bunlara karşı yalnız hami değil, aynı zamanda medyûn vaziyetindedir. Bunların, devâir-i resmîyenin kapılarından ve pencerelerinden uzanan ellerini “Paramız yoktur!” cevabıyla geriye itmenin ne bir özrü, ne de bir ıstırân ifade eder, hükümet bunlara istedikleri parayı verecektir, vermeye mecburdur.

(2 satır sansür)

bu paralar memleketin şu son serhattinde bekleyen bu canından bıkmış nöbetçilerinin, gece gündüz, birbirlerine bağırdıkları bir acayip sözdür. Fakat, bunlar bilmiyorlar ki bu söz düşmana karşı bir nevi dehalet ve istîmânı tazammum eder. Bir

ordu tasavvur ediniz ki her gün karşısındaki muhasım orduya “Bizim barutumuz, topumuz, güllemiz yoktur.” diye bağıyor. Bu sözün tevlît edeceği netice el nihayet kahkara bir hezimettir.

Biz İstanbul hükümeti için böyle bir hezimetten masun kalmasını temenni ederiz. Çünkü bu hükümetin der-uhte ettiği vazife Anadolu ordusunun yüklendiği vazife derecesinde büyük ve mühimdir. Türkün yarı varlığını o, yarısını bu muhafaza ediyor. Binaenaleyh lazım gelir ki onun gösterdiği azim ve iradeyi, fedakarlığı bu da etsin. Anadolu ordusunun ne kadar mahrumiyetler, hatta imkansızlıklar içinde, ne kadar müşkülâta rağmen teşekkül ettiğini, topunu, tüfeğini ne fedakarlıklar bahanesine bulup topladığını, kendisine, hiç yoktan ne mühîb, ne kuvvetli bir cephe temin eylediğini herkes biliyor. Bize öyle geliyor ki, İstanbul’da ki Müdafaa-yı Millîye cephesi de –hükümete bu ismi veriyoruz- aynı azim ve irade sayesinde böyle bir neticeye vasıl alabilirdi. Fakat,

(2 satır sansür)

onun elini ayağını bağlamış ve onu kat’i ve cezri teşebbüslere atılmaktan men’ etmiştir. Bir hükümet yalnız masarifini tenkis etmek suretiyle değil aynı zamanda varidatını tezyît eylemek şartıyladır ki, bozulan bütçesini düzeltebilir.

(9 satır sansür)

İşittiğimize nazaran Bursa’dan gelen mülteci ve muhacir memurlar kendilerine bir buçuk senelik alacaklarına mahsuben hiç olmazsa otuz lira verilmesini rica etmişler ve bu emellerine bile nail olamamışlardı.

(1 satır sansür)

senelerce düşman süngüsü altında, Osmanlı devletinin nüfuzunu temsil ve menafi’nı muhafaza ettikten sonra aç, çıplak, sefil perişan, payitahtın şefkat ve himayesine sığınmış bu mü’lem vatandaş kümesini bir mevt-i muhakkaktan kurtarmak için lazım gelen

(2 satır sansür)

dokuz bin kira nedir?

O bedbaht memurlar bu hâl karşısında ne düşünüyorlar bilmiyoruz; içlerinden bazıları yegane halâs çaresini Anadolu’ya gitmekte buluyormuş. Anadolu’ya, fakat ne yapmak için? Ve nasıl? Vakıa Anadolu, bütün Türkler için, dünya yüzünde,

yegane darülamandır; fakat bazılarının zannettiği gibi bir darülsaadet değildir. Ora hükümetinin de kendilerine göre bir çok sıkıntıları olması pek muhtemeldir; üç seneden beri devam eden o mühîb ve ateşin istiklal mücahedesini onun bütün maddî ve manevî kuvvetlerini hep bir noktada teksif etmiş ve teferruat ile uğraşmasına imkan bırakmamıştır. İstanbul hükümetinin, bunu

(sansür)

takdir etmesi ve binaenaleyh buna göre hareket etmesi lazım gelir. Zira, onun vazâifinden biri de, Ankara hükümetine yeni yeni müşkülât ıka edecek ahvalin önüne geçmek ve onun daire-yi nüfuzu haricinde kalan vatan parçalarındaki yara ve sızıları kendi vesaitiyle sessizce sarıp tedavi etmektir.

nr.9132, 21 Ağustos 1922

Cephe Hatıraları Önde ve Arkada

Muhabere esnasında, memleketin hiçbir tarafı “cephe” kadar rahat, emin ve ferahlı değildir. Cenk, en ziyade uzaktan ve arkadan muhavveftir; dövüşenleri, muhayyilemizin icat ettiği cehennemî bir alem içinde kana ve dumana bulanmış bir sürü korkunç tayflar halinde görürüz; toplar, sanki boyunlarını mütemadiyen sağa sola çeviren ve mütemadiyen ölüm püsküren canlı ejderhalardır; süngüler beynimizin içinde şimşekler gibi parıldar. Şaha kalkmış atlar, yıkılan kaleler, bağırان, koşan, kovalayan insanlar ve her merhalede, her tepenin üstünde, her çukurda yığın yığın cesetler; havada uçan kol ve bacak parçaları yerlerde yuvarlanan kafa tasları... İşte, cephenin ardında hayalen gördüğümüz, bildiğimiz harp sahnesi hep bu anasırdan müteşekkildir, hep bundan ibarettir. Vakıa harp sahnesi yakından da biraz böyledir. Fakat, her yakından bakılan şey gibi bize bir cuz’i ile görüldüğü için muhayyilemiz o müthiş alemler heyet-i umûmiyesiyle ve bütün dehşeti, bütün heyetiyle ihyaya muvaffak olamaz. Yalnız görürüz ki tabur tabur sağlam asker yanınızdan geçip ileriye doğru gidiyor ve ileriden geriye küme küme yaralılar dönüyor. Bu yaralılar bir takım sünnet çocukları gibidir. Benizleri soluk fakat dudakları mütebbessimdir., yanlarına sokulup konuşmaya başladığınız zaman şımarıklarını, hatır ve hayale gelmez ve tedariki gayr-ı kabil şeyler istediklerini görürsünüz. Lakin bunlar o dövüşten çıktıktan ve o yarayı aldıktan sonra dünyanın bütün hazlarını, bütün zevklerini kendilerine mev’ût zannederler; çünkü yaralanmak bir nev’î yarım şahâdetir ve şehitler cennet şahâdetiyle mübeşşerdiler, lazım gelmez mi ki, yaralılar da dünya saadetiyle mübeşşer olsunlar.

İleriye gidenler bu geriye gelenlerden daha hazin-engiz değildirler; hepsinde bir bayram çocuğu hali vardır; mutlaka biraz kalpleri çarpar. Fakat ilerideki gürültüler şamatalar, dumanlar ve hareketler o kadar merak-âverdir ki, içlerinde, tecessüs, her an korkuya galebedir. Hususiyle harpte “ölüm tehlikesi” insanı mütemadiyen kendine doğru cezbeden bir şeydir; insan ölüm korkusundan kurtulmak için bir an evvel ölüme atılmak ister; her adım da “Eh, ne olacaksa olsun! Artık yeter!” der; vahim bir hastalıktan halâs olmak için ameliyat masasına uzandığımız veyahut şiddetli bir diş ağrısından kurtulmak için dişçinin kerpetenine ağzımızı

açtığımız zaman ne hissederseniz, eminim ki, cephenin ilk siperlerine doğru atılan asker de bunu hisseder.

Cephede zaferle hezimetin, galebe ile mağlubiyetin de pek o kadar manası anlaşılabilir, neşatı veya felaketi hissedilemez. Çünkü ekseriya muzaffer taraf da mağlup taraf kadar yorgun, bitkin, kana ve dumana bulanmış görünür, o taraf da bu tarafta olduğu gibi üst baş parça parça; ayaklar, eller toprak veya çamur içinde, bet beniz atmış, göğüsler tıkanmıştır. Mağlup da galip de hemen hemen aynı ıstırap, aynı endişe, aynı nekbet içindedir. Çok defa Türk askerlerinin Yunan yaralılarını bire hasta kardeş gibi omuzlarında taşıdıklarını gördüm. Bu manzaralar vehle-yi evlâda bana gayet acayip ve gayr-i tabii geldi idi, sonra düşündüm ki kavga ve kavganın müşterek masa'ibi her iki tarafın askerleri arasında adeta bir nev'î silah arkadaşlığı his tevli't ediyor. Sakarya Muharebelerini müteakip, harp sahasının pek çok noktalarında bizim şehitlerle onların ölümlerini kah üst üste kah yan yana yatmış buluyorduk. Öyle ki bunların birbirlerini öldürmüş düşmanlar olduklarına ihtimal veremiyorduk ki bir üçüncü kuvvet, bunların her ikisini de aynı yıldırım darbesiyle yere sermiştir.

Bu itibar ile iddia edebilirim ki, iki muhassım millet arasındaki gayâ ve kinin en çok tecellî ettiği yer, cephe değil, cephenin arkasıdır. Bu kin, cephede bir fen, bir sanat, bir zaruret haline giriyor, bütün vahşetinden tecrit ediyor, adeta ulvîleşiyor. Harbin vahşetini, havf ve vahşetini, hissedenler gayr-i muhariplerdir. Endişe içinde kıvranan, gayz ve tehevürle feveran eden, dişlerine ve tırnaklarına bir yırtıcı kuş merhametsizliği gelen hep bu biçarelerdir. Zaferi haber veren tebliğ-i resmîleri, bunların gözleri, adeta düşmanın etini yer gibi okur ve mağlubiyeti haber verenler ise sanki düşmanın dişleri gibi kendi etlerini koparır. Bazen müşkül veya sürekli harekât esnasındaki o derin, o korkunç, o mühib sukut; o her hangi bir topun ateşinden daha yakıcı intizara gelince, hepimiz biliriz ki, bu helecan harp meydanında, günde yüz kere ölmekten daha fecidir. Bu nokta-yı nazardan muharipler bize, bizim halimize acımalıdırlar; çünkü harbin bütün humması, bütün endişeleri bizde ve cuşişleri, heyecanları, şevk ve inşirahları onlardadır. Halite Edip Hanım "Dağa Çıkan Kurt" unvanlı kitabının bir tarafında, bir harp arifesini şöyle anlatıyor: "...Harbin yavuz ve müthiş yüzüne çok bakmış olan bu Nazif kumandan müteessir bir sesle: "-Yarın

düğün başlayacak!” dedi. O, kendi ruhunda, kendi etinde harbin o kızıl ve korkunç facianın nasıl bir heyecan olduğunu biliyordu. Nitekim iki bin sene evvel İsa, kendine işkence edilen haftaya “İhtiras Haftası” ve kendine edilen işkenceye ve azap dakikalarındaki heyecanı da düğüne benzetmişti. Heyecan şeklinde olunca ıstırapın ve zevkin en son şekilleri birbirine karışıyor ve tamamıyla birbirine benzemiyor.”

Bir muhabirin halet-i ruhiyesini bu satırlar kadar iyi ve doğru ifade eden hiçbir şey olamaz. Filvaki muharebede her şeyi unutturan ve ıstırap ile zevkin hudutlarını birbirine karıştıran o cuşış, o heyecan hayatın bin türlü saadetine, bin türlü zevk ve şevkine bedeldir. Ne aşk, ne servet, ne debdebe ve tantana içtimâî insanın en tabii imalından biri olan harp kadar heyecan-âver değildir. Hususiyle bu harp yüksek bir mefkûre namına, bir vatan müdafaası yolunda, bir hak ve namus davası için yapılırsa, bu heyecan en ulvî vecdler ve en tatlı cuşışler derecesini bulur ve bunu tadanlara hayatın diğer işleri yavan ve manasız gelir.

nr.9143, 1 Eylül 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Askerî Zaferin Kıymeti

İstanbul, birkaç günden beri, emsalsiz bir heyecan devresi geçiriyor. Bütün kederler unutuldu; bütün elemeler durdu. Eski ve zincir-bent şehir bağrında sığıdığı muhacirleri, yetimleri, dulları; mütekâit ve malul askerleri, mecburi mezunları, solgun benizli avare gençleri, yırtık çarşafli genç kızları, topalları körleri, dilencileri (1 satır sansür)

vüzerası ayan ve eşrafiyla tek bir kalp gibi çarpıyor. Hükümette mali buhran varmış? Halk müzayaka içinde imiş? Yetimler aç ve dullar çıplak mıymış? Artık hiç kimse hatırlamıyor, hiç kimse bilmiyor. Hepimizin başı üstünde bir bayram havası esiyor; hepimizin içinde bir şenlik aydınlığı var. Dün, camilerimizde şahit olduğumuz dini vecdler ve millî tezahürler bu umûmî heyecanın bir kısmını gösteriyor. Evlerinde bekleyen ailelerin, sokaklarda kaynaşan kalabalığın her hali, her hareketi de böyle bir vecdin ve böyle bir tezahürün ifadesi gibidir. Bu aileler kapılarını çalan her zâirden, her dakika cepheye dair bir müjde bekliyor; sokaklarda birbirini ite kaka yürüyenler hep harp havadisleri peşinde koşuyor. Ne iş, ne güç...Artık hiçbir şahsî kaygı, hiçbir şahsî endişe kalmadı. Dün ekmek isteyen sâil bugün sizden haber dileniyor ve küçük çocuklar mektep avlularında muhabere taklidi yapıyor. İnsana öyle geliyor ki sevgilisine yalvaran aşkıtan, çocuğunu emziren anaya kadar beşerî hayatın bütün ef'âli ve vatan-perverâne bir mahiyet iktisâp etti. Ben hayalen, bütün evlerin içinde, bütün gönüllerde dolaşıyor: Akşam üstü evine elleri boş dönen aile reisi, koynundan, o gün yüz kere okuna okuna yıpranmış, kirlenmiş bir gazete çıkarıyor, yüksek sesle okumaya başlıyor: "Afyon Karahisar'ı istirdat edildi, Dumlupınar alındı, kahraman askerlerimiz Uşak üzerine yürüyor" bunu dinlerken çoluk çocuğun karnı doyuyor; gözleri sevinç yaşlarıyla doluyor ve boş sofranın etrafında herkes kendini bir büyük ziyafete med'uv zannediyor.

Güneş battıktan sonra intiharı düşünen işsiz ve kimsesiz genç, bir sokak köşesinde toplanan bir kümeye yaklaşıyor, halkın ağzında en küçük muvaffakiyetleri daima hudutsuz bir zafer haline sokan tatlı şayiaları dinliyor, derhal kalbine bir sebepsiz server doluyor, solgun ve mütekallis yüzü pembeleşip, açılıyor. Zannediyor ki bütün bu zaferlerin kahramanı kendisidir; zannediyor ki şehrin havasına tatlı ve

müskir bir meşrûp lezzeti veren bu umûmî sevincin amallerinden birisi de kendisidir ve bir az evvel yeisten, yalnızlıktan ölümü düşünürken şimdi her rast geldiği adamın boynuna sarılıp “Kardeşim, kardeşim! Hayat ne güzel!” diye bağırarak istiyor ve her yanından geçen genç kadını kendisine bir mükellef zihaf yatağı hazırlamaya gider tahayyül ediyor. Daha ilk adımda dizlerini büken hayatın bütün müşkülâtı gözlerinin önünden siliniyor; kendisini her şeyi yapmaya, her emelini icra etmeye kadir sanıyor.

Nihai zaferden sonra bütün Türk milleti bu genç adam gibi olacaktır; kendisinde bütün müşkülleri yenecek ve en muhal şeyleri yapacak kuvvet ve kudreti bulacaktır ve senelerden beri yeisten, korkudan, zulüm ve esaretten bunalan dehası bir ilkbahar güneşi gibi bulutları yarararak inşirâk edecektir. Zira, her milletin dehası ve seciyesi mutlaka bir askerî zaferden sonra inkişâf eder. Kurun-ı evvelâ, kurun-ı vustâ ve kurun-ı ahire tarihlerinde buna dair bir çok misaller bulabiliriz. Kadim Yunanistan’da, “Perikles” asrı “Medin” muharebelerinden doğmuştur. Roma’da Virgiller, Horaslar, Cicerolar, Roma serdarlarının Kartaca üzerine kazandıkları zaferlerin mahsulüdürler. Fransız ilim ve irfanı ve Fransız medeniyeti ilk İtalya ve İspanya seferlerinden sonra inkişâf etti ve on dördüncü Lui’nin Cermen alemindeki fütuhâtından sonra kemâl derecesine erdi. Bugün enkazı bile bize haşyet veren Almanya ise dünkü şehvet ve haşmetini Bismark’ın dehasından ziyade Moltke’nin azim ve iradesine medyundur. Millî maksatlara daima siyaset yoluyla varılabileceğini iddia edenler muzaffer ordulara istinat etmeyen siyasî dehaların birer hayali nazarîyeden başka bir şey olamayacaklarını ve olmadıklarını bilmeyenlerdir. Esasen siyasî muvaffakiyetler daima askeri takip eder.

Bu hakikati, millî heyecanın bütün ateşiyle hissetmiş Fransız müverrihlerinden birisi “tarih-i kadîm”e dair yazdığı bir kitabın sonunda, (71) mağlubiyetinin muhrik nakahatı içinde tab u tuvanı kesilmiş Fransa için şöyle dua eder: “Yarabbi, memleketime bir zafer müyesser eyle! Kanımızı, paramızı, her şeyimizi al fakat alınları defne dallarıyla sarılmış muzaffer askerlerimizin atları Fransa topraklarını sarstığı günleri göster. Yalnız o zaman memleketim, ancak zafer şarkılarının, zafer şenliklerinin tatlı gürültüleriyle uyanacak, doğrulacak ve başı bulutlara erecektir.”

Yirmi beş seneden beri her Türkün, memleketini seven her Türkün kalbinden kopan yegane dua da buydu ve budur. Sarp Anadolu dağlarından ateşin bir çığ halinde, Marmara ve Akdeniz mailelerine doğru inen Türk orduları nihayet, bize bu sırra mazhar olacağımız günü tebşir ediyorlar. Bu ordular bize yalnız üç sene evvel kaybettiğimiz sevgili topraklarımızı iade etmekle kalmayacaklar, fakat aynı zamanda, yarınki neslin medeniyet irfan ve ümrân sahasında yapacağı mühib ve muazzam iş için kendisine lazım gelen azim ve imanı, kuvvet ve kudreti de şimdiden kendi canları ve kendi kanları pahasına temin edeceklerdir.

nr.9145, 3 Eylül 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Seyirci Er Ne Diyor?

“İkdam”ın dünkü baş makalesinde “Yunan askerleri muharebe ediyor,

(8 satır sansür)

bozgun ve yığın bir halde rec‘at etti, işte iki “İnönü”; işte Sakarya harbi...Yunan ordusunun muvaffakiyet şeklinde görünen her hareketi Türk ordusunun teşekkülünden mukaddemdir; ne vakit ki bu ordu, bütün manasıyla navakısını ikmal edip dinç ve gürbüz meydana çıktı, namert (1 kelime sansür) düşman dört beş gün içinde mahv ve perişan oluyordu; bu neticede ispat eder ki, o dünkü fütuhât ne askerlik, ne de kahramanlıkla alakadar bir şeymiş; Papulas’ın sürüleri önlerini boş buldukça ilerlemişler, ilerlemişler ve günün birinde “Hacı Anestis “ gibi (sansür) elinde, vehleten Türk kurşunlarının dolusuna tutulur tutulmaz ne yapacaklarını şaşırıp kalmışlardır. Ne yapacaklarını şaşırıp kalmışlardır diyorum; hayır; Türk tebliğ-i resmîyelerine nazaran, bunlar elan gayr-i müsellağ hali ile muharebede ve müdafaasız köylere hücumda berdevam etmişler;

(5 satır sansür)

Aramızdan, bazı kimseler, bu zafer neşesi içinde bile düşmanın bu (sansür) düşünerek inSâniyet namına dil-hûn oluyorlar ve yarın kahraman ordumuzun bize iade edeceği bütün o mamur ve güzel havalinin ıssız bir harabe-zâr haline girmesinden korkuyor. Bu endişe o derece bîmuhal değildir; fakat böylelerine temin edebiliriz ki, Yunan askerleri, badema, en tabii hareketlerinden biri olan bu (sansür) ika‘a vakit bulamayacaklardır. Zira, Türk ordusu onları bir demir çember içine almış, ateşi altında bir yığın yağ gibi mütemadiyen eritiyor. İşin en feci ciheti Türklerin, ilk defa olarak bu kadar namert bu kadar şerefsiz bir düşmanla harp etmek ıstırasında kalmalarıdır. Onlar tıpkı bazı araziye müstevli olan haşarat gibidirler ve nitekim, öylece imha ediliyorlar. Bundan böyle ordumuzun gördüğü vazifeye bir nevi tathir ameliyesi namını vermek icap eder.

(5 satır sansür)

“ruh-ı beşer”in esrarıyla meşgul olanlar bu galat-ı hisse-nâm verirler bilmiyoruz.

(5 satır sansür)

Ah ey millî ordu namını verdiğimiz hak ve fazilet ordusu; hâlâ ne kadar saf ve sade-dilsin ki, bizi o emsalsiz zaferlerinden haberdar eden tebliğlerinde yakılan köylerden

(1 satır sansür)

bahsetmek lüzumunu hissediyorsun! Eğer bu, düşmana karşı beslediğimiz gayz ve nefreti teyit içinse hacet yoktur; eğer hâlâ bir kalbi, bir vicdanı olduğuna kani bulunduğunun medeni aleme iştikâ maksadıyla

(3 satır sansür)

nr.9146, 4 Eylül 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

“Akdeniz’e İleri!”

Mustafa Kemal Paşa, orduya son ta‘mininde niçin sadece “İleriye!” veyahut “İzmir’e!” demiyor da münhasıran “Akdeniz’e!” diyor? Akdeniz neyi ifade ediyor? Bizim davamızın unvanı “Akdeniz davası mı” idi? Bu suale bilâ-tereddüt “Evet!” diyebiliriz. İzmir, bizim için, her şeyden evvel Garbî Anadolu’nun Akdeniz’e açılmış yegane kapısı olmak itibarıyla muzaaf bir kıymet ve ehemmiyeti haizdir. Osmanlı tarihinin yedi yüz yıllık bütün cereyanları bu denize doğrudur ve “Şark meselesi” demek Akdeniz davası demektir.

(3 satır sansür)

“Medirterana Hecemonyası” ihtirası başımıza getirilen felaketlerin ussu‘l-esasıdır ve asırlardan beri boğazımızı bir düğüm gibi sıkkan Şark meselesi tamamıyla halledilmek için Yunanistan’ın cesedi bu havzanın sularında çürümelidir.

“Sevr” muâhedesinin her maddesi Türkleri tamamıyla Asyaî bir millet haline ircâ etmek maksadına müsteniddi. Bunun içindir ki bu muâhedeyi yapan ellerin müstakbel Türk devleti haritasına çizdikleri hudut Mersin’den tâ Trabzon’a ve Dedeağaç’tan Rumeli Kavağı’na kadar bütün tıkanmış kıyılardır; bu haritaya göre biz daima denizlerden uzakta kalacak ve İç Anadolu’nun yaylalarında eski ra‘îyâne hayatımıza dönecektik, yani bu demir çember içinde yavaş yavaş boğulup gidecektik.

Türk milleti böyle bir akıbeta müstahak mıydı, değil mi? Onu burada münakaşa etmeyeceğiz.

(1 satır sansür)

Garp siyâsîlerinin Türk’ün tarihini, seciyesini hatta nev‘ ve cinsini bilmeden anlamadan verdikleri bu hükmü yarın yine Garp alemleri muzlim bir hurafe gibi ret ve iptal edeceklerdir. Lakin bir defa daha şunu söylemek isteriz ki Türk devleti esasen Avrupaî bir devlet olduğu için onu cef-ü‘l-kelâm Asyaî bir devlet haline ifrağ etmek tabii kanunlar kadar ezeli ve lâ-yetegayyir olan tarihi kanunları değiştirmeye kalkışmak derecesinde aykırı bir harekettir. Bir milletin elinden, arazisi, siyâsî hukukî, hatta istiklal alınabilir, fakat onun tarihi ve ırkî mukadderâtını değiştirmek hiçbir kuvvetin kârı değildir. Fertler gibi milletlerin de silinmeyen alın yazıları

vardır. Mukaveleler yırtılır, muâhedeler silinir, fakat bu yazılar baki kalır ve milletler ancak, doğarken ezeli müşeyyetle akdettikleri bu muâhedelerin ahkâmını icra ile mükelleftirler. Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa sallarla Rumeli'ye geçerken, Fatih Sultan Mehmet toplarını zincirlerle Haliç'e doğru çekerken ve Süleyman Kanunî'nin orduları Viyana surlarına dayanırken hep bu sırrın tecellisine vasıta oluyorlardı. Bugün üç senelik fetret ve nekbetten sonra İzmir üzerine yürüyen ve muzaffer ordularına Akdeniz yollarını gösteren genç Türk serdarı da böyle bir emre imtisâl ediyor; lakin dehası derecesinde harikulade olan haddsiyle, şanlı seleflerinin gayr-ı şuuru bir halde ifa ettikleri o ilahi ve büyük vazifeyi Türk tarihinin önünü ve arkasını aydınlatan şaşaadâr bir idrak ile yapıyor.

Hiçbir millette Mustafa Kemal Paşa kadar temsili kudreti haiz bir kahraman yetişmemiştir. Bizim bütün millî iradelerimiz, millî emellerimiz ve millî mukadderatımız tebellür etmiş canlı mefkureler, müterekkip ve mütekasif prensipler halinde hep bu adamın dehasında tecelli ediyor. Neren gelip nereye gittiğimizi biden iyi o biliyor; ne yapmamız ve hangi hedefe doru yürümemiz lazım geldiğini hepimizden ziyade o takdir ediyor. O bütün milletin yılmaz bir kahraman haline girmiş şuuru ve iradesidir. Eğer Türklüğün bir alamet-i farika ile tarifi lazım gelse, tunçtan bir madalyan üzerine onun profilini hak etmek icap eder.

“Akdeniz'e İleri” bu söz yalnız ordularımızın “vüche-yi hareketini” ira'e eden bir hitap değildir; badema Türk milletinin “vüche-yi inbisâtı”da mazide olduğu gibi daima Akdeniz'e müteveccih bulunacaktır. Bu ezeli medeniyet havzasında bizim de bir iştirak hissemiz bir “hisse-yi şayia”mız vardır. Millî malikanemizin bu parçası bizim canımız kadar azizdir ve ondan mahrum yaşamamıza, nefes almamıza imkan ve ihtimal yoktur. Oraya, bugünkü orduların arkasından yarınki şimendifer hatları uzayacaktır; Anadolu'nun bütün hayat-ı membaları oraya insibâb için kaynaşıyor, taşıyor. Anadolu en gürbüz, en yiğit evlatlarını tâ Erzurum yaylarından, Aydın ovalarına kendisine bu mecrayı açmak için gönderdi. Bu itibar ile onların ellerindeki silahlara birer kazma kürek nazarıyla bakmak lazım gelir; bu aletler bize ümrâna terakkiye ve tekamüle doğru yol açıyor. Asya'nın bütün efsanevi servetleri bu yollardan Akdeniz havzasına –yani medeniyet aleminin eşiğine- yığılacaktır. Bu

denize açılan kapı ile soluk alacaklar yalnız biz değildir, arkamızda milyonlarca dindaşımız var ki bu hayat şah-rahında biz onlara piş-dâr olacağız.

Akdeniz yalnız, Şarkta vukû bulacak iktisadî ve ümranî inbisâtın mensup ve hedefi değildir; gönüllerde inşirâkını hissettiğimiz uyanıklığın inikaz edeceği yer de orası olacaktır; hülâsa Şarkın ve Asya'nın maddi ve manevî bütün feyezânı ve hayatiyeti İzmir denilen bu yegane oluktan fişkıracaktır.

(6 satır sansür)

nr.9148, 6 Eylül 1922

Müşâhede ve Mülâhaza Zafer Neşvesi ve Gençlik

Geçen gün, bizden beş on yaş küçük gençlerimizden birisi, gözleri nemli ve sesi ra'şeli yanıma yaklaştı, dedi ki:

“-Biz, “zafer” nedir bilmiyorduk. Doğduğumuz günden beri hep mağlubiyetlere, hezimetlere, gurbet ve hicretlere şahit olduk. Zafer bizim için, tarihi bir söz, tarihi bir heyecandı. Onun verdiği hakiki neşve nasıl şeydir, bir dakika tatmamıştık. Siz, hiç değilse, Tesalya destanlarını yaşadınız; ruhunuz ondan aldığınız kuvvet ve emniyetle inkişâf etti. Yunan Selanik'e ve Bulgar Edirne'ye girdiği gün ve Çatalca'dan top sesleri aksederken, eminim ki, hep o günleri hatırladınız, hep o günlerin hatırasıyla müteselli oldunuzdu. Halbuki biz, halbuki 1327, 1328 gençliği bu kadarcık bir teselliden de mahrumduk. Gözlerimiz ilk defa olarak bozgun ve yılgın Türk ordusunun sefaletleri, fecaatleri üzerine açıldı ve hayata daha ilk adımımızda zafere ve şevk ve inşiraha zerre kadar imanımız kalmadı. Artık tarihimizin kaydettiği eski şehâmetlere, eski celâdetlere bile inanmıyorduk. Hararetsiz vücudumuz içinde kalbimiz mütেকallis bir yumruk gibiydi. Son günlerde Anadolu dağlarının arkasından doğan şefk bütün bu soğukluğu bir anda dağıtıverdi ve kısılmış bir yumruğa benzeyen kalbimize ilk yaz sıcaklarında açılıp serpilene güllerin inbisatını bahşetti. Meğer zafer neşvesi ne tatlı, ne emsalsiz -kelime bulamıyorum- ne ulvî, ne ilahî bir şeymiş! Eminim ki, hayatın hiçbir saadeti, hiçbir serveri bu neşveye mukayyes değildir. Meğer, bu ana kadar biz hiç yaşamıyormuşuz. Tıpkı taşlar ve ağaçlar gibiymişiz. Bugün millet büyülenmiş bir ormana döndü. Hangi eski masalların birinde bir büyülü orman vardır, birden bire canlanıverir, ağaçlarının kütükleri birer murkıs kadın, yaprakları öpüşen veya teganni eden birer dudak, dalları birer musiki aleti haline girer; işte, tıpkı böyle olduk; sanki hepimizin vücuduna bir peri kızının asası dokundu, o asa ki yine efsanelerdeki ananeye göre, insana ebedi gençliği verir.”

Evet, bu zaferden sonra, yeni nesil ihtiyarlık nedir, artık hiç bilmeyecektir. Ona mensup olanların hepsi de avuç avuç “ab-ı hayat” çeşmesinden içtiler. Lakin bu nesil haberdar olmalıdır ki, büyüklerimiz önünde, biz arkada ve onlar bizim

arkamızda senelerden beri, melül ve yorgun bir kabile halinde kat ettiğimiz nekbet ve hicret çölünde bu çeşmeye vasıl olmak için yürümüştük. Yarımız yollarda kaldı, yarımız perişan olup dağıldı; bazılarımız metanet ve kuvvetini kaybederek geriye döndü. Fakat ekseriyetimiz kah bir seraba kapılıp aldanarak, kah alnımızın terini su yerine içerek, daima ileriye doğru yürüdü. Önümüze düşen delilerin bizi bir çok defa aldattığı vaki oldu; bunların kimi hakamat, kimi dena'et saikasıyla bizi muhlikeden muhlikeye sürükledi; bazen bir günde kat edilebilecek bir merhaleyi bir yılda kat ettiğimiz oldu. Kuvvetimizden ve kesretimizden bir çoğunu bunlar yüzünden beyhude yere israf ettik. Fakat, bir dakika durmadan, bir dakika dinlenmeden, düşe kalka, bata çıka daima, daima ileriye doğru yürüdük. Şimdi, bu ebedi gençlik membain başından arkamıza dönüp baktığımız zaman gördüğümüz şeyler, bütün neşvemize rağmen, bize hâlâ bir onulmaz dehşet veriyor. Bakınız, şu ateş ve duman dalgalarıyla nihayeti gelmez cehennemî bir ummana benzeyen mesafeye; bakınız, üzerlerine birer kara bulut halinde sürü sürü badiye kuşlarının biriktiği kemik yığınlarına; bakınız, şu saçlarını yolan kadınlara, şu metruk kedi yavruları gibi henüz açılmamış gözlerle, aç karınları üstünde sürüklenen çocuklara; biz hep bunların arasından geçtik, bunların arasından yürüdük. Bu fecayin hiçbirini azmimize halel veremedi, hiçbirini gayretimizi kıramadı. Vakıa bazı zayıf kalpli yol arkadaşlarımızın bizden ayrılıp geriye döndüklerini biliyoruz; bazılarımızın yollarını şaşırıp kayboldukları hatırlıyoruz. Fakat bunlar “ab-ı hayat” çeşmesine, ebedi gençlik membain erenlere nispeten ne kadardır? Kaç kişidir? Yüzlerini ve isimlerini bile unutmadık mı? Onlar ki bize de “Haydi, haydi, geriye dönün. Bu çıkar yol değildir!” diyorlardı, onlar ki önümüzde koşanların ayaklarına çelme vurmaya çalışıyorlardı. Eğer bizi yolumuzdan çevirmeye muvaffak olmadıysa, bu onların kabahati yüzünden değil, bizim azim ve irademizdendir ve bugünkü zafer, her şeyden evvel, imanın imansızlığa, vecd ve cuşşın soğuk ve boğucu mantığa galebesidir; bugünkü zafer, azim ve iradenin zaferidir.

Ey, edebî gençlik ve edebî hayat sırrına mazhar olanlar, badema, yeni doğan kuvvetlerimizi, yeni inkişâf eden ruhunuzu şu iki kelimenin ifade ettiği zırh ile teçhiz ettiğiniz ve bu taze kuvvetlerinizle, bu taze ruhunuzun beyhude neşveler, vahi heyecanlar halinde dağılıp gitmesine mani olunuz. Vakıa bizim için artık ölüm mukadder değildir, bizim için vehn ve huzâl tehlikesi artık tamamıyla bertaraf

olmuştur; fakat bu tarâvet ve şetâretimizden azami istifadeyi çıkarmak ve azami nuru, azami kudreti istihsâl etmek için yarın, her zamandan ziyade gayûr, vakur ve cesur olmak ıstırasında kalacağız. Maziyi, müstehaseler, mürteciler ve hainlerle beraber arkada bırakacağız ve bu ümit membana vasiş olmak için yürüdüğümüz yolun belki üç mislini daha yürüyeceğiz. Bundan sonraki gayemiz nura nur bir yüksek tepedir; oraya sarp ve çetin yokuşlardan dizler ve eller parçalanarak gidilir ve asıl bu yol üzerindedir ki ölmek var dönmek yok denilir.

Ey zafer, vücudunda bir ikinci doğuş gibi hissedilen gençlik, yüz binlerce kahramanın ve bir o kadar şehidin elleri, sana, neşvesine doyamadığın bu suyu tunçtan tasın içinde, böyle bir gazaya atılman için lazım gelen kuvveti bul diye uzattı. Bil ki o gazasız, bu neşve geçici bir sarhoşluktur.

nr.9150, 8 Eylül 1922

Zafer Tahassusları

Manisa'nın İstirdadı Münasebetiyle

Umûmî ve mefkûrevî manasıyla “vatan” tesmiye ettiğimiz ülkenin içinde doğup büyüdüğümüz şehirler, kasabalar ve köyler bizim için birer ikinci vatandırlar. Tarihî mefahirimizi, ordumuzu, bayrağımızı, devletimizi, dilimizi ve millî ananelerimizi hep birden ihata eden “büyük vatan” bu “küçük vatan”lardan tertip eden hudutsuz ve manevî bir varlıktır. Lakin, bunun el ile tutulan, gözle görülen ve asap ile hüsn edilen tarafları ancak bizim ilk hatıralarımızı uyandıran ve ilk hatıralarımızı saklayan aksamıdır. Bunun içindir ki, ekseriya küçük vatanımızı yani “maksat-ı re’s”imizi, büyük vatandan daha çok değilse bile, her halde derunî, daha samimî bir muhabbetle severiz. O, bizim ana kucağımızdır; ilk defa orada güldük, ilk defa orada ağladık. Milletimizin esasını teşkil eden lisanın kelimelerini ilk defa olarak oranın hususi şivesine göre heceledik; üzerinde emeklediğimizi yalnız oranın toprakları hatırlayabilir.

Bize, muhaceret neden bu kadar hazin-engiz görünüyor? Eğer küçük vatan, büyük vatanın fevkinde değilse, niçin, senelerden beri aramızda dolaşan Rumelililerin gözyaşları hâlâ kurumadı? Niçin İstanbul, bütün güzellikleri, maddi ve manevî bütün azamet ve haşmetiyle bir Üsküplüye kendi levasını bir Sirozluya (Serez) kendi kasabasını, bir Beyazıtıya kendi köyünü unutturamıyor? Fatih’in, Selim’in ve Süleyman’ın türbeleri burada değil mi? En muazzam camilerimizle, en muhteşem saraylarımızın yegane müşehheri burası değil midir? Bazılarının dediği gibi Türk milletinin kalbi burada atmıyor mu? Evet, fakat bütün bunlara rağmen Türk muhaciri doğup büyüdüğü yeri özlüyor, onun hasretini çekiyor, Boğaziçi sahillerinde kendi köyünün yanından geçen derenin sularını anarak içi yanıyor.

Ben de, maskat-ı re’sim olan Manisa düşman eline geçtiği günden beri tıbbı böyle bir kederle müteellimdim, Büyük vatanın içinde nereye gitsem, ne yapsam, kendimi gurbette ve garip hissediyordum. Vakıa bu felaketten evvel hayatımın hep orada edemem. Bu ecdât yurdunda yaşadığım senelerin yekunu ömrümün ancak bir sülüsünü teşkil eder, fakat ondan uzak herhangi diyara gittimse, onu, bağları, bahçeleri suları ve topraklarıyla daima içimde taşıdım; ben onda değildim, lakin o

bende idi. Dünyanın dağdağasından bıkip usandığım zaman çekilip dinlenmek istediğim yer orası idi; dehrin takazasına maruz kaldıkça kaçıp saklanmayı düşündüğüm melce orası idi. Sanki ben bir ağaçtım, dallarım cihanın muhtelif noktalarına uzardı, fakat köküm daima, babamın ve onun babasının kemikleriyle yoğrulmuş olan Manisa topraklarında kalırdı. Düşman oraya ayak basar basmaz, sandım ki tâ mevcudiyetimin kökünden sarsılıyorum, tâ mevcudiyetimin kökünden yanıyorum; bundan üç buçuk yıl evvel Manisa'nın işgalini haber aldığım zaman İsviçre'de bulunuyordum; gazetede bu felakete dair ilk telgraf havadisini okur okumaz gözlerime inanamadım; adeta kendimi kaybettim. Bana öyle geldi ki, ben artık o eski "ben" değilim ve bahsedilen düşman benim derimin içine girmiştir. Zannederim ki, beynimin ve ruhumun ilk intibalarını teşkil eden o yeşil bağlar, o yeşil yaylalar birden bire harita-yı alemde silinip gitmiş ve yerini mahûf bir boşluğa terk etmiştir. Senelerce hep bu boşluğun içinde sallandım.

Bir buçuk sene evvel Anadolu'ya ilk seyahatimde tesadüf beni "Kudüs" kazasına sevk etmişti. Manisa ovasının ortasından geçen nehrin ılık sularını gördüm. Hiçbir zaman, hiçbir dost ve hiçbir sevgili ile bu sularla görüştüğüm kadar hararetli, samimi ve hazin bir hasbihale giriştiğimi bilmiyorum. Bu sular sanki benim damarlarımda akan kandı veyahut benim kanım onlarla beraber Manisa'ya doğru akıp gidiyordu.

Bunun içindir ki, son günlerde hiçbir vakıa bana Manisa'nın istirdadı kadar mühim ve müheyyiç görünmedi. Bendeki zafer neşvesi en ziyade bu son müjde ile dir ki sevdavî bir vecd mertebesine erdi.

Türk süvarileri, ben oraya sizin atlarınız arkasında, bir meczup ilahı gibi yalın ayak, bağrım açık, dizlerimden kanlar ve gözlerimden yaşlar sızarak girmek isterdim.

nr.9151, 9 Eylül 1922

Müşâhede ve Mülâhaza

Hesap ve His

Bilmem kari'lerim hatırlıyorlar mı? Taarruzumuzun ilk günlerinde, yine şu sütunlarda "İzmir'de Görüşeceğiz!" ser-levhasıyla bir makale neşretmişim. O günlerdeki muhalifler cünûnumuza, bîtarafklar cinnetimize, düşmanlarla hainler ise mahv ve izmihlalimize hükmediyor ve bunlardan kimi yumruklarını sıkıyor; kimi elini çenesine dayamış düşünüyor; üçüncü kısma mensup olanlar ise bıyık altından gülüyordu. Vakıa bu "İzmir'de Görüşeceğiz!" sözü benim değildi; bunu, Garp cephesi kumandanı İsmet Paşa uzun müddet karargâhlarında misafir olduktan sonra kendisine vedaya gittiğim bir gece bana söylemişti; fakat o geceden sonra, nasıl oldu bilmiyorum, bu sözün müfâdı bende en sarsılmaz kanaatlerden biri halini aldı. Ne harp ederken, yaralanırken ve ölüırken gördüğüm Türk askeri, ne uzun müddet içinde bulunduğum ordunun umûmî manzarası, ne Anadolu köylüsünün metanet ve mukavemeti, hülasa, elimle tutup, gözümle gördüğüm emniyet-bahş hakikatlerin hiçbiri, benim üzerimde, İsmet Paşanın belki hiç düşünmeyerek belki beni memnun ve mütesellî etmek için söylediği şu kısa cümle derecesinde katı ve lâ-yetezelzel bir ikna kudretini haiz olamamıştı. O günden bugüne kadar geçen bir senelik zaman zarfında ben bir telakkinin tesiri altında dolaşan bir manyetizmalı gibiydim. İkide bir kendi kendime: "İzmir'e gireceğiz!" diyordum.

Bu sözü hangi hesaba müsteniden tekrar ettiğimi, şimdi hiç bilmiyorum; o makalemde de itiraf ettiğim veçhile ne bizim kudretimiz, ne düşmanın zaafi benim için pek o kadar sarıh hakikatlerden biri değildi. Hususiyle harpte "tali" denilen şeyin pek büyük bir rol oynadığını Kütahya ve Eskişehir muharebelerinde ayan beyan görmüş, öğrenmişim. Son zamanlarda ise, Türk'ün tali'i hep tersine dönmekte idi. Hatta Gazi Mustafa Kemal Paşanın ikide bir tekrar ettiği sözlerden biri de "milletlerin makus talini yeneceğiz!" sözüydü. Binaenaleyh bu mühib ve emsalsiz taarruza başladığımız anda Türk'ün manevî kudretlerinden ve bu kudretlerin istinât ettiği hak ve adalet duygusundan başka dayanacak bir şeyimiz yoktu. Hatta belki de hesabî ve mantıkî tarafımız böyle bir harekete muarız ve muhalif bulunuyordu. Lakin işte, bir mucize gibi doğan zafer bütün dünya ile beraber bizim mantıklarımızı, bizim

hesaplarımızı da alt üst etti ve bu hadise bize, bir kere daha, vicdanın irfana hissini hesaba, vecd ve cuşışın mantık ve muhakemeye faik ve müreccah olduğunu gösterdi.

Harb-i Umûmîde, aramızdaki Alman muhiplerinin ağzından hiç düşmeyen bir söz vardı: Almanlar çok hesabîdir. Her şeyi evvelden tahmin etmişler ve ona göre tedbirler ittihaz etmişlerdir. “Bazen vakayı düvel-i merkeziyenin aleyhine döner gibi oldu mu, bu Alman muhipleri hakîmâne bir tebessümle gülerler: “Merak etmeyin bu da hesaptadır.” derlerdi. Amerika harbe mi iştirak etmiş, irili ufaklı yirmiyi mütecaviz millet ve hükümet Alman İmparatorluğunun aleyhine mi yürümeye başlamış; Şarkta Bolşevizm mi baş göstermiş; Alman hesabının önünde bunların hiç birinin ehemmiyeti yoktu. Lakin netice bize ispat etti ki, Alman hesabı Fransız hassasiyetinin karşısında ber-lafz bîmana imiş. “Klamansu”nun Fransız ordusu için en feci olan demlerde, daima “Düşmanı mutlaka yeneceğiz!” sözü o nevi hesaba değil, bu gibi bir hisse istinat ediyordu.

Bugünkü harikulade zaferle neticelenen millî mücahedemizin mebdeini hatırlıyor musunuz? Ortada bir tek Türk neferi yoktu; düşmanın işgal teşkilatı da Anadolu'nun içerilerine kadar uzanmış ve yayılmıştı; vakia Aydın vilayetinin son hudutlarında üç dört bin kişiden müteşekkil bir müdafaa teşkilatımız vardı, fakat bunların düşmanın ilk savletleri önünde ne işe yaradığını pek iyi biliyoruz. Bugün dünyanın en şanlı ve en kudretli adamlarından biri olan Mustafa Kemal Paşa, Sivas vilayetinin bir köşesinde kundurası pençeli menkup bir min-liva idi. İzmir'deki teşkilat mürettepleri bunu saymıyor; bu İzmir'dekilerden haber alamıyordu. Etrafindaki beş arkadaşıyla meclisler kuruyor ve bu meclislerin sonunda kah İstanbul hükümetine, kah Avrupa'ya hitaben haktan, adaletten, milletin mağlubiyetinden bahis istirhamkâr beyannameler neşrediyordu. Şimdi bir o zamanları hatırlıyor, bir de bu günlere bakıyorum da gözlerime inanamayacağım geliyor ve o mebde' ile bu intiha arasında geçilen yolun dehşet ve mehabeti kalbime bir onulmaz ra'ş'e veriyor. Bu yakın en muhlik dönemlerinden olan

(3 satır sansür)

Gerede, Yozgat, Konya isyanlarını ve Çerkez Ethem ihanetini ilh. ve daha bunlar gibi nice masa'ibi hatırlıyor musunuz? İşte, bugün dehalarına ve azim ve iradelerindeki kudrete hayran kaldığımız vatan mücahitleri ve din pehlivanları bu

zafere bir taraftan o masa'ible boğuşarak, diğerk taraftan ve meydana hiç yoktan ordular çıkararak erdiler. Hesabî ve mantıkî hasene galip bir adam, asla, böyle işin içinde bulunmazdı; daha ilk adımda nevmîd düşüp çekilirdi.

İzmir'e gireceğimiz günde bütün bu hakikatleri hatırlamak ve bu gayeye vasıl için geçirilen yolların su'ûbetine bir kere daha dönüp bakmak herkes için, ne kadar belîğ bir "azim" dersidir. Dünyanın bütün zayıfları, bütün mazlumları, mağdurları bîkes ve çaresizleri bu dersten müstefit olmasını bilmelidirler.

nr.9152, 10 Eylül 1922

İzmir Mektupları

Kahramanların Huzurunda: Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar

İsmet Paşadan bir sene evvel İzmir için alınmış bir söz: “Sivrihisar’da İzmir’de görüşeceğimizi vaat etmişsiniz, işte geldim, işte geldiniz.”

14 Eylül 1922

İzmir’e çıkar çıkmaz fazla heyecandan, fazla teessürden adeta şaşkın bir halde idik. Ne nereye gideceğimizi, ne de ne yapacağımızı biliyorduk. Bereket versin ki bizi istikbale gelen sayfa müfettişi doktor Şükrü Bey, her yerden evvel hükümet konağına gitmemizi ve Vali Beyi görmemizi tavsiye etti. Vali Abdulhalik Beyefendi makamına henüz gelmiş, memurin ile henüz tanışıyordu. Hatta biz yanına girdiğimiz zaman Vali Beyi ayakta kendisini tebrike gelmiş bu memurlara bir nutuk irat ederken bulduk. Fevkalade mütehayyiç görünüyordu; beş on dakikayı tecavüz etmeyen kısacık mülakatımız esnasında konuştuğumuz şeyler hep Türk ordusunun yaptığı harikulâde işe aitti.

Hükümet konağından çıkıp kendimize bir yer bulmak için tekrar rıhtıma döndük. Rıhtımın ekser binaları kapalıdır. Sahilde bir çok dubalar var ki içi Yunanlı muhacirlerle doludur. İşittiğimize nazaran Yunan hükümeti bu kalabalığı kabul etmemeye karar vermiş ve bu hususta vesadatta bulunan dul mütefakkıh konsoloslarına kat’i tebligatta bulunmuştur. Halbuki bunlar, ne olursa olsun mutlaka gitmek istiyorlar. Nasıl ve ne vakit bilmiyoruz.

Kordon boyunca yegane otel eski Kramer otelidir; şimdi bir müslümanın tahtı isticarında bulunuyor. Eşyalarımızı oraya yerleştirip biraz ötede bulunduğunu haber aldığımız karargâhı aramaya çıkıyoruz. Tam bu esnada yanımızdan bir otomobil geçiyor, başımı çeviriyorum, bakıyorum, bir de ne göreyim: Mustafa Kemal Paşa...Evet, ta kendisi ve yanında bir Erkân-ı Harp zabiti ile beraber...İstanbul ahalisi, kim bilir, onun İzmir içinde ne mutantan bir tarzda gezip dolaştığına zahittirler. Halbuki, Mustafa Kemal paşa burada Ankara’dakinden daha sade bir hayat sürmektedir. Eski “sporting” kulübün biraz ötesinde bir evde oturuyor; onun

ikinci defa olarak sokağa nazır bir odanın içinde iki pencerenin arasında, bir koltuğa oturmuş görüyoruz;

(1 satır sansür)

onlarla bir şeyler konuşuyor. Evin kapısı önünde tesadüf ettiğimiz Ruşen Eşref bize: -Bakınız dedi; nerelerden geldi, neler yaptı, şimdi nerede ve kimlerle görüşüyor; bu manzara tarihin en şayan-ı ibret manzaralarından biridir.

Böyle konuşarak ve kapıda bekleyen nöbetçiyi selamlayarak giriyoruz.

(1 satır sansür)

ve Paşa ayağa kalkıp yanda, bir başka odaya geçiyor. Bütün bunlar bana bir "sinema"perdesinde görülen müheyyiç şeyler kadar gayr-ı hakikî ve harikulâde görünüyor. Beş dakika ya bekledik, ya beklemedik bizi baş kumandanın henüz girdiği odaya aldılar; burada ikisi bir masanın başında yan yana oturuyorlar: müşir Mustafa Kemal Paşa ve ferik İsmet Paşa...Benim ayaklarım dolaşıyor, ne söyleyeceğimi şaşırıyorum ve kemal-i huşû ile ellerini öpmek istiyorum. Fakat omlar kendilerini ilk gördüğüm zamanki sadelikleri ve samimiyetleriyle ayağa kalkıp ellerini yalnız sıkmak için uzatıyorlar. İkisinden de hiçbir şey yapmamış gibi bir halleri var. İstanbul'u soruyorlar:

-Nasıl İstanbul seviniyor mu? Diyorlar. Bizim gözlerimizin içi dolu dolu, İstanbul'daki severi, cuşî hikaye ediyoruz.

Ben İsmet Paşaya, bundan bir sene evvel söylediği sözü hatırlatıyorum; diyorum ki:

-Sivrihisar'da İzmir'de görüşeceğiz vaat etmiştiniz, işte geldim, işte geldiniz.

Gülen gözlerle gözlerimin içine bakıyor.

Paşalarla mülakatımız uzun sürdü, fakat bu mülakatın tafsilatını bir makaleye sığdırmak kabil değildir. Sırası düştükçe parça parça bahsedeceğim; çünkü bu mülakat esnasında bizzat başkumandan ağızından Afyon Karahisar'la İzmir arasında kat edilen yolun bütün destanî menâkıbını dinledik. Karargahtan çıkarken Garp

Cephesi Erkan-ı Harbiye reisi Asım Paşanın yanına gittik ve orada İzmir'e ilk giren binbaşı Şerafettin Beyi tanıdık. Bu mesut asker orta boylu, esmerce bir gençtir. Kendisine, İzmir'e nasıl girdiğini ve ilk intiba'âtını soruyoruz:

-Şehre, Eylülün dokuzuncu dünü saat on buçukta, Panta tarafından at üstünde girdim. Arkamda yüz elli kişi vardı.

(5 satır sansür)

-Bu müselleh ve kundakçı kalabalığın içinden geçerken hiç korkmuyor muydunuz?

Şerafettin Bey sualimi anlamamış gibi suratımı baktı:

-Önüme çıka her silahlıya hiddetle "Bırak o elindekini!" diye haykırıyordum; bırakıveriyordu. Fakat, Kordon'un tam ortasına vardığım zaman etrafımızı alan kalabalığın içinden elinde "bomba" ile biri çıktı, bize yaklaştı; ona da aynı sesle, aynı tavırla "Bırak" diye bağırdım, kâr etmedi, herif bombasını atımın ayakları ucuna attı, atım göğsünden ve ön ayaklarından ben yüzümden ve gözümünden hafifçe yaralandım.

Filvaki, Şerafettin Bey yüzünde hâlâ bu yaraların izlerini taşıyordu. Bu genç binbaşının yanında yirmi bir yirmi iki yaşlarında diğer bir genç zabıt daha bulunuyordu; adı İskender Beydi, İzmir'e ilk giren kafilenin içinde o da varmış, mütebbessim söze karıştı:

-Ben, dedi; bombayı atanı gördüm. Atımdan inip arkasından koştum, fakat yakalayamadım.

Bütün buna benzer bir çok tafsilat bize ispat ediyor ki, İzmir şehri adeta harben istirdât edilmiştir ve Türk askerleri her adımda

(3 satır sonuna kadar sansür)

nr.9165, 23 Eylül 1922

SONUÇ

Bu çalışmada amacımız; Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun İkdam gazetesinde, 1919 ve 1922 yılları arasında Osmanlıca kaleme aldığı makalelerinin daha önce hiç okunmamış olanlarını, bugünkü yazımıza aktarmak ve bu makaleler sayesinde yazarın edebî, politik, ruhsal ve düşünsel gelişimini ortaya çıkarmak olmuştur.

Bu sayede Türk Edebiyatında önemli bir yere sahip bir yazarın külliyyatının tamamlanmasında ve onun daha iyi tanınmasında bir rol oynamaya çalıştık.

Dileğimiz Yakup Kadri gibi düzenli gazete makaleleri yazmış diğer yazarın adlarımızın, Osmanlıca metinlerinin de en kısa zamanda bugünkü yazımıza aktarılması ve Yeni Türk Edebiyatı tarihimizde önemli bir boşluğun doldurulmasıdır.

Bu makalelerin çevrilmesinde ne gibi bir önem vardır sorusuna, yine Yakup Kadri'nin ağzından cevap verelim:

"...Dün, 1920 senesi Ağustos ayının birinci günü, Galatasaray Sultanisinde bir resim sergisi açıldı.

Gazetelerin şu'un sütunlarında yüzlerce misaline tesadüf edilen bu sade cümlede ne kadar tarihi bir kıymet var! Bu devre, hassen bu günlerde Osmanlı Saltanatının son günlerine dair içtimaî ve ruhi bir tetebbuda bulunmak isteyen yarınki müverrih için "İkdam" gazetesinin edebî sütunundaki bu adi cümle en mühim vesikalardan biri yerine geçecektir. Bu müverrih bu cümlede "Serv" sarayı müsahhasının arifesinde Türk güzidelerinin ne ile meşgul bulunduğunu, daha doğrusu parçalanmış ve çöken bir toprak üstünde muvazenesini kaybedip bir daha kalmamak üzere yuvarlanması lazım gelen bir neslin ne kadar metin, ne kadar kahramanâne bir vaziyette durduğunu kafi bir vuzuh ile görüp anlayacaktır..." (Resim Sergisinde, nr.8419, 2 Temmuz 1920)

ÖZGEÇMİŞ

1972 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Kocaeli'nde tamamladı. 1991 yılında girdiği Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 1997 senesinde mezun oldu. Aynı yıl Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yeni Edebiyat Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak atandı. 1998 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Programı'nda lisansüstü öğrenimine başladı. Halen Kocaeli Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmalarını sürdürmektedir.